

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

JONATHAN HARRIS

BİZANS VE HAÇLILAR

İNGİLİZCE
ASLINDAN
ÇEVİREN

TEVABİL
ALKAÇ

ALFA

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İSTANBUL
KİTAPLIĞI
2023 No:04

JONATHAN HARRİS, İSTANBUL VE ANADOLU TARİHİNİN BELKİ DE EN ÇALKANTILI DÖNEMİNİ ANLATIYOR. YAŞLANMAKTA OLAN BİZANS İMPARATORLUĞU HEM BATIDAN HEM DE DOĞUDAN GELEN, AYNI ZAMANDA DOST VE DÜŞMAN OLABİLEN AKINLARLA MÜCADELE EDEREK "KUTSAL KONSTANTİNAPOLİS"İNİ KORUMAYA ÇALIŞIYOR. TÜM BUNLARLA MÜCADELESİNDE KENDİNE ÖZGÜ DİPLOMASİ TARZI VE STRATEJİLERİYLE ORTAÇAĞIN DEĞİŞEN DÜNYASINDA AYAKTA KALMAYA ÇALIŞIYOR. HARRİS, "HAÇLI SEFERLERİ BİZANS İÇİN DOST MU YOKSA DÜŞMAN MI?" SORUSUNU KİTAP BOYUNCA ÇOK BOYUTLU İNCELİYOR. HARRİS'İN UZMANLIĞI, ANLATIMINI OLAĞANÜSTÜ SADE VE SÜRÜKLEYİCİ KILIYOR.

"JONATHAN HARRİS BU KİTAPTA YENİ ANLAYIŞLAR SUNMAYA DEVAM EDİYOR. HAÇLI SEFERLERİNİ YA DA BİZANS İLE BATI ARASINDAKİ İLİŞKİLERİ İNCELEYEN HİÇ KİMSE BU ÖNEMLİ ÇALIŞMAYI GÖRMEZDEN GELEMEZ."

—ALFRED J. ANDREA, EMERİTUS PROFESÖR

ALFA

@alfakitap

alfakitap

f alfakitap

www.alfakitap.com

TARİH

*BİZANS VE HAÇLILAR***JONATHAN HARRIS**

University of London, Royal Holloway'de profesör olarak görev yapmakta olan Jonathan Harris'in uzmanlık alanı Bizans tarihidir. Çalışmaları 900-1460 arası Bizans tarihi, özellikle Haçlı Seferleri ve İtalyan Rönesansı döneminde Bizantium ve Batı arasındaki ilişkiler ve 1453 sonrası Yunan diasporası üzerinedir.

TEVABİL ALKAÇ (1979)

Çorum'da doğdu. 1997 senesinde Çankırı Astsubay Hazırlama Okulundan mezuniyet günü atıldı. Askerlik hizmetini yaptıktan sonra İstanbul'a yerleşti. 2002'de temizlikçi olarak çalıştığı Fatih Üniversitesinin Tarih Bölümünü, 2005 yılında burslu olarak kazandı ve 2010 senesinde mezun oldu. 2011'de ÖYP ile İstanbul Medeniyet Üniversitesi Tarih Bölümünde araştırma görevlisi oldu. 2014'de Marmara Üniversitesinde, Endülüs tarihi alanında yaptığı tezle yüksek lisansını bitirdi. 2017'de İstanbul Medeniyet Üniversitesi Tarih Bölümündeki araştırma görevlisi görevinden, kendi isteğiyle istifa etmek suretiyle ayrıldı. Mentora Method isimli bir mobil telefon dil uygulaması geliştirdi. Suskun bir şekilde çeviriler yapmaya ve dil alanında yeni projeler üretmeye devam ediyor.

Babam Arif Alkaç'ın aziz hatırasına...

Alfa'daki çevirileri: *Tarih Yazımı Kısa Bir Rehber* (2023); *Bizans Dünyası* (2022); *Bizans'ın Sonu* (2021); *Konstantinopolis Bizans'ın Başkenti* (2020).

Bizans ve Haçlılar

© 2021, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Byzantium and the Crusades

© 2003, 2014, Jonathan Harris

Kitabın Türkçe yayın hakları AnatoliaLit Ajans aracılığıyla Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak

Genel Müdür Vedat Bayrak

Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu

Çeviren Tevabil Alkaç

Kitap Editörü M. Tuncay Kuş

Kapak Tasarımı Adnan Elmasoğlu

Sayfa Tasarımı Mürüvet Durna

ISBN 978-625-449-819-0

1. Basım: Temmuz 2023

Baskı ve Cilt

Melisa Matbaacılık

Çiftelhavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa-İstanbul

Tel: 0(212) 674 97 23 Faks: 0(212) 674 97 29

Sertifika no: 45099

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34110 Cağaloğlu-İstanbul

Tel: 0(212) 511 53 03 (pbx) Faks: 0(212) 519 33 00

www.alfakitap.com - info@alfakitap.com

Sertifika no: 43949

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

JONATHAN HARRIS

BİZANS VE HAÇLILAR

İNGİLİZCE ASLINDAN ÇEVİREN
TEVABİL ALKAÇ

ALFA

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

*Jan (1932-2003)
ve Phil'in (1925-2010)
hatırasına.*

İÇİNDEKİLER

Haritalar, 6
Resimler, 7
Teşekkürler, 9
Kronoloji, 11
Soy Ağacı, 13
Giriş, 15

1 İSA'NIN İMPARATORLUĞU	25
2 TAHTIN ARKASINDAKİ GÜÇ	45
3 KRİZE VERİLEN TEPKİ	75
4 BİRİNCİ HAÇLI SEFERİNİN GEÇİŞİ	111
5 KUDÜS VE ANTAKYA	143
6 LATİNLERİN DOSTU	179
7 ZORBA ANDRONİKOS	216
8 ALTIN DEĞİL DEMİR	245
9 FELÇ VE GASP	278
10 BABİL'İN NEHİRLERİ	312
11 VE BÖYLECE TOPRAKLAR KAYBEDİLDİ!	341
Sonsöz ETKİ	365

Bibliyografya, 369
Dizin, 395

HARİTALAR

- 1 Bizans İmparatorluğu, y. 1050, 28
- 2 Konstantinopolis şehri, 32
- 3 Suriye ve Filistin'deki Latin devletleri, 142
- 4 Bizans İmparatorluğu, y. 1150, 181
- 5 Konstantinopolis Latin İmparatorluğu ve onun ardılı devletler, y. 1215, 319
- 6 Bizans İmparatorluğu, y. 1265, 350

RESİMLER

- 1 Konstantinopolis'in kara surları, 34
- 2 Ayasofya Katedrali, Konstantinopolis, 35
- 3 Onuncu yüzyıla ait olan ve üzerinde Hz. İsa'nın bir portresi bulunan bir Bizans bakır sikkesi, 44
- 4 Üzerinde Macaristan Kralı I. Géza'nın (1074-7) portresi bulunan bir Bizans mine işlemeli levha, 64
- 5 İznik surlarının doğu kapısı, 121
- 6 Ayasofya'daki bir mozaik üzerindeki II. İoannis Komnenos'un (1118-43) portresi, 158
- 7 Pantokrator Manastırı (Zeyrek Camii), Konstantinopolis, 169
- 8 Sicilya'nın Norman kralı II. Roger, 185
- 9 Kutsal Kabir Kilisesi, Kudüs, 210
- 10 Bir Bizans imparatorunun resmedildiği mermer yuvarlak levha, Venedik, 283
- 11 Herkül'ü gösteren bir Bizans kabartması, Venedik, 309
- 12 Dört bronz at, Venedik, 311
- 13 Platamonas Kalesi, Yunanistan, 317
- 14 Bromholm Manastırı, Norfolk, 328
- 15 Ayasofya'daki Deisis mozaïği, 346
- 16 Akra limanı, 361

TEŞEKKÜRLER

*Bizans ve Haçlılar'*ın ilk baskısının çıktığı 2003'ten bu yana, Dördüncü Haçlı Seferi'nin sekiz yüzüncü yıldönümü, benzer soruların çoğuna cevap arayan oldukça çok sayıda yayının yapılmasına vesile oldu. Bu yeni baskı, bu yeni akademik çalışmaları mümkün olduğunca dikkate almayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte ana tema değişmedi ve son yıllarda ileri sürülen tüm yeni argümanlara tamamına katılmıyorum. I. Aleksios'un Birinci Haçlı Seferi'nin planlanması ve yönetilmesiyle oldukça yakından ilgilendiğine, Mihail Psellos ve diğer Bizans entelektüellerinin gizli paganlar olduğu ve Konstantinopolis'te kurulan Latin İmparatorluğunun müreffeh ve istikrarlı bir devlet olduğu şeklindeki teoriler beni özellikle ikna etmedi.

Yeniden yazma sürecinde yüksek lisans dersi alan öğrenciler benim için sürekli bir fikir ve eleştiri akışı sağladılar. İlk baskıdaki hatalara ve eksikliklere işaret ettikleri için David Jacoby, Paul Stephenson ve birkaç isimless eleştirmene, harita çizimlerinden ötürü Eugenia Russell'a, fotoğraflarını kullanmama izni verdikleri için Jonathan Phillips ve Károly Szelényi'ye ve Bloomsbury'den çıkan yeni baskıyı öneren ve yöneten Rhodri Mogford'a minnettarım. Royal Holloway'deki Tarih Bölümü başkanları olan Nigel Saul, Justin Champion ve Sarah Ansari'ye, çalışmalarımda bana büyük destek ve cesaret verdiler. Ayrıca, Hambledon Press'ten Martin Sheppard ve Tony Morris'e olan minnettarlığımı da kaydetmeliyim zira onlar olmasaydı bu özgün kitap ilk etapta asla vücut bulamazdı.

Son olarak, metinde ve dipnotlarda Bizans adlarının yazımı hususunda ilk baskıda takip ettiğim yaklaşımdan farklı olan bir yaklaşım benimsediğimi eklemeliyim. Genel olarak, onları mümkün olduğu kadar orijinal Yunancaya, yani Tornicius yerine Tornikios'a ve Eustathius yerine Eustathios'a yakın bir şekilde çevirmeye çalıştım. "Porphyrogennetos" yerine "Porphyrogennetos" gibi belirli bazı kişisel seçimlerde bulundum ve bunun tek nedeni, bana göre bu şekilde hareket etmenin daha iyi görünmesiydi.

Royal Holloway
University of London
Aralık 2013

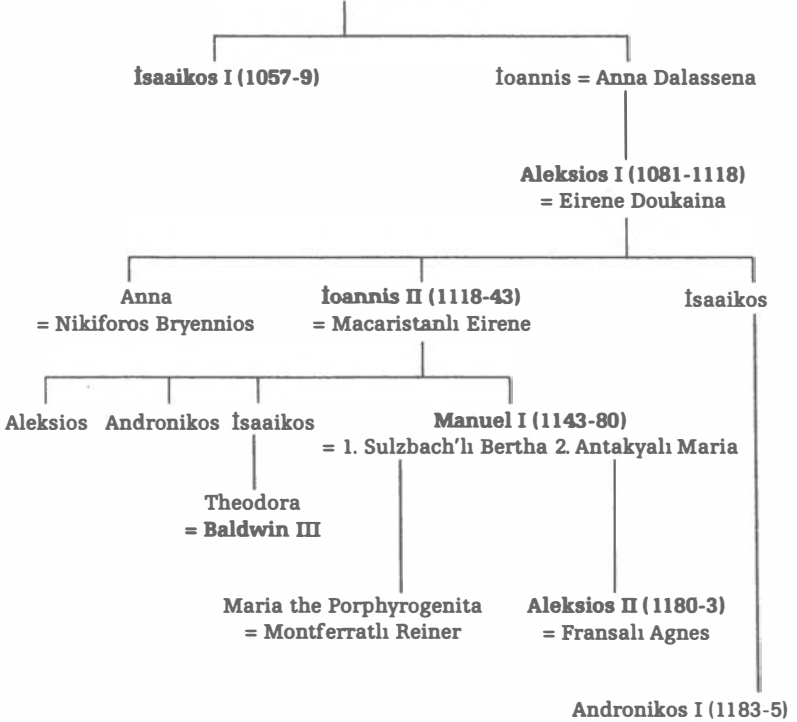
KRONOLOJİ

- 969: Antakya'nın Bizans tarafından ele geçirilmesi
- 975: İoannis I. Çimiskis'in Suriye seferi
- 1018: Bulgaristan'ın Bizans tarafından fethedilmesi
- 1027: Fâtımîlerle yapılan Bizans antlaşması; Kutsal Kabir Kilisesi'nin yeniden inşası
- 1031: Edessa'nın Bizans tarafından ele geçirilmesi
- 1054: Kardinal Humbert'in Konstantinopolis Patriği'ni aforoz etmesi
- 1071: Malazgirt Savaşı
- 1074: Robert Guiscard ve VII. Mihail Dukas arasındaki antlaşma
- 1081: I. Aleksios Komninos'un tahta çıkışı
- 1083: Robert Guiscard'ın Balkanlarda yenilmesi
- 1089: I. Aleksios'un II. Urbanus'a gönderdiği ilk elçilik heyeti
- 1091: Levounion Dağı'nda I. Aleksios'un Peçeneklere karşı kazandığı zafer
- 1095: I. Aleksios'un II. Urbanus'a gönderdiği ikinci elçilik heyeti; Birinci Haçlı Seferi için yapılan çağrı
- 1096: Haçlıların Konstantinopolis'e gelmeye başlaması
- 1097: İznik'in Ele Geçirilmesi ve Dorylaion Savaşı
- 1098: Haçlıların Antakya'yı ele geçirmesi
- 1099: Kudüs'ün Düşüşü; Bohemond'un Antakya'yı ele geçirmesi
- 1106: Tancred'in Laodikeia'yı ele geçirmesi
- 1107: Bohemond'un Avlona'ya varışı
- 1108: Devol Antlaşması
- 1118: I. Aleksios'un ölümü I; II. İoannis Komninos'un tahta çıkışı
- 1126: II. İoannis'in Venedik ile olan ticaret anlaşmasını yenilemesi
- 1137: II. İoannis'in Antakya üzerine ilk seferi
- 1142: II. İoannis'in Antakya üzerine ikinci seferi
- 1143: II. İoannis'in ölümü; I. Manuel Komninos'un tahta çıkışı
- 1147: İkinci Haçlı Seferi'nin Konstantinopolis üzerinden geçişi
- 1159: I. Manuel'in Antakya üzerine seferi
- 1169: Birleşik Bizans-Haçlı birliklerinin Dimyat üzerine saldırısı
- 1171: Kudüslü Amalric'in Konstantinopolis ziyareti; Venediklilerin tutuklanması
- 1174: Selahaddin Eyyubi'nin Suriye ve Mısır'ı kendi egemenliği altında birleştirmesi
- 1180: I. Manuel Komninos'un ölümü; genç II. Aleksios Komninos'un naipliği

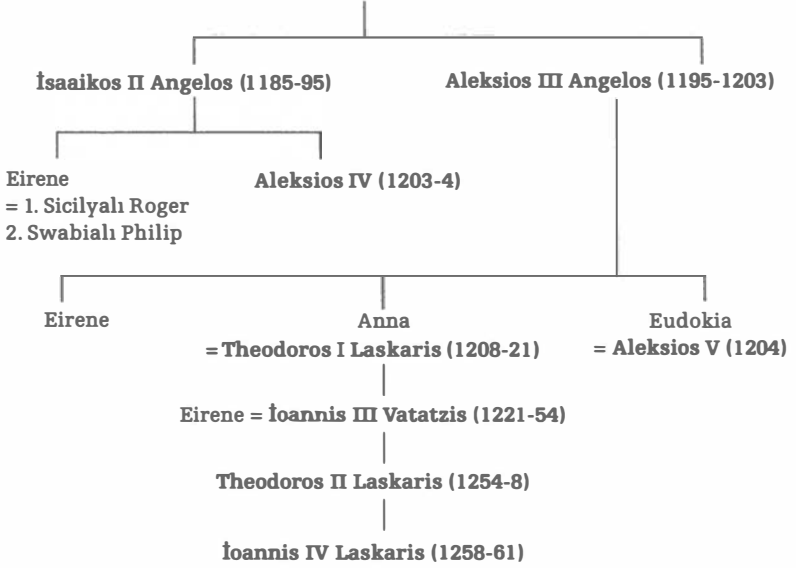
- 1182: Andronikos Komnenos'un Konstantinopolis'e girişi; Latinlerin katledilmesi
- 1183: Andronikos'un imparatorluk tacı giymesi
- 1185: I. Andronikos'un II. İsaakios Angelos tarafından tahtından indirilmesi
- 1187: Kudüs'ün Selahaddin Eyyûbi tarafından ele geçirilmesi
- 1189: Frederick Barbarossa'nın Balkanlardaki Bizans topraklarına gelmesi
- 1190: Frederick Barbarossa'nın ölümü
- 1191: Arslan Yürekli Richard'ın Kıbrıs'ı ele geçirmesi
- 1192: Üçüncü Haçlı Seferi'nin Kudüs'ü ele geçiremeden sona ermesi
- 1196: İmparator VI. Henry'nin Bizanslılardan Haçlı seferini finanse etmelerini istemesi
- 1198: Papa III. Innocent'in Dördüncü Haçlı Seferi çağırısı
- 1201: Aleksios Angelos'un Batıya varması
- 1202: Dördüncü Haçlı Seferi'nin Zara'yı ele geçirmesi
- 1203: Dördüncü Haçlı Seferi'nin Konstantinopolis'e varması
- 1204: Konstantinopolis'in ele geçirilmesi ve yağmalanması
- 1205: Edirne Savaşı
- 1208: Theodoros Laskaris'in imparatorluk tacı giymesi
- 1216: Flandersli Henry'nin ölümü
- 1218: Beşinci Haçlı Seferi'nin Mısır gitmek için yola çıkması
- 1221: Theodoros Laskaris'in ölümü; III. İoannis Vatatzis'in tahta çıkışı
- 1224: Theodoros Angelos'un Selanik'i ele geçirmesi
- 1225: Poimamenon Savaşı
- 1227: Altıncı Haçlı Seferi'nin başlaması
- 1228: Yafa Antlaşması ile Kudüs'ün Hristiyan yönetimine geçmesi
- 1230: Klokotnitsa Savaşı
- 1244: Kudüs'ün İkinci kez düşüşü; La Forbie Savaşı
- 1246: III. İoannis Vatatzis'in Selanik'i alması
- 1250: Yedinci Haçlı Seferi'nin Mısır'da yenilmesi
- 1254: III. İoannis Vatatzis'in ölümü
- 1258: Mihail Paleologos'un İznik'te iktidarı ele geçirmesi
- 1259: Pelagonia Savaşı
- 1260: Memlûklerin Moğolları Ain Jalut'da yenilgiye uğratması
- 1261: Konstantinopolis'in VIII. Mihail tarafından yeniden ele geçirilmesi
- 1265: Anjoulu Charles'ın Sicilya kralı olması
- 1267: Anjoulu Charles ile II. Baldwin arasındaki Viterbo Antlaşması
- 1268: Memlûk sultanı Baybars'ın Antakya'yı ele geçirmesi
- 1270: IX. Louis'in Tunus üzerine düzenlediği Haçlı seferi
- 1274: Lyons Konsili
- 1277: Anjoulu Charles'ın Kudüs kralı olması
- 1282: Sicilyalı Vesperler isyanı; VIII. Mihail'in ölümü
- 1289: Memlûk sultanı Tripoli'yi ele geçirmesi
- 1291: Acre'nin düşüşü

SOY AĞACI

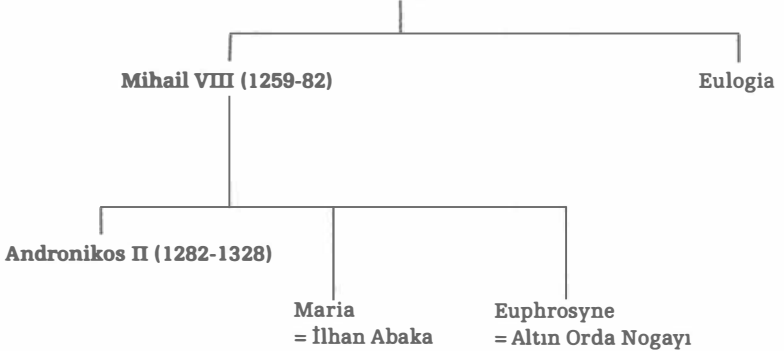
1. The Komninos Hanedanı

2. Angelos ve Laskaris Hanedanları

3. The Palaiologos Hanedanı

GİRİŞ

Mayıs 1204'te, Konstantinopolis'in tacını henüz giymiş olan imparatoru Flanderslı Baldwin, Papa III. Innocent'e bir mektup yazdı. Bu yapılması kolay bir iş değildi çünkü Baldwin, Innocent tarafından Ağustos 1198'de başlatılan Dördüncü Haçlı Seferi'nin liderlerinden biriydi. Haçlılar önce Mısır'ı, ardından da 1187'de Selahaddin Eyyubi tarafından ele geçirilmesinden bu yana Müslümanların elinde olan Kudüs'ü fethetmeyi planlamışlardı. Oysa sonrasında kâfirlerle savaşmak yerine silahlarını Hristiyanlara çevirmişlerdi. Sadece Hristiyan Bizans İmparatorluğunun başkenti Konstantinopolis'e saldırmak ve ele geçirmekle kalmamışlar, başkent in saraylarını ve kiliselerini sistemli bir şekilde yağmalamışlar, yöneticilerini kovmuşlar ve Baldwin'i kendilerine yeni bir imparator olarak taçlandırmışlardı. Papa Innocent'in, Haçlı seferinin ideallerinden bu şekilde sapılmış olmasına çok kızması ve tüm orduyu aforoz etmesi beklenebilirdi. Çünkü iki yıl önce başka bir Hristiyan şehri olan Dalmaçya'daki Zara şehri benzer bir vahşete maruz kaldığında, papanın yaptığı tam olarak buydu. Şaşırtıcı bir şekilde, olayların radikal seyrine rağmen, Baldwin'in ordunun bu eylemine dair sunduğu gerekçeler işe yaradı. Papa Innocent Kasım 1204'teki cevap mektubunda, olaylara dair Baldwin'in anlattıklarını kabul etti ve hatta onları aforoz etme tehdidinde bulunmadı. Tam tersine, yeni imparatoru, topraklarını ve halkını koruması altına aldı ve Haçlı ordusunun Mısır'a gitmek yerine Bizanslıların Konstantinopolis'i geri almak için herhangi bir girişimde bulunmaları halinde, şehri korumak için orada kalmasını emretti. Ve bunu öyle isteksiz bir şekilde yapmadı, ilahi lütfun açık bir işareti gibi görünen şeyler üzerine ağıdalı ve lirik bir şekilde yorum yaptı:

Hiç şüphesiz bu iş, Rab tarafından yapılmıştır ve bizim gözümüzde harikulade bir şeydir. Bu gerçekten, En Yüce Olan'ın sağ eli tarafından yapılan bir değişikliktir, burada Rab'bin sağ eli sahip olduğu gücünü, kızı anneye, parçayı bütüne geri döndürmek suretiyle en kutsal Roma Kilisesi'ni yüceltmek için kendisini göstermektedir.¹

Baldwin'in mektubu ve papanın bu mektuba olumlu yanıt vermeye hazır olması, açık ve temel bir soru ortaya koyuyor. Birinci Haçlı Seferi görünüşte, Müslüman düşmanlarına karşı Bizans İmparatorluğuna yardım etmek amacıyla III. Innocent'in selefi II. Urbanus tarafından 1095'te başlatılmıştı. Sadece bir asırdan biraz daha uzun bir süre sonra olaylar eski haline girmişti. Dördüncü Haçlı Seferi askerleri ve papa, imparatorluğun başkentine saldırma ve onu ilhak etme konusunda kendilerini tamamen haklı görüyorlardı. Pekiyi bu sıradışı geri dönüş nasıl gerçekleşti?

Birçok kimse bu sorun üzerinde kafa yormuştur ve yıllar boyunca çok sayıda teori gelip geçmiştir. Joseph Michaud'un ki (1767-1839) gibi on dokuzuncu yüzyılın ortalarından önce yazılan tarihi çalışmalar, Konstantinopolis'in yağmalanmasını bir dizi kazanın sonucu olarak sundu. Daha sonra eğilim, seferin hedefinde kasıtlı olarak sapma meydana getirmeyi planlayan bir kişi veya grubu belirlemeye kaydı. Örneğin Fransız aristokrat Louis de Mas Latrie (1815-97) ve Alman akademisyen Carl Hopf (1832-73), tüm suçu İtalyan denizcilik cumhuriyeti Venedik'e ve onun yaşlı ama zorlu Doçesi, Enrico Dandolo'ya yükledi. Bu argümana göre Dandolo, Haçlı seferinin Mısır'a saldırmasını önlemek istedi çünkü Venedik 1202'de Eyyubi rejimiyle bir ticari anlaşma imzalamıştı. Cumhuriyetin ticari çıkarları Mısır yerine Konstanti-

¹ Registers of Innocent III, Andrea, 2000, s. 117 içinde; Chrissis, 2013, s. 2-12.

* İtalya'da Orta Çağ'da ve Rönesans çağlarında birçok İtalyan şehir-devletinde bulunan "kral tarafından yönetilen cumhuriyet" şeklinde devlet yönetiminde seçim ile devletin en üst yönetimine gelen devlet başkanı ve hükümdar. Kaynak: wikipedia.

nopolis'e bir saldırıyı dikte etmekteydi çünkü imparatorlar Venedik'in ticaret faaliyetlerini engelliyorlardı. Bu nedenle Doçe asıl hedeflerinden sapmaları için Haçlıları kurnazca manipüle etti. Dandolo, Haçlıları Venedik gemilerini kiralamak için muazzam bir borç altına sokmak suretiyle kandırdı ve Haçlıları onun iradesine boyun eğmeye yani hem Zara'yı hem de Konstantinopolis'i ele geçirme şeklindeki onun isteklerini yerine getirmeye zorlamayı başardı. Mısır ile yapılan ve Hopf'un 1202'de yapıldığını iddia ettiği çok önemli antlaşmanın tarihinin, Dördüncü Haçlı Seferi'nin Konstantinopolis'i ele geçirmesinden çok sonra, esasen 1208 veya 1212'ye ait olduğu ispatlandığında bu teori gözden düştü.² Diğer teoriler, Alman tahtı üzerinde hak talebinde bulunan Swabialı Philip'i, Haçlı seferi lideri Montferratlı Boniface'i ve hatta III. Innocent'i suçlamaya çalıştılar bunlar da öteki teoriler gibi güçlü itirazlarla karşılaştılar.³

Komplot teorilerinin gözden düşmesiyle birlikte, konuyla ilgili İngilizce yazılmış oldukça hacimli literatürde geriye iki temel düşünce ekolü kalmıştır. Bunların birincisi, bunun medeniyetler çatışmasının klasik bir örneği olduğunu savunmaktadır. Konstantinopolis'in ele geçirilmesi ve yağmalanması, Hristiyan dünyasının iki yarısı, yani bir yanda Batı Avrupalı Latinlerin yer aldığı Katolik Hristiyan dünyası ile diğer yanda Yunanca konuşan Doğulu Bizanslıların bulunduğu Ortodoks Hristiyan dünyası arasında artan anlayışsızlığın, hoşgörüsüzlüğün ve düşmanlığın doruk noktasıydı. Bu teori ilk olarak Walter Norden'in (1876-1937) çalışmasında ortaya çıktı ancak bu teori Sir Steven Runciman'ın (1903-2000) kaleme aldığı sayısız yazı vasıtasıyla geniş çapta yayıldı. Runciman'a göre Haçlı seferleri, geçmişte birbirleriyle pek ilgisi olmayan iki toplumu çok daha yakın bir ilişki içine

² Hanotaux, 1877, s. 74-102. Bununla birlikte, Venedik'in ikiyüzlülüğüne dair teorisi varlığını korumaya devam etti: Pears, 1885, s. 263-7; Godfrey, 1980, s. 74; Nicol, 1988b, s. 124-6.

³ Çeşitli teorilerin özeti için bkz. Queller, 1971; Queller ve Stratton, 1969, s. 235-77; Brand, 1984, s. 33-45; Angold, 2006, s. 301-16.

girmeye zorlamak gibi talihsiz bir etkiye sahipti. Karşılıklı yanlış anlamalara ve güvensizliğe yol açan işte bu yakın temastı:

Ancak dünya halkları birbirini tanırsa, sonsuza kadar barış ve iyi niyetin vücut bulacağına içtenlikle inanan idealistler vardır. Bu trajik bir yanılsamadır. Eğitimli erkeklerin ve kadınların yabancıların arkadaşlığından ve geleneklerinden hoşlanmaları ve onlara sempati duymaları gerçekten mümkündür. Ancak kendilerini, dili ve alışkanlıkları onlar için anlaşılabilir olan bir ülkede bulan daha basit insanlar, kaybolmuş ve kırılgan hissetmeye eğilimlidir.⁴

Medeniyetler çatışması teorisinin savunucularının, bu karşılıklı, derin düşmanlığın tartışılmaz kanıtı gibi görünen şeyi ortaya çıkarmak için yapmaları gereken şey yalnızca o dönemde yaşayanların sözlerini alıntılamaktır. Bizanslı yazarlar Batı Avrupalı Haçlıları genellikle kaba barbarlar olarak tanımlarken, onların Batılı muadilleri bu efemine ve hain Bizanslılara karşı, Roma Kilisesinden ayrılmış olmalarından ve Müslüman güçlerle sözde gizli anlaşmalar yapmış olmalarından ötürü adeta ateş püskürdüler.⁵1182'de Konstantinopolis'te Latinlerin katledilmesi ve 1185'te Normanların Bizans kenti Selanik'i ele geçirmesi ve onu yağmalaması, hem bu artan gerilimin kaçınılmaz sonucu gibi görünüyordu hem de 1204'de vücut bulacak olan felaketin kilometre taşları olarak duruyorlardı.

Medeniyetler çatışması teorisi o kadar ikna edici gözük-mekteydi ki, artık tartışılacak tek şey gerilimin ne zaman başladığı ve kimin suçlanacağı hususuydu. Bazı tarihçiler, sürecin başlangıcı olarak, bazı papalık elçilerinin Konstantinopolis patriğini aforoz ettiği ve Bizans ile Batı Kiliseleri arasındaki bölünmenin yolunun açıldığı 1054 yılına işaret etmişti. Diğerleri ise binlerce Batılı şövalyenin Kudüs'ü fethetmek için Bizans İmparatorluğu'nun başkenti Konstan-

⁴ Runciman, 1955, s. 79-80; Norden, 1898.

⁵ Choniates, 1984, s. 167; Guibert of Nogent, 1997, s. 38; Ni Chleirigh, 2011, s. 161-88.

tinopolis'e gelişini sıkıntıların başlangıç noktası olarak değerlendirmişlerdi. Çünkü Bizanslılar arasında, bu kadar kalabalık bir ordunun amacının aslında başkenti almak ve imparatorluğun diğer kısımlarını fethetmek olabileceği yönünde endişeler başlamıştı. Yine bir kısım kimse, sözde Latin karşısı I. Andronikos'un 1183'te Bizans imparatoru olarak tahta çıkışının, karşılıklı düşmanlığın gerçek başlangıcı olduğunu iddia etti.⁶ Suçu paylaştırmaya gelince de benzer bir eşitsizlik vardı. Sorunun kaynağı olarak bazıları, sofistike ve kültürlü Bizanslılara yönelik olarak Haçlıların kaba saldırganlığını görürken, diğerleri sorunun kaynağı olarak Bizanslıların bir şekilde kendilerinden aşağı gördükleri insanlara karşı sahip oldukları yabancı düşmanlığını ve züppeliğini gördü. Düşmanlığın başlangıcı olarak seçilen tarih ya da kimin ne kadar suçlu olduğu gibi sorulara verilen cevap her ne olursa olsun temel teori aynı kalır.⁷

Medeniyetler çatışması teorisi her ne kadar ikna edici olsa da, en az üç ciddi kusurdan mustarıptır. Bu kusurlardan birincisi, 12. yüzyılda Bizanslı doğu ile Latin batı arasında genel ve giderek artan bir yabancılaşıma olduğu iddiasıdır. Sık sık sarf edilen sert sözlere ve ara sıra yaşanan çirkin olaylara rağmen, iki toplum aslında iç içe geçmişti. Haçlı seferleri döneminde tahta oturan Bizans imparatorları Batı Avrupa'daki ve Kutsal Topraklardaki muadilleriyle düzenli olarak evlilik yoluyla akrabalık bağı kurmakla kalmamıştı, aynı zamanda Bizans İmparatorluğu Batı Avrupa'nın insan gücüne ihtiyaç duymaktaydı. Bizanslıların kendilerinin de kabul ettikleri üzere, Latinler imparatorluk ordusunun en etkili ve sadık kısmını oluşturuyor ve imparatora elçi, tercüman ve danışman olarak da hizmet ediyorlardı. Kendi arala-

⁶ Karşılıklı olarak düşmanlığın 1054'de başladığı hususuna dair, bkz. Vasiliev, 1952, s. 338-9; Ostrogorsky, 1968, s. 334-7. On 1096, bkz. Runciman, 1955, s. 79-80; Cowdrey, 1988, s. 167; Nicol, 1967, s. 329-30; Angold, 1997, s. 233-40. 1180'de başladığına dair, bkz. Brand, 1968a, s. 41, 175, 188.

⁷ Batı barbarlığı üzerine bkz. Runciman, 1951-4, iii. 131. Bizans züppeliği üzerine: Nicol, 1967, s. 329; Bryer, 1981, s. 103.

rında tamamen bölünmüş iki toplumun 1204'de nihai çatışmaya girdiği fikri bu nedenle inandırıcı değildir. Dördüncü Haçlı Seferine mensup askerler 1203 yazında Konstantinopolis surlarına ilk kez saldırdıklarında, bunu bir Bizans prensi olan Aleksios Angelos'un emriyle yapmışlardı ancak onlara karşı en sert direnişi gösterenler de yine Bizanslılar değil, imparatorluk ordusunda hizmet veren batı Avrupalı birlikler idi.⁸

Medeniyetler çatışması teorisindeki ikinci kusur, teori- nin yalnızca 12. yüzyılda tam bir doğu-batı düşmanlığının geliştiğini değil, aynı zamanda bu düşmanlık ile Konstantinopolis'in yağmalanması arasında nedensel bir bağlantı olduğunu varsaymasıdır. Ancak Batı'nın Konstantinopolis'e saldırısı Dördüncü Haçlı Seferi şeklinde vücut bulduğunda, esasen Bizans başkentine saldırmak için önceden tasarlanmış bir plan yoktu. Haçlı birlikleri Mısır'a doğru ilerlerken, bu birlikler iktidardaki Angelos ailesine üye bir prensin babasını tahta geri oturtmak için bulunduğu bir yardım isteği üzerine rotalarından ayrılmışlardı. Her ne kadar Montfer-rath Boniface ve Venedik doğesi Enrico Dandolo da dahil olmak üzere ordunun lider kişilikleri bu hedef değişikliğini memnuniyetle karşılamış olsa da, alt kademedeki askerlerin çoğu buna şiddetle karşı çıktı. Ordunun hatırı sayılır büyük-lükteki bir kısmı ayrıldı ve Kutsal Topraklara doğru yollarına devam etti. Geriye kalanlar ancak finansal ve duygusal unsurların karışımı olan bir şantajla maruz kaldıklarında, bu hedeften sapmaya çok isteksizce de olsa rıza gösterdiler. O zaman bile, birçokları Nisan 1204'teki son saldırıdan önce tereddüt ettiler ve bir Hristiyan şehrine bu şekilde saldırmanın meşru olup olmadığı konusunda ciddi şüphelere sahip idiler.⁹

En nihayetinde ise bir de 1204'ten sonra olanlar var. Eğer bu karşılıklı düşmanlık var sayıldığı ölçüde keskin ise, neden

⁸ Choniates, 1984, s. 210, 212-13; Robert of Clari, 1936, s. 95.

⁹ Villehardouin, 2008, s. 30-1; Robert of Clari, 1936, s. 59, 93-4; Queller vd., 1974, s. 441-65.

bazı Bizanslılar şanslarını yeni rejimde denemeye hazırdı ve neden Batılılar giderek artan bir şekilde Papa'nın çağrısına kulak vermeye ve Konstantinopolis'i Latin yönetimi altında tutmak için savaşımaya başladılar?¹⁰

Çünkü şehrin savunulmasında Flanderslı Baldwin'e ve onun haleflerine yardım etmek için çok az sayıda kişi gönüllü olmuştu ve Latin imparatorları sürekli olarak insan gücü sıkıntısı çekiyordu ve Konstantinopolis'teki hâkimiyetleri sadece 57 yıl sürdü. 1261'de Bizanslılar Konstantinopolis'i yeniden ele geçirdiler ve 1204 öncesinde imparatorluklarına ait olan toprakların önemli bir bölümünü geri aldılar.

Medeniyetler çatışması teorisindeki bu kusurlar göz önüne alındığında, son yıllarda çoğu akademisyenin Dördüncü Haçlı Seferi'nin Konstantinopolis'i yağmalamasının, artan düşmanlığın doruk noktası olduğu fikrini reddetmiş olması ve bu hususta genel olarak ikna edici bir teorisinin ileri sürülemeyeceği sonucuna varmış olması şaşırtıcı değildir. Bunun yerine, Haçlı seferinin planlandığı üzere Mısır'a gitmesini engelleyen ve öngörülemeyen olaylara vurgu yapıldı: kirala- nan gemileri doldurmak için yeterli sayıda Haçlı askeri gelmediği için Venediklilere borçlanılan miktarın büyüklüğü; bu borcun ertelenmesini sağlamak için Haçlı askerlerinin Zara üzerine gerçekleştirdiği saldırı; ve Aleksios Angelos'un Haçlı askerlerinin Konstantinopolis'e kadar kendisine eşlik etmesini önermesi. Bu görüşe göre, nihai sonuç, kolay bir sınıflandırmaya imkân tanımayan, son derece karmaşık faktör ve güdülerin meydana getirdiği bir karışımın sonucuydu.¹¹

Böylece, bir asırlık çabadan sonra Bizans ve Haçlı seferlerine ilişkin mevcut literatür, başlangıçta Bizanslılara yardım etmek için başlatılan bir hareketin neden nihayetinde Bizanslıların başkentine saldırıyla ve imparatorluklarının bölünmesiyle sonuçlandığı sorusuna, yalnızca ya tatmin

¹⁰ Jacoby, 2008, 53-73; Barber, 1989, s. 116-18, 123-4; Chrissis, 2013, s. 77-8, 156-7.

¹¹ Queller ve Madden, 1997, s. ix-x; Riley-Smith, 2002, s. 51-2; Phillips, 2004, s. 310-12; Tyerman, 2004, s. 59; Housley, 2006, s. 64-8; Constable, 2008a, s. 324-5.

edici olmayan bir cevap ya da sorunun özüne dokunmaktan kaçınıp, gerçekten bir cevap vermeyen sonuçları açığa çıkardı. Her halükârda, her iki teori de sonuçları bakımından son derece nahoştur. Eğer farklı kültürler birbirleriyle yakın etkileşime girdiklerinde çatışmaya girmek zorunda kalırlarsa, modern zamandaki küresel iletişim dünyası ve çok ırklı toplumlar için çok az umut vardır. Öte yandan, Konstantinopolis'in yağmalanması, herhangi bir genel teoriye indirgenemeyecek kadar çok sayıda ve karmaşık faktörlerin sonucu olarak ortaya çıktıysa, bu durum bize insanlık tarihindeki hiçbir olayın asla açıklanamayacağını gösterir.

Bu kitap, Bizans'ın batı Avrupa, Haçlı seferleri ve Haçlı devletleriyle etkileşimine dair başka bir bakış açısı geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu kitapta, esas unsurun veya en azından esas unsurlardan birisinin, halklar arasındaki genel düşmanlıkta veya kişisel olmayan şans teorisinde değil, Bizans İmparatorluğunun doğasında ve onu destekleyen ideolojide yattığı savunulmaktadır. Bu ideoloji, imparatorluğu yöneten etkili gruba ve imparatorluk sınırlarının ötesindeki dünyayla başa çıkmak için onların kullandıkları yöntem ve ilkelere bakılarak incelenecektir. 1204'te yaşanan felaketin, bu etkin yönetici grubun ideolojilerini ve dış politikalarını uygulama ve sürdürme girişimlerinin ve takip ettikleri –ki onları yanlış yorumlanmaya açık bırakan koşullar içerisinde– dış politikanın sonucu olduğu ileri sürülecektir. Bizanslılar, reform geçirmiş papalığın ve Haçlı seferi ordularının liderlerinin amaçlarına nazaran çok farklı amaçlar güderek ve Batı Avrupalılar tarafından genellikle onursuz olarak kabul edilen yöntemleri uygulayarak, imparatorluğun Kudüs'ü ve Kutsal Toprakları ortak Müslüman düşmandan korumak için mücadele eden dindarlara katılmakta başarısız olduğu izlenimini vermeyi başardılar. 1187'den sonra Batı'nın, Bizans'ın Haçlı girişimine yapması gereken malî katkı olarak düşündükleri şeyi gasp etme girişimleri, doğrudan Konstantinopolis'in ele geçirilmesine ve yağmalanmasına yol açtı. Fakat hikâyenin sonu bu değildi. Bizans ideolojisi ve onun

diplomasi yöntemleri, Nisan 1204 olaylarından sonra bile Bizans'ın Batı ile ilişkilerini etkilemeye devam etti.

Tuhaf bir ironi olarak, 1282'deki büyük kriz anında, Anjoulu Charles'ın önderliğinde bir Haçlı filosu Sicilya'dan Konstantinopolis'e doğru yola çıkmak üzereymiş gibi görüldüğünde, günü kurtaran şey, imparatorluğun Suriye ve Filistin'de kurulmuş olup 1291'de Memlûkler tarafından yok edilecek olan Latin devletlerinden daha uzun yaşamasını sağlayan şey, Bizans diplomasisinin daha önceden defalarca denenmiş ve test edilmiş yöntemleriydi.

İSA'NIN İMPARATORLUĞU

Yaklaşık 1050 yılında, "Bizantium" olarak da bilinen Bizans İmparatorluğu, Hristiyan dünyasının en büyük ve en müreffeh siyasi varlığıydı. İmparatorluğun doğu tarafı, Küçük Asya veya Anadolu'dan, yani şimdiki Türkiye'den ve Kıbrıs adasıyla birlikte Ermenistan'ın bir parçasından müteşekkildi. Batısı ise Yunanistan ve Tuna'nın güneyindeki Balkanları, Ege ve İyon adalarını ve Girit'i kapsıyordu. İmparatorluk ayrıca Kırım'da, özellikle Kherson şehrinde ve Güney İtalya'nın bir parçası olan Calabria ile Puglia eyaletlerinde ve Karadeniz'de birkaç ücra, ileri karakolu elinde tutmaktaydı. Bu sınırlar bir önceki yüzyılda, özellikle imparator II. Nikiforos Fokas (963-9), I. İoannis Çimiskis (969-76) ve II. Basil'in (976-1025) saltanatları sırasında kaydedilen hatırı sayılır bir toprak genişlemesinin sonucuydu. Bizanslılar doğuda, geleneksel Müslüman düşmanları olan Bağdat'taki Abbasi Halifeliğinin giderek zayıflıyor olmasından yararlanmışlardı. 961'de Girit ve 965'te ise Kıbrıs, Araplardan geri alındı. 300 yılı aşkın bir süredir Arap egemenliğinde olan büyük Antakya şehri 969 sonbaharında kapılarını bir Bizans ordusuna açtı ve 1031'de Edessa ele geçirildi.¹ Daha doğuda, Ermenistan'ın Hristiyan hükümdarları birer birer, topraklarını Konstantinopolis'teki imparatora teslim etmeye ikna edilmişlerdi ve bu, Bizans'ın 1045'te Ani'yi ilhak etmesiyle sonuçlandı. İmparatorluk, uzun süredir rakibi olan Bulgaristan'la eski hesaplarını gördükten sonra batı tarafında

¹ Skylitzes, 2010, s. 262, 365; Leo the Deacon, 2005, s. 132-4; Matthew of Edessa, 1993, s. 51-4.

da sınırlarını genişletmişti. 1018'de, yıllarca süren yoğun savaşlardan sonra, II. Basil ülkenin fethini tamamlamış ve burayı imparatorluk topraklarına katmıştı. Daha fazla genişleme için planlar mevcuttu. 1038'de Sicilya'ya yapılan bir sefer, adanın doğu tarafının işgal edilmesiyle sonuçlanmıştı ancak bu dayanak noktası birkaç yıl içinde kaybedildi.

Bizans'ın askeri başarısının bir sonucu, özellikle 1018'den sonrası için, önceki yüzyıllarda her zaman var olan yabancı istila tehdidinin artık azalmasıyla birlikte, imparatorluğun birçok bölümünün göreceli bir barış ve refah dönemi yaşamasıydı. Sınır bölgeleri, özellikle de imparatorluk topraklarına yeni katılmış olan Bulgaristan, Suriye ve Ermenistan bölgeleri, komşu göçebelerin baskınlarına karşı savunmasız kaldı. Bu nedenle Edirne, Philippopolis, Antakya ve Theodosiopolis gibi birçok şehir merkezi, askeri işlevlerini ve garnizonlarını korudu.² Öte yandan iç bölgelerde, özellikle şimdi Yunanistan ve Batı Türkiye'de bulunan kasabalar, sanayi ve ticaret merkezleri olarak geliyordu. Arkeolojik kazılar, yüzyıllardır terk edilmiş durumda olan Korinthos ve Atina bölgelerinin, şimdi yeniden yerleşime açıldığını, yeniden inşa edildiğini ve önemli sanayi kollarının gelişmeye başladığını ortaya koymaktadır. Tekstil, pamuk, keten ve ipek üreten Korinthos, önemli bir cam fabrikasına da sahipti. Atina boya ve sabun üretimi üzerinde yoğunlaşmıştı. Thebai, yüksek kaliteye sahip ipeklileriyle ünlüydü ve diğerlerinin hepsinden öte işçilik kalitesiyle methedilmekteydi. İmparatorluğun ikinci büyük şehri olan Selanik, Akdeniz dünyasının her yerinden tüccarları cezbeden, bir ipek ve metal işleme merkezi olmanın yanı sıra her yıl düzenlenen bir panayıra ev sahipliği yapmaktaydı.³ Küçük Asya'da, barış koşulları daha fazla toprağın ekime açılmasına izin verdiğinden zenginlik, ticaret veya imalattan ziyade tarımdan kaynaklanmaktaydı. Burada da şehirlerde meydana gelen genişleme ve canlanmanın işa-

² Stephenson, 2000, s. 80-3.

³ Choniates, 1984, s. 253; Benjamin of Tudela, 1907, s. 10; Harvey, 1990, s. 213-37; Kazhdan ve Epstein, 1985, s. 31-46.

retleri görülüyordu. Düz Anadolu ovasındaki İkonion [Konya] bir pazar kasabası olarak gelişti ve Batı Anadolu'nun verimli toprakları üzerinde kurulu olan Philadelphia [Alaşehir], o dönemde yaşamış birisi tarafından "büyük ve müreffeh bir şehir" olarak tanımlandı. Kuzeybatıda, bölgenin başlıca merkezi, 325 ve 787'de Kilise'nin iki ekümenik konsilinin yeri olarak tarihi öneme sahip olan İznik'ti. Burası aynı zamanda doğuya giden yol üzerinde bir yükleme noktası ve tarım ürünlerinin yetiştirildiği, hemen yanı başındaki gölden tutulan balıkların satıldığı bir pazar yeri idi. Eyaletlerdeki bu yeni zenginlik, Atina yakınlarındaki Daphni manastırlarının ve Orta Yunanistan'daki Hosios Loukas manastırlarının zengin mozaiklerine ve iç dekorasyonuna yansır ve bunlar, varlıklı patronların mevcudiyetine ve bu kimselerin dini güdüye haiz bağışlar yapmaya hazır olduklarına tanıklık eder.⁴

Bu nedenle genel olarak Bizans, on birinci yüzyılın ortalarında, Batı Avrupa'nın parçalanmış ve yerel kimliğe sahip diğer ülkelerinden muhtemelen daha müreffeh ve yerleşik bir toplumdur. Bu karışıklık aşırı vurgulanmamalıdır. İmparatorluğu geniş sınırlara sahip olarak gösteren modern haritalar, merkezi otoritenin tüm bölge üzerinde tek tip olmadığını hesaba katmamaktadır. Başkentten uzaklaştıkça, yerel unsurlara daha fazla güç devredilmekteydi. Doğu Anadolu'nun ya da Batı Balkanların aristokrasisi ya da diğer bir deyişle *archon*'ları, büyük ölçüde bağımsızlığın keyfini sürmekteydiler ve çoğu zaman savaşa kendi ordularıyla gitmekteydiler. Sınır bölgelerindeki yerel yöneticilerin, Bizans imparatorunun otoritesini kabul etmeleri koşuluyla, genellikle görevde kalmalarına izin veriliyordu.⁵ Bu gündelik hayata dair gerçekler bir yana, Bizans, müesses bir başkentte ve yönetim merkezine sahip olmasıyla çağdaşlarının gözünde diğer Hristiyan devletlerden ayrılmıyordu. Bu yönetim

⁴ Akropolites, 2007, s. 277; Harvey, 1990, s. 208-13; Foss, 1996, s. 29-39; Kazhdan ve Epstein, 1985, s. 38; Angold, 1997, s. 86-7; Angold, 1973, s. 98-104; Cormack, 2000, s. 145-50, 163-70.

⁵ Neville, 2004, s. 5-11; Stephenson, 2000, s. 123-30.

HARİTA 1. Bizans İmparatorluğu, y. 1050

merkezi ve başkent Konstantinopolis, modern İstanbul'du. Stratejik olarak imparatorluğun Avrupa ve Asya eyaletleri arasındaki geçiş noktasında yer alıyordu ve 330 yılında imparator I. Konstantin (306-37) tarafından Byzantion adlı eski bir şehrin bulunduğu yerde kurulmuştu. Bizanslılar böyle bir şehre sahip olmaktan ötürü büyük bir kıvanç duymaktaydılar: burası onların gözünde o kadar önemli bir yerdi ki, onu tarif ederken "Şehirlerin Kraliçesi," "Büyük Şehir" veya sadece "Şehir" gibi sıfatlar kullanmaktaydılar.⁶ Bu, sadece abartılı ve yerel bir vatanseverlik değildi çünkü Konstantinopolis'e gelen yabancı ziyaretçiler de şehre dair yaptıkları övgülerinde aynı derecede abartılı bir dil kullanmaktaydılar. 1097'de Birinci Haçlı Seferi ile şehre gelen bir Fransız rahip bu "mükemmel ve güzel şehir" hakkında coşkuyla hayranlık duygularını ifade etmekteydi ve bir Arap ziyaretçi, buranın gıyabında söylenenden bile daha iyi olduğunu kaydetmekteydi. Yahudi bir hekim şehirdeki "sayısız bina" karşısında hayrete düşmüştü. İskandinavlar arasında Micklagard, yani büyük şehir, ve Ruslar arasında Tsargrad, yani imparatorluk şehri olarak biliniyordu.⁷

Konstantinopolis'in bünyesinde barındırdığı vatandaşları üzerinde uyandırdığı gururun ve dışarıdan gelenlerde uyandırdığı huşu ve şaşkınlığın birkaç nedeni vardı. Bunlardan biri onun zapt edilemez oluşuydu. Kuzeyde Haliç ve İstanbul Boğazı, güneyde Marmara Denizi olmak üzere iki tarafı suyla sınırlanan, dar bir burun üzerine kurulmuştu ve doğal bir savunma pozisyonuna sahipti. Kara tarafında ise, önceki imparatorlar tarafından Haliç'ten Marmara Denizi'ne kadar uzanan, yaklaşık dokuz metre yüksekliğinde ve dört buçuk metre genişliğinde devasa, müstahkem bir sur inşa edilmişti. Bu surların üzerinde okçular ve mancınklar için geniş platformlar sağlayan, 96 kule bulun-

⁶ Choniates, 1984, s. 317; Psellos, 1966, s. 114; Anna Komnene, 2009, s. 39; Attaleiates, 2012, s. 21.

⁷ Fulcher of Chartres, 1969, s. 79; El Cheikh, 2004, s. 204-7; Benjamin of Tudela, 1907, s. 13; Ciggaar, 1996, s. 102-3; Obolensky, 1971, s. 374-5; Macrides, 2002, s. 193-212.

maktaydı. Surların önünde geniş bir hendek vardı ve şehre saldıranlar, surlardan üzerlerine yağın ok yağmuru altında bu hendeği aşmak zorundaydılar. Tahkimat, deniz kıyısı boyunca devam etmekte ve denizden yapılacak olan bir saldırıyı da eşit derecede zorlu hale getirmekteydi.⁸ Bu savunma düzenekleri sayesinde Konstantinopolis yüzyıllar boyunca, sayısız kuşatmaya dayanmıştı. Bu kuşatmaların en ciddilerinden biri, 626'da Persler ve Avarlar tarafından, şehir aynı anda hem doğudan ve hem de batıdan ablukaya alındığında yaşanmıştı. Araplar, güçlü bir donanmanın desteğiyle 674 ile 678 yılları arasında dört yıl boyunca şehri ele geçirmeyi denediler. Her iki kuşatma da yapılan inatçı savunmalar karşısında başarısız oldu. Daha sonraki yıllarda, Ruslar ve Bulgarlar da, benzer biçimde bir başarısızlıkla sonuçlanacak olan kuşatma girişimlerinde bulunacaklardı. 1043'te Rusların yaptığı son bir deniz saldırısının akabinde Boğaziçi'nin kıyılarında yüzen yaklaşık 15.000 düşman cesedi sayıldı. Konstantinopolis'in ufukta yükselen savunma düzeneği, bir ziyaretçi karadan veya denizden şehre yaklaştığında göreceği ilk şeydi. 1147'deki İkinci Haçlı Seferi ile seyahat eden ve Bizanslılar hakkında pek iyi bir şey söylemeyen Fransız din adamı Deuil'li Odo, surların kötü durumunda olduğunu iddia ederek duvarları küçümsemişti. Öte yandan Dördüncü Haçlı Seferine katılan askerler ise onları görünce ürpermişlerdi.⁹

Konstantinopolis'in onu öne çıkaran ikinci yönü, sahip olduğu büyüklüktü çünkü ortaçağ standartlarına göre muazzam bir şehirdi ve kesinlikle Hristiyan dünyasındaki en büyük şehirdi. Bir zamanlar çok geniş ve güçlü bir şehir olan Roma, on birinci yüzyılda, duvarları içinde geniş ve ısınsız alanlar bulunan, eski şaşaaasının sadece gölgesi haline gelmiş bir haldeydi. Londra henüz büyümeye başlamamıştı ve 1066'daki Norman istilasının arifesinde muhtemelen

⁸ Skylitzes, 2010, s. 37; Choniatos, 1984, s. 117; Harris, 2007, s. 42-7.

⁹ Skylitzes, 2010, s. 405-6; Villehardouin, 2008, s. 34; Odo of Deuil, 1948, s. 69.

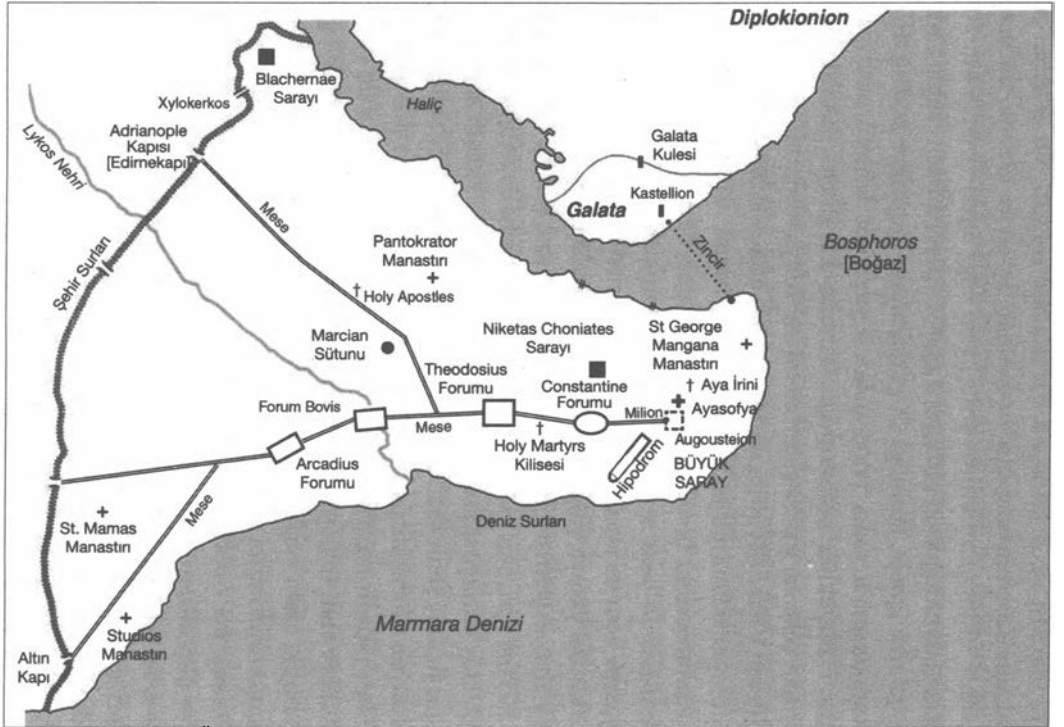
12.000'den fazla olmayan bir nüfusa sahipti. Bu şehirlerin aksine Konstantinopolis'in o dönemde, en az 375.000 nüfusa sahip olduğuna inanılıyordu ki bu sayı onun Londra'nın 30 katı büyüklüğünde olduğuna işaret ediyordu ve o zamanlar, surların içinde, Humber'ın güneyindeki İngiltere krallığının tamamından daha fazla insanın yaşadığı tahmin ediliyordu.¹⁰ Büyüklük bakımından, onunla karşılaştırılabilir boyutta olan en yakın şehirler İslam dünyasında bulunacaktı. İspanya'daki Cordoba muhtemelen kabaca Konstantinopolis ile aynı büyüklükteydi, Bağdat ise ondan oldukça büyüktü. Günümüzdeki birçok büyük şehir gibi, Konstantinopolis'in nüfusu da hem bir bütün olarak imparatorluğun etnik yapısını hem de etrafındaki dünyayı yansıtan bir biçimde, çok ırklı bir yapıya sahipti. Çoğunluğu Grekçe konuşanlar oluşurken, şehrin içinde çok sayıda Ermeni, Rus ve Gürcü vardı. Yine aynı şekilde şehrin içinde, Haliç'in diğer yakasındaki Galata banliyösünde yoğunlaşan büyük bir Yahudi topluluğu, ticaret şehirleri Venedik, Cenova ve Pisa'dan gelmiş olan İtalyan tüccarlar ile Batı Avrupa ve İskandinavya'dan gelmiş olan paralı askerler vardı. Hatta Konstantinopolis'te, çoğu tüccar olan ve ibadetlerini ifa edebilmeleri için bir cami sağlanmış olan, küçük bir Arap topluluğu bile vardı. Bu durum imparatorluğun diğer bölgelerinde de tekrarlanmaktaydı. Resmi dil Grekçe iken, özellikle sınır bölgelerinde, Ermeni ve Slav dilleri de yaygın olarak konuşulmaktaydı. Yüzyıllar boyunca imparatorların izlediği zorunlu iskân politikasının bir sonucu olarak Küçük Asya'da Slavların ve Balkanlar'da da Ermenilerin yaşadığı yerler de vardı.¹¹

Konstantinopolis'in hem yerliler hem de ziyaretçiler tarafından sıkça üzerine yorum yapılan bir diğer yönü de sahip olduğu zenginlikti. Konstantinopolis'in vatandaşları, dünya üzerindeki mevcut zenginliklerin üçte ikisinin şehirlerinde

¹⁰ Ralph of Coggeshall, Andrea, 2000, s. 285 içinde; Nightingale, 1995, s. 18.

¹¹ Komnene, 2009, s. 424; Choniates, 1984, s. 11, 222, 303; Ciggaar, 1996, s. 47; Harris, 2007, s. 51, 133-5; Reinert, 1998, s. 125-50.

HARİTA 2: Konstantinopolis şehri

toplanmış olmasıyla övünürlerdi ve şehre yeni gelenlerin etraflarında gördükleri saf zenginlik –ki özellikle altın, gümüş ve ipek bolluğu– karşısında hayrete düşmeleri, Konstantinopolis vatandaşları için bir övünç kaynağıydı.¹² Bu refahın bir kısmı, Konstantinopolis'in meşhur metal işçiliğinin vücut bulduğu imalathanelerden gelmekteydi. Şehrin, altın ve gümüş işçiliğiyle meşgul zanaatkârlarının şehrin ana meydan olan Augousteion çevresinde kendilerine ait alanları vardı ve çalışmalarının çoğu, özellikle İtalya'ya, ihraç edilirdi. İmparatorluk başkentinde bulunan diğer endüstriler arasında, ipek işleme ve boyama, ipek giysi imalatı ve sabun, parfüm ve mum yapımı da vardı. Sıkı bir şekilde düzenlenmiş olmalarına rağmen, bankacılık ve borç para verme sektörü de gelişmişti.¹³ Ancak Konstantinopolis'in zenginliğinin ana kaynağı ticaretti. Avrupa ve Asya arasındaki coğrafi konumu sayesinde Konstantinopolis, dünyanın herhangi bir yerinden gelen malların diğer bölgelerden gelen mallarla değiştirilebildiği bariz bir antrepoydu. Tüccarlar, Haliç kıyısındaki bir ticaret bölgesinde toplanmıştı. Araplar baharat, porselen ve mücevherler, İtalyanlar kalay ve yün, Ruslar balmumu, kehribar, bal ve kürk getirmekteydi. Bu mallar burada satılmakta ya da kendi iç pazarlarında talep edilen mallar veya ürünlerle takas edilmekteydi. Bu ticari faaliyetlerin çoğu yabancı tüccarların elinde olmasına rağmen, Bizans makamları Kommerkion diye isimlendirilen, tüm ithalat ve ihracat işlemleri üzerinden yüzde 10'luk bir gümrük vergisi almaktaydı ve bir bütün olarak şehir, tüccar, mal ve hammadde akışı gibi sunduğu ticari fırsatlar nedeniyle zenginleşti.¹⁴

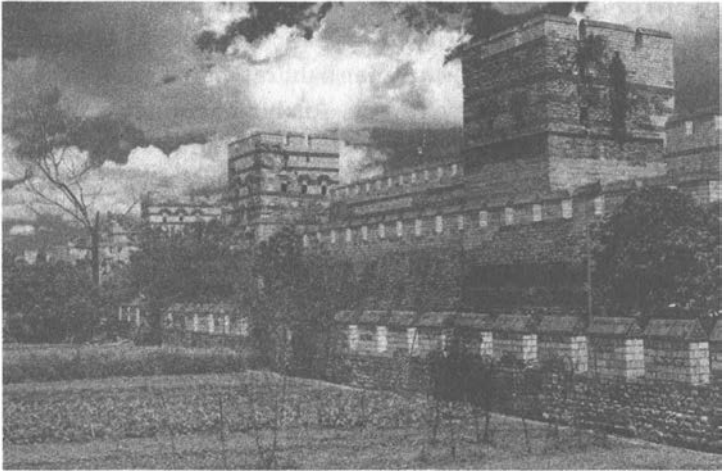
Konstantinopolis'in sahip olduğu refah en çok kamusal, özel veya dini yapılarda göze çarpıyordu. Orta çağ şehirleri arasında, kamusal etkinlikler ve törenler için ayrılmış alanları olan, rastgele bir bina karmaşasından ziyade bilinçli bir

¹² Robert of Clari, 1936, s. 101; Fulcher of Chartres, 1969, s. 79; Liudprand of Cremona, 2007, s. 50.

¹³ Choniates, 1984, s. 68; Harris, 2007, s. 114-15, 119.

¹⁴ Benjamin of Tudela, 1907, s. 12-13; Harris, 2007, s. 119-20.

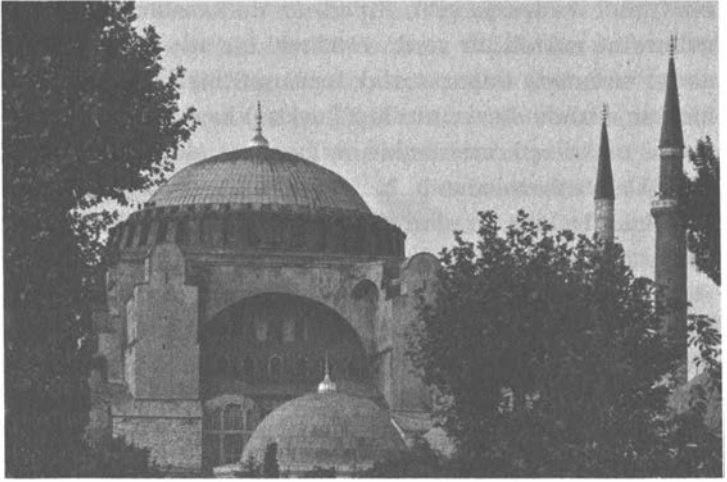
şekilde planlanmış bir şehir olması yönüyle olağandışıydı. Bu alanın çoğu, şehrin doğu ucunda yoğunlaşmıştı ancak batıdaki surlara *Mese* olarak bilinen uzun ana cadde ile bağlanmıştı. Mese, Kara Surları'nın en güneyinde, zaferle sonuçlanan bir seferden dönen imparatorlar tarafından, geleneksel olarak şehre girmek için kullanılan dört büyük bronz fil heykelinin üzerinde yükselen, heybetli bir giriş olan Altın Kapı'da başlamaktaydı.¹⁵ Mese caddesi daha sonra, Ayasofya katedralinin ve İmparator Justinian'ın (527-65) at üzerine betimlendiği, büyük bronz heykelin hâkim olduğu Augousteion'da sona ermeden önce bir dizi kamusal meydandan geçip doğuya doğru uzanmaktaydı. İmparatorun bronzdan yapılma heykelinin yönü doğuya dönüktü. Bir elinde, üzerinde haç olan bir küre tutuyordu ve diğer elini adeta düşmanlarını uyarmak için kaldırmış vaziyetteydi.¹⁶

RESİM 1: Konstantinopolis'in kara surları; yakın zamanda restore edilmiş, dış ve iç surlar, 96 savunma kulesinden bazıları ve şimdi sebze tarlalarının bulunduğu hendek bölümü. (Vlacheslav Lopatin/Shutterstock.com)

¹⁵ Skylitzes, 2010, s. 249; Robert of Clari, 1936, s. 108-9.

¹⁶ Robert of Clari, 1936, s. 107; Ciggaar, 1996, s. 187; Harris, 2007, s. 8-13.

RESİM 2: 1453'te Türklerin fethinden sonra eklenen minareleriyle Ayasofya katedralinin bugünkü hali. (Saida Shigapova/Shutterstock.com)

Augusteion'un güneyinde, 100.000 kişiyi ağırlayabilen, 400 metre uzunluğundaki Hipodrom vardı. İlk başta yapının merkezi, burada sahnelenecek yarışmalarda atlı savaş arabası yarışçıların yüksek hızda arabalarını sürebilecekleri şekilde dizayn edilmiş, merkezi bir omurgaya sahipti. Bu omurgada, Akdeniz dünyasının her yerinden daha önceki imparatorlar tarafından ganimet olarak getirilen antik eserler ve heykellerle süslenmişti; bu zengin sergi, süslemeden başka bir amaca hizmet etmiyordu.¹⁷ On birinci yüzyıla gelindiğinde, Hipodrom, suçluların infazından tutun da, ip üzerinde yürüme gösterilerine kadar her türlü halka açık etkinlik için bir mekân sağladı. İmparator, bu gösterileri ona tahsis edilmiş olan ve Kathisma diye isimlendirilen imparatorluk locasından seyretmekteydi ve gösteriler başlamadan önce seyirciler imparatora tezahüratta bulunurdu. Ancak modern

¹⁷ Constantine VII Porphyrogenitos, 2012, s. 365; Komnene, 2009, s. 461-3; Choniates, 1984, s. 160, 172, 285, 305, 358-62; Borelli ve Toniato, 1979, s. 127-8; Harris, 2007, s. 10-13.

bir futbol stadyumu gibi, Hipodrom da kazaların meydana gelmesine müsait bir yerdi. 1184'teki bir atlı savaş arabası yarışı sırasında imparatorluk locasının bir kısmı çöktü ve locanın altında oturan altı kişi hayatını kaybetti.

Bu halka açık meydanlar ve kamusal alanlar içinde, özellikle Mese caddesinin her iki yanında, daha ziyade zengin vatandaşlara ait olan çok sayıda güzel müstakil konut vardı. Bunlar kendi özel şapelleri ve hamamları olan bina kompleksleriydi. Sarayda görevli birisi ve tarihçi olan Niketas Choniates'in böyle iki tane konutu vardı: bunlardan biri, Constantine Forumu'nun kuzey doğusundaki Sphorakion bölgesinde, "eşsiz güzellikte ve muazzam büyüklükte" olarak tanımlanmışken, diğeri Ayasofya Katedrali'ne yakındı. Bir gözlemci bu gibi konakların sokağı gölgelediğini ve yoksulları pislik ve karanlıkta yaşamaya terk ettiğini iddia etse de, ziyaretçilerin çoğu üzerinde olumlu bir etki bırakmış, bu ziyaretçiler bu konutların hem büyüklüklerinden hem de sayılarından etkilenmişti.¹⁸

İmparatorlara gelince, onlar iki büyük sarayda oturuyorlardı. Daha eski olanı, Hipodrom boyunca uzanan ve imparatorluk kadırgasının demirlediği küçük bir limana kadar uzanan, tek bir yapıdan ziyade genişleyen bir bina kompleksi olan Büyük Saray'dı. Her bir imparator yıllar içinde ona yeni binalar eklemişti. Magnavra, elçilerin ve ileri gelenlerin imparator tarafından kabul edildiği üç nefli büyük bir bazilikaydı. Sonra, yakınında bulunan bir öküze saldıran klasik tarzda bir aslan heykelinden ötürü ismi Boukoleon olan bir saray vardı ve burada, limana bakan ve hüküm süren imparatorun çocuklarının doğduğu yer olarak tahsis edilen Porphyra veya Mor Oda vardı. Büyük Saray'ın ziyarete gelen elçiler tarafından görülmesi muhtemel olan bölümlerinin dekorasyonuna, geniş çimenlik alanlara ve teraslara ve sarayın iç dekorasyonuna büyük özen gösterildi. Duvarlar çeşitli renklerde mermerle kaplıydı ve üst duvarlar ve tavanlar,

¹⁸ Choniates, 1984, s. 323; Odo of Deuil, 1948, s. 65; Fulcher of Chartres, 1969, s. 79; Robert of Clari, 1936, s. 105; Harris, 2007, s. 76-8.

imparatorların zaferlerinin betimlendiği sahnelerden tutun da kuşlara ve hayvanlara kadar hem doğal hem de mitolojik pek çok şeyi betimleyen pek çok mozaikle doluydu.¹⁹ On birinci yüzyılın sonlarında, Büyük Saray gözden düşecekti ve Komninos hanedanından giderek daha fazla sayıda imparator, Kara Surlarının kuzey ucunda ve şehrin karşı ucundaki Blaherne Sarayında ikamet etmeye başladı. Büyük Saray'dan daha küçük ve daha derli toplu olan Blaherne, şehrin, Haliç'in ve surların ötesindeki kırsal alanın mükemmel manzarasına sahipti. Sarayın içerisi, altın mozaiklerle süslü uzun galerileriyle en az, kendisinden daha büyük olan muadili kadar ışıltılıydı.²⁰

Konstantinopolis, kiliseye ait binalar açısından da son derecede zengindi. Sahip olduğu yüzlerce manastır arasında en ünlüsü, yaklaşık 500 yıllık St. John Studios manastırı idi. Surların dışında, Blaherne Sarayına yakın bir yerde bulunan ve genellikle Kosmidion olarak anılan Aziz Cosmas ve Damian'ınki gibi daha pek çok manastır vardı.²¹ Manastırlar sayıları açısından dikkat çekiciyken, Konstantinopolis'teki kiliseler büyüklükleri ve güzellikleri ile dikkat çekiyordu. Bunların en başında, Augousteion'un ve Hipodrom'un kuzeyinde bulunan büyük Ayasofya katedrali veya Kutsal Bilgelik katedrali vardı. Bina altıncı yüzyılda, I. İustinianos'un emriyle dikdörtgen bir kaide üzerine inşa edilmiş olup tepesinde 32 metre çapında muazzam bir kubbe bulunmaktaydı. Şehirdeki evlerin çatılarından oldukça yüksek olan bu kubbe, çok uzak mesafeden bile, şehre deniz yönünden yaklaşan gemiler tarafından görülebilirdi. İç mekânda, mozaik bezeme kubbenin tamamını kaplamaktaydı ve galeriler farklı renkte mermer sütunlarla desteklenmiş ve üst pencerelerden içeri

¹⁹ Theophanes Continuatus, 1838, s. 144-5, 337-8; Psellos, 1966, s. 252; Skylitzes, 2010, s. 12, 51; Choniates, 1984, s. 117; Komnene, 2009, s. 81, 188.

²⁰ Komnene, 2009, s. 81; Choniates, 1984, s. 117; Kinnamos, 1976, s. 131-2; Od o of Deuil, 1948, s. 65; Robert of Clari, 1936, s. 105; Benjamin of Tudela, 1907, s. 13.

²¹ Komnene, 2009, s. 62; Harris, 2007, s. 90-3.

giren parlak güneş ışığı olağanüstü bir etki yaratmaktaydı. Bizanslıların kendileri, kısaca “Büyük Kilise” olarak adlandırma eğiliminde oldukları bu katedralle haklı olarak gurur duyuyorlardı. Bu yapıyı ziyarete gelen, bu büyüklükte bir bina görme olasılığı düşük olan ve orada gerçekleştirilen dini törenlerin güzelliği karşısında şaşkına dönen ziyaretçilerin heyecan dolu yorumlarda bulunmamaları neredeyse imkânsızdı.²²

Neredeyse onun kadar etkileyici olan başka kiliseler de vardı.550 yılında ibadete açılan Kutsal Havariler kilisesi, Konstantinopolis’in tam kalbinde, bir tepe üzerinde yükselmekteydi. Büyük Konstantin ve İustinianos da dahil olmak üzere, önceki birçok imparatorun mezarlarını barındırmakla ve bazı muhteşem mozaik süslemeleriyle övünüyordu. Aya-sofya’da kullanılan geniş kubbe yerine, Kutsal Havarilerin kare gövdesi, Bizans kilise mimarisi üzerinde son derece etkili olduğunu kanıtlayacak bir tasarım olan, beş küçük kubbe ile örtülmüştür. Büyük Saray kompleksinin içindeki Mangana’lı Aziz George kilisesi bir Bizanslının, “kilisenin büyüklüğünü, güzel simetrisini, parçalarının uyumunu, güzelliğinin çeşitliliğini ve ritmini” öven lirik bir betimleme yapmasına vesile olmuştu. O dönemde yaşamış olan bir başka kimse, Kırk Şehitler Kilisesi’nin “güzel biçiminden” söz etmişti.²³

Böylece güç, büyüklük, zenginlik ve binaların tümü, Konstantinopolis’in hem içeride hem de dışarıda sahip olduğu prestijin unsurlarıydı. Yine de o dönemde yaşayanların gözünde şehrin önemi çok daha derin köklere sahipti çünkü Konstantinopolis kutsal bir şehir olarak kabul edilmekteydi. Roma, Kudüs, Antakya ve İskenderiye ile birlikte Hristiyan dünyasında en prestijli olarak kabul edilen ve piskoposları geleneksel olarak patrik unvanını taşıyan beş şehirden biriydi. Kudüs ve Roma gibi, Hz. İsa’nın veya onun Havarile-

²² Choniates, 1984, s. 132; El Cheikh, 2004, s. 208; Cross ve Sherbowitz-Wetzor, 1953, s. 110-11.

²³ Constantine of Rhodes, 2012, s. 21; Mesarites, 1957, s. 862, 869-89, 891-3; Psellos, 1966, s. 250-2; Choniates, 1984, s. 183; Harris, 2007, s. 7-8.

ri Petrus ve Pavlus'un şehrin surları içinde fiziksel olarak bulundukları elbette iddia edilemezdi ancak on birinci yüzyılda, oldukça zayıf kanıtlarla, Konstantinopolis Kilisesi'nin Aziz Andrew tarafından kurulmuş olduğuna inanılmaktaydı.²⁴ Bu türden bir manevi yokluğun gerçekten önemi yoktu çünkü Konstantinopolis'in manevi havası, Yeni Ahit'te bildirilen olaylarla doğrudan herhangi bir bağlantıya sahip olmasından değil, o zamandan beri vuku bulan olaylara dayanıyordu.

Örneğin geçmişte, genellikle sayısal olarak üstün olan pagan ya da kâfir güçler tarafından yapılan kuşatmaların her şeye rağmen yenilgiye uğratılmasındaki başarı, ilahi lütfun açık bir kanıtı olarak yorumlanmıştı. "Tanrı'nın Koruduğu Şehir" ifadesi, Konstantinopolis'i tanımlamak için kullanılan sıfatlardan biri haline geldi ve Meryem Ana'nın özel korumasından yararlandığı kabul edildi. Tarihçiler, Meryem Ana'nın kişisel müdahalesinin çoğu zaman şehri nasıl kurtardığını kaydetmişti. Onun korumasının görünür bir simgesi olan, Evanjelist Aziz Luka tarafından o hayattayken resmedildiğine inanılan ve harikalar yaratan Hodegetria'nın (Yolu Gösteren) ikonası, şehrin manastırlarından birinde bulunuyordu. Bu ikona tehlike zamanlarında ortaya çıkarılmış ve onunla surlarda geçit töreni yapılmış, düşmanın tecrübe ettiği huzursuzluklar bu ikona ile ilişkilendirilmiştir.²⁵

Konstantinopolis'in, diğer birçok önemli Hristiyan kentinin ele geçirildiği ve yağmalandığı sırada, yüzyıllar boyunca ayakta kalması, bir şekilde kaybolacak ya da yok olacak olan ve İsa Mesih ile azizlerle bağlantılı olduğu kabul edilip, dolayısıyla merak ve saygı uyandıran kutsal emanetleri surlarının içinde muhafaza etmesine imkân sağladı. Bunların başında, İsa'nın çarmıha gerildiği Gerçek Haç'ın iki parçası da vardı. Haçın, I. Konstantin'in annesi Helena tarafından Kutsal Topraklarda hacca giderken keşfedildiği iddia edilmekteydi. Bu Gerçek Haç'ın bir parçasını da, oğlunun yeni

²⁴ Dvornik, 1979, s. 85-7.

²⁵ Skylitzes, 2010, s. 38; Wolff, 1948, s. 319-28; Harris, 2007, s. 40-2.

kurduğu şehre geri getirmişti. Bir diğer önemli kutsal emanet ise Edessa'nın Mandylion'u diye isimlendirilen, efsaneye göre İsa tarafından Edessa hükümdarına gönderilen ve üzerinde İsa'nın yüzünün bir görüntüsü olan kutsal emanet idi. Bu kutsal emanet 944'te Suriye'de bir Bizans generali tarafından ele geçirilmiş ve muzafferane bir şekilde Konstantinopolis'e geri getirilmişti. On birinci yüzyılda, Gerçek Haç ve Mandylion, Büyük Saray kompleksi içindeki özel bir şapelde muhafaza edilmekteydi. Aynı şapel, İsa'nın giydiği gömleği, Dikenli Tacı, onun böğrünü delen mızrağı, onun kânının bir kısmını içeren küçük bir şişeyi, Bakire Meryem'in giydiği elbisenin bir parçasını ve Vaftizci Yahya'nın başını da barındırıyordu.²⁶

Şehrin her tarafına dağılmış bu türden başka kalıntılar da vardı. Ayasofya katedralinde ziyaretçiler, İsa'nın Samiriyeli kadınla konuşurken oturduğu taştan kuyu başını görebiliyordu. Kutsal Havariler kilisesi, Aziz Andreas, Luka ve Timoteos'un mezarlarının yanı sıra Hz. İsa'nın kırbaçlanırken bağlandığı sütuna sahip olmakla övünmekteydi. Kara Surları'nın yakınındaki Blaherne'deki Meryem Ana Kilisesi, Meryem Ana'nın Maphorion'una veya peçesine ev sahipliği yapmaktaydı. Chalke'deki Kurtarıcı Kilisesi gibi daha küçük ölçekli dini yapılar Vaftizci Yahya'nın sakalının bir parçası gibi kutsal emanetlere ev sahipliği yapmakla övünmekteydiler. Diğerleri, bir zamanlar bir imparatoru onunla konuşarak ve günahları için azarlayarak şaşırtan Kırk Şehit kilisesindeki İsa'nın portresi gibi, sözde mucizevi güçleri olan ikonaları barındırıyordu.²⁷ Bu kadar çok önemli kalıntının toplanması, Konstantinopolis'i başlı başına bir hac mekânı ve Kudüs'teki Kutsal Kabir'e giden doğu rotasında bir mola yeri haline getirdi.

²⁶ Guscini, 2009, s. 177-83; Robert of Clari, 1936, s. 102-5; Ciggaar, 1996, s. 47-9; Harris, 2007, s. 15-17.

²⁷ Constantine of Rhodes, 2012, s. 53, 202-3; Robert of Clari, 1936, s. 108; Skylitzes, 2010, s. 38; Leo the Deacon, 2005, s. 208-9; Choniates, 1984, s. 183.

Benzer şekilde, Konstantinopolis'teki birçok anıtın sahip olduğu antik geçmiş ve görkem onlara, kendilerine özgü bir tür ruhsal atmosfer vermişti ve bunların birçoğuna mucizevi güçler atfedilmişti. Bu durum, özellikle yüzyıllar boyunca sayısız mit ve efsaneye konu olan Ayasofya için geçerliydi. Sonraki nesiller böyle bir yapının ilahi yardım olmadan inşa edilebileceğine inanamadılar ve inşaat sırasında kubbenin gökten inen altın bir zincirle desteklendiğini iddia ettiler. Katedralin içindeki her sütunun bir hastalığı tedavi etme gücüne sahip olduğuna, hasta olan kişinin fizikî manada onunla temasta bulunduğu takdirde iyileştiğine inanılıyordu.²⁸ Konstantinopolis'in her yerinde bulunan antik heykellerin ve sütunların çoğu, özellikle Hristiyan kimliğine haiz yerleşim yerlerinden ve kalıntılarından oldukça ayrı olarak, kendilerine ait mitolojiler edinmişti. Örneğin, sütunların kaidelerindeki oymaların, anlamları ancak orada betimlenen olaylar meydana geldikten sonra netleşecek olan, gelecekteki olayları tasvir ettiğine inanılıyordu.²⁹

Şehrin sahip olduğu gücün, büyüklüğün, zenginliğin ve kutsallığın Konstantinopolis'in prestijine katkıda bulunduğu hususu, hem Bizanslılar hem de yabancılar tarafından kabul edildi ve genel olarak bu takdir edildi. Ancak Bizanslılar, özellikle de Batı Avrupa'daki Hristiyanlardan daha ileri giderek, Konstantinopolis'in Hristiyan dünyasında Roma veya Kudüs'ün üzerinde, üstün bir yer işgal ettiğine inandılar. Bu sonuca, imparatorluğun devri anlamına gelen *Translatio Imperii* doktrini sayesinde ulaşıldı. Burada söz konusu olan imparatorluk, Bizanslıların gözünde derin bir manevi öneme sahip olan Roma İmparatorluğu idi. Onların gözünde ilk Roma imparatoru Augustus'un (M. Ö.31-14) saltanatının, dünyanın Kurtarıcısı İsa Mesih'in doğumuyla aynı zamana denk gelmesi tesadüf değildi. Her iki olay

²⁸ Robert of Clari, 1936, s. 106; Mango ve Parker, 1960, s. 233-45; Harris, 2007, s. 35-6.

²⁹ Robert of Clari, 1936, s. 110-11; Gunther of Pairis, 1997, s. 116-17; Harris, 2007, s. 16-17.

da, Tanrı'nın insanlığın kurtuluşu için yaptığı planının bir parçasıydı. Müminlerin ruhları Mesih'e iman yoluyla kurtarılmışken, Augustus'un iktidarı ele geçirmesini izleyen *Pax Romana* aracılığıyla da, yeryüzündeki esenlik sağlanmıştı. Tanrı açıkça, Mesih'e inananların Roma imparatoru tarafından yönetilen tek bir devlette yaşamasını dilemişti. Hz. İsa'nın, bu inancı destekler mahiyette, kendisine soru soranlara "Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya verin" talimatını vermek suretiyle, Hristiyanların imparatora itaat etmekle yükümlü olduklarına işaret ettiğini öne sürmekteydiler. Aynı mesaj, Hristiyanları "Tanrı'dan korkun, imparatoru onurlandırın" sözüyle teşvik eden Havarî Petrus tarafından da vaaz edilmişti.³⁰ Bu emir, 313'ten sonra, Büyük Konstantin'in Hristiyanlık dinini benimsediğinde ve bunu yapan ilk Roma imparatoru olduğu zaman daha da bağlayıcı bir hale geldi. O dönemde yaşayan teologlar, değişimden yararlanmakta ve dünyadaki imparatorluğun *Göklerin Krallığının* bir görüntüsü veya taklidi (*mimesis*) olduğunu savunmak suretiyle, imparatorluk makamını olayların ilahi düzenine entegre etmekte hızlı davrandılar.³¹

Konstantin'in bir başka eyleminin, neredeyse onun Hristiyanlığı kabul etmesi kadar önemli olduğu düşünülmüyordu. MS üçüncü yüzyılın son çeyreğine kadar, Roma İmparatorluğunun başkenti elbette Roma'ydı. Bununla birlikte, sınırlar üzerindeki baskı arttıkça, Roma uygunsuz bir üs olduğunu kanıtladı. Bu nedenle daha sonraki Roma imparatorları, tehdit altındaki sınırlara daha yakın olan şehirlerde ikamet etme eğilimindeydiler: batıda Milan, Ravenna veya Trier, doğuda Nikomedeia ve Antakya. Konstantin, Byzantion şehrini tam da böyle bir ileri üs olarak kullanmak için seçmişti ve

³⁰ Matthew 22.21; I Peter 2.17. İncil'in çoğu İngilizce versiyonu, Aziz Petrus'un Yunanca *Basileus* kelimesini "imparator" yerine "kral" olarak tercüme etmektedir. Ancak Basileus, Bizans imparatorları tarafından kullanılan bir unvandı ve Bizanslılar kesinlikle burada bahsedilen makamın bu olduğunu düşünüyorlardı.

³¹ Eusebius of Caesarea, 1976, s. 87-8, 120; Barker, 1957, s. 194-6; Alexander, 1962, s. 339-57, 341-7; Nicol, 1988a, s. 52-3.

muhtemelen Konstantinopolis'i Roma yerine yeni bir başkent olarak kurmak gibi bir niyeti yoktu ancak sonraki Bizans kuşakları onun eylemini bu şekilde yorumlamayı seçti. Haçlı seferleri sırasında Anna Komnene, "gücün Roma'dan ülkesine ve Şehirlerin Kraliçesi'ne devredildiğine" inanıyordu.³²

Bu nedenle Konstantin'in kararı sonucunda Konstantinopolis, hem yeni bir Roma hem de ikinci bir Kudüs olarak Hristiyan dünyasının en önemli şehri haline geldi.³³ Orada hüküm süren imparatorlar, haklı olarak, İsa ve Aziz Petrus'un tüm Hristiyanların kendilerine tabi olunmasını emrettiği imparatorlardı. İmparatorun konumunun sahip olduğu yüce nitelik, onun "Romalıların İmparatoru ve Otokratı" şeklindeki resmi unvana yansımıştı. Bizanslıların kendilerini tanımlamak için kullandıkları kelime *Romaioi* veya Romalılardı: "Bizans" ve "Bizanslı" terimleri ancak nispeten günümüze yakın bir zamanda kullanıma girmişti. Aynı şekilde imparatorluk, tüm Hristiyanların bağlılık göstermesi gereken devlet olan, Roma İmparatorluğu'du. Bununla birlikte sık sık, onun salt dünyevi bir prenslikten çok daha fazlasını bünyesinde barındırdığına atıfta bulunan bir kelimeyle anılırdı: *Oikoumene*. Bu kelimeyi tercüme etmek neredeyse imkânsızdır ama en geniş manasıyla "uygar dünya" diye anlamlandırılabilir. İmparatorluğun, İtalya'dan İngiltere'ye uzanan batı yarısının beşinci yüzyılda ve yine Mısır, Suriye ve Filistin'in doğu eyaletlerinin yedinci yüzyılda kaybedilmiş olmasından ötürü, Konstantin'in zamanına göre bir hayli küçülmüş olması hiçbir şey değiştirmedir. İdeolojinin, imparatorluğun fiziksel boyutuyla tamamen alakasız olduğunu anlamak için, Bizanslıların imparatorluklarının son yıllarında nasıl davrandıklarını incelemek yeterli olacaktır. 1390'larda, imparatorluk Konstantinopolis'in üzerinde otur-

³² Komnene, 2009, s. 39; Constantine VII Porphyrogenitos, 1967, s. 113; Nicol, 1988a, s. 60.

³³ İtalya'daki Eski Roma'ya nispeten, Yeni Roma olarak Konstantinopolis üzerine: Komnene, 2009, s. 392; Attaleiates, 2012, s. 13. İkinci Kudüs olarak: Choniates, 1984, s. 326; John Mauropous, Kazhdan ve Epstein, 1985, s. 255 içinde.

duğu toprakların biraz daha fazlasını kapsadığında, şehrin patriği Moskova'nın büyük prensine, onu imparatorun hâlâ "Romalıların ve aslında tüm Hristiyanların otokrati" olduğuna inandırmak için bir mektup yazmıştı. Umutsuz bir vaziyet içindeki evrensel imparator ideali üzerindeki böylesine bir ısrar, katı gerçeklik karşısında modası geçmiş bir ideale sarılmak olarak reddedildi. Ancak Bizanslılar için mesele, ideal olan şeyin gerçek olduğuydu. Nasıl ki toprak kaybı hiçbir şeyi değiştirmediyse, onun elde edilmesi de hiçbir şeyi değiştirmeyecekti. Bizanslı bir keşişin adeta meydan okurcasına ifade ettiği üzere: "Bizim imparatorluğumuz İsa'nın imparatorluğudur."³⁴

RESİM 3: Onuncu yüzyıla ait olup üzerinde İsa'nın portresi bulunan Bizans bakır sikkesi. Diğer yüzünde şu yazı vardır: "İsa Mesih, Kraların Kralı," bu ifade, Tanrı'nın imparatorluğun nihai hükümdarının Tanrı olduğunun ve imparatorun yalnızca onun yeryüzündeki bir temsilcisi olduğunun alenen teyididir. (I. Pilon/ Shutterstock.com)

³⁴ Barker, 1957, s. 194-6; Obolensky, 1971, s. 104.

TAHTIN ARKASINDAKİ GÜÇ

11. yüzyılda Bizans, geniş sınırları olan zengin, güçlü bir devlettir ancak kendini bu şeylerle değil, daha ziyade dikkatlice üzerinde çalışılmış bir siyasi ve manevi ideolojiyle tanımlıyordu. Bununla birlikte, çoğu insan toplumunda olduğu gibi, Bizans'ta da teori ve pratik genellikle birbiriyle çelişki halindeydi ve ideolojik duruşun çok daha gerçekçi bir hakikati maskeleyişine dair birçok durum vardı. İmparatorun gücünün mutlak doğasıyla ilgili olarak durum kesinlikle böyle görünüyordu. Teoride o, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisinden başka bir şey değildi. Böyle bir pozisyon, elbette, müthiş bir sorumluluk gerektiriyordu. Tanrıya inananların dünyevi refahını sağlama görevini yerine getirmek için bu misyona uygun bir dindarlık ve hayırseverlik (insanlık sevgisi) sergileyerek, ondan Tanrı'yı taklit etmesi bekleniyordu. İmparator hiç kimseye karşı sorumlu değildi ve gücünü doğrudan Tanrı'dan almaktaydı; Bizans sanatında, başının üzerinde hâle olan bir imparatoru taçlandıran İsa veya Meryem Ana tasvirleriyle bu fikir görsel hale getirilmişti. Daha önceki bir dönemde yaşamış bir teorisyenin belirttiği gibi, o yalnızca, "aşağıdaki (yeryüzündeki) işlerle ilgilenmekte" idi. "Anarşi ve iç savaş netice vereceği için çoğunluk kararına... eşitliğe dayalı poliarşiye yer yoktu."¹

Teori göz önünde bulundurulduğunda, imparatorluğun sadece imparator tarafından yönetildiği sonucuna varmak mantıklı olacaktır ancak aslında durumun böyle olmadığı

¹ Eusebius of Caesarea, 1976, s. 87; Alexander, 1962, s. 348-54; Nicol, 1988a, s. 52-3; Chrysostomides, 2001, s. 91-2; Angelov, 2007, s. 79-84.

oldukça açıktır. Şu anda Paris'te bulunan ve on birinci yüzyıldan kalma bir el yazmasındaki imparatorluk portresi, gerçek duruma dair bize bir fikir veriyor. İmparator, hakikati ve adaleti temsil eden alegorik figürlerin eşliğinde, tahtında oturmaktadır ancak ilahi lütfun bu tezahürleriyle yalnız bırakılmaz. İmparatorun arkasında uzun cübbeler giymiş ve başlarında türban bulunan ve ayakta duran dört küçük insan figür vardır. İmparatorun sağında, hükümette ve idarede önemli bir rol oynayan *Protovestiarios* durmaktadır. *Protovestiarios*'un yanında mektuplar ve belgeler hazırlamakla görevli bir imparatorluk sekreteri durmaktadır. İmparatorun solunda *Proedros* unvanına sahip iki kişi daha durmaktadır. Bunlar imparatorun danışmanları, imparatorluk kamu hizmetinin üyeleridir.²

Laik bir bürokrasinin varlığı, Bizans yaşamını aynı dönemde Batı Avrupa'dan ayıran birçok yönden biriydi. Ortaçağın başlarında Batı'da krallar, gerekli okuryazarlık düzeyine sahip olan çok az kişi olduğu için, idari görevleri yerine getirmek için din adamlarına güveniyorlardı. Bizans toplumunun daha karmaşık ve gelişmiş doğası bundan çok daha fazlasını gerektiriyordu; yönetim görevi için eğitilmiş, laik, eğitilmiş elit bir kesim. Birkaç imparator onların yardımı olmadan hüküm sürmüştü; II. Basileios'un bunu saltanatının sonraki yıllarında yaptığı söylenir ancak onun bu tavrı, normal koşullara bir istisna olarak, sürpriz yorumları davet edecek kadar olağandışıydı.³ Bu durumun, Bizans'ta siyasi kararların alınma biçimi üzerinde derin etkileri oldu. Bu, takip edilecek politikanın anlık ihtiyaçları karşılamak için tek bir kişi tarafından, o anda formüle edilmediği anlamına geliyordu. Bu daha ziyade, yüzyıllar boyunca gelişen bir şeydi ve hatta çoğu zaman geçmiş deneyimlerden elde edilen tecrübeleri koruyan, inceleyen ve detaylandıran uyumlu, idari bir grup, bu tecrübeleri yazmaya kendisini adanmıştı. İmparatorlar gelip giderken, hem siyasi amaçlar hem de yöntemler

² Mathews, 1998, s. 72. Bkz. bu kitabın kapağı.

³ Psellos, 1966, s. 43-4.

nesilden nesile aktarılabilir ve dikkate değer bir süreklilik içinde korunabilirdi.

Bu nedenle, Bizans ve haçlı seferleri arasındaki etkileşimi ele alırken, sorunun merkezinde yatan şey, yalnızca imparatorluk makamında oturan kişilerin karakterlerinden ziyade imparatorluk kamu hizmetinin eğitimi ve ideolojisidir. Bu siyasi eliti meydana getiren kişilerin kimler olduğunu, kendilerini nasıl tanımladıklarını ve kendilerini yabancı-lardan nasıl ayırdıklarını, imparatorlara dış politika konusunda tavsiyelerde bulunurken benimsedikleri ilkeleri ve amaçlarına ulaşmak için uyguladıkları yöntemleri anlamak gerekir. Ancak bundan sonradır ki, bu kişilerin benimsedikleri politikaların mantıklı ve başarılı olup olmadığı veya bu politikaların doğaları gereği kusurlu olup olmadığı ve nihayetinde felakete yol açıp açmadığı konusunda herhangi bir değerlendirmede bulunulabilir.

Bir kimsenin Bizans'ın siyasi seçkinleri arasına ve kamu hizmetine girmesini sağlayan bir dizi faktör vardı. Bunlardan birisi her ne kadar garip görünse de, çocukken hadım edilmektir. Hadımların imparatorluk tahtını işgal etmeleri özellikle yasaklandığı için, daha güvenilir olarak kabul edilmişlerdi. Sarayda, imparatorla yakın temas kurmayı içeren on görev, özellikle onlar için ayrılmıştı.⁴ Bununla birlikte, tüm Bizans bürokratları hadım değildi, bu yüzden aslında iktidar çevresine dahil olma hususunda iki tane vazgeçilmez faktör vardı: eğitim ve himaye. Her ikisinin de, seçkinler sınıfını kimin oluşturduğu ve bu seçkinler grubunun kendilerini ve makamlarını nasıl gördükleri konusunda derin etkileri vardı.

Yüksek öğrenim, imparatorluk tarihi boyunca imparatorluk kamu hizmetinde daha yüksek pozisyonlara girmenin anahtarı olmuştur. 360 yılında, imparatorun özel olarak buyurduğu üzere "bir kimse sosyal bilimler alanındaki uygulama ve eğitimde çok üstün bir şekilde kendisini eğitmediği sürece birinci dereceden bir görev alamazdı..." Bu, en azından teoride, Trivium diye isimlendirilen şiir, retorik ve

⁴ Psellos, 1966, s. 28; Tougher, 2008, s. 54-67.

felsefe ile Quadrivium diye adlandırılan geometri, aritmetik, astronomi ve müzik alanında geleneksel bir yüksek öğrenim görmek anlamına gelmekteydi. Pratik de ise Antik Grek edebiyatı ve Bizanslıların özellikle Grek şiirinin ve nesrinin en mükemmel örneklerinin vücut bulduğuna inandıkları, Klasik Atina dönemi edebiyatının çalışılmasından oluşmaktaydı ve bu döneme ait kelimeleri parlak bir şekilde kullanma hususunda çok iyi olunmalıydı.

Eserleri incelenen kimseler arasında Homeros ve Hesiodos gibi şairler, Platon ve Aristoteles gibi filozoflar ve Demosthenes ve Lysias gibi hatipler vardı. Mesele sadece bu eserleri okumak değil, bu eserlerde kullanılan dili içselleştirmek ve onu taklit etmektir. Bu nedenle öğrenciler için en yaygın alıştırma, eskilerin arkaik deyimleriyle ifade edilen, Platon veya Lucian tarzında diyaloglar yazmaktır. "Kelimele- rin parlak bir şekilde kullanımından" bahsederken imparatorun aklından geçen buydu.⁵

Haçlı Seferleri döneminde birçok Bizans bürokratı bu nedenle yüksek kültür seviyesine sahip insanlardı. Bu husus, on birinci yüzyılın ortalarında Bizans sarayına hâkim olan Mihail Psellos için kesinlikle doğrudur. Genç bir adam olarak, İlyada'nın tamamını ezberlemiş olduğu ve Konstantinopolis'te bilgin John Mauropous'un yanında eğitim gördüğü biliniyordu. İmparator IX. Konstantinos (1042-55) onun belagatinden ve akıcı konuşmasından o kadar etkilenmişti ki, onu sekreteri ve en yakın danışmanlarından biri yaptı ve böylece onun 30 yıldan fazla sürecek olan kariyerini başlatmış oldu. Benzer biçimde, 1185-1204 döneminde Angelos ailesinin imparatorlarının emrinde yüksek makamlarda bulunan Niketas Choniates, genç bir adam olarak daha yüksek öğrenim görmek üzere Küçük Asya'daki memleketi Chonai'den Konstantinopolis'e gönderilmişti ve daha sonra bu genç adam hacimli teoloji ve tarih eserlerinin yazarı olacaktı. On üçüncü yüzyıl imparatorlarının danışmanı olan Geor-

⁵ Wilson, 1996, s. 2-4; Constantinides, 1982, s. 1-2; Mango, 1980, s. 125-48.

ge Akropolites, siyasi danışman rolüne ek olarak bir yazar ve bilim adamı kimliğiyle aynı sistemin bir ürünü idi.⁶

Bu adamların hepsinin eğitim gördüğü yüksek eğitim sistemi, 1204'ten önce sadece Konstantinopolis'te mevcuttu ve imparatorluk sakinlerinin çok küçük bir azınlığı tarafından kullanılıyordu. Orta Bizans döneminde (843-1204) herhangi bir zaman diliminde, bu türden bir eğitimi iki ilâ üç yüzden fazla kişinin alamadığı hesaplanmıştır.⁷ Sonuç olarak bu grup, haiz oldukları üstün bilgiler sayesinde, nüfusun geri kalanından ayrılan, kapalı bir kast oluşturmuştu. Bu bölünme, hiçbir yerde Mihail Psellos'un kendisinin anlattığı bir hikâyeden daha iyi bir şekilde tasvir edilemez. Bir gün IX. Konstantinos, metresi ve saraylılardan oluşan bir kalabalık eşliğinde sarayda yürüyordu. Kalabalıktaki saray görevlilerinden birisi imparatorun gözüne girmek için, yumuşak ama duyulur bir şekilde "Ayıp değildi..." diye mırıldandı. Bu ifadeyle o, saraylı dostlarının hayranlığını kazanmaya yetmişti. Çünkü hepsi eğitim görmüş ve İlyada'dan yapılan kinayenin hemen farkına varmışlardı. Bu kinaye Helen'in efsanevi güzelliğine bir gönderme olan "Troyalıların ve iyi zırhlanmış Achaeen'ların, onun gibi bir kadın için uzun süre acı çekmesi hiç de ayıp değildi" şeklindeki ifadeydi. Ne yazık ki bu nezaket girişimi, atfın hedefi olan imparatorun metresi, bunun ne anlama geldiğini anlayamadığı ve bir tercüme istemek zorunda kaldığı için boşa çıktı. İşte eğitilmiş olanlar ve olmayanlar arasındaki ayrım böyle bir şeydi.⁸

Bu adamlar ne kadar bilgili olsalar da, kariyerleri en nihayetinde bir hâmiye bağlıydı. Bu hâmilik, halihazırda etkili bir konumda yerleşik durumda olan bazı akrabalar tarafından sağlanabilirdi. Psellos, müstakbel damadı Elpidios için 20 pound altın karşılığında *Protospatharios* unvanını satın

⁶ Psellos, 1966, s. 178-9, 334; Kaldellis, 1999, s. 8-9; Choniates, 1984, s. xi-xii; Akropolites, 2007, s. 5-18; Constantinides, 1982, s. 9-10, 31-2, 66-89; Wilson, 1996, s. 156-66.

⁷ Mango, 1980, s. 147.

⁸ *Iliad*, iii, satırlar 156-7; Psellos, 1966, s. 185.

alabilmişti. Symeon adlı genç bir adamın amcası, yeğenini Spatharokoubikoularios olarak atamak için kuşkusuz aynı yöntemleri kullandı ancak Symeon daha sonra bir keşiş olmak için her şeyden vazgeçecekti.⁹ Bununla birlikte, en etkili himaye, imparatorun bizzat kendisinin sağladığı himayeydi. Bir hadım ve imparatorluk başdanışmanı olarak Basileios Lekapenos konumunu eğitimden dolayı değil, bir önceki imparatorun gayrimeşru oğlu olduğu için elde etmişti.¹⁰ Aynı şekilde, bir imparator değişikliği kaderin dramatik bir şekilde tersine çevrilmesi anlamına gelebilirdi. Psellos başarılarla dolu kariyerine IX. Konstantinos'u etkileyerek başlamıştı ancak IV. Romanos Diogenis tahta çıktığında onu bir kenara itmişti. I. Aleksios Komninos'un (1081-1118) imparator olarak ilk eylemlerinden biri, Psellos'un öğrencisi John Italos'u sapkınlık suçlamasıyla tasfiye etmektir. Aleksios V. Mourtzouphlos'u 1204'te iktidara getiren darbenin hemen akabinde Choniates, *Sekreta Logothete* görevinden uzaklaştırıldı.¹¹

İmparatorluk himayesinin kestirilemeyen doğasının bir sonucu olarak unvanlar, Bizans seçkinleri tarafından son derece önemli olarak görülüyordu çünkü bunlar, hiyerarşide bir bireyin tam olarak ulaştığı noktayı ve sahip olduğu imparatorluk lütfunun seviyesini çok açık bir şekilde gösteriyordu. Dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda, 899'da Protospatharios Philotheos tarafından derlenen listelerde olduğu gibi bunlar, resmi unvan, makam ve görevleri gösteren listeler olan sayısız *taktika*'da detaylı bir şekilde gösterilmişti. Muhtemelen bu *taktikalar*, tüm sistemi kodlama girişimini temsil ediyordu. Eğer öyleyse, imparatorlar gelip gittiğinde unvanların anlam ve önemlerini değiştirmesi nedeniyle bu emek kaybı demektir. Bir *Protospatharios*'un üstlendiği işlev bir zamanlar askeri mahiyettedir ancak on birinci yüzyılda saraydaki bir görevli haline gelmişti. Oturduğu makam, Birinci Haçlı Seferi sırasında en yüksek öneme sahip olan

⁹ Lemerle, 1967, s. 77-100, 84-7; Stethatos, 2013, s. 7.

¹⁰ Psellos, 1966, s. 28; Tougher, 2008, s. 138.

¹¹ Psellos, 1966, s. 351; Choniates, 1984, s. 311; Komnene, 2009, s. 146-52.

Protovestiarios, basitçe gardırop bekçisi olarak ortaya çıkmıştı. *Logothete* makamı, idarenin bölümlerinden birinin kontrolünü sağlıyordu ancak unvanlar gibi bölümlerin de önemi arttı ve azaldı. Aleksios, destekçilerini onurlandırmak ve muhtemelen mevcut unvanları elinde tutanların rütbesini düşürmek için yepyeni bir dizi unvan getirdi.¹²

Unvanlarla birlikte, her ikisi de makamın haiz olduğu önemle orantılı şekilde, altın ve bir tür ipek giysi olarak yıllık olarak maaş alındı. Belirli kimi özel giysiler saraydaki belli bazı makamlara tahsis edilirdi. *Magistros*'a altın işlemeli beyaz bir tunik giyme, *Kouropalates*'e ise kırmızı bir tunik giyme ve kemer takma hakkı verildi. Para hususuna gelince, Paskalya'dan hemen önceki hafta, yedi gün boyunca özel bir tören düzenlenirdi ve her yetkili hakkını imparator-
dan almak için onun huzuruna çıkardı. Bazı yüksek kademe-
li memurların maaşları o kadar yüksekti ki ağır altın çuval-
larını sürüklemek için yanlarında yardımcılar getirirdiler.¹³

Unvanlar ve maaşlar vasıtasıyla ifade edilen eğitimin ve emperyal himayenin, seçkinlerin kimliğini ve ahlakını payelendirmedeki önemi, hiçbir yerde, temel önkoşullardan yoksun olduğuna inandıkları rakiplerini öfke dolu küçümsemelerinde olduğu kadar belirgin değildir. Leo Paraspondylas yüzünden imparatorluk danışmanı görevinden geçici olarak uzaklaştırılan Psellos, rakibinin “edebiyat veya hitabet alanında uzun bir geçmişe sahip olan niteliklerden” yoksun olduğu gerekçesiyle, onun göreve uygunluğunu sorgulamıştı. Choniates, I. Manuel tarafından atanan yargıçlara “bozuk Yunanca konuştukları ve ağızlarını açtıklarında saçma sapan konuştukları” için ateş püskürmüştü. Akropolites, bir imparator “üç oboldan fazla değeri olmayan zavallı adamlara” etkileyici unvanlar bahsettiğinde yerin dibine geçmişti. Onları en çok rahatsız eden şey, impara-

¹² Constantine VII Porphyrogenitos, 2012, s. 708-11; Komnene, 2009, s. 87-8; Zonaras, 1999, s. 250-1; Oikonomides, 1972, s. 297.

¹³ Liudprand of Cremona, 2007, s. 200-2; Constantine VII Porphyrogenitos, 2012, s. 710-11.

torluk makamında oturan efendilerinin, kendi gözdelelerine bahşetmek için yeni makamlar ve unvanlar icat ederek, geleneksel mahiyetteki makam ve unvanları ise önüne gelen herkese bahşederek sistemi baltalama eğilimiydi. “Birçok kişiye ayırım gözetmeksizin” lütuflar bahşetmek ya da makamları parayla satmak adeta “satıcıların meyvelerini satması” ile aynı şeydi.¹⁴

Bu vasıfsız yabancılara yönelik hoşnutsuzluğun sonucu olarak, eğitilmiş seçkinler kendilerini, görevlerinin işlevlerini yerine getirmek için en iyi konumdaki insanlar olarak gördüler. Alt rütbelerin üstlendiği bu görevler arasında vergi tahsildarı, eyalet valisi ve hâkim olarak hizmet etmek vardı. Askeri liderler bile onların arasından seçildi: *Kanikleiou* makamını elinde bulunduran hadım Eustathios daha sonra filoda amiral oldu.¹⁵ Aldıkları eğitim ve sahip oldukları retorik yeteneğinden ötürü yabancı hükümdarların saraylarına elçi olarak gönderildiler. Zira sahip oldukları eğitim ve yetenekler bu türden görevler için elzem idi. “Münazara yeteneği müthiş” olduğu için Gramerci John, dokuzuncu yüzyılda Bağdat’a gönderilen bir misyona seçilirken yüzlerce yıl sonra Niketas Choniates, entelektüel arkadaşı Mihail Italikos’un Alman kralını belagatiyle nasıl büyülediğini coşkuyla kaleme almıştı. John Anthypatos’un 946’da Şam’a gönderilecek elçi olarak seçilmesinin arkasında da kuşkusuz aynı mantık yatıyordu; ki orada tarih ve felsefe alanındaki bilgisiyle ev sahiplerini bir hayli etkilemişti.¹⁶

Bununla birlikte, sarayda en yüksek rütbeli mevkiye sahip olanlar genellikle ordulara liderlik etmek veya yabancı hükümdarları cezbetmek için elçi olarak gönderilmezlerdi. Onların esas görevleri imparatora tavsiyelerde bulunmak, iç ve dış politikayı formülize etmektir. Tabii ki, bazı makamların sahipleri diğerlerinden daha etkiliydi ve her zaman gerçeği

¹⁴ Psellos, 1966, s. 170-1, 263-4; Attaleiates, 2012, s. 31; Choniates, 1984, s. 116, 244, 249-50, 265-6; Akropolites, 2007, s. 298.

¹⁵ Choniates, 1984, s. xii, xiii, 221; Komnene, 2009, s. 326.

¹⁶ Theophanes Continuatus, 1838, s. 95-6; Choniates, 1984, s. 37; Canard, 1964, s. 41; Koutrakou, 1995, s. 9-10.

dile getirmek için uğraşıyorlardı. Psellos, bazı imparatorların onun fikrine tereddüt etmeden uyduklarını iddia etmiş ve hatta birinin onun tavsiyesi üzerine tahttan çekildiğini ima etmişti. Mihail Attaleiates, imparator IV. Romanos'un onun görüşlerini nasıl özellikle istediğini dikkatlice kaydetmişti. Gerçekte, elbette saraydaki çeşitli hizipler imparator üzerinde nüfuz sahibi olmak için yarışmıştı. Niketas Choniates, II. İsaakios Angelos'u (1185-95) Üçüncü Haçlı Seferi'ne yönelik politikasını tersine çevirmeye ikna etmeyi başaran bir grubun parçasıydı ve muhtemelen imparatorun daha önce aldığı tavsiyeyi etkisiz kılmıştı. Yanlış grup içinde olmak tehlikeli olabilirdi: George Akropolites, Bulgarlarla yapılan bir anlaşma konusundaki anlaşmazlık yüzünden imparatorun emriyle dövülmüştü. Bununla birlikte, bireysel manada yetkililerin veya hiziplerin kimi imparatorlarla olan konumu her ne olursa olsun, bir grup olarak saray görevlileri, politika konusunda tavsiyede bulunmak için en iyi konuma sahip insanlar olarak görülüyordu.¹⁷

Modern dönem zihniyeti açısından, Bizans seçkinlerinin sahip oldukları klasik eğitimlerinin onlara bu ağır sorumluluğu yerine getirmek için ihtiyaç duydukları tüm becerileri kazandırdığına dair inanç biraz saçma gelebilir. Psellos, deneyimli general IV. Romanos'un 1071'de Malazgirt Savaşı'nı kendisinin verdiği tavsiyeye kulak asmadığı için kaybettiğini iddia edecek kadar ileri gitmişti. Psellos muhtemelen hayatında hiç savaş meydanına çıkmamıştı ama bu konuyu eski otoritelerin kaleme aldıkları eserlerde okumuştur. Aynı husus, 1199'da Cenova hükümetine gönderilen bir mektupta da ortaya çıkmaktadır. Bu mektubu her kim yazdıysa, Hesiodos'a bir göndermede bulunmadan edememişti çünkü böyle bir bilgi birikimini sergilemenin, mektubu alacak kimseleri etkilemesinin muhtemel olduğu düşünülmüş olmalıydı.¹⁸

¹⁷ Psellos, 1966, s. 335-6; Attaleiates, 2012, s. 235-7; Choniates, 1984, s. 225; Akropolites, 2007, s. 307; Angelov, 2006, s. 49-68.

¹⁸ Psellos, 1966, s. 353; Miklosich ve Müller, 1860-90, iii. 46; Koutrakou, 1995, s. 9-10.

Yine de edebi beceriler, sivil elitin hükümet işlerine ve dış politikaya katılımında çok önemli bir rol oynadı çünkü emperyal efendilerinin politika amaçlarını dile getiren, savunan ve hatta bazen eleştiren belgeleri onlar üretti. Örneğin, yabancı güçlere gönderilen mektupları ve bu güçlerle yapılan anlaşmaları onlar hazırladılar. Her zaman olduğu gibi, Psellos bu görevde de üstün meziyetlere sahip olduğunu iddia etti ve Fâtımî halifesine gönderilecek mektupları hazırlamakla ve muhtemelen aynı zamanda VII. Mihail Dukas (1071-8) ile Apulia ve Calabria'nın Norman dükü Robert Guiscard arasında imzalanan anlaşmanın taslağını hazırlamakla görevlendirildi.¹⁹

De Administrando Imperio ve VII. Konstantin (945-59) ile bağlantılı diğer eserler gibi belirli imparatorların adları altında varlığını sürdüren çok sayıda askeri taktik ve dış politika el kitabı da muhtemelen seçkinler tarafından isimsiz bir biçimde yazılmıştır. Bunlar, yabancı elçilerin kabulü veya kuşatılmış bir şehrin hızla teslim alınması gibi konularda yüzyılların birikmiş bilgeliğini muhafaza etti ve böylece imparatorluk politikasında belirli bir sürekliliğin sağlanmasına yardımcı oldu.²⁰ Bizans saray mensupları da bu politikayı halka açık bir şekilde, bayram günlerinde resmi ve arkaik Yunanca olarak, hüküm süren imparatoru ve onun başarılarını öven methiyeler aracılığıyla sundular ve açıkladılar. Bu konuşmalar her zaman söz konusu imparatora abartılı övgüler yağdırdı hatta bir hatip, dünyada hiç kimsenin imparator kadar Tanrıya benzemediği yönünde taahhütte bulunmuştu. Ancak dalkavukluk kokan, abartılı ifadelerin ardındaki methiyeler, örtülü eleştiriyi iletmek ve bir politika değişikliğini savunmak için de kullanılabilirdi.²¹

Bunların belki de en önemlisi tarihin yazılmasıydı. Mihail Psellos, Niketas Choniates ve George Akropolites, kendi

¹⁹ Psellos, 1966, s. 253; Bibicou, 1959, s. 44.

²⁰ Leo VI, 2010; Constantine VII Porphyrogenitos, 1967; Constantine VII Porphyrogenitos, 2012; Dennis, 1985.

²¹ Magdalino, 1993, s. 437; Angold, 1997, s. 136.

zamanlarını kaleme alan önde gelen tarih eserlerini, eğitim aldıkları arkaik ve klasik Grekçe ile yazdılar. İmparator IV. Romanos ve III. Nikiforos Votaniatis'e (1078-81) hizmet eden Mihail Attaleiates ve I. Manuel'in sekreteri John Kinnamos da aynı şeyi yapmışlardı. On dördüncü yüzyılda Nikiforos Gregoras'a kadar, neredeyse kesintisiz bir şekilde uzanan bir tarihçi bürokratlar silsilesi vardır. Bu listeye, babası I. Aleksios'un hayatını yazan Anna Komnene de eklenebilir. Ailesinden ötürü bir prenses olarak seçkin bürokratlar sınıfının bir parçası olmamasına rağmen, geleneksel *Trivium* ve *Quadrivium* eğitimini almadan önce saraydaki hadımlardan gizlice ders alarak, onların eğitim geleneklerine erişim sağlamıştı. Aleksios döneminde, Bizans politikasının ardındaki amaçları sunmak için iyi bir konumdaydı.²²

Aradaki yüzyılları kapsayan zaman aralığının gerisinden Bizans'a bakanların bakış açısından, bu tarihler özellikle önem arz etmektedirler çünkü bunlar methiye barındırabildikleri gibi açıkça eleştirel de olabilirler. Anna Komnene'nin umursamaz bir alaycılıkla gözlemlediği gibi, "bütün insanlar mevcut hükümdarı pohpohlar ama hiç kimse tahttan ayrılmış olanları övmek için en ufak bir girişimde bulunmaz." Tarih eserlerinin çoğu, anlattıkları olaylardan çok sonraki bir zamanda yazılmıştır ve yazarlara istediklerini söyleme özgürlüğünü ve emniyetini vermiştir. Bu durum Mihail Psellos'u, eserini kaleme aldığı anda, o esnada hayata gözlerini yummuş olan bir imparatora hitaben bir zamanlar düzduğu methiyelerin çoğunu tersine çevirmesi gerektirdiğinde, tarih eserini kaleme almak onu bir hayli utanç verici bir duruma sokmuştu.²³ İster antlaşmalar, mektuplar, kılavuzlar, methiyeler veya ister tarih eserleri şeklinde olsun bu eserler, Bizans hükümdarlarının yabancı güçlerle ve nihayetinde Haçlı seferleri ve Haçlılarla olan ilişkilerini temellendirdikleri ilkeler için bize kanıt sağlayan eserlerdir ve bunlar Bizans seçkinlerinin ortaya koydukları edebi ürünleridir.

²² Tornikios, 1970, s. 244-5, 262-3; Komnene, 2009, s. 3.

²³ Komnene, 2009, s. 421; Psellos, 1966, s. 167-8.

Dış politikayı şekillendirirken ve imparatorlara tavsiyelerde bulunurken, Bizans'ın siyasi seçkinleri, mensup oldukları hiziplerin farklılıkları ne olursa olsun, herkesin bağlı olduğu ve güçlü bir şekilde tanımlanmış bir siyasi ideoloji bağlamında faaliyet gösteriyorlardı.²⁴ Teori, daha önce görüldüğü üzere, *Translatio Imperii* idi. Roma İmparatorluğunun başkenti Konstantin tarafından Konstantinopolis'e taşınmıştı ve bunun sonucu olarak Bizans imparatoru, ilahi izinle Hristiyan dünyasının en yüksek otokratı olan Roma imparatoruydu ve bunu kabul etmek tüm Hristiyanların göreviydi. Bizans siyasi seçkinlerinin bu ideolojiyi ne kadar ciddiye aldıkları, bu ideoloji dışarıdan gelenler tarafından sorgulandığında verdikleri şiddetli tepkilerden anlaşılabilir. 968'de, bir grup bahtsız papalık elçisi, imparatora "Romalıların imparatoru" diye hitap etmek yerine "Greklerin imparatoru" olarak hitap eden bir mektupla birlikte Konstantinopolis'e geldi. Orada bulunan Bizanslı saraylılar bu durum karşısında çileden çıktılar ve elçilere, eğer yüksek rütbeli ve dikkate değer kimseler olmasalardı, böylesine bir hakaretten ötürü denize atılmış olacaklarını bildirdiler. İçlerinden birinin daha sonra açıkladığı üzere:

"Aziz Konstantin imparatorluk sembollerini buraya nakletti ve tüm senatoyu ve tüm Roma'ya has o ağırbaşlılığı buraya getirdi ve Roma'ya hiçbir şey bırakmadı, orada sadece alt düzeyde kimseleri, yani balıkçıları, seyyar yiyecek satıcılarını, kuş avcılarını, piçleri, plebleri ve köleleri bıraktı.²⁵

John Kinnamos, "aceleci bir şekilde, Bizans'taki mukim imparatorluğun Roma'dakinden farklı olduğunu ilan edenleri" düşündüğünde neredeyse gözyaşı dökeceğini itiraf etmişti. Ve yine bir Konstantinopolis patriği, Konstantinopolis'ten yönetilen imparatorluğun, Roma İmparatorluğu olduğuna ve bu kabulün gerektirdiği tüm ilahi lütuf iddialarına kar-

²⁴ Fakat Psellos'un resmi ideolojiyi eleştiren biri olarak sunulduğu yer, bkz. Kaldellis, 1999.

²⁵ Liudprand of Cremona, 2007, s. 267-70.

şı çıkanların “dar görüşlülüğünden ve budalalığından” yakınımtı.²⁶ 800’den sonra, çeşitli Batı Avrupa hükümdarları kendilerinin “Romalıların imparatoru” olduğunu iddia ettiklerinde, Bizanslılar bu iddiaları kabul etmek zorunda kalmamak için ellerinden geleni yaptılar. Örneğin, Konstantinopolis’ten Frank imparatoru Sofu Louis’e (814-40) gönderilen bir mektup, onu “Frankların ve Lombardların şanlı kralı” olarak nitelendirdi ve daha sonra “ki onların imparatoru diye isimlendirilen” diye bir laf cambazlığına başvurulmuştu. Alman imparatoru I. Otto’nun (936-73) elçisi, efendisine, Bizans şansölyesinin “onun Greklerin dilindeki *Basileus* yani ‘imparator’ ifadesi yerine, Germen dilindeki *Rex*, yani ‘kral’ ifadeyle nitelendirildiğini” öfkeyle bildirmişti.²⁷

Bizans imparatorunun sahip olduğu eşsiz statü diplomatik yazışmalara ve antlaşmalara yazılmıştır. Psellos, Fâtımî halifesi ile gerçekleşen yazışmalarda efendisi olan imparatorun makamını yücelttiğiyle ve halifenin makamını kurnaz bir biçimde aşağıladığıyla övünüyordu. 1074’te Norman dükü Robert Guiscard ile düzenlediği anlaşma, basit bir yükümlülükler listesinden çok daha fazlasıdır. Bu metin aynı zamanda, Bizans imparatorunun makamına ve bu makamdan kaynaklanan iddialara dair dikkatle düşünülmüş bir savunmadır ve düke “dindar bir imparatorun sözü gerçekten bir altın mühürdür çünkü ruhunun saflığı ve bütünlüğü maddi altının sahip olduğu kıymetten daha değerlidir” güvencesini verir.²⁸ İmparatorun statüsü Bizans hukukunda bile yer almıştır. Burada imparatorun tek yükümlülüğünün halkının dünyevi refahını sağlamak olmadığını, aynı zamanda “yete-neğiyle zaten sahip olduğu güçleri korumak ve güvence altına almak [ve] kaybolmuş olanları ise dinlenmeksizin geri elde etmek için çabalaması” yönündeki yükümlülüklerin temeli sağlanmaktadır.

²⁶ Kinnamos, 1976, s. 165-6; Philotheos, Nicol, 1988a, s. 60 içinde.

²⁷ Lemerle, 1965, s. 255-97, 255; Liudprand of Cremona, 2007, s. 239-40.

²⁸ Psellos, 1966, s. 253; Bibicou, 1959, s. 44.

Bu öylesine, boş bir söylem değildi. Psellos ve diğer saray mensupları tarafından ifade edilen ideolojik duruş, Bizans'ın dış politika hedeflerini dikte etmede kilit faktördü. Uygulamada, bu hedefler iki önemli meseleye indirgendi. Birincisi, pratikte hayatî öneme sahip Konstantinopolis şehrinin güvenliği anlamına gelen Roma İmparatorluğunun, yani *Oikoumene*'nin güvenliğiydi. İkincisi, imparatorun Hıristiyan dünyasının en üst seviyedeki efendisi olduğu ve bu imparatorluğun Tanrı tarafından onaylanan, eşsiz devlet olduğu iddiasının, dünyada daha geniş alanlarda tanınmasını sağlamaktı.²⁹

İlk bakışta, dış politikanın metafizik bir ideal tarafından yönlendirilebileceği fikri pek olası görünmüyor: Bizans'ın emperyal iddialarını, toprakların ilhakı veya ekonomik avantaj elde etmek gibi “gerçek kaygılar” için kullanılan bir örtü olarak görmek, bazen daha cazip geliyor. Bizans'ı tanımlamak için kullanılan “imparatorluk” ve “emperyal” sözcükleri, böyle bir devletin ne kadar büyükse, o kadar iyi olduğunu ve bu devletin tek amacının maddi zenginlik olması gerektiğini ima eder. Toprakları Bizans İmparatorluğunun kuzeyinde kalan Slav halklarıyla olan Bizans ilişkileri, onların dış politika amaçlarının bir edinim elde etmekten ziyade esasen nasıl savunmacı ve ideolojik olduğunu gösteriyor. Meşhur “Bulgar Katili” II. Basileios, nihayet 1018’de Bulgaristan’ı fethedip onu imparatorluk topraklarına dahil etmişken, bu tür sert ve şiddet içerikli eylem çok olağan dışıydı. Bizanslılar genellikle imparatorun egemenliğinin kabul edilmesiyle yetindiler ve dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda kuzeydeki küçük Balkan prensliklerinin hükümdarları bunu kabul ettiler. Örneğin, 874’te, muhtemelen bir ittifak yapmak amacıyla bir Sırp elçilik heyeti Konstantinopolis’e geldi. Hatta bu olayı kaydeden bir saray görevlisi, olayı Bizans ideolojisinin bakış açısından yorumladı. Elçilerin “Roma otoritesinin insani boyunduruğu altına alınmak” istediklerini iddia etmişti. Bu

²⁹ Barker, 1957, s. 89. Genel olarak bkz. Obolensky, 1994, s. 1-22; Obolensky, 1971, s. 357.

istek nazik bir şekilde kabul edildi ve “imparatorun otoritesi onların ülkeleri üzerinde yeniden tesis edildi.” Ancak bu, Sırbistan’ın imparatorluk topraklarına dahil edildiği anlamına gelmiyordu. Bunun yerine elçiler yanlarında, Sırp halkının din değiştirmesi için uğraş gösterecek ve onları vaftiz etmek için çalışacak olan Bizans rahipleriyle birlikte memleketlerine geri döndüler. Sırlar, “kendilerinin seçtiği prensler tarafından yönetilmeye” devam ettiler.³⁰ Bu olay ve onun vakanüvis tarafından tasvir ediliş şekli aydınlatıcıdır. Bizanslılar için, Hıristiyanlığın Konstantinopolis üzerinden kabulü aynı zamanda imparatorun otoritesinin kabulü anlamına geliyordu. Bu tamamen mantıklıydı: eğer imparator Tanrı’nın Hıristiyan dünyası üzerine atadığı hükümdar ise o halde tüm Hıristiyanlar ona bağlılık göstermeliydi. Bu kurgu, imparatorun Sırlara, kendi prensleri tarafından yönetilmesine “izin vermesiyle” sürdürüldü. Bu tür yöneticiler genellikle imparatorun “oğulları” olarak adlandırılıyordu; ki bu aynı zamanda, onların Konstantinopolis’teki imparator tarafından yönetilen hiyerarşik dünya düzeni içinde yerleştirildikleri pozisyonun içeriğinin açık bir göstergesiydi. Bundan böyle Sırp hükümdarlarına gönderilen imparatorluk mektuplarının, bu hükümdarların imparatorun itaatkâr oğulları olarak statülerini yansıtmak için, altın bir mühür taşıyacağı kayıtlarda yazılıydı.³¹ Bu düzenleme, imparatoru, Sırları silah zoruyla egemenliği altında tutma zorunluluğundan kurtardığı için de pratik bir düzenlemeydi.

Bizanslılar, uzun süre önce kaybettikleri Suriye, Filistin ve Mısır’ın halihazırdaki yöneticileri olan doğulu Müslüman komşularıyla olan ilişkilerinde de benzer kaygılara sahipti. İster Halep’teki Hamdanî emirliği ile ister Mısır’ın Fâtımî Halifeliği ile olsun, Bizans’ın bölgedeki Müslüman güçlere karşı şiddetli savaşlar yürüttüğüne dair pek çok örnek var-

³⁰ Theophanes Continuatus, 1838, s. 291-2, çevirisi Obolensky, 1971, s. 135 içinde.

³¹ Constantine VII Porphyrogenitos, 2012, s. 691; Obolensky, 1971, s. 287-302; Shepard, 1996, s. 80-2; Shepard, 2006, s. 19-20.

dır çünkü bu, Roma imparatorunun Hristiyanları korumakla yükümlü olduğu algısı sayesinde ona biçilen rolün bir parçasıydı. 975'te imparator I. İoannis Çimiskis, güneyde Caesarea'ya kadar uzanacak biçimde Suriye ve Filistin'e bir sefer düzenlemişti. Ancak bu bir fetih savaşı değildi: imparatorun asıl kaygısı, sınır bölgesinden geri çekilmeden önce, Suriye'nin savunmasız şehirlerinden büyük meblağlarda para koparmaktı. John ayrıca, Büyük Saray'daki koleksiyona eklemek için kutsal emanetler elde etmekle ilgilendi ve bu vesileyle Mesih'in sandaletleri ve Vaftizci Yahya'nın sakalının bir parçası ile başkente geri döndü. Bu sefer, hayal gücü ne kadar zorlanırsa zorlansın, bir haçlı seferi de değildi. Bizans ordusunun Kudüs'ün çok yakınında olmasına ve imparator, Ermenistan kralına yazdığı bir mektupta Kutsal Kabir'i kurtarmayı umduğunu övünerek söylemesine rağmen, şehri ele geçirmek için hiçbir girişimde bulunulmadı.³²

Bizans imparatorlarının amacı, Arap topraklarını ilhak etmek olmasa da, onun Hristiyan dünyasının başı olarak konumunun tanınmasıydı ve bu tanınma durumunun, Hristiyan Sırlardan olduğu kadar "kâfir" Araplar tarafından da tasdikiyle ilgileniyorlardı. 1027'de imparator ve daha sonra Güney Suriye ve Filistin'i yöneten Mısır'ın Fâtımî halifesi arasında bir anlaşma yapıldı. Halife, imparatorun Kutsal Kabir Kilisesi'ni yeniden inşa etmesine ve Kudüs patriğini atamasına izin verdi. Bunun karşılığında Bizanslılar, başkenti ziyaret eden Arap tüccarların kullanması için uzun zamandır var olan Konstantinopolis'teki camiye onarmaya söz verdiler. Caminin kendi müezzini olacaktı ve cuma vaazı Bağdat'taki rakip Abbasi halifesi yerine Şii Fâtımî halifesi adına okunacaktı.³³ Anlaşma 1035, 1047 ve imparatorun Kudüs'teki patrik mahallesi için özel bir hukuki statü için müzakere ettiği ve bu mahallenin etra-

³² Leo the Deacon, 2005, s. 207-9; Matthew of Edessa, 1993, s. 28-33; Walker, 1977, s. 301-27; Ikonomopoulos, 2009, s. 21-2; Dennis, 2001, s. 34-7.

³³ Hamdani, 1974, s. 173; Runciman, 1946-8, s. 207-15; Reinert, 1998, s. 135-40.

fına bir duvar inşa edilmesi için ödeme yapmasına karar kılınan 1063 anlaşmalarıyla yenilendi.³⁴ Bu antlaşmalar, Bizans imparatorunun Kutsal Yerlerin Koruyucusu rolünü ve Müslüman yönetimi altındaki Hristiyanların çıkarlarını güvence altına aldı.

Bu nedenle, bu ideolojinin doğrulanması, Bizans dış politikasının tam kalbinde yer alır. Bu her ne kadar pek çok kimse için dış politika açısından mantıksız bir temel gibi görünse de, stratejik olarak yararsız olmasına rağmen, amacı, manevi olarak önemli olan Kudüs şehrini ele geçirmek ve elinde tutmak olan Haçlı Seferleri'nden daha fazla anlamsız değildi.

Bizans'ın amaçları ve ideolojisi sabitken, bunlara ulaşmak için kullanılan araçlar çoğu zaman neredeyse sonsuz derecede esnekti. Askeri güç ya da en azından askeri güç kullanma tehdidi kesinlikle bir seçenektir. 864'te Bizanslılar bir orduyu Balkanlar'dan kuzeye doğru hareket ettirirken Karadeniz'in batı kıyısı boyunca da bir donanma gönderdiler. Bu askeri harekâtın amacı, komşu Bulgaristan Hanlığını ilhak etmek değil, Bulgar hanı Boris'i, Hristiyanlığı Bizans din adamları vasıtasıyla kabul etmeye ve imparatorun otoritesine boyun eğmeye zorlamaktı. Bunlar gerçekleşince askerler geri çekildi.³⁵ Bununla birlikte, Bizanslılar savaşa tutuşmak konusunda belirgin bir isteksizliğe sahiptiler. Savaşta gösterilen cesaretin bir statü ve seçkinlik işareti olduğu Batı Avrupa'nın aksine, Bizanslılar savaşı en iyi ihtimalle nahoş bir gereklilik olarak ele almışlar gibi görünüyordular. İmparator VI. Leon (886-912), savaşa ancak imparatorluk başkaları tarafından savaşa zorlandığında, son çare olarak başvurulması gerektiği hususunda ısrar etmişti. IX. Konstantinos'un, Bizans "gençlerinin kıyımına" izin vermesi için 1053'te Peçeneklerle barış yaptığı iddia edildi.³⁶ Bu tutumlar pasiflikle karıştırılmamalıdır. Savaşa karşı öne

³⁴ Bar Hebraeus, 1932, s. 195; William of Tyre, 1943, i. 406-7.

³⁵ Theophanes Continuatus, 1838, s. 162-5; Obolensky, 1971, s. 117-18.

³⁶ Leo VI, 2010, s. 3-5, 35; Attaleiates, 2012, s. 77.

sürülen ana itiraz unsuru, savaşı kaybetme tehlikesiydi. VI. Leon şöyle uyardı: “Asla bir meydan savaşına girmemelisin... başarı, kanıtlanmış cesarettten ziyade bir şans meselesidir.” Eğer amaca ulaşmanın başka bir yolu varsa, o yola başvurulacaktı ve bu yolun ne olduğu hususunda Leon’un hiçbir şüphesi yoktu:

Parayı kullanmak suretiyle gerçek bir savaşa girişmeksizin düşmanlarına karşı sık sık zaferler elde edeceksin. Bir yerlerde, rakibine düşman olup onları bekleyen başka düşmanlar olduğunda, bu halkları rakibine karşı savaş açmaya ikna etmek için önerdiğin para teklifi ikna edici olmalıdır.³⁷

Bu, Bizans imparatorlarının önünde yatan bir seçenek idi ve ellerinin altında başkaları tarafından kıskanılacak meblağlarda, kullanıma hazır para bulunduğu için bu seçeneğe başvurmak konusunda oldukça müsait bir durumdaydılar. Vasallarından aynı hizmet alan Batı Avrupa hükümdarlarının aksine Bizans imparatorları, madeni paranın geniş çapta dolaşımında olduğu bir topluma liderlik etmekteydiler. Bu nedenle hazinelerini doldurmak hem kendi halkları ve hem de memleketlerinden gelip geçen kimseler üzerine bir dizi vergi koyabilirlerdi. Daha önceden bahsedildiği üzere Konstantinopolis limanı üzerinden gerçekleşen ticaret faaliyetleri üzerine empoze ettikleri, *Kommerkion* isimli bir vergi vardı. On ikinci yüzyılda Konstantinopolis’e gelen bir ziyaretçi, imparatorluk maliyesinin bu gümrük vergilerinden ve ayrıca pazarlardan ve dükkânlardan alınan kiralardan elde edilen gelirin günde yaklaşık 20.000 altın para olduğunu hesaplamıştı. Taşrada, arazisi olmayan haneler ocak vergisi öderken arazisi olanlar, hepsi altın cinsinden olmak üzere, yapılan birleşik bir ocak ve arazi vergisi öderdi. Bu kaynaklar, yıllık bazda yaklaşık 7 milyon altın sikkeye denk gelmekteydi ve 1025 yılına kadar hazine, II. Basileios’un ihtiyatlı yönetiminin sonucu olarak büyük bir bütçe fazlasına sahipti. Mihail Psellos’un, rütbe ve asalet sistemiyle birlikte zenginliği, “Rö-

³⁷ Leo VI, 2010, s. 555, 589.

malıların hegemonyasının” ikiz sütunlarından biri olarak görmesine şaşmamalı.³⁸

Konu imparatorluk sınırlarının ötesindeki halklarla uğraşmaya geldiğinde, görünüşte tükenmez zenginlik arzının ne amaçla kullanılacağına bir sonu yoktu. Acil durumlarda bu para, onlara saldırmamaları için ödeme yapmak için kullanılabilirdi. I. Aleksios, oğlu İoannis’e özellikle çevredeki ulusların “açgözlülüğünün önüne geçmek” amacıyla değerli malları depolamasını tavsiye etmişti. Ancak bu uygulama toplumun her kesimi tarafından tam olarak onaylanmadı ve bunun zayıflık göstergesi olduğu yönünde eleştirilere yol açma eğilimindeydi.³⁹ Altın ayrıca, Bizans ordularının asker ihtiyacını karşılamak için imparatorluk dışından paralı askerler istihdam etmek için de kullanılabilirdi. Örneğin onuncu yüzyıldaki varlıkları tasdik edilen Hazarlar veya Macarlar ile “Türkopoller” ve yine on birinci yüzyılda mevcudiyetleri rapor edilmiş olan muhtemelen Peçenekler veya Kumanlar gibi genellikle Orta Asya’dan gelen Türk halkları, Bizans ordularında istihdam edilmişlerdi.⁴⁰ Bu paralar aynı zamanda, güçlü bir yabancı ulusun bir diğer güçlü ulusa saldırması için ödeme yapmakta da kullanılabilirdi. 967’de Bizanslılar, işlerini bizzat kendileri uğraşmak yerine, sorun çıkaran kuzey komşuları Bulgaristan’a saldırması için Rus prensi Svjatoslav’a para ödedi. Ya da daha ekonomik olarak, Bizanslılar sadece bunu yapacakları yönünde tehditte bulunabilirlerdi. 968’de Bizans görevlileri I. Otto’nun elçisine hitaben, “Bize güç veren paramızla bütün ulusları [Otto’ya] saldırmaya ikna edeceğiz ve onu bir seramik gibi paramparça edeceğiz” diye uyardılar.⁴¹

³⁸ Psellos, 1966, s. 45, 170; Benjamin of Tudela, 1907, s. 13; Harvey, 1990, s. 103-5; Laiou ve Morisson, 2007, s. 49-61.

³⁹ Psellos, 1966, s. 53; Attaleiates, 2012, s. 77; Maas, 1913, s. 357; Chrysostomides, 2001, s. 94.

⁴⁰ Constantine VII Porphyrogenitos, 2012, s. 576; Liudprand of Cremona, 2007, s. 266; Attaleiates, 2012, s. 285; Fulcher of Chartres, 1969, s. 83; Hill, 1962, s. 9.

⁴¹ Leo the Deacon, 2005, s. 111-12; Liudprand of Cremona, 2007, s. 271.

RESİM 4: Macaristan Kralı I. Géza'nın (1074-7) Aziz Stephen Tacı'nın üzerindeki Bizans mine işlemeli levhadaki portresi, şimdi Budapeşte'deki Magyar Nemzeti Müzesi'ndedir.

Bu servetin Konstantinopolis'in aciliyet arz eden güvenliğini satın almanın yanı sıra çok daha incelikli kullanımları da vardı. İmparatorun amacı, şehrinin ve imparatorluğunun sahip olduğu özel mahiyetle, "barbar" yabancıları etkilemekti. Taktiklerden biri, rakiplerinin bu saf ihtişam gösterisiyle adeta boğmaktı. Onuncu yüzyılın ortalarında, Rus olan bir Kiev prensinin dul eşi Olga, Konstantinopolis'i ziyaret etti ve burada bir Hristiyan olarak vaftiz edildi. Halkını da aynı tercihe yönlendirmesi için onu cesaretlendirmeye hevesli olan Bizanslılar, ona ve çevresine Büyük Saray'da bir dizi lüks ziyafet verdi. Ziyaretçiler, bir dizi muhteşem salondan geçirilip İmparator Konstantinos'un huzuruna çıkarılmadan önce imparatoriçe tarafından organize edilen org müziğinin sesiyle karşılandı. Nezaket dolu bir sohbetin ardından herkes sofraya oturdu ve yemekte Ayasofya ve Havariler Kilisesi'nden getirilen şarkıcılar tarafından mest edildiler. Tüm konuklara içleri gümüş sikkelerle dolu çantalar dağıtıldı ancak Olga'ya üzeri değerli taşlarla kaplı altın bir tabakta 500 altın sikke sunuldu. İtalyan piskoposu Cremona'lı Liudprand, 949'da Bizans'ın İtalya'daki müttefikinin bir elçisi

olarak şehre yaptığı ziyarette hemen hemen aynı muameleyle karşılanmıştı. İmparator tarafından Büyük Saray'ın Magnavra salonunda karşılandı ve ziyaretinin sonunda kendisine bir kilo altın verildi.⁴²

Hazinedeki arz fazlası altının bir başka kullanım alanı da diplomatik armağan olarak kullanılmasıydı ve çoğu zaman buna güçlü bir ideolojik önemi atfedilmekteydi. Görünüşe göre VII. Mihail tarafından Macaristan Kralı VII. Géza'ya (1074-7) takdim edilen altın bir tacın üzerinde, Mihail ile onun oğlu Konstantin'in portrelerini vardı; her ikisi de başlarında bir hale ile tasvir edilmiş olup, tacın üzerindeki yazıda "Romalıların imparatoru" olarak tanımlanıyordu. Géza burada da tasvir edilmiştir ancak onun başında hale yoktur, bakışları saygıyla imparatora sabitlenmiş olup sadece Macaristan'ın "hükümdarı" (*krales*) olarak tanımlanmıştır. Böylece onun hiyerarşi içindeki yeri açık bir şekilde netliğe kavuşturulmuştur. İpek, verilen başka bir yaygın hediye idi ve VII. Konstantinos, imparatorların bu özel amaç için seferlerinde de yanlarına hatırı sayılır miktarda ipekli almalarını tavsiye etmişti. Bu hediyelerin bahsedildiği ve ileri seviyede bir yaşam kalitesine sahip olmayan kimsele- rin yaşadığı topraklarda bu tür nesnelerin nadir olması, imparatorluğun bir zenginlik ve güç merkezi olarak itibarını güçlendirmeye yardımcı oldu. Bazen hediye, azizlerin kalıntılarının bazı bölümlerini barındıran altın bir rölyef şeklini aldı. Örneğin, on birinci yüzyılın ikinci yarısında İngiliz kralı İtirafçı Edward'a (1042-66) ve batı imparatoru IV. Henry'e (1056-1106) gönderilen hediyeler bu türdendiler. Yine burada da ideolojik bir anlam mevcuttu: emanetler, onu bağışlayan olan imparatoru, onun gücünün ve saygınlığının kaynağı olan göksel krallığa bağlamaktaydı ve bu nedenle imparatorluğun dış politika hedeflerine ulaşmasında hayati öneme sahip bir unsurdu.⁴³

⁴² Constantine VII Porphyrogenitos, 2012, s. 594-8; Liudprand of Cremona, 2007, s. 197-8.

⁴³ Komnene, 2009, s. 103; Constantine VII Porphyrogenitos, 2012, s.

Mihail Psellos'un yukarıda değinilen "iki sütunun" birincisi, yani para tartışılmaz olsa da, diğer sütun olarak kabul edilen itibarın, yalnızca Konstantinopolis'teki iç meselelere atıfta bulunduğu ve Bizans memurlarının tipik rütbe takınıtısını yansıttığı düşünülebilir. Yine de unvan ve payelerin derecelendirilmesi, saray hiyerarşisinin yapısına olduğu kadar Bizans'ın dış ilişkilere yaklaşımının da hayati bir parçasıydı. Böylece 1050'lerde Peçenekler tarafından baskı altına alınan ve onlarla barış yapmak isteyen Bizanslılar, bu baş belası bozkır kabilesinin liderlerini Konstantinopolis'e davet ederek onlara sadece hediyeler değil, imparatorluk unvanları ve payeleri de verdiler. Norman lideri Robert Guiscard ile yapılan 1074'te yapılan anlaşmada, onun oğullarından birine *Kouropalates* unvanını verildi.⁴⁴ Bizans memurlarında olduğu gibi, dışişlerinden sorumlu memurlar da altın cinsinden yıllık bir maaşı ve uygun bir ipek giysi almayı bekleyebilirlerdi ki, bu kuşkusuz sahip olunan unvanın parlaklığına büyük ölçüde katkıda bulunurdu. Bizans hükümdarları, bu tür unvanların ve giysilerin tam olarak geçerli olması için, her ikisinin de belirli ölçüde nadirattan olması gerektiğini çok iyi biliyorlardı. Buna göre, belirli türden ipek giysilerin çok geniş bir alana yayılmadığından emin olma hususunda oldukça dikkatliydi. Yabancılar yasaklanmış ipekli ürünler satan tüccarlar kırbaçlanma tehlikesiyle karşı karşıyaydı ve Piskopos Liudprand bazı ipeklileri eve götürmeye çalıştığında imparatorluk yetkilileri tarafından bu ipeklilere el konulmuştu. On üçüncü yüzyılda yaşamış bir din adamının uyarısına göre, altın ve ipek kumaşlar "Romalıların kanı"ydı.⁴⁵

Yabancıların imparatorluk törenlerine katılımı da önemlidir. VII. Konstantinos, imparatorluğun gücünün törenler aracılığıyla tezahür ettirildiğini ve bu gücün görülmesinin

470; Ciggaar, 1982, s. 90-5; Muthesius, 1992, s. 237-48; Mathews, 1998, s. 142-3.

⁴⁴ Attaleiates, 2012, s. 77; Bibicou, 1959, s. 46.

⁴⁵ Liudprand of Cremona, s. 271-2; Constantine VII Porphyrogenitos, 1967, s. 66-9; Pachymeres, 1984-2000, i. 61-3; Muthesius, 1992, s. 246.

yabancıları daha iyi davranışlara yönelteceğini iddia etmişti. Yabancı müttefiklerin ve unvan sahibi kimselerin Konstantinopolis'teki ziyafetlere ve törenlere katılmaları için merasimler düzenlendi, şüphesiz onların imparatorluğun görkemini ve zenginliğini gözlemlemeleri ve rapor vermeleri için özel olarak hazırlık yapıldı. Hediyeler gibi, yabancıların katıldığı bu merasimler de güçlü ve açık bir anlam taşımaktaydılar. Başkenti ziyaret eden hükümdarların, dikkatli bir şekilde imparatorun tahtından daha düşük bir seviyeye yerleştirilmiş bir koltukta oturtulması standart bir uygulamaydı. Bu verilen mesajın net olarak anlaşılmaması durumuna karşı Bizans imparatoru, neredeyse tavana kadar yükseltebilecek ve imparatorun aşağıdaki mütevazı ziyaretçisine tepeden bakabilmesine olanak sağlayacak olan mekanik bir tahtta oturmaktaydı.⁴⁶

Romalıların imparatorluğunu ayakta tutan ikiz sütunlar olan para ve payelerin yanı sıra Bizanslılar, diplomatların çağlar boyunca dostlarını manipüle etmek ve düşmanlarını etkisiz hale getirmek için kullandıkları strateji türlerinde de başarılı oldular. Örneğin, zaman zaman sınırdaki kabileleri tehdit etmek için "havuç ve sopa" yaklaşımını kullandılar. Ohri Piskoposu Theophylact, I. Aleksios'a ithaf edilen bir methiyede onu övmüştü çünkü 1087'de Peçeneklerle ilk önce "kısa ve acı kelimelerle, şimdi ise kışın düşen kar taneleri kadar yumuşak kelimelerle" nutuk çekerek başa çıkmıştı.⁴⁷ "Böl ve yönet" ilkesi vardı. VII. Konstantinos, oğluna Konstantinopolis'e karşı birleşmeleri ihtimaline karşı Peçenekler ile Rusların hiçbir zaman dostane ilişkilerde bulunmamalarını sağlamasını tavsiye etmişti. Bizanslılar, Kuzey İtalya'daki şehir devletlerinin karmaşık ilişkiler ağı içerisinde, onların Bizans'a karşı birleşmelerini engellemek için ellerinden ge-

⁴⁶ Constantine VII Porphyrogenitos, 2012, s. 3-4, 568-9; Kinnamos, 1976, s. 157; Liudprand of Cremona, 2007, s. 198; Shepard, 1992, s. 62-3; Chrysostomides, 2001, s. 98.

⁴⁷ Theophylact of Ochrid, 1980, s. 222-5; Shepard, 1985, s. 236-7.

leni yaptılar.⁴⁸ Son olarak, *Oikoumene*'nin yararına manipülasyonda bulunmak için yabancıların kendi geleneklerini, onlara karşı kullanmakta oldukça ustaydılar. Bunlardan birisi, Bizans toplumunda çok az yere sahipmiş gibi görünen ancak yabancı müttefiklerin ve paralı askerlerin sadakatini güvence altına almak için yaygın olarak kullanılan yemin kavramıydı. Bizanslılar, onların yeminlerini kendi geleneklerine göre yapmalarına izin verecek kadar esnektiler. Örneğin, bir Türk birliği III. Nikiforos'a bağlılık yemini ettiğinde, muhtemelen alışık oldukları üzere, bunu ellerini göğüsleri üzerinde çapraz yaparak gerçekleştirmişlerdi. I. Aleksios, ordusuna katılan bazı Türklerden yemin etmelerini istediğinde, onlar "kendi yemin etme usullerine" uygun olarak yemin etmiştiler.⁴⁹ Kısacası, Bizans imparatorları ve onların danışmanları, onuncu yüzyılda VII. Konstantinos tarafından kendilerine ne söylendiğini biliyorlardı: komşularının adetleri ile yaşam tarzlarını ve bunları imparatorluğun avantajına nasıl çevireceklerini bilmek.⁵⁰

Bunlar, o zamanki Bizans hükümdarlarının dış politikalarının çok önemli iki amacına ulaşmak için kullandıkları yöntemlerden bazılarıydı. Daha sonra, bu amaçların peşinde koşmada ne kadar başarılı oldukları belirlenmelidir. Dokuzyuncu yüzyıl ila onbirinci yüzyıla bakıldığında, hem kuzeyde Slavlarla hem de doğuda Müslüman Araplarla olan ilişkilerinde bu amaçlarını elde etme hususunda büyük ölçüde başarı elde ettikleri söylenmelidir. Gerçekten de diplomatik yollarla elde ettikleri başarılar, II. Basileios ve diğer "asker-imparatorların" elde ettikleri askeri zaferlerin getirdiği geçici kazanımların çok ötesindeydi. Slavlar söz konusu olduğunda, Bizanslılar sadece Bulgarlar ve Ruslar tarafından Konstantinopolis'e yönelik tehdidi etkisiz hale getirmeyi başarmakla kalmadı aynı zamanda onları Hristiyanlık dinine sokarak Balkanlarda adeta, orada yaşayanların Ortodoks Hı-

⁴⁸ Constantine VII Porphyrogenitos, 1967, s. 48-55; Choniates, 1984, s. 113.

⁴⁹ Komnene, 2009, s. 65; Attaleiates, 2012, s. 485.

⁵⁰ Constantine VII Porphyrogenitos, 1967, s. 45-7.

ristiyan dünyasının başı olarak imparatoru kabul ettiği bir “Bizans Topluluklar Birliği” meydana getirmeyi başardılar.⁵¹ Araplar söz konusu olduğunda, Bizanslılar kendi imparatorluklarından daha güçlü olan ve her zerresine kadar kendilerinin kadar çetin bir dine ve ideolojiye sahip olan bir güçle uğraşıyorlardı. Yine de, imparatorluğun yedinci yüzyılın sonlarında istila edilme tehlikesiyle karşı karşıya olduğu bir durumu tersine çevirmeyi ve bu güçlü komşularıyla bir *modus vivendi* durumu tesis etmeyi başardılar. Dahası Müslümanlar, imparatorun onların üzerlerinde herhangi bir otoriteye sahip olduğunu kabul etmeleri için en ufak bir ihtimal olmasa da, Bizans İmparatorluğunun ilahi düzen içinde bir yeri olduğunu ve Müslümanların himayesinde yaşayan Hristiyanların hamisi olarak bazı haklara sahip olduğunu kabul etmeye hazırıldılar.⁵²

Geçmişteki bu başarılarla rağmen, on birinci ve on ikinci yüzyıllarda Bizans seçkinleri, 1204’te şehirleri ve imparatorlukları için nihayetinde felakete yol açan bir duruma liderlik ettiler. Aradaki farkı açıklamak için bazı modern yorumcular, bu felaketten Bizans yönetici sınıfının yapısının bir şekilde sorumlu olduğunu çünkü bu elitlerin eşi benzeri bulunmaz biçimde, dış ilişkilerle ilgilenmek için gereken niteliklere sahip olmadıklarını öne sürdüler. Özel eğitim geçmişleri, onların “kibire varacak ölçüde bir gururun” sahibi olarak etiketlenmelerine yol açmıştır. Dış politikaya gelince, onların “büyüklük kompleksleri” ve “kendi geleneklerinin koruyucu kabuğu içinde” kalma eğilimleri, “tüm yabancıları vahşi ve barbar olarak görmelerine” neden oldu.⁵³ Bu kim-selerin yazdıkları eserlerde yabancılardan sık sık “barbar” olarak bahsettikleri ve onları aşağılayan veya hor gören

⁵¹ Obolensky, 1971, s. 262-3.

* Bir devletin diğer bir devlete kesin anlaşma yapınca kadar aralarında kararlaştırdıkları geçici hükümler; geçici bir zaman içinde yapılan anlaşma; yaşama biçimi –ed.n.

⁵² El Cheikh, 2004, s. 83-9; Runciman, 1946-8, s. 211-13; Chrysostomides, 2001, s. 99-100.

⁵³ Jenkins, 1966, s. 334; Nicol, 1967, s. 315, 329; Magdalino, 1984, s. 58-78.

terimlerle onları tanımladıkları kesinlikle doğrudur. Anna Komnene, Norman Robert Guiscard'ın yapmacık tavırlarında ötürü kahkahalara boğulmuştu ve Peçeneklerin liderlerinin telaffuz edilemeyen isimlerinin onun düzyazısının tonunu bozduğundan şikâyet etmişti. John Kinnamos hor görür bir biçimde "bir barbarın zürriyet açısından yüceltilmesi ve eşi benzeri olmayacak biçimde övünmesi muhtemeldir ancak felaket zamanında uygun olandan daha fazla neşesizdir ve ölçsüz biçimde boyun eğmeye yatkındır" demişti. Korkunç biçimde, modası geçmiş terimlerle atıfta bulunarak yabancı halkların adlarını bile bilmiyorlarmış gibi görünürler: Türklerden "Persler," Normanlardan "Kelt" diye bahsediliyordu.⁵⁴ İmparatorluğun yöneticileri, yabancı halklarla olan günlük ilişkilerinde gerçekten bu çizgiyi benimsedilerse, Batı ile ilişkilerin bozulmasına ve 1204 felaketine yol açan şey, onların dışlayıcı tutumları ve dar görüşlülükleri olabilir.

Fakat eğer durum gerçekten böyleyse, imparatorluğun uzun süre ayakta kalmasını ve daha önceki yüzyıllarda elde ettiği başarıları açıklamak çok zordur. Aslında Anna Komnene ve John Kinnamos'un edebi tarih eserlerinde yabancılara yönelik takındıkları bariz tavır yanıltıcıdır. Bu, bir küçümsemenin veya cehaletin sonucu değildi. Bu yazarların eserlerini kaleme aldıkları klasikleştirici edebiyat türü, bugünden bahsedilirken geçmişin dilinde konuşulmasını ve Grekler ile barbarlar arasındaki antik Grek ayrımını takiben "onlar" ile "biz" arasına katı bir çizgi çekilmesini gerektiriyordu.⁵⁵ Pratikte, bu yönetici seçkinler sınıfının üyelerinin yabancı kültürler hakkında bilgi ve anlayışa sahip olduğunu gösteren bol miktarda kanıt vardır. VII. Konstantinos'un *De Administ-rando Imperio*'su gibi kılavuzlar, imparatorluk sınırlarının ötesinde yaşayan halkların yaşamı tarzları hakkında özenle derlenmiş bilgilerle doludur. Hatta edebi tarih eserlerinde bile, klasikleştirici maskeler kayar ve yazarlarının belirli yabancı halklar hakkında hayli bilgi sahibi olduklarını ve

⁵⁴ Komnene, 2009, s. 122, 182; Kinnamos, 1976, s. 67, 226.

⁵⁵ Nicol, 1967, s. 317; Harris, 2000, s. 27.

bazen de onların Bizanslılarınkinden daha üstün becerilere sahip olduklarını düşündüklerini gösterir. Anna Komnene, bir Bizans askerinin biniciliğini övmek istediği zaman, insanın onun neredeyse bir Norman olduğunu düşünebileceğini söylemekten daha iyi bir yol bulamadığını söylüyordu.⁵⁶

İmparatorluğun yüzyıllardır neredeyse sürekli savaş halinde olduğu Müslüman Araplar örneğinde bile, eğitilmiş Bizanslılar düşmanlarının dilini ve kültürünü anlayanın önemini görmüşümler. Tipik bir Bizans bilgini ve bürokratı olan Konstantinopolis patriği Photios (858-67 ve 878-86), Arap hükümdarlarla dostane mektup alışverişinde bulundu ve 946'da Şam'a elçi olarak gönderilen John Anthypatos, oradaki aydınlarla akademik tartışmalara girdi. Sonuç olarak Bizanslılar, bir taraftan kendilerine İslam'a karşı şiddetli polemik eserleri kaleme almalarına izin verilirken bir taraftan İslam dünyası hakkında çok iyi bilgi sahibiydiler ve Latinlerin düştüğü hataya yani İslam'ı çoktanrılı bir din ya da putperestlik olarak tanımlama hatasına nadiren düştüler.⁵⁷

Yabancı halklara dair bu bilgi ve anlayış kabiliyeti Bizans'ın diplomatik uygulamalarında iş başında görülebilir. Bir Bizans milletler topluluğunun yaratılması büyük ölçüde, Batılı misyonerlerin yaptığı gibi bir yabancı dili empoze etmeye çalışmak yerine, son zamanlarda Hıristiyanlaşan Slavların ayinlerinde ve kutsal yazılarında kendi dillerini kullanmalarına izin vererek, Bizans'ın bu bilgi birikimini iyi bir şekilde kullanmasının sonucuydu. Aynı şekilde, 1189'da Konstantinopolis'ten Selahaddin'in sarayına bir elçilik heyeti gönderildiğinde, Bizanslılar bu heyetin başına atamak için akıcı derecede Arapça konuşan birisini bulabildiler. VII. Konstantinos, Cordoba halifesine gönderilecek bir hediyeyi seçerken, basit kuzey kabileleri için yeterli olacak altın biblolar yerine, antik dönem Grek yazarlarından Dioskorides'in *Materia Medica*'sının bir elyazmasını seçti: İslam dünyasının

⁵⁶ Komnene, 2009, s. 268.

⁵⁷ Nicholas Mystikos, 1973, s. 14; Chrysostomides, 2001, s. 99-100; Canard, 1964, s. 40-1; Jeffreys, 1986, s. 305-23.

da Yunan tıbbına gösterilen saygının ve dolayısıyla bu hediyeye atfedilecek değerin gayet farkındaydı.⁵⁸

Bizanslılarla Haçlılar arasındaki çatışmanın, Bizans yönetici sınıfının dar görüşlülüğünden kaynaklandığı fikri bu nedenle pek tavsiye edilmez. Bununla birlikte, çatışmanın nedenlerini bu grubun doğasında ve ideolojisinde, özellikle de gördüğümüz gibi, politika yapma hususunda önce Konstantinopolis'in ve *Oikoumene*'nin güvenliğini sağlamak ve ikinci olarak da onun en yüksek Hıristiyan otorite sahibi olarak tanınmasını sağlamak şeklindeki önceliklerinde aramak için gerekçeler vardır. Bu hedefler o kadar yüksek ve saf olarak kabul ediliyordu ki onların gelişmesine vesile olan hemen hemen her eylem sadece meşru değil aynı zamanda kesinlikle övgüye değerdi. Onuncu yüzyılda VI. Leon, meydan savaşlarından kaçınmanın daha güvenli olduğunu ve diğer yöntemleri kullanmak suretiyle, düşmana "aldatmayla, baskınlarla, açlıkla" zarar vermenin daha kârlı olduğunu belirtmişti. Anna Komnene'nin eserinde "bazen fırsat kendini gösterdiğinde, bir düşman hile ile yenilebilir" diye ifade ettiği bu ilke, Haçlı seferleri sırasında da hâlâ yürürlükteydi. Onların bu sözleri, Machiavelli'nin, hükümdarın "devleti korumak için gerekli olan kusurlardan ötürü suçlanmaktan çekinmemelidir" ilkesini hatırlatan ve kısmen modern bir tınıya sahiptir.⁵⁹ Bu, hilenin bir gelişmişlik ölçüsü, eğitimsiz ve kültürsüzler üzerinde bir üstünlük işareti olduğunu savunan ve yönetici sınıflara almış oldukları klasik eğitim yoluyla aşılana, tipik bir Bizans tavrıydı. Bu sistemin içerisinde yer almış olan bir kişi, yüksek öğrenimleri esnasında öğrencilere nasıl "ağdalı cümleler kuracaklarını ve yazılı anlamı nasıl bir bilmeceye dönüştüreceklerini, dilleriyle bir şey söylerken, esasında zihinlerinde bir şeyi nasıl gizleyeceklerinin" öğretildiğini anlatmıştı.⁶⁰

⁵⁸ Theophanes Continuatus, 1838, s. 185-90; Baha al-Din ibn Shaddad, 2001, s. 121; Obolensky, 1971, s. 185-9.

⁵⁹ Komnene, 2009, s. 367, 437; Leo VI, 2010, s. 555. Krş. Machiavelli, 1999, s. 50 (böl. XV).

⁶⁰ Mesarites, 1957, s. 866.

Bu görüşlerin pratik uygulaması Bizans dış politikasında görülebilir. Psellos, Fâtımî halifesine gönderilen mektuplarda, esasen verilmek istenen anlam kâğıt üzerinde apaçık şekilde duruyormuş gibi görünürken aslında başka bir şey söyleyecek şekilde nasıl kaleme aldığıyla övünüyordu. Bir başka saray mensubu, noktalama işaretlerini dışarıda bırakarak ve çift olumsuzluk eki kullanmak suretiyle Bulgar hükümdarının kafasını kasıtlı olarak karıştırmıştı.⁶¹ 1083'te Bizans'ın Pavlikyan ayrılıkçılarıyla olan ilişkileri ve icraat esnasındaki müsamahası gösterilebilir ikiye bölünmüş, başlıca örneğidir. Pavlikyanlar, Trakya'daki imparatorluk topraklarının bir kısmına yerleşmişlerdi ve teorik olarak imparatorun tebaası olmalarına rağmen, çevredeki bölge için onların bir tehdit oluşturduğu düşünülüyordu. Onlarla açıktan bir savaşa girme riskini göze almak istemeyen imparator onları, kendi ordusuna askerlik hizmeti için kaydettirmek istediğini iddia ederek toplanmaya çağırdı. Burada onlarla bizzat bir araya geldi ve onların gururunu okşayacak şekilde muamelede bulundu. Grubun şüpheleri yatışınca, liderleri tutuklandı ve alt kademedekilerin ellerindeki silahlar alındı. Onlara ait olan mülklere el konuldu ve imparatorun kendi sadık subayları arasında dağıtıldı ve tutuklanan kimselerin aileleri evlerinden sürüldüler. Anna Komnene'nin anlattığı hikâyedeki ayrıntı, onun bu hileyi hiçbir şekilde onursuzluk olarak görmediğini ve *Oikoumene*'i savunmak için başvurulmuş bir başka cesur eylem olarak gördüğünü açıkça ortaya koyuyor.⁶²

Bu büyümlü dairenin dışında kalanlar için, imparatorluğun çıkarlarının bu şekilde her şeyin üstüne yerleştirilmesi oldukça farklı bir şekilde yorumlanabilir. Fransız din adamı Deuil'li Odo'nun keskin bir şekilde belirttiği üzere, Bizanslılar "kutsal imparatorluk için yapılan hiçbir şeyin yalan beyan olarak kabul edilemeyeceğine" inanıyorlardı. Anna Kom-

⁶¹ Psellos, 1966, s. 253. Leo Choerosphaktes'in Bulgaristanlı Symeon'a mektupları için, bkz. Wilson, 1996, s. 3-4.

⁶² Komnene, 2009, s. 155-6.

nene tarafından mükemmel bir beceriklilik olarak sunulan şey, yabancıların gözüne hile ve ikiyüzlülük gibi göründü. Hoşnutsuz bir Rus, “Grekler bugün bile kurnazdır” diye homurdanmıştı ve Haçlı seferlerinden önceki yüzyıllara ait Batılı tarihi kronikler, Bizanslıların zorla alt edemedikleri kişileri hile ile yenme eğilimlerine dair aşağılayıcı ifadelerle doludur.⁶³

İşte burada, yani Bizans İmparatorluğunun dış politikası ile Haçlı seferlerinin idealleri arasındaki çatışmanın tohumları yatıyordu. Bir ideoloji, dindar Hristiyanın en yüksek dünyevi amacı olarak, imparatorun önderliğinde *Oikoumene*’nin korunmasını görmekteydi ve bu amaca ulaşmak için her yolu benimseyecekti. Diğeri ise bu amacı, kutsal Kudüs şehrini ele geçirmek ve onu savunmak için kâfirlere savaş açmak olarak gördü. Zamanın göstereceği üzere, geleneksel Bizans diplomatik yöntemlerinin papalığa, Haçlılara ve Haçlı devletlerine tatbik edilmesi, öngörülemeyen ve feci olacak sonuçlar doğuracaktı.

⁶³ Odo of Deuil, 1948, s. 57; Cross ve Sherbowitz-Wetzor, 1953, s. 88; Widukind of Corvey, 1935, s. 148; Thietmar of Merseburg, 2001, s. 102; Shepard, 1985, s. 235-7.

KRİZE VERİLEN TEPKİ

Bizans İmparatorluğu ile Haçlı seferleri arasındaki karşılaşma, on birinci yüzyılın ortalarında yani Bizanslıların harici düşmanlarına karşı taarruzda bulundukları 150 yıllık bir sürenin ardından, aniden sınırlarını bir kez daha saldırı altında buldukları zamanlara uzanmaktadır. Tuna'da Peçenekler olarak bilinen bozkır kabilesi Balkanlar'a akınlar yapmaya başladı. Ermenistan'da Selçuklu Türkleri sınır ötesine akınlar düzenlerken, Güney İtalya'daki Normanlar Bizans eyaletleri olan Puglia ve Calabria'yı yavaş yavaş fethediyordu. Durum, özellikle Küçük Asya'da, yüzyılın ilerleyen dönemlerinde daha da kötüleşti. 1055'te Selçuklu Türkleri ile yapılan bir antlaşma, Türklerin Bizans'ın doğu eyaletlerinin daha derinlerine akınlar düzenlemesini engelleyemedi. 1058'de Melitene şehri yağmalandı ve kısa bir süre sonra Sebasteiada aynı kaderi paylaştı. Altı yıl sonra, Selçuklu sultanı Alp Arslan (1063-72), yaklaşık 20 yıl önce Bizanslılar tarafından ilhak edilmeden önce Ermeni Krallığının eski başkenti olan Ani'yi ele geçirdi. 1067'de sınırdan uzakta olmasından ötürü güvenli sayabilecek bir şehir olan Caesarea yağmalandı ve Aziz Basil Katedrali'nin kutsallığına yapılmış bir hakaret olarak kabul edilecek şeyler yapıldı. Sert bir önlem alınmasının gerektiği açık idi ve Ağustos 1071'de, imparator IV. Romanos Diogenis'in bizzat komutası altındaki büyük bir Bizans ordusu, bu Türk akınlarını durdurmak amacıyla Ermenistan'a doğru sefere çıktı. Ancak Malazgirt kasabası yakınlarına geldiğinde Romanos, beklediği gibi küçük bir Türk akıncı birliğiyle değil, Kuzey Suriye'de Mısırlı Fâtımîlerin

karşısına çıkma niyetinde olan Alp Arslan'ın ana ordu birlikleriyle çatışmaya girişti. Cereyan eden savaşta imparatorun birlikleri dağıldı ve imparator korumalarıyla cesur bir duruş sergilese de sonuçta bu muhafız birliği muzaffer Türkler tarafından katledildi ve imparator esir alındı. Savaş meydanlarındaki hengâmelere şahit olmuş ve bu savaşa katılmış biri olan Mihail Attaleiates'in yapabileceği tek şey yalnızca "Romalıların başına gelen korkunç talihsizlikler, aşırı utanç ve en acıklı felaket" için ağıt yakmak olabilirdi.¹ Yine de Attaleiates'in bu sözlerine rağmen, yenilginin kendisi bir felaket değildi. Muzaffer sultan tarafından dikte edilen şartlar cömertti çünkü onun asıl amacı en tehlikeli düşmanı olan sapkın Şii Fâtımîlere karşı seferini sürdürmektir. Bu nedenle Bizans topraklarının bırakılması yönünde herhangi bir talepte bulunmadı ve tutsak edilen Romanos'u sadece birkaç gün sonra serbest bıraktı. Sultanın gösterdiği bu cömertliği ve onun başka yerlerdeki meşguliyeti, Bizanslılara yenilgiden kurtulmaları için ihtiyaç duydukları soluklanma fırsatını vermeliydi. Ne yazık ki, Romanos'un sultanın tutsağı olduğu esnada, Mihail Psellos ve onun Konstantinopolis'teki müttefikleri olan Dukas ailesi, VII. Mihail Dukas'ı meşru imparator olarak ilan etmişlerdi. Romanos esaretten döndüğünde, iki rakip imparator arasında bir iç savaş patlak verdi ve nihayetinde Romanos yenildi. VII. Mihail'in imparatorluk tahtının tadını çıkarmak için çok az zamanı olmuştu. Sürekli olarak patlak veren isyanlar onun konumunu tehlikeye sokmuştu ve imparatorluk tahtını ele geçirmeye yönelik girişimler vardı; 1078'deki girişim neticesinde tahtından indirildi. Onun yerine imparatorluk tahtına oturan halefi III. Nikiforos Votaniatis, Aleksios Komninos tarafından devrilene kadar, üç yıldan az bir süre boyunca hüküm sürdü.²

Bu iç karışıklıklardan kaynaklanan karmaşada, Ermenistan ve Küçük Asya'da merkezi otorite parçalandı ve çeşitli

¹ Attaleiates, 2012, s. 291.

² Malazgirt ve sonrasına dair, bkz. Cheynet, 1980, s. 410-38; Angold, 1997, s. 44-8, 117-20.

gruplar boşluğu doldurmak için hızla harekete geçti. 1073'te durumu tersine çevirmek için bir Bizans ordusu gönderildiğinde, Norman paralı askeri Bailleul'lu Roussel, birkaç yüz takipçisiyle firar etti ve Amaseia [Amasya] çevresindeki bölgede kendi bağımsız lordluğunu kurdu.³ Roussel'in ihdas ettiği küçük krallığı, iki yıl sonra Aleksios Komninos liderliğindeki bir Bizans ordusu tarafından devrildi ancak bölgenin başka yerlerinde, diğer güç sahipleri Bizans topraklarını daha kalıcı bir biçimde ele geçirdi. Küçük Asya'nın güney doğusunda, Malazgirt'te yaşanan yenilgiye kadar İmparator IV. Romanos'a sadakatle hizmet etmiş olan Philaretos adlı bir Ermeni general, Konstantinopolis'teki yeni rejime bağlılığını sürdürmek için hiçbir neden görmedi. Kendisine, Kilikya bölgesinde bağımsız bir hükümdarlık kurdu ve 1078'te Antakya'yı ele geçirdi.⁴ Diğer bölgeler Selçuklu sultanının yetkisi dışında hareket eden Türk akıncı grupları tarafından ele geçirildi. Sebasteia'nın çevresi Danişmendliler'in eline geçti ve Alp Arslan'ın kuzeni Kutalmışoğlu Süleyman Şah liderliğindeki bir grup batıya doğru ilerledi. Süleyman, Bizanslılarla savaşmadı, aksine 1070'li yıllarda vuku bulan iç savaşlarda, savaşan taraflardan herhangi birisine yardım etti. Böylece 1078'de, Konstantinopolis'ten sadece 100 kilometre uzaklıktaki İznik şehrini ve 1084'te ise stratejik açıdan önemli olan Antakya şehrini ele geçirdi. Güneyde, Ege kıyısındaki Smyrna [İzmir], Tzachas (Çaka Bey) adlı yarı bağımsız bir emir tarafından ele geçirildi. Böylece 1090'a kadar neredeyse Küçük Asya'nın tamamı Türk veya Ermeni savaş lordlarının elindeydi. Bizanslılar sadece iki küçük yerleşim bölgesinin kontrolünü ellerinde tutmaktaydılar: bunlardan biri, Konstantinopolis'in karşısında, Kadıköy civarında diğeri ise Karadeniz'de Trabzon çevresindeydi.

Konstantinopolis'teki imparatorlar, eğer batı eyaletlerinde karşılaştıkları kriz eşit derecede ciddi olmasaydı, bu sürece karşı koyabilir veya onu tersine çevirebilirdi. 1053'te

³ Attaleiates, 2012, s. 333-51; Komnene, 2009, s. 9-10.

⁴ Komnene, 2009, s. 169-70.

Bizans hükümeti Peçeneklerle anlaşmaya ve onların Tuna'nın güneyindeki imparatorluk topraklarına yerleşmelerini kabul etmeye zorlandı ancak bu onların daha fazla akın düzenlemelerinin önüne geçmedi. 1090'da Peçenekler Konstantinopolis'in Kara Surları'nın önüne kadar geldiler. Güney İtalya'da ise durum artık geriye dönüşü mümkün olmayan bir noktaya gelmişti ve 1071'de liderleri Robert Guiscard komutasındaki Normanlar, Bari'nin ele geçirilmesiyle fetihlerini tamamlamış ve bölgedeki yüzlerce yıllık imparatorluk idaresine son vermişlerdi. On yıl sonra, Guiscard ve oğlu Bohemond, Adriyatik boyunca Bizans'ın Balkanlardaki eyaletlerine bir saldırı başlattı ve Ekim 1081'de Dyrrachion'da imparatorluk güçlerine Malazgirt'tekinden çok daha ağır bir yenilgi yaşattılar. Bu kez imparator, I. Aleksios Komninos idi. "Toz, toprak ve kanlar içinde, başı açık, parlak kıvıll saçları gözlerinin önünde dağılmış" bir vaziyette esir alınmaktan kurtulmuştu. Fakat bunun için at sırtında yüksek tempolu bir kovalamacaya dahil olması ve onu takip eden Normanlardan birisini öldürmesi gerekecekti. Artık gerçek bir tehdit olarak Normanlar, Selanik ve Konstantinopolis'e baskı yapabiliyorlardı.⁵

Mihail Psellos'a göre imparatorluğun kaderindeki bu anı ters dönüş, "büyük bir tufan"dan başka bir şey değildi⁶ ama durum ne kadar vahim olsa da, imparatorluğun yeniden toparlanma yeteneğine sahip olmasını sağlayan iki faktör vardı. Her şeyden önce, birbiri ardına ve kısa sürelerle imparatorların tahta gelip gitmelerinin şaşırtıcı hızına rağmen, sivil bürokrasi yerinde kalmıştı ve sahip oldukları bilgi birikimi, imparatorluğun o günkü sorunlarla başa çıkabilmesini sağlayabilirdi. İkincisi, bu birikim onlara, imparatorluğun şu anda karşı karşıya olduğu durumun hiçbir şekilde emsalsiz olmadığını öğretti. Tarih eserleri ve el kılavuzları üzerine yapılan bir araştırma, örneğin, Ağustos 917'de Trakya'daki Anchialos'ta bir Bizans ordusunun Bulgar hanı Symeon

⁵ Komnene, 2009, s. 125-7.

⁶ Psellos, 1966, s. 159.

(893-927) tarafından yok edildiğini, Balkanların çoğunun Symeon'un eline geçtiğini ve ordularını Konstantinopolis surlarının önüne kadar getirdiğini ortaya çıkaracaktı. İmparatorluk, Symeon'u savaş meydanında yenerek değil, kurnaz diplomasi oyunları ve altının mebzul bir biçimde kullanmak suretiyle hayatta kalmış ve yediği bu darbeden kurtulmuştu. Symeon Konstantinopolis'i ele geçirmeyi planlıyordu ancak bunu yapmak için donanma desteğine sahip olması gerektiğini biliyordu. Bu nedenle Kuzey Afrika'nın Fâtımî hükümdarlarına ittifak görüşmelerini yürütmek üzere elçiler gönderdi. Elçiler, yapılan anlaşmayı onaylamak için yollarında bulunan birkaç Fâtımî elçisiyle birlikte memleketlerine dönerken, bir Bizans filosu tarafından önleri kesildi ve yakalandılar: Bu olayın vuku bulmasında Fâtımî sarayındaki bir Bizanslının Konstantinopolis'e haber göndermiş olması oldukça muhtemeldir. Bulgarlar hapse atılırken, Bizanslılar Afrikalı elçilere memleketlerine kadar nezaketle eşlik ettiler ve burada Fâtımî hükümdarına ittifakını bozması, tarafsız kalması ve donanmasını limanda tutması için cömert bir ödemede bulundular. Bu arada, Bizans diplomasisinin vasıtaları da Symeon'un düşmanları olan Sırplar ve Hırvatların yapılacak ödeme karşılığında ona saldırmaları ve onun dikkatini Konstantinopolis'ten başka yöne çevirmeleri için kuzeye doğru yönelmişti. Bu taktikler, Bulgar hanını ölümcül ama zamanlaması son derece uygun bir kalp krizi geçirdiği 927 yılına kadar meşgul etti. Bundan sonra, Bulgar hanlığının askeri gücü Symeon'un yerine geçen hükümdar zamanında düşüşe geçti ve Bizanslılar Balkanlar'daki konumlarını yeniden tesis edebildiler.⁷

On birinci yüzyılın sonlarında benzer bir durumla karşı karşıya kalan *Oikoumene* hükümdarları, diplomatik ağlarını her yere yayarak ve düşmanlarına saldırmaları karşılığında başkalarına ödeme yapmak için servetlerini dağıtmak suretiyle hemen hemen neredeyse aynı olan taktikleri kul-

⁷ Skylitzes, 2010, s. 214, 253-4; Constantine VII Porphyrogenitos, 1967, s. 156-7; Obolensky, 1971, s. 151-5.

landılar. 1050'lerde Mısır'daki Fâtımî halifesiyle, Selçuklu Türklerine karşı bir ittifak kurmak için girişimde bulunuldu fakat bu sefer teşvik aracı olarak altın yerine o esnada yaşanmakta olan kıtlıktan ötürü tahıl sevkiyatı teklifinin yer aldığı bir yaklaşım benimsendi.⁸ Bizans diplomasisi, Güney İtalya'daki Normanlardan gelen tehdidi etkisiz hale getirmek için Batı'da da aynı derecede etkin bir durumdaydı. Tipik bir pragmatist yaklaşımla, Bizanslıların ilk yapacağı şey Normanlarla uzlaşmaya varmanın yollarını aramaktır. Ağustos 1074'te, Mihail Psellos'un yardımıyla, VII. Mihail Dukas, Robert ile bir anlaşma yaptı. Bu, Psellos'un sistemi ayakta tutan iki sütun diye ifade ettiği yani paye ve parayı içinde barındıran Bizans diplomasisinin klasik bir parçasıydı: Robert *Nobelissimos* unvanını alacaktı, oğullarından biri ise *Kouropalates* unvanını alacaktı. Ayrıca Robert'a adamları arasında dağıtması için 43 başka unvan daha tahsis edildi, bunların hepsi elbette altın olarak ödenecek yıllık bir geliri ve o unvana uygun ipek kumaşlar almayı da içeriyordu. Bunların karşılığında *Oikoumene*'nin güvenliği temin edilecekti. Robert Bizans sınırlarına saygı duyacak ve onları koruyacaktı ki bu da Mihail'in Peçenekler ve Türklere karşı ondan yardım almayı planladığını akla getirmektedir. Anlaşma aynı zamanda imparatorun üstünlüğünün tanınmasını sağlamayı da amaçlıyordu. Robert anlaşmayı uygun bir yeminle onaylayacak ve imparatora, onun hakkı olan "teslimiyet ve iyi niyeti" göstermeyi kabul edecekti.⁹

Antlaşma maddelerinin en merkezi ve en kapsamlı maddelerinde bile yeni bir şey yoktu. VII. Mihail, oğlu Konstantin ile Robert'ın kızı Helena'yı evlendirmek suretiyle bir ittifak yapmayı kabul etti. Anna Komnene, Robert'ın Balkanları işgal etmesine yol açtığını iddia ettiği bu "olağanüstü" taviz karşısında dehşete düşmüştü. Onun bu şekilde dehşete düşmesi, VII. Konstantinos tarafından, imparatorluk ailesinin üyelerinin "geleneksel ün ve asaletleri" nedeniyle Franklar

⁸ Hamdani, 1974, s. 175.

⁹ Bibicou, 1959, s. 44-8; McQueen, 1986, s. 429-32.

dışında yabancılarla evlenmemeleri gerektiği şeklinde dile getirilen, Bizans bakış açısını yansıtıyordu.¹⁰ Yine de Mihail'in Frank olmayan bir geline sahip olma isteği, tamamen eşi benzeri olmayan bir durum değildi. Ekim 927'de imzalanan bir anlaşmada I. Romanos Lekapinos (920-44), torununu yakın zamanda ölen Symeon'un oğlu Çar Peter ile evlendirerek Bulgarların Konstantinopolis'e yönelik tehdidini savmıştı. Onuncu yüzyılın sonlarında, Rus prensi Vladimir'in Kırım'daki Bizans mülklerine saldırdığı sırada benzer bir durumla karşı karşıya kalan II. Basileios, kız kardeşi Anna ile Vladimir'i evlendirmek suretiyle imparatorluğun emniyetini sağlamıştı. VII. Mihail ise seleflerinden çok daha ileri gitmiş ve muhatabına, Büyük Saray'ın Mor Odası'nda doğmuş olan ve bundan ötürü tahtın vârisi olan bir *Porphyrogenitos* ile evlilik yapma teklifinde bulunmuştu. Bununla birlikte, 1074 antlaşması, Bizans dış politikasının uzun süredir devam eden davranış modeline uyuyordu.¹¹

VII. Mihail'in 1078'de tahttan indirilmesi, Robert Guiscard'a bu anlaşmayı feshetmek, evlilik ittifakını terk etmek ve 1081'de Adriyatik üzerinden Bizans'ın Balkan topraklarını işgalini başlatmak için bir bahane verdi. Bu nedenle Aleksios ittifak için başka yerlere başvurdu ve Robert'ın azılı düşmanı olan batı imparatoru IV. Henry'ye elçiler gönderdi. Her ne kadar bu yeni ittifak kurma girişiminde hiçbir şekilde evlilik yoluyla ittifak kurulması teklif edilmemişse de, sunulan şartlar Normanlarla müzakere edilenlerden farklı değildi. Bizans elçileri yanlarında 144.000 altın sikkeyi, 100 tane mor ipekli elbiseyi, çeşitli kutsal emanetleri ve diğer türde hediyeleri yanlarında getirmişlerdi. Ayrıca ilave olarak 216.000 altın sikke ve yine maaşlarıyla birlikte Henry'nin dilediği gibi dağıtabileceği 20 onursal paye verileceği sözü de verilmişti. Henry'nin imparatorluk unvanı, Aleksios'un kendi statüsünün tanınması yönündeki talebinde o kadar net olamayacağı anlamına geliyordu. Bununla birlikte, Anna

¹⁰ Komnene, 2009, s. 30; Constantine VII Porphyrogenitos, 1967, s. 70-5.

¹¹ Obolensky, 1971, s. 158, 253.

Komnene tarafından muhafaza edilmiş olan onun mektubunda, geriye kalan paranın ancak Henry'nin Bizans temsilcilerinin kendisine açıklayacağı bir formüle göre "yemin ettiği" zaman devredileceğini açıkça belirtmişti. Bu yemin muhtemelen, Güney İtalya'daki Norman topraklarına saldırma vaadini ve muhtemelen Aleksios'un, Robert Guiscard ile yapılan anlaşmadaki gibi imparatorluk onuruna ilişkin bazı referansları içeriyordu.¹²

Görünen o ki, Alman imparatoru ile yapılan ittifak Bizans için, Normanlara karşı çok az fayda sağladı. IV. Henry, 1084'te İtalya'yı işgal ettiğinde, Roma'yı ele geçirmek ve piskoposların atanması konusunda problem yaşadığı papayı cezalandırmakla daha fazla ilgilenmişti. Öte yandan bir deniz cumhuriyeti olan Venedik ile yapılan bir anlaşmanın, Normanlar 1081'de Bizans'ın Balkanlardaki topraklarına saldırmak için Adriyatik'i geçtiklerinde, Bizans için ne kadar faydalı olduğu kanıtlanacaktı. Adriyatik'in uç kısmında yer alan Venedik, bu koşullar altında ideal bir müttefikti ve Robert'ın muhtemelen 1082'de tamamlayıp Güney İtalya'dan asker ve malzeme tedariki için kullandığı köprübaşını kesmek için güçlü donanmasını kullanabileceği iyi bir konuma sahipti. Bunun için ödenmesi gereken para Robert Guiscard ve IV. Henry'e önceden teklif edilen altın ve unvanlara denkti. Bizans hazinesi, Venedik kiliseleri arasında dağıtılmak üzere yıllık 20 pound ağırlığında altın hediye edecekti. Doçe ve onun ardılları, genellikle imparatorluk ailesinin üyelerine verilen bir rütbe olan *Protosebastos* unvanını aldı. Grado'nun Venedik patriği ve onun halefleri, maaş olarak yıllık 20 pound ağırlığında altın ile birlikte *Hypertimos* rütbesini aldı. Ayrıca, Robert Guiscard ile yapılan anlaşmada olduğu gibi, imparatorun hakkı olarak onun prestijini ve onurunu koruma altına alan hükümler konuldu. Venediklilerin bu haklardan, "Romania'a [yani Bizans İmparatorluğu] ve onun yüce imparatoruna karşı büyük bir saygı duydukları ve doğru bir tutum sergiledikleri" sürece faydalanacakları hususu özellikle belirtildi. Öte

¹² Komnene, 2009, s. 102-3; Bernold of St Blasien, 2008, s. 274.

yandan anlaşmanın diğer maddeleri, Venedik'in Konstantinopolis ile Batı arasındaki deniz ticaretine olan ilgi ve alakasını yansıtıyordu. Venedikli tüccarlara, sadece Karadeniz'deki limanlar ile Girit ve Kıbrıs'taki limanlar hariç olmak üzere, *Kommerkion*'dan ve diğer gümrük vergilerinden ve liman geçiş ücretlerinden muaf olarak, Bizans İmparatorluğu'nun her yerinde ticaret yapma hakkı verildi. Konstantinopolis'teki Haliç boyunca, ileride kendi ticaret bölgelerinin temelini oluşturacak olan, mülkler alacaklardı.¹³

Aleksios da, VII. Mihail gibi, yaptığı bu anlaşmada aşırı cömert tavizler vermekle suçlanabilirdi. Onları *Kommerkion* vergisinden muaf tutmak suretiyle imparatorluk hazinesini, vergi gelirlerinin önemli bir bölümünden mahrum bırakmıştı ve Venediklileri Konstantinopolis ile Batı Avrupa arasındaki ticareti tekellerine alabilecekleri bir konuma getirmişti. Ancak 1080'lerdeki durum bağlamında değerlendirildiğinde, bu anlaşma ne başarısız bir anlaşmaydı ne de daha önceden eşi benzeri görülmemiş bir anlaşmaydı. Normanların yenilgiye uğratılmasında kesinlikle önemli bir rol oynadı. Bizanslıların isteği üzerine Venedikliler, Apulia limanları ile Dyrrachion yakınlarındaki köprü başı arasında asker taşıyan Norman filosuna saldırdı. Her ne kadar Venedikliler, Normanlar'ın bu iki nokta arasında asker ve erzak taşımalarını tamamen durduramamışlar ve hatta bir noktada ciddi bir başarısızlıkla karşılaşmışsalar da, Guiscard'ın filosuna ve ikmal hatlarına önemli zararlar vererek, Aleksios'un Ekim 1081'de Dyrrachion'da yaşadığı yenilginin yaralarını sarması için gereken zamanı ve takip eden iki yıl içinde de Normanları Balkanlardan da sürmesini sağlamıştı. Ayrıca Venediklilere verilen tavizler, onların Bizans İmparatorluğunun iç ticaretini ve refahını artırmalarına olanak tanıdı.¹⁴

¹³ Tafel ve Thomas, 1856-7, i. 51-3; Komnene, 2009, s. 161-2. Anlaşmanın yeniden yapılan tartışmalı bir yorumlanması ve anlaşmanın 1092'ye yeniden tarihlendirilmesi için, bkz. Frankopan, 2012, s. 76-7 ve teoriye karşı çok ikna edici argümanlar için, Madden, 2002, s. 23-41.

¹⁴ Komnene, 2009, s. 112-13; Nicol, 1988b, s. 57-63; Ostrogorsky, 1968, s. 359; Stephenson, 2000, s. 168-71; Harvey, 1990, s. 217-18, 222-4.

Bu imtiyazlar için daha önceden vücut bulmuş emsaller mevcuttu. Bizanslılar, geçmişte Venedik'in askeri desteğini kazanmak için bir vasıta olarak ticari imtiyazlar vermeyi zaten kullanmışlardı. 992'de yayınlanan bir imparatorluk buyruğunda, ihtiyaç hasıl olduğunda Bizans birliklerini İtalya'ya taşımaları karşılığında, Venediklilere indirimli bir gümrük vergisi oranı tahsis edilmişti.¹⁵ 1082 tarihinde yapılan ve geniş bir kapsama sahip olan antlaşma bile yeni bir şey değildi. 911'de kuzeyden gelen Rus tehdidiyle karşı karşıya kalan Bizanslılar, Rus tüccarlarına benzer tavizler vermişlerdi: Rus tüccarlar gümrük vergisinden tamamen muaf tutulmuşlar, mallarını boşaltıp yüklemeye kullanmak için kendi iskelelerine sahip olmuşlar ve Boğaz'da, *Diploki-onion* yakınlarında yerleşmelerine izin verilmiş ve altı aylık bir süre için aylık olarak gerekli erzak ödeneği onlara sağlanmıştı. 911'deki gibi yapılan cömert tavizler, yalnızca Bizanslılar zayıf bir konumda olduğu için verildi. Ancak mevcut durum 944'te Bizans donanmasının bir Rus donanmasını büyük bir bozguna uğratması üzerine büyük ölçüde tersine döndü. Muzaffer konumdaki imparator şimdi yeni bir anlaşma için müzakerelere girişti. Gümrük vergileri yeniden alınmaya başlanacak, Rusların Boğaz'da yerleşmesi yasaklanacak ve Rusların değeri 50 altından fazla olan ipekli kumaşları almasına artık izin verilmeyecekti. Bizanslıların, I. Alekios'un Venediklilere verdiği tavizleri, halihazırdaki olağanüstü durum nedeniyle verilmesi gereken ancak daha sonraki bir tarihte geri alınabilecek bir şey olarak gördükleri açıktır. İşte, Alekios'un oğlu II. İoannis'in daha sonra yapmaya çalıştığı şey de tam olarak budur.¹⁶

Bununla birlikte, Bizans'ın on birinci yüzyılın sonlarında karşı karşıya kaldığı krize verdiği tepkinin, 920'lerde Bulgaristan'ın Symeon'a karşı verilen tepkinin aynısı olduğunu öne sürmek yanlış olur. Yabancıları sadece kendi inisiyatifleriyle seferler düzenleyen müttefikler olarak değil, Bizans

¹⁵ Tafel ve Thomas, 1856-7, i. 36-9; Nicol, 1988b, s. 40-5.

¹⁶ Kinnamos, 1976, s. 210; Obolensky, 1971, s. 244-7.

ordularında paralı asker olarak hizmet etmeleri için istihdam edilmeleri hususuna daha fazla vurgu yapılması gibi bazı ince farklar vardı. Bu farklılık büyük ölçüde, imparatorların ve onların Konstantinopolis'teki danışmanlarının *theme* olarak bilinen askeri bölgelerde konuşlandırılmış eyalet ordularına karşı duydukları güvensizliğin arttığı onuncu yüzyılın sonlarından bu yana Bizans'taki siyasi gelişmelerin bir sonucuydu. Bu orduların eğer çok güçlenirlerse Konstantinopolis'e yürüyeceklerinden, Makedon hanedanını devireceklerinden ve kendi generallerini tahta geçireceklerinden korkuluyordu. 970'lerde ve 980'lerde meydana gelen bu türden bir dizi isyanın ardından II. Basileios, sefere çıkan generallerin kaynak bakımından çok güçlü hale getirilmemeleleri ve "onların yerli yersiz taleplerle ellerindeki kaynakların azaltılması" konusunda uyarılmıştı. IX. Konstantinos Monomahos 1040'larda daha da cüretkâr bir adım atmış ve Ermenistan merkezli bir orduyu tamamen terhis etmişti.¹⁷ Bunun yerine artık imparatorlar, ücretlerini doğrudan imparator-dan aldıkları için daha güvenilir kabul edilen yabancı paralı askerlere giderek daha fazla bel bağlıyorlardı. Dolayısıyla, on birinci yüzyılın ikinci yarısında tehlike arttıkça, Bizans imparatorlarının daha fazla sayıda paralı asker toplamaya çalışarak bu tehlikeyi göğüslemeye çalışması beklenebilirdi. Aleksios, 1083'te Balkanlar'daki Normanlara karşı Süleyman Şah tarafından kendisine gönderilen 7.000 Türk askerini konuşlandırdı. 1090'da Peçenek tehdidiyle karşı karşıya kalınca, "dört bir yandan" paralı askerleri çağırırdı.¹⁸

On birinci yüzyılda karşı karşıya kalınan krize verilen karşılıklı başka bir fark daha vardı. Bizans imparatorları tarafından istihdam edilen paralı askerlerin giderek daha büyük bir kısmını Batı Avrupalılar ya da Bizanslıların deyimiyle "Latinler" teşkil etmekteydi. Bu değişimin arkasında iki ana neden yatmaktaydı. Birincisi, Peçenekler ve

¹⁷ Psellos, 1966, s. 43; Skylitzes, 2010, s. 444; Attaleiates, 2012, s. 143-5; Angold, 1997, s. 62-3.

¹⁸ Komnene, 2009, s. 140, 220; Frankopan, 2012, s. 47.

Selçuklu Türklerinden gelen tehdit, Bizanslıların geçmişte olduğu gibi tamamen Türk birliklerine bel bağlayamayacakları anlamına geliyordu. Muhtemel bir düşmana karşı, etnik manada onlarla akrabalık bağı olan paralı askerleri kullanmanın tehlikesi, 1071 Malazgirt Savaşı'ndan kısa bir süre önce, bir Türk birliğinin Bizans saflarını terk edip Selçuklulara katılmasıyla çok açık bir şekilde ortaya çıktı.¹⁹ İkinci sebep, Kudüs'e yapılan hac trafiğinin genişlemesi sonucunda artık Batı Avrupalılar Bizans'ta birdenbire çok daha görünür bir hale gelmişti. Suriye'deki Bizans fetihleri ve 1027'de Kudüs'ün Fâtımî hükümdarları ile varılan anlaşma, Filistin'e giden kara yolunun artık çok daha güvenli olduğu ve daha fazla Batılı hacıyı Kutsal Topraklara yolculuğa çıkmaya teşvik ettiği anlamına geliyordu. Bu hac yolculuğunu gerçekleştirmenin en kolay yolu, kara yoluyla seyahat etmektir ve sonuç olarak on birinci yüzyılın ilerleyen dönemlerinde gittikçe daha fazla Batı Avrupalı, Kudüs'e giderken veya Kudüs'ten dönerken Konstantinopolis'ten geçti. Konstantinopolis'ten gelip geçen hacılar Wessex'li Earl Godwin'in oğlu ve aynı zamanda Normandiya ve Sweyn dükü olan Robert gibi yüksek rütbeli şahsiyetleri ve din adamlarını da barındırmaktaydı. 1064'te, bir piskopos birliği tarafından yönetilen yaklaşık 12.000 Germen'den müteşekkil bir grup geldi. Bu hacılar Konstantinopolis'te oldukça sıcak bir biçimde karşılandılar ve çoğu yanlarında imparatorun verdiği hediyelerle başkentten ayrıldı. 1025 ile 1028 yılları arasında Konstantinopolis'te bulunan Orleans piskoposu Ulfric, şehirden yanında Gerçek Haç'ın bir kısmı ve ipek askılar ile ayrıldı. Toullu Pibo ve Normandiyalı Robert da altın ve değerli elbiselerle gönderildi.²⁰

Hiç şüphesiz, bu cömertliğin arkasındaki motivasyonun bir kısmı, imparatorun Hristiyan dünyasının başı, hacıların

¹⁹ Attaleiates, 2012, s. 287.

²⁰ Rodulfus Glaber, 1989, s. 202-3; Waitz, 1848, s. 647; William of Jumièges, 1992-5, ii. 82-5; Whitelock vd., 1961, s. 124; Shepard, 2005, s. 303; Morris, 2005, s. 139-53; Ciggaar, 1996, s. 45-77; Giesebrecht ve Oefele, 1868, s. 815-17.

ve tüm Hristiyanların hamisi ve koruyucusu olarak onun imajını güçlendirmektir. Ama başka bir sebep daha vardı: Orleans'lı Ulfric sadece bir hacı değildi. O aynı zamanda Fransa Kralı II. Robert'ın (996-1031) gönderdiği hediyeleri getiren bir elçiydi. İmparator ve piskopos arasındaki müzakerelerin kesin konusu bilinmemektedir ancak daha sonraki bir olay, bunların ne olabileceğine dair bir ipucu vermektedir. 1090 civarında, Flandre Kontu olan Frizyalı I. Robert (1071-93) Kudüs'e yaptığı hac ziyaretinden dönüyordu. Bizans topraklarından geçerken Selanik yakınlarında imparator I. Aleksios ile bir araya geldi. Yapılan müzakerenin sonucunda Robert, müttefik olarak imparatora hizmet etmek için 500 atlı gönderme sözü verdi. Bu atlılar usulüne uygun olarak Konstantinopolis'e geldiler ve imparatorun doğrudan komutası altında hizmet ettiler.²¹ Açıkçası, imparatorlar ve onların danışmanları, Bizans ordusu için paralı asker toplamak için Bizans topraklarından geçen hac trafiğinden yararlanıyorlardı.

Bununla beraber, askeri birliklere o kadar çok ihtiyaç duyuluyordu ki, potansiyel Batılı paralı askerlerin hacı olarak kendilerine gelmesini oturup beklemekle yetinmediler. 1051'de Argyros adında bir Bizanslı yetkili Norman şövalyelerini istihdam etmek için, her zaman olduğu üzere yanında bir hayli altın ve ipek giysilerle, Güney İtalya'ya gönderildi. Zaman ilerledikçe bu türden çabalar daha da yaygınlaşmış gibi görünüyor. Normandiya Dükü Fatih William'a mektuplar gönderildi ve Bizans diplomasisinin kolları Kanal boyunca İngiltere'ye ulaştı. Muhtemelen istihdam edilecek paralı asker temini için tam donanımlı bir elçilik heyeti 1100'de oraya geldi ancak kanıtlar, Bizanslıların Anglo-Sakson paralı askerlerini bundan çok daha önce çekmeye çalıştıklarını göstermektedir.²² Bu girişimler amacına ulaşmış gibi görünüyor. Normanlar, özellikle on birinci yüzyıldaki Bizans or-

²¹ Rodulfus Glaber, 1989, s. 202-3; Komnene, 2009, s. 199, 202, 220.

²² William of Apulia, 1961, s. 134-6; William of Poitiers, 1998, s. 96-7; Stevenson, 1858, ii. 46-7; Ciggaar, 1982, s. 78-96; Egan, 2007, s. 111-17.

dularında oldukça belirgindi ve 1066'dan sonra, Normanların fethinden sonra ülkelerinden kaçan İngiliz gönüllülerden bol miktarda paralı asker istihdam edildi. Bunlar, I. Aleksios'un 1081'de Dyrrachion'da Robert Guiscard'a karşı komuta ettiği kuvvetin önemli bir kısmını oluşturuyorlardı ve ayrıca imparatorun kişisel koruması olan Vareg muhafız birliğinde de görev ifa ediyorlardı.²³

Bir politika olarak, Latin paralı askerlerin istihdam edilmesi kötü sonuç vermedi. Öte yandan imparatora olabildiğince sadakatle hizmet etmedikleri bazı durumlar da oldu. 1069'da, Bizans ordusunun hizmetindeki Robert Crispin adında bir Norman şövalyesi, maaşından memnun değildi ve yerel vergi tahsildarlarını soymaya başladı. 1070'lerde Küçük Asya'da kendisine ait bir prenslik kurmaya çalışan Bailleul'lu Roussel, aslen Bizans hizmetinde olan bir paralı askerdirdi.²⁴ Bununla birlikte genel olarak Batılı paralı askerler, imparatorun hizmetindeki en sadık ve etkili birliklerden bazıları olarak görülmeye başlandı. Vareg muhafızları imparatorun hayatını ve şahsiyetini korumakla görevlendirilmişti ve Anna Komnene'ye göre onlar "imparatorlara sadakati ve onların korunmasını bir aile geleneği, nesilden nesile aktarılan bir tür kutsal emanet ve miras" olarak görüyorlardı. Sahra ordularında görev yapanlar da Bizanslıların övgüsüne fazlasıyla mazhar olmuşlardı. Mihail Attaleiates, 1054'te bir Batılı askerin Malazgirt kuşatması sırasında Türklerin kullandığı bir mancınığı tek başına nasıl yok ettiğini hayranlıkla anlatır. Bu nedenle, Bizans yönetici elitlerinin Batılı paralı askerleri imparatorluk içinde istihdam etmesi hiçbir şekilde yapısal bir hata değildi. Bu daha ziyade ciddi bir tehdide yanıt olarak, dışarıdan yardım getirme politikasının genişletilmiş haliydi. Bu politika geçmişte çok iyi sonuçlar vermişti

²³ Orderic Vitalis, 1969-80, iv. 16; Geoffrey of Malaterra, 2005, s. 157-9; Komnene, 2009, s. 120-2; Van Houts, 1985, s. 544-59; Shepard, 1993, s. 283-8. Vareg muhafızları üzerine, bkz. Blöndal, 1978.

²⁴ Bryennios, 1975, s. 146-9; Komnene, 2009, s. 10; Shepard, 1993, s. 297-300.

ve genel olarak böyle olmaya devam etti.²⁵ Bu politika sadece bir örnekte feci şekilde yanlış ilerleyecek ve Bizanslılar güttükleri politikanın amaçları üzerindeki kontrollerini kaybedeceklerdi. Bu, papalığın yardımını istedikleri zamandı.

Bizans'taki iktidar çevreleri, papalık hakkında her şeyi bildiklerini pekâlâ düşünmüş olabilirlerdi. Ne de olsa, Konstantinopolis'in kuruluşundan çok önce tesis edilmiş eski bir kurumdu. Papa'nın başında bulunduğu Roma Kilisesi, beş patrikhaneden biriydi ve bunların içinde en yetkili ve saygıdeğer olanı olarak kabul edildi çünkü tek bir havari tarafından değil, iki havari yani Aziz Peter ve Aziz Paul tarafından kurulmuştu. Sonuç olarak, papalara genellikle Bizanslılar tarafından büyük saygı duyuldu. Anna Komnene, papayı "soylu bir göreve" sahip biri olarak nitelendirdi ve kendisine gönderilen mektuplarda ona "yaşlı Roma'nın en kutsal papasına" diye hitap edilmekteydi. Kudüs'ün korunması gibi, her ne kadar sekizinci yüzyıldan sonra Bizans'ın etkin bir biçimde kontrolü altında tuttuğu toprakların dışında kalsa da, Roma'nın emniyeti de Bizans imparatorunun icra ettiği rolün önemli bir parçası olarak kabul edildi. Papalık elçileri Konstantinopolis'i düzenli olarak ziyaret edenler arasındaydı ve Roma'dan gelen elçiler geri dönerken ya da Roma'ya gönderilen heyetler yanlarında hediye olarak altın sikkeler ve ipek giysilerden ziyade kutsal kitapları ve kilise kapları götürürdü.²⁶

Roma ile Konstantinopolis arasındaki ilişkiler her zaman sıcak değildi. Yüzyıllar içinde, Roma imparatorunun makamı üzerinde ideolojik bir farklılık büyümüştü. 800 yılında Papa, Roma'daki Aziz Petrus Bazilikası'nda bir tören düzenlemiş ve burada Frank kralı Charlemagne'a (768-814) tacını giydiren onu Roma imparatoru ilan etmişti. Bu eylem kuşkusuz, Frank hükümdarının papalığın koruyucusu ve savunucusu

²⁵ Komnene, 2009, s. 71-2; Orderic Vitalis, 1969-80, iv. 16-17; Attaleiates, 2012, s. 83; Shepard, 1993, s. 290-2

²⁶ Nicholas Mystikos, 1973, s. 286-93; Duchesne, 1955-7, ii. 147-8; Komnene, 2009, s. 38.

olarak konumunu sağlamlaştırmak için tasarlanmıştı. Bu eyleme, Konstantin'in Bağışçı olarak bilinen ve Konstantin'in 324'te yeni şehrini kurmak için doğuya gittiğinde, Batı'daki imparatorluk otoritesini papalık lehine bıraktığını iddia eden sahte belge temelinde meşruiyet kazandırılmıştı. Bu nedenle papalar, bu yetkiyi seçtikleri kişilere verebileceklerini iddia ettiler. Böylece 962'de I. Otto da dahil olmak üzere, Batı Roma imparatoru olarak Charlemagne'nin halefleri, imparatorluk unvanlarının bu şekilde verilmesi için Roma'ya yolculuk yaptılar. Bu taç giydirme törenleri, Büyük Konstantin'in imparatorluk gücünü *Translatio Imperii* sayesinde geri döndürülemez bir şekilde Konstantinopolis'e ihdas ettiğine dair inançtan ötürü Roma imparatoru unvanı üzerinde sadece ve yalnızca kendilerinin hak sahibi olduğunu düşünen Bizans imparatorlarının iddiasına doğrudan bir meydan okumaydı. Bizans sarayı, Batılı muadillerinin iddia ettiği imparatorluk unvanını veya papanın onu verme hakkını hiçbir zaman tanımadı. Bir Bizanslı memur, Romalıların tek imparatorunun Konstantinopolis'te bulunacağını fark edemediği için papanın "kuş beyinli ve beceriksiz biri" olduğunu söyleyecek kadar ileri gitmişti.²⁷

Ayrıca Roma ve Konstantinopolis Kiliseleri arasında teoloji ve doktrin konularında birkaç keskin anlaşmazlık vardı. Bunlardan çok yakın bir zamanda vuku bulanı, İznik İtikadı'ndaki ifadeyle ilgiliydi. Dokuzuncu yüzyıl boyunca, Bizanslı din adamları, İtikad'ın Batı Kilisesi'nde kullanılan Latince versiyonunda biraz değişiklik yapıldığını fark ettiler. 325'teki İznik Konsili ile Kilise'nin müteakip konsilleri tarafından formüle edilen orijinal İtikad'da, Kutsal Ruh'un Baba'dan geldiği belirtilmişti. Batı Avrupa'da geniş çapta dolayışma açılan Latince bir versiyona, *Filioque* (ve Oğul'dan) kelimesi eklenmişti. Bizanslılar bu yeniliğe iki nedenden dolayı karşı çıktılar. İlk olarak, Teslis'i meydana getiren üçüncü varlığı diğer ikisine tabi tuttuğu için teolojik olarak ge-

²⁷ Liudprand of Cremona, 2007, s. 270; Alexander, 1963, s. 11-12; Nicol, 1967, s. 320-1.

çersizdi. Daha da önemlisi, İtikad, tüm Kilisenin genel ya da ekümenik konsilleri tarafından oluşturulduğundan, yalnızca Batı Kilisesi tarafından değil ancak bu tür başka bir konsil tarafından değiştirilebilirdi. Bu konudaki anlaşmazlık 867’de, Papa’nın ve Konstantinopolis patriğinin birbirlerini aforoz etmesiyle Doğu ve Batı Kiliseleri arasında “Photian tartışması” diye isimlendirilen kısa bir çatışmaya yol açmıştı. 1009’da başka bir patrik, Ayasofya’daki ibadet sırasında dua edilecekler listesinden papanın adını çıkarmıştı çünkü Papa ona, İtikad’ın değiştirilmiş biçimini barındıran bir mektup göndermişti.²⁸

İlişkiler kimi zaman gergin olsa da pratikte, imparatorluk taç giyme töreni ve İtikad konuları Konstantinopolis ile Roma arasındaki ilişkileri çok kere bozmadı. Bizanslılar, Papa’nın imparatorluk tacı giydirdiği hükümdarlardan “kral” diye bahsetmekte ısrar etseler bile, 1081’de Aleksios’un IV. Henry ile yaptığı gibi, onları müttefik olarak kabul etmekten memnundular. *Filioque* sorunu çoğunlukla sessiz bir şekilde, görmezden gelindi. Üstelik onuncu yüzyılın çoğu ve onbirinci yüzyılın başlarında, papalık içler acısı bir durumdaydı ve teolojik tartışmalara zaman ayırabilecek bir durumda değildi. Papalık makamı, kendi adaylarını Aziz Petrus’un tahtına oturtmak için birbirleriyle yarışan Romalı aristokrat grupların pençesine düşmüştü. Papalık makamına uygun olmayan kimseler, papalığın ahlaki prestijini zedeleyen sayısız skandala neden oldu. Bu duruma dair Bizanslılar için en bariz kanıt, 974’te Papa VII. Boniface olarak seçildiğini ama buna rağmen bir rakibi tarafından makamından alaşağı edildiğini iddia eden bir piskoposun Konstantinopolis’ten sığınma talebinde bulunmasıydı. Boniface 984’te Roma’ya döndü ve kısa süre önce Papalık makamına oturmuş olan başpiskopos XIV. John’u makamından alaşağı etti ve sabık papa daha sonra Castel Sant’Angelo’da öldürüldü. Boniface’in kendisi de öldürülmeden önce ancak 15 ay boyunca papalık ma-

²⁸ Roma ile Bizans ilişkilerinin arka planı üzerine, bkz.: Hussey, 1986, s. 72-9; Runciman, 1955, s. 1-27, 33-4; Dvornik, 1979, s. 27-123.

mında hüküm sürebildi ve cesedi Romalı ayak takımı tarafından sokaklarda sürüklendi.²⁹

Bütün bunlar bir dereceye kadar Bizans sarayını ilgilendirmiyordu. Papalar her ne kadar bazı nahoş fikirlere ve ahlaki gevşekliğe sahip olsalar ve siyasi hiziplere bölünmüş olsalar da, imparatorluğun Güney İtalya'daki eyaletlerini korumada hâlâ çok yararlı müttefik olabilirlerdi. Nihayetinde Puglia ve Calabria'nın kuzeyinde bulunan papalık devletlerinin yöneticileriydiler ve bölgeyi istilacılardan korumak hususunda Bizanslılarla aynı çıkarlara sahiptiler. Geçmişte İtalya'yı, Kuzey Afrika'da kendilerine bir dayanak noktası tesis etmiş olan Araplara karşı savunmak için Bizanslılarla işbirliği yapmışlardı ve 915'te Bizans ve papalık birliklerinin meydana getirdiği ortak bir kuvvet Araplara ait müstahkem bir mevkiyi başarılı bir şekilde ele geçirmiş ve önemli bir zaferle elde etmişti.³⁰ Dolayısıyla, on birinci yüzyılın ikinci yarısında Bizans'ın Norman tehdidine karşı müttefik arayışında, papalık başvurulabilecek bariz bir seçenek gibi görünüyordu. Zira, Papa da aynen Bizanslılar gibi Robert Guiscard'ın faaliyetlerini endişeyle izlemekte ve Normanların tüm bölgeyi kontrolleri altına alması halinde ortaya çıkacak durumdan korkmak için her türlü nedene sahipti. 1051'de Bizans elçisi Argyros, Papa IX. Leo (1048-54) ile kurulacak bir ittifak üzerine müzakere yapmak için Roma'ya gönderildi. Bir ortak eylem planı yapıldı ancak bu sefer bu ittifak o kadar da başarılı olmadı. Leo'nun ordusu, Bizanslı müttefikleriyle bağlantı kuramadan Robert Guiscard ve Normanlar tarafından Haziran 1053'te Civitate'de bozguna uğratıldı. Galip gelen Normanları biraz utandıracak şekilde, papanın kendisi de esir alındı.³¹ Civitate'deki yenilgi bir gerilemeydi ancak Normanlara karşı papa ile ittifak kurma politikası yine de terk edilmedi. Sonraki gelişmeler göz önünde bulun-

²⁹ Duchesne, 1955-7, ii. 259.

³⁰ Liudprand of Cremona, 2007, s. 99; Hoffmann, 1980, s. 133-5; Constantine VII Porphyrogenitos, 1967, s. 129.

³¹ William of Apulia, 1961, s. 135-6, 143-7; Robinson, 2004, s. 150-2.

durulduğunda belki de öyle olsaydı daha iyi olabilirdi çünkü Papa ile yenilenen müzakereler tamamen öngörülemeyen bir sonuca yol açacaktı.

Zira Argyros ve onu gönderenlerin muhtemelen farkında olmadıkları şey, IX. Leo ve onun haleflerinin yönetimindeki papalığın artık, Civitate Savaşı'ndan birkaç yıl önce meydana gelen bazı temel değişikliklerden ötürü, onların geçmişte muhatap oldukları kurumdan çok farklı bir kurum olduğuydu. 1045'te üç rakip papanın seçilmesiyle ilgili skandalın ardından, batı imparatoru III. Henry (1017-1056) olaylara müdahale etti ve düzeni yeniden sağlamak için 1046'da Sutri Sinodunu topladı. Papalık makamı üzerinde hak iddiasında bulunan üç papalık adayı da görevden almış ve onların yerine Roma'daki aristokrat hizipleşmelerle hiç bir bağlantısı olmayan bir dizi Germen asıllı din adamının papalık makamına oturacağı bir süreci başlatmıştı. IX. Leo bunlardan biriydi, Alsace'nin bir yerlisi ve III. Henry'nin bir akrabasıydı. Papalığın bağımsızlığının yeniden tesisiyle birlikte, IX. Leo ve bir dizi enerjik kardinal, özellikle Ostia'lı Peter Damian ve Silva Candida'lı Humbert, Batı Kilisesi'nin prestijini ve ahlakını geri kazanmayı kendilerine vazife edindiler. Bunu yaparken özellikle büyük günah olarak gördükleri ruhban sınıfındakilerin evlenmesi ve dini makamların satın alınmasının gibi konular üzerine odaklandılar. Seleflerinden farklı olarak, Leo pek çok yere seyahatler gerçekleştirdi, Roma'dan çok uzak yerlerde kilise konsilleri toplayıp bunlara başkanlık etti ve makamlarına layık olmadıkları düşünülen piskoposları görevden aldı.

Kendilerini kökten bir reform için daha donanımlı hale getirmek ve yerel kiliselere haksız müdahale ettikleri yönündeki herhangi bir suçlamaya karşı koymak için, IX. Leo ve onun yakın çevresi, papalık makamının üstünlüğü doktrinine artan bir ölçüde vurgu yaptılar. Aziz Matta'ya göre Aziz Petrus, İncil'de Mesih'in kilisesini bir kaya üzerine kuracak ve Cennetin Krallığı'nın anahtarlarının emanet edileceği kişi olarak şu sözle tanımlamıştı: "Yeryüzünde bağlayacağın her

şey göklerde de bağlanmış olacak; yeryüzünde çözeceğin her şey göklerde de çözülmüş olacak.”³² Bu metne dayanarak, Kardinal Humbert ve diğer müdafiiiler, Aziz Petrus tarafından kurulmuş olan Roma Kilisesi’nin “baş ve ana” Kilise olduğunu iddia ettiler. Aziz Petrus’un halefi olarak Papa, Mesih’in verdiği yetkileri miras olarak almıştı ve sadece Roma’nın değil, tüm kilise üzerinde otoriteye sahipti. Bu güç ve otorite, Bizans imparatorunununki gibi ağır bir sorumluluğu beraberinde getirdi. Papa, kilisenin ve dolayısıyla bir bütün olarak Hıristiyan âleminin manevi bakımından sıhhatinden sorumluydu. Humbert “Onların esenliği, Roma Kilisesi’nin esenliğine tekabül eder ve onunla birlikte sevinirler ya da çürürler” diye yazmıştı.³³ Bu doktrin hiçbir şekilde yeni değildi ama şimdi her zamankinden daha kesin bir kararlılıkla dile getiriliyordu. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak Bizanslılar şimdi, Bulgarlar, Normanlar veya Arapların aksine, Hıristiyan âleminde evrensel liderlik iddiasına sahip olan bir güçle müzakere ediyorlardı. Bizans İmparatorluğuyla tamamen bağlantısız olan sebeplerden ötürü bu iddia, çok hızlı bir şekilde papalığın dış ilişkilerinde merkezi bir unsur haline gelmekteydi. Neredeyse anında denebilecek bir hızla, Bizans seçkinleri meydana gelen değişikliklerle ilgili bir uyarı alacaktı.

IX. Leo, 1054 başlarında hâlâ Normanların elinde esir durumdayken bile, Bizans imparatoru IX. Konstantinos’dan onu ittifakı yenilemeye çağıran ve Konstantinopolis patriği Mihail Keroularios’tan da onun adını yeniden ayın esnasında dua edilecekler listesine eklemeyi teklif eden mektuplar aldı. Tartışma kabul etmez içeriğine rağmen, patriğin mektubunun Leo ve maiyeti üzerindeki etkisi, 968’de üzerinde “Yunanlıların imparatoruna” hitaben yazılan mektubun Konstantinopolis’e geldiğinde yaptığı etkinin aynısına sahipti. Papa ve kardinaller, Keroularios’un papaya baba yerine “kardeş” diye hitap etmesinden ve sonunda mektubu “Ekümenik Patrik” olarak imzalamasından ötürü rahatsız oldular. Latin-

³² Matthew 16. 19-20.

³³ Humbert of Silva Candida, 1929, s. 128; Ullmann, 1952, s. 112.

ce'ye "Evrensel Patrik" (*Patriarcha Universalis*) olarak çevrilen unvan, Konstantinopolis patriğinin sanki yalnızca Aziz Petrus'un halefinin sahip olduğu evrensel otoriteye ilişkin bir iddiada bulunuyor gibi gözükmekteydi. Terim esasında basit bir şekilde *Oikoumene*'nin yani Bizans İmparatorluğu'nun patriği anlamına geliyor olsa da, bu terim aynı zamanda, imparatorluklarının Hıristiyan dünyası demek olduğuna dair Bizans siyaset teorisinin çok önemli bir yönünü de yansıtıyordu. Roma'da, reforma uğramış papalığın etkisindeki atmosfer içerisinde bu, Bizans ideolojisinin papalığın üstünlüğüne doğrudan bir meydan okuması gibi görünüyordu.³⁴

Patriğin mektubunun yol açtığı öfkede, Leo ve takipçileri şu anda Roma ve Konstantinopolis Kiliselerini bölen bir dizi dini mesele üzerine odaklandıkça, Norman karşıtı ittifak büyük ölçüde unutulup gitti. Keroularios, Normanların, görünüşe göre papalık onayıyla, Batılı dini gelenekleri, özellikle de komünyonda *azyme* yani mayasız ekmek kullanımını, halihazırda kontrolleri altında olan Güney İtalya'da yaşayan Grek nüfusa dayattıklarından şikâyet ediyordu. Misilleme olarak Keroularios 1052'de Konstantinopolis'teki Latin kiliselerini kapatmıştı. Buna karşılık, IX. Leo 1054 yazında, Roma'daki dini makamın haiz olduğu otoritenin vasfı hususunda hataya düşmüş olan patriğe talimat vermek üzere Kardinal Humbert'in liderliğindeki bir elçilik heyetini Konstantinopolis'e gönderdi. Elçi ve onun maiyetindekiler, Keroularios'a hitaben yazılmış olup papalık makamının haiz olduğu üstünlüğün İncil'deki temelini ona hatırlatan, saldırgan bir dille yazılmış bir mektupla mücehhez idiler:

Tanrı'nın gerçek dostu olan herkesin bu şekilde onurlandırılmaktan ötürü titredığı yerde sizin kendinizi her yerde hem yazılı hem de sözlü biçimde "Evrensel Patrik" olarak ilan etmek suretiyle gerçekleştirdiğiniz, bu saygısız gasp gerçekten de ne kadar iğrenç ve içler acısıdır: Ve İsa'dan sonra kim bu sıfatla anılmaya, ilahi ses tarafından kendisine bu şekilde

³⁴ Runciman, 1955, s. 40-3; Hussey, 1986, s. 132-3. Krş. Liudprand of Cremona, 2007, s. 267-8.

hitap edilen kişiden daha layık olabilir?: “Sen Petrus’sun ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım.” Yine de [Aziz Petrus] “Evrensel Havari” olarak adlandırılmadığı için, “Havarilerin Prensi” olarak atanmasına rağmen, haleflerinden hiçbiri kendilerinin böyle ağır bir unvanla anılmasını kabul etmedi...

Bu saldırıya daha fazla ağırlık katmak için, mektupta Keroularios uygunsuz yollarla makamını elde etmekle suçlandı. Zaten papalık reform hareketinin kökünü kazımayı hedeflediği başlıca suiistimallerden birisi de bu idi.³⁵

Bu mektubu teslim ettikten sonra elçiler birkaç hafta daha Konstantinopolis’te kalmalarına rağmen, Keroularios Latin uygulamalarına yönelik eleştirilerini geri çekmeyi ve hatta bu konuyu onlarla tartışmayı bile kararlı bir şekilde reddetti. Buna göre, 16 Temmuz’da Humbert ve yanındakiler Ayasofya katedraline girdiler ve ana sunağa çıkarak üzerine Mihail Keroularios ve onun arkadaşlarının aforoz edildiklerine dair buyruğu astılar. Hiç de şaşırtıcı olmayan bir biçimde, Keroularios da kendi sinodunu toplayarak papalık elçilik heyetinin üyelerini aforoz ederek aynı şekilde karşılık verdi.³⁶

1054’te gerçekleşen bu karşılıklı aforozlaşmaların önemi üzerine çok tartışıldı. Bir bakıma, Roma ve Konstantinopolis kiliseleri arasındaki bu ayrılık, bugün Ortodoks ve Katolik Kiliselerinin arasındaki günümüze kadar devam eden ayrılığın başlangıcı olarak görülebilirler. Bu oldukça aşırı bir yorum gibi görünüyor. Humbert, aforozunda, bu fiilinin imparatora ve genel olarak Bizanslılara yönelik değil, yalnızca Keroularios’a ve onun arkadaşlarına yönelik olduğunu açıkça belirtti ki zaten metinde Bizanslılardan “en Hıristiyan ve ortodoks” diye bahsedilmektedir.³⁷ Daha önemli olanı ise Bizans seçkinlerinin bu olaylara tepkisi, daha doğrusu

³⁵ Leo IX, 1882, 773- 4. satırlar.

³⁶ Robinson, 2004, s. 148-9; Will, 1861, s. 155-68.

³⁷ Son 50 yıldaki eğilim, 1054 olaylarının önemini küçümsemek şeklinde olmuştur: Hussey, 1986, s. 72-80, 135-6; Runciman, 1955, s. 22-7, 55-8; Kolbaba, 2003, s. 49-51; Harris, 2014.

bir tepkinin tamamen var olmayışıdır. Kardinal Humbert'in ziyaretine ve müteakiben vuku bulan karşılıklı aforozlaşmaya dair Mihail Psellos'un ya da onun saraydaki herhangi bir çağdaşının günümüze kadar ulaşan yazılarında özel bir bahis yoktur ki o zaman imparator olan IX. Konstantinos'un yakın bir danışmanı olarak Psellos bu yaşananların mutlaka farkında olmalıydı. Bu konuya dair göze çarpan tek referans, Keroularios'un 1059'daki cenazesinde Psellos'un yaptığı ve merhum patrik'in sapkın doktrinlere karşı nasıl kahramanca direniş gösterdiğini övdüğü bir konuşmasında yer alır.³⁸ Bu nedenle, Psellos ve diğerlerinin, Bizans dış politikasının ikiz amaçlarını güvence altına almanın bir aracı olarak papalığı kullanmaya çalıştıkları takdirde, bundan böyle muhtemelen problemlerle karşılaşacaklarını anlamadıkları sonucuna varmak daha güvenli görünüyor. Dış politikanın ilk hedefine ulaşmak yani Konstantinopolis'in güvenliğini sağlamak için papalığı kullanmaya yönelik herhangi bir girişimin, muhtemelen, Hristiyan dünyasında en yüksek otorite olarak imparatorun hegemonyasının tanınmasını güvence altına almak şeklindeki Bizans dış politikasının ikinci amacı için yansımaları olacaktı.

Uyarılara kulak asılmadı ve Bizans imparatorları ve onların danışmanları papalık ile anlaşmaya varma siyasetini sürdürmeye devam ettiler. Haziran 1054'te Konstantinopolis'te Kardinal Humbert ile yaptığı görüşmelerde IX. Konstantinos'un zihninde muhtemelen Norman karşıtı bir ittifak önerisini canlandırmak vardı. Elçileri oldukça sıcak bir şekilde karşılamış ve onları Kara Surları'ndaki Pege Kapısı'nın hemen dışında bulunan bir imparatorluk sarayında misafir etmişti. St John Stoudios manastırına mensup aşırı gayretkeş bir keşiş, Latin dini uygulamalarına karşı bir polemik risalesi dağıtarak müzakereleri tehlikeye soktuğunda, Konstantinos onu elçilerin önünde, halka açık bir şekilde söylediklerini geri almaya zorladı ve onun dağıttığı nahoş broşürün yakılmasını emretti. Hatta *Filioque* konusunda Batı'nın

³⁸ Kolbaba, 2003, s. 50.

tutumunu ortaya koyan bir eser kaleme alması hususunda Humbert'i teşvik etti.³⁹ Konstantinos'un bütün çabalarına rağmen, müteakiben gerçekleşen Keroularios'un aforoz edilmesi ve elçilerin aniden Roma'ya dönmesi, ittifak görüşmelerini sona erdirdi. Sonraki yıllarda, Güney İtalya'daki durum çarpıcı biçimde değişti. Roma'yı ele geçirmek için yerel bir grupla savaşmak zorunda kalan Papa II. Nicholas (1058-61), Normanlarla anlaşarak 1059'da Puglia ve Calabria düklüğünü Robert Guiscard'a verdi. II. Nicholas'ın halefi olan VII. Gregory (1073-85) zamanında da bu atama tekrarlandı. I. Aleksios, her zamanki gibi Gregory'yi Robert Guiscard'a verdiği destekten caydırmak için, Roma'ya "gelecekte daha fazla cömertlik ve pek çok onur vaat eden sıcak hediyeler" gönderdi ancak yine de papa, Aleksios'un meşru bir imparator değil, bir gaspçı olduğu gerekçesiyle 1081'de Robert Guiscard'ın Balkanlar'ı işgaline manevi destek verdi. Normanlara karşı papalık ile herhangi bir ittifak ihtimali artık açıkça söz konusu değildi.⁴⁰

Yine de bu, Bizanslıların papalık ile olan ilişkilerini geliştirmeyi bıraktığı anlamına gelmiyordu. Bunun yerine, Norman karşıtı bir ittifak olasılığı azaldıkça, papaya yönelik takip edilen yaklaşımlar farklı bir şekilde, farklı bir amaç göz önünde bulundurularak yapılmaya başlandı. Papayı bir müttefik olarak kullanmak yerine Bizanslılar, Batılı paralı askerleri ordularında istihdam etmek için sarfettikleri sonsuz çabada onun yardımını almaya çalışmaya başladılar. Bu geçişe dair erken bir örnek, Mayıs 1062'de imparatorun mektuplar taşıyan üç Bizans elçisinin Roma'ya gelmesiyle vücut buldu. Elçilik heyetinin Roma'ya gelişinin zamanlaması dikkatlice ayarlanmıştı. Geçen yıl, tartışmalı bir papalık seçimi olmuştu. Bir grup kardinal Lucca piskoposunu Papa II. Alexander olarak seçerken, bir diğer grup Parma piskoposu Peter Cadalus'u II. Honorius olarak seçmişti. Honori-

³⁹ Humbert of Silva Candida, 1924, s. 97-111.

⁴⁰ Bonizo of Sutri, 1865, s. 642-3; William of Apulia, 1961, s. 153-5; Komnene, 2009, s. 101, 135; Gregory VII, 2002, s. 281-2, 371-2.

us ve onun destekçileri daha sonra Roma'yı işgal etmişti ve Bizanslıların umudu, onun döneminde papalığın Normanlara karşı takip ettiği yeni dostluk politikasının tersine çevrileceğiydi. Papalık içindeki bu bölünmeyi istismar etme girişimi, II. Alexander'ın destekçilerinin Honorius'u çok kısa bir süre sonra Roma'da devirmeleriyle sonuçsuz kaldı. Bu olayın önemi, imparatorun papaya yazdığı mektupta aktardığı tuhaf bir öneride yatmaktadır: imparator bu mektubunda II. Honorius'u, Kudüs'ü ve Kutsal Kabir'i kâfirlerin yönetiminden kurtarmak için yapılacak bir sefere liderlik etmeye çağırdı. İlk bakışta, imparatorun Normanlara karşı muhalefet ile Kudüs'ün kurtuluşunu neden ilişkilendirmesi gerektiği konusu kafa karıştırıcıdır. Buradaki bilgi kaynağının imparatorun mesajının içeriğini çarpıtmış veya yanlış anlamış olması mümkündür ancak Bizans elçilerinin gelişi, olayın vuku bulduğu tarihten çok sonra yaşamış veya yanlış bilgilendirilmiş biri tarafından değil, o esnada batı imparatoru IV. Henry'nin elçisi olarak Roma'da bulunan Alba piskoposu Benzo'nun bizzat kendisi tarafından bildirildi.⁴¹

Bu nedenle, 1062 tarihli mektup, Bizanslıların Batılı şövalyeleri Bizans ordularında paralı asker olarak hizmet etmeye teşvik amacıyla papanın dinî etkisini kullanmaya ikna yönündeki erken tarihli bir örneği olarak görünmektedir. Ne de olsa, Batı Avrupalıların paralı asker olarak istihdam edilirken giderek artan biçimde tercih edilmesi Bizanslılara, altın sikke gibi her zaman ki bilindik teşvik kalemlerine yenilerini ekleme fırsatı verdi. Bizanslılar, pagan Peçenekler veya Müslüman Selçuklular yerine Hristiyan kardeşleriyle uğraştıkları için, maddî kazanç kadar dini duygulara da hitap edebilirlerdi. Kâfirlere karşı verdiği savaşta Hristiyan Roma imparatorunun ordusunda hizmet etmek kesinlikle dinî bir davranış olurdu. Ama işler bundan daha ileri bir boyuta ilerledi. Bizanslıların, Batılı Hristiyanları doğuya en çok neyin çektiği hususunu fark etmemiş olmaları imkânsızdır. Konstantinopolis'ten gelip geçen çok sayıda hacı ve bu

⁴¹ Benzo of Alba, 1854, s. 616-17; Cowdrey, 1982, s. 38-9.

hacıların yolda karşılaşacakları tehlikeler, dünyada cennete en yakın ve ne kadar iğrenç olursa olsun bütün günahların affedilebileceği yer olarak Kudüs ile Kutsal Kabir'in Batı'nın hayal gücü üzerinde olağanüstü bir etkisi olduğunu açıkça ortaya koyacaktı. Bizanslıların, askere alma çabalarında bu algılar üzerinde oynamamış olması neredeyse aklın alamayacağı bir şey gibi görünüyor.

1073'te VII. Mihail, VII. Gregory'ye hitaben yazılmış bir mektup taşıyan iki keşişi ona gönderdiğinde böyle olmuş olabilir. Mektubun içeriği tam olarak bilinmemektedir ve Gregory mevcut cevabında, Roma ve Konstantinopolis kiliseleri arasındaki eski ahengin yeniden kurulmuş olduğunu görmek arzusuyla ilgili belirsiz ifadelerle yetindi ve asıl meselenin onun habercisi tarafından iletileceğini belirtti.⁴² 1073'te Bizanslılar Küçük Asya'nın kontrolünü hızla kaybetmeye devam ediyorlarken, Mihail'in yalnızca dini birlik meselelerini tartışmak için böyle bir mektup yazmış olması pek olası değildir. Mihail'in bu mektubunda papadan, dinî otoritesini kullanarak Batılı şövalyeleri Bizans ordusunda hizmet vermek için katılmaya teşvik etmesini istemiş olması kuvvetle muhtemeldir. Eğer durum böyleyse bu, Gregory'nin bir sonraki hamlesini kesinlikle açıklayacaktı. Şubat 1074'te Gregory, Yukarı Burgonya Kontu William'a, önce İtalya'daki barışı yeniden tesis edecek ve ardından da oradaki Hıristiyanlara yardım etmek için Konstantinopolis'e geçecek bir şövalye birliği oluşturmasını isteyen bir mektup yazdı. Bir ay sonra, hacdan geri dönen hacılardan Küçük Asya'daki durumun kötüleştiği haberini alan Gregory, tüm inananlara hitaben bir bildiri yayınladı. Türklerin neredeyse Konstantinopolis'in surlarına ulaşmış oldukları konusunda uyarıda bulundu ve Hıristiyanları, imparatorun Türklere karşı verdiği mücadelesinde Bizans'a yardım etmek için doğuya gitmeye teşvik etti.⁴³ Yıl sonunda bu sefer papanın bizzat başında

⁴² Gregory VII, 2002, s. 20.

⁴³ Gregory VII, 2002, s. 50-1, 54-5; Cowdrey, 1988, s. 154-6; Cowdrey, 1982, s. 29-31.

bulunduğu orduyu doğuya götürmesini teklif eden başka bir çağrıda bulundu. O zamana kadar yapılan çağrının amacının kapsamı genişlemişti çünkü Gregory, imparator IV. Henry'ye, takipçilerini "Efendimizin Kabri'ne kadar" götüreceğini umduğunu söylemişti.⁴⁴

Bu planların ne ölçüde Bizans imparatorunun girişimlerine bir yanıt olduğunu bilmek imkânsızdır ancak Gregory'nin bu kritik noktada belirli bir manevi ödül den söz edilmese bile Konstantinopolis'in savunmasını dinî bir görevi olarak sunması, Bizanslıların batılıları paralı asker olarak ordularında istihdam etme amaçları için yararlı olacaktı. Bu dönemde Bizanslı elçilerin sık sık, hatırı sayılır altın sikke ile birlikte kutsal emanetlerden oluşan hediyelerle birlikte Batıda boy göstermiş olmaları bu çıkarımı pekâlâ destekleyebilir.⁴⁵ Ne yazık ki, papalığın bu kazançlı yardımını, 1078'de VII. Mihail Dukas'ın tahttan indirilmesiyle akamete uğradı. Papa VII. Gregory, Mihail'in halefi III. Nikiforos Votaniatis'i, imparatorluk tahtını gasp yoluyla elde etmiş olmasından ötürü aforoz etti ve 1081'de Aleksios tahtı devraldığındabu cezayı yeniledi.⁴⁶ Temas ancak 1080'lerin sonlarında yeniden başladı. O zamana kadar, VII. Gregory ölmüştü ve yerine Papa II. Urbanus (1088-99) geçmişti. Batı imparatoru IV. Henry ile olan çatışmadan ötürü zor durumda kalan Urbanus, Konstantinopolis ile yeniden iyi ilişkiler kurmaya hevesliydi. Papa olarak yaptığı ilk işlerden biri, VII. Gregory'nin Aleksios'u aforoz etmesini geçersiz kılmak ve karşılığında Konstantinopolis'teki Latin Hıristiyanların, kiliselerini yeniden açmalarına izin verilmesini istemek oldu. Aleksios bu isteğe, Doğu ve Batı Kiliseleri arasındaki dostluğu yeniden tesis etmenin yolları üzerine kafa yormak için Konstantinopolis'te bir sinod toplayarak yanıt verdi. Sinod üyeleri, bölünmenin nedenini araştırdıklarında, arşivlerde kendilerini bu konuda

⁴⁴ Gregory VII, 2002, s. 122-4, 127-8; Cowdrey, 1982, s. 34-6.

⁴⁵ Stevenson, 1858, ii. 46-7; Hodgett, 1971, s. 3.

⁴⁶ Gregory VII, 2002, s. 280-1; Cowdrey, 1988, s. 156-7.

aydınlatacak hiçbir belge bulamamışlardı.⁴⁷ Roma ile ilişkileri yeniden başlatmanın ve paralı asker temini için oraya başvurmanın yolu açıktı. Bizanslıların bu yola başvurmak için her türlü sebebi vardı. Her ne kadar Normanlar 1083'te Balkanlar'dan sürülmüş olsalar da, 1090 kışına gelindiğinde, hem karadan Peçeneklerin hem de İzmir'in Türk emiri Ça-ka'nın denizden saldırısına maruz kalan Konstantinopolis için durum bir kez daha kritikti. O döneme ait kayıtlara göre, istikametleri batı olan mektup ve elçiler dalgası, "bütün Hıristiyan halkın yardımı için gözyaşlarıyla yalvarıyor ve yardım edecek olanlara çok cömert ödüller vaat ediyordu."⁴⁸

Bir kez daha Batılıları paralı asker olarak istihdam etme dürtüsü sadece cömert ücretler sunmanın ötesine geçilmesine sebep olmuş olabilir. Aleksios, Bizanslılar arasında bile, kurnaz ve ketum bir karakter olarak, istediği şeyi zorla değil de hile yoluyla kazanmayı seven bir kimse olarak ün kazanmıştı. Hem dostlarını hem de düşmanlarını anlamakta ve imparatorluğun avantajı için onların güçlü ve zayıf yanlarını manipüle etmekte ustaydı. 1087'de güneş tutulmasının gerçekleşeceği zamanı doğru tahmin etmek suretiyle, Kuman kabilesinden gelmiş olan bazı elçileri korkutmuştu.⁴⁹ Latinlerin dinî inançlarını manipüle ederek paralı asker sayısını artırma fırsatını elinden kaçırarak bir adam değildi. Onun bu şekilde hareket ettiğine dair olası kanıtlar, yakın zaman önce Kudüs'ten dönerken Aleksios'la Balkanlar'da bir araya gelmiş olan Flandre kontu I. Robert'a gönderilen bir mektupta yer almaktadır. Mektubun orijinali günümüze ulaşmamıştır ama yine de elimizde bu mektubun muhtemelen orijinalinin üzerinde bir dereceye kadar oynanmış ve değiştirilmiş bir Latince versiyonu mevcuttur. Bununla birlikte, mesajın genel mahiyeti yeterince açıktır. Aleksios, potansiyel gönüllülere altın sikke vaadinde bulunmanın yanı sıra, düşmanın vahşi

⁴⁷ Bernold of St Blasien, 2008, s. 298; Runciman, 1955, s. 61-2; Cowdrey, 1988, s. 162-3; Frankopan, 2012, s. 19-21.

⁴⁸ Shepard, 2005, s. 304.

⁴⁹ Komnene, 2009, s. 54, 190, 367; Choniates, 1984, s. 6.

doğasını ve onların barışçıl Hıristiyanlara karşı işledikleri vahşete vurgu yapmıştı. Askere alınacak olanların Konstantinopolis'te Hz. İsa'ya ait kutsal emanetlerden hangilerini bulacaklarını sıraladı ve onları "ruhlarının kurtuluşu için" kendisinin yardımına gelmeye çağırdı. Mektubun sonunda ise Kudüs'ten, eğer Bizans İmparatorluğu düşerse Kutsal Kabir'in de onunla birlikte kaybolacağına dair bir uyarı vesilesiyle bahsedilmişti.⁵⁰ Aleksios ve danışmanlarının, insanların Bizans ordularına katılmasını teşvik etmek için Batılıların dinî duygularını manipüle etme konusunda ne kadar ileri gitmekte oldukları hususu tartışmalı bir noktadır. Flanders kontuna yazılan mektubun, günümüze ulaşan biçimi o kadar tahrif edilmiştir ki, Kudüs'e yapılan göndermeler daha sonradan eklenmiş ve imparator ondan hiç bahsetmemiş olabilir. Ancak diğer kanıtlar, Bizanslıların Kudüs'ü gerçekten de bir tür yem olarak kullandıklarını gösteriyor. Kutsal Topraklar'daki Müslüman yetkililerin hacılara kötü muamele ettiğine dair hikâyeler hacılarla birlikte Kudüs'ten geri dönüyordu ve bunları paralı asker istihdamı için kullanmak son derece cezbedici olmalıydı.⁵¹ Kyzikos piskoposu Theodore Skoutarios'te'e atfedilen bir Bizans kroniği, açık bir şekilde Aleksios'un tam da bunu yaptığını belirtir:

Bu milletin [yani Latinlerin] Kudüs'ü ve Kurtarıcımız İsa Mesih'in Kabri'nin Perslerin egemenliği altında görmeyi dayanılmaz bir şey olarak değerlendirdiklerini ve orada cennetten gönderilmiş bir fırsat olarak gördüklerini anlamak suretiyle, Eski Roma piskoposuna ve onların kral ve hükümdar diye isimlendirdikleri kişilere elçiler göndererek ve uygun argümanları kullanmak suretiyle pek çoğunu memleketlerinden ayrırlıp yola düşmeye ikna hususunda başarı elde etti.⁵²

Bu sözler, 1090'lardaki olaylardan yaklaşık 200 yıl sonra yazıldığı için biraz ihtiyatla ele alınmalıdır. Öyle olsa bile, şim-

⁵⁰ Robert the Monk, 2005, s. 219-22; Guibert of Nogent, 1997, s. 36-8; Joranson, 1949-50, s. 811-32.

⁵¹ Jotischky, 2008, s. 52; Frankopan, 2012, s. 89-93.

⁵² Charanis, 1949, s. 33-4.

di kaybolmuş olan çağdaş bir bilgi kaynağının aslına sadık bir şekilde yeniden üretilmesini temsil edebilirler. Eğer durum böyleyse, Aleksios'un, potansiyel müttefiklerini, sayısız düşmanına karşı kurnazca manipüle etmek suretiyle, tipik Bizans diplomasisinin mükemmel bir taktiğini uygulamaya oldukça düşkün olduğu anlaşıyor. Ve 1054'te olduğu gibi, bu parlak taktik, reforma uğramış papalık üzerinde uygulandığında feci şekilde geri tepecekti.

Mart 1095'te bir Bizans heyeti, Papa II. Urbanus'un bir kilise konsiline başkanlık ettiği Kuzey İtalya'daki Piacenza'ya geldi. Ne yazık ki, VII. Mihail'in VII. Gregory ile temasında olduğu gibi, ne Aleksios'un elçileri tarafından II. Urbanus'a taşınan mektup ve ne de bu mektubu taşıyan elçilik heyeti hakkında Anna Komnene, John Zonaras ya da herhangi bir çağdaş ya da çağdaşa yakın bir Bizans kaynağında bahsedilmemektedir. Bu nedenle, Bizanslıların papaya tam olarak ne söylediğini kesin olarak bilmek imkânsızdır. Bu durum, Aleksios'un Urbanus'a yaklaşımının doğasına ilişkin daha sonra yapılacak yorumlar ve anlaşmazlıklar için bolca imkân sağladı. Uzun bir süre boyunca, Bizans imparatorunun papadan kendisine paralı asker toplamada yardım etmesini istediği ve bu masum talebin ileride neye yol açacağı konusunda imparatorun en ufak bir fikri olmadığı konusunda fikir birliği vardı.⁵³ Daha sonraki yorumcular bu görüşü sorguladılar ve Anna Komnene'nin elçilerden bahsetmemesinin sebebini, Aleksios'un Birinci Haçlı Seferi'nin oluşumundaki rolünü saklamaya yönelik kasıtlı bir girişim olarak öne sürdüler. Haçlı seferinin Aleksios tarafından nihayetinde başlatıldığı şekliyle, kasıtlı olarak planlandığı ve düzenlendiği bile iddia edildi.⁵⁴

Bu argümanlar tamamen inandırıcı değildir. Bizans tarihçilerinin II. Urbanus'a yönelik yaklaşımlardan bahsetme-

⁵³ Runciman, 1951-4, i. 104; Ostrogorsky, 1968, s. 362.

⁵⁴ Thomas, 1991, s. 274-6; France, 1984, s. 21; Angold, 1997, s. 159; Shepard, 1997, s. 109; Frankopan, 2012, s. 6, 101, 111.

meleri hatt-ı zatında hiçbir şey ifade etmez. Bizans'ın on birinci yüzyılda Batı ile yaptığı sayısız diplomatik etkileşimin çok azını kaydetmişlerdir. Her şeyden önce Konstantinopolis ve *Oikoumene*'de vuku bulan olaylara vurgu yapan bir türde yazmak, daha uzak yerlerde meydana gelen olayların nadiren anlatılmasına neden olmaktadır ve bu olaylardan bazıları eğer anlatılırsa, bunlar da genellikle çarpık ve yetersizdi. Sınırlı sayıda paralı asker istihdam etme amacı, önceki Bizans uygulamalarıyla uyumludur. Urbanus'un zaten bu rolü oynamış olduğu bile anlaşılıyor: çünkü 1090-1 Peçenekler üzerine yapılan sefer sırasında Roma'dan gönderilen bir paralı asker grubu Aleksios'a katılmıştı.⁵⁵ Ayrıca, 1095'e gelindiğinde Bizans İmparatorluğunun karşı karşıya olduğu kriz bir ölçüde hafiflemişti. 1091'de Peçenekler Levounion Dağı Savaşı'nda ezici bir şekilde yenilmiştiler ve Balkanlar artık büyük ölçüde barış ortamını tecrübe etmekteydi. İznik'teki Selçuklu Türkleri de eskisi kadar güçlü değillerdi çünkü Süleyman Şah'ın 1086'da ölümünden sonra, kendi içlerindeki iktidar mücadeleleriyle dikkatleri dağılmıştı. Küçük Asya'da Bizans kontrolünü yeniden tesis etmeyi düşünmenin zamanı gelmişti ve görev bununla bağlantılı olabilirdi. Bu nedenle, Alexios'un elçileri, ek bir teşvik unsuru olarak Kudüs'ten bahsetmenin cazibesine kapılmış olsalar bile, papadan paralı asker toplamada yardım etmesini istemek için rutin bir ziyaret için İtalya'da bulunmaları daha olası görünüyor. Aleksios'un girişiminin sonuçlarını bu kadar önemli kılan şey, Papa'nın Bizans'ın çağrısını alması ve herhangi bir Bizans karşıtı güdüyle değil, bilakis kendi durumuna bir yanıt olarak ve kendi ideolojik bakış açısıyla onu yeniden yorumlamasıydı.

Urbanus 1095'te Piacenza'daydı çünkü Roma güvenli bir yer değildi. Batı imparatoru IV. Henry ile olan çekişme hâlâ devam ediyordu ve Roma'daki birçok kişi Urbanus'ı papa olarak tanımadı ve Henry'nin adayı III. Clement'i papa olarak görmeyi tercih etti. Durum o kadar istikrarsızdı ki Urba-

⁵⁵ Komnene, 2009, s. 224.

nus, sarayından her ayrıldığında yanına güçlü bir koruma birliği almak zorunda kaldı. 1094 sonbaharında şehri terk etti ve kuzeye hareket etti, hesaplanmış bir meydan okuma eylemi olarak imparatorluk eyaleti Lombardiya'daki Piacenza'da bir konsil topladı. Onun bu eylemi, papaların batı imparatorunun meydan okumasına karşılık verdiği ulu papalık otoritesi retorisi ile uyumluydu. Olayların baskısı altında, 1040'larda ve 1050'lerde Peter Damian ve Humbert'in dile getirdiği iddiaların çok ötesine geçmişlerdi. 1075'te VII. Gregory, Papa'nın yetkileri hakkında, onun imparatorları tahttan indirebileceği iddiasını da içeren bir dizi açıklama olan *Dictatus Papae*'yi ilan etmişti. Belge muhtemelen geniş çapta yayılmadı ancak önemli bir anlamı vardı. Buna göre, papanın tüm laik yöneticiler, hatta imparatorlar ve hatta Roma imparatorları üzerinde otoriteye sahip olduğunu iddia ediyordu. Bu nedenle, Hristiyan dünyasındaki en yüksek otorite, papanıkiydi.⁵⁶ Urbanus, konsili batı imparatorunun toprakları içinde tutarak, otoritesinin sınırlarının olmadığını aleni bir şekilde ileri sürüyordu.

Aura başrahibi Ekkehard ve St Blasien'li Bernold tarafından yazılan o döneme ait iki tane manastır vakayiname-si, Piacenza'daki Bizans elçilik heyeti hakkında günümüze ulaşan tek bilgiyi sağlar. Bu kaynaklara göre, elçiler imparatorlardan getirdikleri bir mektubu okudular ve Doğu'daki durumun korkunç bir tasvirini yaptılar. Aleksios, VII. Gregory'nin yaptığı gibi, imparatorluğun kâfir düşmanlarının Konstantinopolis'in surlarına ulaştığını iddia etti ve onlara karşı Hristiyan kardeşlerinden yardım istedi. Bu noktaya kadar, Ekkehard ve Bernold'un anlatıları, Alekios'un 1081'de Henry'ye yazdığı ve "Tanrı'nın ve Hristiyanların canı, günahkâr düşmanına" karşı yardım istediği mektubunun içeriğini yansıttığı için tamamen güvenilirdir. Bir başka tarihçi Nogent'li Guibert'in, Urbanus'un Aleksios'tan hediyeler aldığına dair sözleri de inandırıcıdır. Bütün bu noktalar, Bi-

⁵⁶ Bernold of St Blasien, 2008, s. 316, 323; Gregory VII, 2002, s. 149-50.

zans'ın diplomasi pratiklerinin diğer örnekleriyle paralellik arz edebilir.⁵⁷

Öte yandan, bir başka açıdan bakıldığında, Bernold ve Ekkehard tarafından bildirildiği üzere, elçilerin kullandığı üslup, genellikle her zaman kullanılmış olandan çok farklıydı. Bernold, imparatorun “mütevazi bir biçimde” papadan yardım dilediğini iddia etti ve Ekkehard, imparatorun “doğudaki kiliseleri savunamamaktan ötürü üzüntü duyduğunu” söyledi. Papa'ya, mümkünse, tüm batıyı onun yardımına çağırması için yalvardı...⁵⁸ Aleksios sadece mütevazi bir biçimde yardım isteyen biri olarak sunulmadı, aynı zamanda Hristiyanların koruyucusu rolünü artık yerine getiremeyeceğini kabul etmeye hazır biri olarak sunuldu. Ekkehard ve Bernold'un sözleri, Aleksios'un, söylendiğine göre Flanders kontuna yazdığı mektubun, üzerinde oynanmış versiyonunun tuhaf bir yankısıdır ki imparator bu mektupta şunlardan yakınmaktadır:

İmparator olmama rağmen hâlâ nasıl bir yol izleyeceğimi veya nasıl uygun bir yol bulacağımı bilmiyorum; sürekli olarak Türklerden ve Peçeneklerden kaçıyorum ve onların kendi yollarına gittiklerinden emin olana kadar her şehirde sırayla kalıyorum.⁵⁹

Ayrıca, olaylara dair anlatının bu versiyonunda, imparatorun talebi, paralı askerlerin onun emri altında savaşması için değil, onları herhangi bir şekilde yönetmeye veya kontrol etmeye dair hiçbir belirti olmaksızın “bütün batıya” yönelik idi.

Aleksios'un mektubunun bu terimlerle ifade edilmiş olması pek olası değildir. Çünkü daha önce ele alındığı üzere imparatorun, sahip olduğu üstün konumuna dair iddiası Bizans diplomatik yazışmalarının merkezindeydi. Robert Gu-

⁵⁷ Ekkehard of Aura, 1844, s. 213; Bernold of St Blasien, 2008, s. 324; Komnene, 2009, s. 102; Guibert of Nogent, 1997, s. 40.

⁵⁸ Ekkehard of Aura, 1844, s. 213; Charanis, 1949, s. 27-8; Bernold of St Blasien, 2008, s. 324.

⁵⁹ Robert the Monk, 2005, s. 220; Joranson, 1949-50, s. 814-15.

iscard ile 1074'te ve Venediklilerle 1082'de yapılan ve geniş kapsamlı tavizler veren antlaşmalar da bile, yine de onun üstünlüğüne işaret eden bir ton benimsemiş ve karşı tarafın imparatorun şartları altında ve talimatlarıyla savaşacağını açıkça ortaya koymuştur.⁶⁰ Neden şimdi, imparatorluğun çok daha güçlü bir konumda olduğu 1095'te, Aleksios birdenbire imparatorluk rolüyle artık başa çıkamayacağından şikâyet etmeye ve Batılıları kendisine yardım etmek için toplu halde göç etmeye çağırmaya başlasın ki?

Bu sorunun cevabı, Latin yazarların bakış açısında yatmaktadır. St Blasien'li Bernold, reforma uğramış papalığın destekçisiydi ve bu nedenle, papaların o esnada ileri sürdükleri evrensel otoriteye yönelik keskin iddiaları yansıtıyordu. Ekkehard ise IV. Henry'nin tarafındaydı ve papalığın ileri sürdüğü iddialara çok da sıcak bir gözle bakmıyordu. Öte yandan, 1101'de doğuya doğru harekete geçecek olan Birinci Haçlı Seferi'nin üçüncü dalgasına katıldı. Seferin başarısızlığının büyük kısmından sorumlu tuttuğu Bizans imparatorunun dostu değildi. Bu, hiç kuşkusuz, özellikle Aleksios'un tüm Haçlılara erzak sağlama sözü verdiği şeklindeki ayrımı eklemesiyle, 1095'deki elçiliğine dair anlatıya renk kattı. Kısaca ifade etmek gerekirse, Ekkehard ve Bernold anlatılarında, kendilerine özgü nedenlerle Bizans dış politikasını alt üst ettiler. Bizanslılar imparatorlarının evrensel ölçekli üstünlük iddialarında ısrar etme eğilimindeyken, Aleksios şimdi imparatorluğunu onu daha çok hak eden Batılılara bırakmaya istekli birisi olarak sunuluyordu. Bizanslılar, imparatorun bahsettiği bağışlar karşılığında onların sancakları altında hizmet etmeleri için her zaman yabancı uluslardan savaşçıları istihdam etmişken, şimdi durum tam tersi biçimde, yani sanki Bizanslılar geri dönülmez bir şekilde kontrolü kaybetmiş olup yeniden kontrolü tesis etmek için bir kurtarma harekâtının düzenlenmesi için yalvaran taraf olarak tasvir ediliyorlardı.

⁶⁰ Bibicou, 1959, s. 44-8.

Urbanus'un kendisi, Aleksios'un çağrısını, Piacenza'daki toplantıdan birkaç ay sonraki vaazında alenen yeniden yorumlayacaktı. Kasım 1095'te, Fransa'nın Clermont kentindeki başka bir kilise konsilinde, kasabadaki binaların hiçbiri bütün dinleyicileri içine alacak kadar büyük olmadığı için, açık havada büyük bir kalabalığa hitap etti. Burada onun tarafından söylenenlerin kesin bir şekilde aktaran, o güne ait bir anlatı yoktur ve Urbanus'un sözleri, her biri diğerlerinden biraz farklı olan dört çağdaş veya çağdaşa yakın Latin tarihçisi tarafından kaleme alınan özetlerden yeniden oluşturulmalıdır.⁶¹ Bu anlatılar arasındaki farklılıklara rağmen, vaazın barındırdığı anlamın tonu hayli makul bir şekilde yeniden inşa edilebilir. Muhtemelen Bizans imparatorları tarafından yapılan daha önceki çağrılarda da olduğu gibi Urbanus, işgalci Türkler tarafından işlenen korkunç vahşetleri anlatmış ve dinleyicilerini onlara karşı Doğu Hristiyanlarının yardımına gitmeye çağırmıştı.⁶² Hatta bu vaazın kimi versiyonlarda, onun çağrısına cevap verenlerin, muhtemelen Bizans diplomatik pratiğini yansıtan bir biçimde, maddi kazanç elde edeceğinden bahsetmişti.⁶³

Ancak bundan sonra mesajlar uyuşmamaya başlar. Bizans imparatorları, ordularında paralı askerlik hizmetini bir tür Hristiyanlık görevi olarak sunmuş olabilirler ancak papa bir din adamı olarak çok daha ileri gidebilirdi ve kendisini dinleyenlere, çağrıya yanıt vermeleri halinde günahlarının kilise tarafından bağışlanacağını garanti edebilirdi: geçmişte işlenen günahlardan dolayı kefaretin kaldırılması ve bu uğurda ölenlere "şanlı bir şehadet armağanı" verilmesi gibi vaatlerde bulunabilirdi.⁶⁴ Bunların arasındaki en geniş boşluk, seferin amacı ile ilgiliydi. Bu vaazın metnine dair

⁶¹ Fulcher of Chartres, 1969, s. 62-7; Robert the Monk, 2005, s. 79-82; Baldric of Dol, 1998, s. 29-32; Guibert of Nogent, 1997, s. 42-5.

⁶² Fulcher of Chartres, 1969, s. 66; Robert the Monk, 2005, s. 79-80; Baldric of Dol, 1998, s. 30; Guibert of Nogent, 1997, s. 45.

⁶³ Robert the Monk, 2005, s. 80-1; Baldric of Dol, 1998, s. 32.

⁶⁴ Fulcher of Chartres, 1969, s. 66-7; Robert the Monk, 2005, s. 81; Baldric of Dol, 1998, s. 32; Guibert of Nogent, 1997, s. 43.

bazı versiyonlarda Konstantinopolis'e ve Bizans İmparatorluğuna atıfta bulunurken hiçbir, imparator Aleksios'tan bahsetmez. Bunun yerine dört versiyonun üçünde kâfir ordularından kurtarılması gereken şehir olarak Konstantinopolis değil Kudüs işaret edilmektedir. Bizans imparatorlarının daha önceki çağrıları, doğu yolculuğunun cazibesini arttırmak için Kudüs'e atıfta bulunmuş olabilir ancak Urbanus onu girişimin merkezi haline getirdi. Kutsal şehrin "Tanrının insanların gittikleri yol hakkında hiçbir şey bilmeyenler tarafından köleleştirilmiş" olduğundan yakındı ve onları "her şeye kadir olan Tanrı'nın onlara Kudüs'ü kurtarmak gibi kutsal görevi uygun görmüş olabileceğini" düşünmeye teşvik etmek suretiyle utanmadan dinleyicilerinin dinî duygularını manipüle etti.⁶⁵

Bu girişimi Kutsal Kabir'e yapılan bir pişmanlık hacı olarak sunmak suretiyle Urbanus, Aleksios'un Batılıları *Oikoumene*'yi savunmaya yardım etmek için kendi yanına çekme planını tamamen farklı bir şeye dönüştürdü ve bunu yaparken de Hristiyanlık dünyası üzerinde nihai otoriteye sahip olduğu iddiasını dile getirdi. Böylece, St Blasien'li Bernold'un sözleriyle, "Lord papa bu seferin en önde gelen otoritesiydi."⁶⁶ Aleksios ve onun danışmanlarına gelince, onlar çok gerilerde kalmışlardı. Batı Avrupa devletlerini ve savaşçılarını yeni ve tehlikeli düşmanlarına karşı onlara destek vermeye ikna etmek için daha önceden pek çok kez denenmiş ve test edilmiş, genellikle iyi sonuç vermiş olan altın ve paye verme taktiklerini deneyip test ettiler fakat bu taktikleri reforma uğramış papalığa uygulandıklarında, papalık bunları hızla gelişen kendi ideolojisine uygun olarak tamamen farklı bir şekilde yorumlamıştı. Sonuç olarak, Bizans hükümdarları 1096'da tamamen yeni ve eşi görülmemiş bir durumla karşı karşıya kaldılar.

⁶⁵ Robert the Monk, 2005, s. 81; Baldric of Dol, 1998, s. 30; Guibert of Nogent, 1997, s. 44. Chartres'li Fulcher, Kudüs'ten bahsetmiyor.

⁶⁶ Bernold of St Blasien, 2008, s. 324, 329; Cowdrey, 1970, s. 181-2.

BİRİNCİ HAÇLI SEFERİNİN GEÇİŞİ

II. Urbanus, Kasım 1095'te Clermont'ta toplanan Batılı soylulara bundan daha güçlü bir çağrı formüle edemezdi. On birinci yüzyılda Batı Avrupa'da merkezi otorite zayıftı ve şövalye sınıfı kendilerine ait toprakları korumak ve onları genişletmek için birbirleriyle savaşıırken yerel savaşlar ve aralıklarla patlak veren şiddet kaçınılmazdı. Sonuç olarak, pek çok Batılı soylu, ellerini kana bulamış olduklarının ve her ihtimalde bunun bedelini ebedi lanete uğrayarak ödeyeceklerinin farkındaydı. Bu yüzden birçoğu, yaptıkları yanlışları telafi etmek amacıyla, Konstantinopolis üzerinden geçerek, Kudüs'e hac ziyaretinde bulunmuştu. Oysa şimdi Papa, işledikleri günahın sonuçlarına kafayı takmış ancak toplumsal koşullar yüzünden bu günahları işlemeye mecbur bırakılmış bu savaşçı seçkinlere, katılımcılarının yalnızca Kutsal Kabir'e gitmekle kalmayıp aynı zamanda onu kâfir yönetiminden kurtaracakları ve böylelikle ruhlarını kurtuluşu erdirebilecekleri, silahlı bir hac seyahati önermekteydi. Bu kesinlikle karşı konulmaz bir kombinasyondur. Papa konuşmasını bitirir bitirmez, orada hazır bulunanların çoğu, niyetlerinin bir işareti olarak omuzlarına kumaş haçlar takarak coşkuyla Kudüs seferine katılacaklarına dair yemin ettiler ve takip eden aylarda, Papanın yaptığı çağrı olağanüstü başarılı oldu. Urbanus, 1096 baharında batı Fransa'yı dolaştı, güzergâhı üzerindeki kasabalarda çağrısını tekrarladı ve şahsen ziyaret edemediği bölgelere yazılı çağrılar gönderdi. Şimdi birkaç önemli şahsiyet, girişimin liderliğini üstlenmişti ancak Urbanus, Le Puy'lu Adhémar'ı bu seferdeki tem-

silcisi olarak atayarak girişimdeki kendi liderliğinin gözden kaybolmamasını sağlamak hususunda dikkatli davranmıştı. Şu şekilde bir plan yapıldı: çoğunluğu Fransa ve İtalya'dan gelen bu gönüllüler bir dizi ayrı ordu oluşturacak, Konstantinopolis'teki ortak toplanma noktasına ulaşmak için farklı yollar izleyecekti. Birleşik ordu, Kudüs'e doğru yolculuğun bir sonraki aşamasına başlamak için Boğaz'ı geçerek Küçük Asya'ya gidecekti.

Böylece Bizanslılar, Haçlı ordularının üç dalga halinde Konstantinopolis'e varmasıyla birlikte Piacenza'ya gönderilen rutin elçilik heyetinin vesile olduğu beklenmedik bir sonuçla karşı karşıya kaldılar. Bu dalgaların ilki 1096 yazında, Keşiş Peter ve Walter Sansavoir liderliğinde gerçekleşen, bazen Köylülerin veya Halk Haçlı Seferi olarak bilinen ve halkın çeşitli kesimlerine mensup, yeterli donanıma sahip olmayan ve görünüşte disiplinsiz bir ordu şeklinde geldi. İkinci dalga bir dizi bağımsız ordudan müteşekkil idi. Bunun başında Güney İtalya'dan Dyrrachion'a geçen Fransa Kralı I. Philip'in kardeşi ve Vermandois kontu Hugh vardı. Onları, Aşağı Lotaringia dükü Bouillon'lı Godfrey, onun kardeşleri Eustace ve Boulogne'lu Baldwin liderliğindeki bir birlik takip etti ve bunlar birlikte Tuna'yı geçerek Bizans topraklarına ayak bastı ve Aralık ayında Konstantinopolis'e ulaştı. Taranto'lu Bohemond ve onun takipçileri, Vermandois'li Hugh'un izlediği yolu takip ederek 10 Nisan 1097'de bölgeye vardılar. Toulouse Kontu Saint-Gilles'li Raymond ve onun Provençal ordusu Bohemond'dan birkaç gün sonra Bizans başkentine ulaştı. Son olarak, Mayıs ayında Blois'lı Stephen'ın birliği geldi. Daha sonra Küçük Asya'dan geçecek, Antakya'yı ele geçirecek ve nihayet Kudüs'ü alacak olan işte bu ikinci dalgaydı. Lombardiya, Fransa ve Bavyera'dan gelen birliklerden oluşan üçüncü dalga ise, Kutsal Topraklardaki öncülerini güçlendirmek için 1101'in ilkbahar ve yazı başlarında Küçük Asya'ya doğru yola çıktı.

Bu nedenle, Konstantinopolis'teki politika yapımcıların, ilk dalganın başkente varmasından önce nasıl tepki verecekle-

rine karar vermek için çok az zamanları vardı ve hangi hareket tarzını seçeceklerine karar vermek de onlar için kolay bir iş değildi: el kılavuzlarında müttefiklerin işgaline dair daha önce söylenmiş hiçbir şey yoktu. Bir yandan, Haçlı orduları, Müslüman düşmanlarına karşı Bizanslılara yardım etmek için doğuya geliyordu. Öte yandan bu ordular bölgeye, imparatorun komutası altında değil, elçi Adhémar tarafından temsil edilen papanın sembolik otoritesiyle birlikte kendi liderlerinin idaresi altında geldiler. Üstelik ürkütücü derecede fazla sayıda gelmişlerdi: Sadece ilk iki dalga içinde yaklaşık 6.000 kişi olduğu tahmin ediliyor. Bizans düşünce yapısı göz önünde bulundurulduğunda Aleksios ve danışmanlarının, İsa'nın bu sözde askerlerine karşı temkinli olmaları ve bunların Konstantinopolis'in kendisi için bir tehlike oluşturabileceklerini düşünmeleri şaşırtıcı değildir. Bizanslıların, algılanan bu tehdidi bertaraf etmek için denenmiş ve güvenilir olan teknikleri benimsemelerine şaşmamak gerekir. Armağanlar dağıtmak, anlaşmazlıkları istismar etmek, imparatorun haklarına saygı göstermeleri yönünde onlara yemin ettirmek ve ancak kesinlikle gerekli olduğunda güç kullanmak gibi olağan taktiklerin hepsi uygulandı. Birçok yönden, bu taktikler son derece başarılı olduklarını kanıtladı ve Bizanslıların Batı Anadolu'yu yeniden fethetmek için, Haçlı ordularının bölgeden geçişinden yararlanmalarına izin verdi. Öte yandan, Birinci Haçlı Seferi'ne yönelik geleneksel taktiklerin kullanılması, aynı zamanda, Haçlılar ile Antakya şehri üzerinde doğrudan bir çatışmaya yol açacaktı ve Bizanslıların daha sonra Batı Avrupa'da maruz kalacağı kötü itibarın tohumlarını Batı Avrupalıların zihinlerine ekecekti.¹

I. Aleksios'un Birinci Haçlı Seferi'ne yönelik izlediği politikanın kesin çizgisi hakkında bu kadar çok tartışmanın olmasının nedeni, bu olaylar hakkında o döneme ait bir Bizans bilgi kaynağının olmamasıdır. Bu muhtemel sebepler, sade-

¹ Bkz., öte yandan, Shepard, 1996, s. 68-132 ve Frankopan, 2012, s. 127-37, Alexios'un Haçlılara yönelik politikasının yenilikçi olduğu iddia ediliyor.

ce eserlerini yıllar sonra kaleme alan iki tarihçi tarafından Grekçe olarak tanımlanmıştır. Bunlardan biri John Zonaras idi ve Bizans seçkinlerinin bakış açısından Haçlı seferini kaydetmek için iyi bir konumda olmalıydı çünkü I. Aleksios'un hükümrانlığının sonraki yıllarında görevdeydi. Yine de, Haçlı seferi ya da onun deyimiyle "karmaşa" hakkındaki anlatımı, neredeyse herhangi bir fayda sağlamayacak kadar kısadır ve Haçlıların yardım olmaksızın 1097'de İznik'i ele geçirdiği ve ardından onu Bizanslılara sattığı iddiası gibi bariz hatalar içerir.² Bu nedenle Bizans'ın Haçlı seferine bakışını temsil etmek görevi I. Aleksios'un kızı Anna Komnene'ye bırakılmalıdır. Zonaras'ın aksine, babasının *Alexiad* isimli biyografisinde Birinci Haçlı Seferi'nin canlı ve ayrıntılı bir anlatısını yapmaktadır. Bu anlatı, çarpıcı özellikte betimleyici pasajlar ve zekice yapılmış kısa karakter analizleriyle dolu olağanüstü bir eserdir. Komnene, birçok Bizanslı yazarla ortak bir biçimde, tarihe kişisel olarak müdahale etme ve bir noktada okuyucuya içini dökme alışkanlığına sahiptir: "Bu sözleri yazarken, lambaları yakmanın vakti yaklaşıyor; Kalemim kâğıt üzerinde yavaşça hareket ediyor ve kelimeler ağızımdan dökülürken kendimi yazamayacak kadar uykulu hissediyorum."³ Eserin edebi manada taşıdığı değer bir yana, birkaç nedenden ötürü 1095-1100 arasında cereyan eden olaylar için en güvenilir kayıtlar olarak kabul edilmiştir. Ne de olsa Komnene, o henüz bir çocukken meydana gelen ve muhtemelen hatırlayamadığı olayları kaleme alıyordu ve anlatısını Antakya'nın 1098'de Normanlar tarafından ele geçirilmesinden sonra yazdığı için anlatısı geriye dönük olarak çarpıtılmaktadır. Bu durum muhtemelen onun kronolojisinin, nasıl sık ve bariz bir şekilde yanlış olduğunu açıklıyor. Onun çalışması, I. Aleksios'un ölümünden sonra onun itibarını artırmak ve onu neredeyse Homeros'un destanındaki bir kahraman gibi sunmak için tasarlanmış, yüzüstü bir methiye niteliğindedir. Aynı zamanda, Aleksios'un halefleri

² Zonaras, 1999, s. 262-3; Macrides, 2000, s. 72-5.

³ Komnene, 2009, s. 373.

olan kardeşi II. İoannis'a veya yeğeni I. Manuel'e karşı bir sevgisi olmadığı için, onların başarılarını da göz ardı etmeyi amaçlıyordu. 1118'de John'un tahta geçmesini engellemek ve onun yerine kocası Nikiforos Bryennios'u tahta geçirmek için başarısız bir komploya dahil olmuştu. Daha sonraki yıllarını Konstantinopolis'teki bir manastırda inzivada geçirdi ve burada Aristoteles üzerine bir yorum kaleme almak ve *Alexiad'*ı yazmakla yetindi.⁴

Eserdeki bu kusurlar ciddi olsa da, Konstantinopolis'teki yönetici çevrelerin Birinci Haçlı Seferi'nin geçişine karşı takındıkları tutumunun bir ifadesi olarak *Aleksiad'*ın önemi yadsınamaz. Her ne kadar kendisi bu olayın cereyan ettiği 1096'da bu çevrenin bir parçası olmasa da, daha sonraki yıllarda Komnene, bu yönetici çevreye mensup olanlarla bol bol konuşma fırsatı buldu ve kendi hesabına onlardan çok fazla bilgi aldı. Bunlardan birisi, I. Aleksios Haziran 1097'de Pelekanon'da Haçlılara karşı gelecekte takip edilecek stratejiyi tartışırken orada bulunan amcası George Paleologos'du. Bir diğeri, 1097 senesi Paskalyasından önceki Perşembe günü, Bouillonlu Godfrey'in ordusuyla Konstantinopolis surlarının dışında meydana gelen çarpışmaya katılan, kocası Bryennios'du. Anna, Palaiologos ile Aleksios arasında gerçekleşen ve devlet meseleleri üzerine olan konuşmaları dinlediğini ve Bryennios'un topladığı materyalleri kendi tarihine dahil ettiğini iddia etmektedir.⁵ Bu nedenle, *Alexiad* kronoloji, yorum ve tavır bakımından ne kadar tarafgir olursa olsun, yine de bakış açısı ve tutumlar için güvenilir bir rehber olarak görülebilir.⁶

Komnene, Bizans politikasının altında yatan şeyin ne olduğu hususunda eserin en başından itibaren nettir. Aleksios ve danışmanları, yaklaşan Haçlı seferini uzun zamandır

⁴ Choniates, 1984, s. 5-9; Tornikios, 1970, s. 283-301; Magdalino, 2000, s. 24-9; Shepard, 1997, s. 109; Thomas, 1991, 293-6; France, 1984, s. 31; Frankopan, 2012, s. 9-10.

⁵ Komnene, 2009, s. 286-8, 304-5, 421; Macrides, 2000, s. 70-1.

⁶ Komnene, 2009, s. 286-8, 304-5, 421; Macrides, 2000, s. 70-1. Farklı bir bakış açısı için, bkz. Stephenson, 2003, s. 41-54.

beklenen müttefiklerin gelişi olarak değil, *Oikoumene* için potansiyel bir tehdit olarak değerlendirmişlerdi. Bu Haçlı birlikleri “korkunçtu” ve Haçlı Seferinin liderliğini üstlenenlerin amaçlarının Kutsal Kabir’i kurtarmak için Filistin’e doğru yola çıktıklarını olduğu şeklindeki beyanları şüpheyle karşılandı ve bu Konstantinopolis’i ele geçirme planı için bir bahane olarak değerlendirildi. Bu türden şüpheler, Güney İtalya’dan gelen Norman ordularından birinin başında, 1081’de imparatorluğun işgalinde önemli bir rol oynamış olan Robert Guiscard’ın oğlunun, yani Taranto’lu Bohemond’un bulunmasıyla daha da kuvvetlendi. Komnene’nin iddiaları, Haçlı ordularından biriyle seyahat eden ve daha sonra imparatorun, “ona bir zarar vermeyi planlayabileceklerinden korktuğunu” söylediğini ifade eden Fransız rahip Chartres Fulcher tarafından doğrulanır.⁷ Aynı zamanda Komnene, Haçlı seferinin bir tehdit olduğu kadar bir fırsat sunduğunun da altını çizdi. Uygun bir şekilde organize edilen bu güçlü ordular, imparatorluğun Doğudaki düşmanlarına önemli zararlar verebilirdi: “İsmailoğullarının şehirlerini yok edebilir veya onları Roma hükümdarlarıyla anlaşmaya zorlayabilir ve böylece Roma topraklarının sınırlarını genişletebilirler.”⁸ Aleksios ve onun danışmanları, Haçlı ordularının gelişi için hazırlık yaparken, durumu lehlerine çevirmek suretiyle tehlikeyi etkisiz hale getirmeye çalıştılar.

Peki bu iki amaca nasıl ulaşılacaktı? Bizans’ta yaygın olan görüş, imparatorluktan daha zayıf durumda olan bir yabancı gücün, altın ve zenginlik gösterileriyle etkilenmesi gerektiğini belirtiyordu. Yok eğer bu yabancı güç imparatorluktan daha güçlü ise, bir askeri güç gösterisiyle ve Konstantinopolis surlarının sağlamlığı hatırlatılarak dize getirilmeliydi.⁹ Komnene’nin iddiasına göre, Haçlı orduları bu iki olasılık arasında bir yerdeydi ve yaşayan toplumsal hafızada bunun bir benzeri yoktu. Takip edilecek politika ke-

⁷ Komnene, 2009, s. 277, 279, 285, 292; Fulcher of Chartres, 1969, s. 78.

⁸ Komnene, 2009, s. 400-1.

⁹ Dennis, 1985, s. 124-5.

sinlikle hem ödül ve hem de tehdit unsurlarını, yani bir tür “havuç ve sopa” yaklaşımını içeriyordu. Balkan hudutlarına tercümanlar eşliğinde kuvvetler gönderildi. Onlara, Haçlı ordularını dostane bir şekilde karşılamaları ve onlara erzak sağlamaları talimatı verildi. Bununla birlikte, Konstantinopolis’e doğru hareket ederken bu Haçlı orduları yakından takip edilecek ve kırsal bölgeyi yağmalamak için herhangi bir girişimde bulunurlarsa müdahale edeceklerdi. Bu çeşitli orduların Bizanslılara karşı birleşmemeleri için ve onların liderlerini ayrı tutmak için mümkün olan her şey yapılmıyordu. Konstantinopolis dışında irtibat kurmalarını önlemek için, her ordu mümkün olan en kısa sürede Boğaz’ın öte yakasına, Küçük Asya’ya taşınacaktı.¹⁰

Keşiş Peter Hermit ve Walter Sansavoir liderliğinde ilerleyen ve esasen oldukça farklı bir grup olan ilk dalga ile uğraşırken, çok geçmeden ödülün yerini tehdit aldı. Komnene, Peter ve takipçilerinin Konstantinopolis’e ilk geldiklerinde, Aleksios’un başlangıçta ona diğer birlikler gelene kadar boğazın Avrupa yakasında beklemesini tavsiye ettiğini anlatır. Fakat onun anlatısına göre, Peter bu tavsiyeyi duymazdan geldi ve Boğaz’ın diğer yakasına geçti. Orada, bu Haçlı kuvveti aceleci bir şekilde İznik yakınlarında bir Türk ordusuyla karşı karşıya geldi ve neredeyse yok edildi. Aleksios, hayatta kalanları kurtarmak için bir kuvvet gönderdi ve öğüdünü görmezden gelmekteki aptallığı nedeniyle Peter’ı azarladı.¹¹ Komnene’nin anlatımı, Aleksios’un her şeyden önce Haçlı ordularının Avrupa yakasında birleşmesini engellemek istediği şeklindeki iddiası, başka bir yerde yaptığı açıklamayla çeliştiği için burada kuşku uyandırmaktadır. Gerçeklerin, olasılıkların veya gereksinimlerin farkına sonradan varma burada son derece açıktır çünkü Komnene, Aleksios’u, daha sonra Türklerle işbirliği yaparak Peter’a ihanet ettiği yönündeki suçlamalardan korumaya çalışıyor. Batılı bir kronik eser olan *Gesta Francorum*, olayların daha inandırıcı bir versiyonunu

¹⁰ Komnene, 2009, s. 276, 285, 289.

¹¹ Komnene, 2009, s. 277-9.

sunmaktadır. Peter Konstantinopolis'e varır varmaz, onun takipçileri başkentin kenar mahallelerini yağmalamaya ve satmak için çatılardaki kurşun levhaları sökmeye başladılar. Bu nedenle, Aleksios mantıklı bir şekilde düşünmeden onların Boğaz'ın diğer yakasına geçmesi konusunda ısrar etti.¹² Konstantinopolis'in güvenliği, Peter'ın ve disiplinsiz ordusunun güvenliğinden daha öncelikli hale geldi.

İkinci ve üçüncü dalgalarla birlikte Komnene, Aleksios'u ve onun sarayını tasvir ederken, onları Haçlılardan fayda sağlamaya ve onların oluşturduğu tehdidi etkisiz hale getirmeye çalışır ve daha sofistike bir politika uygular vaziyette tasvir eder. Güvenlik unsuru kesinlikle mevcuttu. Haçlı orduları Bizans topraklarından geçip Konstantinopolis'e doğru ilerlerken, Bizans'ın hizmetinde bulunan Peçenek paralı asker grupları tarafından yakın gözetime tabi tutuldu. Başkente geldiklerinde, sadece şehre girmelerine izin verilmedi ve bunun yerine Haliç'in yukarı kesimlerinde, Kosmidion manastırının çevresinde, surların dışında ancak Aleksios'un Blaherne Sarayındaki konutunun yakınında, kamp kurmaya ikna edildiler.¹³ Bu korkunç kalabalığı kontrol altında tutmak için kullanılan yöntemlerden bazıları, en hafif tabirle, sertti. Orduların birbirleriyle irtibat kurmasını önlemek için ordular arasında gidip gelen haberciler durduruldu. Vermandois'li Hugh, filosu bir fırtınada darmadağın olduktan sonra sadece birkaç takipçisi ile Bizans'ın hâkimiyetindeki Adriyatik kıyılarına vardığında, Dyrrachion'un Bizans valisi onu yakın bir gözetim altına aldı ve gayri resmi bir biçimde onu bir tutsak olarak Konstantinopolis'e götürdü.¹⁴ Kontrol sağlandığında, daha yumuşak bir harekât tarzı benimsenebilirdi. Liderlerin her birisinin, Anna Komnene tarafından "Latinlerin geleneksel yemini" olarak tanımlanan ve daha önce imparatorluğa ait olan ele geçirilen tüm kasabaları

¹² Hill, 1962, s. 2-5; Morris, 1997, s. 23-4.

¹³ Komnene, 2009, s. 284, 290. Krş. Hill, 1962, s. 6.

¹⁴ Komnene, 2009, s. 279-81, 285; Hill, 1962, s. 5-6; Albert of Aachen, 2007, s. 73.

Aleksios'a teslim etme taahhüdünü içeren bir yemin etmesi gerekiyordu.¹⁵ Bütün bu şartlar yerine getirildiğinde, karşılamanın tonu çarpıcı bir şekilde değişti. Aleksios, verdiği onayın bir işareti olarak bol miktarda altın, gümüş ve pahalı kumaşlar dağıttı ve Kosmidion'un bir odasının tamamını Bohemond'a verilen hediyelerle doldurdu. Ayrıca, bazı liderlere imparatorluk ailesinin onursal üyeliği verilmiş ve sefere liderlik edenlerden bazıları Aleksios tarafından evlat edinilmiş gibi görünmektedir.¹⁶

Bu yöntemlerin hiçbiri yeni değildi. İmparatorluk topraklarından geçen kalabalık yabancı grupları her zaman sıkı denetime tabi tutulmuştu. Bizanslılar, önceki yüzyılda Ruslarla yaptıkları anlaşmalarda, Rusların Konstantinopolis'e yalnızca belirli bir kapıdan, silahsız ve mevcudu 50'den fazla olmayan gruplar halinde girmelerini ve Rusların bir imparatorluk subayı tarafından gözetim altında tutulmalarını şart koşmaya özen göstermişlerdi. Daha önce ele anlatıldığı üzere, yabancılara yemin ettirilmesi de bir başka geleneksel uygulamaydı. Mihail Attaleiates, 1071 Malazgirt Muharebesi öncesinde Bizans ordusundaki Türk paralı askerlerin, yaklaşmakta olan savaşta sadakatlerini garanti altına almak için böyle yapmıştı ve son zamanlarda Flandersli Robert, Robert Guiscard ve imparator IV. Henry'den de yemin etmeleri istenmişti. Altın, gümüş ve ipekten oluşan armağanlar, elbette, yüzyıllardır "barbarların" heveskâr ellerine dökülmüştü. Hatta bazı liderlerin imparator tarafından evlat edilmesi bile yeni değildi. Benzer bir şey 865'te Bulgar hanı Boris için de yapılmıştı. Bunlar, dış tehditleri etkisiz hale getirmek ve onları *Oikoumene*'nin avantajına olacak biçimde dönüştürmek için standart uygulamalar idi.¹⁷

¹⁵ Komnene, 2009, s. 281, 285, 289.

¹⁶ Komnene, 2009, s. 289, 293. Krş. Hagenmeyer, 1901, s. 138; Fulcher of Chartres, 1969, s. 80; Ekkehard of Aura, 1844, s. 220; Albert of Aachen, 2007, s. 87.

¹⁷ Attaleiates, 2012, s. 289; Bibicou, 1959, s. 47; Komnene, 2009, s. 102, 199; Obolensky, 1971, s. 118, 245.

Komnene'nin anlatımına göre Aleksios ve danışmanları birçok yönden tam da bunu yapmayı başardılar. İkinci Haçlı dalgası Mayıs 1097'de Küçük Asya'ya geçtiğinde, ilk hedefleri 1078'den beri Türklerin elinde olan İznik şehriydi. Latinler şehri karadan kuşattılar ve İznik'in batı sınırındaki büyük gölden şehre ikmal yapılmasını engellemek için Bizans gemilerinden oluşan bir filo gönderildi. I. Kılıç Arslan'ın önderliğindeki bir destek birliği şehre sızmayı başaramayınca, garnizon 19 Haziran 1097'de Bizans imparatoruna teslim oldu. Haziran ayının ilerleyen günlerinde Haçlı orduları küçük bir Bizans kuvveti eşliğinde Küçük Asya içlerine doğru yola çıktı ve Dorylaion Savaşı'nda Selçuklu Türklerine ağır bir darbe vurdu. 1097 ve 1098 yıllarında Aleksios, bu yeni ve zorlu rakiplerin gelişiyile Türklerin kendilerini içinde bulunduğu kargaşadan yararlandı ve Smyrna merkezli bağımsız Türk emiri Çaka ile kapışması için kayınbiraderi Grandük John Doukas'ı bir orduyla Batı Anadolu'ya gönderdi. Çaka'nın İznik'te esir düşen kızını rehin olarak yanına almış olan Dukas, başarılı bir sefer yürüttü. Smyrna, Efes ve Philadelphia'yı [Alaşehir] alarak bölgede Bizans hâkimiyetini yeniden tesis etti. 1101'deki üçüncü Haçlı dalgasının sonrasında başka kazanımlar da elde edildi. Bir askeri birlik Kuzeydoğu Anadolu üzerine yürüdü. Her ne kadar bu birlik Türkler karşısında çok az bir başarı sağlamışsa da Ankara'yı ele geçirdi ve Konstantinopolis'te içilen yeminlere göre şehir Aleksios'a verildi. Sonuç olarak, Bizanslılar daha sonra Karadeniz kıyılarının çoğu üzerindeki kontrollerini yeniden tesis edebildiler.¹⁸

Bu nedenle bazı açılardan, Aleksios ve onun danışmanları tarafından Birinci Haçlı Seferi'nin ele alınış biçimi, zaman içinde birikmiş bilgeliğin başarılı bir şekilde uygulanmasının başka bir örneği gibi görünmektedir; bu bilgi birikimi, onların yalnızca Konstantinopolis'i ele geçirme gi-

¹⁸ Komnene, 2009, s. 298-302, 309-12, 319; Albert of Aachen, 2007, s. 597; Lilie, 1993, s. 67-8; Roche, 2009, s. 135-53.

RESİM 5: Birinci Haçlı Seferi ordusunu bir ay boyunca şehirden uzak tutan İznik surlarının doğu kapısı. (Antonio Abrignani/Shutterstock.com)

rişimlerini engellemekle kalmayıp, aynı zamanda Bizans'ın Küçük Asya'da kaybettiği toprakların önemli bir bölümünü geri almasını da mümkün kılmıştır. Yine de Anna Komnene, Aleksios'un Haçlı seferi için verdiği emeğin "Roma İmparatorluğu için hiçbir avantaj sağlamadığından" hâlâ yakınıyordu.¹⁹ Olaylar onun gözünden ve on ikinci yüzyılın ortalarındaki bakış açısıyla bakıldığında, Haçlı seferinin Normanların Antakya'yı doğrudan ele geçirmesine ve o sırada Batı Avrupa'da dolaşan Bizans karşıtı propagandaya yol açtığını görebiliyordu. Bu aksilikleri, başından beri olayın faili olan Taranto'lu Bohemond'un desteklediği uğursuz bir komploya bağladı:

Gerçek şu ki, Bohemond müzmin bir hayduttu... Katlanılması zor bir adamdı çünkü konuşacak hiçbir şeyi olmadığından teorik olarak Kutsal Kabir'de ibadet etmek için anavatanından yola çıkmıştı ama bunu aslında kendisine güç devşirmek için yapmıştı; ve eğer yapabilirse, babasının [Robert Guiscard] önerdiği gibi, Roma İmparatorluğunu ele geçirmek daha iyi olacaktı.²⁰

Gerginliğin sebeplerinin Bohemond'un sözde kötü karakterinden çok daha derinlerde yattığını söylemeye herhalde gerek yoktur.

¹⁹ Komnene, 2009, s. 401.

²⁰ Komnene, 2009, s. 294.

Geçmişte Bizans dış politikasına has yöntemler etkileyici ve başarılı olmasına rağmen, bunlar büyük ölçüde Bizanslıların yabancılarla uğraşma biçiminin ayrılmaz bir parçası olan üstünlük varsayımını kabul etmekte zorluk çekmeyen halklarla başa çıkmak için geliştirilmişlerdir. Genellikle Bizans İmparatorluğu kadar zengin ve güçlü olan ve İslam'ın şahsında kendi dini ideolojilerine sahip olan Müslüman güçlerle başa çıkmak için değişikliklerin yapılmış olduğu doğrudur. Bununla birlikte Bizans dış politikasının, Bizans imparatorunun Hristiyan dünyasındaki liderlik rolünü üstlendiği varsayımı üzerine kurulduğu ve bu varsayımın kabulünü sağlamak için tasarlandığı gerçeği değişmedi.

Haçlılar söz konusu olduğunda problem, onların, Bizans dünya görüşü ile uzlaştırılması çok zor olan kendi Hristiyan ideolojilerine sahip olmalarıydı. Kendilerini, Kudüs şehrini kâfirlerden kurtarmak için, Papa Urbanus aracılığıyla bizzat Tanrı tarafından görevlendirilen Mesih'in askerleri olarak görüyorlardı. Dindar bir Hristiyan için bundan daha yüksek veya daha asil bir amaç olamazdı. Nogent'lı Guibert'in belirttiği gibi Haçlılar, kutsal Kilise'yi korumak için "en meşru savaşı" yürüten Rabb'in ordusuydu. Tanrı'nın kendisi onlara önderlik etmiş ve onlarla birlikte savaşmıştı.²¹ Haçlıların Bizans İmparatorluğuna vardıklarında maruz kaldıkları muamele ve Aleksios'un kendi imparatorluğunun çıkarlarını Kudüs'ün alınmasının önüne koyma girişimi bu nedenle Haçlılarda çoğu zaman şok ve öfke duygusunu uyandırdı.

Bununla birlikte, ilk başlardaki yanlış anlamalar, Konstantinopolis'teki iktidar koridorlarında ortaya çıkan politikaların sonucu olmayabilir. Tüm ortaçağ devletlerinde olduğu gibi, Bizans imparatorunun da otoritesi Konstantinopolis'ten uzaklaştıkça zayıflıyordu ve Aleksios'un astı olup sınır eyaletlerinde yönetici konumunda bulunan dükler için sınır bölgesindeki büyük ordular genellikle düşmanca bir istila anlamına geliyordu ve muhtemelen bu yüzden fazlasıyla sert tedbirlere başvurdular. Haçlı orduları, ister

²¹ Guibert of Nogent, 1997, s. 28, 43, 73.

karadan ister denizden olsun, Bizans topraklarına ilk girdikleri zaman, Bizans birlikleri tarafından sıkıştırıldıklarını gördüler ve çok geçmeden çatışmalar yaşandı. Bohemond'un Güney İtalya Normanlarından oluşan birliği, bir nehri geçerken, herhangi bir uyarı yapılmadan Peçenek paralı askerleri tarafından saldırıya uğradı. Akabinde gerçekleşen çatışmada Normanlar birkaç Peçenek ele geçirdi ve onlara neden saldırdıkları sorulduğunda, bunu yapmalarının kendilerine imparator tarafından emredildiğini söylediler. Aguilers'li Raymond ve Peter Tudebode, Toulouse Kontu Raymond ve onun Provençal ordusunun, Dalmaçya kıyılarında ilerlerken Slavlar tarafından saldırıya uğradıktan sonra, Bizans şehri Dyrrachion'a vardıklarında artık Hristiyan topraklarında oldukları için nasıl da güvende olduklarına inandıklarını anlatırlar. Ancak, iddialara göre papalık elçisi Le Puy'lu Adhémar'a saldıran ve onu soyan Peçeneklerin tacizi devam etti. Batılı kronik yazarları, bu muameleden özellikle rahatsız oldular çünkü bu yaşananlar o esnada imparatorun gelen ve içinde barıştan, kardeşlikten ve ittifaktan bahseden dostane mektuplarla çok keskin bir tezat oluşturuyordu: Aleksios, belki de sadece bu aşırılık yanlısı astlarının eylemleri ile kendisi arasında mesafe koymaya çalışıyordu.²²

Haçlılara yiyecek sağlanmasına ilişkin Konstantinopolis'ten gönderilen emirler de işe yaramadı. Komnene'ye göre, imparator onların "yolları boyunca her yerden toplanan erzakla bol miktarda" donatılmalarını emretmişti. Uygulamada erzak dağıtımı oldukça düzensizdi ve beslenmesi gereken insan sayısı göz önüne alındığında bu pek şaşırtıcı olmayan bir durumdu. Bouillonlu Godfrey'in birliği, Niş ve Philippopolis'e ulaştığında onlara erzak temini iyi bir şekilde sağlandı ancak diğer gruplarda bu kadar başarı sağlanamadı. Haçlı birlikleri yaklaştığında birçok kasaba kapılarını onlara kapattı ve yiyecek satmayı reddettiğinde Latinlere, ihtiyaç

²² Hill, 1962, s. 8-9; Ralph of Caen, 2005, s. 26-8; Raymond of Aguilers, 1968, s. 18-21; Peter Tudebode, 1974, s. 22, 27-8; Albert of Aachen, s. 71; Stephenson, 2000, s. 174-9.

duydukları şeyleri elde etmek için çevrelerini yağmalamaktan başka bir seçenek kalmadı. Hatta Toulouse’lu Raymond, Trakya’daki bir kasaba olan Roussa’yı ele geçirip orayı yağmaladı.²³

Ordular Konstantinopolis sınırlarına ulaştıktan sonra, imparator olayları daha iyi kontrol edebilecekti ancak Aleksios’un tüm liderlerin kendisine yemin etmesi talebinin bir sonucu olarak mevcut gerginlik daha da artacaktı. Tarento’lu Bohemond, Flanderslı II. Robert ve Blois’lı Stephen gibi liderler bu istenileni duraksamadan yaptı ancak diğerleri bu talebin “onlara layık olmadığını” söyleyip protesto ederek şiddetli bir direniş gösterdiler.²⁴ Aralık 1096 ile Nisan 1097 arasında, Bouillonlu Godfrey’in Konstantinopolis surları dışındaki birliği ile imparatorluk birlikleri arasında meydana gelen birkaç çatışmanın ardındaki sebep buymuş gibi görünmektedir ki Godfrey sonunda isteksizce de olsa yemin etti.²⁵ Bohemond’un yeğeni Hauteville’li Tancred, birliğiyle gizlice Boğaz’ı geçerek bu yemini etmekten kaçınmak için elinden geleni yaptı. Daha sonra Aleksios tarafından aklını başına toplaması yönünde uyarıldığında, amcasından başka bir efendi istemediğini ifade ederek bu talebi şiddetle protesto etti. Sonrasında onun itibarını zedeleyen bir biçimde, Aleksios’un kayınbiraderi George Paleologos ile kavgaya tutuştu ama sonunda isteksizce de olsa yemin etti.²⁶ İmparatorun yemin talebinin en dişli muhalifi, sadece Tanrı’ya yemin ettiğini –ki bundan kastı Kudüs seferine katılma yeminiydi– söyleyen Toulouse’lu Raymond’dur. Ancak Haçlı seferinin liderlerinden bazıları tarafından kendisinden yemin etmesi rica edildiğinde ve Bohemond tarafından şiddetle tehdit

²³ Komnene, 2009, s. 276; Albert of Aachen, 2007, s. 73; Hill, 1962, s. 17; Raymond of Aguilers, 1968, s. 21; Peter Tudebode, 1974, s. 26; Bell, 2010, s. 38-71.

²⁴ Hill, 1962, s. 11.

²⁵ Albert of Aachen, 2007, s. 75-91; Hill, 1962, s. 6-7; Komnene, 2009, s. 285-9.

²⁶ Ralph of Caen, 2005, s. 33-4, 40-1; Hill, 1962, s. 13; Albert of Aachen, 2007, s. 91; Komnene, 2009, s. 304-5.

edildiğinde bu isteğe boyun eğdi. O zaman bile, yeminin değiştirilmiş bir biçimine göre yemin etmekte ısrar etti: bu yeminde, kroniklerin Latincesinin nasıl tercüme edildiğine bağlı olarak, sadece ya Aleksios'un hayatına kast etmeyeceğine ya da onun onurunu lekelemeyeceğine dair yemin etti.²⁷ 1074'te Robert Guiscard'a içirilen yeminler gibi 1096-7 yeminlerinin de, imparatora hak ettiği "teslimiyet ve iyi niyet"i gösterme taahhüdünü içermesi muhtemeldir.²⁸ İşte bu düşmanlığın nedeni, fethedilen şehirleri geri verme taahhüdünden ziyade bu unsurdu.

Yaşanan bütün bu olaylar sanki taraflardan birinin, yapılan bu talepleri gereksiz bir aşağılama girişimi olarak algılayıp bu nedenle küplere binmiş olmasından ötürü meydana gelmiş gibi görünmektedir. Anna Komnene'nin Haçlı seferi liderlerinin övünme ve kibirleriyle ilgili anlattığı hikâyeler, kuşkusuz abartılı olsa da, muhtemelen bu kırgınlığı ve evden uzak olup kendilerini aşağılanmış ve hor görülmüş hissedenden insanların kendilerini ifade etme ihtiyacını yansıtır. Bir keresinde, Aleksios, muhtemelen Blachernai sarayında bulunan bazı liderleri huzuruna kabul ederken, bunların içinden Komnene'nin alışılmadık bir şekilde "Latinus" adını verdiği biri, Aleksios'un tahtına oturma küstahlığında bulunmuş ve herkesin imparatorun huzurunda ayakta durması geleneğini açıkça ihlal etmişti.²⁹ Haçlı seferine liderlik eden kimseler açıkça en az Bizanslılar kadar iyi olduklarını hissettiler ve bazen de ev sahiplerinin imparatorluk iradesine uyanlara dağıttığı hediyelere karşı küçümseyici bir tutum sergilediler. Bazıları bu hediyelerden çok az aldıklarından şikâyet etti. Aguilers'li Raymond yemin konusundaki inatçılığı nedeniyle, efendisi Toulouse'lu Raymond'un onun payını asgariye indirdiği için homurdandı. Aachen'li Albert, Aleksios'un ver-

²⁷ Raymond of Aguilers, 1968, s. 23-4; Hill, 1962, s. 11-12; Robert the Monk, 2005, s. 99; Hilland Hill, 1952-3, s. 322-7.

²⁸ Albert of Aachen, 2007, s. 91; Fulcher of Chartres, 1969, s. 79; Komnene, 2009, s. 293. Krş. Bibicou, 1959, s. 45.

²⁹ Komnene, 2009, s. 291, 305.

diği hediyelerin aslında hediye olmadığını hissetmişti çünkü bunlar yine imparatorun pazarlarından yiyecek almada kullanılacak olmasından ötürü doğrudan onun hazinesine geri döndüler. Hatta cömert bir şekilde muamele görenler bile, hediyeler savurgan bir şekilde dağıtılsa dahi aşağılanabilirdi. Bohemond başlangıçta imparatorun hizmetkârları tarafından kendisine getirilen zengin hediyeleri geri gönderdi ve iddiaya göre Hauteville'li Tancred onun hediyelerini "kaba şeyler" olarak reddetti ve onun yerine Aleksios'un çadırını talep etti.³⁰

Önemli bir husus olarak Haçlılar, askeri cesaret açısından kendilerini belirgin bir şekilde üstün görüyorlardı. Komnene, Latinus'un kendisi hakkında gururla şunları söylediğini aktarmaktadır:

Ben safkan bir Frank'ım ve doğuştan asilim. Bildiğim bir şey var: doğduğum ülkede, bir yol ayrımında eski bir tapınak vardır; teke tek çarpışmak isteyen herkes savaşıma hazır olarak oraya gider; oradayken, kendisine yardım etmesi için Tanrı'ya dua eder ve orada kalır ve meydan okumasına cevap vermeye cesaret edecek olan adamı bekler. İşte ben de o yol ayrımında benimle savaşacak adamı hasretle bekleyerek zaman geçirdim; ama buna cesaret eden hiç olmadı.³¹

Kızgınlığın bir başka nedeni de imparatorun zaman zaman, Hıristiyanlık inancının düşmanı olan Müslümanlara, İsa'nın askerlerinden daha dostane bir şekilde davranmasıydı. Haziran 1097'de İznik'in ele geçirilmesinin ardından, Haçlılar, imparatorun şehirdekilere hoşgörüyle yaklaşıp onlara ya Bizans ordusuna katılmaları ya da kendi topraklarına güvenli bir şekilde geri dönmeleri seçeneğini sunması karşısında şok oldular. Haçlılar, Aleksios'un bunu telafi etmek için da-

³⁰ Raymond of Aguilers, 1968, s. 24; Albert of Aachen, 2007, s. 87; Komnene, 2009, s. 294; Ralph of Caen, 2005, s. 41. Daha önceki bir tarihte 1035'te Konstantinopolis'e gelmiş bir Norman ziyaretçi olan Duke Robert'ın benzer tepkisi için, bkz. William of Jumièges, 1992-5, ii. 82-5.

³¹ Anna Komnene, s. 291.

ğıttığı hediyelere rağmen, şehri yağmalama şanslarından mahrum bırakıldıklarını hissettiler ve Türklerin Bizans ordularında istihdam edilmesini, gelecekte onlara zarar vermek için yapılan planın bir parçası olmasından şüphelendiler.³² Bu konuda tamamen yanılmış değillerdi. Aleksios'un Haçlı seferinin başarısız olduğunu görmek gibi özel bir arzusu muhtemelen yoktu ama eğer sefer başarısızlığa uğrarsa, Müslüman komşularıyla da ilişkilerinin kötüleşmesini istemiyordu. Haçlıların Temmuz 1097'de Dorylaion'daki zaferinin ardından imparator, Türk esirlerin çoğunu fidyeyle kurtardı ve onları Konstantinopolis'e nakletti. Şüphesiz onlara da İznik garnizonundakilere sunulan seçeneğin aynısı sunuldu. Aleksios, Mısır'daki Fâtımî rejimi ile selefleri tarafından kurulan dostane temasları kesmek için herhangi bir neden görmedi. Hatta Haçlı seferinin yaklaştığı konusunda onları uyarmak için bir mektup yazdı. Muhtemelen 1101'de Danişmendlileri ve Selçuklu Türklerini de Haçlı seferlerinin üçüncü dalgasının yaklaşımakta olduğu hususunda uyarmıştır. Aleksios, elbette mümkün olan tüm yollarla sadece imparatorluğunun çıkarlarını korumayı hedefliyordu ancak Haçlı seferi ideolojisinin standartlarıyla birlikte değerlendirildiğinde, bu tür eylemler Haçlılar tarafından kolayca ihanet olarak kabul edilebilirdi.³³

Haçlı liderlerinin öfkesi derinden hissedilse de, uzun vadede bu hususa çok fazla önem atfetmek yanlış olur. Her şeyden önce, Haçlı Seferi liderlerinin bazılarının yaşadığı hayal kırıklığını herkes paylaşmıyormuş gibi görünmektedir. Bizans birliklerinin Balkanlar'daki tacizine gelince, pek çok Haçlı, ordularına yapılan bu saldırıların Batılıların ger-

³² Komnene, 2009, s. 303-4; Hill, 1962, s. 17; Raymond of Aguilers, 1968, s. 26-7.

³³ Al-Azimi', 1938, s. 370; Ibn al-Qalanisi, 1932, s. 42; Hillenbrand, 1999, s. 44; Orderic Vitalis, 1969-80, v. 335; Neocleous, 2010, s. 257-9. Aleksios'un Frenklerin yaklaştığı konusunda Fatımileri uyaran mektupları, belki de Ağustos 1099'da Ascalon'da Haçlı zaferinden sonra Mısır kampında bulunanlar olabilir: Raymond of Aguilers, 1968, s. 90; Lilie, 1993, s. 235-6.

çekleştirdiği hasar ve yağmalarla fazlasıyla dengelendiğinin farkındaydı. Bazı Haçlıların Macaristan'da yürüttükleri benzer faaliyetler, oradaki yönetimden de benzer bir tepki almıştı.³⁴ Konstantinopolis'te ikamet söz konusu olduğunda, buradaki karşılanmalarının hiç de düşmanca veya aşağılayıcı olmadığını düşünenler de vardı. Hem Blois Kontu Stephen hem de onun ordusunda bir rahip olan Chartres'li Fulcher arkalarında, Aleksios'un cömertliğini överek ve yolculuğun onun yardımı olmadan yapılamayacağını ileri sürerek ondan övgüyle bahseden kayıtlar bıraktılar.³⁵

Şikâyet etmek için sebepleri olduğunu hissedenler nezdinde, 1096 ve 1097'deki yanlış anlamaların ve gerilimlerin daha sonra unutulmaması için hiçbir neden yoktu. Bu, Toulouse'lu Raymond için de kesinlikle böyleydi. Başında bulunduğu birlik, Balkanlar'da birtakım Bizans birlikleriyle en şiddetli savaşlarından bazılarını vermiş olmasına ve imparatora bağlılık yeminin en inatçı muhalifi olmasına rağmen, 1099'da Kudüs'ün ele geçirilmesinin ardından, Raymond Konstantinopolis'e döndü ve Aleksios'un sadık bir müttefiki oldu. Ondaki bu değişiklik hiç şüphesiz, Haçlı yoldaşları Bohemond ve Tancred'in niyetlerinden ve 1098'de ortaya çıkan gerilimlerden duyduğu korkudan kaynaklanmıştı. Bizanslılar, düşmanları arasındaki bu tür ayrılıkları istismar etmekten her zaman çok mutlu olmuşlardır.³⁶

Bazı Haçlı liderlerinin Bizanslılar tarafından onlara reva görülen muameleye karşı dile getirdikleri kırılganlıkların hiçbiri, zaman içinde yatışacak olan geçici bir hayal kırıklığından başka bir şey olmamalıydı. Bununla birlikte, Kudüs'ün ele geçirilmesinden sonraki birkaç yıl içinde, Batı Avrupa'da dolaşıma giren şiddetli bir Bizans karşıtı propagandanın temelini oluşturmaya başladılar. Bu, Bizans'ın Birinci Haçlı

³⁴ Peter Tudebode, 1974, s. 29; Raymond of Aguilers, 1968, s. 23-4; Albert of Aachen, 2007, s. 13-17, 21-3, 55-9.

³⁵ Hagenmeyer, 1901, s. 138; Barber ve Bate, 2010, s. 15; Fulcher of Chartres, 1969, s. 80.

³⁶ Fulcher of Chartres, 1969, s. 165; Anna Komnene, 2009, s. 295-6, 317-18; Hill, 1962, s. 72; William of Tyre, 1943, i. 298; Lilie, 1993, s. 66-70.

Seferi'ne yönelik takip ettiği politikanın beklenmedik ikinci sonucu olan Antakya şehrinin Bohemond tarafından ilhak edilmesinin bir sonucuydu.

Hem Haçlılar hem de onların Bizanslı ev sahipleri, Batı ordusu eğer 1096-7 kışı ve ilkbaharında Kudüs'e ulaşırsa, Antakya'yı ele geçirmek zorunda kalacağını biliyor olmalıydı. Şehir, Küçük Asya'dan Suriye ve oradan da Filistin'e uzanan ana yolun üzerindeydi ve güçlü bir şekilde tahkim edilmişti. Burayı geride Türk direnişinin bir merkezi olarak bırakmak uygun değildi. Şehir yedinci ve onuncu yüzyıllar arasında, uzun bir süre boyunca Müslüman egemenliği altında olmasına rağmen 969'da imparator II. Nikiforos Fokas tarafından yeniden fethedilmişti. Ancak şehir göreceli olarak yakın bir tarihte, 1084'te Selçuklu Türkleri onu Ermeni Philaretos'tan aldıklarında, yeniden kaybedilmişti.³⁷

Antakya'nın stratejik önemi göz önünde bulundurulduğunda, Haçlıların Konstantinopolis civarında kaldıkları süre boyunca bir noktada bu şehrin akıbeti ele alınmış olmalıdır. Bizans sarayı bunu, her bir Haçlı liderinin içtiği yeminin, yani "gelecekte hangi şehirleri, ülkeleri veya kaleleri boyun eğdirecek olursa olsunlar, buralar eğer önceden Roma İmparatorluğuna aitse, imparator tarafından bu amaç için atanan subaya teslim edilecek" şeklindeki yeminin en önemli maddelerinden biri olarak değerlendirecekti.³⁸ Bizans bakış açısından, bütün her şey, imparatorun statüsünün gerektiği gibi tanınmasını ve Haçlı seferinin imparatorluğun yararına çalışmasını sağlamanın rutin bir yoluydu. Haçlılar, bu yemini bir kez içtikleri zaman, kesinlikle bu yemine kendilerini bağlı hissedeceklerdi çünkü onların dünyasında efendi ile ona hizmet eden kimse arasındaki bu kutsal bağ, toplumsal yükümlülüğün önemli bir temelini oluşturuyordu. Bununla birlikte, içtikleri yeminin, Bizanslıların yaptığından çok daha fazla karşılıklı taahhüdü içerdiğini addetmekteydiler. Haçlılar, lordları Aleksios'un, vasallarını koruyup onlara

³⁷ Komnene, 2009, s. 169-70.

³⁸ Komnene, 2009, s. 289, 321; William of Tyre, 1943, i. 327.

yardım ederek, ihtiyaç anında öğüt vererek ve yardım ederek içilen yeminin kendisine düşen kısmını yerine getirmesini bekleyeceklerdi. *Gesta Francorum*'un isimsiz yazarı Aleksios'tan yapması beklenen şeyleri sıralayarak bu görüşü şöyle dile getirir;

Bütün adamlarımıza iyi niyet ve güvenliği garanti etti ve ayrıca bir ordu ve donanma getirerek bizimle birlikte geleceğine ve bize hem karadan hem de denizden erzak sağlayacağına ve kaybedeceğimiz her şeyi telafi etmeye özen göstereceğine yemin etti. Dahası, Kutsal Kabir yolunda hacılarımızı kimsenin rahatsız etmeyeceğine veya kimsenin onları taciz etmesine izin vermeyeceğine dair söz verdi.³⁹

Bu yeminlerin edildiği sırada, böyle bir taahhüt, bu kadar kısa ve öz bir şekilde dile getirilmek yerine, sadece anlaşılmış olabilirdi. Her halükârda, Bizans saray mensupları alışkın oldukları şekilde davranmış ve herhangi bir kesin taahhütte bulunmak yerine destek verileceği izlenimini pekiştirmek için iyi düşünülmüş ancak belirsiz ifadeler kullanmışlardı. Haçlı seferi liderleri tarafından 1098'in ilk yarısında Antakya'dan Papa'ya gönderilen ve imparatorla yapılan anlaşmayı bildiren bir mektup, Aleksios'un yalnızca "Kutsal Kabir'e gelen hacıların hiçbirinin artık daha fazla fenalığa uğramayacağına" dair söz verdiğini belirtir: mektupta Haçlılara yapılacak olan tedarikten hiç söz edilmemektedir. Yine de sonraki olaylar, Haçlıların Aleksios'un onlara yardım etmekle yükümlü olduğuna inandıklarını göstermektedir.⁴⁰

1097 baharında Aleksios ile onun eski düşmanı olan ve iddialara göre hiç güvenmediği Bohemond arasında Antakya'yla ilgili bir özel konuşma gerçekleşmişti. Anonim *Gesta Francorum*'daki tuhaf bir pasaja göre, Bohemond imparatorun huzuruna çağrıldı ve eğer gerekli yemini ederse, kendi-

³⁹ Hill, 1962, s. 12.

⁴⁰ Barber ve Bate, 2010, s. 25; Ralph of Caen, 2005, s. 41; Robert the Monk, 2005, s. 100. Her iki tarafın da edilen yeminleri nasıl yorumladığına ilişkin tartışmalar için, bkz. Lilie, 1993, s. 24-5; Pryor, 1984, s. 111-32.

sine “Antakya’dan on beş günlük mesafe genişliğinde ve sekiz günlük mesafe derinliğinde bir toprak parçasının” verileceği söz verildi. Diğer birçok kronik için kopyalanan bu pasaj, *Gesta* metninde çok garip bir şekilde yer almaktadır ve Bohemond ile takipçilerinin yemin etmek zorunda kalmasının ne kadar üzücü ve aşağılayıcı olduğunu anlatmaktadır. Bu nedenle çoğu zaman, Bizans karşıtı propaganda amacıyla vakayinamelere sonradan sokulmuş bir ara eklenti olarak değerlendirilmiş ve göz ardı edilmiştir.⁴¹ Yine de Aleksios’un, Bizanslıların Bohemond’un hizmetlerinden yararlanabilecekleri ve muhtemelen Antakya’yı içeren bir tür anlaşmaya varmaya çalışmış olması muhtemel görünüyor. Anna Komnene, Aleksios’un Bohemond ile bir araya geldiğinde Norman liderin ondan, geçmişte Antakya gibi sınırdaki üs noktalarından hareket eden Doğu ordularının komutanı olarak Domestikosluk makamının kendisine verilmesini talep ettiğini iddia ediyor. Aleksios’un bu talebi ne kabul ettiğini ne de reddettiğini, Norman liderin umudunu kırmadan, bu iş için zamanın henüz olgunlaşmadığını dile getirdiğini söylüyor. Komnene burada hikâyenin tümünü anlatmıyor olabilir. Diğer kanıtlar, Bohemond’un kendisini kesinlikle Bizanslıların hizmetinde olarak gördüğüne işaret ediyor. Toulouse’lu Raymond yemin etmeyi kararlılıkla reddettiğinde, imparatorun lehine olacak biçimde kontu bu yemini etmeye zorlamak için tehdit eden Bohemonddu. Mayıs 1097’de, imparatorun sorumluluğunda olan ama belki de kendisinin devrettiği bir görev olarak Haçlı ordusunun iâşesini organize işini üstlenen kişi yine Bohemonddu.⁴²

Bohemond’un buradaki davranış biçimi, Aleksios’un imparatorluk ordusu için paralı asker toplamaya ilişkin bilindik politikayı izlediğini düşündürmektedir. Onun, eski bir düşmanı saflarına katmaya çalışması hiç de olağandışı de-

⁴¹ Hill, 1962, s. 12; Peter Tudebode, 1974, s. 30; Guibert of Nogent, 1997, s. 61; Ralph of Caen, 2005, s. 32; Krey, 1928, s. 57-78.

⁴² Komnene, 2009, s. 294-5; Zonaras, 1999, s. 268-71; Hill, 1962, s. 13-14. Bohemond ve Aleksios arasındaki ilişkilere dair ayrıntılı bir tartışma için bkz. Shepard, 1988, s. 185-277. Doğudaki Domestikosu makamı için, bkz. Treadgold, 1995, s. 34.

ğildi: mağlup edilen Peçenekleri 1091'de ordusuna katmıştı. Üstelik hizmetine almaya çalıştığı sadece Bohemond değildi: Haçlı ordusu içinde olup, Kudüs'e doğru yola devam etmek istemeyenlere Haziran 1097'de, İznik'i korumak ve kollamak için ödeme yapmayı teklif etti. Torunu I. Manuel de, İkinci Haçlı Seferi sırasında benzer tekliflerde bulunacaktı.⁴³ Bohemond'un hizmete alındığı koşullar elbette hiçbir zaman bilinemeyecektir ancak Aleksios'un Komnene tarafından aktarılan oyalayıcı sözleri, Norman liderini bir şekilde Antakya'yı hak ettiği inancına sevk etmiş olabilir.

Haziran 1097'de İznik'in ele geçirilmesine kadar, Aleksios ile Haçlı seferi liderleri arasındaki anlaşma gayet iyi gitti. Zaferden sonra Aleksios Haçlı Seferi liderlerini, İznik ile Konstantinopolis arasındaki Pelekanon'da yapılacak olan bir konferansa çağırdı. Toplantı kısmen, Haçlı ordusunda henüz yemin etmemiş olan tüm ileri gelen kimselerin şimdi bu bağlılık yeminini etmelerini sağlamak için tasarlanmıştı.⁴⁴ Bu noktada Haçlılar, imparatoru kendilerine katılmaya ve önderleri olarak Kudüs'e kadar liderlik etmeye çağırdılar; ki işte bu noktada imparator ciddi bir kaçamak yaptı. Toulouse'lu Raymond'un açıkladığı üzere, eğer başkentini terk ederse imparatorluğunun yabancı düşmanlar tarafından işgal edileceğinden endişeliydi. Anna Komnene, imparatoru bu girişime dahil olmaktan caydıran şeyin çok sayıda Haçlı olduğunu iddia etti. İleri sürülen kesin mazeret her ne olursa olsun, imparatorun katılması yerine, Haçlı ordusu Kudüs'e doğru yola çıktığında, tek görevi "onlara her durumda yardım etmek ve onları korumak ve ele geçirdikleri şehirleri onlardan teslim almak" olan Tatikios adlı bir Bizans generalinin komutasındaki küçük bir müfrezenin eşlik etmesi konusunda mutabık kalındı.⁴⁵ Aleksios bir kez daha kendi imparatorluğuna öncelik vermiş ve kaynaklarının mümkün olduğu kadar azını sonucu oldukça şüpheli görünen bir girişime

⁴³ Komnene, 2009, s. 305; Kinnamos, 1976, s. 67, 151.

⁴⁴ Komnene, 2009, s. 304-5.

⁴⁵ Raymond of Aguilers, 1968, s. 23; Komnene, 2009, s. 296, 305.

ayırmıştı. Böylece 1097 yazında Haçlı ordusu Küçük Asya'ya doğru yola çıktığında, Aleksios ve kuvvetlerinin büyük kısmı geride kaldı. Haçlı ordusunun ilerleyişini engellemek için gönderilen Türk birliğinin Temmuz 1097'de Dorylaion'daki yenilgisi büyük ölçüde Bizans'ın yardımı olmadan gerçekleşti. Yine de Haçlılar yeminlerinin gereğini yerine getirmeye devam ettiler. Eylül ayında Danişmendli Türkler tarafından kuşatılan Caesarea'nın hemen güneyindeki Comana şehrini kurtardıklarında, şehri Aleksios ve Haçlı liderleri adına elde tutmak için başında bir Provençal şövalyesinin olduğu bir birlik görevlendirildi.⁴⁶

Antlaşma ancak Antakya'da bozulmaya başladı. Haçlı ordusu Ekim 1097'de şehrin önlerine geldi ancak şehrin zapt edilmesinin son derece zor olduğunu gördü. Asıl sorun, şehrin surlarının çok uzun olmasıydı ki Haçlıların surların her bir bölümünü kontrol altına almaları imkânsızdı, bu da kuşatma altındaki Türk garnizonuna erzakın hâlâ ulaştırılabileceği anlamına geliyordu. Öte yandan Haçlılar, kendilerini sürekli olarak erzak sıkıntısı çeker vaziyette buldular ve 1097-8 kışında büyük güçlüklerle katlanmak zorunda kaldılar. Bu süre zarfında, Bizans'ın Haçlılarla olan sınırlı işbirliği bile neredeyse tamamen ortadan kayboldu. Şubat 1098'de Tatikios, Haçlı ordusunu terk ederek Kıbrıs'a doğru yola çıktı. Kaynaklar, onun ayrılışı için çok farklı nedenler ileri sürmektedir. Anna Komnene, bariz bir şekilde geriye dönük bir bakış açısıyla her şeyin, Antakya'nın ele geçirilmesi durumunda içtiği yemin nedeniyle şehri Aleksios'a teslim etmek zorunda kalacağını bilen Bohemond tarafından tasarlandığını iddia etmektedir. Bu nedenle Bohemond, diğer liderlerin onu öldürmeyi planladıklarını söyleyerek Tatikios'tan kurtulmaya karar verdi. Her halükârda kıtlıktan dolayı sıkıntılı bir durumda olan ve Antakya'nın bir daha ele geçirilmesinden ümidini kesen Bizans generali, bu yüzden sessizce kendisine tavsiye edileni yaptı ve bölgeden ayrıldı.

⁴⁶ Hill, 1962, s. 25-6; Peter Tudebode, 1974, s. 40-1; Raymond of Aguilers, 1968, s. 36-7.

Gesta Francorum'dan ipucu alan Latin kaynakları ise, Tati-kios'un bir Türk ordusunun yaklaştığını duyunca korktuğunu ve erzak toplamak için Kıbrıs'a gideceği bahanesini ileri sürerek yola çıktığını iddia ederler. Bu her iki versiyon da pek inandırıcı değildir. Ama Aleksios'un, görevlendirdiği bu generalin, görev yerinden ayrılmasından kısa bir süre sonra onu bir Bizans filosunun komutasına atamaktan en ufak bir hoşnutsuzluk duymamış olması anlamlıdır. Birkaç ay son-raki Aleksios'un faaliyetleri göz önüne alındığında astını, durumu mutsuz görünüm arz ettiği için görev yerinden ay-rılmasından ötürü suçlayamazdı.⁴⁷

Antakya, kuşatmanın başlamasından yaklaşık dokuz ay sonra, 3 Haziran 1098'de nihayet ele geçirildi. Şehrin ele ge-çirilmesinde büyük pay Bohemond'a aitti. Haçlıların şehrin içine sızması için geceleyin surlardan bir ip sarkıtması hu-susunda şehirdeki bir Ermeni kanun kaçağıyla temas kur-muştu. Bunu takip eden çatışmalarda, şehrin Türk valisi Yağı Sayan ve Antakya halkının önemli bir kısmı öldürüldü. Bu zafer, Haçlıların aylardır devam eden çilesini sona erdirmedi çünkü Haçlılar şehrin dış kısmını istila ettiğinde, şehirdeki Türk garnizonunun askerleri yaklaşık 300 metre yükseklik-teki iç kaleye sığındı. Onlar iç kalede direnişlerine devam ederken, Musul atabeği Kerboğa komutasındaki büyük bir destek kuvveti geldi ve böylece Haçlılar kendilerinden sayı-ca oldukça üstün Müslüman rakipleri tarafından kuşatılmış oldular. Haçlılar için yiyecek kıtlığı son raddeye ulaştı çün-kü iç kale ile Kerboğa'nın dışardaki ordusu arasında sıkışıp kaldıkları için artık şehir kırsalından yiyecek alamayacak-lardı. Devedikenini ve yaprak gibi bitkileri ve atların ve eşek-lerin derilerini haşlayıp yemek zorunda kaldılar. Artık geriye tek bir umut kalmıştı: İmparator Aleksios'un ordusuyla on-ların yardımına geleceği umudu.⁴⁸

⁴⁷ Komnene, 2009, s. 307, 323; Hill, 1962, s. 34-5; Raymond of Aguilers, 1968, s. 37; Guibert of Nogent, 1997, s. 81-2. Meseleye dair tam bir tartışma için, bkz. France, 1971, s. 137-47.

⁴⁸ Hill, 1962, s. 62-3.

Bu olayların haberi Konstantinopolis'e ulaştı ve Anna Komnene'ye göre Aleksios, Haçlılara "kişisel olarak yardım götürmekle bir hayli ilgilendi."⁴⁹ Monte Cassino'nun başrahibinden gelen ve onu ısrarla yardım etmeye teşvik eden bir mektuba yazdığı cevapta kendisi de aşağı yukarı aynı şeyi söyledi:

Saygıdeğer Hazretleri bu konuda emin olabilir çünkü Majestelerimiz onların emrindedir ve onlara her konuda yardım edecek ve tavsiyelerde bulunacaktır: işin aslı zaten elimizden geldiğince onlarla iş birliği yaptık ve bunu bir arkadaş ya da akraba gibi değil, adeta bir babaymışız gibi yaptık. Onlar için kimsenin sayamayacağı kadar çok şey verdik. Ve eğer Majesteleri onlarla işbirliği yapmamış ve onlara yardım etmemiş olsaydı, onlara başka kim yardım edebilirdi ki? Ve Majestemizi ikinci kez yardım etmek de üzmez.

Bizans sarayından çıkan bu tipik mektuba, hediye olarak altın şekline bürünmüş aynı derecede tipik bir teşvik de eşlik etti.⁵⁰ Öte yandan, mektupta ileri sürülen iddialara rağmen, 1097-8 kışında çok az şey yapıldı. Bizans gemileri erzak dolu olarak Antakya'ya ulaşmaya çalıştı ancak Aleksios'un, Aethling Edgar'ı Haçlılara yardım etmek için bir filo ve kuşatma araçlarıyla birlikte gönderdiği hikâyesinde hiçbir gerçek yan yoktur.⁵¹ Zaten imparatorun Antakya'ya gitme konusunda bir acelesi olduğu da söylenemezdi. Monte Cassino'ya yazdığı mektup, Haziran 1098'de Konstantinopolis'ten gönderilmişti ki bu da kuşatmanın başlamasından aylar sonra bile ve Haçlı ordusunun en büyük tehlikeyle karşı karşıya olduğu sırada, mektubun henüz yola çıkmadığını gösterir. Burada Aleksios'un önceliklerinin neler olduğu konusunda hiç şüphe yoktur. *Oikoumene*'nin güvenliği her şeyden önce gelmektedir. Anna Komnene, İzmir'deki Emir Çaka'nın emriyle hare-

⁴⁹ Komnene, 2009, s. 309.

⁵⁰ Hagenmeyer, 1901, s. 152-3; Bloch, 1946, s. 222.

⁵¹ Raymond of Aguilers, 1968, s. 88. Edgar the Aethling üzerine, bkz. Runciman, 1951-4, i. 226-7, düzeltilmiş hali Hooper, 1985, s. 208-9.

ket eden Türk korsanlarının Bizans kıyılarına verdiği zarar nedeniyle Aleksios'un başkentte kaldığını söylüyor. 1097 ve 1098 sefer dönemlerinde Antakya kuşatması sırasında Aleksios silahlı kuvvetlerinin büyük bir bölümünü Büyük Dük İoannis Dukas'a emanet etmiş ve onu Çaka ile savaşması ve Batı Anadolu'nun çoğunu tekrardan Bizans kontrolü altına alması için bölgeye göndermişti.⁵²

Bununla birlikte Aleksios 1098 yazında, büyük bir kuvvetle doğuya, Antakya üzerine yürüdü. Konstantinopolis'ten çıkan ordu Philomelion kasabasına geldiğinde kuşatma altındaki Haçlılara ulaşmak için kat etmesi gereken mesafenin yaklaşık yarısını arkasında bırakmıştı. Orada, Tatikios gibi umutsuzluğa kapılan ve kuşatılmış orduyu Antakya'da terk eden Bloisli Stephen ve diğer iki Batılı şövalye ile karşılaştı. İmparatora, yoldaşlarının içinde bulunduğu çaresiz durumu bildirdiler ve Hristiyan kuvvetlerinin teslim olmanın eşiğinde olduğuna dair yemin ettiler. Dahası, imparatorun Antakya'daki Hristiyan kardeşleriyle irtibat kurmasını engellemek için büyük bir Türk ordusunun yola çıktığı yönünde söylentiler Bizans kampında yayılıyordu. Kendisine sunulan bu bilgiler ışığında, Aleksios'un uzun süre tereddüt göstermiş olması pek muhtemel değildir ancak Komnene'nin anlatımı sanki onun bir süre ne yönde karar vereceği konusunda sıkıntı yaşadığı izlenimini vermektedir. Ana düşünce, onun "Antakya gibi Konstantinopolis'i de kaybedebileceği" idi. Bütün tavsiyelere rağmen, IV. Romanos'un 1071'de Malazgirt Savaşı'nda büyük bir Türk kuvvetiyle çarpışmak için ilerlemekte ısrar etmesini ve savaşı kaybetmesini unutmuş olamazdı. Bu nedenle geri çekilmeye ve ordusunu Konstantinopolis'e geri götürmeye karar verdi ve bölgeden tahliye edilen Hristiyan nüfusunu da yanına aldı. Bu mantıklı ve aynı zamanda *Oikoumene*'nin çıkarlarını öncelleyen bir karardı

⁵² Komnene, 2009, s. 309-12; Roche, 2009, s. 151; Frankopan, 2012, s. 145-6.

ancak Aleksios bu yönde bir karar almak suretiyle Haçlıları kasten kaderleriyle baş başa bırakmış oldu.⁵³

Fakat kader kendinden beklenenden oldukça farklı bir şekilde tezahür etti çünkü Antakya'daki olaylar şimdi olağanüstü bir hal almıştı. Toulouse'lu Raymond'ın ordusunda bulunan Peter Bartholomew adlı bir asker, St Andrew'un kendisine bir rüyada görüldüğünü iddia etti. Havari, Antakya'daki Aziz Petrus Katedrali'ndeki bir sunağın altında, Romalı yüzbaşının Çarmıha Gerilme esnasında İsa'nın böğrünü deldiği Kutsal Mızrak'ın gizlendiğini söylemiş ve bu keşfin Haçlıların tüm düşmanlarına karşı galip geleceklerine dair Tanrı'dan bir işaret olacağını açıklamıştı. On üç adam, Peter'in bu iddialarını araştırmak için katedrale gönderildi ve bir günlük çalışmanın ardından mızrak ortaya çıkarıldı. Fakat herkes bu mucizevi keşfe ikna olmadı. Chartres'lı Fulcher, bu kutsal emanetin oraya sonradan yerleştirilmiş olmasından şüpheleniyordu. Gerçek Kutsal Mızrak'ın Konstantinopolis'teki Büyük Saray'da güvende olduğunu bilen Anna Komnene, sanki çok farklı bir şeymiş gibi, Peter Bartholomew'in ifşa ettiği sözde kutsal emanet kalıntısından "Kutsal Çivi" olarak söz etmiştir. Yine de Haçlıların çoğu için bu keşif, moral manasında dramatik bir etki yarattı ve onları Türklere karşı umutsuz bir karşı saldırı hazırlığına girişmeye teşvik etti.⁵⁴

28 Haziran 1098'de, üç gün süren oruç, ayin ve dini törenlerden sonra, Haçlılar altı muharebe safı halinde Antakya'dan huruç harekâtı yaparak Kerboğa'nın komutası altındaki Türk ordusuna karşı şiddetli bir hücumla geçtiler. Sayıları düşmanlarına göre oldukça az olmasına, oruç ve mahrumiyetten ötürü zayıf olmalarına rağmen Hristiyan ordusu, Tanrı'nın kendi saflarında savaştığına inandıkları için büyük bir avantaja sahipti. Daha sonra pek çok Haçlı, beyaz atlara binmiş ve

⁵³ Komnene, 2009, s. 312-13; Hill, 1962, s. 63-5; Ralph of Caen, 2005, s. 96-7.

⁵⁴ Fulcher of Chartres, 1969, s. 99-101; Komnene, 2009, s. 314; Hill, 1962, s. 59-60, 65-6.

hücumda kendilerine önderlik eden figürler gördüklerini bildirmiştiler: şüphesiz bunlar Aziz George ve Tanrı tarafından onların yardımına gönderilen diğer asker azizlerdiler. Hatta Anna Komnene bile “ilahî bir gücün açıkça Hıristiyanlara yardım ettiğini” kabul etmek zorunda kaldı. Saldırının vahşeti karşısında cesareti kırılan Kerboğa’nın emrindeki Türkler dağılıp kaçtılar, kamplarını ve erzaklarını terk ettiler. İç kaledeki Türk garnizonunun komutanı, kaledeki gözetleme noktasından bu felaketin gelişimini an be an izledi ve bunun ne anlamı geldiğini hemen anladı. Haçlıları tüm şehrin tartışmasız maliki yapacak biçimde derhal kaleyi onlara teslim etti. Bu, kimsenin tahmin edemeyeceği bir sonuçtu.⁵⁵

Şimdi Antakya ile ne yapılacağı sorunu ortaya çıkmıştı. Konstantinopolis’te yapılan anlaşmaya göre şehrin Bizanslılara teslim edilmesi gerekiyordu ama Tatikios’un yokluğunda bu mümkün değildi. Kuşatma devam ederken bile Bohemond, belki de Aleksios’la olan anlaşmasına dayanarak, diğer liderlere şehrin valiliğini onun devralmasına izin vermeleri için baskı yapıyordu.⁵⁶ Fakat Aleksios’a verilen yemin unutulmamıştı ve bu noktada Haçlı liderliğinin, Aleksios’un yardımına en çok ihtiyaç duyulduğu zaman onun Philomelion’dan geri döndüğünü bilmesi pek mümkün görünmüyor. Bu nedenle, Vermandois’li Hugh ve Hainault kontu Baldwin, imparatoru gelip Antakya’nın kontrolünü ele almaya davet etmek ve aynı zamanda Haçlıların Kudüs’ü almalarına yardım etme sözünü tutması gerektiğini hatırlatmak için Temmuz 1098’de Konstantinopolis’e gönderildi. Hugh’a emanet edilen mesajın dilinde biraz öfke de açıkça görülmektedir. Haçlılar, imparator gelmediği takdirde anlaşmayı geçersiz sayacaklarını özellikle belirtmekteydiler.⁵⁷

⁵⁵ Hill, 1962, s. 67-71; Komnene, 2009, s. 314-15; Fulcher of Chartres, 1969, s. 103-7.

⁵⁶ Hill, 1962, s. 44-5; Komnene, 2009, s. 307-8; Albert of Aachen, 2007, s. 271-3; William of Tyre, 1943, i. 244, 297, 300.

⁵⁷ Hill, 1962, s. 72; William of Tyre, 1943, i. 298; Lilie, 1993, s. 39-40; Asbridge, 2000, s. 34-46.

Açıklanamayacak bir şekilde Aleksios, Hugh'un getirdiği mesaja cevap vermek için biraz oyalandı ve kesinlikle bizzat gelmedi. Ancak Mart 1099'da imparatorun bazı temsilcileri, o sırada Antakya'nın çok güneyinde, Suriye'deki Arqa'da bulunan ve Kudüs'e yolculuklarının bir sonraki aşamasına geçmiş olan Haçlı liderlerine yetişebildi.⁵⁸ O zamana kadar durum tamamen değişmişti. Bir önceki güz mevsimi boyunca Bohemond, Antakya'nın yönetimini onun devralmasına izin verilmesi için yoğun bir kulis faaliyetinde bulunmuştu. Bu konuda başarılı olacağından o kadar emindi ki, Cenevizlilerle bir anlaşma yapmış ve onlara şehirde ve çevredeki bölgede ticaret imtiyazları vaat etmişti. Fakat Toulouse'lu Raymond onun bu talebine, bunun imparatora yapılan yeminin ihlali olacağı gerekçesiyle şiddetle karşı çıkmıştı ve diğer liderler ise daha az muhalefet göstermek suretiyle Bohemond'u birliklerini yakındaki Laodikeia limanından geri çekmesi için uyardılar. Bu açmaz, 1098'in sonunda, Haçlı ordusunun Suriye'nin Maara kasabasını ele geçirmesinden kısa bir süre sonra doruğa ulaştı. Bohemond ordudan ayrıldı ve adamlarıyla birlikte kuzeye, Antakya'ya döndü. Oraya vardığında, Raymond'un savunma surlarındaki bazı kulelere yerleştirdiği askerleri çıkarmış ve şehrin kontrolünü tamamen eline geçirmişti.⁵⁹

Aleksios'un elçileri ertesi ilkbahar mevsiminde Arqa'ya vardıklarında, onlar muhtemelen çoktan Antakya'daydılar ve başarı elde edilemeyecek bir şekilde şehrin kendilerine teslim edilmesini talep etmişlerdi. Yapabilecekleri tek şey Bohemond hakkında çok sert bir şekilde şikâyetle bulunmaktı. Bouillonlu Godfrey, Toulouse'lu Raymond ve diğer liderlerin önünde, Bohemond'un Antakya'yı işgal ederek, ele geçirilen tüm kasaba ve şehirleri imparatora iade etme anlaşmasını bozduğunu ilan ettiler. Bunun karşılığında çok az sempa-

⁵⁸ William of Tyre, 1943, i. 326-7.

⁵⁹ Caffaro, 2013, s. 169; Hill, 1962, s. 75-6, 80; Albert of Aachen, 2007, s. 483; Fulcher of Chartres, 1969, 113; Ralph of Caen, 2005, s. 121-2; William of Tyre, 1943, i. 312-13; Komnene, 2009, s. 315.

tiyle karşılandılar. Liderler, kendilerini büyük bir orduyla takip etmeyerek ve erzak göndermeyi ihmal ederek yemini bozan kişinin Aleksios olduğunu söyleyerek Bizans tarafının iddialarına karşı çıktılar. Haçlı ordusunun liderlerini kendi taraflarına çekmek için bir hayli çaba sarf eden elçiler onlara her zaman olduğu gibi hediyeler dağıttı ve liderlere Kudüs'e devam etmeden önce Temmuz ayına kadar beklemeleri için yalvardılar çünkü o zamana kadar imparator ordusuyla birlikte bölgeye varacaktı. Sadece Toulouse'lu Raymond bu teklifi destekler mahiyette konuştu. Diğer liderler, bu öneriyi göz ardı etmek ve güney istikametindeki yürüyüşe geçmek ve hemen bir sonraki hedef olan Trablus limanına doğru devam etmek yönünde oy kullandılar. Elçilik heyeti eli boş bir biçimde geri dönmek zorunda kaldı. Vaat edilen Bizans ordusunun hiç gelmediğini ve hatta yola bile çıkmadığını söylemeye zaten gerek yoktur.⁶⁰

Aleksios'un şikâyetine çoğu Haçlı liderinin ilgi göstermesine şaşmamak gerekir. Ordu nihaî hedefi olan kutsal Kudüs şehrine yaklaşıırken, Doğu'ya yapılan büyük sefer şimdi hızla doruğa ulaşmaktaydı. Arqa'daki kaleyi ele geçirmeyi başaramayan Haçlılar, Mayıs 1099'da güneye doğru, önce Trablus'a, sonra da Caesarea'ya doğru yollarına devam ettiler. 7 Haziran 1099'da Haçlı ordusu Kudüs surlarının önüne geldi.⁶¹ Bir önceki Ağustos ayından bu yana şehir Mısırlı Fâtımîlerin kontrolü altındaydı ve bu nedenle yapılacak saldırı konusunda hazırlıksız olduğu söylenemezdi. Haçlılar şehri kuşattı ancak Antakya örneğinde olduğu gibi, saldırı kısa sürede zorluklarla karşılaşmaya başladı. Surlar çok uzundu ve Haçlıların sayısı şehri tamamen kuşatmak için çok azdı, yiyecek ve su kıtlı: su temini ancak 6 mil ötedeki pınarlardan karşılanabilmekteydi. Hıristiyan kampında, Fâtımî halifesinin Mısır'dan kuzeye doğru, bir destek kuvve-

⁶⁰ William of Tyre, 1943, i. 326-8; Raymond of Aguilers, 1968, s. 105-6; Lilie, 1993, s. 42-3.

⁶¹ Hill, 1962, s. 85-7; Fulcher of Chartres, 1969, s. 113-15; Ralph of Caen, 2005, s. 128-30.

tiyle yürüdüğüne dair uğursuz haberler dolaşmaya başladı. Bu nedenle liderler, Antakya'da çok etkili olduğu kanıtlanan dinî iştiağı yeniden uyandırmaya çalıştı, surların etrafında bir dini merasim yapılmasını ve Kudüs'ü almak için Tanrı'nın yardımını dilemek için oruç tutulmasını emretti. 15 Temmuz 1099'da yapılan saldırıda, Bouillonlu Godfrey'in birliğinin bir kısmını teşkil eden olan Tournai'den iki şövalye, ahşap bir kuşatma kulesinden atlayarak surlarda bir hücum noktası elde etmeyi başardı ve böylece Haçlıların içeri girmesinin yolu açıldı.⁶²

Konstantinopolis'te Kudüs'ün düşüşü haberinin nasıl alındığını bilmek mümkün değildir ancak bunun olağanüstü bir Hristiyan zaferi olarak sevinçle karşılanmadığından şüphelenilmektedir. Anna Komnene eserinde bu habere dair sadece birkaç satır ayırmış ve orada yapılanları onaylamaz bir biçimde "şehirdeki birçok Sarazen ve Yahudinin katledildiğini" belirtmektedir.⁶³ Bir sinagoga sığınan Yahudilerin hepsinin birden canlı bir şekilde yakılarak nasıl öldürüldüklerine ve Mescid-i Aksa'daki imamların, âlimlerin ve hacıların ayırım gözetilmeksizin nasıl öldürüldüklerine dair haberler Bizans sarayına ulaşmıştı.⁶⁴ Bizanslılar her ne kadar çoğu zaman vicdansız ve beceriksiz olsalar da, dini fanatizmin uluslararası ilişkiler üzerindeki tehlikeli ve istikrarı bozucu etkisinin kesinlikle farkındaydılar.

Komnene'nin Kudüs'ün düşüşüne ilgi göstermemesi, bir bakıma Bizans sarayının Antakya'yı kaybetme takıntısını da yansıtmaktadır. Bu nedenle onun Birinci Haçlı Seferinin sonucundan ötürü uğradığı hayal kırıklığı oldukça anlaşılır bir hayal kırıklığıdır. Küçük Asya'nın bir kısmı tekrardan imparatorluk yönetiminin altına girmiş olsa da, en önemli şehir alıkonulmuştu. Ancak Komnene'nin kabul etmediği şey, Aleksios ve onun danışmanları tarafından uygulamaya konulan

⁶² Hill, 1962, s. 87-93.

⁶³ Komnene, 2009, s. 315.

⁶⁴ Fulcher of Chartres, 1969, s. 121-2; Ralph of Caen, 2005, s. 148; Ibn al-Qalanisi, 1932, s. 48; Gabrieli, 1969, s. 10.

yöntemlerin bu durumun ortaya çıkmasına yardımcı olduğu hususu idi. Bu metotlar Haçlı ordusunun liderleri arasında kızgınlığa sebep olmuşlardı ve Aleksios'un Arqa'daki elçilerinin sert bir şekilde reddedilmesine bakılırsa, bu kızgınlık Antakya'nın ele geçirilmesini haklı çıkarmak için kullanılıyordu. Kentin gelecekteki statüsü ise, Bizans'ın Haçlı hareketi ve daha sonraki yıllarda Haçlı devletleri ile olan ilişkilerini belirleyecekti.

KUDÜS VE ANTAKYA

Bizans'ın dış politika yapıcıları, Birinci Haçlı Seferi ile ilgilenirken bildikleri tek yola başvurmuşlar ve amaçlarına ulaşma konusunda karma başarılar elde etmiş olsa da, seferin yarattığı sorunlar 1099'dan sonra ortadan kalkmadı. Haçlı seferi gelip geçmiş olmasına rağmen geride, Suriye ve Filistin'de 1291 yılına kadar sürecek olan ve Batı varlığının temelini oluşturan dört yeni Hristiyan devleti şeklinde bir miras bıraktı. Bu devletlerden ilki Edessa Kontluğu olmuştur. Bu devlet, Haçlı ordusunun geri kalanı 1097 sonlarında Antakya'yı kuşatırken, birliğini Ermeni Hristiyan sakinlerinin daveti üzerine Edessa şehrine götüren ve kendisini çevredeki bölgenin hükümdarı olarak müesses hale getiren Boulogne'lu Baldwin tarafından kuruldu. Edessa Kontluğu'nu, Bohemond'un 1098'de fethedilen şehri I. Aleksios'a teslim etmeyi reddetmesinin bir sonucu olarak Antakya Prensligi izledi. Güneyde, önce Antakya'yı ve daha sonra da Kudüs'ü güvence altına alma girişimlerinde hayal kırıklığına uğramış olan Toulouse'lu Raymond, 1104'te Gibelet ve Maraclea arasındaki kıyıların çoğunu fethetti ve burada Tripoli kontluğunu kurdu. Latin devletlerinin en büyüğü ve en prestijli olanı Kudüs Krallığıydı. Kudüs şehri Hristiyanların eline geçince, şehri yönetmesi için Bouillonlu Godfrey seçildi ancak kendisini kral ilan etmekten vazgeçti ve onun yerine "müdafî" veya "prens" diye kendisini konumlandırdı.¹ Onun 1100'de ölümünden sonra, kardeşi Boulogne'lu Baldwin ken-

¹ Hill, 1962, s. 92; Fulcher of Chartres, 1969, s. 124; Murray, 2000, s. 63-77.

disini kral olarak isimlendirmede bir tereddüt göstermedi ve Kudüs'ün ilk kralı oldu. Haçlıların, şehrin yardımına gelen Fâtımî kuvveti karşısında Ağustos 1099'da Ascalon'da elde ettiği zafer ve akabinde düzenlenen seferler, Baldwin'in hükümlanlık döneminin sonunda Beyrut'tan Negev çölüne kadar uzanan ayakta kalma kabiliyetine sahip bir krallık vücuduna getirdi. Kudüs Krallığının ve diğer Haçlı devletlerinin Batılı sakinleri, hâkimiyetleri altındaki yeni Müslüman ve Doğu Hristiyan tebaalarına göre sayıca çok azdılar ve İslam'ın egemen olduğu dünyanın bu bölümünde Hristiyanlığın soyutlanmış bir ileri karakolunu teşkil ettiler ancak bu duruma rağmen bir dizi nedenden dolayı varlıklarını sürdürdüler. Müslümanların kendi aralarındaki bölünmüşlüğü muhtemelen en büyük sebepti ancak mücavir kırsal bölgeyi kontrol altına almak için bir dizi zaptedilmesi oldukça zor kalelerin inşa edilmesine vesile olan yoğun bir kale inşa programının da bu neticenin ortaya çıkmasında şüphesiz bir rolü vardı. Bir manastır yönetimi altında yaşayan Tapınak ve Rodos Şövalyeleri gibi şövalye tarikatları, kaleleri korumak ve Müslüman ordularına karşı savaşmak için sürekli bir savunma gücü sağladılar. İşte tüm bu faktörler, Haçlı devletlerinin geçici bir olgu olmamasını ve birbiri ardına gelen Bizans imparatorlarının ve onların danışmanlarının, yaklaşık 200 yıllık bir süre boyunca, onlar hakkında nasıl bir politika izleyeceklerine karar vermek zorunda kalmalarını sağladı.

Bizans sarayının, bu Hristiyan devletlerinin bölgede kurulmasını memnuniyetle karşılaması umulabilirdi. Çünkü bu devletler, Malazgirt Savaşı sonrasında çeşitli gruplar tarafından işgal edilen Küçük Asya'daki toprakların ötesindeydiler: Kilikya'daki Ermeniler, Sebasteia [Sivas] çevresindeki bölgede yerleşik Danişmend Türkleri ve 1097'de İznik'in kaybından sonra iktidar merkezlerini İkonion kasabasında konuşlandıran Selçuklu Türkleri. Bu gruplar, Bizanslıların Küçük Asya'nın tamamı üzerinde tekrardan kontrollerini kurmaları halinde, boyun eğdirmek zorunda kalacakları düşmanlardı ve bu nedenle Latinler potansiyel müttefikler-

HARİTA 3: Suriye ve Filistin'deki Latin devletleri

di. Bizanslılar, her ne kadar 1087 gibi yakın bir tarihte imparatorluğa ait olmasına ve orada imparatora sadık, Grekçe konuşan büyük bir nüfusun bulunmasına rağmen, Boulogne'lu Baldwin'in Edessa'yı ele geçirmesine hiçbir zaman itiraz etmediler. Toulouse'lu Raymond'un Trablus'a yönelik

ihhtirasları söz konusu olduğunda Aleksios, Kıbrıs'ın Bizans valisine Hacılar Dağı'nda bir kale inşa etme konusunda kon-ta yardım etmesini emrederek onun bölgeyi fethetmesine aktif olarak yardım etti. Raymond'ın halefi olan Bertrand ile de aynı derecede samimi bir ilişki sürdürdü.²

Ancak Antakya Prenslığı ve Kudüs Krallığına yönelik olarak takip edilen çizgi çok farklıydı. Bu çizgi kısmen on ikinci yüzyılın ilk yıllarında Bizans sarayının yapısının dikte ettiği bir şeydi. Aleksios, ulusal bir kriz anında askeri bir darbeyle iktidara gelmişti. Konumunu meşru kılmak için kendisini, zayıf ve beceriksiz öncülleri tarafından terk edildiğini iddia ettiği geleneksel değerleri restore eden, imparatorluğu kurtaran kişi olarak ilan etti. 1081'de Konstantinopolis'i ele geçirdikten sonraki ilk eylemlerinden biri, heybetli annesi Anna Dalassena'yı imparatorluk sarayının ahlakını düzeltmek için saraya getirmek olmuştı. Anna Komnene'ye göre saray "tam bir ahlaksızlık yuvası"ydı ancak Anna Dalassena rejimi altında saray bir manastıra benzemeye başladı. Ayrıca saray bürokratları arasında da bir tasfiye olduğu görülmektedir. Entelektüel bir kişilik olan Mihail Psellos, 1050'ler, 1060'lar ve 1070'lerin çoğunda imparatorluk politikasına yön vermişken, onun öğrencisi John Italos, Aleksios'un tah-ta çıkışından sonraki aylar içinde sapkınlıkla suçlandı ve gözden düştü. Bunun yerine, Aleksios danışmanlarını sık sık kendi aile üyeleri arasından seçti ve onları konum bakımından mevcut görevlilerin üzerine çıkarmak için yeni unvanlar ve payeler icat etti.³ Böyle bir ortamda, Aleksios tarafından benimsenen dış politika muhtemelen en iyi ihtimalle geleneksel ve en kötü ihtimalle kesinlikle hayal gücünden yoksun olacaktı. Onun oğlu ve aynı zamanda halefi olan II. İoannis'de aynı şeyi yapacaktı. Latin devletleriyle olan ilişkilerinde ise, imparatorluğun her zaman sahip olduğu aynı amaçlara ulaşmak için, aynı yöntemlere başvuracaklardı. Bu

² Komnene, 2009, s. 317-18, 403; Albert of Aachen, 2007, s. 777; Saunders, 1995, s. 301-4; Lilie, 1993, s. 70.

³ Komnene, 2009, s. 87-8, 96, 147; Angold, 1997, s. 136-56.

küçük lordluklar Konstantinopolis için doğrudan bir tehlike oluşturmuyordu, dolayısıyla buradaki amaç imparatorluk kentinin korunması değildi. Kudüs ve Antakya ile ilişkilere yön veren amaç daha ziyade, imparatorun statüsünün tanınmasını güvence altına almak şeklinde vücut bulmuş olan, ikinci geleneksel dış politika hedefiydi.

Kudüs söz konusu olduğunda, Bizanslılar her ne kadar bu şehri yüzyıllardır doğrudan yönetmemiş olsalar da, imparatorlar Kutsal Kabir'in ve oradaki diğer kutsal yerlerin koruyucusu oldukları iddialarının, bu şehri ve bölgeyi hâkimiyetleri altında tutanlar tarafından tanınmasını sağlamak için her zaman çaba göstermişlerdi. On birinci yüzyıl boyunca, imparatorlar Mısır'daki Fâtımîler ile müzakere ederek bu amaca ulaşmaya çalışmışlardı. Şimdi bölgeden Fâtımîlerin gitmesiyle birlikte, er ya da geç bu iddiaların tanınmasının halihazırda Kudüs'ü ellerinde tutan Frenk krallarından istenilmesi kaçınılmaz olacaktı.⁴ Antakya'ya gelince, Bizans yetkililerinin takındıkları tutum oldukça karmaşıktı. Bir noktada Bizanslılar, Bohemond tarafından haksız bir biçimde ele geçirilen şehri ve şehrin çevresindeki yerleri, kendilerine ait olan ve yeniden kazanmak istedikleri toprakların bir parçası olarak değerlendirmişler gibi görünüyorlar. Çünkü ne de olsa Kudüs'ten farklı olarak Antakya, Bizans'ın canlı hafızasında onlara ait olan bir topraktı ve ancak 1084 gibi yakın bir tarihte Türklerin eline geçmişti. Dahası, stratejik konumu ve Asya ile Akdeniz arasındaki ticaret yolu üzerindeki konumu, Antakya'yı imparatorluk için özellikle önemli bir müstahkem nokta haline getirmişti. Bununla birlikte, bazı modern yorumcular, Bizanslıların, Orta Anadolu'yu Türklerden geri almak şeklinde ana görevi olarak kabul edilebilecek bir amaç için birliklerin ve kaynakların dağılmasına yol açan Antakya anlaşmazlığına neden bu kadar derinden müdahil oldukları konusunda şaşkına dönmüşlerdir.⁵

⁴ Hamdani, 1974, s. 173; Runciman, 1946-8, s. 207-15; Ikononopoulos, 2009, s. 20-2.

⁵ Angold, 1997, s. 164; Treadgold, 1997, s. 636-7.

Bizans'ın Antakya'ya yönelik politikasını anlamamanın tek yolu Antakya'yı, daha önceden gördüğümüz üzere, imparatorluk ideolojisinin savunulması hususuna, toprak ediniminden daha çok değer veren Bizans seçkinlerinin gelenekleri ve bakış açısı içine yerleştirmektir. Bu değerler ölçeğinden değerlendirildiğinde, çorak Anadolu platosunun yeniden fethi gündemde hiçbir zaman üst sıralarda yer almayacaktı. Öte yandan, Antakya'nın, kendi saltanatı sırasında 969'da kenti yeniden fethetmiş olan imparator II. Nikiforos'un kaydedilmiş iki yorumunda da ortaya konulduğu üzere, şehrin askeri veya ticari avantajlarından çok daha ağır basan manevi bir önemi vardı. Nikiforos, Antakya'yı dünyanın üçüncü şehri olarak tanımlamış ve böylece onun üstünde olarak sadece Konstantinopolis'i ve Roma'yı konumlandırmıştı. Öte yandan Nikiforos, Saksonya Cremona'dan –ki burası aynı zamanda batı imparatoru I. Otto'nun şehriydi– İtalyan piskoposu Liudprand'a keskin bir biçimde belirttiği üzere bu şehrin “kitaplarımızda yeri yoktu.” Ancak Antakya, Saksonya veya Anadolu gibi sadece bir toprak parçası değildi. Havarilerin İşleri'nde belirgin bir şekilde yer almaktaydı ve Antakya Kilisesi, Roma'daki kilise gibi, Aziz Petrus tarafından kurulmuştu. Hristiyan dünyasındaki beş patrikhaneden biri buradaydı ve dolayısıyla Konstantinopolis veya Kudüs'e benzeyen kutsal bir şehirdi.⁶

Kudüs ve Antakya'nın Haçlılar tarafından işgal edilmesi, Bizans'ın etkisi ve özellikle oradaki Kiliseler açısından bakıldığında onun prestiji üzerinde hemen bir olumsuz etki yaptı. Bizans imparatorları Müslüman güçlerle pazarlık yapmışlar ve böylece Kudüs ve Antakya patriklerinin atanmasında etkili olabilmişlerdi. 1099 yılında Kudüs patriği II. Symeon'du ancak oradaki karmaşadan ötürü bir süredir Bizans hâkimiyeti altındaki Kıbrıs adasında ikamet ediyordu. Oradayken, Batılı şövalyelerin gelip Antakya'daki mücadeleye katılmaları için gönderilen bir mektuba Le Puy'lu Adhémar'ınkiyle birlikte adını yazdırmış ve Kudüs kuşatması sırasında Haç-

⁶ Leo the Deacon, 2005, s. 123-4; Liudprand of Cremona, 2007, s. 251.

lılara meyve, et ve şarap tedarik etmişti.⁷ Görüşüne bakılırsa Kutsal şehrin ele geçirilmesinden kısa bir süre sonra Symeon, patriklik makamının olduğu şehre geri dönmeden öldü. Kudüs Kilisesi'nin idaresini sağlamak için, Haçlı seferinin liderleri ile din adamları aralarından birisini, Chocques'li Arnulf'u şansölye olarak seçtiler ve patriklik makamı şimdilik boş kaldı. Ancak aralık ayına gelindiğinde Haçlı seferinin liderleri, büyük ölçüde Bohemond'un isteği üzerine, Pisa başpiskoposu Daimbert'i kendilerinin patriği olarak tayin etmeye karar verdiler.⁸ Bohemond, 1100 yılının baharında Kudüs'e yaptığı hac ziyaretinden sonra Antakya'ya döndüğünde, burada da aynısını yaptı. Antakya patriği, imparator tarafından 1091'de Konstantinopolis'te patrik olarak atanan bir Bizanslı olan IV. İoannis Oxites idi. 1097-8 kuşatması sırasında, Türk valisi onu hapse atmış ve zaman zaman şehri kuşatan Haçlıların gözü önünde onu iplerle şehrin duvarlarından sarkıtmıştı. Haziran 1098'de şehir düştüğünde salıverilen John, başlangıçta patriklik görevine devam etti ancak aralık 1098'den sonra Bohemond'un onu Aleksios adına çalışan potansiyel bir casus olarak görmeye başlamasıyla birlikte John'un konumu giderek zorlaştı. 1100'de John, Antakya'dan ayrılmaya ve patriklik makamından istifa ederek Konstantinopolis'e dönmeye zorlandı. Aleksios onun yerine yeni bir patrik atadı ancak o zamana kadar Bohemond, bir Latin din adamı olan Valence'li Bernard'ı patrik olarak atadı. Bundan böyle Antakya ve Kudüs patriklik makamları üzerinde biri Latin ve öteki Grek olmak üzere iki iddia sahibi vardı ve patriklik iddiasında bulunan Grek din adamı Konstantinopolis'te imparatorun koruması altında kaldı.⁹ Bizans imparatorunun bu atamalar üzerindeki kontrolünün gasp edilmesi, onun Hıristiyan dünyasının lideri olma iddiasına açık

⁷ Albert of Aachen, 2007, s. 453; Barber ve Bate, 2010, s. 17-18.

⁸ Fulcher of Chartres, 1969, s. 132; Albert of Aachen, 2007, s. 453-4; Ralph of Caen, 2005, s. 156; Hamilton, 1980, s. 12, 52-3.

⁹ Albert of Aachen, 2007, s. 339; William of Tyre, 1943, i. 297; Hamilton, 1980, s. 16-17.

bir meydan okumaydı ve bu, Alexios ile onun haleflerinin Antakya Prenslığıne diz çöktürüp orada kendi egemenliklerini kurmak ve Kudüs Krallığı üzerindeki otoritelerini tesis etmek için gösterdikleri kararlılığı açıklıyor.

Bunu yapmak için ilk fırsat 1101 baharında geldi. Antakya'dan önceki kaşışının kefarecini ödemeye istekli olan Blois kontu Stephen da dahil olmak üzere üçüncü bir Haçlı dalgası Lombardlardan ve Franklardan oluşan karma bir kuvvet şeklinde Konstantinopolis'e geldi. Bu yeni gelenler, Kudüs'ün ele geçirildiği haberini aldıktan sonra savaşa heveslenmişlerdi ve Alexios, onların mücadelecisi ruhunu aynı yöntemlerle kendi lehine çevirmeye çalıştı: ikinci dalganın liderleri tarafından verilen yeminin aynısının onlar tarafından da edilmesi istendi ve yanında küçük bir birlikle Bizans generali olan Tzitas, Haçlı ordusuna katıldı. Bununla birlikte küçük bir fark vardı çünkü bu sefer Aleksios da Toulouse'lu Raymond'a eşlik etmiş ve orduya katılmıştı. Raymond artık Bohemond'un amansız bir düşmanıydı ve Bohemond'un adamları Raymond'un yandaşlarını Antakya'da kovdukları ve onu küçük düşürdüğü zaman Konstantinopolis'e dönmüştü. Her halükârda Aleksios, üçüncü dalga Suriye'ye ulaştığında, Raymond'un emrindeki Normanları Antakya'dan atacağını ve şehri imparatorluk kontrolüne geri vereceğini umuyordu. Eğer durum buysa, Alexios hayal kırıklığına uğrayacaktı. Ordu kuzey yönünde Küçük Asya'ya yürüdü, yolda Ankyra'yı ele geçirdi ancak aynı zamanda onları karşılamaya gelen bir grup yerel Hıristiyan'ı da katletti. Ağustos ayında Haçlılar, Ankyra'nın kuzeydoğusunda yoğun bir Türk direnişisiyle karşılaştı ve Haçlı ordusu dağıtıldı. Tzitas, Raymond ve Bloisli Stephen kaçmayı ve Konstantinopolis'e dönmeyi başardılar ancak birçok asker öldürüldü ya da esir alındı. Ordudan geriye kalanlar, Bizans gemileriyle Kutsal Topraklara utanç verici bir şekilde taşındı ve bu ordu Antakya'daki Normanlara bir şey dayatacak ne güce ne de prestije sahipti.¹⁰

¹⁰ Komnene, 2009, s. 318-20; Albert of Aachen, 2007, s. 592-625.

O esnada Bohemond artık Antakya'da değildi. Ağustos 1100'de bir birlikle Melitene kasabasını ele geçirmek için kuzeye doğru yola çıkmıştı. Normanlar, Danişmend Türklerinden müteşekkil bir ordu tarafından pusuya düşürüldü ve Bohemond esir alındı. Bu haberi aldığı anda Aleksios, Bohemond'un fidyesini ödemek ve muhtemelen imparatorun gözetiminde onun serbest bırakılmasını sağlamak için Danişmend emiri ile pazarlık yaptı. Bu hamle Antakya'nın, Bizans'ın eline geçmesine vesile olabilirdi ama imparatorun teklifi reddedildi ve amcasının yokluğunda Hauteville'li Tancred Antakya'nın yönetimini devraldı.¹¹ Tancred, Antakya Prenslığı'nin yaşaması için bir denize çıkış noktasına sahip olması gerektiğinin çok iyi farkındaydı ve bu nedenle Laodikeia limanını işgal etme konusunda istekliydi. O bunu yapamadan önce Toulouse'lu Raymond limanı Kıbrıs'tan yola çıkmış bir Bizans filosuna devretti. Buna karşılık olarak, Tancred burayı kuşattı ve Bizans ile Antakya'daki Normanlar arasındaki düşmanlığı başlattı.¹² Laodikeia iyi bir şekilde tahkim edilmişti, böylece Bohemond fidyesi ödenip Antakya'ya dönebildiği zaman, kuşatma halen devam etmekteydi. Laodikeia 1103'te, nihayetinde isteksizce de olsa burayı Bohemond'a teslim etmeyi kabul edecek olan Tancred'e teslim oldu.¹³

Laodikeia'nın kaybı Aleksios için bardağı taşıran son damla oldu. Kısa bir süre sonra, Bohemond'a, her zamanki süslü ifadeleri barındırmayan ve savaş için etkili bir şekilde meydan okuyan bir mektup taşıyan elçiler gönderildi:

Roma İmparatorluğuna verilen yeminlerin ve bulunulan vatandaşların yalnızca siz değil, diğer tüm kontlar farkındasınız. Ve şimdi bu yemini ilk bozan sizsiniz. Önce Antakya'yı ve sonra gizli yöntemlerle Laodikeia da dahil olmak üzere diğer

¹¹ Fulcher of Chartres, 1969, s. 134-5, 150-1; Albert of Aachen, 2007, s. 681; Ralph of Caen, 2005, s. 156-7; Ibn al-Qalanisi, 1932, s. 49-50; Gabrieli, 1969, s. 13.

¹² Komnene, 2009, s. 317; Ralph of Caen, 2005, s. 159-60.

¹³ Komnene, 2009, s. 318; Ralph of Caen, 2005, s. 162-3, 168-9; Fulcher of Chartres, s. 175.

bazı müstahkem yerleri ele geçirdiniz. Antakya şehrinden ve diğer tüm yerlerden çekilmenizi –ki yapılması gereken doğru şey budur– ve kendinize karşı yeni düşmanlıklar ve savaşlar yaratmaya çalışmamanızı emrediyorum.¹⁴

Bohemond da karşılık olarak, Aleksios’u büyük bir kuvvetle Haçlıları Antakya’ya kadar takip etme yeminini tutmamakla suçlayarak ona meydan okuyan bir yanıt gönderdi. Bu nedenle her iki taraf da savaşıma kararlıydı ve Aleksios Kıbrıs’tan 1104’te Laodikeia’yı ele geçirecek olan bir filo gönderdi. Bohemond, Bizans komutanına bir mesaj göndererek limanı kendisine teslim etmesini istedi. Ancak meydan okuyan tipik bir Bizans yanıtı aldı: “Müttefiklerimiz, savaşta gösterecekleri kahramanlıkları için paralarını aldı.”¹⁵

Göründüğü üzere bir savaş olmadı. Bohemond, Bizanslılar ve Türk emirlikleri arasında sıkışıp kalmış ve yeni kurulmuş olan prensliğinin ne kadar savunmasız olduğunu anlamaya başlamıştı. Mayıs 1104’te Bohemond, yeğeni ile birlikte Musul emirinin elinde küçük bir mağlubiyet yaşadı ve savaş alanından kaçmak zorunda kaldı.¹⁶ Şimdi Bizanslılar da taarruza geçmişken, Bohemond’un Tancred’e “Doğu bizi karadan, Batı ise bizi hem karadan ve hem de denizden tehdit ediyor” diye şikâyet ettiği iddia edilmektedir.¹⁷ Bu nedenle aniden taktiklerini değiştirdi. Antakya’yı Tancred’e emanet ettikten sonra, küçük bir donanma ile Aziz Simeon limanından yola çıkıp kıyıda dolaşan Bizans savaş gemilerinin yanından dikkatlice geçti. Bizanslılar, onun olası bir Bizans takibinden ve müdahalesinden kaçınmak için, kendisinin ölümüne dair haberler uydurduğuna ve bir tabut içinde geri döndüğüne inanıyorlardı. Tabutun içinde ne olduğunu merak edip içine bakacak olanları caydırmak için göğsünün üzerine ölü ve kokuşmuş bir horoz yerleştirildi. O gittikten

¹⁴ Komnene, 2009, s. 320-2.

¹⁵ Komnene, 2009, s. 328; Lilie, 1993, s. 63-5; Asbridge, 2000, s. 47-53.

¹⁶ Ibn al-Qalanisi, 1932, s. 60-1.

¹⁷ Ralph of Caen, 2005, s. 168.

sonra Tancred, Laodikeia kuşatmasına yeniden başladı ve 1106'de burayı tekrardan ele geçirdi.¹⁸

Sağ salim bir şekilde Apulia'ya ayak basan Bohemond, Fransa ve İtalya üzerinden kapsamlı bir tura çıktı. Birinci Haçlı Seferi'ndeki başarılarının hikâyeleri ondan önce ulaşmıştı. Her nereye gitmişse orada bir kahraman olarak karşılandı ve Fransa kralı I. Philip, kızı Constance'ı ona eş olarak vermekten mutlu oldu. Bu ziyaretin bir nedeni de, Bohemond'un Danişmendliler'in tutsağıyken, Limousin'deki Aziz Leonard tapınağına hac ziyareti yapacağına dair ettiği bir yemini yerine getirmektir. Bir başka sebep ise, Kudüs üzerine düzenlenecek olan yeni bir Haçlı seferi için gönüllülere çağrıda bulunmaktı ve gönüllüler Bohemond'un sancağı altında yer almak için akın etti. Bu önceden tasarlanmış turun başka bir amacı olduğu da açık belli olmalıydı. Bohemond'a bu gezisinde, eski imparator IV. Romanos'un akrabaları olan Bizanslı Diogenes ailesinin birkaç üyesi de eşlik etti. 1094'te Romanos'un oğullarından Nikiforos, Aleksios'u tahttan indirmek için başarısız bir darbe girişiminde bulunmuştu ve bu ailenin taht üzerinde Komnenilerden daha fazla hakka sahip olduğunu düşünenler hâlâ vardı. Robert Guiscard 1081'de Bizans'a saldırdığında, tahttan indirilmiş olan VII. Mihail adına hareket ettiğini iddia etmişti. Bohemond, I. Aleksios ile olan hesaplaşması için kendi girişimine benzer bir bahane hazırlıyordu. Bu, Bizans tahtı üzerinde hak iddia eden ve bazı haksızlığa uğrayanlar adına Konstantinopolis'e karşı yürütülen son eylem değildi.¹⁹

Böylece Ekim 1107'de Bohemond planladığı sefere çıktığında ilk hedefi, Haçlı devletlerinin düşmanı olan Müslümanlar değil Bizans İmparatorluğu'du. Ordusu Adriyatik'i

¹⁸ Ralph of Caen, 2005, s. 170; Fulcher of Chartres, 1969, s. 177; William of Tyre, 1943, i. 451, 460; Komnene, 2009, s. 329-30, 335; Zonaras, 1999, s. 270-1.

¹⁹ Suger, 1992, s. 43-6; Orderic Vitalis, 1969-80, vi. 69-71; Fulcher of Chartres, 1969, s. 181. Nikephoros Diogenes'in isyanı üzerine, bkz. Komnene, 2009, s. 248-59; Zonaras, 1999, s. 260-3; Cross ve Sherbowitz-Wetzor, 1953, s. 180-1.

geçti ve imparatorluk toprakları içinde bulunan Avlona'ya ayak bastı, ardından Dyrrachion limanını kuşatmak için kuzeye doğru harekete geçti. Babasının ayak izlerini bu şekilde takip eden Bohemond, Robert Guiscard'ın yaptığı gibi, karayoluyla Suriye'ye geçmeden önce Adriyatik kıyılarını ele geçirmeyi ummuş olabilir. Bir süreliğine bu tehdit 1081'deki kadar ciddi görünmüş olmalıdır ancak sonunda bu tehdit Bizans dış politikasının o yararlı ve eskimeyen taktikleri tarafından bertaraf edildi: savaştan kaçınma, ustaca taktikler ve altının akılcı biçimde kullanımı. Dyrrachion çok iyi bir biçimde tahkim edilmiş olup iyi korunmuştu. 1107 sonbaharı kışa dönerken Bohemond'un yapabileceği tek şey oturup burayı kuşatma altına almaktı. Aleksios ise, 1081'de olduğu gibi, işgalcilerle doğrudan yüzleşmek için hiç de acele etmedi. Bir av partisinden döndüğünde Bohemenod'un karaya çıktığı haberini aldığı anda ilk tepkisi sakince öğle yemeğinin hazırlanmasını emretmek oldu. Belki de Philea'lı münzevi Cyril'in "kibirli ve burnu havada" Bohemond'un hak ettiği şeyi yakında alacağına dair kehaneti onu rahatlatmıştı. Birliklerini topladıktan sonra, Dyrrachion'u kuşatan Bohemond'un takipçilerini kuşatmak için batıya doğru hareket etti.²⁰ Artık eski taktikler devreye girmişti. Aleksios'un sözde Bohemond'un ordusundaki bazı soylulara gönderdiği ve onların imparator için orduyu terk etmeye hazır olduklarını öne süren bazı uydurma mektupları Bohemond'un ele geçirmesine izin verilerek, düşman kampında anlaşmazlık yaratma girişiminde bulunuldu. Bu taktik, Bohemond bu girişimdeki hileyi kolayca görmesinden ve takipçilerini ihanetle suçlamamasından ötürü başarısız oldu. Ancak sonraki haftalarda erzak azalmaya başlayınca Bohemond'un ordusunda firar olayları görülmeye başlandı. Clarelès'li William, her zamanki hediyelere ve payelere nail olmak için 50 takipçisiyle birlikte imparatorun yanına gitti. Montfort'lu Robert ve hatta Bohemond'un kendi üvey kardeşi Guy bile aynı şekilde

²⁰ Komnene, 2009, s. 356; Abrahamse, 1986, s. 194; Fulcher of Chartres, s. 192; Orderic Vitalis, 1969-80, vi. 101-3.

baştan çıkarıldı. Birliklerinin içindeki bu ağır kayıplar neticesinde Bohemond barış teklifinde bulunmak zorunda kaldı ve Eylül 1108'de bir anlaşma yapıldı.²¹

1096 ve 1097'deki yeminlerden farklı olarak, Aleksios ile Bohemond arasındaki sözde Devol Antlaşması'nın tam hükümleri, Anna Komnene tarafından bir bütün olarak kaydedildiği için günümüze kadar ulaşmıştır. Anlaşmanın ana hususları aşağıdaki gibiydi. 1097'de Konstantinopolis'te yapılan ve Bohemond'un ihlal ettiğini kabul ettiği anlaşma geçersiz ilan edildi. Bununla birlikte, daha önceki anlaşmanın bir yönü, Bohemond'un kendisini imparatorun ve onun oğlu John'un hizmetkârı ve vasalı (*lizios*) olarak ilan eden maddesi korundu. Bunun karşılığında, Bohemond'a Antakya şehri ve mücavirindeki bazı yerler kayd-ı hayat şartıyla verilecekti ancak bunlar istenilen herhangi bir zamanda geri alınabilecekti. Tancred'i, Laodikeia da dahil olmak üzere aldığı diğer tüm şehirleri imparatora geri vermeye ve Aleksios'un adayını Antakya patriği olarak kabul etmeye zorlamayı taahhüt etti. Antlaşma birçok yönden bir hayli müsamahakâr bir anlaşmaydı. Görünüşe bakılırsa Bohemond, 1097'de Konstantinopolis'te iken istediği şeyi yani Antakya'nın mülkiyetinin kendisinde bırakılmasını, imparatorun vasalı olmak kaydıyla elde etmişti.²²

Bir düşünce ekolü, Devol Antlaşması'nın Bizans diplomasisindeki bir tür yeni yaklaşımı temsil ettiğini iddia etmektedir. Bu bakış açısına göre, Birinci Haçlı Seferi sırasında içilen hınçlı yeminlere karşı yapılan doğru bir hamleydi ve Batılı hukuk uygulamaları ışığında formüle edilmişti. Bu etki, Bohemond'un Aleksios ile ilişkisini tanımlamak için Batı feodal yapısına ait bir terim olan *homo ligiusun* doğru-
dan Yunanca çevirisinin kullanımında ve Bohemond'un kendi vasalları ile imparator arasındaki ilişkiye dair hükümlerde

²¹ Komnene, 2009, s. 367-9, 378-9; Orderic Vitalis, 1969-80, vi. 103; Stephenson, 2000, s. 179-83.

²² Komnene, 2009, s. 385-96.

fark edilmiştir.²³ Bu görüş çok inandırıcı değildir. Anlaşmanın ayrıntıları üzerinde Batı etkisi ne olursa olsun son tahlilde bu, Bohemond'u müzakere masasına getiren yöntemler gibi, Bizans dış politikasının standart bir unsuruydu. Bohemond'un imparatora askeri yardımda bulunmasını öngören madde, bir lordun vasalı olma zorunluluğundan ziyade Bizans imparatorlarının, Aleksios'un tıpkı 1097'de İznik'te yenilmiş Türklere yaptığı gibi, düşmanlarını paralı asker olarak ordularına kabul etme şeklindeki geleneksel ilgilerinin bir sonucuydu. Aksi takdirde, muhtemelen Normanların yapacağı hizmetlerin ücreti olarak, Bohemond'a yılda 200 altın ödemeyi kabul etmesine gerek kalmayacaktı. Benzer şekilde, antlaşmadaki müsamahalı tutum, asıl kaygının Antakya'nın bilfiil geri alınması olmadığını göstermektedir. Asıl amaç, imparatorun konumunun uygun bir şekilde kabul edilmesini sağlamaktır. Bu husus bize Antakya patriğinin Bohemond tarafından değil, imparator tarafından atanacağı yönündeki hükmün eklenmesini açıklar. Metin, Aleksios'un makamının vafına dair özel referanslarla doludur. O "ilahî olarak atanmış imparator" ve Roma İmparatorluğunun hükümdarıydı. Bu ifadeleriyle Devol Antlaşması, 1074'te VII. Mihail ile Bohemond'un babası arasında yapılan ve Norman Dükü'nün imparatora, onun hakkı olan "teslimiyet ve iyi niyeti" göstereceğine dair söz verdiği anlaşmayı yansıtıyordu.²⁴ Emperyal egemenliğin bu şekilde tanınmasının güvence altına alınması, açıkça yeterli görüldü ve hassaten Antakya'nın bilfiil mülkiyetini talep etmeye de gerek yoktu.

Hiç şüphesiz, o zamanlar Devol Antlaşması, Alexios için bir zafer olarak görülüyordu. Zira imparatorun eski düşmanı, Bizans İmparatorluk makamının yüksek yapısını tavizsiz bir şekilde ortaya koyan bir belgeye mührünü basmıştı. İmparator artık cömert davranmayı göze alabilir, mağlup Latinlerin ilkbaharda nereye gitmek istediklerine karar vermeden önce, 1108-9 kışında imparatorluk topraklarında kal-

²³ Lilie, 1993, s. 76-7. Asbridge, 2000, s. 97 bu yaklaşıma katılmaz.

²⁴ Krş. Bibicou, 1959, s. 45.

malarına izin verebilirdi. Bohemond'un kendisi Apulia'ya geri döndü. Anlaşmadaki zayıf nokta, elbetteki, Antakya'yı elinde tutan Tancred'in bunu kabul etme olasılığının düşük olmasıydı. Bohemond, anlaşmada yeğenini bunu yapmaya zorlayacağına söz vermişti ancak 1111 baharında İtalya'da öldüğü için bir daha asla Antakya'ya dönemedi. Fakat onun bu konudaki başarısızlığı, illa da onun anlaşmadan caydığı anlamına gelmez. O yola çıkmadan önce hastalık onun vücudunu sarmış olabilir. Apulia'daki Canosa katedralinin yanındaki mozolesinin, imparatorluk kentinin öncü rolünün görsel bir kabulü olarak, Konstantinopolis'teki Kutsal Havariler Kilisesi'ni örnek almış gibi görünmesi hiç de önemsiz değildir.²⁵

Son yıllarında Aleksios, Devol anlaşmasını kabul etmesi için Tancred üzerine baskı uygulamaya çalıştı. Tehdit mesajlarını taşıyan elçiler Antakya'ya gönderildi ve bu elçiler geri çevrildiklerinde, Kudüs kralına ve St Gilles'li Raymond'un oğlu ve şimdi Tripoli kontu olan Bertrand'a yöneldiler. Teklif edilenler her zaman ki şeylerdi: Tancred'e karşı askeri yardım karşılığında verilecek olan hatırı sayılır miktarda para. Müzakereler uzayıp gitti ama bir anlaşma sağlanamadı. Benzer bir yaklaşım 1110'un son aylarında veya 1111'in başlarında, Şam'ın Türk yöneticisine de yapıldı ancak bu da bir sonuç vermedi.²⁶ Tancred 1112'de öldü ancak onun akrabası olan Salerno'lu Roger, henüz bir bebek olan II. Bohemond'un naibi oldu.²⁷ Böylece, 1118 yazında Aleksios ağır şekilde hastalandığında ve Blaherne'den Mangana'daki St George manastırının hastanesine nakledildiğinde Normanlar hâlâ Antakya'yı, sorunsuz bir şekilde ellerinde tutuyorlardı. İronik bir biçimde, onun 1097'de Haçlılara karşı tam bu noktada takındığı kaçamak tavırlar göz önüne alındığında, bazı keşişler ilahi ilhamla imparatorun Kudüs'e ulaşana ve Kutsal

²⁵ Orderic Vitalis, 1969-80, vi. 105; Gadolin, 1982, s. 124-53.

²⁶ Komnene, 2009, s. 400-6; Ibn al-Qalanisi, 1932, s. 112-13; Lilie, 1993, s. 83-7; Hillenbrand, 1999, s. 68-9.

²⁷ Fulcher of Chartres, 1969, s. 204.

RESİM 6: Ayasofya'daki bir mozaik üzerinde bulunan II. İoannis Komninos'un (1118-43) portresi. (Antony McAulay/Shutterstock.com)

Kabir'de dua edene kadar ölmeyeceğini duyurdular. Ama yanılmışlardı çünkü Aleksios 15 Ağustos'ta Konstantinopolis'te hayata gözlerini yumdu.²⁸

Alexios'un halefi ve en büyük oğlu olan II. İoannis Komninos, babasına oldukça benzeyen bir adamdı. O da yetenekli bir asker ve generaldi ve Alexios gibi o da etrafında katı ve hatta püriten bir ahlak aurası geliştirdi. Saçlarını ve ayakkabılarını inceleme için hane halkını sıraya dizdirmekteydi ve sarayda her türden "yemek ve kıyafet israfını" yasakladı.²⁹ O, takip edilmekte olan politika üzerinde dramatik bir şekilde yeniden düşünmeye başlayacak bir adam değildi ve aslında Aleksios ona *Mousai* olarak bilinen, bir tür siyasi vasiyet olarak imparatorluğun nasıl yönetileceğine dair bir kılavuz bırakmıştı. Ölen imparator adeta, mezarından oğluna "Roma'nın esasını ve zengin bir şekilde kutsanmış tahtını" elinde tuttuğunu hatırlattı ve imparatorluğun sınırlarında

²⁸ Zonaras, 1999, s. 282-3; Komnene, 2009, s. 468; Choniates, 1984, s. 5-6.

²⁹ Choniates, 1984, s. 27.

yaşayan düşman halkların açgözlülüğünü doyumak için kullanabilmesi için altın biriktirmesini istedi. Her şeyden önce John, oturduğu makamın kendisine atalarından kalma bir miras ve yalnızca Tanrı tarafından bahşedilmiş bir armağan olduğunu hatırlamalıydı.³⁰ Bu nedenle, Antakya hükümdarlarını imparatorluk otoritesini tanımaya zorlamak ve Bizans'ın Kudüs'teki Kutsal Yerlerin koruyucusu olduğu iddialarını canlandırmak II. İoannis'in göreviydi.

Saltanatının ilk döneminde, bu iki görevi yerine getirmek için çok az fırsatı olmuş gibi görünmektedir. İlk olarak, onun tahta çıkışını engellemek ve kayınbiraderi Nikephoros Bryennios'un imparator olması için kız kardeşi Anna ve annesi Eirene tarafından düzenlenen bir komployla yüzleşmek zorunda kaldı. Aleksios Mangana Manastırı'nda ölüm döşeğindeyken, İoannis babasının mühür yüzüğünü elde etmeyi ve kendisinin seçilmiş halef olduğunun kanıtı olarak saray muhafızlarına göstermeyi başardı.³¹ Sonraki yıllar ise işgaller ve Venedikliler, Macarlar, Danişmend Türkleri ve Peçenekler ile yapılan savaşlarla geçti. 1130'lara kadar Konstantinopolis'teki politika yapıcılar dikkatlerini Latin Doğu'ya çeviremediler. Bu tarihten itibaren II. İoannis artık çok daha güçlü bir konumdaydı. Peçenekleri ve Macarları bozguna uğratmış ve Venediklilerle bir anlaşma yapmıştı. Canlanan bir ekonominin sonucu olarak artan vergi gelirleri, muhtemelen ona son derece büyük bir ordu kurma olanağı verdi. 1137-8 ve 1142-3'te Suriye'ye yapılan iki büyük seferde bu orduya liderlik edecekti.

Kaçınılmaz olarak, İoannis'in bu seferlerle neyi başarmayı amaçladığı konusunda bazı görüş ayrılıkları olmuştur. Bu seferler genellikle imparatorluğun sınırlarını Fırat'a kadar genişletme girişimi olarak değerlendirildiler.³² Ancak İoannis'in asıl amacı, tıpkı babasıninki gibi, otoritesinin

³⁰ Maas, 1913, s. 356-8.

³¹ Zonaras, 1999, s. 284-5; Choniates, 1984, s. 7-13.

³² Lilie, 1993, s. 138-41; Angold, 1997, s. 189; Magdalino, 1993, s. 36-7; Parnell, 2010, s. 149-60.

tanınmasını güvence altına almaktı. Bunun için kullanılan yöntemler de pek yeni değildi; savaşa girmek ve ilhak yerine mümkün olduğunca anlaşmalar ve güç kullanma tehditlerine başvuruluyordu.³³ Ne de olsa toprakların ele geçirilmesi tamamen göz ardı edilmemişti çünkü Bizanslılar 1097-8'de Küçük Asya'nın batısını yeniden fethetmek için hızlı davranmışlardı. Bununla birlikte, İoannis ve onun danışmanları, Antakya'nın ve onun ötesindeki toprakların işgalinin, imparatorluğun kaynaklarını aşırı ölçüde zorlayacak olan, çok ileri bir adım olacağını hissetmiş olabilirlerdi. Bu durumu açığa vuran bir olay daha sonra, 1150'de Kont II. Joscelin'in karısının hatırı sayılır bir emekli maaşı karşılığında Edessa bölgesinden geriye kalanları Bizanslılara devretmesiyle meydana geldi. Elde kalmış olan kalelerde garnizonlar kurulmasına rağmen, yeni topraklar bir yıl içinde Müslümanların eline geçmişti. Devol Antlaşması örneğinde olduğu gibi, II. İoannis bu nedenle bilfiil sahip olmaktan ziyade efendilik arıyor gibi görünüyor. Bunun için kesinlikle bir emsal vardı. Onuncu ve on birinci yüzyılın başlarında, Bizans imparatorları Suriye'deki Halep emirliğini bir tür vasal devlet haline getirmişlerdi. Bu emirliğin Müslüman hükümdarları yıllık haraç ödediler ancak şehri imparatorluğa dahil etme girişimi olmadı.³⁴

Bu izlenim, İoannis'in yaptığı Suriye seferlerine ilişkin üç ana bilgi kaynağının dikkatli bir şekilde incelenmesiyle pekiştirilmektedir. Bu hususta Batılı bakış açısını yansıtan, Tyre başpiskoposu William (yaklaşık 1175-1184), Bizanslı bakış açısını yansıtan John Kinnamos ve Niketas Choniates'in çalışmaları vardır. Bu yazarların hepsini yorumlamak zordur. Üçü de eserlerini İoannis'in saltanatının sona ermesinden yıllar sonra kaleme almışlardı. Tyre'li William, eserini 1170'den sonra yani bu olaylardan yaklaşık 40 yıl sonra kaleme aldı ve iki Bizanslı yazar ise çok daha sonraları iş başındaydılar. Kinnamos'un eseri 1180'den sonra ve Chhonia-

³³ Bu La Monte'un argümanıdır, 1932, s. 253-64.

³⁴ William of Tyre, 1943, ii. 208, 212. Krş. El Cheikh, 2004, s. 167-8.

tes'in eseri ise son halini muhtemelen 1204 yılında almıştı.³⁵ Bu nedenle, yıllar içinde hataların ve çarpıklıkların eserlere nüfuz ettiği neredeyse kesindir ve bu üç eserin, John'un Suriye üzerine yaptığı sefer ve bu seferin arkasındaki sebeplere ilişkin açıklamalarında, kimi zaman oldukça belirgin şekilde neden farklılık arz ettiğini açıklayabilir. Bununla birlikte bu farklılıkların, özellikle de Tyre'li William'ı Bizanslı yazarlardan ayıran farklılıkların başka bir açıklaması daha vardır ve bu ise, bakış açısı ve yorum meselesidir.

Kudüs'te doğmuş olsa da bir Batı Avrupalı olarak, Tyre'li William, statünün toprak sahibi olmak üzerine tesis edildiği bir toplumun insanıydı. Bu nedenle, Haçlı seferi gibi manevi bir girişim için bile olsa, toprak edinimi başlı başına önemli bir amaçtı. William, Birinci Haçlı Seferi'nin sonucunu bu terimlerle nitelendirmektedir ve Latinlerin "Vaat Edilmiş Toprakları ve neredeyse Suriye'nin tamamını nasıl ele geçirdiğini" belirtir.³⁶ Hiç te şaşırtıcı olmayan bir şekilde, İoannis'in eylemlerini sürekli olarak aynı şekilde, Antakya kenti ile mücavirindeki arazinin fiziksel olarak fethini hedefler biçimde sunar. Öte yandan Kinnamos ve Choniates, statünün imparatorluk sarayında sahip olunan mevkiyi işaret eden unvanlara ve payelere sahip olma üzerine tesis edildiği bir toplumun insanıydılar. Takip edilen dış politika esasen, bu hiyerarşinin imparatorluğun sınırlarındaki ulusları da kapsayacak bir şekilde genişletilmesiydi ve toprakların fethi, bu amaca ulaşmanın yalnızca bir yoluydu. Onlar, İoannis'in Suriye üzerine gerçekleştirdiği seferleri tam olarak bu bakış açısından sunmaktadırlar.

Bu üç yazar, İoannis'in 1137'de Antakya'ya gitme kararının hemen arkasında yatan şeyin ne olduğu konusunda hemfikir değillerdir. Choniates buna dair hiçbir sebep göstermez ve İoannis'in bölgede sadece Malazgirt yenilgisinden sonraki

³⁵ Kinnamos, 1976, s. 4; Choniates, 1984, s. xv-xvi; Edbury ve Rowe, 1988, s. 26; Simpson, 2013, s. 14; Harris, 2000, s. 20; Hamilton, 2003, s. 219-33.

³⁶ William of Tyre, 1943, i. 57.

yıllarda Küçük Asya'nın güneydoğu kıyı bölgesi olan Kilikya'yı ele geçiren Ermenilere karşı harekete geçmek olduğunu ileri sürer. Babası Aleksios 1099'da Seleukeia limanını almak için bir donanma göndererek, bölgeyi yeniden işgal etmek yolunda zaten geçici hamleler yapmıştı. Ermenileri şehri geri almakla tehdit ederken, İoannis kendisini harekete geçmek zorunda hissetti. Ermenistan üzerine yapılan sefer sona erdikten sonra Antakya üzerine yapılan harekât, neredeyse sonradan akla gelen bir düşünceymiş gibi sunulmaktadır.³⁷ Öte yandan Tyre'li William ve Kinnamos, bu seferi İoannis'in başarısız bir evlilik ittifakından kaynaklanan öfkesine bağlamaktadır. 1126'da Bohemond ve Constance'ın oğlu, Prens II. Bohemond olarak hüküm sürmek için Antakya'ya gelmişti ancak onun buradaki saltanatı kısa sürdü. 1130'da Ermenilerden ve Danişmend Türklerinden müteşekkil birleşik bir güç tarafından pusuya düşürülüp öldürüldü ve onun yerine geçecek kimse olarak sadece iki yaşındaki kızı Constance kaldı. II. İoannis, çocuğun naibi ile müzakerelere girdi ve Constance'ın, İoannis'in en küçük oğlu Manuel ile evlenmesi konusunda bir anlaşmaya varıldı. İoannis, Ermenilere karşı seferine devam ederken Kilikya yakınlarında, naipliğin fikrini değiştirdiğini ve onun yerine Constance'ı Aquitaine Dükü'nün küçük oğlu Poitiers'li Raymond ile evlendirmeye karar verdiğini ve böylece Raymond'un Antakya prensi olduğu haberini aldı. Kinnamos, John'un Antakya'nın kendi egemenliği altında olmasını istediği için Manuel ve Constance arasındaki evliliği istediğini vurgular. Tyre'li William'a göre bu gerçekleşmediğinde İoannis, I. Aleksios ile Haçlılar arasında 1096-7'de yapılan anlaşmaya atıfta bulunarak, "bütün komşu vilayetlerle birlikte Antakya'nın kendi yetki alanı altında olduğunu ve bundan ötürü bu bölgeyi kendi idaresi altına almayı arzuladığını" iddia etti. Açıktır ki, İoannis, Antakya üzerindeki egemenliğini bir şekilde genişletmek istiyordu.³⁸

³⁷ Choniates, 1984, s. 13-14; Komnene, 2009, s. 326.

³⁸ William of Tyre, 1943, ii. 83; Kinnamos, 1976, s. 22-3; Lilie, 1993, s. 110-12.

Tyre'li William ve Kinnamos'un ileri sürdüğü açıklamalardaki belirsizlik, İoannis'in burada tam olarak ne tür bir egemenlik düşündüğü sorusunu cevapsız bırakıyor. Onun bu konudaki düşüncesi her ne olursa olsun, onu elde etmek için hatırı sayılır bir güç kullanmaya hazırды. Her iki tarihçi de, İoannis'in ordusun 1137 Ağustos'unun sonlarında Antakya'ya ulaştığında, surları hırpalamak için müthiş kuşatma vasıtalarını nasıl kullandığını anlatıyor. Karşısında muazzam bir güç bulan Poitiers'li Raymond'un anlaşma yapmaktan başka bir seçeneği yoktu. Ancak bu anlaşmanın maddelerinin neler olduğu konusunda Bizanslı yazarlar, Tyre'li William'dan önemli ölçüde farklılık arz ederler. William, daha sonra hazırlanan anlaşmanın ayrıntılı bir dökümünü vermektedir. Raymond, kendisinin imparatorun sadık bir vasalı olduğunu ilan etti ve imparator her ne zaman isterse, Antakya'ya veya kalesine girmesine izin verileceğine dair bir yemin etti. Bunun karşılığında Raymond Halep, Shaizar, Hama ve Humus kasabalarını alacaktı. Bu şehir ve kasabalar zaten Müslümanların elindeydi ancak ele geçirilip Raymond'a verildiklerinde, Raymond kendisi Halep'te hüküm sürerken, o da Antakya'yı "mülkiyet hakkıyla elinde tutmak" için İoannis'e teslim edecekti.³⁹ Öte yandan anlaşmanın Bizans versiyonu çok daha belirsizdir. Kinnamos sadece "imparatorun efendi olarak ilan edileceğini ancak onun [Raymond] yasal olarak otorite açısından şehrin muhafızı olması gerektiği" konusunda mutabık kaldığını söylüyor. Choniates ise anlatısında daha da özlüdür ve sadece İoannis'in Raymond'u kendi kölesi (*lizios*) olarak gördüğünü belirtir. Hepsinden önemlisi, bu iki kaynak da Raymond'un Antakya'yı İoannis'e teslim etme taahhüdünden bahsetmiyor.⁴⁰

Grekçe ve Latince kaynaklar arasındaki bu ayrılık, kime inanılacağı konusunda görünüşte hayli büyük bir sorun çıkarmaktadır. Modern anlatıların çoğu Tyre'li William'a yönelmiştir çünkü onun olaylara ilişkin anlatımı Kinnamos ya da

³⁹ William of Tyre, 1943, ii. 92-3.

⁴⁰ Kinnamos, 1976, s. 23-4; Choniates, 1984, s. 16.

Choniates'in anlatısından çok daha ayrıntılıdır.⁴¹ İşte, yorum ve bakış açısı farklılıklarının dikkate alınması gereken yer de tam burasıdır. Tyre'li William anlaşılmayı Antakya'nın bilfiil devrini kapsıyormuş gibi sunmuştu çünkü imparatorun her şeyden önce peşinde olduğu şeyin bu olduğunu varsayılmıyordu. Öte yandan, Bizans sarayının ideolojisini benimsemiş olan Kinnamos ve Choniates, bütün olayın aslında Bizans imparatorunun otoritesinin Antakya prensi tarafından kabul edilmesi olduğu şeklinde değerlendirmişlerdi. William tarafından verilen ayrıntıların mutlaka yanlış olduğunu düşünmek için hiçbir neden yoktur. Durum sadece, Bizanslıların bu maddeleri bu şekilde yorumlamayacak olmalarıydı.

Eğer bu nokta kabul edilirse, II. İoannis'in 1137-8 seferinin geri kalan kısmındaki davranışı çok daha anlaşılır bir hal alır. Şartları ne olursa olsun, İoannis ve Raymond arasında yapılan anlaşmanın ardından, Mayıs 1138'de müşterek bir Bizans-Frank ordusu Halep'e doğru yola çıktı ve Edessa Kontu II. Joscelin liderliğindeki bir birlik de ona katıldı. Bu seferin amacı, Raymond'un Antakya'yı kaybetmiş olmasını telafi etmek için toprak kapma girişimi olarak görülmemelidir. Aksine İoannis, Birinci Haçlı Seferi tarafından gasp edilmiş olan *Oikoumene*'nin lideri olarak rolünün başka bir yönünü yeniden teyit ediyordu. Mümkün olduğunca savaştan kaçınma gayreti Bizans politikasının bir maddesi olmasına rağmen, imparatorun rolünün bir kısmı da, kâfirlere karşı savaş açarak Hristiyan halkı korumaktı. İoannis şimdi bunu elindeki tüm mevcut kaynakları kullanarak yapmaya hazırdı. Bir Arap görgü tanığı İoannis'in, tüm bir evi yıkabilecek büyüklükte kaya parçalarını bir yayla atılan okun ulaşabileceği mesafeden daha uzağa fırlatabilen kuşatma makinelerini görünce yaşadığı dehşeti anlatmaktadır. İoannis'in etkileyici ordusu Kilikya'dan geçerken onu gören bir Yahudi doktor kendinden emin bir şekilde, bu ordunun yakın zaman içinde Halep'e veya Şam'a gireceği yönünde tahminde bulunmuştu.⁴²

⁴¹ Lilie, 1993, s. 120-5; Phillips, 1996, s. 68-71.

⁴² Usamah Ibn-Munqidh, 2000, s. 143-4; Goitein, 1964, s. 303, at 300.

Hıristiyan ordusunun ilk hedefi, Müslüman hükümdar Zengi'nin Antakya Prenslığı ve Edessa kontluğu için gidecek artan bir şekilde tehdit oluşturduğu Halep şehriydi. Halep'in savunmasını aşmanın, İoannis'in iyi donanımlı ordusu için bile çok güç olduğu anlaşılınca, ordu yönünü güneye, Asi nehri üzerindeki Shaizar kasabasına çevirdi. Bu harekâtı Raymond'a alternatif bir prenslik sağlama girişimi olarak sunan Tyre'li William, İoannis'in Shaizar kuşatması sırasındaki enerjisi ve cesareti ile dikkat çekerken Raymond'un mümkün olduğunca az çaba sarf ettiğini anlatıyor. Çünkü Raymond, muhtemelen bir zafer elde edilmesi halinde İoannis'in ondan Antakya'yı alacağını düşünüyordu. Zamanının çoğunu Kont Joscelin ile "şans oyunları oynayarak" geçirdi. Raymond'un bu tavrına John o kadar öfkelenmişti ki, Shaizar emirinden cömert bir ödeme karşılığında bir ay sonra kuşatmayı kaldırdı.⁴³

Kinnamos ve Choniates ise olayı tamamen farklı bir şekilde yorumlamaktadır. İoannis'in kuşatmayı terk etmesinin nedeni olarak Raymond'un davranışından hiç bahsetmezler. Kinnamos, İoannis'in şehri almanın imkânsız olacağını anladığı için emirin tazminatını kabul ettiğini söylemektedir. Choniates ise İoannis'in Edessa'nın saldırı altında olduğunu duyduğunu ve şehrin yardımına koşmak için Shaizar'ı terk ettiğini söylemektedir. Ayrıca, her ikisi de Bizans ideolojisinden etkilendiği için, imparatorun şehrin kendisinden çok daha önemli bir şeyi ele geçirdiğini düşünüyorlardı. Shaizar ahalisi İoannis'i geri çekilmeye ikna etmek için yaptıkları ödemenin bir parçası olarak, kırmızı mermerden oyulmuş olup, iddialara göre Büyük Konstantin'in emriyle yaptırılmış olan ve 1071'de Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türkler tarafından IV. Romanos'tan ele geçirilen bir haç verdi.⁴⁴ Bizans imparatorları, değerli dini nesnelerin ve kutsal emanetlerin

Kâfirlere karşı savaşı yönetmede imparatorun rolü üzerine, bkz. Dennis, 2001, s. 34-7.

⁴³ William of Tyre, 1943, ii. 94-7.

⁴⁴ Kinnamos, 1976, s. 24-5; Choniates, 1984, s. 17-18.

Hıristiyanların elinde olmasını, üstlendikleri rollerin her zaman önemli bir parçası olarak görmüşlerdi. Bir önceki yüzyıl boyunca Suriye üzerine yapılan seferlerde, Vaftizci Yahya'nın saçının bir kısmı, Mesih'in sandaletleri, mucizevi bir şekilde Mesih'in yüzünün şeklinin aksettiği bir çini ve ünlü Mandy-lion ele geçirilmişti. Konstantinopolis'te muhafaza edilen ve halihazırda zaten etkileyici olan koleksiyona eklenen bu tür nesneler, imparatorun ve imparatorluk kentinin prestijini artırdı ve bu nesnelerin geri kazanılmış olmaları, seferin masraflarını ve zorluklarını haklı çıkarmak için fazlasıyla yeterliydi.⁴⁵

Tyre'li William'ın sonraki olaylarla ilgili anlatısı, İoannis'in Shaizar'dan çekilmesi için öne sürdüğü neden ile devam etmektedir. Antakya'ya dönüşünde imparator, din adamları ve halkın oluşturduğu bir alay eşliğinde heybetli bir giriş yaptı ve ardından Halep ve Shaizar henüz alınmamış olsa bile şehrin kendisine teslim edilmesini talep etti. Raymond bu isteğe itaat etmekten kaçınmayı başardı çünkü II. Joscelin, şehrin Bizanslılara teslim edilmesini istemeyen Latin sakinleri arasında bir isyan çıkardı. Ordusunu şehir surlarının dışında bırakmış olan imparator, kendisini çok savunmasız bir şekilde etrafı kuşatılmış bir halde buldu. Kalenin teslim edilmesi talebini derhal geri çekti ve şehri terk etti. İmparator güvenli bir mesafeye ulaştığında, Raymond onun öfkesini yatıştırmak için İoannis'in kampına elçiler gönderdi ve hatta kaleyi teslim etmeyi bile teklif etti. Ancak İoannis bunu reddetti ve Konstantinopolis'e döndü.⁴⁶ Bizans anlatısı ise çok daha özlüdür. Kinnamos, İoannis'in doğrudan Konstantinopolis'e döndüğünü söylemek suretiyle onun Antakya'da durduğunu tamamen görmezden gelir. Ancak Choniates, İoannis'in Antakya'ya girişini tarif eder ve tahmin edilebileceği gibi bunun ideolojik manada sahip olduğu öneme büyük bir vurgu yapar. Antakya halkının onu ne

⁴⁵ Matthew of Edessa, 1993, s. 32; Leo the Deacon, 2005, s. 207-10; Skylitzes, 2010, s. 223-4, 259; Guscini, 2009, s. 179-81.

⁴⁶ William of Tyre, 1943, ii. 97-102; Lilie, 1993, s. 128-30.

kadar sıcak karşıladığına ve İoannis'i karşılama töreninin görkemine değinir. Bir kez daha, Grek ve Latin anlatılar hiçbir şekilde uzlaştırılamaz. Fark, olgulardan ziyade yorumlamadan kaynaklanmaktadır. William'ın versiyonu, İoannis'in şehre sahip olmak için istekli olduğunu, Choniates'in anlatısı ise imparatorun, otoritesinin tanınmasını istediğini varsaymaktadır.⁴⁷

Aynı yorum farklılığı, İoannis'in 1142-3'te Suriye üzerine yaptığı ikinci sefere dair Latince ve Grekçe anlatılardaki farklılığın altında da yatmaktadır. İlk bakışta Bizans tarihçileri, Antakya ve çevresinin ilhakının, seferin arkasındaki ana motivasyon olduğunu öne sürüyorlar gibi görünmektedir. Kinnamos, İoannis'in Kilikya, Attaleia ve Kıbrıs ile birlikte Antakya'yı da en küçük oğlu Manuel için bir mülk haline getirmek istediğini söylemektedir. Choniates, İoannis'in "Antakya'yı Konstantinopolis ile birleştirmek" ve onun üzerindeki egemenliğini genişletmek için bir hayli istekli olduğunu ve düzenlediği seferin arkasındaki gizli amacın bu olduğunu söylemektedir.⁴⁸ Yine de bu ifadelerin her ikisi de tam anlamıyla fethin gerisindeki motivasyonu açıklamada yetersiz kalıyor. Kinnamos'un, İoannis'in imparatorluğun topraklarının bir bölümünü ayırıp Manuel'e vermeyi planladığını kastetmiş olması ihtimal dahilinde değildir. Böyle bir şeyi yapma fikri, Bizans'ın imparatorluk gücünün bölünmezliği kavramına ters düşerdi.⁴⁹ İoannis'in, 1137'den önce olduğu gibi, Manuel'in dahil olduğu bir evlilik ittifakı oluşturmayı düşünmesi çok daha olasıdır. Choniates'e gelince, onun sözleri, imparatorluk egemenliğini kabul etmeye zorlayarak Antakya'yı imparatorluğun yörüngesine sokma arzusu olarak da yorumlanabilir.

Öte yandan çok daha detaylı bir anlatım sunan Tyre'li William çok daha spesifiktir. "Görünüşe bakılırsa dünyadaki

⁴⁷ Choniates, 1984, s. 18.

⁴⁸ Kinnamos, 1976, s. 26-7; Choniates, 1984, s. 22.

⁴⁹ 14. yüzyılda benzer bir plan önerildiği zaman, bu plan Batılı bir yenilik olarak şiddetle kınandı: Gregoras, 1973-94, i. 184-5.

hiçbir krallığın önünde duramayacağı" devasa bir orduyla İoannis'in Suriye'ye nasıl indiğini anlatmaktadır. İmparator bir kez daha, önceki anlaşmaya uygun olarak, Raymond'un içkale ve tahkimatlarıyla birlikte Antakya'yı teslim etmesini istedi. Böylece İoannis komşu Müslüman şehirlere daha iyi savaş açabilirdi. Raymond birkaç kez şehre gelmesi için İoannis'i davet etmesine rağmen, soylular ve şehir ahali si şehrin "efemine Greklere" teslim edilmemesi konusunda kararlıydılar. Bu nedenle, patriğin başkanlığında bir elçilik heyeti, Raymond'un şehri teslim etme yetkisinin olmadığını söylemek suretiyle öfkeli bir imparatoru ordusuyla birlikte kışı Kilikya'da geçirmeye zorlamak için İoannis'e gönderildi. Farklılık aynıdır: Fiziksel sahiplik ve hâkimiyetle ilgili Latin takıntısı, varlıkların doğru bir düzen içinde konumlandırılması şeklindeki Bizans kaygısı.⁵⁰

İkinci sefer sırasında, kaynakların açıkça belirttiği üzere, İoannis Kudüs'teki Kutsal Yerlerin koruyuculuğu rolünü de kapsayacak şekilde hedeflerini genişletti ve kutsal şehre hacca gitme niyetinde olduğunu belirtti. Choniates, İoannis'in her zaman Kutsal Kabir'i ziyaret etmek ve onu hediyelerle süslemek istediğini söylemektedir. Tyre'li William, imparatorun Kudüs kralı Fulk'a (1131-43) bu ziyareti yapma niyetini ve ordusunu da beraberinde getirdiğini bildiren mektuplar gönderdiğini aktarmaktadır. Bir Bizans istilasından korkan kral tedirgin oldu. Bu nedenle, Kudüs Krallığının imparatorun ordusunu barındıracak kadar zengin veya büyük olmadığını söyledi ve yanında sadece 10.000 adam getirmesi için yalvardı. İoannis bunun üzerine gitmemeye karar verdi çünkü "binlerce kişinin yanında hareket etmesine alışkın olan birinin bu kadar küçük bir refakatçi grubu ile ilerlemesini imparatorluk görkemine uygun görmedi."⁵¹ İoannis'in bu konudaki ısrarı, onun gözünde bu ziyarete attığı ideolojik önemi ve on birinci yüzyıldaki seleflerinin Fâtımîlerle yaptıkları antlaşmayla kurdukları Kutsal Yer-

⁵⁰ William of Tyre, 1943, ii. 123-5; Lilie, 1993, s. 135-8.

⁵¹ Choniates, 1984, s. 22; William of Tyre, 1943, ii. 126-7.

RESİM 7: 1136'da Konstantinopolis'te, II. İoannis'in emriyle inşa edilmiş olan Pantokrator Manastırı.

lerin Koruyucusu rolünün yeniden kurulmasına göz kulak olduğunu göstermektedir. İoannis'in erken ve beklenmedik ölümü, Antakya ve Kudüs ile daha fazla müzakere yapılmasına son verdi. Kilikya ormanlarında yaban domuzu avlarken, yanlışlıkla sadağındaki oklardan biri imparatorun elini kesmişti. Yara mikrop kaptı ve imparator 8 Nisan 1143'te öldü. Oğlu Manuel, merhum imparatorun cesedini de yanına alarak orduyla birlikte Konstantinopolis'e döndü. İoannis sonunda kendi yaptırdığı Pantokrator manastırına gömüldü.⁵²

Bu ani sona rağmen, hem İoannis'in Suriye seferleri hem de Latin devletlerine yönelik olarak izlediği genel politika onun çağdaşlarına başarılı görüldü. İoannis'in 1138'de Konstantinopolis'e dönmesinden kısa bir süre sonra Mihail Italikos tarafından verilen bir söylev, onun tahtını çevreleyenlerin ideolojisi hakkında bir fikir verir. Italikos, İoannis'in Doğu'daki başarısını özetleyerek, Edessa prensinin kendisine mızraklı süvarileriyle yardım etmeyi teklif ettiğini, Kudüs kralının tacını bırakıp İoannis'i tek imparator olarak tanı-

⁵² Kinnamos, 1976, s. 27-34; Choniates, 1984, s. 23-9; William of Tyre, 1943, ii. 128-30.

dığını ve Konstantinopolis'in egemenliğinin Antakya'ya kadar uzandığını iddia etti.⁵³ Bu söylev, neredeyse kesin olarak imparatorun huzurunda verildiğinden, hatibin ona duymak istediklerini söylemek zorunda olduğu gerekçesiyle ona itiraz edilebilir. Italikos, yalnızca eli boş dönen ve büyük ödülü alamamış olan bir imparatoru pohpohlayarak elinden geldiğince kötü bir işi iyi göstermeye çalışıyordu. Yine de 1137 seferi, John'un siyasi muhaliflerinden biri tarafından da bir başarı olarak değerlendirilmiş gibi görünüyor. Kız kardeşi Anna Komnene, İoannis'in "Antakya şehrini küçülttüğünü" yazmıştı. Eğer İoannis burayı fethetmeyi hedefleyip de başarısız olsaydı, özellikle kocası Nikephoros Bryennios bu seferde görev yaparken kapıldığı bir hastalıktan ötürü öldüğü için, Anna'nın bu eleştiri fırsatını kaçırmaması çok küçük bir ihtimal olurdu. Başka bir yerde, Aleksios'un elde ettiği başarıların pek çoğunun "onun tahtını devralanların aptallığı" yüzünden heba edildiğinden yakınmıştı.⁵⁴ Bu nedenle İoannis'in Suriye seferleri, 864'te Bulgaristan'a karşı yapılan ve amacı ülkeyi ilhak etmek olmayıp, Bulgar hanı Boris'i Bizans imparatorunun egemenliğini kabul etmeye zorlamak olan seferle karşılaştırılabilir. Bu açıdan bakıldığında, İoannis yapmak istediği şeylerin çoğunu elde etmişti.⁵⁵

Hatta bazı Latin kaynakları bile aşağı yukarı aynı şeyi ima etmektedir. 1137-8 seferinden yalnızca birkaç yıl sonra eserini kaleme alan Orderic Vitalis, Antakya'yı İoannis'e teslim etme anlaşmasından bahsetmiyor. Bunun yerine, İoannis'in birlikleri ile Antakya prensi arasındaki ilk çatışmadan sonra Raymond, Bizans'ın Antakya üzerindeki iddialarında haklı olduğunu fark etti ve böylece imparatorun vasalı oldu. Şam'ın kâfirlerine karşı yardım etme sözü karşılığında imparatorun Antakya'yı aldı ki bu anlatı, olayların Bizans tarihçilerinininkinden farklı olmayan bir versiyonudur.⁵⁶

⁵³ Italikos, 1972, s. 243, 259-60.

⁵⁴ Komnene, 2009, s. 4-5, 409; Magdalino, 2000, s. 20-1.

⁵⁵ Theophanes Continuatus, 1838, s. 164-5.

⁵⁶ Orderic Vitalis, 1969-80, vi. 502-9.

Başka bir Latin yazar olan Deuil'li Odo, 1137'de Tarsus ve Mamistra kasabalarını ele geçirdiğinde İoannis'in oradaki Latin piskoposları kovduğunu ve onların yerine kendi atadığı kişileri getirdiğini kaydetmek suretiyle bize İoannis'in öncelikleri hakkında bir fikir verir.⁵⁷ Bu eylem İoannis'in, seferin ideolojik önemine dair ilgisini gösterir ve bir kez daha peşinde olduğu şeyin otoritesinin tanınması olduğunu öne sürer. O çağa ait olan bu çağdaş düşünceler hiç şüphesiz, imparatora dair hiçbir kişisel hatıraları olmayan Kinnamos ve Choniates'in imparatorla ilgili anlatıları için bir başlangıç noktası sağladı. Her ikisi de neredeyse kayıtsız şartsız bir biçimde onun hakkında olumlu bir düşünceye sahiptiler ve bunun nedenini anlamak zor değildir. İoannis, bir Roma imparatorunun tüm görevlerini yerine getirmiş birisi olarak görülüyordu. İmparatorluğun hem doğudaki ve hem de batıdaki düşmanları üzerine başarılı seferler düzenleyerek Oikoumene'yi savunmuş ve otoritesinin tanınmasını zorla kabul ettirmek suretiyle dünyanın ilahi olarak tesis edilmiş düzenini desteklemişti. Bu nedenle, Choniates için John, imparatorların "en asili"ydi ki bu Ayasofya Katedrali'nde, onun mozaikten portresinde ebediyen korunan bir imgeydi.⁵⁸

Komnene, Kinnamos ve Choniates gibi Bizans aydınları, yönetmeyi bilen imparatorlar olarak I. Aleksios ve II. İoannis'in saltanat dönemlerine derin bir nostaljiyle baksalar da, daha uzak bir perspektiften bakıldığında onların Haçlı devletlerine yönelik olarak izledikleri politikaların tehlikelerle dolu olduğunu anlamak daha kolaydır. Bu, onların Bizans saray mensuplarının gözünde itibarlarını arttırırken, batı Avrupa'da Bizans İmparatorluğunun imajı için, özellikle de papalık makamı nezdinde, çok az şey yaptılar. Bunların hepsi, Doğu'daki Latin varlığını sürdürme ve böylece Kudüs'ü Hristiyanların elinde tutma şeklindeki dinî amaca karşı çalıştıkları kolayca görülebilirdi. Geçici çıkarları Bizanslıların çıkarlarıyla çatışanlar, imparatorla olan çatışmalarını haklı

⁵⁷ Odo of Deuil, 1948, s. 68-9.

⁵⁸ Choniates, 1984, s. 45.

çıkarmanın bir yolu olarak bu suçlamayı kullanmakta gecikmediler.

Bunu ilk yapan Bohemond oldu. Onun 1106'da Batı'ya gelişi, İtalya ve Fransa'yı gezerek "deniz ötesine yapılacak olan seferi" için birlikler toplaması bir propaganda savaşının başladığının işaretiydi. Bir noktada Bohemond, Papa II. Paschal'a (1099-1118) planladığı saldırıyı haklı çıkarmak için Aleksios'a bir dizi suçlamada bulunduğu bir mektup yazdı. Suçlamaların çoğu, ortaçağda yapılacak olan bir askeri harekâtı meşrulaştırmak için alışılmış bir şekilde kullanılan suçlamalardı. Ondadan önce babası Robert Guiscard'ın yaptığı gibi Bohemond da, Aleksios'un 1081'de, önceki imparator III. Nikiforos'u devirmesine atıfta bulunarak onun meşru imparator olmadığını, "korkunç entrikalar ve ihanetle" iktidarı kazanan bir gaspçı olduğunu iddia etti. Bu suçlama Batılılar için ciddi bir suçlamaydı. Çünkü bu fiil Aleksios'un meşru efendisini devirerek onun tahtını ele geçirdiği anlamına geliyordu. Bu, Batılılar nezdinde onun imparatoruna verdiğini varsaydıkları sadakat yemininin ihlali anlamına geliyordu. Tam olarak aynı suçlama, 1066'da Normanların İngiltere'yi işgalini haklı çıkarmak için de kullanılmıştı.⁵⁹

Bohemond tarafından ileri sürülen diğer suçlamalar oldukça farklıydı ve Aleksios'un bir Hristiyan olmasına rağmen Kudüs'ü "özgürleştirme" amacına yönelik dindar girişime karşı çalıştığını ve hatta kâfirlerin tarafını tuttuğunu ileri sürüyordu. Anna Komnene'nin aktardığına göre, Bohemond Antakya'dan Roma'ya geldiğinde, Aleksios'un paganları Hristiyanlara karşı kışkırttığının kanıtı olarak papalık sarayında sergilemek için Bizans ordusunda görev yapan ve tutsak alınmış olan bazı Peçenek paralı askerlerini beraberinde getirdi. Bohemond, Aleksios'un 1080'lerde Normanlara karşı yürüttüğü seferlerde İznik'teki Türk sultanından askeri yardım aldığını fark etmiş ve bunu papaya söylemiş

⁵⁹ Bohemond'dan Papa II. Paschal'a, Holtzmann, 1935, s. 280-2 içinde; William of Tyre, 1943, i. 461, 470-1; Orderic Vitalis, 1969, vi. 69-71. Krş. William of Poitiers, 1998, s. 70-1, 76-9, 100-1.

olabilir.⁶⁰ Diğer başka uğursuz entrikalar da imparatora atfedildi. Bohemond Papa'ya yazdığı mektupta, gizemli bir şekilde "hacıların soyulup boğulmasından" Aleksios'un sorumlu olduğunu iddia etmişti.⁶¹ Bu muhtemelen Aleksios'un Birinci Haçlı Seferi'ni karşıladığı zamana ve Haçlı ordularının Balkanlar'dan geçerken yaşadıkları kötü deneyimlere bir göndermedir. Bohemond'un mektubunda kısaca ve dolaylı olarak yaptığı bu suçlama, Bohemond asker bulmak için dolaşırken, o esnada Batı Avrupa'da dolaşan ve *Gesta Francorum* olarak bilinen Birinci Haçlı Seferi'nin kısa, anonim bir Latince anlatısında çok daha ayrıntılı olarak yapıldı. Bu eser, neredeyse kesinlikle Bohemond'un ordusundaki bir şövalye ya da din adamının işiydi ve Norman liderini büyük bir savaşçı ve Haçlı girişiminin şüphesiz kahramanı olarak sunmaktadır. Öte yandan I. Aleksios bu eserde sürekli olarak düşmanca bir şekilde tasvir edilmiştir. O, "iğrenç bir imparator" olarak tanımlanır ve yaptığı her şey, Haçlıları yok etmek için tasarlanmış uğursuz bir komplo olarak sunulur. Onun yemin konusunda ısrar etmesi, "Mesih'in şövalyelerini ustalıkla ve sahtekârlıkla zapt etme" girişimidir. Türkler Keşiş Peter'ın yandaşlarını katlettiklerinde buna sevinir ve onlarla birlikte Haçlıların çöküşünü sağlamak için planlar yapar.⁶² 1106-7'de Batı'da dolaşan bir diğer Bizans karşıtı tarih eseri, Aura'lı Ekkehard'ın Birinci Haçlı Seferi'nin üçüncü dalgasının başına gelenler hakkındaki anlatısıdır. Bu seferi oluşturan çeşitli birliklerin hepsi, tıpkı Tzitas ve Toulouse'lu Raymond'un eşlik ettiği birlikler gibi, 1101 yazında Küçük Asya'da bir felaketle karşılaştı. Ekkehard bu birliklerin içindeydi ve yaşanan felaketin bir görgü tanığı idi. Ekkehard'ın imparatora yönelik suçlamalarından biri, imparatorun Boğaz'ı geçerek Küçük Asya'ya gitmekte olan Haçlıları boğmayı planladığıydı ki bu muhtemelen Bohemond'un II. Paschal'a yazdığı mektupta atıfta bulunduğu bir hikâyeydi.⁶³

⁶⁰ Komnene, 2009, s. 352; Ibn al-Qalanisi, 1932, s. 80.

⁶¹ Holtzmann, 1935, s. 281.

⁶² Hill, 1962, s. 5, 7, 11, 12, 17; Krey, 1928, s. 57-78; Wolf, 1991, s. 211-15.

⁶³ Ekkehard of Aura, 1844, s. 220-1.

Bohemond'un propagandası etkili ve yaygın olmasına rağmen, Bizans İmparatorluğuna karşı giriştiği bu sefer başarılı olmadı ve girişimi Devol Antlaşması'nda aşağılanmayla sona erdi. Bununla birlikte onun çabaları, hiç kuşkusuz büyük ölçüde *Gesta Francorum*'un da etkisiyle, o dönemin Batı edebiyatında Bizanslıların büyük ölçüde olumsuz bir şekilde tasvir edilmesine yol açtı. Birinci Haçlı Seferi ile ilgili anlatımı, Keşiş Robert, Nogent'lı Guibert, Malmesbury'li William ve Orderic Vitalis gibi Doğu'ya hiç seyahat etmemiş kişiler tarafından kopyalandı. Bunlar *Gesta*'da anlatılan tüm korku hikâyelerini tekrarladılar ve onlara yenilerini eklediler. I. Aleksios, Haçlıları zehirlemek, onların üzerlerine vahşi aslanlar ve leoparlar salmak ve onları Türklerin kurdukları pusulara yönlendirmek için komplo kuran "kurnaz ve tatlı dilli, aldatma sanatında üretken ve mahir bir usta" idi.⁶⁴ On ikinci yüzyılın ilerleyen dönemlerinde zayıf ve kadınsı ancak düzenbaz ve hain gibi bu kötücül betimlemeler sadece Aleksios'a değil, giderek artan biçimde tüm Bizanslılara uyarlandı. Onlar her zaman "Grekler" diye anıldılar ve asla "Romalıları" diye adlandırılmadılar, bu nedenle onların Roma İmparatorluğu ile devamlılık iddialarını dolaylı olarak reddettiler. Nogent'lı Guibert, bir gün bir adamı iktidara getiren ve ertesi gün onu sürgüne gönderen Greklerin aptallığını ve kararsızlığını kınayarak, Bizans siyasi düşüncesinin temelini, imparatorluk makamının doğasını sorguladı. Bazıları bu modern Grekleri eski atalarıyla karşılaştırdı ve Greklerin ataları lehinde olacak şekilde şu sonuca ulaştılar: Bizanslılar, eski Greklerin sahip oldukları tüm erdemleri kaybetmiş olup ve onların Troya savaşından sonra başlayan uzun süreli düşüşün bir parçası olarak, onların yalnızca kötü alışkanlıklarını miras almışlardır.⁶⁵

⁶⁴ Robert the Monk, 2005, s. 97, 99; Guibert of Nogent, 1997, s. 60; Peter Tudebode, 1974, s. 20, 22; William of Malmesbury, 1998-9, i. 611; Orderic Vitalis, 1969-80, v. 46-7, 331-2.

⁶⁵ William of Tyre, 1943, ii. 461-2; Guibert of Nogent, 1997, s. 30-1, 38, 60; Odo of Deuil, 1948, s. 56-9, 88-9, 98-9; Benjamin of Tudela, 1907,

Bu karalamalardan çok fazla anlam çıkarmaya çalışmak yanlış olur. Bizanslılar, daha önceden de Latin yazarlardan, özellikle de Bizans'ın usta diplomatik manevraları yüzünden köşeye sıkışmış olanlardan bu tür eleştiriler alıyorlardı. Papa I. Nicholas (858-67), III. Mihail'in Bulgar politikasını hiç mi hiç onaylamadı ve imparatoru, Bulgarları din bahanesiyle imparatorluğuna tabi kılmakla eleştirdi. Onuncu yüzyılda Ottonlular ile Bizans imparatoru arasında bir evlilik ittifakı sağlama girişiminde başarısız olan Cremona'lı Liudprand, Konstantinopolis'te karşılaştığı "yumuşak, kadınsı, uzun kollu gömlek giyip başlarına süs takan, kukuletalı, yalancı, cinsiyetsiz, aylak insanlara" karşı öfke doluydu. Onuncu yüzyılda yaşamış bir Alman vakanüvis, Greklerin zorla yenemedikleri insanları hilelerle alt etmelerinden duyduğu tiksintiyi kaydetmişti.⁶⁶ Fakat bu olumsuz görüşler yeni olmadığı gibi evrensel de değildi. Orderic Vitalis, Aleksios'un Birinci Haçlı Seferi'ne yönelik tutumunu eleştirirken sert sözler sarfetmiş olmasına rağmen, onun 1118'de ölümü üzerine onu "büyük bilge bir adam, fakirlere merhametli, askerlerine karşı güler yüzlü, cesur ve şanlı bir savaşçı, cömert ve ilahi yasanın en çalışkan hizmetkârı" olarak tanımlamıştı.⁶⁷ Belki de hepsinden önemlisi, Bizanslılar tehlikenin farkındaydılar. *Oikoumene*'yi ya da imparatorun haklı konumunu savunmak adına kendileri için meşru olan eylemlerin Batı'da çok farklı bir biçimde sunulabileceğini anlamışlar gibi görünüyorlar. Birinci Haçlı Seferi'nin bölgeden geçişi sırasında bile, I. Aleksios ve onun danışmanları, bu dindar girişimi desteklemekte başarısız olduklarına dair herhangi bir imadan kaçınacak şekilde, eylemlerini sunmanın gerekliliğini çok iyi anlamışlardı. Anna Komnene, Aleksios'un Haçlıların gözünde konumunu güçlendirmek için bir miktar

s. 13; Walter Map, 1983, s. 179; Nicholson, 1997, s. 57; Ni Chleirigh, 2011, s. 161-88.

⁶⁶ Nicholas I, 1925, s. 601; Liudprand of Cremona, 2007, s. 272; Widukind of Corvey, 1935, s. 148; Obolensky, 1971, s. 117-18.

⁶⁷ Orderic Vitalis, 1969-80, iv. 14-15.

başarı kazanmak istediğini ve 1097 ile 1098'de Monte Casino başrahibine gönderdiği mektuplarda da benzer bir endişeyi yansıttığını hatırlatmıştı.⁶⁸ Haçlı seferinin ardından, Batı'da dolaşan propagandayı çürütmek için Aleksios çok çalıştı. Bohemond'un asker toplamak için çıktığı Avrupa turu sırasında, Norman liderinin onu "Hıristiyanların düşmanı" olarak kınadığını öğrendiğinde Pisa, Cenova ve Venedik hükümetlerini, olaylara dair Bohemond'un anlattıklarına inanamamaları ya da onun seferine katılmamaları konusunda uyarılmıştı. Kendisini dindar bir Hıristiyan hükümdar olarak sunmak için, Fâtımîler tarafından esir alınan bazı Latin şövalyelerinin serbest bırakılmasını sağlayıp onları Konstantinopolis'te iyi bir şekilde ağırladı ve Bohemond'un bıraktığı izlenime karşı koyacaklarını umarak onları İtalya'ya geri gönderdi.⁶⁹ İmparatorluğun Batı'da hala dostları vardı, bu yüzden verilen hasarın mutlak kalıcı olacağı anlamına gelmiyordu.

Bununla birlikte, Bohemond'un Papa'ya yazdığı mektupta Aleksios'a karşı, onun ne kadar sinsi olduğunu kanıtlayacak olan, başka bir suçlama daha vardı: onun iddiasına göre Aleksios "evrensel papalık kilisesindeki birliği, kendi nezdinde olduğu kadar halkı nezdinde de bozmuştur, bu nedenle kendisinin ve halkının Roma Kilisesi'nden ayrıldığı açıktır." Bu iddia, *Gesta Francorum* ve diğer kroniklerin bahsetmediği bir şeydi.⁷⁰ Bohemond, Bizans ve Batı Kiliseleri arasında bir ayrım olduğunu ve artık birlik içinde olmadıklarını anlamış ya da kendisine bu konuda bilgi verilmişti. Bu husus, sıradan insanlardan ziyade din adamlarının çok daha fazla farkında oldukları bir şeydi ve on ikinci yüzyılın ilerleyen yıllarında, Greklerin hataya düştüklerine ilişkin broşürler artan sayıda üretildi. Deutz'lu Rupert gibi ciddi din adamları, Bizanslıların papalık makamının otoritesini

⁶⁸ Komnene, 2009, s. 296; Hagenmeyer, 1901, s. 140-1, 152-3.

⁶⁹ Komnene, 2009, s. 332-4; Albert of Aachen, 2007, s. 755. Krş. Orderic Vitalis, 1969-80, v. 351.

⁷⁰ Holtzmann, 1935, s. 281.

kabul etmeyi reddetmelerine, *Filioque* meselesindeki mesnetsiz iddialarına ve komünyon ayinlerinde mayalı ekmek kullanmalarına karşı ateş püskürdüler. Onların Antakya'nın eski patriği John Oxites gibi Bizans'daki muadilleri bu ithamlara memnuniyetle cevap verdiler.⁷¹ Teolojik manada kılı kırk yaran bu konu tek başına başına bir tehdit oluşturmadi. Bizans için tehlike, Bohemond'un mektubunda zımnen ifade edilen, Bizanslıların Roma Kilisesi ile ayrılık içinde oldukları için, onlara savaş açmanın meşru olduğu fikrinde yatıyordu. Papalık elçisini durumun böyle olduğuna pekâlâ ikna etmiş olabilir çünkü asker toplamak için çıktığı Avrupa turunda ona bir papalık elçisi olan Segni'li Bruno eşlik etmişti ki, bu da Bohemond'un girişimi için papanın onayını aldığını akla getirmektedir. Anna Komnene, imparatorluğun 1107'deki işgalinin, papanın desteğini aldığından oldukça emindi.⁷² Sadece bir nesil sonra bir papa, Bizans imparatorunu bir Hıristiyandan daha aşağı gördüğünü açıkça belirtecekti. II. İoannis'in Poitiers'li Raymond'a karşı Antakya üzerine düzenlediği ilk seferin haberi Mart 1138'de Roma'ya ulaştığında, Papa II. Innocent (1130-43) öfkelenmişti. Bizans ordularında görev yapan tüm Latinlere hitaben, imparatorun "kilisenin birliğinden ayrıldığı" yani onun bir bölücü olduğu gerekçesiyle onları orduyu terk etmeye çağıran bir buyruk yayınladı. 1147'de bir Fransız piskopos, İoannis'in Antakya'ya saldırısının Bizanslıların yalnızca ismen Hıristiyan olduklarını gösterdiğini ve bu nedenle Konstantinopolis'e bir saldırı yapmanın meşru olacağını ileri sürmek suretiyle daha da ileri gitmişti. Nisan 1204'de Dördüncü Haçlı Seferi'nde ordusuyla birlikte hareket eden din adamları tarafından da aşağı yukarı aynı şey söylendi.⁷³

⁷¹ Guibert of Nogent, 1997, s. 31; Van Engen, 1983, s. 362; Runciman, 1955, s. 108-9.

⁷² Komnene, 2009, s. 352-3; Suger, 1992, s. 45. Bununla birlikte, Bohemond'un Bizans imparatorluğuna bir saldırı için değil, sadece Kudüs'e düzenlenecek bir sefer için papalık onayı aldığı iddia edildi. Bkz. Rowe, 1966-7, s. 105-202; Whalen, 2010, s. 111-26.

⁷³ Innocent II, 1885, 354-5. satırlar; Odo of Deuil, 1948, s. 68-71; Lilie,

Bir kez daha I. Aleksios ve II. İoannis tehlikenin gayet iyi farkındaydılar ve papalık ile köprüler kurmak için girişimlerde bulundular. 1112'de Aleksios Roma halkına hitaben, Papa II. Paschal'ın yakın zaman önce batı imparatoru V. Henry'den (1106-25) gördüğü sert muameleden dolayı onların acısını paylaştığını aktaran bir mektup yazdı. Kısa bir süre sonra, Milano başpiskoposu Kudüs seyahati esnasında Konstantinopolis'ten geçtiğinde Aleksios, kiliseleri birbirinden ayıran meseleler üzerine bir dizi müzakere düzenledi.⁷⁴ II. İoannis'de 1124'te bir kilise konsilinin bu bölünmeyi çözmek için toplanmasını önermek ve 1136'da Konstantinopolis'te Roma ve Bizans Kiliselerinin temsilcileri arasında bir müzakere düzenlemek için Roma'ya bir elçi gönderdiğinde hemen hemen aynı şeyi yaptı.⁷⁵ Fakat bu girişimlerden hiçbirisinde netice alınamadı. Bu bölünme ve onunla birlikte Bizans'a karşı askeri harekâtın bahanesi olma potansiyeli mevcudiyetini korudu. Günün sonunda, Bizanslılar kendi dünya görüşlerini haklı çıkarırken, reforma uğramış papalığın ve onun yaratımları olarak Haçlı seferlerine ve Suriye'deki Latin devletleri ile olan ilişkilerinde kaçınılmaz olarak sınırları ihlal ediyorlardı. Hristiyan âleminin lideri olarak imparatorun rolünü korumak için harekete geçtiklerinde, Hristiyan âleminin düşmanı ve kâfirlerin müttefiki olmakla suçlanabilirlerdi. Ancak on ikinci yüzyıl devam ederken, Bizans sarayındaki bazı kişiler hatalarından ders aldılar ve politikalarını Batılıların bakış açısından değerlendirildiğinde kabul edilebilir şekillerde sunmaya çalıştılar.

1993, s. 131. Krş. Robert of Clari, 1936, s. 94; Gunther of Pairis, 1997, s. 90.

⁷⁴ Hoffman, 1980, s. 514; Bloch, 1946, s. 222-3; Hussey, 1986, s. 179-80.

⁷⁵ Theiner ve Miklosich, 1872, s. 1-3; Dvornik, 1979, s. 144-7; Runciman, 1955, s. 113-18; Russell, 1979, s. 21-2.

LATİNLERİN DOSTU

II. İoannis'in halefi ve Komninos hanedanının üçüncü imparatoru olan I. Manuel (1143-80), kansız bir darbeye iktidara geldi. Dört erkek kardeşin en küçüğüydü ve bunlardan ikisi babalarından önce ölmüş olsa da, İoannis'in hayatta kalan en büyük oğlu İsaakios'un, onun yerini alacağına dair çok tabii bir varsayım vardı. Ancak İoannis Suriye'de öldüğünde, Manuel babasının ölüm yatağının başucunda iken İsaakios Konstantinopolis'teydi. İddiaya göre ölmekte olan imparator Manuel'i halefi olarak aday göstermişti ve orduyu Konstantinopolis'e geri götüren kişi Manuel idi. Manuel daha başkente varmadan önce onun başkentteki destekçilerine, Manuel'in tahta çıkmasına itiraz etmeye karar vermesi durumunda İsaakios'u tutuklamaları talimatını içeren mektuplar gönderildi. İsaakios ancak Manuel Haziran 1143'te şehre girdikten ve konumunu sağlama aldıktan sonra ve sürgün kararını metanetle karşıladıktan sonra serbest bırakıldı.¹ Manuel'in popülaritesi zarar görmedi değil; ancak Konstantinopolis halkı, en büyük erkek çocuğun imparator olma hakkının ihlaliyle ilgilenmedi ve yeni imparatoru coşkun bir şekilde karşıladı. Ona karşı çıkanlar olmasına rağmen, onun halk nezdinde sahip olduğu popülarite dikkatli bir şekilde geliştirildi ve bu popülarite onun hükümlanlık döneminin hatırı sayılır bir bölümü boyunca korundu. Ondandır tahta geçen babası ve büyükbabası gibi o da yetenekli bir generaldi ve 1149'da Sırlara karşı kazandığı zaferleri, Konstantinopolis'e göste-

¹ Kinnamos, 1976, s. 30-1, 33-4; Choniates, 1984, s. 26-7, 29-30; William of Tyre, 1943, ii. 128-9.

rişli ve muzaffer bir şekilde girerek duyurdu. Kalabalıkları memnun eden jestlerin değerini biliyordu. Değerli bir kutsal emanet olan ve İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra üzerine yatırıldığı inanılan bir mermer bloğu, Efes'ten Konstantinopolis'e gönderildiğinde imparator da limanda bekliyordu ve onu kendi sırtında Büyük Saray'a taşımıştı.² Kendisine hizmet edenlerde muazzam bir sadakat hissi uyandırdı. O, sekreteri John Kinnamos tarafından yazılan tarih eserinin kahramanıdır ve Kinnamos bu eserinde ona mümkün olan her türden erdemi atfeder ki bu erdemler sadece savaşta gösterilen cesareti değil, aynı zamanda zekâyı, insanlığı ve hatta felsefe ve tıp konularını kapsar. Manuel'in ordusunda asker olarak görev yapan John Phokas, sonraki yıllarda ondan "çok büyük bir hayırsever" olarak söz etmişti.³

Daha da şaşırtıcı olan, Manuel'den Batı Avrupa'da ve Kudüs Krallığında kaleme alınmış Latin kroniklerinde de iyi bir şekilde bahsedilmesi, bu eserleri kaleme alan yazarlar tarafından "cömert ve değerli bir adam," "her zaman kutsanmış bir sevgili" olarak övülmesidir.⁴ "Greklerin" genel olarak kötülendiği yerde böylesine parlak bir istisnanın varlığı, bir açıklama yapılmasını gerektirmektedir. Manuel'i, seleflerinin izlediği politiklardan ayrılan ve Batılı devletlerle ve Haçlı devletleriyle olan ilişkilerinde çatışmanın yerine işbirliğini ikame eden, esin kaynağı bir yenilikçi olarak görmek cezbedicidir.⁵ Ama bu cazibeye ayak direnmelidir. Manuel dış politikanın bu alanında kuşkusuz babasından ve büyük-babasından çok daha fazla hayal gücü ve beceriyi uygulamaya sokmuş olsada, yenilikçiliğinin ve işbirliğinin boyutu abartılmamalıdır. Manuel "Latin yanlısı" değildi: o –elbette– Bizans yanlısıydı. Onun eylemlerinin yakından incelenmesi, kendisinin ve danışmanlarının, I. Aleksios ve II. İoannis ile

² Kinnamos, 1976, s. 207-8; Choniates, 1984, s. 53, 125.

³ Kinnamos, 1976, s. 144-5, 168, 184, 190, 217; Phokas, 1988, s. 332.

⁴ William of Tyre, 1943, ii. 452, 461; Robert of Clari, 1936, s. 46; Caffaro, 2013, s. 143-4.

⁵ Lilie, 1993, s. 141; Magdalino, 1993, s. 44-6.

HARİTA 4: Bizans İmparatorluğu, y. 1150

aynı hedefleri izlediklerini göstermektedir. Tek fark o ve danışmanlarının, Haçlı devletlerinin yöneticilerini ve Batı'daki destekçilerini, özellikle de papalığı gücendirmekten kaçınmak için, eylemlerini kabul edilebilir bir şekilde sunma konusunda daha dikkatli olmalarıydı. Üstelik takip edilen bu daha dikkatli yaklaşım, Manuel'in saltanatının son yıllarında, daha önceki hatalarından ders aldığı zaman ortaya çıkmıştı. Bu nitelikler bir yana, Batılıların görüşüne karşı onun bu duyarlı davranışının Manuel'in, Bizans egemenliğini Haçlı devletleri üzerinde genişletme hedefine büyük ölçüde ulaşmasını sağladığı hususunda şüphe yoktur.

Hükümdarlığının ilk yıllarında I. Manuel'in Antakya Prenslığı'ne karşı olan yaklaşımı seleflerinden farksızdı: II. İoannis'in, zamansız ölümüyle bıraktığı yerden o devam etti. Manuel, babasının tabutuyla Konstantinopolis'e varmadan önce, Poitiers'li Raymond tarafından gönderilen bazı elçiler ona yetişti. Başkentin henüz güvence altına alınmış olmaması nedeniyle Manuel'in zayıf bir konumda olduğunu hissederek Raymond, Kilikya'da Antakya'ya yakın olan ve Bizans ordusunun işgal ettiği bölgeleri terk etmesini Manuel'den talep etti. Manuel'in yanıtı Kinnamos tarafından kayıt altına alınmıştır. Onun kaydettiği sözler tam olarak o esnada konuşulanlar olmayabilir ancak Bizans sarayının bu konuda takındığı tutumu temsil etmektedirler. Manuel bu talebi sadece reddetmekle kalmadı, elçilere Antakya'nın "önce bizim devletimize ait olduğunu" hatırlattı.⁶ Raymond, Bizans'ın elindeki bu şehirlere saldırarak iddiasını haklı çıkarmaya çalıştığında Manuel, Andronicus ve John Kontostephanos komutası altında Antakya surlarına doğru ilerleyecek olan bir orduyu bölgeye gönderdi. Bir kez daha kendisinden üstün bir güçle karşı karşıya kalan Raymond, 1145'te Konstantinopolis'e gidip barış yapmak zorunda kaldı. Manuel önce onun ziyaretini kabul etmeyi bile reddetti ve burnu yeterince sürtülsün diye bekledi. Ancak Raymond, II. John'un Pantokrator manastırındaki mezarını usulüne uygun bir şekilde zi-

⁶ Kinnamos, 1976, s. 32-3; Lilie, 1993, s. 143.

yarete bulunduktan sonra, tıpkı 1137’de II. İoannis’e yaptığı gibi, Manuel’in *liziosu* ya da vasalı olma yeminini etmesine izin verildi.⁷

Bu şekilde davranmak suretiyle Manuel sadece Antakya’ya yönelik ondan önceki dönem takip edilen politikayı değil, genel olarak küçük komşu devletlere yönelik Bizans yaklaşımını da takip ediyordu. Yüzyıllar boyunca Bizanslılar, imparatorun üstünlüğünü ve onun özel statüsünün onlar tarafından tanınmasını talep ettiler. Manuel, sadece Antakya prensiyle olan mevzuda değil, saltanatı boyunca da bunu yapmaya devam etti. 1172’de, Sırların bir isyanını bastırdıktan sonra Manuel, onların mağlup liderleri, “hafızası Nemanja’ya ait olan, eşsiz bir enerjiye sahip büyük ruhlu bir adam” olan Stephen Nemanja’yı huzuruna kabul etmişti. İmparator yükseltilmiş bir platformda otururken, Nemanja af dilemek için boynunda bir kement olduğu halde çıplak ayakla onun huzuruna çıktı. Bu sahne daha sonra halkın görebilmesi için Konstantinopolis’in kiliselerinden birinde bulunan bir mozaikte ölümsüzleştirildi.⁸ Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan (1156-92) 1162’de Konstantinopolis’i ziyaret ettiğinde başkente, yenilmiş bir düşman olarak gelmiş olan Nemanja’nın aksine, imparatorla bir ittifak kurmak için gelmişti. Bununla birlikte, karşılama şekli, ince değişikliklerle de olsa aynı mesajı barındırmaktaydı ve Kinnamos’a göre, padişah orada “hizmetçi kılığında”ydı. Bir kez daha imparator, ziyaretçisini altın bir tahtta oturmuş, cübbesi mücevherler ve incilerle kaplı ve boynuna kocaman bir yakut takmış olarak karşıladı. İmparatorun cömertliğini ve himayesini göstermek için ona cömert hediyeler verildi.⁹ Bununla birlikte, Manuel’in saltanatı sırasında her zaman olduğu gibi, bunun sadece bir iş olduğunu ileri sürmek yanlış olur. Tahta geçmesinden sonraki birkaç yıl içinde, geleneksel Bizans po-

⁷ Kinnamos, 1976, s. 35-6; Choniates, 1984, s. 31.

⁸ Kinnamos, 1976, s. 215; Choniates, 1984, s. 90; Mango, 1986, s. 225, 228.

⁹ Kinnamos, 1976, s. 156-8; Choniates, 1984, s. 67-8.

litikalarını Batı Avrupalılara ve onların Haçlı seferi girişimlerini kapsayacak şekilde genişletmenin tehlikelerine karşı muhtemelen onun için uyarı hükmünde olacak bir şey vuku bulacaktı: İkinci Haçlı Seferi.

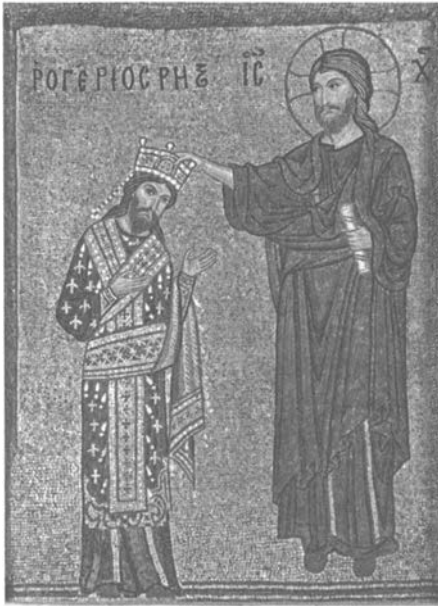
Sefer 1145'te Papa III. Eugenius tarafından başlatıldı. Onun Haçlı seferine çağrı niteliğindeki buyruğu olan *Quantum Praedecessores*, 1144'te Edessa şehrinin Musul ve Halep atabeği olan Zengi tarafından ele geçirilmesine ve Müslüman zaferinin Haçlılara yönelik ortaya çıkardığı tehdide bir yanıt olarak yayınlandı. Papa'nın çağrısına cevaben, biri Fransız kralı VII. Louis (1137-80), diğeri ise batı imparatoru seçilen III. Conrad (1138-52) tarafından yönetilen iki büyük ordu kuruldu.¹⁰ II. Urbanus'un 1095'teki vaazından farklı olarak, Eugenius'un çağrısı hiçbir şekilde Bizans imparatoru ile diplomatik temastan esinlenmemiştir. Ancak hem VII. Louis hem de III. Conrad, Kutsal Topraklara giderken Balkanlar ve Konstantinopolis üzerinden gitmeye yani Birinci Haçlı Seferi'nin yolunu takip etmeye ve ordularına önderlik etmeye karar verdikleri için Bizans'ın bu girişime müdahil olmaktan kaçınması mümkün değildi.

Görünüşte, Manuel'in Haçlı ordularının gelişine tepkisi, Aleksios'un yarım yüzyıl önce verdiği tepkiye oldukça benziyordu. Gerçekten de, paralellikler o kadar büyüktür ki bazıları için Anna Komnene'nin 1096-7 olaylarına dair yorumunu, onun eserini kaleme aldığı sıralarda meydana gelen 1147-8'deki olaylara göre modellemiş olarak görmek cezbedicidir.¹¹ Böyle bir açıklama gerçekten gerekli değildir. Bizans seçkinlerinin izledikleri dış politika hususunda sahip oldukları bakış açısındaki süreklilik, iki seferin hemen hemen aynı şekilde ele alınması için yeterli nedendir. Her iki durumda da yaklaşan Haçlı ordularının bir tehdit oluşturduğuna dair güçlü bir şüphe vardı. John Kinnamos, anlatısının en başında Kudüs'e yolculuğun sadece bir bahane ol-

¹⁰ Phillips, 2007, s. 37-60.

¹¹ Stephenson, 2003, s. 41-54; Magdalino, 2000, s. 16; Thomas, 1991, s. 304-5.

duğunu ve bu seferin asıl amacının Konstantinopolis'in fethi olduğunu belirtir.¹² Manuel muhtemelen Haçlı seferinin bir kez daha Güney İtalya'daki Normanlar tarafından istismar edileceğinden korkuyordu ve bu korkuları yersiz değildi. VII. Louis'in asıl planının İtalya üzerinden seyahat etmek ve oradaki Norman hükümdarı II. Roger'a katılmak olduğunu biliyor olabilirdi. Roger sefere katılmadı ancak 1147 sonbaharında yani İkinci Haçlı Seferine ait birlikler Bizans topraklarından geçtiği sırada, 1081 ve 1107'de Robert Guiscard ve Bohemond gibi, Adriyatik'i geçerek bir saldırı başlattı. Donanması Bizans adası Korfu'yu işgal etti ve ardından zengin Korinthos ve Thebai şehirleri üzerine akın düzenlemek için Korinthos Körfezi'ne doğru yola çıktı.¹³ Roger'ın bu eylemi Konstantinopolis'teki gerilimin artmasına çok katkıda

RESİM 8: 1147'de, Bizans'ın Yunanistan'daki toprakları üzerine yıkıcı bir baskın düzenlemiş olan Sicilya'nın Norman kralı II. Roger (1130-54). Öte yandan, Palermo'daki Martorana kilisesinde bulunan bu mozaik portrede o, bir Bizans imparatoru kılığında ve ismi Grekçe olarak tasvir ediliyor. (Renata Sedmako-va/Shutterstock.com)

¹² Kinnamos, 1976, s. 58.

¹³ Otto of Freising, 1953, s. 69-70; Kinnamos, 1976, s. 76; Choniates, 1984, s. 43-5; Odo of Deuil, 1948, s. 11, 83.

bulundu, bu yüzden I. Manuel kendisini, büyükbabasının Batı ulusları hareket halindeyken “imrenilen şehri” korumak için verdiği tavsiyeye uymak zorunda hissetti.¹⁴

Manuel ve onun danışmanları tarafından kullanılan taktikler, Aleksios’un 1096-7’de kullandığı havuç ve sopa yaklaşımına çok benziyordu ancak orduların gelişi konusunda daha iyi bilgilendirilmiş ve daha iyi hazırlanmış gibi görünüyordular. Liderler tarafından gönderilen elçiler, ordulardan tam bir yıl önce, oldukça önem arz eden erzak meselesini görüşmek üzere 1146 sonbaharında Konstantinopolis’e geldiler. Ertesi yaz, ordular harekete geçtiğinde, Bizans elçileri onları karşılamak için batıya gönderildi. Bavyera şehri Regensburg’da VII. Louis ile bir araya geldiler ve orada Aleksios’un Konstantinopolis’te Birinci Haçlı Seferi liderlerine ilettiği taleplerin aynısını yaptılar: Fransız kralının imparatorun topraklarına saldırmayacağına dair söz vermesi ve Haçlılar tarafından daha önce imparatorluğa ait olup Türklerden alınan herhangi bir yeri imparatora geri verilmesi gerektiğini söylediler. Elçiler, eğer kral bu şartlara yemin etmeye hazır ise, Fransız ordusu için yeterli malzeme sağlanacağına söz verdiler.¹⁵

Planlama dikkatli olmasına rağmen, 1147 yazında ilk Haçlı birlikleri sınırı geçerek Bizans topraklarına girmeye başladığında, bir dizi tatsız olay meydana geldi. III. Conrad’ın ordusu önce Tuna’yı geçerek güneye, Niş ve Sofya’ya doğru ilerlerken, birkaç hafta sonra VII. Louis’in komutası altındaki Fransızlar onları izledi. Sorun, Haçlılar erzak almaya çalıştığında başladı. Yerel halkın bazıları, Haçlıların bakır madeni paraları için haksız bir döviz kuru teklif ederek kâr etme fırsatına karşı koyamadılar. Diğer bir hile ise şehirlerinin surlarının arkasında kalmak ve Batılıların satın alacakları malların parasının içine koymaları için surlardan sepet sarkıtmaktı. Bu sepetler surlardan yukarı çekildiğinde, sepetlere düşük kaliteli yiyecekler konulup tekrardan sar-

¹⁴ Maas, 1913, s. 356-8; Magdalino, 1993, s. 28.

¹⁵ Choniates, 1984, s. 36; Odo of Deuil, 1948, s. 27-9.

kıtılacaktı ve bu ise hiçbir şey yapamayacak durumda olan Haçlıları öfkeliendirecekti. Ayrıca, Haçlıların para ödemek yerine zorla erzak ele geçirdiği durumlar da oldu. Germen birliği Philippopolis'e ulaştığında, buradaki Bizanslı halkla olan ilişkiler de düşük bir seviyedeydi. Sarhoş bir grup Germen, bir meyhanede yapılan yılan dansı gösterisinin onları zehirlemek için bir bahane olduğunu ileri sürdü ve şehir surlarının dışındaki binaların çoğunu yaktı. Edirne'de ise, bir manastırda hasta yatan bir Germen, intikam almak isteyen yerel halktan bazıları tarafından öldürüldüğünde, Conrad'ın yeğeni Frederick Barbarossa, meseleye bizzat müdahale etti ve manastırı derhal yaktı. Birinci Haçlı Seferi örneğinde olduğu gibi, bu olaylar sadece emperyal politikanın değil, bireysel sahtekârlığın veya kötü niyetin sonucuydu. Ayrıca, bu çatışmalar sadece Bizanslılar ve Haçlılar arasındaki çatışmalarla sınırlı değildi: Fransızlar ve Germenler, yol üzerindeki bir kasabada ne zaman karşılaşırsalar birbirleriyle kavga ediyorlardı.¹⁶

Manuel ve danışmanları ancak Germen ordusu Eylül ayında Konstantinopolis'e yaklaştığında durumu kontrol altına alabildiler. Edirne'deki olay göz önüne alındığında, imparator anlaşılır bir şekilde Almanların imparatorluk başkentine yaklaşmaları konusunda isteksizdi. Bu nedenle Germen kampına bir elçi göndererek Gelibolu'ya gitmelerini ve Boğaziçi'nden ziyade Çanakkale Boğazı'nı kullanarak Küçük Asya'ya geçmelerini rica etti. Conrad bunu yapmayı reddetti ve ordusuyla Konstantinopolis'e doğru yürütmeye devam etti.¹⁷ Bu durumda, Manuel, "görünür amaçları" Kutsal Topraklara seyahat etme olarak gözüken Almanlara açık bir saldırı yapmak konusunda isteksiz olsa da, askeri çatışma kaçınılmazdı. Kabaran bir nehrin suları kamplarını sular altında bıraktığında pek çok adam ve teçhizat kaybetmelerine rağmen, Germenler savaşımaya devam etti ve Konstantino-

¹⁶ Kinnamos, 1976, s. 60-1; Choniates, 1984, s. 37; Odo of Deuil, 1948, s. 42-5; Phillips, 2007, s. 168-73, 185-91.

¹⁷ Kinnamos, 1976, s. 62.

polis surlarının dışında bir meydan muharebesi gerçekleşti. Bu aşamada Manuel'in Conrad ile ilişkileri hakkında en ayrıntılı bilgi kaynağı olan Kinnamos'a göre, Germenler daha küçük imparatorluk ordusu tarafından büyük ölçüde Türk ve Kuman paralı askerlerden oluşan birlikler tarafından yenildi çünkü Bizanslılar "askeri bilimde ve savaş azminde üstündüler."¹⁸ Kinnamos daha sonra Manuel'in taktiklerini o bilindik "diğer araçlarla" nasıl değiştirdiğini anlatır. Morali bozulmuş ve aşağılanmış olan Conrad'a, Bizans siyaset teorisi üzerine bir ders veren ve kendisine Roma İmparatorluğu ile uğraştığını hatırlatan bir mektup gönderildi: "Ataları silahla bütün dünyayı dolaşan, sizin ve güneşin altındaki her ırkın efendisi olanların bu ülkeye sahip olduklarını düşünün." Daha sonra Germen hükümdarını boğazın Asya tarafına taşıması için bir tekne sağlandı.¹⁹ Konu Conrad'ın ordusu olunca Manuel, bu ordunun hâlâ birkaç hafta geride olan Fransızlarla bağlantı kurmamasını sağlamaya hevesliydi ve bu nedenle onu mümkün olan en kısa sürede Boğaz'ın karşısına geçirdi. Karşıya geçmeden önce, Germen birliklerine Bizans'ın hizmetine girmeleri için bir hayli cazip tekliflerde bulunuldu. Bazıları Haçlı seferine çıkarken ettikleri yemini bozup orada kalmayı kabul etmekten çok mutluydu.²⁰

4 Ekim'de VII. Louis bölgeye geldiğinde, Almanlar gitmişti ve düzen yeniden sağlanmıştı. Askeri bir çatışma yaşanmadı ve Fransız kralına, şehri ziyaret eden herhangi bir hükümdara sunulan standart karşılama yani görkemli ve samimi ancak aynı zamanda onun ast statüsü konusunda hiçbir şüphe bırakmayacak şekilde düzenlenmiş bir karşılama yapıldı. Kral, imparator tarafından Blaherne Sarayı'nda kabul edildi ve oturması için ona her zamanki gibi imparatorluk tahtından daha düşük bir seviyeye yerleştirilmiş bir koltuk verildi. Ona, Büyük Saray'ın şapelindeki Hz. İsa'ya ait kutsal emanetleri içeren rehberli bir şehir turu sunuldu. Ardından,

¹⁸ Kinnamos, 1976, s. 63-5.

¹⁹ Kinnamos, 1976, s. 65-7.

²⁰ Kinnamos, 1976, s. 67, 71.

imparatorun dostu ve müttefiki olacağına dair yeminler ederek yeminini yenileyen Louis ve ordusu, Boğaz'dan gemiyle karşıya geçti.²¹

1147'deki durum, elbette, 1097'dekinden farklıydı çünkü Haçlılar boğazı geçtiğinde hâlâ Bizans topraklarındaydılar ve İkonion'daki Selçuklu Türklerinin kontrolündeki topraklara geçene kadar öyle kalmaya devam edeceklerdi. Böylece Manuel, doğu topraklarından geçen orduların ikmalini üstlendi.²² Ancak 1101'deki Haçlılar gibi, Fransız ve Germen orduları da İkonion'da ilerlemeye çalışırken sert bir Türk direnişiyle karşılaştı. III. Conrad, Fransızları beklemeden öne çıktı ve ordusu şiddetli bir darbe aldı. Ordular İznik'te birleşip yeniden toplandılar ve savaşarak Ocak 1148'de gemiyle Antakya'ya gidecekleri Attaleia limanına ulaşmayı başardılar.²³ Manuel yine de bu bozgundan bir miktar kazanç elde etmeyi başardı. Aralık 1147'de III. Conrad Efes'te hastalandığında, Manuel onu alması ve Konstantinopolis'e getirmesi için bir gemi gönderdi. Ve Conrad bu hareketi, "Manuel bizi öncekilerimizden herhangi birine yapılandan daha fazla onurlandırdı" diye ilan edecekti. Ertesi bahar, iyileşmiş olan Conrad, Haçlı seferi yeminini yerine getirmek için deniz yoluyla Kutsal Topraklara doğru yola çıktı.²⁴ 1148 sonlarında veya 1149 başlarında gemiyle eve dönen Conrad ve yeğeni Frederick, Manuel ile bir kez daha Selanik'te buluşmak için mola verdiler ve orada onunla, her zamanki yeminle mühürlenmiş bir ittifak anlaşması imzaladılar. Anlaşma, her iki hükümdarın da düşmanı olan Güney İtalya'daki Normanlara yönelikti. Burada Manuel, Normanlardan gelen tehdidi savuşturmak için her ikisi de batı imparatorundan yardım istemiş olan I. Aleksios ve II. İoannis'in izinden gidiyordu. Gerçekten de Manuel, Conrad'ın baldızı Sulzbach'lı Bertha

²¹ Kinnamos, 1976, s. 68-9; Odo of Deuil, 1948, s. 58-61, 67.

²² Odo of Deuil, 1948, s. 77.

²³ Roche, 2006, s. 85-97; Phillips, 2007, s. 178-80, 195-203.

²⁴ Kinnamos, 1976, s. 70-1; Barber ve Bate, 2010, s. 45-6; Odo of Deuil, 1948, s. 109.

ile 1146 zaten evlenmişti.²⁵ Böylece Manuel, I. Aleksios'un Toulouse'lu Raymond'la olan ilişkisindeki gibi, düşmanını tekrardan müttefiki haline getirmeyi başarmıştı.

Bizans sarayında, Manuel'in İkinci Haçlı Seferinin bölgeden geçişini ele alış tarzı kesinlikle büyük bir başarı olarak karşılanmıştı. John Kinnamos bunu, imparatorluk şehrinin korunduğu ve Haçlıların imparatorun egemenliğini kabul etmek zorunda kaldığı bir vaka olarak sunmaktadır. Saray hatibi Manganeios Prodromos, Manuel'in Konstantinopolis'i "batının vahşi canavarlarından" kurtarmasını kutlayarak onunla aynı çizgide yer almıştı.²⁶ Oldukça gizli taktikler kullanılmış olsa da bu, alınan sonuç açısından oldukça haklı görülebilirdi. Eğitimli seçkinler sınıfının bir başka üyesi, Selanik başpiskoposu Eustathios, Manuel'i öven bir konuşmasında şunları söylemişti:

Böylece karşı tarafa kolayca geçtikleri için istediklerini yapamadılar. Çünkü onları şöyle bir silkelemek ve korkutmak suretiyle onlara emirler verdin... ve bir şeye kalkışmayı akıllarına getirmeye bile cesaret edemedi bölgeden ayrıldılar...²⁷

Elbette fazla söze gerek yok; bu taktiklere maruz kalanların çoğu daha az etkilenmişti. İkinci Haçlı Seferi başarılı olmadığı için öfkeleri daha da sert olacaktı. Haçlı orduları Kutsal Topraklara vardıkları zaman Temmuz 1148'de esas amaçları olan Şam'ı ele geçirme girişimlerinde çok kötü bir şekilde başarısız oldular. Bunun yerine 1154'te Şam, Zengi'nin oğlu ve onun halefi olan Nureddin'in yönetimi altına girdi ve bu onun kaynaklarını ve onun Kudüs Krallığını ve diğer Latin devletlerini tehdit etme kabiliyetini büyük ölçüde artırdı. Bu felakete bir açıklama getirmek için bir günah keçisine ihtiyaç vardı ve bazıları Antakya prensi Poitiers'li Raymond'u

²⁵ Kinnamos, 1976, s. 36-7, 72. Krş. Komnene, 2009, s. 101-3, 133; Otto of Freising, 1953, s. 54-9.

²⁶ Kinnamos, 1976, s. 68-9; Jeffreys ve Jeffreys, 2001, s. 101-16.

²⁷ Eustathios of Thessalonica, 2013, s. 40.

suçlarken, Bizanslılar tarafından izlenen politikalar bu role tam olarak uyuyordu.²⁸

Bu eleştiriler, artık Manuel'in dostu ve müttefiki olan Conrad'dan gelmedi. Onun akrabası olan Freising piskoposu Otto, sefere dair kaleme aldığı kısa anlatısında, Bizanslılara karşı hiçbir suçlamada bulunmaz.²⁹ Bu eleştiriler VII. Louis'in papazı olan Deuil'li Odo tarafından yazılan ve Bizans'a karşı şiddetli bir önyargı ile karakterize edilen ilk elden kaleme alınmış olan raporda yer alıyordu. *Gesta Francorum*, Nogent'li Guibert ve Birinci Haçlı Seferi'ne dair diğer anlatılar gibi Odo'nun anlatısı da Greklerin efemine tabiatına dair o bilindik bütün küçümsemeleri barındırmaktadır ancak aynı zamanda Bizanslılara karşı belirli suçlamalarda da bulunur: imparator ve onun temsilcileri, Haçlı seferini destekleyeceklerine söz vermiş olan ancak bunu yapmadıkları gibi, Küçük Asya'ya geçtikten sonra Haçlılar üzerine saldırınsınlar diye Türkleri kasten kışkırtan lafebese ve ikiyüzlü dalkavuklardılar.

Bu suçlamaların ilkinin ele alacak olursak, Odo'ya göre Greklerin ikiyüzlülükleri, Bizans elçilerinin Regensburg'da VII. Louis ile görüşmesiyle başladı. Odo, Bizans elçilerinin Fransızların iyi niyetini "beceriksiz bir alçakgönüllülükle" güvence altına almaya çalışırken kralın huzurunda yaptıkları konuşmaların başındaki o dalkavukluk gösterilerini ve okudukları uzun mektupları sert bir şekilde eleştirdi. Fransız kralı Konstantinopolis'e vardığında, imparator Manuel'in ona tıpkı astlarına davrandığını gibi davrandığını, onu hoş ve pohpohlayıcı sözlerle yatıştırdığını ve gerçek düşüncelerini mütebessim yüzünün arkasına gizlediğini gördü.³⁰ Odo, erzak konusunda Regensburg'da verilen taahhütten kısa bir süre sonra vazgeçildiğini iddia etmektedir. Fransız ordusu Tuna'yı geçip Bizans topraklarına girdikten sonra, Manuel'in yeterli yiyecek sağlamadığını fark etti ve Odo, er-

²⁸ William of Tyre, 1943, ii. 194.

²⁹ Otto of Freising, 1953, s. 79-81.

³⁰ Odo of Deuil, 1948, s. 24-9, 59-61, 77.

zak olarak şehir sularından sarkıtılan sepetlerle kötü yiyeceklerin verilmesi gibi olaylardan imparatoru sorumlu tuttu. Ordu, Konstantinopolis çevresine ulaştığında işler düzeldi ancak daha sonra imparator, Fransız kralından tavizler koparabilmek için erzak akışını kısıtlamaya başladı. Birlikler Boğaz'ın karşı kıyısına gemilerle taşınırken, kralı fethedilen şehirlerin Bizanslılara iade edileceğine dair daha fazla güvence vermeye zorlamak için ikmal kasten sınırlandırıldı. Hatta Odo, bazı Haçlıların Küçük Asya'da açlıktan öldüklerini bile duymuştu.³¹ Odo'nun son ve en ciddi suçlama ise, imparatorun İkonion'daki Selçuklu Türkleri ile gizli anlaşma yaptığı yönündeki suçlamasıydı. Fransızlar Ekim 1147'de Konstantinopolis'e ulaştığında Manuel'in kısa bir süre önce, Haçlıların Kudüs'e ulaşmak için savaşmak zorunda kalacakları düşman olan Türklerle, 12 yıllık bir ateşkes anlaşması imzaladığını keşfettiler. Fransızların Küçük Asya'daki müteakip deneyimi, imparatorun askeri bir ittifak olarak Türklerle bir ateşkes anlaşması yapmadığını gösteriyor gibiydi. Manuel'in temin ettiği rehberler, orduyu yanlış yola yönlendirdi ve ardından orduyu Türklerin saldırılarına terk etti.³²

Bu suçlamaları basitçe, Haçlı seferinin uğradığı başarısızlığın suçunu Bizanslılara yıkmaya yönelik düşmanca bir girişim olarak reddetmek kolay olacaktır ve kesinlikle Odo'nun Haçlılara erzak tedariki konusundaki suçlamalarını kabul etmek zordur. Erzak ve malzeme kıtlığı muhtemelen kısmen dürüst olmayan yerel Grek halkının ve Fransızlardan önce bölgeye gelmiş olan ve ihtiyaç duydukları şeylerin çoğuna ücretsiz olarak el koyan Germen Haçlıların hatasıydı.³³ Odo'nun geriye kalan iki suçlaması ise geleneksel Bizans yöntemlerine dair yapılmış anlaşılabilir bir yorumdu. Lafebeliği ve ikiyüzlülük ile ilgili olarak söylenenler, Bizans kültüründe bir şey söylerken aslında çok daha başka bir şeyi kastetme yeteneği, imparatorluk sınırlarını aşan barbarlar

³¹ Odo of Deuil, 1948, s. 40-1, 76-7, 97.

³² Odo of Deuil, 1948, s. 55, 83, 89, 109.

³³ Odo of Deuil, 1948, s. 40-5, 49; Runciman, 1951-4, ii. 274-5.

ile medeni bir Romalıyı ayıran çok saygın bir retorik beceri olarak değerlendirilmekteydi. Odo'nun Regensburg'daki Fransız kralının huzuruna çıkan bu ikiyüzlü ve lafebese elçiler hakkındaki açıklaması bu nedenle kulağa çok doğru gelmektedir ve o zamana ait diğer başka kanıtlarla desteklenmektedir. Ağustos 1146'da, İkinci Haçlı Seferi için yapılan hazırlıklar sürerken, Manuel, VII. Louis'e hitaben bir mektup yazmıştı. Bu süslü kelimelerle dolu mektupta imparator, Fransız kralını Konstantinopolis'te kabul etmeye istekli olduğunu uzun uzadıya ifade etmişti. Bununla birlikte, neredeyse sanki sonradan aklına gelen bir düşünceymiş gibi, Manuel şu yorumu ekledi: "Ancak, asil şahsınız da biliyor ki, imparatorluk asası kıymetli imparator, büyükbabam tarafından ele geçirildiğinde, o bölgelerden çok sayıda ordunun yolu buralara düştü ve anlaşmalar yapıldı." Bu yorum 1096-7'deki Birinci Haçlı Seferi liderlerinin ele geçirilen kasabalar ile toprakları imparatora geri vereceklerine dair ettikleri yemine dolaylı bir göndermedir. Bu mektup, Bizans İmparatorluk sarayının, Fransızlardan istenilen sert garanti talebinin dalkavukça sözlerin altına gizlendiği tipik bir üründü.³⁴ Bizans'ta işler böyle yürüyordu ama Odo'nun buna verdiği tepki de pek şaşırtıcı değildir.

Odo'nun, Manuel'in Türkleri Haçlılar Küçük Asya'dan geçerken onlara saldırmaya etkin bir şekilde teşvik ettiği yönündeki en ciddi iddiası bile bir miktar gerçekliğe sahiptir. Ağustos 1146'da VII. Louis'e yazdığı mektupta Manuel kendisini, ortak Müslüman düşmana karşı mücadelenin bir katılımcısı olarak göstermişti. Halihazırda Selçuklu Türkleriyle savaş halinde olduğunu ve İkinci Haçlı Seferi planının haberi geldiğinde ordusunu onlara karşı yönelttiği konusunda teminat vermişti. Yine de Kinnamos'tan öğrendiğimize göre Manuel'in ertesi yıl Selçuklularla barış yaptığı ve Odo'nun aktardığına göre Fransızların Konstantinopolis'e ulaşana kadar bu anlaşmadan haberdar olmadığı açıktır. Manu-

³⁴ Delisle, 1869-1904, xvi. 9-10. Manuel ayrıca papaya mektup yazarak girişime yardım etme sözü verdi: Theiner ve Miklosich, 1872, s. 6-8.

el, Konstantinopolis için Türklerden daha ciddi bir tehdit olarak gördüğü şeyle yani Haçlılarla başa çıkabilmek için serbest kalmak istemişti.³⁵ Fransız ordusu içinde Türklerin Anadolu'daki Haçlılara yönelik saldırılarının Bizanslılar tarafından teşvik edildiğine inanan tek kişi Odo değildi. VII. Louis'in bizzat kendisi, Fransa'da onun naibi olarak hareket eden Keşiş Suger'e yazdığı bir mektupta, saldırıların "imparatorun ihaneti vasıtasıyla" gerçekleştiğini iddia etmişti.³⁶ Rapor, iki Süryani yazar ve hatta daha sonra Manuel'in İkonion'daki sultana onu Haçlılar üzerine saldırıya teşvik eden mektuplar gönderdiğini iddia eden Bizanslı Niketas Choniates tarafından da doğrulanmıştır.³⁷ Yine, bu türden bir eylem, Bizanslıların geçmişteki davranış biçimleriyle bir tutarsızlık göstermemektedir. Selçuklu sultanı, Aleksios'a 1081-3'te Balkanlar'da Robert Guiscard'a ve 1106'da Antakya'da Bohemond'a karşı yaptığı savaşlarda yardım amacıyla birlikler göndermişti.³⁸ *Oikoumene*'yi korumak için yapılması halinde, Hristiyanlara karşı Müslüman müttefiklerin kullanılması oldukça meşruiydi.

Öyle olsa bile, bu tür eylemler çok tehlikeliydi. Odo'nun olaylara dair anlatımı ve aşırı derecede Bizans karşıtı görüşleri hiçbir zaman *Gesta Francorum* kadar geniş çapta yayılmamış olsa bile, onun Greklerin ikiyüzlülüğü ve ihaneti hakkındaki hikâyeleri kısa sürede Haçlı seferine dair ikincil veya üçüncül anlatılara girme yolunu buldu. Evrensel olmaktan uzak ise de Batı'da Haçlı seferinin en azından kısmen Bizans entrikaları yüzünden başarısız olduğuna dair bir kanaat oldukça yaygınlık kazandı.³⁹ On ikinci yüzyılın ilk yıllarında

³⁵ Delisle, 1869-1904, xvi. 9-10; Kinnamos, 1976, s. 58.

³⁶ Delisle, 1869-1904, xv. 495-6.

³⁷ Choniates, 1984, s. 39; Michael the Syrian, 1899-1910, iii. 275-6; Taylor, 1929-30, s. 120-30.

³⁸ Komnene, 2009, s. 111, 115, 123; Ibn al-Qalanisi, 1932, s. 80.

³⁹ William of Tyre, 1943, ii. 167-70; John of Salisbury, 1986, s. 54; Henry of Huntingdon, 1996, s. 750-3; William of Newburgh, 1988, s. 92-5; Constable, 1953, s. 216-22, 272-3; Edbury, 1972, s. 166; Mayr-Harting, 1993, s. 225-40.

olduğu gibi, bu tür propagandaların dolaşımı, Bohemond'un 1107'deki işgali gibi, Konstantinopolis'e karşı askeri harekât için bir gerekçe sağlayabilirdi. Bu fikir, VII. Louis Ekim 1147'de Konstantinopolis'teyken, ordudaki piskoposlardan biri olan Langres'li Godfrey tarafından ortaya atılmıştı. Piskopos, kısmen Bizans'ın Antakya prensine karşı eylemleri ve aynı zamanda Bizanslıların sapkınlıkları nedeniyle bu tür bir eylemin haklı olacağını iddia etmişti. Komünyon ayının- de mayalı ve mayasız ekmek kullanımı ve *Filioque* meselelerine atıfta bulunmanın yanı sıra Odo, Fransızların, bir Bizans kilisesinin mihrabında bir Latin rahip ayini kutsar ise, Grek rahiplerinin orayı arındırmak için mihrabı yıkayacaklarını fark etmiş olduklarını tasvir eder. Eğer bir Latin bir Grek ile evlenirse, sanki onun ilk vaftizi geçersizmiş gibi yeniden vaftiz edilmesi beklenirdi. Odo, "Bundan dolayı onların Hristiyan olmadıklarına karar verildi ve Franklar onları öldürmenin bir önem arz etmediğini düşündüler..." şeklinde bir çıkarım elde etti. Bu, Bohemond'un II. Paschal'a yazdığı mektupta kullandığı gerekçenin aynısıydı.⁴⁰

Piskopos Godfrey'in teklifi o sırada kabul edilmedi ve VII. Louis'in ordusu planlandığı gibi batıya doğru yoluna devam etti. Bununla birlikte, Haçlı seferinin hemen ardından, Batı Avrupa'daki bir dizi etkili isim, Bizans İmparatorluğuna karşı bir ittifak kurmak için çaba sarf etti. Cluny'nin başrahibi olan Muhterem Peter, Sicilyalı II. Roger'a onu, "Greklerden ve onların değersiz krallarından" intikam alabilmeleri için III. Conrad ile barış yapmaya çağırان bir mektup yazdı. VII. Louis'in yakın bir sırdaşı ve aynı zamanda Roger ile yakın temas halinde olan St-Denis'li Keşiş Suger, ilk amacı Konstantinopolis'i vurması olabilecek olan yeni bir Haçlı seferine çekmek amacıyla Roger ile de temas halindeydi. Anlaşılacağı üzere bu plan ne Fransa'da ne de Roma'da çok fazla destek görmedi ve 1150 yılına kadar etkisini yitirdi.⁴¹ Öyle olsa bile

⁴⁰ Odo of Deuil, 1948, s. 54-7, 68-71. Krş. Holtzmann, 1935, s. 281.

⁴¹ Peter the Venerable, 1967, s. 394-5; Suger, 1867, s. 245, 292-3; Mayr-Harting, 1993, s. 234-5; Reuter, 2001, s. 150-63; Phillips, 2007, s. 274-6.

bu durum, Bizans hükümdarlarına, olağan politikalarını sürdürmenin Batı düşünce dünyasında sebep olabileceği öfkeye dair bir başka hatırlatma aracı olmuştur. Manuel tehlikeyi çok erken bir aşamada fark etmiş gibi görünmektedir ve 1150'den sonra Batı ile olan ilişkilerinde onun ton bakımından, babasından ve büyükbabasından daha farklı bir yol izlemeyi tercih ettiği görülmektedir.

Bu ton değişikliğinin arkasında muhtemelen birkaç etki vardı. Daha önce de görüldüğü üzere, Batının düşmanlığını kıskırtmanın ve İtalya'dan başlatılacak bir saldırı için bahane üretmenin tehlikelerinin farkında olmak, muhtemelen önemli bir husustur. Bu kısmen, 1150'den sonra hem Batı Avrupa'da hem de Orta Doğu'da meydana gelen siyasi manzara-daki değişime bir yanıt olabilirdi. Batıda, Manuel'in müttetiki olan III. Conrad 1152'de ölmüştü ve onun yerine yeğeni I. Friedrich Barbarossa geçmişti (1152-90). Saltanat döneminin ilk birkaç yılında Barbarossa, 1149'da Selanik'te kendisinin ve amcasının, Güney İtalya'daki Normanlara karşı Manuel ile yaptığı ittifakı sürdürdü. Ancak 1158'den sonra Barbarossa, Milano'ya ve kuzeydeki şehir devletlerine karşı askeri harekât başlatmak ve tartışmalı bir papalık seçimine müdahale etmek suretiyle İtalya üzerinde kendi iradesini dayatmak için bir kampanya başlattı. Germen imparatorunun artmakta olan gücünden endişelenen papalık, kuzey şehirlerinin kurduğu Lombard Birliği ve hatta Güney İtalya'daki Normanlar Manuel'in dostluğunu kazanmaya çalıştı ki bu da Manuel'e, Batıda herhangi bir kızgınlığa sebep olmaksızın amaçlarına ulaşması için geniş bir alan sağladı.⁴² Doğu'daki güç dengesi de Nureddin'in Suriye'nin tamamını kendi yönetimi altında birleştirmesiyle benzer şekilde değişmişti. Latin devletlerinin yöneticileri kendilerini, ilk geldikleri zaman var olan emirlikler yığınınından ziyade artık karşılarında tek vücut halindeki bir Müslüman düşmanla karşı karşıya buldular. Nureddin'in zorlu saldırıları nedeniyle 1157'den itibaren aktif olarak Bizans'tan yardım istemeye başladılar ve bu durum

⁴² Harris ve Tolstoy, 2012, s. 308; Magdalino, 1993, s. 62-3.

bir kez daha Manuel'e bir rezalete vesile olmadan müdahale etme fırsatı verdi.⁴³

Bu ton değişikliği sadece uluslararası sahnedeki tesadüfi değişiklikler tarafından dayatılmadı. İç faktörler de mevcuttu. Tedavüldeki madeni para miktarının çokluğuna bakılırsa imparatorluk, Manuel'in saltanatı sırasında ekonomik manada müreffeh görünüyordu. Bu vergi gelirlerini artırmıştı: 1161 civarında Konstantinopolis'e gelen bir ziyaretçi, Bizans maliyesinin yalnızca şehirdeki gümrük vergileri ve kira gelirlerinden yılda 20.000 altın kazandığını hesaplamıştı. Manuel'in hediyeler, çeyizler ve fidyeler yoluyla iyi niyet satın alabilmesinin kolaylığı bundandır.⁴⁴ İmparatorun kendi bakış açısı ve kişiliği de rol oynamıştı. Manuel iktidara geldiğinde, I. Aleksios ve annesi tarafından kurulan ve II. İoannis tarafından sürdürülen baskıcı, hatta manastır hayatına has rejim terk edildi. Cinsel alışkanlıklar üzerindeki baskı gevşetildi ve saray, IX. Konstantinos zamanında olduğu gibi bir kez daha imparatorların aşklarına sahne oldu. Niketas Choniates Manuel hakkında, oldukça düzgün bir şekilde şunları kaydetmişti:

Genç ve tutkulu biri olarak, kendini tamamen sefih ve lüks düşkünü bir hayata adanmış, kendisini ziyafetlere ve eğlencelere vermiş; gençlik çiçeğinin sunduğu ve pespaye tutkularının harekete geçirdiği her şeyi yapmıştı.⁴⁵

Daha da önemlisi, sarayda yeni bir özgür sorgulama ortamı oluşmuştu. I. Aleksios, boş zamanların değerlendirilmesi hususunda ideal bir araç olarak Kutsal Kitabın ve Kilise Babalarının eserlerinin incelenmesini önermişken Manuel'in sarayı, teoloji ve astroloji alanında açık tartışmaların teşvik edildiği, her türlü entelektüel faaliyetin sahne aldığı bir mekân haline gelmişti. Hatta önemli bayram günlerinde yapılan ve imparatoru öven sıkıcı ve resmi konuşmalar olan methiyeler bile geleneksel biçimden incelikli şekilde farklı-

⁴³ Lilie, 1993, s. 164-5, 179-80, 220-1; Phillips, 1996, s. 123-5.

⁴⁴ Benjamin of Tudela, 1907, s. 13; Harvey, 1990, s. 86-8.

⁴⁵ Choniates, 1984, s. 32.

lıklar göstermektedir.⁴⁶ Komninos hanedanının tüm yöneticileri gibi Manuel de, birçok devletin önemli makamlarına kendi aile üyelerini atadı ancak aynı zamanda yenilik kültürüne katkıda bulunmuş olan Poutze'li John gibi mütevazı kökenlerden gelen yabancıları da sarayına getirdi.⁴⁷

Bu daha açık fikir ortamı, diğer kültürlerle karşı daha bilgili ve esnek bir yaklaşımın izlenmesinin yolunu açmış görünüyor. Bizans aydınları Arap edebiyatı, coğrafyası ve tıbbı ile ilgilenmeye ve bu alandaki eserleri Grekçeye çevirmeye başlıyorlardı. Manuel'in bizzat kendisi, imparatorluğun Müslüman komşularıyla köprüler kurmakla ilgileniyordu. Din öğretisi kitabında "Muhammed'in tanrısı"na lanet okunulan bölümünün kaldırılmasını önermek suretiyle, Müslümanların Hıristiyanlığa geçmesini kolaylaştırmaya çalıştı.⁴⁸ Aynı ilgi, Konstantinopolis'te görülmeye başlayan geniş çepirli şapkalar gibi Batı modasının bazı unsurlarıyla birlikte Latinlere yönelik olarak da tespit edilebilir. Manuel, Batı Avrupa geleneklerine özel bir ilgi gösterdi. O zamana kadar Bizans'ta bilinmeyen ve Batılı bir müessese olan turnuvalara katılmaya hazırdı ve hatta İngiltere kralı II. Henry'ye (1154-89), kendi krallığının coğrafyası ve önemli özellikleri hakkında bilgi almak için mektup yazdığı iddia ediliyor. İmparator Latinleri, o bilindik şekilde paralı asker olarak istihdam etmenin dışında başka şekillerde de kullandı. Örneğin Batı ile alakalı meselelerde tercüman ve danışman olarak hareket etmeleri için Pisa'lı Leo Tuscus ve Hugo Eteriano gibi kimseleri istihdam etti.⁴⁹

Batı modasına ve coğrafyasına dair ilgi, muhtemelen geçici bir hevesti. Daha da önemli olan, Bizans yönetici sı-

⁴⁶ Komnene, 2009, s. 151; Choniates, 1984, s. 55-6, 119-23; Angold, 1997, s. 238-40; Magdalino, 1993, s. 366-82, 465-70; Kazhdan ve Epstein, 1985, s. 150.

⁴⁷ Choniates, 1984, s. 32-3, 87; Magdalino, 1993, s. 252-61.

⁴⁸ Choniates, 1984, s. 121, 124; Kazhdan ve Epstein, 1985, s. 182-3.

⁴⁹ Kinnamos, 1976, s. 99; Choniates, 1984, s. 62; Gerald of Wales, 1978, s. 234; Kazhdan, 2001, s. 99; Kazhdan ve Epstein, 1985, s. 181; Magdalino 1993, s. 90-1.

nıflarının reforma uğramış papalığın iddiaları ve Haçlı seferlerinin ideolojisi hakkında yavaş yavaş çok daha iyi bilgi sahibi olmalarıydı. 1120'ler gibi oldukça geç bir tarihe kadar, papanın sadece tüm Kilise üzerinde değil, hatta kralar ve imparatorlar üzerinde bile otorite talep ettiğinin hâlâ farkında değillerdi. II. İoannis, 1126'da Papa II. Honorius'a bir mektup gönderdiğinde, iki kılıçla ilgili o eski doktrini yani Hristiyan dünyasında otoritenin, her birinin kendisine has rollere ve sorumluluklara sahip olan, dünyevi ve manevi güçler arasında bölündüğü fikrini öne sürmek için bir fırsat yakaladı.⁵⁰ On yıl sonra ise Bizanslılar papalığın bundan çok daha fazlasını talep ettiğinin artık kesinlikle farkındaydılar. Nikomedeia başpiskoposu, bir papalık elçisi 1136'da Konstantinopolis'i ziyaret ettiğinde ona hitaben, papalığın üstünlüğü yönündeki doktrininin Bizanslıları Kilisenin oğulları olmaktan çıkarıp onları Kilisenin kölelerine dönüştüreceğinden şikâyet etmişti. 1140'larda eserini kaleme almış olan Anna Komnene, papaların tüm *Oikoumene*'ye başkanlık etme iddiasını, tipik Latin küstahlığı olarak kınamıştı ve John Kinnamos ise bunu "otoritenin en yüksek zirvesini gasp etme ve imparatorluk onurunu kendilerine bahşetme" olarak değerlendirip bundan ötürü homurdanmıştı.⁵¹

O zamana kadar Bizanslılar, papalık iddiaları ile Haçlı seferlerinin ideolojisi arasında bir bağlantı olduğunu da biliyorlardı. Bu, onlar için kavranması çok daha zor olan bir fikirdi çünkü Bizans'ta Kilise hiçbir zaman doğrudan savaşa müdahil olmamıştı. Çünkü Bizans, bir taraftan Hristiyanların bazen ülkelerini ve inançlarını savunmak için silaha sarılmalarının gerekli olduğunu kabul ederken, bunu yapmak zorunda kalanlara üç yıl boyunca komünyon ayininden uzak durmalarını tavsiye eden Caesarea'lı St. Basil'in (330-79) ilgili öğretisini takip etmekteydi. Öldürmek, kimi zaman haklı

⁵⁰ Theiner ve Miklosich, 1872, s. 4-6.

⁵¹ Anselm of Havelberg, 1723, i. 172-91; Komnene, 2009, s. 39; Kinnamos, 1976, s. 166; Dvornik, 1979, s. 145-7; Angold, 1997, s. 166-7; Rowe, 1959, s. 115-22; Russell, 1980, s. 32.

olsa da, bırakın manevi bir ödül kazanmayı, asla övgüye değer olamazdı. Onuncu yüzyılda imparator II. Nikiforos'un, Müslümanlara karşı savaşırken ölen askerlerini şehit olarak ilan etme girişimine, Konstantinopolis patriği sert bir şekilde diremişti.⁵² Bu arka plan göz önünde bulundurulduğunda, eğitilmiş Bizanslıların, bir din adamının savaşın lehinde vaaz vermesi ve savaşa katılım için manevi ödüller vaat etme fikrine şaşkınlık ve iğrenme ile tepki vermeleri beklenebilirdi. 1137'de batı imparatoruna elçi olarak gönderilen III. Lot-har (1125-37) ona ve onun sarayındakilere papalığın hataları hakkında uzun bir konferans verdi; bunlardan biri de savaşları organize etmek ve savaşa katılmaktı. Anna Komnene, Hz. İsa'nın bir öğrencisi olarak VII. Gregory'nin, imparator IV. Henry'ye karşı bir ordu yönetmesinden ötürü yaşadığı şoku dile getirmişti. Ne kadar tatsız olsa da, Komnene'nin yaptığı gibi, "rahiplerle ilgili Latin geleneklerinin bizimkinden farklı olduğunu" kabul etmekten başka bir yol yoktu.⁵³

Dini kökenli bu korku ifadeleri bir yana, Latinleri doğuya Haçlı seferine neyin ittiğinin artık daha iyi anlaşılmış olması, Konstantinopolis'teki politika yapıcılarının eylemlerini uygun bir şekilde sunmalarını sağlayabilirdi. Birinci ve İkinci Haçlı Seferleri'nden sonra, Bizans'ın gizli anlaşmalar yaptığı yönündeki iddialarının hiç şüphesiz farkında olan Manuel, Müslüman güçlerle olan ilişkilerini Haçlı seferi terimleriyle temsil etme ve bunları bir bütün olarak Hristiyan âlemi adına yaptığını vurgulama hususunda çok titizdi. Örneğin 1176'da İngiltere Kralı II. Henry'ye yazdığı bir mektupta İkonion'daki Selçuklu Türklerine karşı yürüttüğü seferleri şu şekilde anlatmıştır:

Tanrı'nın düşmanları olan Perslerin, Hristiyan toprakları olan Tanrı'nın diyarına hâkim olduklarını ve Tanrının adına galebe çaldıklarını gördüğümüzde, imparatorumuz Majesteleri başından beri, bunlara karşı kalbinde bir nefret besledi.

⁵² Skylitzes, 2010, s. 263; Chrysostomides, 2001, s. 92; Dennis, 2001, s. 32-3.

⁵³ Hoffmann, 1980, s. 590-1; Komnene, 2009, s. 40, 283.

Manuel, Papa'ya aynı zamanda benzer bir tonda mektuplar gönderdi. Bizanslılar, Manuel'in ne yapmaya çalıştığının gayet farkındaydılar. Kinnamos, Alman karısı Bertha'yı etkilemek için imparatorun Türklere karşı bir zafer kazanmaya özellikle hevesli olduğunu anlatmıştı ki yaptığı bu işlerin şüphesiz Batı'ya ulaşacağını ümit ediyordu.⁵⁴ Bu strateji işe yaradı. Yavaş yavaş, Bizans'ın İkinci Haçlı Seferine yönelik tutumundan kaynaklanan olumsuz izlenim etkisini kaybetmeye başladı. 1160'a gelindiğinde VII. Louis her şeyi unutmuş gibi görünüyordu, 1147'de Konstantinopolis'te nasıl iyi karşılandığını hoş bir şekilde hatırladığını Manuel'e yazdığı mektupta aktarıyordu. Bu uzlaşma süreci Mart 1180'de Louis'in kızı Agnes'in Manuel'in oğlu Aleksios ile evlenmesiyle tamamlandı. Bu evlilik, Manuel'in akrabaları ile Latin aristokrasisinin ileri gelen üyeleri arasında düzenlediği evliliklerin sadece en prestijli olanıydı. İlk evliliğinden olan kızı Maria, Montferrat markisinin oğlu Renier ve diğer iki kızı ise bir başka İtalyan asilzadesinin iki yeğeni ile evlenmişti.⁵⁵ Bu dikkatli diplomasi, Manuel'in öldükten sonra Latin kroniklerinde itibarının tesis edilmesinde hiç şüphesiz bir rol oynamıştır.

Bizans dış politikasının hedeflerini Latin beklentilerini karşılayan bir sütte altına gizleme stratejisinin aynısı, Manuel'in 1150'ler, 1160'lar ve 1170'lerde Antakya Prenslığı ve Kudüs Krallığı ile olan ilişkilerinde kayda değer bir başarı kazanmasına vesile olacaktı. Antakya söz konusu olduğunda, Haziran 1149'da Nureddin'in prensliğin topraklarının iç kısımları üzerine cüretkâr bir baskın düzenlediğinde Bizans için bir müdahale fırsatı doğdu. Poitiers'li Raymond, tüm güçlerini toplamayı beklemeden onu durdurmak için acele etti ve ardından yaşanan çarpışmada adamlarının çoğu ta-

⁵⁴ Vasiliev, 1929-30, s. 237; Kinnamos, 1976, s. 44; Delisle, 1869-1904, xv. 952-3; Magdalino, 1993, s. 96; Lilie, 1993, s. 211-14; Chrysos, 2012, s. 81-6.

⁵⁵ William of Tyre, 1943, ii. 449-50; Choniates, 1984, s. 97, 113-14; Magdalino, 1993, s. 100-2.

rafından terk edildi ve öldürüldü.⁵⁶ Nureddin, prensin başını ve sağ kolunu kesip Bağdat'taki halifeye gönderdi, sonrasında ise Antakya çevresindeki toprakları keyfine göre talan etmeye başladı. Raymond'un oğlu III. Bohemond, hüküm sürmek için çok küçüktü, bu nedenle, o yetişkin bir yaşa erişene kadar prensliği yönetmesi için bir naip atanması zorunluydu. Kudüs kralı III. Baldwin (1143-63) bir süreliğine bu rolü üstlendi. Baldwin kendi krallığına gittiği zaman naipliği devralması için Edessa'dan kont II. Joscelin çağrıldı ancak o da Antakya'ya giderken haydutlar tarafından pusuya düşürüldü ve bir tutsak olarak Halep'e götürüldü.⁵⁷

1152'de Manuel Antakya'yı doğrudan ilhak etmeksizin, şehrin idaresi için kendi kontrolünde olan birini görevlendirmek suretiyle şehri tekrardan imparatorluk egemenliği altına almayı hedefleyerek devreye girdi. Aslında Manuel burada yeni bir şey yapmıyordu çünkü I. Aleksios, Devol Antlaşması ile Bohemond'u zaten bu role atamıştı. Manuel'in seçimi, Antakya'ya gönderdiği ve aynı zamanda Raymond'un dul eşi Constance ile evlenmeyi deneyecek olan John Roger adında bir Norman idi. Bu plan bir işe yaramadı. Antakya halkı, Bizans'ta uygulanan vergilere tabi olacaklarından korktukları için bu evliliğe karşı çıktılar. Öte yandan Constance ise John Roger'ın çok yaşlı olduğuna karar verdi ve onun yerine bir Fransız asilzadesi olan Châtillon'lu Reynald ile evlendi ve böylece Reynald yeni Antakya prensi oldu.⁵⁸ Bu aksilik karşısında yılmayan Manuel taktik değiştirdi ve Châtillon'lu Reynald'ı kendi adamı yapmaya çalıştı. 1156'da, I. Aleksios ve II. İoannis zamanında geri alınan Kilikya'daki Bizans şehirlerine saldırılar düzenleyen Ermeni prensi Thoros'a karşı Antakya Prensi'nin hizmetini aldı.⁵⁹ Fakat işler yine plana göre gitmedi. Thoros'un güçlerini geri püskürten

⁵⁶ William of Tyre, 1943, ii. 196-8; Ibn al-Qalanisi, 1932, s. 291-2.

⁵⁷ William of Tyre, 1943, ii. 200-1.

⁵⁸ Kinnamos, 1976, s. 96-8, 136; William of Tyre, 1943, ii. 224; Lilie, 1993, s. 163-5.

⁵⁹ Kinnamos, 1976, s. 136-7; William of Tyre, 1943, ii. 253-4.

Antakya prensi, Manuel'in ona vaat ettiği ödülü vermekte çok yavaş hareket ettiğini düşündü. Bu nedenle saf değiştirip Thoros ile ittifak kurdu ve Bizans'ın hâkimiyeti altındaki Kıbrıs adasına müşterek bir baskın düzenlediler ve özellikle adanın yağmalamaktan çekinmedikleri manastırlarına büyük zarar verdiler. Tyre'li William'a göre, yağmacılar:

İnsanların ne yaşına ne de cinsiyetine bakıp merhamet gösterdiler ve bunu da umursamadılar. Sonunda, her türden çok miktarda ganimet ele geçirmiş olarak deniz kıyısına döndüler. Gemiler denize açılmaya hazır olunca gemiye bindiler ve Antakya'ya doğru yola çıktılar. Orada, kısa bir süre içinde, çok kötü bir yolla elde edilmiş olan tüm servet harcanıp git-ti; çünkü atasözünün dediği gibi, "Kötü bir şekilde elde edilen ganimet iyi sonuç vermez."⁶⁰

Latin vakanüvisin bu sözlerinden açıkça anlaşılıyor ki Kudüs Krallığındaki kanaat, halkın kendi dindaşlarına yönelik böylesi bir saldırı karşısında şok olduğu ve faillerin cezalandırılmayı fazlasıyla hak ettiğini düşündükleri şeklindeydi. Bu nedenle Reynald, Manuel'in ekmeğine yağ sürmüş ve imparatorun Antakya'ya karşı bir askeri harekât başlatması için bir bahane sağlamıştı. Üstelik Manuel'in papalığa karşı uzlaşmacı tavrı ve papanın zaten Frederick Barbarossa ile başının dertte olması, o çevreden de herhangi bir muhalefet olmayacağını garantilemişti. Manuel 1158'de Antakya üzerine yürüdüğünde, Reynald dışarıdan bir yardımın geleceğine dair çok az ümide sahip olabilirdi ve imparatorun yaklaştığı haberi kendisine ulaşır ulaşmaz barış yapmak ve Mamistra'da Manuel ile buluşmak için acele etti.⁶¹

Manuel'in politika ve yöntemlerinin geçmiştekilerle sürekliliği, mağlup ettiği düşmana dayattığı koşullardan anlaşılmaktadır. Bizans imparatorunun üstünlüğü, muhatabını küçük düşürücü bir gösteriyle alenen ilan edilmek zorundaydı ve imparator güçlü bir konumda olduğu için Manu-

⁶⁰ William of Tyre, 1943, ii. 253-4; Kinnamos, 1976, s. 136-7.

⁶¹ William of Tyre, 1943, ii. 254, 276; Rowe, 1969, s. 3-16.

el'in, önceden mağlup edilmiş Sırp lider Stephen'a uygulanmış olan aşağılanmaya dair hiçbir ayrıntıdan vazgeçmesine gerek yoktu. Reynald yalınayak, üzerinde kısa bir yün tunik ve boynunda bir iple bizzat Bizans kampına geldi. Kılıcını imparatora verdi ve sonra "herkes iğrenene ve Latinlerin görkemi utanca dönene kadar" onun ayaklarına kapandı. Bizans sarayındaki bir şair, Reynald'ın Manuel'in "kırmızı terlikli ayaklarının dibinde" nasıl "küçük bir köpek yavrusu gibi kıvrılmak" zorunda kaldığını anlatarak, bu olayın bütün ayrıntılarından faydalandı.⁶² Manuel'in Reynald'la yaptığı anlaşmanın ayrıntılı hükümleri de bu takip edilen politikanın altında yatan sürekliliği ortaya koymaktadır. Reynald, Antakya Kalesi'nin talep üzerine Bizanslılara teslim edilmesi, Antakya'daki Latin patriğinin yerine Bizanslı bir patriğin atanması ve Bizans ordusunda hizmet etmek üzere bir birlik sağlanması konularında hemfikirdi.⁶³ İlk iki talep daha önce yapılmıştı, sonuncusu yenilmiş bir düşmana karşı takip edilen geleneksel talep biçimiydi. Kışı Kilikya'da geçirdikten sonra, Nisan 1159'da Manuel, son durumu kesin bir şekilde açıklığa kavuşturmak için, tıpkı babasının kendisinden önce yaptığı gibi, Antakya'ya görkemli bir şekilde giriş yaptı. Şehre at sırtında, zırhının üzerinde mücevherli bir giysi olduğu halde ve Reynald ile Antakya'nın soyluları da yanlarında yürüyor haldeyken girdi.⁶⁴

Manuel şimdi II. İoannis'in yaptığını yapmaya ve Nuredin'e karşı düzenlenen bir sefere önderlik etmek suretiyle hegemonyasını göstermeye hazırdı. Müşterek bir Frank-Bizans ordusu Halep'e doğru yola çıktı ancak saldırı hiçbir zaman gerçekleştirilmedi ki bu durumu bir Ermeni tarihçisinin heybetli bir kartal gibi gelen imparatorun oradan zayıf bir tilki gibi ayrıldığı sonucuna varmasına neden oldu. Bunun yerine

⁶² William of Tyre, 1943, ii. 277; Kinnamos, 1976, s. 138-9; Choniates, 1984, s. 61-2; Magdalino, 2000, s. 19.

⁶³ Kinnamos, 1976, s. 138-9, 141-2; Lilie, 1993, s. 117-18; Magdalino, 1993, s. 67.

⁶⁴ Kinnamos, 1976, s. 142-3; Choniates, 1984, s. 61-2; William of Tyre, 1943, ii. 279-81.

Manuel, sultanın elçileriyle müzakerelere girişti. Nureddin, İkonion'daki Selçuklu Türklerine karşı Bizanslılara yardım etmeyi ve daha da önemlisi, İkinci Haçlı Seferi sırasında esir alınan birçok Frank ve Germen savaş esirini serbest bırakmayı kabul etti.⁶⁵ II. İoannis'in 1138'de Shaizar kuşatmasının ardından ele geçirilen mermer haç olayında olduğu gibi, Manuel de pahalı bir sefere gerek duymaksızın imparatorluğun prestijini arttırmayı başarmıştı. Hristiyan mahkûmları aileleri ile buluşturmak, dindar bir Hristiyan imparator imajının önemli bir parçasıydı. I. Aleksios bunu Bohemond'un Bizans karşıtı propagandasıyla mücadele etmenin bir yolu olarak kullanmıştı ve sonraki yıllarda Manuel, kendisini Batıların nezdinde uygun bir şekilde sunmanın bir yolu olarak kullanacak ve savaşta esir düşen Latin şövalyelerinin ve soyularının fidyelerini sık sık ödeyecekti. 1180'de bu uğurda en az 150.000 altın sikke dağıttı ve İbelinli Baldwin'in serbest bırakılması karşılığında 1.000 Müslüman mahkûmu serbest bıraktı. Son olarak, masraflı ve sonucu belirsiz bir askeri seferden kaçınmıştı zira Nureddin'e söylediği üzere, "savaşın etkilerinin yol açtığı kötü sonuçların ve arzu edilen hedefe ulaşmanın zorluğunun" çok iyi farkındaydı.⁶⁶

Aleksios ve İoannis'in aksine Manuel, 1159'da Konstantinopolis'e döndükten sonra Antakya'daki etkisini sürdürdü. Bunu kısmen bir evlilik ittifakıyla başardı. İlk karısı Sulzbachlı Bertha'nın 1162'deki ölümünden sonra, Poitiers'li Raymond'un kızlarından biri ve genç III. Bohemond'un kız kardeşi olan Maria ile evlendi. Ayrıca 1164'te Harim Savaşı'nda prensin Nureddin tarafından ele geçirilmesinden sonra onun 100.000 dinarlık fidyesini ödemek suretiyle Bohemond'u kendisine borçlu hale getirmişti. Buna karşılık, Manuel sonunda, Devol Antlaşması ile 1158'de yapılan anlaşma uyarınca Antakya patriği Bizanslı I. Athanasius Ma-

⁶⁵ Der Nersessian, 1959, s. 149; William of Tyre, 1943, ii. 280-1; Kinna-mos, 1976, s. 143-4; Ibn al-Qalanisi, 1932, s. 354-5.

⁶⁶ Komnene, 2009, s. 333-4; Ernoul, 1871, s. 57-9; Lilie, 1993, s. 219; Hamilton, 1988, s. 372; Ibn al-Qalanisi, 1932, s. 354-5.

nasses'in eski makamına getirilmesini şart koşabilir hale geldi. Latin patrik Limoges'li Aimery, yakınlardaki bir köyde yaşamaya gönderildi ve bundan böyle Athanasius Aziz Petrus Katedrali'ne başkanlık etti.⁶⁷ Elbette Manuel'in uzaktan Antakya üzerinde sahip olabileceği etkinin de sınırları vardı. 1170'de meydana gelen bir deprem Antakya'daki katedralin harimini yıktı. O sırada ayin düzenlemekte olan talihsiz patrik Athanasius, enkazın altında kalarak öldü. Prens Bohemond bu depremi ilahî bir ihtarın açık bir örneği olarak değerlendirdi ve sürgündeki Aimery'yi hemen geri çağırdı. Manuel, yeni bir Grek patrik olarak II. Cyril'i atadı ancak onu Konstantinopolis'te tuttu ve belki de bunu yapmanın daha fazla kötü sonuçlara yol açacağını anladığı için onu Antakya halkına kabul ettirmek için hiçbir çaba göstermedi.⁶⁸ Bu gerileme bir yana bırakılırsa, saltanatının sonraki yıllarında Manuel Antakya'da elde ettiği başarılarını, özellikle de Batı'nın eleştirilerine maruz kalmadan elde ettiği için, bir miktar memnuniyetle karşılamış olabilirdi.

Aynı şey, 1158 ile 1180 yılları arasında Manuel'in Kudüs Krallığına yönelik izlediği politikası için de aşağı yukarı söylenebilir. İmparatorun Kutsal Yerler üzerindeki hamilik konusunun tanınmasını sağlama şeklindeki eski amaç, Manuel'in gündeminin merkezinde yer alıyordu. Bununla birlikte, Antakya örneğinden farklı olarak burada, Manuel'in Châtillon'lu Reynald'ın açıkça aşağılanması haklı çıkaran savaş sebebi gibi bir sebebi yoktu. Bu nedenle, daha da dikkatli hareket etmesi gerekiyordu. Kudüs Krallığı ile olan ilişkileri 1157'de Kral Baldwin'in bir Bizans prensesi ile evlenme talebini iletmesi için Konstantinopolis'e bir elçi göndermesiyle başladı. Bu talebin arkasındaki sebebi ayırt etmek zor değildir. Baldwin, krallığını savunacak adam ve kaynaklar konusunda kronik bir yoksunluk içindeydi ve Batı'dan çok az yardım geldiği

⁶⁷ Kinnamos, 1976, s. 158-60; Choniates, 1984, s. 65-6; Michael the Syrian, 1899-1910, iii. 326; William of Tyre, 1943, ii. 311; Hamilton, 2001, s. 199-200.

⁶⁸ Michael the Syrian, 1899-1910, iii, s. 336-9; Hamilton, 2001, s. 204-6.

için gözünü Bizans imparatorunun o dillere destan efsanevi servetine dikmişti. Tyre’li William’ın belirttiği üzere, Manuel “ülkemizi çektiği sıkıntıdan sahip olduğu bollukla kurtarabilecek ve yoksulluğumuzu refaha dönüştürebilecekti.” Baldwin hayal kırıklığına uğramadı. Elçiler, Manuel’in 1143’te tahttan indirdiği kardeşi İsaaiikos’un 13 yaşındaki kızı Theodora ile geri döndüler. Theodora ile birlikte çeyiz olarak 100.000 altın, evlilik masrafları için fazladan 10.000 altın ve Tyre’li William’ın 14.000 altın değerinde olduğunu düşündüğü çeşitli mücevherler ve ipek giysiler geldi.⁶⁹

Bizans parasını hiçbir zaman karşılık beklemezsizin dağıtmazdı. Bu bedel, Châtillon’lu Reynald’ın dize getirilmesinden sonra, 1159’da Manuel ve ordusu Antakya yakınlarında kamp kurduklarında alındı. Baldwin, saygılarını sunmak için kuzeye gitti ve burada ona ve onun maiyetindekilere cömertçe sunulan her zamanki türden pek çok hediyelerle sıcak bir şekilde karşılandı. Yine de, kimsenin işlerin olması gerektiği haline dair herhangi bir yanılsamaya kapılmaması için izlenmesi gereken geleneksel formaliteler vardı. İki hükümdar bir araya geldiklerinde, Baldwin imparatorun tahtından daha aşağıda konuşlandırılmış bir tahtta oturuyordu. Manuel Antakya’ya girdiğinde, ondan kralın arkasından saygıyla gelmesi istendi. Baldwin de Bizans politikasının o bilindik bir vasıtası olan yemine rıza göstermiş görünüyor. Manuel, Aleksios’un Birinci Haçlı Seferinin liderlerinde uyandırdığı kızgınlığa yol açmaksızın, kendi konumunun üstünlüğüne dair bu sembolleri kabul ettirmeyi başardı. Kral ve imparator birlikte hamamlara gittiler ve ava çıktılar. Baldwin atından düşüp kolunu yaraladığında, onun yarasını ilk bağlayan, sonrasında iyileştiğini görmek için birkaç gün içinde onu ziyaret eden Manuel oldu. İki hükümdar çok iyi bir şekilde ayrıldılar.⁷⁰

III. Baldwin 1163’te Beyrut’ta öldüğü zaman, Manuel’in Kudüs Krallığı üzerindeki yeni hükümdarlığı devam ettiril-

⁶⁹ William of Tyre, 1943, ii. 264-5, 273-5; Lilie, 1993, s. 175-6; Phillips, 1996, s. 132-4.

⁷⁰ Kinnamos, 1976, s. 140-3, 179; William of Tyre, 1943, ii. 277-9.

di. 1165'te Baldwin'ın halefi ve küçük kardeşi olan Amalric (1163-74), Bizanslı bir gelinle evlenme ihtimalinin olup olmadığını sorması için Konstantinopolis'e bir elçi gönderdi. Manuel'in büyük yeğeni Maria Komnene, görevleri "öngörülen törenlerin hiçbirinin atlanmamasını" sağlamak olan bir grup Bizans soylusu ile birlikte Kudüs'e gönderildi. Bunun karşılığında Amalric, kardeşi Baldwin'ın ettiği sadakat yeminini yeniledi.⁷¹ Bütün bunlar elbette, Bizans diplomasisinin repertuvarında olan şeylerdi. Bununla birlikte, Manuel tarafından gösterilen daha büyük hassasiyet, Amalric'in halihazırda kuşatma altında olan Kudüs Krallığı için imparatorun yardım talebinde bulunmak için Mart 1171'de Konstantinopolis'e gelişinde gerçekleşen ziyarette ortaya çıkmaktadır. Tyre'li William tarafından ayrıntılı olarak kaydedildiği üzere bu ziyaret, Bizans sarayında daha düşük statüdeki itaatkâr bir hükümdarın nasıl kabul edileceğine dair bir ders hükmündeydi. Bütün olağan görsel semboller yerli yerindeydi. Kendisine cömert hediyeler verilmiş olan Amalric, altından bir tahtta oturan imparatorun huzuruna kabul edildi ve kendisine oturması için imparatorun tahtından biraz daha alçakta olan bir taht verildi. Ancak Tyre'li William, Amalric ona yaklaştıkça imparatorun tahtının etrafına perdelerin çekildiğini kaydeder. William bunun, imparatorun kralı selamlarken ona ne kadar çok lütuf gösterdiğinin kralın maiyeti tarafından görülmemesi için yapıldığını ilan etmişti. Fakat perdelerin tam tersi bir nedenle çekilmiş olması çok daha muhtemeldir: Amalric'in protokole uygun olarak yaptığı derin saygıyı gizlemek için. Manuel'in muhtemelen, Reynald örneğinde olduğu gibi, Amalric'i halka açık bir şekilde aşağılamak suretiyle kınanma riskini göze alma niyeti yoktu. Eğer durum böyleyse bu fiil, Manuel'in geleneksel Bizans diplomatik uygulamalarını nasıl makul bir şekilde gizlediğine dair bir başka güzel örnektir.⁷² Ama

⁷¹ Kinnamos, 1976, s. 178-9; William of Tyre, 1943, ii. 344-5.

⁷² William of Tyre, 1943, ii. 377-83; Kinnamos, 1976, s. 209; Runciman, 1982, s. 153-8.

ülke içinde propaganda amacıyla kullanımı için bunu gizlemeye elbette gerek yoktu: Manuel'in danışmanlarından biri, bu ziyaretin Bizans imparatorunun kralların kralı olduğunu açıkça ortaya koyduğunu ilan etmişti.⁷³ Manuel'in Kudüs krallarıyla uzlaşma sağlamasının merkezinde, imparatorun Kutsal Yerlerin koruyucusu olarak rolünün kamuoyu tarafından tanınması vardı. On birinci yüzyıldaki selefleri gibi Fâtımilerle müzakerelerinde Manuel, muhtemelen şu anda Konstantinopolis'te bulunan mermer levhanın kaybını telafi etmek için İsa'nın cesedinin, çarmıha gerilmesinden sonra yatırıldığı pervazın altınla kaplanması için para verdiği Kudüs'teki Kutsal Kabir Kilisesi de dahil olmak üzere, Kutsal Topraklardaki bazilikaların ve manastırların yeniden inşasına ve dekorasyonuna katılma hakkını güvence altına aldı. Amalric'in saltanatından itibaren, Bizans din adamlarının Kutsal Kabir Kilisesi'nde her gün Grekçe ayin yapmalarına izin verildi. Manuel'in himayesine dair görsel semboller her yerdeydi. 1160'larda masrafları onun tarafından karşılanan mozaiklerle yeniden dekore edilen Beytüllahim'deki Doğu Kilisesi'nde, onun birkaç portresi belirgin bir şekilde sergilenmekteydi. Kilisenin güney duvarında Grekçe bir yazıtta "mevcut çalışma, büyük imparator Manuel Porphyrogenitos Komnenos'un saltanatı ve Kudüs'ün büyük kralı Amalric zamanında keşiş, ressam ve mozaikçi Ephraim'in eliyle tamamlanmıştır" yazmaktadır. Amalric'in ziyaretinde olduğu gibi, Manuel'in adının ilk sıraya konulması önemliydi ve burada dikkatli bir hassasiyet gösterilmişti: Batılılar tarafından okunacak olan yazıtın Latince versiyonunda ise Amalric'in adı Manuel'in adının önüne konmuştur.⁷⁴

⁷³ Eustathios of Thessalonica, 2013, s. 102.

⁷⁴ Phokas, 1988, s. 324, 332-3; Hamilton, 1988, s. 368; Jotischky, 1994, s. 207-24.

RESİM 9: 11. yüzyılda Bizans imparatoru tarafından, Fâtımî halifesi ile yapılan anlaşma uyarınca yeniden inşa edilen ve daha sonra I. Manuel tarafından tezyin edilen, Kudüs'teki Kutsal Kabir Kilisesi (Mtsyri/Shutterstock.com)

Görsel semboller bir yana, Manuel'in, ortak düşman olan Müslümanlara karşı yürütülen savaşa öncülük ederek Kudüs Krallığı üzerindeki üstünlüğünü göstermesi gerekiyordu. 1027'den beri Bizanslılar, Mısır'ın Fâtımî hükümdarlarıyla genellikle iyi ilişkiler içindeydiler; onlardan Kudüs'le ilgili tavizler koparma yönünde faydalandılar ve İstanbul'daki camide Cuma namazının Fâtımî halifeleri adına okunmasına izin verdiler. Hatta Bizanslılar, Birinci Haçlı Seferi'nin yaklaştığı konusunda Fâtımîlerî bile uyarmışlardı.⁷⁵ 1150'lerden itibaren Kahire ile olana ilişkiler değişmişti çünkü Kahire'deki rejim, rakip vezirler arasındaki güç mücadeleleri tarafından parçalanmış, gözle görülür bir şekilde zayıflamıştı. Hem Nureddin hem de Kudüslü Amalric, Mısır özellikle bölgedeki en verimli ve mümbit topraklardan biri olduğu için buradaki zayıflıktan yararlanmaya hazırды. Manuel de aradaki mesafeye rağmen buraya müdahale etme eğilimindeydi

⁷⁵ Hamdani, 1974, s. 173; Reinert, 1998, s. 135-40; Raymond of Aguilers, 1968, s. 90; Lilie, 1993, s. 235-6.

ancak ilk hamlesi Kahire'ye yıllık haraç ödenmesini talep etmek için bir elçi göndermek oldu. Ancak bu talep reddedilince, Manuel 1168 yazında Mısır'a karşı ortak eylem planının görüşmek üzere Kudüs'e elçiler gönderdi. Ertesi yıl Ekim ayında Amalric, 300 gemilik bir Bizans filosunun desteğiyle ordusunu Mısır'a götürdü ve müşterek ordu Nil Deltası'ndaki Dimyat kasabasını kuşattı. Manuel'in bu olayda savaşa girme hevesi, onun on yıl önce Nureddin ile barış yapmaya hazır oluşuyla taban tabana tezat oluşturmaktadır. Hatta Kinnamos onun, Mısır'ı bir Bizans eyaleti olarak geri almak istediğini bile iddia etmişti. Bizanslılar, başarı şansının yüksek olduğuna ve maliyetlerin yıkıcı olmayacağına inanırlarsa savaşmaktan memnun olurlardı. Ancak imparator bir hesap hatası yapmıştı. Dimyat kuşatması haftalarca sürdü ve Bizans donanmasının getirdiği sınırlı erzak tükenmeye başladı. Aralık ayında bir ateşkes kabul edildi ve Hıristiyan güçler geri çekildi. Filonun yarısı Konstantinopolis'e dönüş yolundayken çıkan bir fırtınada yok oldu.⁷⁶

Mısır seferi genellikle tam bir felaket olarak tasvir edilir. Bu sefer, Nureddin'in kumandanı olan Selahaddin'in, nihayetinde Mısır'ın kontrolünü ele geçirecek olan Fâtımî halifesinin veziri olarak konumunu sağlamlaştırmasında kesinlikle bir rol oynadı. Bizans söz konusu olduğunda, bu felaketin gemilerin kaybının ötesinde hiçbir kötü etkisi olmadı. Halife kısa bir süre sonra Manuel ile bir antlaşma yapmak için acele etti ve Kudüs Krallığı ile ilişkiler gereksiz yere zarar görmedi. Hatta Tyre'li William, Bizans komutanı Andronicus Kontostefanos ve onun adamlarının Dimyat'ta savaşırken gösterdikleri cesareten övgüyle bahsetti. 1177'de Manuel yeni bir sefer önerisinde bulundu ve işgale katılmak için başka bir Bizans filosu Filistin'e gönderildi. Flandre Kontu Philip'in ve Kudüs Krallığının önde gelen birkaç soylusunun bu sefere katılmayı reddetmesi nedeniyle bu kez saldırı hiç-

⁷⁶ William of Tyre, 1943, ii. 347-8, 362-70; Kinnamos, 1976, s. 208-9; Choniates, 1984, s. 91-6; Lilie, 1993, s. 198-202.

bir zaman gerçekleşmedi.⁷⁷ Buna rağmen, Manuel hâlâ Latin devletlerinin koruyucusu olarak kabul ediliyordu.

Manuel'in Bizans'ın geleneksel hedeflerini kabul edilebilir bir şekilde yeniden tanzim ederek onları uygulamada tutma konusunda ne kadar ileri gidebileceğinin de sınırları vardı. Kudüs kralı ve Antakya prensi ihtiyaç duyduklarında onun yardımını kabul etseler bile, bu yardımın beraberindeki ideolojik iddiaları asla tam olarak kabul edemezlerdi. Manuel'in Kudüs patriği olarak ileri sürdüğü aday olan Leontios, 1177 yazında Kutsal Toprakları ziyaret ettiğinde, Kutsal Kabir Kilisesi'nde görev yapmasına izin verilmedi ve bu kutsal mekânı sadece özel bir kişi olarak ziyaret etmek zorunda kaldı.⁷⁸ Aynısı, Manuel'in diğer Batılı yöneticilerle olan ilişkileri için de geçerliydi. Manuel, 1164'te Bohemya Kralı Vladislav'a İkinci Haçlı Seferi'nde III. Conrad'a eşlik ederken kendisine verdiği yemin nedeniyle Bizans imparatorunun bir vasalı olduğunu hatırlattı. Vladislav'ın bundan etkilenmiş olması pek muhtemel değildir: çünkü o kraliyet unvanını, 1158'deki Regensburg kurultayında onu dük makamından kral makamına yükselten, Manuel'in rakibi Roma imparatoru Frederick Barbarossa'ya borçluydu.⁷⁹ Batı'da Bizans iddialarının tanınmasını sağlamak için en iyi şans, Frederick Barbarossa'nın III. Alexander'a karşı IV. Victor'u savunduğu Eylül 1159'daki tartışmalı papalık seçimiyle ortaya çıktı. Manuel rakibinin işine ket vurmak için bunu bir şans olarak değerlendirdi ve Alexander'a manevi ve mali destekte bulundu. Burada yeni olan hiçbir şey yoktu. I. Aleksios, papalık ile batı imparatoru arasındaki atama anlaşmazlığından benzer bir kazanç elde etmeye çalışmıştı. 1112'de Roma halkına bir mektup yazarak, Papa II. Paschal'ın yakın zamanda batı im-

⁷⁷ Choniates, 1984, s. 96; William of Tyre, 1943, ii. 367, 420-4; Kinnamos, 1976, s. 224; Lilie, 1993, s. 215-16, 309-20; Hamilton, 1988, s. 365-6; Eddé, 2011, s. 44.

⁷⁸ Goudelis, 1993, s. 127-33.

⁷⁹ Kinnamos, 1976, s. 169; Vincent of Prague, 1861, s. 681; Otto of Freising, 1953, s. 189.

paratoru V. Henry'den gördüğü sert muameleden dolayı onları teselli etmişti. Hatta Henry'nin yerine kendisini veya oğlu İoannis'i teklif etmişti ancak bu teklifin ciddiye alındığına dair hiçbir kanıt yoktur.⁸⁰ Ancak Manuel, bu tanınmayı elde etmeye çok yaklaşmıştı. Barbarossa'nın güçleri tarafından sıkıştırılan III. Alexander, 1161'de, dik kafalı Barbarossa'nın yerine Manuel'i batı Roma imparatoru olarak taçlandırmayı teklif etmiş gibi görünüyor. Bu teklif hiçbir zaman dikkate alınmadı. Papa'nın, Manuel'in Konstantinopolis yerine Roma'da ikamet etmesini umduğu ortaya çıkmıştı fakat Manuel'in, *Translatio Imperii* doktrininin böyle bir şekilde tersine çevrilmesini elbette kabul edemeyeceği de açıktı. 1177'de Alexander ve Barbarossa uzlaştı ve o an için papa ile batı imparatoru arasındaki uçurumdan yararlanmak için başka bir fırsat yoktu.⁸¹

Manuel'in ne kadar ileri gidebileceğine dair bir başka sınırlama da kendi tebaası tarafından konulmuştur. Manuel, Bizans'ın eylemlerini Batılıların bakış açısıyla bakıldığında kabul edilebilir kılma çabasının bir parçası olarak, imparatorluğa yönelik saldırıları haklı çıkarmak isteyenlerin oldukça etkili bir şekilde kullandıkları Roma kilisesi ile olan ayrılık sorununu ortadan kaldırmaya çalıştı. 1166'da Konstantinopolis'te, Manuel'in Batılıları kendi bakış açılarını ortaya koymaları için aktif olarak teşvik ettiği ve Kiliseler arasındaki farklılıkların müzakere edileceği bir konsil düzenlendi. Manuel İkinci Haçlı Seferi sırasında özellikle Deuil'li Odo'yu çok şaşırtan, Latin rahipler tarafından kullanılan mihrapların yıkanması ve Bizanslılarla evlenen Latinlerin yeniden vaftiz edilmesi gibi uygulamaları ortadan kaldırmaya istekli olduğunu ifade etti. İmparator, papalığın kendisinin evrensel otoriteye sahip olduğu yönündeki iddialarını destekleyen bir belge olan *Konstantin'in Bağıışı'nı* Bizans imparatorunun iddialarıyla uyumlu hale getirecek

⁸⁰ Hoffman, 1980, s. 514; Bloch, 1946, s. 222-3.

⁸¹ Kinnamos, 1976, s. 167, 196-7; Duchesne, 1955-7, ii. 415; Magdalino, 1993, s. 83-9; Harris ve Tolstoy, 2012, s. 308-10.

şekilde yeniden yorumlamak suretiyle papalık otoritesi konusunda bir uzlaşma bulmaya çabaladı.⁸²

Ama imparatorun önderlik ettiği yerde, tebaasının tümü, özellikle de din adamlarının ve keşişlerin pek çoğu, hiçbir şekilde onu takip etmeye hazır değildi. 12. Yüzyılın ilerleyen yıllarında, Latinlerin ileri sürdükleri iddialara ve onların uygulamalarına karşı takınılan tutumlarda gözle görülür bir sertleşme oldu ve bu da giderek artan sayıda sert ifadeli mektupların yazılmasına ve polemiklerin vücut bulmasına yol açtı. 1155'te Selanik başpiskoposu Ohrili Basil papaya hitaben, onun Bizans Kilisesi'ni "kayıp koyun" olarak tanımlamasına itiraz ettiği bir mektup yazdı. Öğretiye ekleme yapanların ya da komünyonda mayasız ekmek kullanımını başlatanların Bizanslılar olmadığını savundu. Latin "sapkınlığına" dair daha da keskin bir eleştiri, daha sonra Antakya'da yerleşik olmaksızın şehrin patriği olarak hizmet edecek olan kilise hukukçusu Theodore Balsamon'un kaleminden geldi. Bizans din adamlarının Latinlere komünyon ayini düzenlemelerinin gerekip gerekmediği sorulduğunda Balsamon, söz konusu kişi Batı Kilisesi'ni Doğu Kilisesi'nden ayıran doktrin ve uygulamalardan vazgeçmediği sürece bunu yapmamaları gerektiğini söylemişti.⁸³ Bu gibi kökleşmiş tutumların ışığında, Manuel, izleyeceği politikaları nasıl sunarsa sunsun, papalık otoritesi ve *Filioque* sorunları konusunda doğu ve batı arasında var olan temel farklılıkları gizleyemeyeceğini fark etti. Pisa'lı Hugo Eteriano ile yaptığı bir görüşmede

Bu anlaşmazlığı çözmek çok zor ya da neredeyse imkânsız. Çünkü Grekler, Ruh'un Oğul'dan geldiğini asla yazmayacak, Latinler ise yazdıkları şeyi asla silmeyecek. Peki bu yara nasıl iyileşecek?⁸⁴

⁸² Dondaine, 1958, s. 480-2; Darrouzès, 1965, s. 76; Dondaine, 1952, s. 126-7; Angold, 1997, s. 213-14; Alexander, 1963, s. 21-3.

⁸³ Mansi, 1767, cols 799-802; Runciman, 1955, s. 119, 138-40; Kazhdan ve Epstein, 1985, s. 185-96.

⁸⁴ Dondaine, 1952, s. 126-7; trans. Magdalino, 1993, s. 91.

Manuel'in saltanatı devam ederken, onun önceliklerine ve yöntemlerine yönelik giderek artan bir eleştiri furyası vardı. Bazıları, onun İtalya konusunda izlediği politikaya veya Mısır seferine atıfta bulunabilecek tarzda "aşırı hırslara sahip olduğunu ve gözlerini dünyanın diğer ucundaki yerlere diktiğini" düşünmüştü. Diğerleri ise, muhtemelen sarayında Latinleri istihdam etmesine atıfta bulunarak, onun yabancılarla çok fazla güvendiğinden şikâyet etti.⁸⁵ Bu tür eleştirilerin yalnızca, değişen şartlara uyum sağlamaya çalışan bir lidere yöneltilmesi beklenirdi ve kendi standartlarına göre Manuel'in saltanat dönemi başarılıydı. I. Aleksios ve II. İoannis, daha önceden pek çok kez denenmiş ve test edilmiş Bizans politikasını Haçlı devletlerine uygulamış ve bu nedenle 1107'de imparatorluğa karşı doğrudan askeri harekâta dönüşen, Batı'nın öfkesine maruz kalmışlardı. Manuel, Batı'nın belirli noktalardaki hassasiyetlerinin akıllıca bir şekilde farkına varmış birisi olarak, imparatorluğun Antakya ve Kudüs üzerindeki hegemonyasının kabul edilmesini sağlamıştı. Bununla birlikte son tahlilde bu kabul, Batının düşmanlığını celp etmeden Bizans'ın geleneksel hedeflerini takip edecek zekâyâ sahip zeki ve bilgili bir imparatora ve onun saray mensuplarına bağlıydı. Onların halefleri ise bu hassas incelikten yoksun olacaktı.

⁸⁵ Choniates, 1984, s. 115-16.

ZORBA ANDRONİKOS

Manuel'in 1180'de ölümünden sonra vuku bulan bir dizi şiddetli siyasi ayaklanma sadece onun atanmış halefini değil, aynı zamanda onun Bizans dış politikasını şekillendirmede ve onu Batılıların gözünde kabul edilir şekilde sunulmasında muhtemelen önemli bir rol oynamış olan saray mensuplarını da ortadan kaldırdı. Sonuç olarak, beş yıl içinde imparatorluk, Batı Avrupa kamuoyunun gözünde 1150'de olduğu yere geri dönmüş oldu. Düşmanca olan Bizans karşıtı propaganda bir kez daha ortalıkta dolaşıyordu, Roma'yla olan ayrılığa dair ve Manuel ile danışmanlarının kaçınmak için çok uğraştığı Bizans'ın kâfirlerle gizli anlaşmalar yaptığı türünden suçlamalar yeniden canlanmıştı. Bu derece hızlı gerçekleşen çözülmenin açıklanması gerekmektedir ve bu çözülme için genellikle sunulan sebep, Konstantinopolis'te Manuel'in kuzeni I. Andronikos Komninos'un (1183-5) başını çektiği sözde "Latin karşıtı" bir fraksiyonun iktidarı ele geçirmesidir. Konstantinopolis'te bir terör saltanatı kurmanın yanı sıra, iddiaya göre Andronikos Bizans halkının bağnaz milliyetçiliğini kendine güç devşirmek için kullandı ve ardından dış politikada takip edilen rotada Batı kamuoyu ile uzlaşmaktan uzaklaşıp onunla doğrudan yüzleşme şeklinde yeniden dizayn etti.¹

Andronikos'un Batı ile olan ilişkilerinin ardındaki motiflere dair sunulan bu tablo birkaç nedenden dolayı hatalıdır. Her şeyden önce, Andronikos'un kendisi özellikle Latin

¹ Brand, 1962, s. 167-8; Brand, 1968a, s. 34-5, 41-3; Ostrogorsky, 1968, s. 395; Lilie, 1993, s. 222-3.

karşıtı birisi değildi. Onun 1182'de iktidarı devralması, daha çok I. Manuel ve onun destekçilerinden kişisel manada intikam alma arzusuyla gerçekleşmişti. İkinci olarak, Bizans nüfusu, kimi zaman iddia edildiği gibi, tüm Batı Avrupalılara karşı yönelen bir yabancı düşmanlığının pençesinde değildi. Ve son olarak, Andronikos'un Haçlı devletlerine yönelik izlediği politika ne yeni idi ne de Latin karşıtıydı; bu politika daha çok 150 yıllık bir geçmişe dayanan bir tutumun devamı niteliğindeydi. Bizans dış politikası, hiçbir zaman Latin yanlısı ya da Latin karşıtı şeklinde formülize edilmedi. Çünkü dış politika *Translatio Imperii* doktrini ve bunun sonucunda Konstantinopolis'i savunma ve imparatorun statüsünün tanınmasını sağlama ihtiyacı üzerine formüle edilmişti. Bununla birlikte, Andronikos, Batı Avrupa'da Bizans'a ve Haçlı devletlerine karşı yenilenen düşmanlıktan hâlâ sorumlu tutulabilir çünkü I. Manuel'in aksine o, eylemlerinin Batı tarafından nasıl yorumlanabileceği konusunda tam bir kayıtsızlık içindeydi. 1182'de iktidarı ele geçirmesi esnasında, Konstantinopolis'te meskûn İtalyanların katledilmesine izin verdi. Bu vahşetin ışığında değerlendirildiğinde, Bizans dış politikasının özel olarak Latin karşıtı bir nedeni olmaması önemli değildi. Bundan böyle kaçınılmaz olarak Suriye ve Mısır sultanı Selahaddin ile Kutsal Yerlerin koruyuculuğu konusunda yapılan bir anlaşma gibi oldukça rutin meseleler bile, Batı'daki mevcut bakış açısıyla değerlendirildiğinde, Kudüs'e ve oradaki Kutsal Topraklara karşı yapılmış kasıtlı ve uğursuz entrikalar olarak görülmeye başlandı.

Bu hususların doğruluğunu kanıtlamak için öncelikle Andronikos'un darbesinin niçin oldukça yanlış bir şekilde Latin karşıtı olarak görüldüğünün üzerinde düşünülmesi gerekiyor. Bu yanlış anlama, on birinci yüzyılın ortaları ile I. Manuel'in saltanatının sonu arasında Bizans İmparatorluğu içinde meydana gelen gelişmelerden kaynaklanmaktaydı. Bu süre zarfında, Konstantinopolis'te yaşayan Batı Avrupalıların sayısı muazzam bir şekilde artmıştı. Birçoğu imparatorun hizmetinde, çeşitli roller üstlendiler. Bunların

çoğu, saraydaki Vareg muhafızlarının büyük kısmını oluşturan İskandinavlar ve İngilizler, Komninos hanedanının ilk üç imparatoru zamanında sefere çıkan orduların önemli bir bileşeni olan Norman şövalyeler gibi muhtemelen paralı askerlerdi. Latinlerin istihdam edildiği daha pek çok alan vardı. Oldukça bariz nedenlerden dolayı bunlar, 1100'de I. Aleksios tarafından İngiltere'ye gönderilen Lincoln'lü Wilfricus gibi, Batı Avrupa saraylarına elçilik yapmak üzere sıklıkla seçildiler. Bunlar danışmanlık rolü de üstlenmiş gibi görünmektedirler. 1108'de Bohemond ile imzalanan Devol Antlaşması metninin altında, Bizans delegesinden olup belgeyi imzalayanların çoğu Batı Avrupalı idi ve bu da bu kişilerin anlaşma şartlarının müzakeresine dahil olduklarını öne sürmektedir.² İmparatorluk hizmetinde bulunan Latinlerin sayısı ve bunların üstlendikleri rollerin çeşitliliği, I. Manuel döneminde daha da artmış görünüyor ve onların "saraya akın ettikleri" söyleniyordu. Pisalı Eteriano kardeşler gibi çevirmenlerin ve danışmanların yanı sıra saltanatı boyunca ona hem askeri bir lider hem de Latin hükümdarlarına gönderilen elçi olarak hizmet edecek olan Güney İtalya'dan, Gravinalı Alexander'ı istihdam etmişti.³ İktidar merkezindeki Latin unsurunun varlığı, Manuel'in Latin güçleriyle evlilik yoluyla yaptığı ittifaklarla pekiştirildi. Manuel'in her iki eşi, Sulzbach'lı Bertha ve Antakyalı Maria, Latin kökenliydi ve 1180'de çocukları için Batılılarla evlilikler ayarladı: kızı Porphyrogenita Maria'yı Montferrat markisinin oğlu Renier'le ve oğlu Aleksios'u Fransa Kralı VII. Louis'in kızı Agnes'le evlendirdi. Bu eş ve kocalar kendi maiyetlerini ve adamlarını yanlarında Konstantinopolis'e getireceklerdi. Manuel'in Bizans imparatorları arasında en büyük Latin yanlısı imparator olarak ün kazanması bundandır.

² Komnene, 2009, s. 395-6; Stevenson, 1858, ii. 46-7; Shepard, 1993, s. 275-305; Kazhdan, 2001, s. 93-9.

³ Robert of Auxerre, 1882, s. 246; Robert of Clari, 1936, s. 46; Kinna-mos, 1976, s. 58, 106-7, 115, 117; Choniates, 1984, s. 53; William of Tyre, 1943, ii. 347-8, 361, 420, 461; Kazhdan, 2001, s. 99; Magdalino, 1993, s. 90-1.

O zamanlarda ve daha sonraki zamanlarda birçok Bizanslının bu yabancıların varlığına içerlediği ve kesinlikle ara sıra hoşnutsuzluklarını sesli olarak belirttikleri varsayıldı. On birinci yüzyılda bir saray mensubu ve asker olan Kekaumenos imparatora, "Roma kökenli kendi subaylarınızı memnun etmeyeceği" için yabancılar yüksek rütbeleri veya üst düzey devlet makamlarını vermemesini tavsiye etmişti.⁴ Niketas Choniates, birçok kişinin I. Manuel'in hizmetinde Bizanslılar yerine onları tercih ettiğini hissettiğini kaydetmiştir. Manuel'in onları geçmişte olduğu gibi askeri görevlerde istihdam etmekle yetinmek yerine onlara, imparatorluk idaresinde görevler verdiği ve tam olarak Yunanca bile konuşamayan kimseleri yargıç ve vergi tahsildarı olarak atadığı iddia edildi. Amcası için sarayda bir mevki elde etmeye çalışırken George Tornikios, "pazardan alınıp imparatorluk sarayına götürülen" ile "barbar diline sahip olanlar" arasında şiddetli bir rekabet olduğunu görmüştü.⁵ İktidar koridorlarının dışında, kimi Latin'in daha geniş Bizans nüfusunun düşmanlığına maruz kaldığı durumlar da oldu. Pisalı Hugo Eteriano, 1166 yılında Bizans başkentinin sokaklarında dolaşırken Latinlerin nefret ve tikslenme uyandıran unsurlar olarak gösterildiğini bildirmişti.⁶

Bununla birlikte, bu gibi örneklerden çok fazla olduğunu varsaymak akıllıca olmaz. Eteriano tarafından aktarılan hakaretler, Manuel tarafından 1160'larda düzenlenen teolojik tartışmalar sırasındaki son derece gergin atmosferin bir sonucuydu ve bu illa da kalıcı bir durum değildi. Anna Komnene ve Niketas Choniates de dahil olmak üzere o dönemde yaşamış birçok yazar, Bizans hizmetinde bulunan Latinlerin sadakatine ve cesaretine bolca övgüde bulunmuştu. Ne de olsa Bizans İmparatorluğu ulusal bir Grek devleti değildi. Evrensel Hıristiyan imparatorun hizmetinde tüm ırklardan

⁴ William of Tyre, 1943, ii, s. 461; Kekaumenos, 1896, s. 95; Nicol, 1967, s. 328-9.

⁵ Choniates, 1984, s. 115-16; Tornikios, 1970, s. 129, 234-5.

⁶ Dondaine, 1958, s. 481; Angold, 1997, s. 240.

Hristiyanların bulunması normaldi. Döneme ait diğer edebi kanıtlar, pek çok Bizanslının Latinleri sadece Hristiyan kardeşler olarak gördüğünü açıkça göstermektedir.⁷ Manuel'in sarayındaki en iyi işleri Latinlere verdiğine dair raporlar bile ihtiyatla ele alınmalıdır. Her şeyden önce, bazı muğlâk ifadeler dışında, saraydaki önemli idari görevlerden herhangi birini işgal eden Latin kökenli herhangi bir isim olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur.⁸ İkinci olarak, Choniates ve Tornikios'un sözleri daha geniş bir bağlamda, yani Bizans yönetici seçkinlerinin eğitimlerinin onlara verdiğine inandıkları makam hakkını koruma konusundaki hasislikleri bağlamında değerlendirilmelidir. Bu kimseler, Mihail Psellos'un 1055-6'da İmparatoriçe Theodora'nın yakın çevresinden kovulduğunda yaptığı gibi, ister Bizanslı ister yabancı olsun, onların Grekçe eğitimlerini ve yeterliliklerini sorgulayarak makam yarışında rakiplerini karalamakta her zaman hızlı davranmışlardı.⁹ Choniates ve Tornikios sadece Latin karşıtı önyargının değil, küçük ve ayrıcalıklı bir grubun kendi özel çevrelerine giriş hakkına dair, olağan ve tetikteki korumacı refleksine dair bir kanıt sunar. Bu nedenle, Konstantinopolis'teki tüm Latinlere yönelik yaygın ve için için kaynayan bir düşmanlığın illaki de mevcut olmadığı oldukça açıktır.

Bununla birlikte, Batı Avrupalılar arasında kızgınlığın nesnesi olarak seçilen belirli gruplar vardı. Kökleri derinde ve uzun süreli olan hoşnutsuzluğun en büyük nedeni kuşkusuz İtalyan tüccarların, özellikle de Venediklilerin temsilcileriydi. Bu düşmanlığın nedenleri, Güney İtalya'dan gelecek bir Norman istilasına tehdidine karşı bir müttefik arayan I. Aleksios'un Venedik ile bir antlaşma yaptığı on birinci yüzyılın sonlarına kadar uzanıyordu. Aleksios'un müttefik ihtiyacı o kadar şiddetliydi ki, imparator Venediklilere Konstanti-

⁷ Komnene, 2009, s. 71-2; Choniates, 1984, s. 140, 210; Attaleiates, 2012, s. 83; Abrahamse, 1986, s. 190-1; Harris, 2000, s. 27.

⁸ Angold, 1997, s. 233-40; Magdalino, 1993, s. 222-3; Kazhdan, 2001, s. 95-6.

⁹ Psellos, 1966, s. 263-4.

nopolis ile Batı arasındaki deniz ticaretinde geniş kapsamlı tavizler vermişti. Venedikli tüccarlara, *Kommerkion* ve diğer vergilerden muaf olarak imparatorluğun neredeyse tüm bölgelerinde ticaret yapma hakkı ile birlikte Konstantinopolis'teki Haliç boyunca onlara ait olacak bir ticaret bölgesi verildi.¹⁰ Bizans hükümeti, bu tavizleri, imparatorluk daha güçlü bir konuma geldiğinde geri alınabilecek olan, geçici bir önlem olarak görmüş gibiydi. II. İoannis'in 1118'de tahta çıktığında bunun zamanı gelmiş gibiydi. O zamana kadar Bizans, 1108'de Bohemond'un yenilgisiyle birlikte o bölgeden gelen tehlikenin artık baskısı altında değildi ve John buna dayanarak babasının yaptığı anlaşmayı yenilemeyi reddetti. Ancak Venedikliler, değerli ticaret imtiyazlarını kaybetmeye hazır değildi. 1124 kışında, Kudüs kralının Tyre üzerine yaptığı saldırıya yardım ettikten sonra Kutsal Topraklardan dönen bir Venedik filosu rotasını değiştirip Ege'ye yöneldi. Rodos'a ve diğer Bizans kıyı bölgelerine ve Bizans adalarına bir dizi saldırı gerçekleştirip çok sayıda genç tutsağı köle olarak kaçırdı. Saldırı herhangi bir uyarı yapılmadan gerçekleşmişti ve bu yüzden bölgede filosu olmayan İoannis'in müdahale etme şansı bulunmuyordu. Daha fazla tahribattan kaçınmak amacıyla bir önceki kararından döndü ve Ağustos 1126'da Venedik'in önceki ticari ayrıcalıklarını geri veren bir anlaşma imzaladı.¹¹

Bu nahoş deneyime rağmen, Bizans makamları daha sonra diğer İtalyan ticaret şehirlerine de benzer ticaret imtiyazları verdi. 1111'de Pisa ile onlara gümrük vergilerinden daha küçük ölçekte bir muafiyet ve Haliç'te bir iskele sağlayan bir anlaşma yapıldı. Cenevizliler, 1155'te Bizans ile yaptıkları antlaşmada hemen hemen aynı imtiyazları elde ettiler. Cenevizlilere ve Pisalılara taviz vermek, görüldüğü kadar riskli ve mantıksız bir hareket değildi. Öncelikle Normanlara, son-

¹⁰ Tafel ve Thomas, 1856-7, i. 51-3; Komnene, 2009, s. 111, 162-3; Nicol, 1988b, s. 59-63; Frankopan, 2012, s. 76-7.

¹¹ Fulcher of Chartres, 1969, s. 276; Kinnamos, 1976, s. 210; Tafel ve Thomas, 1856-7, i. 95-8; Lilie, 1993, s. 97-100; Nicol, 1988b, s. 77-81.

rasında Frederick Barbarossa'ya karşı değerli müttefiklerdi ve Bizanslılar, kuşkusuz onları ticari rakipleri olan Venediklilere karşı kullanmayı umuyorlardı. Ayrıca, ticaret faaliyetleri yoluyla vücut bulmasına vesile oldukları servet, gümrük vergileri konusundaki herhangi bir tavizi fazlasıyla telafi etmiş olabilirdi. Dyrrachion ve Selanik gibi taşra limanları, İtalyan tüccarlar tarafından buralarda gerçekleştirilen ticaret sonucunda gelişmiş görünüyor.¹² İtalyan denizcilik cumhuriyetleriyle bu tür anlaşmalar yapmak da hiçbir şekilde olağandışı değildi. 1123'te Kudüslü II. Baldwin Venedik ile Tyre, Sidon ve diğer limanlardaki ticaret merkezlerinde onlara yer vermek ve onları gümrük vergilerinden muaf tutmak şeklinde benzer bir anlaşma imzalamıştı. Bunu kısa bir süre sonra Pisalılar ve Cenevizlilerle yapılan anlaşmalar izledi ve hiç şüphe yok ki bu tüccarlar Suriye ve Filistin'deki Latin devletlerinin refahına büyük katkıda bulundular.¹³

Bu anlaşmaların ardındaki politik düşünceler ne olursa olsun, İtalyan tüccarların, nüfusun geri kalanı tarafından hiç sevilmediklerine dair bir şüphe yoktur. Bunların Haliç kıyısındaki yerleşim bölgeleri, ayınlerin Yunanca yerine Latince yapıldığı kiliseleri, dükkânları, tavernaları, depoları, değirmenleri kendi kendine yeten şehirler gibiydi.¹⁴ İtalyanların ve özellikle Venediklilerin sahip oldukları büyük zenginliklerinin ve kibir olarak algılanan tutumlarının yanı sıra işte bu yarı bağımsızlık durumu kızgınlığa yol açtı. Bir arada yaşadıkları halka karşı kibirli ve saygısız, kendileriyle övünen insanlar olarak görülüyorlardı. Ayrıca, istenmeyen göçmenler söz konusu olduğunda sıklıkla olduğu gibi, bunların sayısının gerçekte olduğundan çok daha fazla olduğuna inanılıyordu, bir gözlemci onların sayılarının 1180'de

¹² Caffaro, 2013, s. 75, 195-6; Otten-Froux, 1987, s. 155; Day, 1988, s. 8, 25-7; Nicol, 1988b, s. 75-6; Harvey, 1990, s. 221-3; Angold, 1997, s. 226-33.

¹³ Caffaro, 2013, s. 169-75; William of Tyre, 1943, i. 553-6; Riley-Smith, 1973, s. 109-32.

¹⁴ Madden, 2003, s. 8-9; Harris, 2007, s. 122-4.

60.000 olduğunu tahmin ediyordu.¹⁵ Bizanslılar eşi benzeri görülmemiş bir şekilde hoşgörüsüz veya yabancı düşmanı bir toplum değildi. Batılı kamuoyunun geniş bir kesimi de, Venediklileri ve Cenevizlileri, muhtemelen onların izledikleri tek gayesi kazanç olan ticari politikalarına tepki olarak, kibirli ve materyalist kimseler olarak görüyordu. Chartres'li Fulcher, 1124-5 yıllarında Venedik'in Bizans hâkimiyeti altındaki Ege adalarına saldırdığı haberini alınca dehşete kapılmış ve bunu yapanların yaptıkları bu haince iş nedeniyle tövbe edemeden öleceğini ve bu nedenle lanetle cezalandırılacağını bildirmişti.¹⁶ Üstelik Bizanslılar ve diğer Latinler tarafından İtalyanlara karşı duyulan hoşnutsuzluk, Venedikliler ve Cenevizliler arasında var olan düşmanlıkla karşılaştırıldığında oldukça hafifti. Ticari rekabet çoğu zaman şiddete dönüşmekteydi. 1162'de Venedikliler, Cenevizlileri Konstantinopolis'teki yerleşkelerinden kovmak amacıyla Pisalılar ve yerel Bizanslılar ile bir araya geldiler.¹⁷ Bu nedenle Bizanslıların, İtalyan tüccarların zenginliğine ve onların sahip oldukları ayrıcalıklara duyduğu kızgınlık derinden hissedilmekteydi ancak bu hiçbir şekilde eşi benzeri olmayan bir şey değildi.

Sözde Latin yanlısı I. Manuel'in çarpıcı eyleminin arkasında bu antipati olabilir. Onun Batı kamuoyuyla uzlaşma taraftarı olan olağan uygulamasının tam tersine, 1171 baharında gizlice Konstantinopolis'e asker getirdi. 12 Mart günü ansızın şehirdeki tüm Venediklilerin tutuklanmasını emretti ve eyalet valilerine aynı şeyi kendi sorumluluk alanlarındaki limanlarda yapmaları için talimat verdi. Operasyon, Venediklilerin başlarına gelecek olan şeyin farkına bile varamadan, imparatorluk genelinde çok iyi bir şekilde icra edildi. Günün sonunda erkek, kadın ve çocuk yaklaşık 10.000 kişi

¹⁵ Eustathios of Thessalonica, 1988, s. 35; Kinnamos, 1976, s. 210; Choniates, 1984, s. 97.

¹⁶ Fulcher of Chartres, 1969, s. 276-7. Krş. Ernoul, 1871, s. 345-6; Gunther of Pairis, 1997, s. 90-1; Queller ve Katele, 1982, s. 27.

¹⁷ Caffaro, 2013, s. 95-6; Day, 1988, s. 26-8.

toplanarak hapisane ve manastırlara kapatılmıştı. Bunların çoğu kısa bir süre sonra serbest bırakıldı ve Venedik'e dönmelerine izin verildi ancak onların evlerine, depolarına, gemilerine ve taşınır mallarına el konuldu.¹⁸ Bu darbe, şüphesiz Bizans nüfusu arasında oldukça memnuniyetle karşılanmıştı ancak Manuel'in buradaki tek güdüsü kalabalığı memnun etmek olmayabilir. Niketas Choniates bu girişimi kişisel güdülere bağlıyor: Manuel, 1149'da Bizanslılar ve Venediklilerin birlikte Sicilyalı II. Roger'ın kuvvetlerini Korfu'da kuşatma altında tuttukları zaman yaptıkları bir hakaret için Venediklileri asla affetmemişti. Venedikli denizcilerden bazıları imparatorluk kadırgasını çalmışlar ve gemide imparatora ait kıyafetleri bulmuşlar ve Bizans törenlerini alaycı bir şekilde sahnelemişlerdi. Daha gerçekçi bir neden ise Manuel, önceki yıl Konstantinopolis'teki Ceneviz mahallesine saldırıp buradaki birkaç depoyu ateşe verdikleri için Venediklileri cezalandırmak istemiş olabilir. Bu aynı zamanda, Venediklilerin son zamanlarda Manuel onlardan yardım istediğinde kendisine bir donanma sağlayamayarak onu hayal kırıklığına uğrattığı İtalya politikasıyla da bağlantılı olabilir.¹⁹

Manuel'i bu kadar kararlı bir şekilde darbe indirmeye iten şey her ne ise, Venediklilerin de onların ticari çıkarlarına yönelik bu saldırıya şiddetle tepki vermeleri beklenebilirdi. Eylül 1171'de Doçe II. Vitale Mihail liderliğindeki güçlü bir filo, 1124'te olduğu gibi, Venedik lagününden denize açıldı ve Ege'ye doğru yola çıktı. Venedikliler Euboea adasına kadar ilerlediler ancak bu sefer Bizans donanmasının enerjik tepkisi ve Venedik mürettebatını yok eden hastalığın birleşimi onları geri dönmeye zorladı.²⁰ Bu nedenle Venedikliler, 1171'deki kayıpları için tazminat almak ve ticari imtiyazları-

¹⁸ Simonsfeld, 1883, s. 78-80; Kinnamos, 1976, s. 211-12; Choniates, 1984, s. 97-8.

¹⁹ Choniates, 1984, s. 50-1; Brand, 1968a, s. 67; Magdalino, 1993, s. 93-4; Nicol, 1988b, s. 97-103; Madden, 2003, s. 50-3.

²⁰ Kinnamos, 1976, s. 212-14; Choniates, 1984, s. 97-8; Brand, 1968a, s. 195-221.

nı yenilemek amacıyla uzun süren müzakerelere başvurmak zorunda kaldılar. Daha sonra Dördüncü Haçlı Seferi'nde bir doçe olarak başrol oynayacak olan Enrico Dandolo isimli Venedikli bir aristokrat, bu müzakerelere katılanlardan biriydi. Daha sonraki dönemlere mensup bir tarihçi, onun bu müzakereler esnasında Konstantinopolis'te meydana gelen bir arbede sırasında kör edildiğini ve bundan sonra Bizanslılara karşı büyük bir kin beslediğini iddia etmişti ancak hikâyenin kesinlikle uydurma olduğu neredeyse kesindir.²¹ Manuel'in saltanatının son yılında neredeyse bir anlaşmaya varılmak üzereydi çünkü imparator, Güney İtalya'daki Normanlardan gelen tehdidin yenilenmesinden endişe duymaktaydı. Bir saldırı durumunda Venedik donanmasının yardımına ihtiyacı vardı ancak Manuel 1180'de öldüğünde ve Venedikliler hâlâ büyük ölçüde Konstantinopolis'ten dışlanmış durumda oldukları için bu sorun hala çözülmemişti.²² Bundan sonra olacakların arka planını sağlayacak olan şeyler Antakya veya Kudüs'teki herhangi bir gelişme değil, işte bu olaylardır.

Manuel 24 Eylül 1180'de öldüğünde, hiç kimse aniden tersine dönüveren talihin 1180'lerde hem Bizans'ı hem de Suriye ve Filistin'deki Latin devletlerini ansızın ve hazırlık yakalayacak olduğunu tahmin edemezdi. Kuşkusuz, Bizans imparatoru, 1176'daki Myriokephalon [Miryokefalon] Savaşı'nda İkonion'un Selçuklu Türkleri karşısında bir terslik yaşamıştı ancak bu savaşın hasarı, askeri kabiliyetinden çok imparatorluğun prestijine darbe indirmişti. Manuel, ordusunun büyük bir kısmını örselenmeden savaş alanından çekilebilmiş ve Selçuklu sultanı ile çok makul şartlar altında müzakerelere girişebilmişti.²³ Latin Doğu için ise, Selahaddin'in gücünü ve nüfuzunu hızla genişlettiği Mısır'da endişe verici gelişmeler yaşanıyordu. Mısır'da vezirlik makamındaki Selahaddin, Fâtımî halifeliğine son verdi

²¹ Dandolo, 1938, s. 260; Madden, 2003, s. 63-8.

²² Choniates, 1984, s. 98; Madden, 2003, s. 82-3.

²³ Choniates, 1984, s. 102-6; William of Tyre, 1943, ii. 414-15; Angold, 1997, s. 223-5.

ve ülkeyi Sünni ortodoksisine geri döndürdü. Nureddin'in 1174'te ölümünün ardından Selahaddin, onun halefi olarak Bağdat'taki halife tarafından tanınmayı başardı ve Şam üzerine yürüdü. Mısır ve Suriye artık tek bir hükümdarın hâkimiyeti altında birleşmişti ve Latinler, Selahaddin Eyyubi'nin onların şimdiki konumlarına yönelik teşkil ettiği tehdide karşı kör değildi. Ancak, Kudüs Krallığının ordusu Kasım 1177'de Montgiscard'da Selahaddin Eyyubi'nin ordusuyla savaşa tutuştuğunda Müslümanlar bozguna uğradı ve sultan esir düşmekten kıl payı kurtuldu.²⁴ Bu nedenle hiç kimse, Selahaddin'in on yıl sonra Kudüs'ün efendisi olacağını tahmin edemezdi.

Bizanslılar muhtemelen Manuel'in yerine bir küçük çocuğu yani 11 yaşındaki oğlu II. Aleksios'u bırakmasından endişe duydukları kadar ne Myriokephalon'daki yenilgiden ne de Selahaddin'in yükselişinden endişe duymuşlardı. Farklı hi-zipler genç hükümdarın kontrolünü ele geçirmeye veya onun yerini almaya çalıştığı için, ortaçağ boyunca küçük yaştaki hükümdarların dönemleri her zaman bir belirsizlik ve istikrarsızlık dönemleriydi. Bizans, her ne kadar imparator ülkeyi yönetecek yaşa gelene kadar hükümetin nasıl sağlanacağına dair yerleşik bir prosedüre sahip olmasına rağmen, bu hususta bir istisna değildi. Bizans yasalarına göre, bir adamın dul eşi, onun ölümü üzerine hanedanın reisi olurdu. Sonuç olarak, meşru imparatorun yaşının küçük olması halinde imparatoriçenin genç imparatorun naibi olması gerektiği kabul edildi; imparatoriçeye bu görevi esnasında, genellikle önde gelen saray mensuplarından veya onun akrabalarından oluşan bir konsey yardım etmekteydi. Buna göre, ölmekte olan Manuel, oğlunu, çocuğun annesi olan karısı Antakyalı Maria'ya emanet etmişti. O da bu sorumluluğu Konstantinopolis patriği Theodosios Boradiotes ve merhum imparatorun yeğeni *Protosebastos* rütbesine sahip Aleksios Komnenos ile paylaştı.²⁵

²⁴ William of Tyre, 1943, ii. 430-2; Eddé, 2011, s. 90-6.

²⁵ Eustathios of Thessalonica, 1988, s. 19.

Aradan henüz çok uzun bir zaman geçmemişti ki, naipliğe muhalif olan bir grup sarayda birleşti. Bu muhalif grubun en önemli üyeleri I. Manuel'in ilk evliliğinden olan kızı Porphyrogenita Maria ve onun eşi Montferrathlı Renier'di. O dönemin Bizans kaynaklarına göre, onlar ve yandaşları, Protosebastos'un imparatoriçenin sevgilisi olduğu, kamu fonlarını kendi amaçları için kullandığı ve tahtı ele geçirmeye yönelik planlar yaptığı yönündeki söylentilerle öfkeye kapıldılar. Kendi konumları adına onun hırslarının gerçekleşmesinden korktular.²⁶ Öte yandan olayı dışarıdan değerlendiren gözlemciler, özellikle Batı Avrupalı ve Latin Doğulular, bu hoşnutsuzluğun başka bir nedeni olduğunu fark ettiler ve bunu naipliğin "Latin yanlısı" duruşuna duyulan kızgınlığa bağladılar. Ne de olsa, naiplik kurumu bir Latin yani Antakyalı Maria tarafından yönetiliyordu ve çağdaş Latin yazarlar, II. Aleksios ve Protosebastos'un, Bizans soyluları ve saray mensupları arasında derin bir kırgınlığa neden olacak biçimde, I. Manuel'in Latinleri Bizanslılara tercih etme ve onlara en yüksek payeleri verme şeklinde meşru kabul edilen politikasını izlediklerini iddia ettiler.²⁷ Bütün bunlar pek olası görünmüyor. Muhalefetin liderlerinden biri olan Porphyrogenita Maria'nın kendisi de bir Latin ile evliydi ve Montferrathlı Renier onun planlarına yardım etmekteydi. İki taraf 1181 baharında karşı karşıya geldiğinde, Maria ve Renier İtalyan paralı askerlerinden oluşan bir birlik topladılar; eğer isyanın arkasındaki neden Latin karşıtı düşünceyse bu garip bir hareket tarzıydı.²⁸ Gerçek şu ki, esasen Komninos hanedanı içinde gerçekleşen bir iktidar mücadelesi olan bu süreçte, her iki taraf da rakiplerine karşı Latin yardımını kullanmaktan memnundu. Muhalefet grubunun güdü kaynağı, Protosebastos'a karşı kişisel nefret ve Latinlerin lehine yapılan

²⁶ Choniates, 1984, s. 127-8; Eustathios of Thessalonica, 1988, s. 21.

²⁷ William of Tyre, 1943, ii. 462-3; Continuator of Sigebert of Gembloux'ın vekili, 1844, s. 421; Brand, 1968a, s. 33-4; Neocleous, 2012a, s. 222.

²⁸ Choniates, 1984, s. 131-2.

kayırmacılıktan hoşlanmamaktan ziyade onu sahip olduğu nüfuzlu konumundan indirme arzusuyla.

1181'in başlarında, nefret edilen Protosebastos'a Pas-kalya orucu sırasında bir kilisedeki ayine gitmek için Büyük Saray'dan ayrıldığında suikast düzenlemek için bir plan uygulamaya konuldu ancak naiplik bu tertipten haberdar oldu. Komploya dahil olanların çoğu tutuklandı ancak Maria Porphyrogenita ve Montferratlı Renier şüphe altında olduklarını anlayarak, kalan destekçileriyle birlikte Ayasofya Katedrali'ne sığındılar ve orada barikat kurdular. Büyük bir kalabalık, çiftle dayanışma içinde olduklarını göstermek için katedralin dışında toplandı ve naiplik taraftarlarına ait evleri yağmalamaya başladı. İki aylık bir tereddüitten sonra, Protosebastos ve İmparatoriçe Maria, bu asi çifti katedralden zorla çıkarmak için birlikler gönderdi ancak bir günlük sonuç alınamayan çatışmadan sonra patrik Theodosios, aracılık yapmak suretiyle bir anlaşmaya ulaşılmasını sağladı. Porphyrogenita Maria ve Renier'in katedralden çıkmalarına ve serbest bir şekilde gitmelerine izin verildi ancak destekçilerinin çoğu hapsedildi.²⁹ Çatışma hiçbir şekilde çözülmemişti ve naipliğe muhalif olanlar hâlâ onu zorla devirmek için bir yol arıyorlardı. Bunun için Konstantinopolis dışındaki, Komnenos ailesinin başka bir üyesinden yardım istemeye karar verdiler. Bunun üzerine merhum imparatorun kuzeni, Pontos eyaletinin valisi Andronikos Komninos'a iletilmek üzere onun Karadeniz'deki kalesine bir mesaj gönderildi.

Porphyrogenita Maria gibi, Andronikos'un da naipliğe karşı teşkil edilmiş olan siyasi muhalefet içinde yer almak için kendi kişisel nedenleri vardı ve bunun Latin karşıtı önyargıyla hiçbir ilgisi yoktu. Uzun zamandır Komnenos ailesinden uzakta başına buyruk bir yabancı gibiydi. II. İoannis'in küçük kardeşi İsaakios'un oğlu olan Andronikos, 1182'de artık altmışlı yaşlarındaydı ve arkasında skandallar ve maceralarla dolu bir ömür bırakmıştı. 1150'lerde, I. Ma-

²⁹ Choniates, 1984, s. 130-6; Eustathios of Thessalonica, 1988, s. 23-7.

nuel'e karşı girişilen çeşitli komplo teşebbüslerine karışmış olması ve kadın akrabalarıyla, özellikle de yeğeni Eudokia ile olan birçok gayrimeşru ilişkisinin bir sonucu olarak sarayda gözden düşmüştü. Büyük Saray'ın altındaki zindanlarda dokuz yıl hapsedildi ve yaklaşık 1164'te, onun hücre kapısını açan anahtarların izini balmumu bir kalıba çıkartıp onu yandaşlarına göndermeyi başararak hapisten kaçtı. Prens Jaroslav'ın sarayında sıcak bir şekilde karşılanacağı Ukrayna'daki Galiçya'ya gitti. Affedilip imparatorluğun lütuna tekrardan nail olunca 1166'da Kilikya'ya vali olarak gönderildi. Buradaki rehabilitasyon sürecinin kısa ömürlü olduğunu kanıtladı. Andronikos, görevinden ayrılp Antakya şehrine yerleşerek ve burada Poitiers'li Raymond'un kızlarından biri ve Manuel'in ikinci karısı Antakyalı Maria'nın kız kardeşi olan Philippa ile bir evlilik anlaşması yapınca Konstantinopolis'in öfkesine neden oldu. Ancak çok geçmeden Andronikos, Manuel'in vasal devleti olan Antakya'nın da pek de güvenli bir sığınak olmadığını fark etti ve bu nedenle Philippa'yı terk etti ve Kilikya ve Kıbrıs'tan toplanan o yılın vergi gelirlerinin çoğunu da yanına alarak Kudüs Krallığına kaçtı. Kral Amalric yine de onu dostane bir şekilde kabul etti ve Beyrut'u tımar olarak ona verdi. Görünüşe bakılırsa skandaldan uzak duramayacak bir kişilik olarak Andronikos, daha sonra I. Manuel'in yeğeni ve Kudüs'ün önceki kralı III. Baldwin'in dul eşi olan Theodora'ya âşık oldu. Çift önce Nureddin'in sarayına, ardından da Doğu Anadolu'daki Theodosiopolis hükümdarı Saltuk İbn Ali'nin sarayına kaçtı. Andronikos, tekrardan affedilip Theodora ve çocukları ile Pontos'ta sessizce yaşamasına izin verileceği Temmuz 1180'e kadar Bizans topraklarına geri dönmedi.³⁰

Varılan bu uzlaşuya rağmen Andronikos'un, yaban ellerde geçirdiği uzun süreyi unutmadığı ve ailesini affetmediği anlaşılıyor. Bu nedenle Konstantinopolis'teki naipliğe muhalif olan grubun yaptığı çağrı onun için karşı konulmazdı.

³⁰ Kinnamos, 1976, s. 99-103, 175-7, 185, 188-9; William of Tyre, 1943, ii.345-6; Choniates, 1984, s. 59-61, 73-5, 79-81, 128-9.

1182 baharında bir ordu topladı ve başkent üzerine yürüdü. Takipçisi fazla değildi ve kuvvetli bir mukavemet bu isyanı kolayca bastırılabilirdi. Ancak Boğaz'a vardığında, Konstantinopolis'teki kamuoyunun onun arkasında sağlam bir şekilde yer aldığını ve onu, genç imparatoru imparatoriçe Maria ve Protosebastos'un kötü etkisinden kurtaracak kişi olarak selamlandığını gördü. Filonun komutanı Andronikos'un safına geçti ve şehirdeki unsurlar Protosebastos'u tutukladı ve onu Boğaz'ın karşı kıyısındaki isyancı kampına götürdü. Andronikos bu nedenle birliklerini şehre taşımayı başardı ve neredeyse hiçbir direnişle karşılaşmadan şehri ele geçirdi.³¹ Choniates'in Mayıs 1182'de onun Konstantinopolis'e muzaffer bir şekilde girişine ilişkin anlatımından, onun iktidarı devralışını nasıl gördüğü ortaya çıkıyor. Andronikos şehre girer girmez, görünüşte birkaç yıl önce Efes'ten getirdiği mermer levhanın örttüğü lahit içinde yatan merhum imparator Manuel'e saygılarını sunmak için Pantokrator manastırına gitti. Mezarın önünde diz çökmüş hali ve ölen akrabası için duyduğu keder oradaki bazı görgü tanıklarının etkilemişti. Ona daha yakın olanlar ise, onun bu vesileyle, yılı başıboş bir şekilde dolaşmasına sebep olan zalimlerden intikamını alacağına kuzeninin üzerine yemin ettiğini ve "büyük bir avın üzerine atlayan bir aslan gibi ailesinin üzerine düşeceğine" söz verdiğini anlattılar.³²

Takip eden aylarda Andronikos tam olarak bunu yaptı ve ancak Shakespeare'in III. Richard isimli eserinde benzerine rastlanabilecek olan bir siyasi şiddet eylemine girişerek gerçek ya da hayali siyasi muhaliflerini acımasız bir şekilde tasfiye etti. Protosebastos Aleksios'un gözleri oyulmuş ve daha sonra bir manastıra kapatılmış ve o en azından bu iktidar değişikliğinden sağ kurtulmuştu. Diğerleri onun kadar şanslı değildi. İmparatoriçe ve naip olan Antakya'lı Maria boğuldu ve hatırası hafızalardan silindi: Andronikos, halka açık yerlerde bulunan onun tüm resimlerini kendi portre-

³¹ Choniates, 1984, s. 137-41.

³² Choniates, 1984, s. 125, 143.

siyle değiştirdi. Naipliğe karşı çıkmış ve onun iktidarı devralmasında ona destek vermiş olan imparatorluk ailesinin üyelerini bile bu kıyımdan korumaya niyeti yoktu. Porphyrogenita Maria ve Montferratlı Renier birkaç ay içinde, muhtemelen zehirlenerek öldürüldüler. Andronikos Eylül 1183'te imparator ilan edildiğinde etkisiz hale getirilen ilk kişi genç II. Aleksios oldu. Kısa bir süre sonra ise çocuk gizemli bir şekilde ortadan kayboldu. Daha sonra, bir yay ile boğulduğu ve cesedinin Boğaz'a atıldığı, cesedin kıyıya vurmasını engellemek için ona kurşun bir ağırlık takıldığı söylendi. Birkaç ay sonra Aleksios'un hayatta olduğu ve Sicilya'da yaşadığına dair bir söylenti ortalıkta dolaşmaya başladığında, Andronikos alaylı bir şekilde bunun için onun çok iyi bir yüzücü olması gerektiğini söylemişti. İmparatorun yakın aile fertlerinden hayatta kalan birkaç kişiden birisi de, Aleksios'un genç Fransız karısı Agnes'ti ancak hayatta kalabilmesi ancak kendisinden 50 yaş büyük olan Andronikos ile evlenmeyi kabul etmesi sayesinde gerçekleşmişti.³³

Andronikos, yakın akrabalarını yok ederken aynı zamanda, Manuel'in atadığı kişilerin iş başında olduğu idari yapıyı da tasfiye etti ve onun yerine kendi adamlarını getirdi. Önde gelen kurbanlardan birisi, 1169'da Dimyat'a yapılan seferi yöneten ve Latinlerin bile hayranlığını kazanan Andronikos Kontostefanos'du. Çok kritik bir anda Andronikos'un tarafına geçmesi onun iktidarı ele geçirmesine yardım etmişti ancak 1183 yazında Kontostefanos, komplo şüphesiyle dört oğluyla birlikte gözden düştü ve kör edildi. I. Manuel ile birlikte Myriokephalon'da bulunan Constantine Makrodoukas, sonunda Konstantinopolis'in dışındaki bir tepeye sürüklenerek kazığa geçirildi.³⁴ Andronikos, düşmanlarına bir uyarı olarak, Kırk Şehit Kilisesi'nin dış duvarlarından birine, onu köylü kıyafeti içinde ve elinde orak tutar biçimde resmeden bir portresini çizdirdi. Burada orağın kimi hedeflendiğine

³³ Choniates, 1984, s. 144-5, 148-53; Eustathios of Thessalonica, 1988, s. 50-7.

³⁴ Choniates, 1984, s. 139, 148, 162-3; Eustathios, 1988, s. 39.

dair hiçbir şüphe olamazdı: önceki rejimi desteklemiş olan asilzadeler. Andronikos'un, oğullarına onları devlerden kurtaracağını, böylece o gittikten sonra hükmedecekleri kimse olarak yalnızca cücelere sahip olacaklarını söyleyerek övündüğü kayıtlara geçmişti. Eski muhafızların yerine Mihail Haploucheir ve Stephen Hagiochristophorites gibi adamlar artık imparatorun güvenini kazanmışlardı ve tasfiye işlemini titizlikle uyguluyorlardı. Choniates'in aktardığı kadarıyla bu adamların sesleri, şüpheli olarak kabul edilen herkesi köşe bucak ararken "sarayın her yerinde yankılanmıştı." Terör saraydan ve başkentten taşraya sıçramıştı. Andronikos'un iktidarı ele geçirilmesine karşı koyan Küçük Asya'daki İznik ve Prousa [Bursa] şehirlerinin sakinleri, bu karşı koymalarından ötürü acı çektiler. Bu şehirler ele geçirildiği zaman, Choniates'in anlattığına göre mahkûmların çoğu surların dışında kazığa geçirilmişti ve cesetleri "rüzgârda adeta korkuluk gibi sallanmışlardı."³⁵

Bu nedenle Andronikos'un darbesinin asıl kurbanları Latinler değil, Bizanslıların bizzat kendileriydi. Bu darbe esnasında kamuoyu tarafından iyi bilinen ve hayatını kaybeden Latinler, Antakyalı Maria ve Montferratlı Renier idi ve bu kişiler I. Manuel'in karısı ve damadı oldukları için başlarına bu iş gelmişti. Manuel'in yakın ailesinden hayatta kalan tek kişi, onun gelini ve bir Latin olan Fransız Agnes'ti. Dahası, Andronikos, iktidar merkezinde gerçekleştirdiği tasfiyesinde belirli ölçüde Latin desteğine bağımlıydı. Tüm selefleri gibi o da hizmetinde çok sayıda Latin paralı asker bulundurmaktaydı ve siyasi muhalifleriyle başa çıkmak için onlara bel bağlamıştı. Germen Vareg muhafızları, 1182'de tutuklandıktan sonra Protosebastos Aleksios'u korurken, Andronikos da, aynen selefleri gibi, Latin birliklerinin sağladığı kişisel korumaya sahipti.³⁶ On ikinci yüzyıl Konstantinopolis'inde

³⁵ Choniates, 1984, s. 150, 158-60, 183, 185; Eustathios of Thessalonica, 1988, s. 44-9; Brand, 1968a, s. 57-61.

³⁶ Choniates, 1984, s. 140, 177.

genel anlamda “Latin karşıtı” olmak imkânsızdı: çünkü Batı Avrupalılar en basit ifadeyle fazlasıyla yararlıydı.

Öyle olsa bile, Andronikos, Nisan 1182’de onun Konstantinopolis’i ele geçirmesi esnasında meydana gelen korkunç bir vahşet nedeniyle Batı’da Latinlerin düşmanı olarak ün kazanmayı başardı. Birlikleri şehir surlarının içine girdikten sonra, Konstantinopolis vatandaşları ile birlikte çok özel bir hedefe yönelik bir saldırı gerçekleştirdiler: Haliç kıyılarında yaşayan ve halk tarafından hiç sevilmeyen İtalyan tüccarlara. Manuel’in 1171 darbesinden sonra Konstantinopolis’te çok az sayıda Venedikli olduğu düşünülürse, kurbanların çoğu muhtemelen Cenevizliler ve Pisalılarıdır. Bunlarda olabilecekleri önceden haber almışlardı ve birçoğu ya şehrin diğer bölgelerine dağılarak ya da gemilerine binip uzaklaşarak kaçmayı başarmışlardı. Geride kalan yaşlılar, sakatlar, erkekler, kadınlar ve çocuklar, kalabalık İtalyan mahalleleri yağmalanıp buralardaki evler ve depolar talan edilip ateşe verilirken acımasızca öldürüldü. Patlak veren bu vahşete neyin yol açtığına dair birbiriyle çelişen kanıtlar vardır. Bizans kaynakları Pisalıları ve Cenevizliler, naipliğin muhaliflerine karşı onlardan yardım talep eden imparatoriçe Maria ve Protosebastos’a sempati duydukları için Andronikos’un birliklerini onlara bilerek saldırtmış olabileceğini ileri sürüyor. Olayların vuku bulma hızı İtalyanların müdahale etmesini engellemişti ama Andronikos, şehre girişine onların karşı çıkacaklarından da korkmuş olabilirdi. Yine de bu saldırı tamamen kendiliğinden gelişmiş olabilirdi ve Andronikos’un bu saldırıyla hiçbir ilgisinin olmaması da oldukça muhtemeldir. İtalyan tüccarlara karşı nefret o kadar derin köklere sahipti ki, şehir halkının onlara zarar vermek ve onların servetlerini ele geçirmek için cesaretlendirilmeye pek de ihtiyacı yoktu. Bu zaten Konstantinopolis halkının 1162’de denediği bir şeydi. Andronikos’un askerlerine gelince, bu askerler çok kolay bir şekilde kontrolden çıkmış olabilirdi. Muzaffer bir şekilde başkentin içine giren gaspçıların emrindeki orduların öfkeli bir şekilde saldırılarına devam etmeleri bi-

linmeyen bir şey değildi. I. Aleksios'un emrindeki birlikler 1081'de bunu yapmış ve geniş çapta hasara yol açmıştı.³⁷

Bu yaşanan olayların sebebi ne olursa olsun, haber Kut-sal Topraklara ve Batı'ya ulaştığında, Cenevizlilere ve Pisalılara yapılan saldırı, Batı'nın askeri gücü ve üstünlüğü karşısında Greklerin içlerinde beslediği nefretin motive ettiği ve tüm Latinlere yönelik bir saldırı olarak değerlendirildi. İlk haberler, hayatta kalanlar tarafından Antakya Prenslığı ve Kudüs Krallığının limanlarına taşındı ve buralarda yaşadıklarını ayrıntılı bir şekilde anlattılar. Bazı olaylar özellikle şok ediciydi. St John şövalyeleri tarafından idare edilen bir hastane saldırıya uğramış ve buradaki hastalar yataklarında öldürülmüştü. Öldürülmeyenler ise İkonion'daki Türklere köle olarak satılmıştı. Bir iddiaya göre, Papalık adına Roma'dan gelmiş ve başkenti ziyaret etmekte olan bir rahibin başı kesilmiş ve rahibin kesik başı bir köpeğin kuyruğuna bağlanmıştı. Bu ise Roma Kilisesi'ne bağlılığın, Bizansların Latinlerden nefret etmesinin bir başka nedeni olduğu inancına yol açmıştı. Tyre'li William şöyle yazmıştı: "Engerek soylu hain Grek ulusu... böyle bir muameleyi hak etmemiş olan ve böyle bir şeye maruz kalmayı aklının ucundan bile geçirmeyen misafirlerine bu türden bir muameleyi reva görmüşlerdi."³⁸ Bu hikâye Batı Avrupa'ya ulaştığında anlatı büyümüştü ve Müslümanlarla gizli anlaşma ve hizipçilik suçlamalarını da tekrardan gündeme getirmiş ve anlatı daha da ayrıntılı hale getirilmişti. Katliamın Sarazenlerin yardımıyla gerçekleştirildiği ve papalık elçisinin Roma'ya bağlılığını ilan ederken kana susamış bir grup tarafından şehit edildiği iddia edildi.³⁹ Bu yaşananlar, Bizans'ın Batı Avrupa, papalık ve Haçlı devletleriyle olan ilişkileri açısından bir felaketti ve

³⁷ Eustathios of Thessalonica, 1988, s. 33-5; Choniates, 1984, s. 140-1. Krş. Komnene, 2009, s. 73-4.

³⁸ William of Tyre, 1943, ii. 464-7; Eustathios of Thessalonica, 1988, s. 35; Brand, 1968a, s. 41-3.

³⁹ Gunther of Pairis, 1997, s. 84; Robert of Torigny, 1889, iv. 301-2, 307; Maragone, 1936, s. 73; Walter Map, 1983, s. 179; Neocleous, 2012a, s. 214-15; Harris, 2012, s. 108-9.

I. Manuel'in 30 yılı aşkın sabırlı çalışmasını bir günde boşa çıkarmıştı. Ne Andronikos'un darbesinin ne de onun bundan sonra Haçlı devletlerine karşı izlediği politikanın arkasında Latin karşıtı duygular olmamasına rağmen, katliamın yol açtığı öfke öyle büyüktü ve Bizans'ın itibarı o kadar zedelenmişti ki, onun sonradan yaptığı hemen hemen herşey uğursuz bir komplo olarak yorumlanacaktı.

Andronikos'un Eylül 1183'te kıdemli imparator olarak taç giyme töreni, dikkatle sahneye konulmuştu. Blaherne Sarayı'ndaki tonozlu bir kabul salonunda, şüphesiz özenle seçilmiş bir kalabalık tarafından alkışlandı. Onu destekleyenlerden bazıları onu kollarından tutup tahta zorla oturana kadar, bu onura nail olma konusunda isteksizmiş gibi davrandı. Ertesi gün, patrik tarafından tacının giydirilmesi için Ayasofya'ya gitti ve daha sonra, korumalarının kalkanlarıyla çevrili olarak meydandan hızla ayrılıp Büyük Saray'a geri döndü. Bazıları onun bu aceleciliğini suikast korkusuna bağladı, bazıları ise yaşlı adamın bağırsaklarındaki rahatsızlığa bağladı. II. Aleksios'un ortadan kaldırılmasına sadece birkaç gün kalmıştı çünkü artık kullanışlı olmaktan çıkmıştı.⁴⁰

Andronikos, güvenli bir şekilde iktidarı ele geçirdiğinde, dış politikayı düzenlemek zorunda kaldı ancak karşı karşıya olduğu durum, Manuel'in saltanat dönemindekinden oldukça farklıydı. Tasfiye hareketi onu yalnızca birikmiş bilgelik ve deneyimden yoksun bırakmakla kalmamış, artık Bizans savunmaya geçmişti. Birçok Bizans soylusu Andronikos'un yandaşlarının kendilerini ziyarete gelmesini beklememiş, Roma'daki papaya ve Macaristan kralının, Sicilya'daki Norman kralının ve Selçuklu sultanının İkonion'daki saraylarına kaçmıştı. Bu sığınmacılar sığındıkları yerin yöneticilerini imparatorluğu işgal etmeye ve gaspçıyı devirmeye çağırdılar. Sicilya kralı II. William (1166-89) dışında hiçbirisi buna pek ilgi duymadı. Robert Guiscard ve II. Roger'ın vârisi olarak, özellikle de bir kişi, haksızlığa uğrayan ve tahtından edil-

⁴⁰ Choniates, 1984, s. 150-1.

miş olan II. Aleksios olduğunu iddia ederek sarayına geldiğinde, onun için egemenliğini Adriyatik'e yaymanın cazibesi karşı konulamayacak kadar güçlüydü. II. William, meşru bir hükümdarı geri getirme bahanesiyle, Adriyatik'te bir istila harekâtı için hazırlıklar yapmaya başladı.⁴¹ Bu, Bizans'ın geçmişte pek çok kez karşılaştığı bir tehditti ve Andronikos, Adriyatik'i William'ın filosuna kapatabilecek bir müttefik aramaya başlamak suretiyle, o bilindik, her zamanki yollarla bu tehdide karşı koymaya hazırlandı. Bunu yapmanın tek yolu I. Manuel'in politikasını tersine çevirmek ve ne pahasına olursa olsun Venedik ile uzlaşmaya çalışmaktı. Bir Venedik elçilik heyeti Konstantinopolis'i ziyaret etti ve Manuel'in 1171'de gerçekleşen müsadereleler esnasında Venediklilerin maruz kaldıkları zararları karşılamak için sonraki altı yıl içinde 1.500 pound altının taksitler halinde ödenmesi konusunda bir anlaşmaya varıldı. Venediklilere de Haliç'teki eski mahallelerine dönme ve ticari faaliyetlerine devam etme izni verilmiş görünüyordu.⁴²

Şimdiye kadar Andronikos, Güney İtalya'dan gelen tehdide karşı daha önce pek çok kez denenmiş ve sınanmış bir yolu izliyordu. Öte yandan Latin Doğu'dan isimsiz bir haber kaynağı tarafından 1189'da yazıldığı varsayılan ve bir Alman keşiş olan Reichersberg'li Magnus'un (ö. 1195) vakayiname-sinde muhafaza edilmiş olan bir mektupta çok farklı bir şey kaydedilmiştir. Bu kaynak bize, Andronikos'un, II. William'ın yakın zamanda girişeceği bir istila harekâtından korktuğu için, Kutsal Topraklardaki Hristiyan yönetiminin azılı düşmanı olan, Mısır ve Suriye sultanı Selahaddin ile bir ittifak kurduğunu ileri süren sansasyonel bir bilgi sağlamaktadır. Bu iki hükümdar, Andronikos bir zamanlar Nureddin'in sarayına sığındığında gerçekten birbirleriyle tanışmışlardı ve isimsiz haber kaynağına göre, imparator şimdi Selahaddin'e bu eski dostluklarını hatırlatmış ve aşağıdaki şu şartları

⁴¹ Choniates, 1984, s. 164; Eustathios of Thessalonica, 1988, s. 57-63.

⁴² Simonsfeld, 1883, s. 89-90, 92; Brand, 1968a, s. 196; Nicol, 1988b, s. 108-9; Madden, 2003, s. 83-4.

önermişti. İmparator ve sultan, ortak düşmanları olan İkonion'daki Selçuklu Türklerine ve Filistin ve Suriye'deki Latin devletlerine karşı birbirlerine karşılıklı yardım sağlayacaklardı. Eğer Selahaddin ve imparator, İkonion'daki sultana karşı savaş açarlarsa, imparator Antakya ve Ermenistan'a kadar doğuda ele geçirilen tüm toprakları alacaktı. Öte yandan Selahaddin, Bizans'ın yardımıyla Kudüs Krallığını fethedecek olursa, Bizanslılar Kudüs şehrini ve Askalon hariç tüm kıyı şehirlerini alacaklardı. Son madde olarak da Selahaddin, imparator olduğu için Andronikos'a biat edecekti. Selahaddin teklife olumlu yanıt verdi ve Konstantinopolis'e kendi elçilerini gönderdi.⁴³

Birçok modern anlatı bu iddiayı olduğu gibi alıp kullandı ve bunu Andronikos'un, Antakya ve Kudüs'teki Haçlı devletlerinin yıkılmasını sağlamak amacıyla, I. Manuel'in izlediği politikayı tamamen tersine çevirdiğini ve bu söz konusu Latin devletlerinin topraklarını Bizans ile Eyyubi sultanlığı arasında paylaştırmak suretiyle onun yeni bir "Latin karşıtı" dış politika izlediğinin kanıtı olarak sundu.⁴⁴ Bununla birlikte, farklı bir görüşü benimsemek için iyi gerekçeler vardır. Andronikos ve Selahaddin arasında gerçekleşen müzakereler, o döneme ya da o döneme yakın herhangi bir Bizans veya Müslüman kaynak tarafından zikredilmemektedir, sadece bir yabancının duyduklarını yazdığı bir mektupta söz edilmektedir. Bu durum bile tek başına, bu kanıtın biraz daha fazla dikkatle ele alınması gerektiğini belirtir ve mektubun içeriği de zaten bu sonucu pekiştirir. Müzakerelere ilişkin rapor ayrıntılı olsa da, bu rapor içerdiği birçok tutarsızlık ve mantıksızlık göz önünde bulundurulduğunda, onun gerçekliğini kabul etmek çok zordur. Andronikos'un, Batı'daki düşmanları olan Güney İtalya'daki Macarlara ve Normanlara karşı yardım istemek için Eyyubi sarayına müracaatta bulunduğunu iddia

⁴³ Magnus of Reichersberg, Loud, 2010, s. 153-4 içinde; Brand, 1962, s. 168-9.

⁴⁴ Brand, 1962, s. 167-8; Brand, 1968a, s. 34-5, 41-3; Ostrogorsky, 1968, s. 395; Lilie, 1993, s. 222-3.

ediyor. Yine de, Selahaddin'in imparatorluğun bu düşmanlara karşı yardım etmesi karşılığında ona fayda sağlayan hiçbir hüküm bulunmayan bir anlaşma müzakere edilmişti. Bunun yerine Doğuda, Anadolu'da, Kudüs ve Filistin kıyılarında büyük toprak kazanımları vaat etmekteydi. Andronikos'un batıda kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyayken imparatorluğunu doğuda genişletmeyi hayal etmesi inanılmaz görünüyor. Bir başka tuhaf özellik ise Selahaddin'in Andronikos'a biat etme taahhüdüydü. Ana siyasi hedefi kâfirlere karşı cihat olan Selahaddin Eyyubi'nin, fethettiği toprakların bir kısmını bir Hristiyan hükümdarın vasalı olarak elinde tutacağı ve geri kalanını ise bir hediye olarak ona devredeceği bir anlaşmaya girmesi pek inandırıcı değildir.⁴⁵

Raporun bu inanılmaz yönleri onu, Bizanslıları Haçlı Seferi'nin düşmanı olarak sunmak için Batı'da dolaşan *Gesta Francorum* veya Flanders kontuna hitaben yazılmış ve üzerinde oynama yapılmış olan mektup gibi, Bizans karşıtı olan ve Bizans'a karşı girişilecek bir askeri harekâtı haklı kılacak olan propagandanın bir başka parçası olduğunu gösteriyor. Fakat bu durum, raporun illa da bir yalanlar dizisi olarak reddedilmesi gerektiği anlamına gelmez. Pek çok Batılı Bizans karşıtı propaganda gibi o da, geleneksel Bizans dış politikasının bazı yönlerini doğru bir şekilde yansıtsa da, Haçlı seferi ideolojisinden ve toprak sahipliğinin önemine ilişkin feodal kavramlardan kaynaklanan yorumlarla kaplıydı. Örneğin, Andronikos'un Selahaddin ile temas halinde olduğundan şüphe etmek için hiçbir neden yoktur. Bizans hükümdarları her zaman Müslüman mevkidaşlarıyla müzakere etmeye hazırdı ve Bizanslılar Selahaddin Eyyubi'nin Mısır'daki selefleri olan Fâtımîler ile çok samimi ilişkiler sürdürmüşlerdi.⁴⁶ Hem I. Manuel hem de naiplik heyeti, Batı kamuoyunu kendilerinden uzaklaştırmaktan kaçınmaya çalışsalar

⁴⁵ Neocleous, 2010, s. 267-8; Magdalino, 2007, s. 94. Selahaddin Eyyubi'nin Cihad propagandasını nasıl kullandığı üzerine, bkz. Eddé, 2011, s. 172-7.

⁴⁶ Raymond of Aguilers, 1968, s. 90; Hamdani, 1974, s. 169-73; Hillenbrand, 1999, s. 44, 69; Lilie, 1993, s. 235-6.

bile, her mümkün olduğunda Müslüman güçlerle müzakere etmeye devam ettiler. Manuel, Nureddin ile 1159'da bir barış antlaşması yapmış ve Protosebastos Aleksios, 1181'de Kahire'deki Selahaddin Eyyubi'ye bir elçi göndermişti. Ayrıca, Reicherberg'lı Magnus'un haber kaynağının bildirdiği anlaşma hükümlerinden biri olan İkonion'daki Selçuklu Türklerine karşı karşılıklı yardım etme hususu, Manuel'in Nureddin ile daha önceki müzakerelerinde yer almış olup bu Latin kaynağının verdiği bilgilerin en azından bir kısmının doğru olduğunu ileri gözler önüne sermektedir.⁴⁷ Üstelik Bizans, Doğu'da henüz ortaya çıkmakta olan bu yeni güç odağıyla uzlaşma arayan tek güç değildi. 1177'de Cenevizliler, İskenderiye'nin efendisi olarak Doğu Akdeniz'in en büyük limanlarından birindeki ticaret imtiyazlarının anahtarını elinde tutan Selahaddin Eyyubi ile bir anlaşma müzakere etmişti. Suriye ve Filistin'deki Latin devletleri bile Eyyubi sarayıyla sürekli diplomatik temas halindeydi ve hatta bu temas hali Tripoli'li Kont III. Raymond'un ve onun müzakerecisi Toron'lu Humphrey'in, kâfirlere fazla dostça davranmakla suçlanmasına sebep olacak ölçüdeydi.⁴⁸

Müslüman bir güçle diplomatik temas bir detaydı ama Hristiyanlara karşı ortak bir askeri harekâta girişmek için bir anlaşma yapmak bambaşka bir şeydi ve Andronikos tarafından müzakere edilen anlaşmada yer aldığı varsayılan maddelerin en radikalinin güvenilirliği sorunu, hâlâ varlığını korumaya devam etmektedir: Bizanslılar ve Selahaddin, Kudüs Krallığına karşı ortak hareket edecekler ve onu devirdikten sonra onu kendi aralarında paylaşacaklardı. Eğer bu antlaşma gerçekten böyle bir eylemi sağlamış olsaydı, bu emsalsiz bir girişim ve geleneksel Bizans dış politikasından tam bir sapma olurdu ve Andronikos'un izlediği dış politikanın Latin karşıtı olduğu iddiasını haklı çıkarırdı.⁴⁹ Doğu'dan

⁴⁷ William of Tyre, 1943, ii. 280-1; Kinnamos, 1976, s. 143-4; Ibn al-Qalanisi, 1932, s. 354-5; Makrizi, 1900-1, s. 539; Brand, 1968a, s. 34.

⁴⁸ Caffaro, 2013, s. 18, 143; William of Tyre, 1943, ii. 410.

⁴⁹ Brand, 1962, s. 167-81.

gelen mektupta bildirildiği gibi, anlaşmanın tüm şartlarının yakından incelenmesi, bu yorumların hiçbirini doğrulamamaktadır. İddiaya göre bu iki yönetici şu konuda anlaşmıştı:

Eğer Selahaddin, [Andronikos'un] tavsiyesi ve yardımı ile Kudüs topraklarını işgal etmeyi başarırsa bazı toprakları kendisine ayıracak ancak Kudüs'ü ve Askalon hariç tüm kıyı bölgelerini, adı geçen imparatoradan adına tutmak kaydıyla ancak şartlı olarak serbest bırakacaktı.⁵⁰

Bu anlaşma hükümleri açık bir şekilde belirsizlik taşımaktadır ve Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'ü ve kıyı şehirlerini imparatora teslim edip etmeyeceği hususunu ve Filistin'in geri kalanını bir tımar olarak mı elinde tutacağını yoksa fetih hakkıyla Filistin'in çoğunu elinde tutup, Kudüs ve deniz kenarındaki şehirleri bir tımar olarak mı elinde tutacağı hususunu belirsiz bırakmaktadır. Üstelik Müslüman veya Bizans toplumunda hiçbir geçerliliği olmayan Batılı bir terim olduğu göz önüne alındığında, Selahaddin'in Andronikos'a etmesi gereken "sadakat yemini" ile ne kastedildiği hiçbir şekilde açık değildir. Magnus'a bu bilgiyi sağlayan kaynak o sırada Doğu'da yaşayan bir Latin olsa bile onun, iki yabancı güç arasındaki müzakerelerin tüm ayrıntılarına vakıf olması veya anlaşmanın kesin ayrıntılarını özetleyebilecek bir konumda olması pek olası değildir. Ayrıca böyle bir anlaşmada kullanılabilecek terimlerden habersizdi ve bu nedenle Batıdaki feodal dünya görüşünün duruma uygun düşmeyen terminolojisine geri dönmüştü. Bu nedenle aslında onun bize verdiği şey, eğer Selahaddin Kudüs'ü alırsa Bizans imparatorunu Kutsal Yerlerin ve orada yaşayan Hristiyanların koruyucusu olarak tanıyacağı bir anlaşmanın feodal bakış açısıyla, Latin kökenli bir kimsenin yaptığı yoruma dair bir temeldir. Eğer gerçekten kastedilen bu olsaydı, o zaman Andronikos'un yaptığı anlaşma yeni bir şey değildi ve bu anlaşma basit bir ifadeyle Bizanslıların Kutsal Topraklara ve onu yönetenlere karşı yüzyıllardır uyguladığı politikanın bir devamı olurdu.

⁵⁰ Magnus of Reichersberg, Loud, 2010, s. 153-4 içinde.

Bizanslılar imparatorun bu hakkının tanınmasını on birinci yüzyılda Fâtımîlerden ve on ikinci yüzyılda Latinlerden beklemişlerdi. Şimdi, muhtemelen bir teminat belgesi olarak I. Andronikos, Selahaddin Eyyubi'nden Kudüs'ü kontrol eder hale gelmesi halinde onun da aynı tavizde bulunacağına dair bir taahhüt elde etmeye çalışmaktaydı. Selahaddin ise kendi adına, Bizans'ın Kudüs patriği Leontios'u Mısır'da kendisini ziyaret etmeye davet ettiği 1177'den beri böyle bir anlaşmayı elde etmek için uğraşıyormuş gibi görünüyor.⁵¹

Selahaddin ile yapılan anlaşmanın bu nedenle illa da Latin karşıtı olarak görülmesi gerekmez. I. Manuel'in ölümünün ve henüz reşit bir yaşta olmayan birinin tahta geçmesinin ardından Bizans'ın, Manuel'in Antakya Prensiği ve Kudüs Krallığı üzerinde kurduğu nüfuzun bir kısmını kaybettiği doğrudur. Çünkü bu nüfuz, başlangıçta Latin devletlerine güçlü askeri ve mali yardım sağladığı için güvence altına alınmıştı. Konstantinopolis'te savaş halindeki naiplik ise böyle bir şey teklif edecek durumda değildi. Sonuç olarak, 1180'de Antakya prensi III. Bohemond, I. Manuel'in görünüşte sonu gelmez sayıdaki akrabalarından biri olan Bizanslı karısı Theodora'yı boşadı. Aradaki bu mevcut bağın kopmasıyla birlikte Bohemond, prensliğinin topraklarını Kilikya'daki Bizans şehirleri pahasına genişletmeye başladı. Kudüs'le olan ilişkiler de, oradaki Bizans yanlısı grubun zemin kaybetmesiyle kötüleşti ve bu kötü gidişat 1186'da Bizans ile işbirliğine her zaman karşı olan Lusignan'lı Guy'ın kral olarak tahta çıkmasıyla zirveye ulaştı. Bu grubun eli, 1182'de Konstantinopolis'ten gelen rahatsız edici haberle kuşkusuz güçlenmiş oldu.⁵²

Andronikos'un bu olaylardan haberdar olup olmadığını bilmek zordur. Onun kısa süren saltanat dönemine dair ana Grek kaynak olan Niketas Choniates'e göre değerlendirmek gerekirse, Andronikos bütün dikkatini önce kendi iradesini

⁵¹ Goudelis, 1993, s. 137; Lilie, 1993, s. 230-2; Harris, 2012, s. 110-11.

⁵² William of Tyre, 1943, ii. 452-3; Lilie, 1943, s. 223-7; Hamilton, 2000, s. 173-4.

tebaasına üzerine empoze etmek ve ardından imparatorluğunun Macarlar ve Güney İtalya'daki Normanlar tarafından işgal edilmesi konuları üzerine yoğunlaştırmıştı. Onun Selahaddin ile yaptığı görüşmeler, imparatorun Latinler tarafından reddedilen Kutsal Topraklar üzerindeki nüfuzunu Müslümanlar yoluyla elde etmek için yaptığı bir girişim bile olmayabilirdi. Bu girişim daha ziyade Bizans'ın o bilindik, bir grubu diğer bir gruba çatıştırma şeklindeki, eski numaralarından birisi de olabilirdi. Yani her kim galip gelirse Bizans imparatoru Kutsal Yerlerin koruyucusu konumunu korumuş olacaktı. Ne yazık ki, Andronikos'un parmağı olmasa bile, olmasına göz yumduğu 1182 katliamının yarattığı son derece hararetli atmosferde, Bizans'ın Müslüman güçlerle olan ilişkisi adeta olabilecek en kötü şekilde yorumlanmaya mahkûmdu. Görünüşe göre burada olan şey de tam olarak budur.

Andronikos'un politikasının uzun vadede nasıl gelişebileceğini söylemek imkânsızdır çünkü ona politikalarını daha ileri götürme şansı asla verilmedi. 1185 yazında artık saltanatı çözülmeye başlamıştı. II. William'ın ordusu Haziran ayında Adriyatik kıyısına ayak basmış ve 1108'de Bohe-mond'a karşı başarıyla direnmiş olan Dyrrachion, hızlı bir şekilde ele geçirilmişti. Normanlar daha sonra 24 Ağustos'ta imparatorluğun ikinci büyük şehri Selanik'i ele geçirmek için doğuya yöneldiler ve şehrin ele geçirilmesiyle birlikte 1182'te Konstantinopolis'te Latinlere reva görülen uygulamaları aratmayan bir vahşet yaşandı.⁵³ Konstantinopolis'te ise Andronikos'un, ister gerçek ister potansiyel ve isterse hayali olsun siyasi muhaliflerinden kurtulmak için giriştiği tasfiyeler hız kesmeden devam etmekteydi ve bu yaşananlara neredeyse hiç karşılık vermedi ve açık seçik olarak megalomani belirtileri gösterdi. İnfazlar giderek daha sık hale geldikçe, bu infaza maruz kalacak olan bir kişi umutsuz bir isyan eyleminin içine sürüklendi. Stephen Hagiochristophorites liderliğindeki bir grup Andronikos yanlısı, Komninos

⁵³ Eustathios of Thessalonica, 1988, s. 113-41; Choniates, 1984, s. 165-70.

ailesinin bir akrabası olan İsaakios Angelos adlı genç bir asilzadeyi, Andronikos'a komplo düzenlediğinden şüphelendiği için tutuklamak için onun evine gönderildi. Onu tutuklamaya gelenler dış avluda sinsice dolaşırken, İsaakios önce evine saklandı. Fakat daha sonra her halükârda öleceğini düşünen İsaakios, gizlice ahıra gitti, bir ata atlayıp kılıç savurarak saldırıya geçti ve takipçilerini tamamen şaşırtarak dışarı çıktı. Kafasına indirdiği tek bir kılıç darbesiyle Hagiochristophorites'i öldüren Angelos, Ayasofya'ya sığınmak için şehrin içinde dörtnala at sürdü. Onun bu kahramanca davranışına dair haberler kısa sürede yayıldı ve Angelos, kendisini Andronikos'a karşı yapılan halk gösterilerin merkezinde buldu. Çılgına dönmüş kalabalık karşısında askerleri şehrin kontrolünü kaybettiği için hayatından endişe eden Andronikos, Karadeniz'i geçmek umuduyla genç karısı Agnes, metresi ve birkaç hizmetçisini alarak Konstantinopolis'i gemiyle terk etti. Ama ne yazık ki, esen ters bir rüzgâr, gemi daha Boğaz'ın derinliklerine açılmadan takipçilerin ona yetişmesine imkân sağladı. Andronikos esir alındı ve Konstantinopolis'e geri götürüldü. Yaka paça Hipodrom'a götürülen eski imparator, şüphesiz dört yıldan daha kısa bir süre önce onu coşkuyla karşılayan aynı insanların oluşturduğu bir kalabalık tarafından linç edildi. İmparatorun cesedi Hipodrom'un tonozlarından birine atılmadan önce antik heykeller ve sütunlar arasında baş aşağı asılı kaldı. Daha sonra yakındaki bir manastıra götürüldü ancak düzgün bir şekilde gömülmedi ve onun cesedi yıllar sonra bile meraklılar tarafından hâlâ görülebiliyordu.⁵⁴

Angelos'a gelince, coşkulu kutlama sahneleri arasında patrik tarafından kendisine taç giydirildi ve II. İsaakios ismiyle imparator oldu. Andronikos'un terör saltanatı sona ermişti ve Bizans yönetici sınıfı artık onun acımasız tasfiyelerinden sağ kurtuldukları için kendilerini tebrik edebilir ve "kurtarıcı" İsaakios'un yönetimini dört gözle bekleyebi-

⁵⁴ Choniates, 1984, s. 187-95; Robert of Clari, 1936, s. 50-6.

lirlerdi.⁵⁵ Ancak yeni imparator ve onun danışmanları şimdi Andronikos'un kısa saltanat döneminden talihsiz bir miras alacaklardı. Andronikos, 1182'de birliklerine istediklerini yapma özgürlüğü vermek suretiyle, imparatorluğun Batı'daki konumunu etkin bir şekilde yok etmişti ve imparatorluğa karşı Batı'nın askeri eylemini haklı çıkarmak için kullanılabilecek türden Bizans karşıtı propagandanın fitilini ateşlemişti. Yeni rejimin sınavı, bu mevcut durumu düzeltmede başarılı olup olmayacağı şeklinde olacaktı.

⁵⁵ Eustathios of Thessalonica, 1988, s. 3.

ALTIN DEĞİL DEMİR

1182'de Konstantinopolis'te meydana gelen katliamın haberi Batılı kamuoyu için eğer bir şok olduysa, bu katliam haberi beş yıl sonra çok daha kötü bir felaket tarafından gölgede bırakılacaktı. 1187 yazında Selahaddin Eyyubi 20.000 kişilik bir kuvvetle Kudüs Krallığını işgal etti ve Tiberias'ı kuşattı. Kudüs kralı Lusignan'lı Guy burayı kurtarmaya koştı ve ordusunu hiç te akıllı bir manevra olmayacak biçimde Galilee Denizi'nin batısındaki kurak topraklara götürdü. Savaş 4 Temmuz'da Hattin Boynuzları olarak bilinen ikiz tepelerin eteklerinde yapıldığında, Hristiyan ordusu susuzluktan ve sıcaktan dolayı bitkin düşmüştü ve ciddi şekilde yoksunluk çekiyordu ve Selahaddin'in birlikleriyle boy ölçüşemeyeceğini kanıtladı. Günün sonunda, sadece Kral Guy ve önde gelen soylularının çoğu esir alınmakla kalmadı aynı zamanda Latin ordusuna savaşta eşlik etmesi için savaş alanına getirilmiş olan Gerçek Haç da Müslümanların eline geçmişti. I. Manuel'in eski düşmanı Châtillon'lu Reynald da mahkûmlar arasındaydı ancak Selahaddin'in bizzat kendisi tarafından hızlı bir şekilde idam edildi. Mahkûm alınan tüm Tapınak Şövalyeleri ve Rodos Şövalyeleri, Sufi din adamlarının elinde aynı kaderi yaşadılar. Ana muhalefeti ortadan kaldıran Selahaddin, takip eden aylarda Akka ve Askalon limanları da dahil olmak üzere, Hristiyan ordusuyla birlikte garnizonları Hattin'de yok edilen kaleleri ve kasabaları ele geçirmeyi başardı. Eylül ayına kadar Tripoli'nin güneyindeki tüm sahil şeridini işgal etmişti ve Kudüs üzerine yürümeye hazırdı. Kısa bir kuşatmanın ardından şehir 2 Ekim'de tes-

lim olduğunda, buradaki 88 yıllık Latin işgali son buldu. Her ne kadar Antakya Prenslığı ve Tripoli Kontluğu kuzeyde hâlâ varlığını sürdürüyorsa da, talihsiz Renier'in kardeşi Montferrath Conrad tarafından iyi bir şekilde savunulan Tyre limanı dışında Kudüs Krallığının büyük bir kısmı artık Selahaddin Eyyubi'nin elindeydi.

Batı Avrupa'da hissedilen öfke ve kederin derinliği, Papa VIII. Gregory tarafından 29 Ekim 1187'de Hattin'deki yenilgi haberi üzerine yayınlanan papalık buyruğunda yani *Audita Tremendi*'nin duygusal bir dille kaleme alınmış olan içeriğinden anlaşılabilir. Gregory de, aynen kendinden önceki II. Urbanus gibi, Müslümanları "Hıristiyan kanına susamış vahşi barbarlar" olarak tasvir etmişti ancak tüm suçu onlara yüklememişti. Bu yenilgi sadece Kudüs Krallığında yaşayanların değil, tüm inançlı Hıristiyanların günahkâr hatalarının sonucuydu. Selahaddin Eyyubi'nin zaferine verilecek olan askeri tepkiye samimi bir tövbenin eşlik etmesi gerektiğini vurguladı.¹ Bununla birlikte, suçun kime ait olduğunu bir hayli farklı şekilde ifade eden bir görüş de vardı. Alman keşiş Reichersberg'li Magnus'un haber kaynağına göre, Kudüs'ün düşüşü yeni Bizans imparatoru II. İsaakios Angelos yüzünden meydana gelmişti. İsaakios, I. Andronikos'u devirdikten sonra iddiaya göre, ağabeyi Aleksios'un Konstantinopolis'te yanında olmasını istemişti. Aleksios o sırada Selahaddin Eyyubi'nin Şam'daki sarayında misafirdi ve kardeşinin davetini aldıktan sonra gemiye binmek için Kudüs Krallığındaki Akka limanına gitti. Orada, Bizans'ın Eyyubilerle yaptığı müzakerelerden haberdar olan Tripoli Kontu Raymond ve Antakya prensi III. Bohemond'un emriyle tutuklandı. Hikâyeye göre İsaakios bunun üzerine Aleksios'u kurtarmak için Selahaddin'e Latin devletlerine saldırma çağrısında bulundu ve işgali desteklemek için 80 kadırgadan oluşan bir filo gönderdi. Her ne kadar İsaakios'un donanması Sicilyalı amiral Margaritone tarafından Kıbrıs açıklarında yok edilmiş

¹ Loud, 2010, s. 37-41.

ise de, Selahaddin Hattin'de başarılı oldu ve Kudüs'ü fethetmek için yoluna devam etti.²

Bu anlatıda başka kaynaklarca doğrulanabilecek birkaç hakikat unsuru vardır. Aleksios Angelos bir tutsak veya I. Andronikos'un tasfiyesinden kaçan bir mülteci olarak, Müslüman dünyasında zaman geçirmiş gibi görünüyor. 70 gemilik bir Bizans filosu 1186'da Doğu Akdeniz'e gönderilmiş ve Margaritone tarafından yok edilmişti.³ Bununla birlikte, Reichersberg'li Magnus'un Kudüs'ün düşüşüyle ilgili anlattığı şeylerin çoğu, açık bir şekilde yanlıştır. II. İsaakios'un gönderdiği donanmanın hedefi Kudüs Krallığı olmayıp, İsaakios Komnenos'un imparatorluk yönetimine isyan eden Kıbrıs'tı. Selahaddin, Bizans imparatorunun emriyle değil, Ürdün'deki Karak kalesinden sürekli bir biçimde Şam ile Mekke arasında gidip gelen Müslüman kervanlarını taciz eden Châtillon'lu Reynald'ın kışkırtmaları nedeniyle şehri işgal etti.⁴

Bununla birlikte, 1182 katliamı ve 1187'de Kudüs'ün kaybından sonra hüküm süren son derece gergin atmosferde, Kutsal Toprakların kaybında Bizans'ın suç ortağı olduğu şeklindeki hikâyenin bazı çevrelerde itibar kazanması çok muhtemeldi. Çok geçmeden, Hattin'deki yenilgiyi tersine çevirmek için düzenlenecek bir Haçlı seferini önlemek için Bizans imparatorunun Selahaddin ile bir anlaşma yaptığına dair söylentiler dolaşmaya başlamıştı. Birçok modern yorumcu, buradaki sansasyonel unsurları reddederken, olayların genel gidişatına dair anlatının Batılı versiyonunu kabul etmiş ve Üçüncü Haçlı Seferi'ni yenmek ve onun Kudüs'ü geri almasını önlemek için II. İsaakios ile Selahaddin arasında bir askeri ittifakın var olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁵ Aslında, resmi anlamda böyle bir ittifak mevcut değildi. II. İsaakios ve onun danışmanları aslında, daha önce denenmiş ve test

² Magnus of Reichersberg in Loud, 2010, s. 154.

³ Choniates, 1984, s. 204-5, 291; Robert of Clari, 1936, s. 56; Villehardouin, 2008, s. 20.

⁴ Gabrielli, 1969, s. 115-16.

⁵ Brand, 1962, s. 170-2; Brand, 1968a, s. 177; Ostrogorsky, 1968, s. 406-7; Lilie, 1993, s. 239-41.

edilmiş yöntemlerle geleneksel dış politika hedeflerini takip ediyorlardı. Sadece Batı'da, Andronikos'un saltanat döneminde meydana gelen olaylar sayesinde, bu politikalar artık kaçınılmaz olarak düşmanla gizli anlaşma olarak yorumlanacaktı.

Saltanatının başlangıcında II. İsaakios'un ortalıkta dolaşan zararlı söylentiler hakkında hiçbir fikrinin olmaması pekâlâ mümkündü. Gerçekten de Selahaddin'in elde ettiği zafer, kendi başındaki dertlerle fazlasıyla meşgul olan imparatorlukta neredeyse fark edilmemiş olması mümkündür. Selanik, Andronikos'un devrilmesinden sadece bir ay önce, yani Ağustos 1185'te Normanların eline geçmişti ancak Bizanslılar bu darbeden sonra kendilerini çabucak toparlamıştı. Kasım 1185'te Bizans generali Aleksios Branas, Norman ordusunu Strymon Nehri üzerinde fenahalde hırpaladı ve mağlup ordudan hayatta kalanlar Selanik'e veya Dyrrachion'a kaçtılar. Çoğu daha sonra gemilerle kaçtı ancak Bizans ordusu bu şehirlere ulaştığında sağ ele geçirdiği Normanları acımasızca öldürdü. İsaakios'un saltanatı açısından bu talihli başlangıç, eyaletlerde cereyan eden yerel ayrılıkçı hareketlerdeki endişe verici bir artışla yüzleşmek zorunda kaldığı için sürdürülmedi. Daha şimdiden Kıbrıs adası, daha önceki imparatorluk hanedanının üyesi olan İsaakios Komninos tarafından ele geçirilmişti. Balkanlar'da Stephen Nemanja yönetimindeki Sırbistan, 1180'den beri neredeyse tam bağımsızlığa sahipti ve 1186'nın başlarında, Ulahlar ve Bulgarlar artan vergileri protesto etmek için birleştikleri zaman Bulgaristan'da bir isyan patlak verdi. II. İsaakios isyancılara karşı bizzat kendisi iki sefer yürüttü ancak o yetenekli bir general değildi. Ordusu, Ekim 1187'de, yani Selahaddin'in Kudüs üzerine yürümesinden sadece birkaç gün sonra Beroe'de yenildi.⁶ Bu nedenle, II. İsaakios'un saltanatı sırasında, II. İoannis'in ve I. Manuel'in yaptıklarını yapmaya çalışmamış olması ve otoritesini Haçlı devletlerine empoze etmek için

⁶ Choniates, 1984, s. 218-19; Akropolites, 2007, s. 133; Angold, 1997, s. 295-315; Brand, 1968a, s. 85-6.

doğuya sefer düzenlememiş olması hiç de şaşırtıcı değildir. Ancak Doğu'yu da tamamen görmezden gelmedi. Yeni danışmanlar getirmeye, sürgüne kaçanları geri çağtırmaya ve hatta Andronikos tarafından dikilmiş bir su kulesinin yıkılmasını emretmeye girişmek suretiyle, genel olarak selefinin saltanat dönemindeki birçok uygulamayı tersine çevirmeye çalışmışsa da, bir bakıma bir süreklilik de mevcuttu: İsaakios, Andronikos'un Selahaddin ile yaptığı müzakerelere devam etti. Bilgi bir kez daha Latin tarafından gelmektedir. Reichersberg'li Magnus'un haber kaynağına göre, Selahaddin'in Andronikos'un elçilik heyetine verdiği yanıt 1185 sonbaharında Konstantinopolis'e ulaştığında, II. İsaakios'un tahtı artık güvendedeydi ancak yeni imparator anlaşmayı onaylamaya ve anlaşmanın altına altın mührünü basmaya karar verdi.⁷ Dahası, bu mektup ve diğerleriyle Batı'ya gönderilen Montferatlı Conrad, Konstantinopolis'teki bazı Fransız elçileri ve Kudüs Kraliçesi Sibylla tarafından dile getirilen görüşmelerin bir sonraki aşamasına ilişkin oldukça şüpheli ayrıntılar ortaya çıkıyor. 1187 Ekim'inde Kudüs'ü ele geçirmesinin ardından, Selahaddin'in elde ettiği zaferi ilan etmek için Konstantinopolis'e nasıl bir elçi gönderdiğini tarif etmektedirler. II. İsaakios buna mukabele etmekte acele etti ve anlaşmanın yenilenmesini talep etmek ve Batı'da yeni bir Haçlı seferinin düzenlenmekte olduğu konusunda Selahaddin'i uyarmak için 1188'in başlarında kendi elçisini Akka'daki sultana gönderdi. Büyük Batılı orduların gerçekten de Filistin yolunda olduğuna dair teyit haberleri alan Selahaddin, anlaşmayı yenilemeyi memnuniyetle kabul etti. Bu kez, anlaşmanın şartlarının aşağıdaki gibi olduğu iddia edildi: İsaakios, Antakya kuşatmasında Selahaddin Eyyubi'ye yardım etmek için yüz gemi göndereceğine ve iddiaya göre, topraklarından geçen herhangi bir Haçlı ordusunun ilerlemesini engelleyeceğine söz verdi. Buna karşılık Selahaddin, Kutsal Toprakların tamamını Bizanslılara teslim edecek ve oradaki tüm kiliseleri

⁷ Magnus of Reichersberg, Loud, 2010, s. 154 içinde; Brand, 1962, s. 169-70.

Rum din adamlarına devredecekti. Bu nefes kesen anlatılar, hikâyeyi her türlü sansasyonel detayla desteklemekteydi. II. İsaakios bu antlaşmayı tamamen Latinlerden korktuğu ve onlara olan nefretinden dolayı yapmıştı. Haçlı davasına baş koymuş herhangi bir Batılıyı Konstantinopolis'te hapsedmeyi kabul etmişti ve Selahaddin'in Kudüs'teki güçlerine erzak olarak hububat göndermişti ki bu eylemler "alçaklığın ve Hristiyanlığın perişan halinin zirvesi" idi. Buna karşılık Selahaddin de Konstantinopolis'e zengin hediyeler gönderdi. Bu hediyelerin içinde, Bizans topraklarından geçen Haçlı seferi ordularına karşı kullanmak için bir fıçı zehirli şarap da vardı. Zehir o kadar güçlüydü ki, kokusu bile tek başına bir insanı öldürebilirdi ve zehrin etkinliği talihsiz bir Frank mahkûm üzerinde test edilmişti. Bizanslılar, ihanetlerine bir de dinden dönmeyi eklemek suretiyle, sultanın Konstantinopolis'e bir put göndermesine ve orada halka açık bir şekilde bu puta ibadet edilebilmesine bile izin vermişlerdi.⁸

Selahaddin ile I. Andronikos arasında imzalandığı iddia edilen ittifak örneğinde olduğu gibi, bu anlatıları olduğu gibi kabul eden ve II. İsaakios ile Selahaddin Eyyubi'nin gerçekten de Bizans'ın Üçüncü Haçlı Seferi'ne karşı Selahaddin'e yardım etmesi karşılığında Kutsal Toprakları Bizans'a devredeceği yönünde bir anlaşmanın var olduğuna inanan bir düşünce ekolü vardır.⁹ Bununla birlikte, Latin bilgi kaynakları son derece güvenilmezdir. Zehirli şarap gibi birçok unsur bariz şekilde uydurmadır. Liderliğini Kutsal Toprakları geri almak hedefine ulaşmak için cihada dayandıran Selahaddin'in, burayı fethettiğinde onu başka bir Hristiyan güce teslim etmeye hazır olacağı iddiası kesinlikle inanılmazdır. Bu iddiaların en şüpheli ele alınması gerekeni ise, İsaakios'un Latinlerden nefret ettiği ve onlardan korktuğu için Selahaddin ile bu antlaşmayı imzaladığı iddiasıdır. Sicilya'daki

⁸ Magnus of Reichersberg, Loud, 2010, s. 155 içinde; Munro, 1902, s. 21; Roger of Hoveden, 1853, ii. 99-100; Roger of Wendover, 1849, ii. 71-2; Benedict of Peterborough, 1867, ii. 51-3.

⁹ Brand, 1962, s. 169-71; Magdalino, 2007, s. 104.

Normanların saldırganlığına rağmen, İsaakios ve onun danışmanlarının saltanatının ilk yıllarında izlediği politikalar, I. Manuel'in saltanatını anımsatır şekilde, İsaakios'un Batı kamuoyunu yatıştırma arzusunu gösteriyor. İsaakios, 1182 katliamında uğradıkları kayıplarını tazmin etmek için Pisalılar ve Cenevizlilerle müzakerelere başladı ve 1187'de Konstantinopolis halkı tarafından İtalyan mahallesine bir başka saldırı düzenlendiğinde arabuluculuk yapmak için adamlarını gönderdi. Evlilikler yoluyla Batılı güçlerle ittifaklar kurdu. Kız kardeşi Theodora'yı, 1187'de Montferratlı Conrad ile nişanladı ve kızı Eirene, 1193'te Sicilya Kralı Tancred'in oğlu Roger ile evlendi. İmparator, tahta çıktıktan çok kısa bir süre sonra, Macaristan Kralı III. Béla'nın kızı Margaret ile evlendi. Aynı selefleri gibi o da Latinleri paralı asker, elçi ve tercüman olarak istihdam ettiği için İsaakios'u Latin karşıtı biri olarak değerlendirmek de zordur. 1187'deki bir askeri darbe girişimi sırasında Konstantinopolis'in savunmasını organize etmek hususunda Montferratlı Conrad'a güvenmişti ve 1192'de Peter adında bir İngiliz'i Cenova'ya elçi olarak göndermişti.¹⁰

İsaakios'un Selahaddin ile yaptığı görüşmelerin arkasında yatan sebebin onun Latinlere karşı duyduğu nefret olup olmadığını ilk bakışta belirlemek kolay değildir. Latin kaynaklarının ileri sürdükleri kanıtlar, Bizans kaynaklarıyla karşılaştırılmaz çünkü Bizans kaynakları, bunun sadece bir söylenti olduğunu ima eden Choniates'te bulunan kısa bir bahis hariç, Selahaddin ile yapılan bu anlaşmadan hiç bahsetmez.¹¹ Neyse ki, Arap ve Süryani kaynaklarında bu müzakerelerin sonraki aşamaları hakkında bazı bilgiler vardır. Ebu Şame'nin (1203-67) çalışması ile onun çağdaşı ve Selahaddin Eyyubi'nin biyografisinin müellifi olan Baha el-Din (1145-1234), Bizanslılarla yapılan bu müzakereleri

¹⁰ Choniates, 1984, s. 203, 210-16, 231; Robert of Clari, 1936, s. 59-62; Miklosich ve Müller, 1860-90, iii. 40; Brand, 1968a, s. 66-7, 207-13; Angold, 1997, s. 321-2.

¹¹ Choniates, 1984, s. 225.

ele almaktadır. Onların iddiasına göre, bu müzakerede söz konusu olan tek nokta, Konstantinopolis'teki cami ve orada Cuma namazı kılınırken okunan hutbenin bundan böyle Selahaddin'in desteklediği Abbasi halifesi adına okunması konusundaki ısrardır.¹² Hristiyan bir Süryani yazar, İsaakios'un cami konusunda vereceği tavizin karşılığında ne istediğini şu şekilde belirtir: Bar Hebraeus, Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'ü fethinden sonra, Kutsal Kabir Kilisesi'nin idaresinin Grek patrike devredildiğini ve bunun Bizanslıların Kudüs'ü fetheden Haçlıların Pisalı Daimbert'in 1099'da patrik atanmasından bu yana istediği bir şey olduğunu kaydetmiştir.¹³ Ne Arap ne de Süryani kayıtlarında Üçüncü Haçlı Seferi'ne karşı önerilen herhangi bir askeri işbirliğinden veya Selahaddin'in Kutsal Toprakları Bizanslılara teslim etme vaadinden bahsedilmemektedir. Bu nedenle, böyle bir anlaşmanın olmadığını ve Bizanslıların her zaman olduğu gibi sadece Kutsal Yerlerin himayesini sürdürmeye çalıştıklarını varsaymak daha güvenli görünüyor.

Bir kez daha, Latin haber kaynaklarının bu müzakereler hakkında bazı gerçek bilgileri, korku hikâyeleriyle karıştırılmış ve çarpıtılmış bir şekilde elde ettikleri görülüyor. Magnus'un haber kaynağı ile Montferrathlı Conrad'ın Konstantinopolis'e gönderildiğini söylediği "put," muhtemelen Konstantinopolis'deki camiye yerleştirilmek üzere gönderilmiş bir minberdi. Arap kaynakları bunlardan birinin gönderildiğini doğrulamaktadır. Hatta Üçüncü Haçlı Seferi'ne dair iki Latince anlatı, aslında yıllardır orada olduğundan tamamen habersiz bir şekilde, yakın zamanda Konstantinopolis'te bir caminin inşa edildiğinden bile bahseder. Montferrathlı Conrad'ın mektubu, Selahaddin Kutsal Topraklar'ın kontrolünü ele geçirdiğinde tüm kiliseleri imparatora devredeceğini ve böylece Grekçe ayinin burada yapılabileceğini kaydetmek suretiyle aslında cami konusundaki taviz karşı-

¹² Abu Shama, 1898, s. 389, 470-3, 508-10; Baha al-Din ibn Shaddad, 2001, s. 121-2, 201-2; Eddé, 2011, s. 240-1; Neocleous, 2013, s. 204-21.

¹³ Bar Hebraeus, 1932, i. 327.

lığında İsaakios'un ne istediğini doğrulamaktadır.¹⁴ Bu nedenle, neler olduğunu keşfetmek zor değildir. 1182 katliamı akıllarında tazeyken, Latin yazarlar bu oldukça sınırlı müzakereleri Haçlı seferine karşı uğursuz bir komplo olarak yorumladılar. Dahası, nasıl ki II. İsaakios'un Kudüs şehrini kontrol eden Müslüman bir güce karşı geleneksel Bizans politikasını uygulaması Batı'nın öfkesini uyandırdıysa, Bizans dış politikasının diğer bir daimi hedefi tarafından, yani *Oikoumene*'nin ve özellikle Konstantinopolis'in güvenliğini temin hususuyla motive edilmiş şekilde Üçüncü Haçlı Seferi'ni ele alışı da aynı sonucu doğurdu.

Papa VIII. Gregory'nin 1187 sonlarında yaptığı çağrıya yanıt olarak, Kudüs'ü Selahaddin'den kurtarmak için düzenlenecek sefere katılmak üzere Batı'nın en güçlü hükümdarları tarafından yönetilen üç büyük ordu kuruldu. Bunlardan Aslan Yürekli olarak bilinen İngiltere Kralı I. Richard ile Fransa'dan Philip Augustus'un orduları Filistin'e deniz yoluyla gittiler ve Konstantinopolis'e yaklaşmaya cesaret edemediler. Germen imparatoru Frederick Barbarossa'nın komutası altındaki üçüncü ordu, Birinci ve İkinci Haçlı Seferlerinin rotasını takip etmeyi ve Konstantinopolis ile Küçük Asya üzerinden kara yoluyla bölgeye ilerlemeyi planladı. Barbarossa'nın sefere katılımı ve rota seçimi Bizans sarayında bir miktar endişeye yol açtı. Kendisinden önceki Bohemond gibi o da Bizans İmparatorluğunun eski bir düşmanıydı. Barbarossa, 1147'deki İkinci Haçlı Seferi'nin Bizans topraklarından geçişi sırasında, bir Alman asilzadesinin öldürülmesinin intikamını almak için Edirne yakınlarındaki bir manastırın yakılmasının sorumlusuydu. III. Conrad'ın ardından, amcasının yapmadığını yaptı ve 1155'te papa tarafından kendisini Romalıların imparatoru olarak taçlandırdı. Bu unvanı benimsemesi, tek gerçek Roma imparatorunun Konstantino-

¹⁴ Nicholson, 1997, s. 58; Caffaro, 2013, s. 161; Magnus of Reichersberg, Loud, 2010, s. 155 içinde; Roger of Wendover, 1849, ii. 71; Abu Shama, 1898, s. 470-1, 508; Baha al-Din ibn Shaddad, 2001, s. 121; Reinert, 1998, s. 140-2; Hamdani, 1974, s. 173, 175.

polis'teki imparator olduğunu kabul eden Bizans'ın *Translatio Imperii* doktrinine açıkça bir meydan okumaydı. İki imparator İtalya konusunda da bir anlaşmazlık içindeydiler: I. Manuel, Frederick'e karşı olan savaşlarında İtalyan şehir devletlerini desteklemişti ve 1160'larda Konstantinopolis'te, Barbarossa'nın bunun intikamını almak için imparatorluğa bir saldırı planladığına dair söylentiler dolaşmıştı.¹⁵ Şimdi, çeyrek asır sonra, Sırp büyük prensi Stephen Nemanja'nın elçilerinin Barbarossa'nın sarayını ziyaret ettiği ve Alman imparatorunun bundan kısa bir süre sonra Bulgar isyancıların liderlerinden biriyle temasa geçeceği bilgisi ortaya çıktı. Her iki adam da Bizans imparatorunun düşmanlarıydı.¹⁶

Bu nedenle, Konstantinopolis'teki birçok insanın, Frederick'in büyük bir ordunun başında Balkanlar'ı geçme ihtimalini biraz endişeyle karşılamış olması şaşırtıcı değildir ve yaygın olarak seferin arkasındaki esas amacın Konstantinopolis'in ele geçirilmesi olduğuna inanılmaktaydı. Konstantinopolis patriği, çilekeş keşiş Dositheos, Barbarossa'nın Şehirlerin Kraliçesi'ni ele geçireceği ve Blaherne Sarayı'nın yakınındaki bir arka kapıdan gireceği kehanetinde bulundu. Bu tehdidi önlemek için safdil bir kimse olan İsaakios, bu geçidi derhal tuğla ve harçla kapattı.¹⁷ Ayrıca, Konstantinopolis'e saldırarak durumda olmadığından emin olmak için Haçlı ordusunu kontrol altında tutmaya çalışmak ve bundan kendi imparatorluğu için azami faydayı elde etmek adına Müslüman güçlerle Haçlıları karşı karşıya getirmek şeklindeki eski metodu sürdürmeye karar verdi. Kendinden öncekiler gibi o da, bu Haçlı seferi girişimine dışarıdan mümkün olan tüm desteği verdiğini iddia etti. Frederick daha yola çıkmadan önce I. İsaakios da, aynen I. Manuel'in 1147'de Regensburg'da VII. Louis'e yap-

¹⁵ Kinnamos, 1976, s. 61, 154, 165-7; Choniates, 1984, s. 37, 113; Harris ve Tolstoy, 2012, s. 308-11.

¹⁶ 'History of the Expedition of the Emperor Frederick', Loud, 2010, s. 17, 61-4, 84-5, 94-5 içinde; Stephenson, 2000, s. 294-300.

¹⁷ Choniates, 1984, s. 222; 'History of the Expedition of the Emperor Frederick', Loud, 2010, s. 77 içinde; Roger of Hoveden, 1853, ii. 99-100; Lilie, 1993, s. 242.

tığı gibi yaparak, John Kamateros'u elçi olarak 1188 sonbaharında Germen imparatorunu Nürnberg'de karşılamak üzere gönderdi. İsaakios ile Frederick arasında yapılan anlaşmada, imparator Frederick'in ordusuna imparatorluğundan serbest geçiş izni vereceğine ve pazarlar sağlayacağına, buna karşılık Frederick de Bizans topraklarından geçerken barışı koruyacağına dair yemin etti.¹⁸

Takip eden olaylar, önceki Haçlı seferi ordusunun Bal kanlar'dan geçerken meydana gelen seyri takip etti. Barbarossa'nın ordusu 1 Temmuz 1189'da Sava Nehri'ni geçerek Bizans topraklarına girdi ancak hemen yerel halkla çatışma yaşandı. Her ne kadar bu yeni gelenler, Bizans'ın Branchavo valisi tarafından hoş bir şekilde karşılansa da, iddiaya göre vali, onların Niş'e doğru ilerlemelerini engellemek için onları ana yollardan uzaklaştırdı. Ordu ilerledikçe, artçı birlikler defalarca pusuya düşürüldü ve geride kalanlar oklarla vuruldu. Bir keresinde, hasta olduğu için sedyede yatan bir şövalye üzerine saldırıldı. Sedyesinden sıçrayıp kalkan şövalye saldırganlarından birinin ağzına kılıcıyla vurdu, bunun üzerine diğer saldırganlar kaçtı. Şövalyenin çatışmanın heyecanı içinde kaybolan ateşi yeniden arttı ve şövalye tekrardan sedyesine uzandı. Saldırganlar düzenli birlik üyesi olmasa da, bu çatışmalar sırasında tutsak alınan esirler, tıpkı Birinci Haçlı Seferi'ne saldıran Peçenekler gibi, Bizans yetkililerinin emriyle hareket ettiklerini iddia ettiler. Öyle olsa bile, bu sınır bölgelerinde gerçekleşen müdahalelerin çoğunun imparatorun kontrolü dışındaki yerel unsurların işi olması muhtemeldir.¹⁹ Her zaman olduğu gibi, vaat edilen erzak temini de gerçekleşmedi ve Germenlerin Niş'teki dört günlük molaları esnasında mevcut erzak stoğu tehlikeli bir şekilde azaldı ve bu durum Germenleri yiyecek ara-

¹⁸ Choniates, 1984, s. 221; 'History of the Expedition of the Emperor Frederick', Loud, 2010, s. 45-6 içinde; 'History of the Pilgrims', Loud, 2010, s. 146-7 içinde; Brand, 1968a, s. 176-7.

¹⁹ 'History of the Expedition of the Emperor Frederick', Loud, 2010, s. 59-60 içinde; Magnus of Reichersberg, Loud, 2010, s. 149-50 içinde. Krş. Hill, 1962, s. 8-9.

maya zorladı. Bu yalnızca yerel halkla daha fazla gerginliğe neden oldu. Ordu, yolculuğun bir sonraki ayağı için Niş'ten yola çıktıktan sonra daha fazla pusu kurulmasına yol açtı. Balkan dağlarındaki geçitlerin çoğu kasten ağaç kütükleriyle kapatılmıştı ve ordu tekrar Sofya'ya ulaştığında alışveriş yapacakları herhangi bir pazar yoktu. Barbarossa'nın sabrı tükenmeye başlamıştı.²⁰

Daha önce olduğu gibi, ordu bir kez daha Konstantinopolis'e yaklaştığında, daha tutarlı bir emperyal politikanın takip edildiği sezinlenebilir. 24 Ağustos'ta Philippopolis'e varan Germenler, II. İsaakios'un Frederick'in Konstantinopolis'e önceden gönderdiği elçileri tutuklayıp hapse attığı haberini aldılar. Kısa bir süre sonra, bazı Bizans elçileri İsaakios'un mektubuyla birlikte Germen kampına geldiler ve bu mektubun içeriği, o sırada orada bulunan Passau piskoposu Dietpold tarafından şöyle özetlenmişti:

[İsaakios] gururlu ve kibirli bir şekilde kendisini Romalıların imparatoru, Tanrı'nın bir meleği ve inancımızın kaynağı olarak tanımladı. Fransa ve İngiltere krallarından ve Brindisi dükünden gelen mesajlardan lord imparatorun, onun soyunu yok etmek amacıyla Yunanistan'a girdiğini ve buradaki yönetimi devirip yerine oğlu Svabya dükü'nün egemenliğini tesis etmek istediğini öğrendiğini iletti. Ayrıca, imparator ile Büyük Kont [Sırbistan'ın, Stephen Nemanja] arasında imzalandığını duyduğu dostluk anlaşmasını şüpheli bulduğunu ve bu durumun onun çıkarlarına oldukça aykırı olduğunu söyledi. Ayrıca, ordunun Boğaz'ı geçmesine ilişkin anlaşmayı güvence altına almak için lord imparatorun kendisine rehineler göndermesi gerektiğini ve bunu yapmaya yemin ettiği takdirde [ordu için] bir pazar sağlayacağını da sözlerine ekledi. Ayrıca ordumuzun Sarazenlerden alacağı toprakların yarısının kendisine verilmesini istediğini söyledi.²¹

Bir açıdan, İsaakios'un talepleri ondan beklenmesi oldukça

²⁰ 'History of the Expedition of the Emperor Frederick', Loud, 2010, s. 64-8 içinde.

²¹ Magnus of Reichersberg, Loud, 2010, s. 150- içinde.

muhtemel şeylerdi. Bizans imparatoru, Barbarossa'nın Stephen Nemanja gibi onun düşmanı olan kimselerle yaptığı müzakereleri pek hoş karşılamazdı ve Germenler de İsaakios'un bu noktada onlara karşı çıkmasına pek şaşırmamıştı. İmparatorluğun güvenliğinin garanti altına alınması ve ele geçirilen herhangi bir toprağın kendilerine geri verilmesi yönündeki talepleri, elbette tam olarak önceki Haçlı ordularından istenilen taleplerdi. Öyle olsa bile, bu ve sonraki mektuplar diplomatik açıdan uygunsuzdu. Daha önceki Haçlılar gibi, Germenler de Bizanslıların kullanmaktan çok hoşlandıkları bu şatafatlı üslubu nahoş karşıladılar. 1147'de VII. Louis'e gönderilen elçilerin her bir cümlede abartılı ifadeler kullanarak Fransızların sabrını zorlamaları gibi, Barbarossa'nın adamları da II. İsaakios'un mektubunu "gurur ve kibir dolu" bir mektup olarak değerlendirdiler. Bizans sarayında hatipler, İsaakios'un soyadını kullanarak kelime oyunları yapmaya ve onu "melek imparator" olarak tanımlamaya bayılırdı. Bu bağlamda ise bu tavır, sadece gülünç bir varsayım olarak karşımıza çıkmaktaydı. İfadelerin en saldırgan olanı, İsaakios'un kendisini "Romalıların imparatoru" olarak tanımlaması ve Frederick'i "Germenlerin kralı" konumuna düşürmesiydi.²² Bu, Bizanslılar hakkında daha sağlam bilgi sahibi olanların bekleyecekleri bir şeydi. Konstantinopolis'i birkaç kez ziyaret etmiş olan Tyre'li William şunları biliyordu; Bizanslılar

Teutonların kralının kendisini Romalıların imparatoru olarak adlandırmasından rahatsız olmuşlardı. Çünkü böylelikle, kendilerinin monark olarak adlandırdıkları imparatorlarının, yani her şeye hükmeden ve bu nedenle Romalıların tek ve yegâne imparatoru olan imparatorlarının prestijine gölge düşürülüyordu.²³

Frederick'in ordusundaki Germenler onun tecrübesinden ya-

²² Odo of Deuil, 1948, s. 27; 'History of the Expedition of the Emperor Frederick', Loud, 2010, s. 69, 78-9 içinde; Magdalino, 2007, s. 99.

²³ William of Tyre, 1943, ii. 170.

rarlanamadılar ve mektubu sadece bir hakaret olarak gördüler. Bir kez daha Bizans'ın evrenselci ideolojisi, kendilerini Kudüs'e dair kutsal bir görevde sayanlara uygulandığında bir kez daha ters bir tepkiyle karşılaştı.

İlerleyen günlerde ilişkiler daha da kötüleşti. Barbarossa'nın ordusu Philippopolis'e yürüdü, şehri işgal etti ve yeniden ikmal yapmak için birkaç hafta orada kalmaya karar verdi. Üç gün sonra, Barbarossa'nın oğlu Swabia dükü Frederick, kasabadan yaklaşık 3 mil uzakta bir Bizans ordusunun kamp kurduğu haberini aldı. Bu Bizans ordusu her ne kadar saldırmak için hiçbir hamle de bulunmamış olsa da, dük bunun bir tehdit oluşturduğuna karar verdi ve sürpriz bir şafak baskını yaptı. Tamamen hazırlıksız yakalanan Bizans birlikleri panik içinde kaçıştı.²⁴

Savaşı Germenler kazanmış olsa da bir Bizans ordusunun konuşlandırılması, Philippopolis'e doğru ordunun yürüyüşü esnasında yaşanan tacizler ve Konstantinopolis'teki elçilerin tutuklanmasının da üzerine çıkarak, Barbarossa'ya ve danışmanlarının, II. İsaakios'un kasıtlı olarak Hristiyan kardeşlerinin Kutsal Topraklara ulaşmasını engellemeye çalıştığı kanaatini teyit ediyor gibiydi. Böyle bir davranışın görünürdeki açıklaması, aynı esnada Kudüs kraliçesi Sibylla'dan Germen kampına ulaşan göz yaşartıcı bir mektupta ortaya çıkmaktadır. Kraliçe şu şekilde bir uyarıda bulunmaktadır:

Tanrının kilisesine zulüm eden Konstantinopolis imparatoru, Kutsal İsmi ifgal eden ve onu baştan çıkaran ve yok eden Selahaddin ile birlikte, efendimiz İsa Mesih'in namına karşı bir komploya girişmiştir... Size dürüstçe söylemeliyim ki, bu mektubu taşıyan kişiye inanmalısınız. Çünkü o, kendi gözleriyle gördüğüne ve kendi kulaklarıyla işittiğine bizzat şahittir. İşte bu yüzden, başım yere eğik ve dizlerim bükük bir halde, dünyanın ve İsrailoğullarının lideri olduğunuza göre siz Majestelerinden, Grek imparatoruna asla inanmamanızı

²⁴ 'History of the Expedition of the Emperor Frederick', Loud, 2010, s. 73 içinde; Choniates, 1984, s. 224-5.

rica ediyorum.²⁵

Germen kampındaki tarihçiler hemen, İsaakios'un eylemlerini onun sözde Selahaddin ile yaptığı ittifakın ipucu olarak değerlendirdiler. Barbaros'un ordusundaki bir rahip, Bizans imparatorunun "dostu ve müttefiki olan, Haç'ın ve tüm Hıristiyanların düşmanı Sarazen Selahaddin'in takdirini kazanmak için Germen elçilerini hapsedtiğini" ilan etti. Hatta kendisini ziyarete gelen sultanın bazı elçilerine Germen elçilerinin en iyi atlarını bile vermişti.

Almanlar böyle bir komplo olduğuna inandıklarında artık paranoyaları sınır tanımadı. Konstantinopolis patriğinin bir Haçlıyı öldüren herkesin günahlarının affedileceği sözünü verdiğine ve Selahaddin tarafından İsaakios'a gönderdiği varsayılan zehirli şaraba dair söylentiler çok hızlı bir şekilde yayıldı. Hatta bir keresinde anlatıldığına göre bazı hain Grekler, Almanların içmesi umuduyla, onların ele geçirdiği bir kasabada birkaç zehirli bira fıçısını geride bırakmışlar ancak onların bu sinsi oyunu ortaya çıkarılmıştı. Bir grup Germen, bir kilisedeki bazı duvar resimlerinin, cemaati Haçlıları öldürmeye teşvik ettiğine ikna oldular ve kiliseyi yakmaya ve çevredeki bölgeyi yerle bir etmeye başladılar.²⁶

Kasım ayında Alman ordusu, Filippopolis'ten çıkıp kış boyunca üs olarak kullanmak amacıyla Edirne'ye hareket etti ve yol boyunca Trakya kırsalını yağmaladı.²⁷ Barbaros-
sa'nın bu aşamadaki planları, oğlu Henry'ye ve Avusturya Dükü Leopold'a yazdığı ve Bizans'ın inançlarının ihlali olarak gördüğü şeyden şikâyet ettiği öfkeli mektuplarda ortaya çıkıyor. İsaakios, Nürnberg'deki elçisi tarafından verilen yeminleri ihlal etmişti ve bu nedenle boğazları geçmek için

²⁵ Munro, 1902, s. 21-2; Neocleous, 2010, s. 265-71; Harris, 2012, s. 111.

²⁶ 'History of the Expedition of the Emperor Frederick', Loud, 2010, s. 69, 77, 81-3 içinde; Magnus of Reichersberg, Loud, 2010, s. 151 içinde; Brand, 1968a, s. 182. Zehirli şarap hikâyesi, 1185'te Selanik'te mayalanmamış şarap içmekten ötürü ölen bazı Normanların akıbetine dayanmış olabilir: Eustathios of Thessalonica, 1988, s. 149.

²⁷ 'History of the Expedition of the Emperor Frederick', Loud, 2010, s. 80 içinde; Brand, 1968a, s. 183-4.

Germenlerin önce Konstantinopolis'i fethetmesi gerektiği açıktı. Barbarossa, oğluna görev için gerekli olan gemileri toplaması adına Venedik, Cenova, Ancona ve Pisa ile iletişime geçme talimatını verdi. Henry ayrıca papaya mektup yazacak ve ondan Hristiyan halkını, haçın düşmanları olan Greklere karşı ayaklandırmasını isteyecekti.²⁸

II. İsaakios böylelikle bir Haçlı ordusuyla Bizans'ı topye-kün savaşın eşiğine getirmeyi başarmıştı. Elbette bunu Sela-haddin ile yaptığı herhangi bir anlaşmaya göre yapmamıştı. O ve danışmanlarının yaptıkları şey yalnızca, Konstantinopolis'e yönelik herhangi bir potansiyel tehdidi etkisiz hale getirmek için uygulanan standart taktikleri kullanmaktı ancak izledikleri bu strateji bu sefer kötü bir şekilde geri tepmişti. Bu sefer Birinci ve İkinci Haçlı Seferlerinde olduğu gibi sadece kızgınlığa neden olmadılar. Şimdi fark, Bizanslıların kendi liderlerinin emrinde bulunan ve mevcut dağınıklıkları istismar edebilecekleri bir dizi birlik yerine, başlarındaki komutana sıkı bir şekilde sadık olan çok büyük ve deneyimli bir ordu ile uğraşmalarıydı. Anna Komnene ve John Kinnamos, uyguladıkları üstün taktiklerle Bizans kuvvetlerinin Bouillon'lı Godfrey ve III. Conrad'ın ordularını yendikleriyle övünebilmişken, şimdi roller tersine dönmüştü. Aradaki fark, Swabia dükü, Bizans kuvvetlerini Philippopolis'in dışında oldukça kolay bir biçimde dağıttığında ortaya çıktı.²⁹ İsaakios her ne kadar tehditler savurmaya devam etse de geri adım atmaktan başka seçeneği yoktu. Ekim ayında hapsedilen elçileri serbest bıraktı ancak onları kendi temsilcileriyle birlikte Frederick'in kampına geri gönderdi ve elçilerin Barbarossa'ya ilettiği ve tedbirsiz bir şekilde kaleme alınmış mektupta kendisinden sadece bir kral olarak bahsedilmesi Barbarossa'yı öfkeliendirdi.³⁰ Bu açmaz kış boyunca devam

²⁸ 'History of the Expedition of the Emperor Frederick', Loud, 2010, s. 70-2 içinde; BarberveBate, 2010, s. 87-9.

²⁹ 'History of the Expedition of the Emperor Frederick', Loud, 2010, s. 73 içinde; Choniates, 1984, s. 224-5. Krş. Komnene, 2009, s. 285-8; Kinnamos, 1976, s. 65.

³⁰ 'History of the Expedition of the Emperor Frederick', Loud, 2010, s.

etti ve bu durum Frederick'in Kutsal Topraklara ulaşmasını engelleyen bir gecikmeydi. Aralık ayında bazı Bizans elçilerini savaş ilanıyla birlikte efendilerine geri gönderdi.³¹ Ertesi yıl bu çıkmaz nihayet çözüldü. Uzun müzakerelerden sonra, Şubat 1190'da Edirne'de bir antlaşma imzalandı. İsaakios, takip ettiği önceki engelleme politikasını tersine çevirmeyi ve emrindeki tüm kaynaklarla Germen ordusunun Küçük Asya'ya geçişini kolaylaştırmayı kabul etmek zorunda kaldı. Askerleri boğazın öte tarafına geçirmek için Gelibolu'ya gemiler gönderilecek ve onların erzak tedarik etmeleri için pazarlar sağlanacaktı. Ayrıca rehineler ile birlikte altın ve gümüş sikke ve ipek kumaşlar şeklinde büyük bir tazminat da verdi. Mart ayında Germen ordusu sınırı geçerek doğuya yani Kudüs'e doğru yürüyüşe geçti.³² İşin en kötü kısmı sona ermişti ancak Germenler Bizans'ın doğu eyaletlerinde ilerlerken ilişkiler gerginliğini korudu. Daha başka pusular ve çatışmalar yaşandı ve bunlar Bizans imparatorunun ihanetine atfedildi ancak bunlar bir kez daha onun kontrolü dışındaki unsurların eseri olabilirdi. Nihayet Haçlı ordusu Lykos üzerindeki Laodikeia'ya ulaştı ve orada Bizans topraklarından çıktı.³³

II. İsaakios, durumu idare ettiği için kendisini pek tebrik edecek durumda değildi ancak yine de bundan bir miktar kazanç elde etmeye çalıştı. I. Aleksios gibi o da, sırf topraklarından bir Haçlı ordusu geçiyor diye Müslüman güçlerle olan iyi ilişkilerini feda etmek için hiçbir neden görmedi. Selahaddin Eyyubi'ye mektuplar göndererek, Kudüs'ü geri almak için Batı'da yeni bir Haçlı seferinin toplanmakta olduğu konusunda onu uyardı. 1189'un sonlarında, Barbarossa hâlâ

73 içinde; Choniates, 1984, s. 76-9.

³¹ 'History of the Expedition of the Emperor Frederick', Loud, 2010, s. 84 içinde.

³² 'History of the Expedition of the Emperor Frederick', Loud, 2010, s. 90-2 içinde; Baha al-Din ibn Shaddad, 2001, s. 114; Choniates, 1984, s. 226; Hampe, 1898, s. 398-400; Brand, 1968a, s. 185-7.

³³ 'History of the Expedition of the Emperor Frederick', Loud, 2010, s. 96-7 içinde; Choniates, 1984, s. 226-7.

Trakya'dayken, İsaakios tekrar Selahaddin'e mektup yazdı. Bu sefer Frederick'in Balkanlar'daki ilerlemesi hakkında bilgi verdi ve Germenlerin Bizans ordusu tarafından bir hayli hırpalandığını ve artık Eyyubi rejimi için bir tehdit oluşturmadıklarını iddia etti. Hatta bunu Selahaddin ile yaptığı anlaşma uyarınca yaptığını ima etti. Bu mektup, İsaakios her ne kadar Frederick imparatorluk topraklarından geçerken onu durduramamış olsa da, Latin kaynaklarında anlatıldığı üzere, Selahaddin'in yapılan anlaşma uyarınca Kutsal Toprakları ona teslim etmesi için yapılmış zayıf bir girişim olarak yorumlandı.³⁴ Bu mektupla yapılmaya çalışılan şey aslında, Bizanslıların zaten her halükârda yapacağı bir girişimi sanki Frederick'in ordusunu kontrol etme girişimiymiş gibi göstermek suretiyle, Selahaddin'i Frederick'e karşı kullanmaya çalışmaktı. Bu hileye daha önce de başvurulmuştu. I. Aleksios 1110'da Şam'daki Türklere, Birinci Haçlı Seferi'nin geçişini engellemeye çalıştığını yazmıştı, şüphesiz bu mektubun yazılış amacı da aynı doğrultuda idi.³⁵ Ne yazık ki İsaakios için nihayetinde Selahaddin ile olan ilişkileri, Barbarossa ile olanlardan daha başarılı olamadı. Sûltan ve onun danışmanları en ufak bir müdahalede bulunmadılar. Zira Ermenistan'ın kathedikoslarından Frederick'in Bizans İmparatorluğunun topraklarından geçişine ilişkin çok daha gerçekçi bir rapor almışlardı ve şu sonuca varmışlardı: İsaakios "Franklardan, imparatorluğunun başına gelebilecekler için korkmakta ve onları püskürtmek istemektedir; eğer bunda başarılı olursa, bunun bizim çıkarımıza olduğunu iddia edecek; eğer tersi bir durum gerçekleşirse, her iki tarafın peşinde olduğu hedeften uzak olduğunu iddia edecektir."³⁶

Eğer Barbarossa'nın Haçlı seferi büyük bir başarı kaydedip Kudüs'ü geri alsaydı, 1189-90 olayları muhtemelen Bi-

³⁴ Abu Shama, 1898, s. 389; Baha al-Din ibn Shaddad, 2001, s. 122; Imad-Din al-Isfahani, 1972, s. 244-5; Brand, 1962, s. 176-7.

³⁵ Ibn al-Qalanisi, 1932, s. 112-13; Hillenbrand, 1999, s. 69.

³⁶ Baha al-Din ibn Shaddad, 2001, s. 114; Abu Shama, 1898, s. 508; Lilie, 1993, s. 242; Eddé, 2011, s. 240-2.

zans'ın Batı'daki imajına bu kadar zarar vermezdi ancak bu Haçlı seferi çok kötü bir hayal kırıklığıyla sonuçlanacaktı. Germanler ile başlamak gerekirse kısa sürede büyük başarılar elde etmişlerdi. Selçuklu Türkleri, 1176'da I. Manuel'i tuzağa düşürdükleri Myriocephalon'daki aynı dar geçitte Haçlı ordusunu pusuya düşürmeye çalıştıklarında yenildiler ve Barbarossa, Manuel'in asla başaramadığı bir başarıyı elde etti yani başkent Ikonion'unu ele geçirdi.³⁷ Bu başarılarla rağmen ordu artık yiyecek sıkıntısı çekiyordu ve Hazi-
ran ayında Kilikya'dan geçerken Frederick bir nehri geçmeye çalışırken boğuldu. Onun ölümü moral açısından yıkıcı bir darbe oldu. Ordu daha sonra Swabia dükünün komutası altında Antakya'ya baskı uygulamasına rağmen, sonraki birkaç ay içinde ordunun safları hastalık ve firar nedeniyle ciddi şekilde seyrelti. Hayatta kalanlar Akka kuşatmasına katılmak için güneye yöneldiler ancak özellikle Ocak 1191'de Swabia dükünün de ölümünden sonra bu sefer üzerinde çok az etkileri oldu. 1148'de olduğu gibi, felaket için bir günah keçisi bulmak zor olmayacaktı.

Bizans yönetici sınıflarının bazı üyelerinin Bizans ideolojisinin, politikalarının ve taktiklerinin onları Batı'daki Hristiyanlardan yavaş yavaş uzaklaştırdığını anlamaya başladığı kesin bir an varsa, bu muhtemelen 1189-90 kışıydı. Bizans sarayının doğası gereği, bu kuşkular açıkça dile getirilemezdi ancak bu düşünceler, yıl boyunca kutlanan önemli dini bayramlarda imparatoru öven resmi konuşmalarda, ince nüanslarla ifade edilmek zorundaydı. Böyle bir konuşma, muhtemelen Blaherne Sarayında, Ocak 1190'da Epifani'de (6 Ocak'ta kutlanan bir yortu) kamu maliyesinin başmabeyincisi Niketas Choniates tarafından yapıldı. O sıralarda Barbarossa'nın ordusu Edirne'de kamp kurmuştu ve Choniates onun Balkanlar'dan geçişine ilk elden tanık olmuştu. Bir önceki yaz Trakya valisiydi ve Swabia dükünün şafak vakti düzenlediği saldırıyla Bizans ordusunu dağıttı-

³⁷ 'History of the Expedition of the Emperor Frederick', Loud, 2010, s. 102-3, 111 içinde.

ğında, Philippopolis dışındaki fiyaskoda hazır bulunmuştu.³⁸ Bu konuşmasında bununla ilgili hiçbir şey söylemediğini belirtmeye gerek yoktur. Bunun yerine, Choniates tüm geleneklere uygun bir şekilde hareket etti ve imparatoru göklere çıkardı, İsaakios'u Homerosvarî terimlerle "tanrısal" imparator olarak tanımladı ve "birçok kötülüğün kaynağı ve yalan yere yemin etmeyi seven" Barbarossa'nın Konstantinopolis'e yönelik tehdidiyle bu kadar etkili bir şekilde başa çıktığı için onu övdü.³⁹ Sonra Choniates birdenbire ağız değiştirdi ve dudaklarından şu gizemli sözler döküldü:

Romalıların imparatorluğuna bu kadar çok kaide kurduktan sonra ona bir de, bir zamanlar Süleyman'ın o ünlü tapınağı inşa ederken kullandığı o büyük beyaz taşlardan ekleyecek ve onun zirvesini taçlandıracaksınız... yalnızca Filistin'i temaşa etmekle kalmayacak, aynı zamanda paganları oradan çıkardıktan sonra, tıpkı Joshua'nın bir zamanlar İsraililere yaptığı gibi Filistin'i onlara [Romalılara] atalarından kalan mirasın payı olarak vereceksiniz.⁴⁰

Bizans seçkinlerinin retorik ürünlerinin çoğunda olduğu gibi, anlam, bir dil örgüsünün altında gizlidir. Choniates açıkça Kudüs'ten ve İsaakios'un kutsal şehrin kontrolünü ele geçirmesinden bahsediyordu ve böylece, imparatorun da içinde bulunduğu dinleyicilere, bir noktayı iletmek istemişti. Bu noktanın ne olduğu hususu yalnızca bir spekülasyon konusu olabilir.⁴¹ Olası bir yoruma göre Choniates'in yapmak istediği şey, imparatora Kudüs'ün Hristiyanlar için manevi önemini hatırlatmak ve dolaylı olarak onu korumanın en iyi yolunun ise Barbarossa'nın ilerlemesini engellemekten zi-

³⁸ Choniates, 1984, xiii, 224.

³⁹ Choniates, 1972, s. 3, 85-101, at 89. Krş. Iliad, bk. i, 131nci satır; Brand, 1968a, s. 113.

⁴⁰ Choniates, 1972, s. 94. Angelov, 2006, s. 59-60'dan alınan tercüme.

⁴¹ Angelov, 2006, s. 60-1 ve Magdalino, 2007, s. 95 tamamıyla karşıt bir yorumlama sunmaktadır: İsaakios'un, Selahaddin Eyyubi ile sözde bir ittifak yaptığı ve yapılan bu ittifakın sözde şartlarına uygun olarak Kutsal Toprakları ele geçirmesi için onu kışkırttığı yönünde eleştirir.

yade onun doğuya doğru daha hızlı bir şekilde ilerlemesini sağlamak olduğunu söylemektir.

Bu yorum, Choniates'in daha sonraki dönemde 1118'den 1208'e kadar olan dönemi anlattığı ve ilk olarak 1190'larda yazılan ve 1204'ten sonra da revize edilen tarih eseri tarafından doğrulanır. Bu eser, modern okuyucular tarafından her zaman takdir edilmemiştir. Choniates, tüm Latinleri evrensel olarak imparatorluğun yıkılmasına ve zenginliklerinin ele geçirilmesine adanmış "düşman bir blok" olarak gören, "ateşli bir Grek vatansever" olarak tanımlanmıştı. Eserlerindeki kendileriyle övünen ve saldırgan Latinler ile daha sofistike "Romalılar" arasında büyük bir uçurum olduğuna dair öfkeli feveranı, genellikle Bizans'ın yabancılara karşı tipik bir küçümsemesi olarak alıntılanır. Onun, Selahaddin ile yapılan anlaşmadan ancak çok dolaylı bir şekilde bahsetmesi, imparatorluk için son derece itibarsız sayacağı bir şeyi kasıtlı olarak gizlemesi olarak yorumlanmıştı.⁴² Gerçekte ise Choniates ne bağınaz bir milliyetçi ne de kasıtlı yalan söyleyen birisiydi ve eseri Latinlere karşı dikkate değer bir tarafsızlık sergilemektedir. Her ne kadar 1185'te Selanik'in yağmalanması gibi bir vahşetin faili olan Normanları kınamasına rağmen, takdir eder tarzda Bizanslılarla karşılaştırdığı Tyre'nin savunucusu Montferrathlı Conrad gibi diğer Latinlerin cesaretini coşkuyla kaleme almıştı. Dahası, Choniates kendi imparatorluğunun hem yöneticilerini hem de halkını eleştirmeye ve onları Batı karşısında itibarsızlaştıran olayları gün ışığına çıkarmaya hazırdı. Selanik'in Normanların elinden çektiği acının kısmen Latinlerin 1182 katliamının intikamı olarak meydana geldiğini kabul etti ve Norman işgalciler nihayet 1186'da yenildiğinde, yakalanan savaş esirlerine kasıtlı olarak kötü muamele edilmesini kınamıştı.⁴³

Bu nedenle, Choniates'in kaleme aldığı tarih eserinde II. İsaakios'a karşı, yortu konuşmasında kullandığından çok

⁴² Choniates, 1984, s. 167; Ostrogorsky, 1968, s. 353; Nicol, 1967, s. 330; Brand, 1968a, s. 177; Brand, 1962, s. 180; Lilie, 1993, s. 284.

⁴³ Choniates, 1984, s. 164, 167-9, 201, 210-12; Harris, 2000, s. 27-8; Simpson, 2013, s. 314-20.

daha az pohpohlayıcı bir çizgi benimsemesi beklenebilirdi. Ne de olsa, o bu eseri yazdığı sırada İsaakios artık iktidarda değildi ve onu tembel ve rahatına düşkün biri olarak tasvir etmek tehlike arz etmiyordu. Choniates'e göre, İsaakios tahta mucizevi bir şekilde çıkmasının ilahi bir lütfun işareti olduğuna o kadar inanmıştı ki, o sadece arkasına yaslanacak ve Tanrı da imparatorluğun işlerini görecekti.⁴⁴ 1189-90'da Barbarossa'nın ordusunun geçişini ele alış tarzı buna bir örnekti. Batılı kaynaklar İsaakios'un bu eylemlerini onun Selahaddin ile yaptığı ittifak içindeki uğursuz bir komplonun parçası olarak yorumlarken, Choniates bu eylemleri basit bir beceriksizlik ve büyük ölçüde patrik Dositheos'un "değersiz" kehanetlerinin yol açtığı umutsuz bir yaygara ve kararsızlık karışımı olarak sunuyor. İlk başta, İsaakios saldırgan bir tavır takındı. Frederick'in Konstantinopolis'teki elçilerini gözaltına aldırdı, birliklerine dağ geçitlerini büyük kayalar ve ağaç kütükleriyle kapatmalarını emretti ve Choniates'e Germenlerin hızla yaklaşmakta olduğu Philippopolis'in surlarını yeniden inşa etmesini söyledi. Sonra neredeyse birdenbire, imparator verdiği emirleri iptaletti ve Frederick'e sığınacak bir yer sağlamaları ihtimaline karşı surların yıkılmasını emretti. Sonra yeniden fikir değiştiren imparator, Ağustos 1189'da ordusuna Germenlere saldırmasını emretti ve bu da Philippopolis yakınlarındaki o küçük düşürücü yenilgiye yol açtı. Choniates, kendisinin ve diğerlerinin daha sonra İsaakios'a nasıl gittiklerini ve haberi kendisine nasıl ilettiklerini anlatırken, Almanları engelleme politikasının, İsaakios'un Selahaddin ile iş birliği içinde olduğu ve bu iki hükümdarın her biri diğerinin kanını içerek anlaşmalarını imzaladıklarına dair bir söylentiye yol açtığını da sözlerine ekledi. İsaakios ikna edildi ve daha önceki fiillerinin tam tersini yapmaya başladı. Şimdi Barbarossa'nın imparatorluk topraklarından geçişini hızlandırmaya, tutuklu elçileri serbest bırakmaya, rehineleri teslim etmeye ve Germen ordusuna erzak ve yiyecek sağlama sözü vermeye çalıştı. O zaman

⁴⁴ Choniates, 1984, s. 233; Simpson, 2013, s. 170-82.

bile, İsaakios'un bu çabaları gülünç bir hal arz etmekteydi. Rehine olarak hizmet etmeleri için birkaç üst düzey yetkili seçmişti ancak Frederick'in kampına gitme zamanı geldiğinde bunların hiçbiri bulunamadı. Bunun yerine daha düşük rütbeli, mütevazı konumlarda görev yapan memurlar gönderilmek zorunda kalındı.⁴⁵ Choniates'in Üçüncü Haçlı Seferi ile ilgili anlatımı, Anna Komnene'nin Birinci Haçlı Seferi'ni ve Kinnamos'un İkinci Haçlı Seferi'ni anlattığı eserlerle olan karşıtlığı bakımından şaşırtıcıdır. Komnene ve Kinnamos Bizans imparatorunun eylemlerini överken, Choniates tam tersini yapar ve onu politikası tutarsız, kötü düşünen ve nihayetinde faydasız olan beceriksiz bir aptal olarak sunar.

Çarpıcı bir fark daha var. Komnene ve Kinnamos Haçlıları, Kutsal Kabir'e yönelik misyonları esasında, amacı Konstantinopolis'i ele geçirmek olan bir komplo için sadece bir kılıf olan, potansiyel bir tehdit olarak tasvir etmektedirler. Choniates ise Barbarossa'yı, amacına bağlılık ve itidalin bir modeli, tek amacı Filistin'deki Hristiyanlara yardım etmek olan ve kışkırtılıncaya kadar Konstantinopolis'e saldırmak gibi hiçbir planı olmayan, gerçek bir Haçlı olarak tasvir eder. Batı imparatoru en başından beri düzgün hareket etmiş ve Filistin'e giden birlikleri için imparatorluk topraklarından serbest geçiş ve onlar için pazarların sağlanmasını talep etmek üzere Konstantinopolis'e bir elçi göndermişti. Choniates, anlaşmanın daha sonra bozulmasından Bizanslıları sorumlu tutmaktaydı. Frederick'in imparatorluk topraklarından geçişini kolaylaştırmak için gönderilen imparatorluk elçileri olan John Kamateros ve Andronikos Kantakouzenos, "yükümlülüklerinin ne olduğunu bilmediklerinden ve korkaklıklarından ötürü" onu kışkırtmayı ve onun Bizanslıları düşman olarak görmesini sağlamayı başardılar. Sonuç olarak, yeminler bozuldu. Germenler kendilerini yiyecek sıkıntısı çekerken buldular ve geçtikleri kırsal bölgelerde yiyecek peşinde koşmaya zorlandılar. Daha sonra, Nisan 1190'da, Frederick, Küçük Asya'daki Bizans topraklarının son kara-

⁴⁵ Choniates, 1984, s. 221-5.

kolu olan Lykos üzerindeki Laodikeia'ya ulaştığında, eğer imparatorluk topraklarına barışçıl bir şekilde kabul edilmiş olsaydı, "Germenler Roma sınırlarını çok önce geçmiş olurdu ve mızrakları Hristiyanların kanını tatmadan kınlarında dinleniyor olurdu" diye ilan etmişti. Frederick'in trajik sonunu aktaran Choniates, onu aşırı yapmacık ifadelerle yâd etmişti:

Sadece soylu biri olarak doğduğu ve birçok ulusa hükmeden bir hanedanın üçüncü nesilden bir vârisi olduğu için değil, aynı zamanda Mesih'e olan tutkusu, o zamanının diğer tüm Hristiyan hükümdarlarından daha büyük olduğu için saygıya değer ve daimi olarak hatırlanacak bir yadigârın tadını çıkarmayı hak eden ve haklı olarak sağduyulu insanlar tarafından yerinde bir şekilde şanslı sayılmayı hak eden bir adamdı. Vatanını, kraliyet hayatının lüksünü ve huzurunu, sevdikleriyle birlikte olmanın dünyevi mutluluğunu ve görkemli yaşam tarzını bir kenara bırakıp, bunların yerine Filistin'deki Hristiyanlarla birlikte Mesih adına acı çekmeyi ve onlara gereken saygıyı göstermeyi seçti.⁴⁶

Choniates'in eserleri ile onun seleflerinin eserleri arasındaki en büyük uçurum, Bizans'ın komşularıyla olan ilişkilerini çok uzun bir süredir düzenleyen diplomatik uygulamaları ve bu uygulamaların Haçlı seferlerine ve Suriye ile Filistin'deki Latin devletlerine uygulamadaki hikmeti sorgulamasıydı. Bu yöndeki şüpheler, Choniates'in II. İoannis ve I. Manuel döneminde meydana gelen olaylarla ilgili anlatımında zaten bulunabilir. 1142'de II. İoannis'in Antakya'ya "düzgün bir hürmet görmek ve onurlanmak için girip, şehrin kamu işlerinde yenilikçi herhangi bir şey başaramadan veya yerleşik geleneklerde herhangi bir şeyi değiştirmeden ayrılmanın hiç bir anlamı olmadığını düşündüğünü" yazmıştır. Choniates'in bu sözleri, Bizanslıların imparatorlarının üstünlüğünü sergilemeyi sevdikleri o halka açık gösterilerin değerinden pek de emin olmadığını gösteriyor. Benzer şekilde, 1147-8'de İkinci Haçlı Seferi'nin geçişini anlatırken, I. Manuel'in du-

⁴⁶ Choniates, 1984, s. 227-9; Angold, 2003, s. 31-7.

rumu kendi lehine çevirmek için kullandığı bazı taktikleri sorgulamıştı. John Kinnamos'un tam tersine, Haçlıların amaçlarının Konstantinopolis'i ele geçirmek yerine Kudüs Krallığına yardım götürmek olduğunu beyan etmelerinde kesinlikle samimi olduklarını ilan etti ve hatta VII. Louis'in ağzından söylenmişçesine aktardığı hamasi bir nutukta Haçlı ideolojisinin biraz farkında olduğunu gösterdi. Aynı zamanda, Choniates, yerel Bizans halkının Haçlılara karşı yapılan saldırılarda Türklerle birleştiğini ve onları aldatıp onlara zehirli yiyecekler sattıklarına dair Latin kayıtlarındaki hikâyeleri doğrular tarzda, Bizans'ın İkinci Haçlı Seferi'ne yaklaşımına yönelik eleştirilerde bulundu. Choniates'in ima ettiği üzere, bu "haksız ve kutsal olmayan" eylemler yalnızca yerel, haydut unsurların işi değildi aynı zamanda imparatorluğun "gelecek nesiller için Romalılara saldırmaya karşı caydırıcı unsurlar olarak silinmez anıtlar" olarak tasarlanmış kasıtlı bir politikaydı. Bütün pasaj Choniates'in, ona çok fazla zarar verme gücüne sahip olanların kızgınlığına sebep olmak suretiyle *Oikoumene*'nin çıkarlarına iyi hizmet edilmediğini hissettiğini gösteriyor.⁴⁷

Bu tür eleştirel pasajlar, Choniates'in bizzat yaşadığı olayları anlattıkça tekrar eder. Sadece bir örnek vermek gerekirse Bizans'ın, her şeyin doğru sırasını yansıtmak için tasarlanmış olan ancak kaçınılmaz biçimde Batılılarda kızgınlık uyandıran bir uygulama olduğu için elçileri imparatorun huzurunda bekletme geleneğini eleştirir. Choniates'e göre, Germen elçiler nihayet Ekim 1189'da II. İsaakios tarafından serbest bırakıldıklarında ve Frederick Barbarossa'nın kampına döndüklerinde, batı imparatoru onların İsaakios'un huzurunda ayakta durmak zorunda bırakıldığını duyunca öfkelenildi. "Romalılarla alay etmek ve aralarında erdem ve soy bakımından hiçbir ayrım olmadığını göstermek için" aşçıları ve seyisleri bile kendisiyle birlikte oturtmaya özen gösterirdi. Anna Komnene'nin, kuralları çiğneyip I. Aleksios'un ken-

⁴⁷ Choniates, 1984, s. 23, 35-9. Krş. Odo of Deuil, 1948, s. 40-1, 109; Leopold, 2000, s. 139.

disi henüz ayakta iken imparatorun tahtına oturan kibirli Latinus'a dair skandal anlatımındaki özgüvenden ne kadar farklı değil mi?⁴⁸

Bir başka örnek, Choniates'in 1190'larda bir Alman elçiliğinin kabulüne ilişkin yaptığı tasvirdir. Bizanslılar, barbar misafirlerini zenginlik ve ihtişamla sindirmek için o bildik, denenmiş ve test edilmiş tekniğe başvurdular. Noel Günü'nde Germen elçilik heyetiyle buluşan imparator ve saray adamları en iyi elbiselerini giyip mücevherlerini takınmışlardı. Bu taktiğin bir hata olduğu ve koşullar açısından oldukça uygunsuz kaçtığı kanıtlandı. Elçiler bundan etkilenmedi ve ilgisiz bir şekilde şunları söylediler:

Germenlerin bu tür gösterilere ne ihtiyaçları vardır, özellikle erkeklerin hoşuna giden kadınlara mahsus olan boyalı yüzlere, başlıklara broşlarla sabitlenmiş ışıltılı küpelere, süslü ve güzel giysilere tapmak istememektedirler... Artık bu kadınsı giysi ve broşları çıkarmanın, altın yerine demir takmanın zamanı geldi.⁴⁹

Burada dile getirilen eleştiri emsalsiz değildi. Daha 1060'lar gibi erken bir tarihte bir saray hatibi, barbarların onu ve saraylılarını süsler içinde görünce afallamayacakları konusunda imparatoru uyarmıştı.⁵⁰ 1190'lar bağlamında değerlendirildiğinde, Bizanslılar güçlü bir Hıristiyan ordusuyla neredeyse çatışmaya girdiğinde, bu tür endişeler daha bir aciliyet arz etmişti. Choniates için, Bizans diplomasisi, kendini beğenmişlik ile aşağılık bir teslimiyetin ölümcül bir karışımıydı ve imparatorluğun şu anda içinde bulunduğu duruma tamamen uygun değildi. Her ihtimalde, Choniates, 1204 Nisan'ında Konstantinopolis'in yağmalanmasına tanık olduktan sonra nihayet bu sonuca varmıştı ancak Barbarossa'nın ordusu 1190 baharında Küçük Asya'da geri çekilirken

⁴⁸ Choniates, 1984, s. 225-6. Krş. 'History of the Expedition of the Emperor Frederick', Loud, 2010, s. 75-7 içinde; Komnene, 2009, s. 291-2; Odo of Deuil, 1948, s. 24-7.

⁴⁹ Choniates, 1984, s. 262.

⁵⁰ Theophylact of Ochrid, 1980, s. 193.

bile onun ve diğerlerinin bu doğrultuda düşünüyor olmaları muhtemeldir. İmparatorun bile Selahaddin Eyyubi'ye yazdığı bir mektupta kendisinin bile kabul etmek zorunda kaldığı gibi, Frederick Barbarossa'nın ordusuna yönelik politika neticesinde elde edilen tek şey "Frankların ve onların akrabalarının düşmanlığı"ydı.⁵¹

Daha önce görüldüğü üzere, Bizans'ın imparatorluk topraklarından geçen Haçlı seferlerini idaresi önceki vakalarda öfkeye yol açmıştı ancak imparatorluk yine de bu fırtınaları atlattı. Bu sefer durum farklıydı çünkü Barbarossa'nın imparatorluk topraklarından geçişinden bir yıl sonra, çok uğursuz sonuçları olan bir olay meydana geldi. İngiliz ve Fransız hükümdarların güçlerini toplamaları ve bu kuvvetleri deniz yoluyla Kutsal Topraklara doğru yola çıkarmaları Barbarossa'dan çok daha uzun sürmüştü. Filoları, Germen imparatoru öldükten çok sonra, Temmuz 1190'a kadar Marsilya'ya gelememi. Yola çıktıktan ve Messina'da kışı geçirdikten sonra, Philip Augustus'un Fransız birliği Nisan 1191'de Akka'ya ulaştı. İngiltere kralı I. Richard'ın filosu onu takip etti ve ancak Haziran ayında Akka'ya ulaştı. Gecikmenin nedeni, Kıbrıs adası üzerinden yapılan dolambaçlı bir rotanın takip edilmesi idi. Kıbrıs resmen, Bizans İmparatorluğunun bir parçasını oluşturuyordu ancak 1184'ten beri, önce Andronikos'a, sonra da Konstantinopolis'te II. İsaakios'a karşı kendini imparator ilan eden İsaakios Komninos'un yönetimi altındaydı. 6 Mayıs'ta Richard birlikleriyle birlikte Limasol'a çıkarma yaptı. Kısa ve kolay bir seferden sonra İsaakios Komninos'un ordusunu yenerek adayı işgal etti. İsaakios bir kaleye sığındı ancak Richard'ın onu demir zincirlere vurmayacağına söz vermesi şartıyla teslim olmayı kabul ettiği söyleniyor. İsaakios'u eline geçirdikten sonra, Richard özel bir gümüş zincir yaptırdı ve onu bu gümüş zincire vurdu. Sefer üç haftadan biraz fazla sürmüştü.⁵² Bu sefer, Châtillon'lu Reynald'ın 1156'daki baskınına benzer bir askeri ha-

⁵¹ Baha al-Din ibn Shaddad, 2001, s. 122.

⁵² Nicholson, 1997, s. 194.

rekât değildi. Her ne kadar Richard'ın kendisi birkaç hafta içinde Kutsal Topraklar'a gitmek üzere oradan ayrılmış olsa da, adanın Batılı güçlerin elinde kalması gerektiğini açıkça belirtti. Adadan ayrıldıktan kısa bir süre sonra Kıbrıs'taki tüm haklarını 100.000 altın karşılığında Tapınak Şövalyelerine sattı. Tapınakçılar daha sonra adayı Nisan 1192'ye kadar yönettiler ancak onlar etkin yöneticiler değillerdi. Adaya yeterince asker göndermediler ve Lefkoşa halkı onlara karşı ayaklandı. Bunun üzerine Tapınakçıların üstadı tarikatının bu görevi yerine getirmeye uygun olmadığını anladı ve adayı Richard'a geri verdi. Richard adayı tekrar sattı, adayı satın alan kişi, ailesi 1489'a kadar adayı yönetecek olan Kudüs'ün eski kralı Lusignan'lı Guy idi.⁵³

İlk kez bir Haçlı ordusu doğrudan Bizanslılara ait olan bir toprağı ele geçirip ardından orayı elinde tutmaktaydı. Böyle bir eylemin bir şekilde haklı gösterilmesi gerekiyordu çünkü Haçlı yemini etmiş şövalyelerin, Hristiyan kardeşlerine karşı değil, kâfirlere karşı savaşmaları gerekiyordu. Savaşa sebep olarak gösterilen ilk şey, görünüşe göre Richard'ın filosundaki bazı gemileri Kıbrıs kıyılarına süren bir fırtınanın sonucunda meydana gelen olaylardı. İsaakios Komninos, bu gemilerin mürettebatını hapse attırmış ve onlara kötü muamelede bulunmuştu ve ayrıca Richard'ın kız kardeşi Joanna'yı ve onun müstakbel gelini Navarre'lı Berengaria'yı taşıyan bir gemiyi de ele geçirmeye çalışmıştı. Ağustos 1191 tarihli bir mektupta Richard, bunu Kıbrıs'a çıkarma yapma ve gaspçıyı devirme gerekçesi olarak gösterdi.⁵⁴ Öte yandan, bu olayları kaydeden Batılı tarihçiler, yapılanları meşru göstermek için daha fazla gerekçeye ihtiyaç duyulduğunu açıkça hissettiler. Bu nedenle, o sırada ortalıkta dolaşmakta olan tüm Bizans karşıtı propaganda malzemesinden yararlandılar. İlk olarak, İsaakios Komnenos'un Latinlerden nefret ettiğini ve her zaman onlara zarar vermenin bir yolunu aradığını ileri sürdüler. Kendi karısını ve oğlunu öldürmüştü ve oğlunu, Batılıları

⁵³ Edbury, 1991, s. 1-12.

⁵⁴ Richard'ın mektubu için, bkz. Edbury, 1998, s. 178-9.

sevdiğini itiraf ettiği için öldürmüştü. Hristiyanlık inancının düşmanıydı: Kutsal Cuma günü mihrapta durur ve insanların eğilip ona tapınmalarını beklerdi. Kutsal Topraklara giden hacılara kötü davranırdı ve adasına çıkacak kadar talihsiz olanları yakalayıp onların kafalarını kesmişti. Konstantinopolis'teki muadili gibi, Haçlı seferine yardım etmemiş ve Kutsal Topraklarda savaşıyan Haçlılara erzak teminini esirgemişti. Son olarak Selahaddin Eyyubi ile dost olmuş ve iki hükümdar kurdukları ittifakın bir nişanesi olarak birbirlerinin kanını içtikleri bir tören düzenlemişlerdi.⁵⁵

Burada önemli olan şey, bu tanıdık ve gülünç iftiraların yanı sıra, ilk kez bir Haçlı seferi sırasında Greklere karşı harekete geçmek için yeni bir gerekçenin ortaya çıkmasıdır. Latin tarihçiler sık sık Kıbrıs'ın "pek çok hazineye sahip olan ve çeşitli zenginliklerle dolu" zengin bir ada olduğu yorumunu yapmışlardır. Efendileri Richard'ın, açgözlülüğünden ötürü burasını almak istemekle suçlanmaması için, bu zenginliğin Haçlı seferi için çok büyük bir değere sahip olduğunu belirtmek için çok çaba sarf ediyorlardı. Plantagenet kralının maiyetindeki isimsiz bir rahibin işaret ettiği üzere Kıbrıs, Suriye kıyılarına yakındı ve geçmişte Kudüs Kıbrıs'tan "her yıl hatırı sayılır bir fayda görüyordu." Rahip bu konuda haklıydı. Birinci Haçlı Seferi esnasında Temmuz 1099'daki Kudüs'ün kuşatması sırasında, patrik Symeon, Kıbrıs'taki sığınağından Hristiyan ordusuna çok ihtiyaç duyulan meyve ve et tedarikini sağlamıştı. Ağanın Filistin ve Suriye'deki Latin devletleri için tahıl ambarı olarak oynadığı rol, daha bu devletler vücut bulmadan çok önce kabul edilmişti. 1113 civarında bir Bizans elçisi Tripoli Kontunu, Kıbrıs'tan yiyecek tedarikini kesmekle ve böylece "kıtlığa kurban gideceksiniz" diye tehdit etmişti.⁵⁶ Böylece Richard, ele geçirdiği altın, ipek ve mücevherleri kendine saklarken, gümüş ve yiyecek malze-

⁵⁵ Nicholson, 1997, s. 178-9; Ambroise, 2011, s. 50-1; Benedict of Peterborough, 1867, i. 261-2; 'Old French Continuation of William of Tyre', Edbury, 1998, s. 100-2 içinde.

⁵⁶ Nicholson, 1997, s. 179; Albert of Aachen, 2007, s. 453; Komnene, 2009, s. 406.

melerini adamlarına devretti, böylece onların savaş alanında kalmaları için gerekli parayı sağladı. Bu nedenle Haçlılar için mali veya stratejik avantajlar sağlıyorsa Bizans topraklarına saldırmak haklı bir gerekçeyle sahip olmak demektir.⁵⁷

Choniates'in ya da Bizans tarafındaki herhangi birinin o sırada Kıbrıs'ın fethinin önemini görmüş olması pek olası görünmüyor çünkü Richard'ın istilasına ilişkin o döneme ait iki Grek anlatısında onun adayı istilasının olası gerekçelerinden hiç bahsedilmemektedir. Her ikisi de İsaakios Komnenos'a karşı hatırı sayılır ölçüde önyargılıdır ve onun düşüşü karşısında hiçbir acıma emaresi göstermezler. Hayatının çoğunu Kıbrıs'ta bir mağarada geçiren keşiş Neophytos, adanın İsaakios Komnenos tarafından ele geçirilmesini bir felaket olarak nitelendirir ve gaspçının kendi halkını nasıl yağmaladığını ve onlara ne kadar kötü davrandığını anlatır. Choniates tarafından aktarılan olayların diğer versiyonu, "efendileri ve yok edicileri" İsaakios tarafından "Kıbrıslılara reva görülen dehşetli uygulamalardan" bahseder. Neophytos onu bir sefil ve bir günahkâr olarak tanımlasa da, ne Neophytos ne de Choniates, Richard'a kin kuma fırsatını değerlendirmemektedir.⁵⁸ Konstantinopolis'teki hükümet Kıbrıs'ın ele geçirilmesi karşısında, aynen Bohemond'un 1098'de Antakya'yı işgal ettiğindeki benzer bir şekilde tepki verdi. Adayı geri almaya yardımcı olacak müttefikler bulmak için diplomatik çabalar başlatıldı. Bizanslılar her zamanki gibi diplomatik temas ağlarını geniş bir alana yaydılar. Hem Selahaddin Eyyubi'ye ve hem de Roma'daki Papa'ya elçiler gönderildi ancak ikisi de adanın geri alınmasına yardım etmekle ilgilenmedi.⁵⁹ Bundan sonra, imparator ve onun danışmanları meseleyi zamana bırakmış görünüyorlar. Muhtemelen öncelikleri, imparatorluğun merkezine daha yakın

⁵⁷ Nicholson, 1997, s. 195; Ambroise, 2011, s. 50, 61; Richard of Devizes, 1963, s. 38. Bu argüman hakkında, bkz. Brundage, 1976, s. 63-70; Harris, 2008, s. 149-50.

⁵⁸ Neophytos, 1864, s. clxxxiv-clxxxix; Choniates, 1984, s. 204, 254-5.

⁵⁹ Innocent III, 1964-2004, ii. 459-62; Baha al-Din ibn Shaddad, 2001, s. 201-2; Abu Shama, 1898, s. 510; Edbury, 1991, s. 10-11.

bölgeleri elde tutmaktı.

Latinler tarafından Kıbrıs'ın alınmasının önemi, muhtemelen Üçüncü Haçlı Seferi'nin bitiş aşamasının ışığında ele alındığında, daha iyi anlaşıldı. Kıbrıs'taki zaferinden sonra Richard Kutsal Topraklar'a gitti ve Akka kuşatmasında müttefiki olan Fransız Philip Augustus'a katıldı. Şehri savunan Müslümanlar yiğitçe direndiler ancak 12 Temmuz 1191'de teslim olmak zorunda kaldılar. Kısa bir süre sonra Philip Augustus'un ayrılmasıyla zayıflamış olsa da, Richard, ertesi Eylül ayında yoluna devam etti ve Selahaddin ile ordusunu Arsuf Savaşı'nda kesin bir şekilde yendi. Bundan sonra sultan elinden geldiğince savaştan kaçındı ve artık Kudüs'e giden yol açık görünüyordu. Ancak kral çok acı bir hayal kırıklığına mahkûm edilmişti. Ordu Sonbaharda kutsal şehre ilerlerken, Haçlılar yiyecek kaynaklarının çoğunu mahveden şiddetli bir yağmura yakalandılar ve Richard ordu Kudüs'ten sadece birkaç mil uzaktayken isteksiz bir şekilde Ocak 1192'de geri çekilme emri vermek zorunda kaldı. Teoride, sefer ilkbaharda yenilenebilirdi ancak kışın yaşanan olaylar onun önemli bir şeyi anlamasını sağlamıştı. Kral ve onun danışmanları, Kudüs'ün geri alınması durumunda bile "halkımız tarafından uzun süre tutulamayacağını çünkü hac tamamlandığında insanların evlerine gideceklerini ve onu savunacak kimse kalmayacağını" anladılar.⁶⁰

Eğer Kudüs uzun vadede elde tutulacak ise orada bir garnizon kurmak için bir tür daimi ordunun sağlanması gerekirdi. Bunun için hatırı sayılır bir kuvvete ihtiyaç vardı çünkü Konstantinopolis'in aksine Kudüs, az sayıda kuvvetle savunulmasına imkân sağlayan hiçbir coğrafi avantaja sahip değildi. İşte zorluk buradaydı. Batı Avrupa'nın ilkel ekonomileri, zamanının çoğunu hiçbir şey yapmadan geçirecek olan büyük bir orduyu donatmak ve bunun için gereken parayı ödemek için gerekli olan kaynaklardan yoksundu. Askeri kuvvetler genellikle savaş durumunda toplanmakta ve sefer sona erdiğinde artık beslenmelerine gerek kalmaması için

⁶⁰ Nicholson, 1997, s. 278-9, 284.

dağıtılmaktaydı. O zaman bile, I. Richard'ın Haçlı seferine hazırlanma çabalarının gösterdiği üzere, gerekli finansmanı sağlamak çok zordu. Richard'ın eğer bir alıcı bulabilseydi, Haçlı seferinin bedelini ödemek için Londra'yı bile satacağını ilan ettiği o ünlü hikâye uydurma olabilir ancak buradaki zorluğu ve hayal kırıklığını vurgular. 1188'de Kutsal Topraklara fon sağlamak için papa tarafından, gelirler ve taşınır mallar üzerine Selahaddin ismini taşıyan yeni bir yüzde 10'luk vergi yürürlüğe sokuldu. Bu vergi İngiltere'de toplanmaktaydı ancak halk arasında son derece hoşnutsuzluğa sebep oldu ve toplanması son derece zordu, bu yüzden muhtemelen sadece yaklaşık 6.000 pound toplanabildi.⁶¹ Çoğu Haçlı, kendi masraflarını kendisi karşıladı ancak bu onların çoğu zaman mali sıkıntı çekmeleri ve sefer sırasında önemli ölçüde yoksunluk ve zorluk yaşamaları anlamına geliyordu. Richard'ın 1191-2'de Kutsal Topraklardan Batı'ya gönderdiği mektuplarında, daha fazla para gönderilmedikçe, vasallarının çoğunun sefere katılamayacağından şikâyet etmesine şaşmamalıdır.⁶² Kıbrıs'ın fethi kuşkusuz Kutsal Toprakları ve Kudüs'deki garnizonu ayakta tutacak malzemeleri sağlamanın ilk adımıydı ancak bu yeterli değildi.

Bu koşullar altında Richard, Haçlı seferinin şimdilik sona erdirilmesi gerektiğine karar verdi. Eylül 1192'de, Tyre'den Yafa'ya kadar olan kıyının Hristiyanların elinde kalacağını kabul eden Selahaddin Eyyubi ile beş yıllık bir ateşkes imzaladı ve Richard daha sonra gemiyle Akka'dan ayrıldı. Kudüs Krallığı, 1187 sonunda karşı karşıya kaldığı yok olma tehlikesinden kurtulmuştu ancak Kudüs geri alınana kadar görev tamamlanmış sayılmazdı. Çok geçmeden, bu işi bitirmek için bir başka sefer için başka planlar yapıldı. Kıbrıs'ın kiler gibi, Bizans İmparatorluğunun zenginliği ve kaynakları, Batı'da birçok kişi tarafından girişimin başarısı için hayati önem taşıdığından, daha sonra meydana gelecek olanların sadece

⁶¹ Richard of Devizes, 1963, s. 9; Roger of Wendover, 1849, ii. 87; Harris, 2008, s. 147-9; Constable, 2008b, s. 117-41; Hurlock, 2013, s. 44-58.

⁶² Edbury, 1998, s. 181.

bir dizi kaza olduğu iddia edilemez.

FELÇ VE GASP

Eğer Bizanslılar takip ettikleri diplomasinin geri teptiğini ve oynadıkları sofistike oyunun Batı Avrupa'da onların Kudüs'ü geri alma çabalarına karşı çalıştıkları yönünde güçlü bir izlenim yarattığını bilselerdi, onun yerine koyacak hiçbir şeyleri yoktu. Nisan 1204'te Konstantinopolis'in yağmalanmasından önceki yıllarda, imparatorluğu yönetenler, bazen geleneksel yöntemlere bağlı kalarak, bazen de I. Manuel'in uzlaşma yanlısı politikalarını yeniden canlandırmaya çalışarak ve çoğu zaman ise hiçbir şey yapmadan durarak, müşterek bir felç hali tarafından eli kolu bağlanmış gibi görünüyordu. İmparatorlukları ve ideolojileri gözlerinin önünde parçalanırken fikirleri tükenmiş gibi görünüyordu.

Tehdidi savuşturmak için girişimlerde bulunuldu. Üçüncü Haçlı Seferi'nin ardından, II. İsaakios ve onun danışmanları, Frederick Barbarossa'nın ordusunun geçişinin beceriksiz bir şekilde ele alınmasından kaynaklanan hasarı onarmaya çalıştı. 1191 ve 1195 yılları arasında bir saray mensubuolan Demetrius Tornikios tarafından papaya yazılan bir mektupta İsaakios, I. Manuel'in izinden gitti ve Kutsal Yerlerin durumunun onu cidden üzdüğünü iddia etmek suretiyle, kendini Batı kamuoyu nezdinde kabul edilebilir bir kılıkta sunmaya çalıştı.¹ Ancak İsaakios'un Frederick Barbarossa ile uğraşırken yaptığı feci hataları telafi etmek için zamanı kalmamıştı. Nisan 1195'te Trakya'nın kırsalında avlanırken, ağabeyi Aleksios ve onun bir grup taraftarı,

¹ Tornikios, 1970, s. 340-1; Angold, 1997, s. 319.

bir çadırda duran imparatorluk nişanına el koydu. İsaakios geri döndüğünde kardeşinin imparator ilan edildiğini gördü. İsaakios on yıl önce yaptığı gibi bu beladan da kurtulmak için, kamp üzerine hücum etmeye çalıştı ama adamlarından hiçbiri onu takip etmedi ve at sırtında rezil bir şekilde kaçmak zorunda kaldı. Aleksios'un destekçileri tarafından ele geçirilip yakınlardaki bir manastıra götürüldüğünde, devrik pek çok Bizans imparatorunun kaderini yaşadı ve kör edildi, bu tür bir sakatlama imparatorluk görevi için elverişli olma hali olarak kabul edilmekteydi. Daha sonra, önce Büyük Saray'ın altındaki zindanlarda, ardından Boğaz'daki Diplo-kionion'da hapsedilmek üzere Konstantinopolis'e geri götürüldü. Tahtından indirildiği zaman İsaakios 40 yaşında bile değildi ve kör olmasına rağmen kaderinde, 1204'de Konstantinopolis'in yağmalanmasına yol açan olaylarda önemli bir rol oynamak yazılıydı.²

Yeni imparator III. Aleksios Angelos (1195-1203) iktidara geldiğinde, kardeşinin izlediği politikanın hemen hemen aynısını izledi ve belki de konumu daha zayıf olduğu için Batı ile köprüler kurma çabalarında daha da ileri gitti. Aleksios, kâfirlerle gizli anlaşma yapma ve Roma ile hizipleşme suçlamalarının yanı sıra bir de "ihanet yoluyla" kendisini imparator yaptığı için bunlara üçüncü bir suçlamayı eklemişti. Sonuç olarak, Bohemond'un 1107'de imparatorluğa yönelik saldırısını haklı çıkarmak için kullandığı suçlamalar yani imparatorun bir gaspçı olduğu, bir bölücü olduğu ve Haçlı seferinin amacına aykırı bir şekilde çalıştığı üç unsurun tümü bir kez daha ortaya çıktı. III. Aleksios, aynen ondan önceki I. Aleksios Komninos gibi, Batı'da dolaşan Bizans karşıtı propagandayı etkisiz hale getirmek için bir şeyler yapmak zorundaydı.³ Bunu, yanlarında değerli hediyeler taşıyan elçileri Şubat 1199'da yeni seçilen Papa III. Innocent'e (1198-

² Choniates, 1984, s. 247-8; Brand, 1968a, s. 112-13.

³ Aleksios'un tahtı gasp etmiş olmasına ilişkin eleştirel Batılı yorumlar için bkz.: Robert of Clari, 1936, s. 57; Villehardouin, 2008, s. 20-1; Gunther of Pairis, 1997, s. 93.

1216) göndererek yaptı. Elçiler, Konstantinopolis patriği X. John Kamateros'tan ve Aleksios'un kendisinden bir mektubu taşımaktaydılar ve bu mektupta Aleksios, aynı kardeşi İsaakios gibi, Kutsal Kabir'in akıbetiyle ilgili dini endişelerini ve burasının geri alınması için beslediği samimi umutlarını dile getirmekteydi. Ancak Aleksios, Bizans'ı herhangi bir Haçlı girişimi içine sokmama konusunda dikkatli davrandı. Kudüs'ün Hristiyanlık adına kurtarılacağı tam anın Tanrı'nın elinde olduğunu söylemek için acele etti ve bu fırsattı, 1189-90'da imparatorluk topraklarından geçen Frederick Barbarossa'nın ordusunun davranışlarından şikâyet etmek için bir fırsat olarak değerlendirdi. Aleksios, hiç kuşkusuz, ayrılık suçlamasını ortadan kaldırmak amacıyla, Kiliselerin yeniden birleştirilmesi sorununu da gündeme getirmiş ve papadan bu amaç doğrultusunda bir konsil toplamasını istemiştir.⁴

Bu girişimler pek yeni değildi ancak en azından durumun biraz farkında olunduğuna işaret etmektedir. Choniates ise hiç mi hiç etkilenmemişti. Daha sonraları Angelos hanedanından imparatorları ve onların danışmanlarını, Batı'dan gelen tehditle başa çıkmak adına hiçbir şey yapmadıkları için gevşek davranmakla suçlamıştı. Özellikle III. Aleksios hakkındaki kanaati çok sertti. Choniates'e göre, Aleksios tahtını bir şekilde güvenceye aldıktan sonra, geminin yeke-sini bırakan bir dümenci gibi adeta devlet işlerini tamamen ihmal etmişti. Bu düşmanca yorumlara biraz ihtiyatla yaklaşılmalıdır çünkü bunlar çok daha sonraları yani Choniates, Aleksios'un damadı ve iktidar için onun rakibi olan İznik'teki Theodore Laskaris'in sarayında bir göreve gelmek için can atarken yazılmıştır. Halbuki bu tarihçi, III. Aleksios döneminde büyük beğeni toplamıştı. Yeni imparatorun onuruna övgü dolu konuşmalar yaptı ve baş mali yetkili olan Genikon *logothete* makamına terfi etti. Bununla birlikte, Choniates'in siyasi önyargıları ve bürokratik tarafgirliği bir kenara bira-

⁴ Powell, 2004, s. 80; Powell, 2003, s. 96-102; Brand, 1968a, s. 225-7; Papadakis ve Talbot, 1972, s. 26-41.

kılsa bile, fırtınanın başlamasıyla birlikte şaşırtıcı bir hareketsizlik izlenimi olduğu gibi durmaktadır.⁵

Bu fırtınanın arkasındaki itici güç, Kudüs'ü geri almak ve onu elde tutmak için bir araya getirilecek olan çabaları mali açıdan destekleme sorunuydu. Üçüncü Haçlı Seferi'nden sonraki yıllarda, bu soruna dair bir çözüm kendini sunmuş gibi görünüyordu. Bizans'ın Selahaddin ile olan ilişkilerine dair düzmece hikâyelerin ışığında, Batı'da, imparatorluğun muazzam kaynaklarını bir Haçlı seferini finanse etmek amacıyla serbestçe kullanılabilir hale getirmek suretiyle, imparatorluğun önceki davranışlarının bedelini ödemesi gerektiği algısı ortaya çıkmıştı. Bu sonuç, II. İoannis ve I. Manuel zamanındaki konumun tam tersine, imparatorluğun 1195'teki bariz zayıflığıyla daha da çekici hale getirildi. İlk bozulma belirtileri, Manuel'in saltanatının ilerleyen yıllarında ortaya çıkmıştı. Komninos imparatorları tarafından toplanıp bir araya getirilmiş olan büyük ordunun bedeli, yürürlüğe sokulan ve her zamankinden daha katı olan vergi talepleriyle karşılanmak zorundaydı. Choniates, imparator" orduların susuzluğunu gidermek için "köylülerin sözde armağanları" diye isimlendirilen hazineleri adeta "bir suyu sarnıca akıtır gibi akıttı" diye homurdanmıştı. Manuel'in halefleri her ne kadar bu yükü hafifletmeye çalışsalar da, devletin ihtiyaçları onlara çok az hareket alanı bırakmıştı.⁶ Bu vergiler ve bu vergilerin keyfi ve haksız yöntemlerle toplanması, özellikle taşra çevrelerinde ister istemez muhalefete yol açtı. Atina başpiskoposu, Yunanistan halkının vergi toplayıcılar tarafından iliklerine kadar sömürüldüğünü ve kızgınlığın yerel ayrılıkçılığı körüklediğini açıklamıştı. Ulahların ve Bulgarların 1186'da ayaklanmasına neden olan da yine, yeni bir vergi koyma girişimi oldu. İmparatorluğun başka yerlerinde, örneğin Philadelphia'daki Theodore Mangaphas, Makedonya'daki Dobromir Chrysos ve Trabzon'daki

⁵ Choniates, 1984, s. xiv, 252, 265, 322; Choniates, 1972, s. 101-12.

⁶ Choniates, 1984, s. 115-16, 118; Brand, 1968a, s. 109-10; Herrin, 1970, s. 196-8.

Aleksios ve David Komninos gibi yerel yöneticiler, gücü merkezi otoritenin elinden aldılar. Vergileri kendileri topladılar ve toplanan vergi gelirlerini kendi bölgelerini savunmak için harcadıklarında, yerel halktan önemli bir destek gördüler.⁷ İmparatorluk sınırları üzerinde bulunan ve bir zamanlar imparatorun vasalı olmayı kabul eden devletler, şimdi bunu açıkça reddediyorlardı. Sırbistan zaten bağımsızdı ve 1202'de III. Aleksios, ülkenin yeni lideri Çar Kalojan (1197-1207) ile yaptığı bir anlaşmada Bulgaristan'ın bağımsızlığını istemeyerek de olsa tanımak zorunda kalmıştı. 1194'te Kilikya Ermenistanı hükümdarı Leo, kendisine kral olarak taç giydirilmesini talep etmek için Batı imparatoruna elçiler gönderdi. Tören 1198'de Ermeni *katholikos* ve bir Germen başpiskopos önderliğinde gerçekleşti. Bir Ermeni kaynağına göre, III. Aleksios taç giyme törenini duyduğunda, geç de olsa kendisi de bir taç gönderdi ancak artık çok geçti.⁸ Haçlı devletlerinde de durum aynıydı ve bu devletlerin yöneticileri artık kendileri için başka yerlerde destek aradığından Bizans'ın buradaki etkisi adeta buharlaşmıştı. Kıbrıs Kralı Amalric 1195'te Germen imparatorunun vasalı oldu.⁹

Eyaletlerdeki ayrılıkçı eğilim ve vasal devletlerin imparatorluktan ayrılması, merkezdeki istikrarsızlıkla eşleştirildi. 1118'den 1180'e kadar olan dönem, uzun süre boyunca hüküm süren üç imparatorun doğal sebeplerden ölmesi ve tahtı oğullarına geçirmesi ile neredeyse eşi görülmemiş bir siyasi süreklilik arz etmişti. Buna karşılık, I. Manuel'in ölümünü takip eden 24 yıl içinde, imparatorluk tahtına en az altı imparator gelip gitti ve bunların hepsi ya tahttan indirildi veya öldürüldü. Buna ek olarak, 1187'de Aleksios Branas ve 1200'de İoannis Komninos'un girişimlerinde olduğu gibi, generaller ve asilzadeler tarafından Konstantinopolis'i

⁷ Choniates, 1984, s. 203-4, 219-20, 294, 350-1; Akropolites, 2007, s. 120; Brand, 1968a, s. 85-7, 89, 126-8; 151-2; Vasiliev, 1936, s. 17-20.

⁸ Bloch, 1907, s. 64; Kirakos of Kantzag, 1869, s. 424; Brand, 1968a, s. 189, 194; Lilie, 1993, s. 243.

⁹ Bloch, 1907, s. 67.

REŞİM 10: Venedik'te bulunan, 12. yüzyıla ait olan ve bir Bizans imparatorunu resmeden yuvarlak mermer levha, resmedilen kişi muhtemelen III. Aleksios Angelos. (Jonathan Phillips)

ele geçirme ve tahtı gasp etme yönünde, başarısız birçok askeri isyan teşebbüsü yaşandı.

İmparatorluğun iç karışıklıkları, Batılı saldırganların elini güçlendirdi ve askeri müdahale için onlara bir bahane sağladı. Bu durum, 1185'te Normanların Balkan eyaletlerini işgali sırasında fazlasıyla kendisini gösterdi çünkü ironik bir şekilde işgalcileri bunu yapmaya davet edenler Bizanslılardı. I. Andronikos'un terör saltanatı sırasında, onun potansiyel kurbanlarının çoğu Konstantinopolis'ten Roma'ya, İkonion'a, Antakya'ya, Kudüs'e veyahutta onları kabul edebilecek herhangi bir saraya kaçmıştı. Bazıları Sicilya Kralı II. William'ın sarayına kadar gitti ve bunların arasında Manuel'in devrik oğlu II. Aleksios olduğunu iddia eden genç bir adam da vardı. Bu sözde imparator, ya eski bir imparatorluk hizmetkârı ya da Epiros'lu bir rençber olan ama Aleksios ile aynı yaşta, onun ten yapısına sahip ve onun gibi aynı dişleri eksik olan bir sahtekârdı. II. William bu iddia sahibini detaylı bir şekilde sorgulamadı çünkü bu kişi ona 1185 Haziran'ında Bizans İmparatorluğunu işgal için mükemmel bir bahane sağlamıştı. Aynı yılın Kasım ayında Norman ordusunun yenilgisinden sonra bile, öldürülen II. Aleksios olduğunu iddia eden ve Küçük Asya'yı dolaşıp yerel Müslüman yöneticiler-

den imparatorluğa kendileri adına müdahale etmeye teşvik etmeye çalışan bir dizi genç hâlâ mevcuttu.¹⁰ Ordularıyla Bizans topraklarına girenler ise kısa süre içinde imparatorluğun kendisini savunacak durumda olmadığını keşfettiler. Normanlar, 1185 işgalinde ilk çarpıcı başarıyı elde ettiler. Sadece küçük bir direnişle karşılaştıklarında, imparatorluğun ikinci büyük şehri olan Selanik'e doğru yürüyebildiler ve kısa bir kuşatmadan sonra şehri ele geçirebildiler. Frederick Barbarossa'nın ordusu, dört yıl sonra II. İsaakios'un ordusunun yanlış tasarlanmış olan direnişini darmadağın etti. Bu olaylar harici gözlemciler tarafından dikkatle not edildi. Selahaddin'in sarayında ise, imparatorun dostluğundan artık hiçbir şey elde edilemeyeceği ve onun düşmanlığından korkulacak bir şey olmadığı sonucuna varıldı. Durum Batıda da aynıydı ve Barbarossa'nın danışmanları, imparatorluğun her geçen gün daha da zayıfladığını belirtti.¹¹ Bizans'ın feci diplomasi girişimleri ve düşmanla gizli anlaşma konusundaki ünü saldırganlık için bir gerekçe sağlarken, zayıflığı bir fırsat ve zenginliği ise bir teşvik unsuru sağladı.

1191'de Kıbrıs'ı fethettiğinde bu fırsattan ilk yararlanan İngiltere Kralı I. Richard olmuştu ancak o kesinlikle son olmayacaktı. 1196'da, Frederick Barbarossa'nın oğlu ve halefi olan batı imparatoru VI. Henry (1190-7) tarafından, Haçlı seferini desteklemek için Bizans'ın hazinelerini boşaltmasını sağlamak için, ortak bir girişim gerçekleştirildi. Henry, III. Aleksios'a baskı yapmak için iyi bir konumdaydı çünkü 1194'ün sonundan beri, müteveffa II. William'ın kızı olan eşi Constance aracılığıyla Sicilya ve Güney İtalya Krallığının efendisiydi. 1195 yılının Paskalya yortusundan önceki Cuma günü, imparator, Selahaddin Eyyubi'nin 1193'te ölümünden ve merhum sultanın vârisleri arasındaki ayrılıktan yararlanmak için Bari'de Haçlı yemini etti. Kutsal Topraklara yapıla-

¹⁰ Eustathios of Thessalonica, 1988, s. 57-63; Choniates, 1984, s. 164, 231-3, 253-4.

¹¹ 'History of the Expedition of the Emperor Frederick', Loud, 2010, s. 63 içinde; Abu Shama, 1898, s. 510; Angold, 2003, s. 58-71.

cak bir sefer için hazırlıklar başlatıldı ve elçiler bir ulti-
 matom vermek üzere Konstantinopolis'e gönderildi. 1185'te II.
 William'ın kuvvetleri tarafından kısa bir süre işgal edilen
 Dyrrachion ve Selanik arasındaki tüm topraklar üzerinde
 resmi hak iddia etti. Görünüşe göre Henry'nin buradaki asıl
 amacı, Bizans topraklarını feth etmek olmayıp, böyle yapa-
 cağını söylemek suretiyle tehdit yoluyla Bizans'tan para sız-
 dırmaktı. Elçileri, Bizans limanlarının Haçlı filosu için hazır
 hale getirilmesini ve Bizans gemilerinin sefere katılmasını
 ve ayrıca 5.000 pound altın ödenmesini istedi. Elçiler, eğer
 Bizanslılar bu istenilen şeyleri yapmazlarsa Henry'nin biz-
 zat "geleceğini ve imparatorluğu ziyaret edeceğini" sert bir
 dilde ifade ettiler.¹²

III. Aleksios ve onun danışmanları, VI. Henry'nin istek-
 lerini yerine getirmek için imparatorluğu istila etmesi du-
 rumunda ona direnemeyeceklerinin çok iyi farkındaydılar.
 Pazarlık yapmak için bir girişimde bulunuldu ve bir Bizans
 elçisi olarak gönderilen Eumathios Philokales, istenilen ha-
 racın 1000 pound altına düşürülmesini sağlamayı başardı.
 Bu küçük başarı bir yana bırakılırsa, III. Aleksios'un artık
 boyun eğmekten ve talep edilen haracı ödemekten başka se-
 çeneği yoktu. Talebi karşılamak için eyaletlerde *Alamanikon*
 isminde özel bir vergi uygulamaya konuldu ve uzun zaman
 önce ölmüş imparatorların mezarlarındaki altın ve gümüş
 süs eşyaları, daha fazla kaynak sağlamak için yağmalandı;
 sadece Büyük Konstantin'in Kutsal Havariler Kilisesi'ndeki
 mezarı bir imparatorluk kararnamesiyle bu uygulamadan
 muaf tutuldu.¹³ VI. Henry, Bizans altınlarının teslim edilme-
 sini beklemedi ve filosu ile birlikte Eylül 1197'de Akka'ya
 doğru yola çıktı. Sadece birkaç hafta sonra, Henry'nin 33 ya-
 şında aniden öldüğü ve vârisi olarak geride henüz bir bebek
 olan oğlunu bıraktığı haberi Germen Haçlı birliklerine ulaş-

¹² Choniates, 1984, s. 261-2; 'Old French Continuation of William of Tyre', Edbury, 1998, s. 137-9 içinde; Otto of StBlasien, 1912, s. 69-70; Brand, 1968a, s. 189-94.

¹³ Choniates, 1984, s. 62-3.

tı. İstikrarsızlığın kaçınılmaz olduğunu bilen Germanler, Eyyubi sultanı ile aceleyle ateşkes yaparak geri çekildiler. Bizans rahatlamıştı ve Henry'nin tehdidinin gerçekleştirilme olasılığı artık olmadığı için haraç olarak istenilen yüklü meblağ asla teslim edilmedi. Ancak imparatorluk bu seferki tehlikeden yakasını kurtarmış olsa da emsal bir kez teşkil edilmişti. Bizans'ın Hristiyan dünyasının davasına bağlılığını elini cebine atarak göstermesi bekleniyordu ve buna uymadığı takdirde güçle tehdit edilecekti.

German imparatorunun taktiği, oldukça farklı bir şekilde de olsa, bir başka büyük Batı hükümdarı olan Papa III. Innocent tarafından takip edilecekti. Papa olarak göreve gelişinin en başında, 15 Ağustos 1198'de Innocent, Kudüs'ü geri almak için başka bir girişim olarak yeni bir Haçlı seferi için çağrıda bulundu. Onun bu çağrısına Champagne kontu III. Thibaut, Flanders kontu Baldwin, onun kardeşi Henry, Blois kontu Louis ve Saint-Pol kontu Hugh gibi önde gelen Fransız soylularının hepsi olumlu yanıt verdi. Papanın çağrısı karşısında başında taç olan hiç kimse öne çıkmadı ancak Innocent, gelecek nesiller tarafından Dördüncü Haçlı Seferi olarak bilinen yeni Haçlı seferini kendi genel komutası altında tutmak istediği için onların yokluğundan gizlice memnun bile olmuş olabilir. Önceki papalara göre onun maddi tedarik meseleleriyle çok daha fazla ilgilenmesi gerekecekti. Bu gereklilik, Innocent tarafından Kasım 1199'da III. Aleksios'a gönderilen bir mektupta kendisini göstermektedir. Pek çok açıdan, papanın mektubu ölçülü ve uzlaşmacı bir ton taşımaktaydı. İmparatorun Selahaddin ile yaptığı anlaşmadan ya da Kudüs'ün kaybında, imparatorun sözde suç ortaklığından hiç bahsetmedi çünkü belki de ortalıkta dolaşan bazı uzun hikâyelerden şüpheleniyordu. Hatta daha önceki bir mektupta Frederick Barbarossa ile olan çatışmanın Aleksios tarafından aktarılan ve batı imparatoru Frederick Barbarossa'yı anlaşmayı bozmakla suçlayan versiyonunu kabul etmişti. Çünkü şüphesiz, bir Staufer ve papalığın sık sık düşmanı olan Frederick, Innocent'in sempatisine pek hak kazan-

mazdı. Ama diğer açılardan Innocent'in mektubu tavizsizdi. Aleksios'u Papalık makamına karşı saygılı yaklaşımından dolayı kısaca tebrik ettikten sonra Innocent, Bizanslıların mevcut bölünmeye bir son vermesi gerektiği ve Bizans Kilisesi'nin "bir uzvun gövdeye ve bir kızın anneye geri dönmesi gibi" Roma'ya geri dönmesi gerektiği konusunda sert bir şekilde uyardı. Kudüs'ün geri alınmasıyla ilgili olarak, Innocent'in Aleksios'un meselenin Tanrı'nın eline bırakılması gerektiği yönündeki önerisi için çok az zamanı vardı:

Eğer, söz konusu aynı toprakların kurtuluş zamanı insanlar tarafından bilinmediği ve kendi başınıza hiçbir şey yapamadığınız için beklemek isterseniz ve her şeyi ilahi takdire bırakıyorsanız, Kutsal Kabir Sarazenlerin elinden sizin vereceğiniz desteğin yardımı olmadan da geri alınabilir. Bu nedenle, Rab'bin minnettarlığını hak edebileceğiniz yerde, ihtişamlı imparatorluğunuz ihmal nedeniyle ilahi gazaba uğrayacaktır.¹⁴

Innocent'in yaklaşmakta olan Haçlı seferi için Aleksios'tan tam olarak ne tür bir yardım sağlayacağını kastettiği tam olarak açıklanmamıştı ancak *subventio* kelimesinin kullanılması burada mali yardımın kastedildiğini gösteriyor gibi görünüyor. Innocent'in daha önceki bir mektupta Aleksios'a söylediği gibi, dindar bir Bizans imparatoru, Haçlı seferinin amacına yardımcı olmak için elindeki bol kaynaklarını kullanacaktı. Aleksios'un göze batmamaya çalışabileceğine ve böylece Kutsal Topraklara yapılacak başka bir saldırının hazırlıklarına dahil olmayacağına dair her türlü umudu katı bir şekilde ortadan kaldırıldı. Onun mali katkısı bekleniyordu ve bu katkı Aziz Petrus'un halefinin tam yetkisiyle talep edildi.¹⁵ Geriye, imparatorun bir Hristiyan olarak bu görevini yerine getirmemesi durumunda ne yapılacağı sorusu kaldı. Bir rahip olarak Innocent, VI. Henry tarafından kullanılan aynı acımasız terimlerle kendisini ifade edemezdi.

¹⁴ Powell, 2004, s. 78-9.

¹⁵ Harris, 2008, s. 151.

Yine de, Kasım 1202’de, III. Aleksios’a üzeri örtülü bir tehdit mahiyetinde olan bir bildiri yayınladı:

Her ne kadar, selefiniz, şerefle yadedilen Manuel’in zamanından beri, Konstantinopolis İmparatorluğu, bize ve seleflerimize her zaman sözler vererek cevap verdiği ve onları icraatlarıyla desteklemediği halde, yine de yumuşak başlılık ve nezaket ruhu içinde ilerleme politikası belirledik. [aksi halde] gerçekleştirmemiz gerekeni hak etmemiştir. Sizin ve sizden öncekiler için ne kadar çok şey yaptığımızı düşündüğünüzde, şimdiye kadar olan ihmallerinizi ve hatalarınızı çok daha hızlı bir şekilde düzeltmeniz gerektiğine inanıyoruz. Ta ki insan enerjisinin elverdiği ölçüde buna şevkle katılmalısınız ki, şimdilik uzak bölgelerdeki yangını, sizin bölgenize kadar ulaşmasın diye yerinde söndürebilirsiniz veya onu besleyerek sizin topraklarınıza girmesini beklersiniz.¹⁶

Tehdit, yapılan laf kalabalığının altında gayet açıktır. Bizans işbirliği yapmazsa, bir güç kullanımıyla karşı karşıya kalmayı bekleyebilirdi. III. Innocent’in Haziran 1203’te Dördüncü Haçlı Seferi liderlerine gönderdiği talimatta Innocent’in aklında ne tür bir güç olduğu tartışıldı. Ordunun yiyecek sıkıntısı çekeceğini tahmin eden Innocent, Bizans imparatoruna mektup yazarak gerekli malzemeleri sağlamasını istedi. Bununla birlikte, imparator eğer selefleri gibi bu konuda bir Hristiyan olarak görevini yerine getiremezse, Innocent’in buna vereceği yanıtı hazırды: “Zorunluluk, hele de insan gerekli işlerle meşgul olduğunda karşılaştığı zorunluluk, pek çok durumda bir mazeret ortaya çıkarır.” Eğer imparator, seleflerinin yaptığı gibi yapıp, Haçlıların yolculuğunu engellemeye kalkışırsa, askeri harekât meşru olacaktır.¹⁷

Innocent, Konstantinopolis’e karşı tam ölçekli bir saldırı çağrısında bulunmuyordu. Yağmacılığa müsamaha göstermediğini ancak “ciddi bir gereklilik karşısında, ciddi bir kayıp verilmeden kaçınılması mümkün olmayan bir şeye müsa-

¹⁶ Registers of Innocent III, Andrea, 2000, s. 38 içinde.

¹⁷ Registers of Innocent III, Andrea, 2000, s. 67-8 içinde; Andrea ve Moore, 1999, s. 109-23.

maha gösterdiği" konusunda ısrar etti. Onun III. Aleksios'tan yardım koparmayı ve kilise birliğini sağlamayı amaçladığı açıktı ve muhtemelen bunu zor kullanıma başvurmadan yapılabileceğine inanıyordu. Bu durum, Haziran 1203'te Innocent'in Haçlı seferinin liderlerini, ne kiliseler arasındaki bölünmenin ne de III. Aleksios'un tahtı gasp yoluyla ele geçirmesinin Bizans İmparatorluğuna müdahale etmek için herhangi bir gerekçe vermediği konusunda neden uyardığını kesinlikle açıklar. Onların görevleri Kudüs'ü kurtarmaktı ve bu hedeften sapmalarına izin verilmeyecekti.¹⁸ Bu özel yasağa rağmen, Innocent'in daha önceki sözlerinin Haçlı ordusunda nasıl yorumlandığını hayal etmek zor değildir. Papa'nın, Haçlıların Bizans kıyılarından "yarım yıllık erzağı karşılıksız olarak" almalarına izin verdiğine, III. Innocent'in Konstantinopolis'ten nefret ettiğine ve kan dökülmeden gerçekleşmesi şartıyla, şehrin ele geçirilmesini istediğine dair yaygın bir inanç vardı.¹⁹ Innocent'in mektupları bu nedenle, Haçlı seferinin liderlerinin ve orduyla birlikte seyahat eden din adamlarının, Bizans başkentine yapılacak bir saldırının sadece haklı değil, aynı zamanda kiliseler arasındaki ayrılık sorununu çözüp Haçlı seferine sağladığı fayda nedeniyle övgüye değer olduğunu iddia etmelerine izin veren bir muğlâklık içeriyordu. Bütün bu gerekçeler Nisan 1204'te ortaya çıkacaktı.

VI. Henry ve III. Innocent'e ek olarak, Bizans İmparatorluğunu Kudüs'ün yeniden fethini finanse etmenin bir yolu olarak gören üçüncü bir Batılı hükümdar daha vardı. Bu hükümdar, Mayıs 1201'de Champagne'li Thibaut'un ölümünün ardından Haçlı seferinin lideri olarak seçilen Montferrat markisi Boniface idi.²⁰ Montferrat ailesinin Konstantinopolis ile uzun süredir devam eden bağlantıları mevcuttu. Boniface'in küçük kardeşi Renier 1180'de I. Manuel'in kızıyla evlenmişti ve I. Andronikos'un iktidarı zorla ele geçirmesi-

¹⁸ Registers of Innocent III, Andrea, 2000, s. 62-3, 67-8 içinde.

¹⁹ Gunther of Pairis, 1997, s. 84.

²⁰ Villehardouin, 2008, s. 13-14.

nin ardından gerçekleşen tasfiye harekâtında can vermişti. Diğer bir erkek kardeş olan Conrad, 1187'de Konstantinopolis'e gitmiş, II. İsaakios'ın kız kardeşiyle evlenmiş ve kayınbiraderini Aleksios Branas'ın gerçekleştirdiği bir darbe girişiminden kurtarmıştı. Fakat Conrad, Konstantinopolis'te uzun süre kalmamıştı. Yeteneklerinin yeterince ödüllendirilmediğini düşünerek öfkeli bir biçimde Filistin'e doğru yola çıktı. Oradayken Tyre'yi Selahaddin'in ordusunun elinden kurtardı ve sonunda Kudüs kralı olarak seçilme konusunda başarı elde etti. Daha henüz taç giymemişken, 28 Nisan 1192'de bir akşam yemeğinden dönerken Tyre sokaklarında bir suikastçının hançerine kurban gitti.²¹

Bu bağlantılar göz önüne alındığında, Boniface her zaman Dördüncü Haçlı Seferi'nin rotasının Konstantinopolis'e çevrilmesinin ardındaki başlıca itici güçlerden biri olarak görülmüştür. O dönemin bir tarihçisi ve Haçlı seferine katılan biri olarak Picard şövalyesi Clarili Robert, Boniface'in Konstantinopolis'e gitme nedeninin, kendisine reva görülen kötü muameleden ötürü Conrad'ın Bizans imparatoruna kin beslemesi olduğunu ileri sürdü. Başka bir tarihçi olan Torignyli keşiş Robert (ö. 1186) ise başka bir gerekçe sunmuştu. Renier, Porphyrogenita Maria ile evlendiğinde imparator Manuel, muhtemelen II. John'un Antakya'yı Manuel'e vermeyi umduğu şekilde yeni damadına tımar olarak Selanik şehrini vermişti. Dördüncü Haçlı Seferi'nden sonra Boniface'in gerçekten de Selanik kralı olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, hem on üçüncü yüzyılın başlarında papalık *curia*'sındakiler ve hem de daha yeni yorumcular, Boniface'in ordunun rotasını saptırmasında onun ailesinin doğudaki mirasını paraya çevirme arzusunu gördüler.²²

²¹ Choniates, 1984, s. 210-17; Nicholson, 1997, s. 36, 305-7.

²² Robert of Clari, 1936, s. 59-66; Robert of Torigny, 1889, s. 285; Powell, 2004, s. 132-3; Grégoire, 1940-1, s. 158-66; Folda, 1965, s. 277-90; Queller ve Madden, 1997, s. 35; Kazhdan, 2001, s. 96; Magdalino, 1993, s. 100.

Bununla birlikte, ne kişisel bir kan davası ne de toprak hırsı ikna edici bir açıklama değildir. Conrad'ı adam yerine koymayan imparator II. İsaakios, şimdi hapishanede çürüyordu ve Conrad'ın Dördüncü Haçlı Seferi'ni yolundan saptırması, ondan intikam almak yerine onu kurtardı ve tahtını ona geri verdi. Toprak hırsına gelince, Boniface'in 1204'ten sonra Selanik'i uzun zamandır arzu edilen bir ödül olarak değil, Konstantinopolis'teki yeni bir Latin imparatoru için yapılan seçimlerde Flandre'li Baldwin ve Venedikliler tarafından mağlup edildikten sonra onu bir teselli olarak aldığı oldukça açıktır.²³ Her şeye rağmen Konstantinopolis'in zenginliğini ve kaynaklarını takdir etmek için çok iyi bir konuda olan Boniface'in, bu rota değişikliğini Haçlı seferini finanse etmenin ve ordunun Kutsal Topraklara ulaşmasını sağlamanın bir yolu olarak görmesi çok daha olasıdır. III. Innocent'e 1203 Ağustos'unda yazdığı bir mektupta Boniface, Konstantinopolis'e gitme kararını tam olarak bu ifadelerle açıkladı.²⁴ VI. Henry ve III. Innocent gibi, Boniface de, eğer ihtiyaç duyulan erzak sağlanmazsa, kuvvete başvurmanın haklı olacağına hiç şüphe yok ki inanıyordu. Dahası, Robert Guiscard ve Sicilyalı II. William gibi, müdahale için onun da bir bahanesi vardı.

Batı'da Dördüncü Haçlı Seferinin planlandığı sırada, tek mahkûm olan yaşlı II. İsaakios değildi, onun küçük oğlu Aleksios da tutsaktı. Açıklanamayan bir nedenden dolayı, III. Aleksios yeğenini serbest bırakmaya ve ona Trakya'da bir isyanı bastırmak için imparatorluk ordusuna eşlik etme izni vermeye karar verdi. Bunun büyük bir hata olduğu ortaya çıkacaktı. Prens Aleksios ordudan kaçmayı ve Marmara Denizi'ndeki küçük bir limandan İtalya'ya doğru yola çıkan bir Pisa gemisinin kaptanını gemide onu saklaması için ikna etmeyi başardı. Bir rivayete göre, Aleksios sahte tabanlı bir fıçının içinde saklanmıştı. Gemi bir imparatorluk savaş ge-

²³ Villehardouin, 2008, s. 79-81; Robert of Clari, 1936, s. 124; Gunther of Pairis, 1997, s. 107-8; Lock, 1995, s. 43-50.

²⁴ Registers of Innocent III, Andrea, 2000, s. 81 içinde.

misî tarafından durdurulup arandığında yaşanan kaygı dolu anlardan sonra Aleksios, 1201 sonbaharının başlarında İtalya'nın Ancona limanına sağ salim ulaştı.²⁵

Kendisinden önce Bizans'ın siyasi çalkantılarında kaybeden tarafta yer alan birçok kişinin yaptığı gibi Prens Aleksios da şimdi yabancı güçlerden yardım istemekteydi. Nihayetinde Roma'ya gitti ancak davası III. Innocent'in ilgisini çekemedi.²⁶ Daha fazla şansı olduğu için, Dördüncü Haçlı Seferini teşkil eden ordunun, yakın zamanda lider olarak seçilen Montferrathlı Boniface'in komutası altında Venedik'te toplandığı Kuzey İtalya'ya seyahat etti. Verona'da duran Prens Aleksios, Venedik yolundaki ordunun diğer üyeleriyle karşılaştı ve arkadaşları, bu kuvvetin amcasına karşı ona yardım edebileceğini söyledi. Aleksios bu nedenle, söyleyecekleriyle son derece ilgilenecek olan Boniface'e ve diğer liderlere yaklaşmaya çalıştı. Mesaj geri gönderildi: "Eğer genç efendiniz Kudüs'ü yeniden fethetmemiz konusunda bize yardım etmeyi kabul ederse, biz de onun imparatorluğunu yeniden kazanmasına yardım edeceğiz." Liderler daha sonra, yolculuğunun bir sonraki aşamasında onunla birlikte kuzeydeki yani müteveffa imparator VI. Henry'nin kardeşi ve batı imparatorluğu tahtında hak iddia eden Swabialı Philip'in sarayına giden elçiler gönderdi. Aleksios şüphesiz istikamet olarak burayı seçmişti çünkü Philip, onun kız kardeşi Eirene'nin ikinci kocasıydı. 1201 Noel'inde Aleksios'a, Philip'in Ren Nehri'ndeki Hagenau'daki sarayında Montferrathlı Boniface katıldı.²⁷ Hagenau'daki müzakereler sırasında tam olarak ne söylendiğini bilmek imkânsızdır ancak tahmin etmek zor değildir. II. İsaakios'ın iki çocuğu, babalarının yeniden tahta çıkmasını güvence altına almak için sabırsızlanırken, önde gelen Haçlı seferi liderlerinin oğlu ve erkek kardeşi

²⁵ Choniates, 1984, s. 294-95; Villehardouin, 2008, s. 21; Gordon, 1973, s. 306; Folda, 1965, s. 288.

²⁶ Registers of Innocent III, Andrea, 2000, s. 35-6 içinde.

²⁷ Villehardouin, 2008, s. 21; Robert of Clari, 1936, s. 45-6; Queller ve Madden, 1997, s. 34-9.

olan Swabialı Philip ve Haçlı seferinin yeni seçilmiş lideri Montferratlı Boniface, sefer için malzeme isteyecekti. Daha sonraki olaylar bu yorumu kesinlikle doğrulamaktadır.

Dördüncü Haçlı Seferi en başından beri finansman sıkıntısı çektiği için Bizans'ın sahip olduğu zenginliğe duyulan ihtiyaç daha da büyüktü. Her ikisi de Kutsal Topraklara doğrudan bir saldırı düzenleyen Üçüncü Haçlı Seferi ile VI. Henry tarafından düzenlenen seferden farklı olarak, şimdiki plan ordunun Mısır'daki Nil Deltası'na yelken açması, orada karaya ayak basması, ülkeyi fethetmesi ve onu Kudüs'e yürüme için bir üs olarak kullanmasıydı. Bu plan yeni değildi. Bir Bizans filosu 1169'da I. Amalric'in ordusuyla benzer bir proje için işbirliği yapmıştı ve Richard 1192'de Mısır'a saldırmayı düşünmüştü.²⁸ Mısır'a sahip olmak elbette Kudüs'ün fethini ve elde tutulmasını çok daha mümkün kılacaktı ancak orduyu oraya taşımak çok büyük bir donanmayı gerektirecekti.

Gerekli sayıda gemiye sahip olan tek Batılı güç Venedik'ti. Nisan 1201'de, Champagne birliklerinin başı Villehardouinli Geoffrey ve diğer beş elçi, doçe Enrico Dandolo ile bir anlaşma yapmak için müzakerelere giriştiler. Toplam 85.000 mark karşılığında Venedik, 4.500 şövalye ile atlarının, 9.000 şövalye yaverinin ve 20.000 piyade askerinin Mısır'a ulaşımını sağlayacaktı. Sorun şuydu ki, Haçlı ordusu Venedik'e vardığında ve şehrin yakınlarında kamp kurduğunda, sayıları öngörülen kuvvetin yalnızca üçte biri kadardı. Her askerin kendi geçiş ücretini ödemesi kararlaştırıldığından, Haçlıların ellerinde söz verdikleri miktarın 35.000 mark eksiği para mevcuttu.²⁹ Venedikliler, 1186'da Venedik'in vasalı olmaktan çıkan Dalmaçya kıyısındaki Zara kasabasının ele geçirilmesine yardım etmeleri karşılığında, Haçlıların ödemelerini er-telemelerine gönülsüzce izin verdiler. Zara, 24 Kasım 1202'de birleşik Venedik ve Haçlı kuvvetleri tarafından alındı ancak

²⁸ Villehardouin, 2008, s. 11; Robert of Clari, 1936, s. 36; Nicholson, 1997, s. 336-7.

²⁹ Villehardouin, 2008, s. 9, 19; Robert of Clari, 1936, s. 40-1.

mali sorun varlığını devam ettirdi. Venediklilere olan borç sadece ertelenmişti, 1202-3 kışında, ordu Zara'da kamp kurduğunda, erzak stoğu tehlikeli bir şekilde azalmaya başladı; öyle ki seferdeki birçok asker "kendilerini idame ettirmek için ne paraya ne de erzağa sahipti."³⁰

İşte Konstantinopolis'e yönelme önerisi ilk olarak bu esnada ortaya çıktı. Ocak 1203'te, Swabialı Philip tarafından gönderilen ve Aleksios Angelos adına bir mesaj getiren bazı elçiler Zara'ya geldi. Elçiler aracılığıyla Prens Aleksios, Haçlı donanmasının kendisine Konstantinopolis'e kadar eşlik etmesi ve II. İsaakios'un yeniden tahta oturtulması halinde, Aleksios'un kiliseler arasındaki bölünmenin sona erdirilmesini ve Bizans Kilisesi'nin papanın otoritesi altına alınmasını sağlayacağına söz verdi. Daha aciliyet arz eden bir hususta ise, 200.000'den fazla gümüş mark vererek mevcut mali krizi çözeceğine ve ordudaki her adam için bol miktarda malzeme sağlayarak onları rahatlatacağına dair söz verdi. Ayrıca 10.000 kişilik bir birliğin başında Haçlı ordusuyla birlikte Mısır'a gitmeyi de üstlendi. Sefer sona erdiğinde ise şehrin savunmasına yardımcı olmak için Kutsal Topraklarda 500 şövalyeden oluşan bir birlik bulunduracaktı.³¹ Kısacası Bizans prensi, imparatorluğu geçmişte yaptığı iddia edilen şeyin aksine hareket etmeye, yani Haçlı seferlerini engellemek yerine, bizzat Kudüs'e gidecek kadar aktif bir katılımcı haline getirme sözü veriyordu. Ayrıca, kutsal şehrin ele geçirildiğinde nasıl tutulacağı sorununa da kalıcı bir çözüm öneriyordu.

Aleksios'un önerisi hiçbir şekilde oybirliğiyle onaylanmadı. Bir Haçlı seferine katılmanın başlıca nedenlerinden biri, Papa'nın Kutsal Toprakları savunmak için savaşanlara sunduğu bağışlanma yoluyla günahlarından arınma imkânıydı. Pek çok kimse, başka bir yere gitmek suretiyle bu manevi kazançtan mahrum kalacaklarından korktu. Hatta Mısır

³⁰ Robert of Clari, 1936, s. 45; Gunther of Pairis, 1997, s. 78; Madden, 2003, s. 133-54.

³¹ Villehardouin, 2008, s. 26.

üzerinden yapılacak bir saldırı planı bile tartışmalıydı, bu yüzden liderler başlangıçta bunu alt tabakadan saklamıştı. Bu nedenle, şimdi bir Hristiyan şehrine gitmenin planlandığı haberi, Sistersiyan bir başrahip olan Vauxlu Guy'ın başını çektiği muhalif bir grubun şiddetli tepkisine sebep oldu. Bu tartışma birkaç ay sürdü. Filo Zara'dan Korfu'ya hareket ettiğinde, büyük bir grup bir tür oturma eylemi düzenleyerek, gemilerin onları Kutsal Topraklara gidecekleri Brindisi'ye götürecek olduğu güne kadar adada kalacaklarını bildirdi. Ocak ve Nisan ayları arasında hatırı sayılır sayıda Haçlı bu tehdidini fiiliyata dökerek ordudan ayrıldı.³²

Öte yandan, Aleksios'un önerisi tüm liderlerin yani Venedik doçu Enrico Dandolo'nun, Flandersli Baldwin'in, Bloisli Louis'in, Saint-Pollü Hugh'un ve tabii ki Montferrathlı Boniface'in desteğini aldı. Ordunun tabanını ikna etmek için ellerindeki her kaynağı kullandılar. Onların argümanı kısmen stratejikti. Daha önceki Haçlılar doğrudan Suriye'ye gitmişler ama hiçbir şey elde edememişlerdi: Başarı ancak Konstantinopolis üzerinden geçerek sağlanabilirdi. Bu ikinci seçenek, başlangıçta Mısır üzerinden planlanana benzer şekilde Kudüs'e giden dolambaçlı bir rota olarak sunuldu. Ancak askerlerin çoğu açısından daha tesirli olanı, açıklıktan ölmektense Konstantinopolis'e gitmenin daha iyi olduğu şeklindeki argümandı. Loos'un başrahibi ve orduya eşlik eden piskoposlar tarafından manevi vasıftaki şüphelere cevaben, Konstantinopolis'e gitmenin günah değil, Kudüs'ü geri kazanmanın en iyi yolu olacağı için, doğru bir iş olacağı vurgulandı. Bütün bunlar başarısız olduğunda, liderler duygu sömürüsüne başvurdu. Boniface ve diğerleri, muhalif ve inatçı askerlerin önünde dizlerinin üzerine çöktüler ve girişimi terk etmemeleri için onlara yalvardılar, bu ise muhaliflerin gözyaşlarına boğularına ve daha sonra onları Suriye'ye götürecek gemilerin

³² Villehardouin, 2008, s. 11, 26-7, 31; Peter of Les-Vaux-de-Cernay, 1998, s. 57-9; Robert of Clari, 1936, s. 44; 'Devastatio Constantinopolitana', Andrea, 2000, s. 216 içinde. Ayrılanların sayısı hakkında, bkz. Quellervd., 1974, s. 441-65.

sağlanması şartıyla St. Mihail yortusuna kadar orduda kalmayı kabul etmelerine neden oldu. Ordunun Mısır'ın işgali için kendisini nasıl donatacağı konusunda çok daha akılcı ve ölçülü düşüncelere kapıldılar.³³

O sırada orada bulunanlar, Haçlı filosunun Korfu'dan ayrılmasını heyecan verici bir olay olarak hatırladılar. 1203 Mayıs'ında, elverişli bir rüzgârla hareket eden gemiler güzel ve güneşli bir günde yola çıktılar ve "daha önce hiç görülmemiş güzel bir manzara" arz ettiler. O kadar etkileyici görünüyorduk ki, Suriye'den dönen iki geminin yanından geçtiklerinde, bu gemilerden birinin içinde bulunan bir çavuş yoldaşlarını terk edip daha büyük filoya doğru kürek çekmeye başladı ve "bu adamlarla gidiyorum çünkü bu adamlar o toprakları fethedecekmiş gibi görünüyor" dedi. Bu arada, Prens Aleksios Almanya'dan yola çıkmış ve Zara'ya varmıştı ve orada doçe ile Boniface tarafından karşılanmıştı. Oradan hareket edince önce Bizans topraklarındaki Dyrrachion'a geldi ve orada yerel halk tarafından meşru imparator olarak sevinçle karşılandı ve sonrasında ana orduya katıldı. Sonraki birkaç hafta boyunca filo, Mora'yı ve Ege'yi dolaştı. Euboea adasına geldiğinde, yerel halk Prens Aleksios'u aynı derecede sıcak bir şekilde karşıladı ve Konstantinopolis'e vardıklarında bunun çok kolay olacağına dair umutları körükledi. Haziran ayı sonlarında, Marmara Denizi'ni geçtikten sonra gemiler, Boğaz'da, Konstantinopolis'in tam karşısında uygun bir konuma sahip olup, şehrin büyüklüğünü ve yüksek Deniz Surlarının sunduğu müthiş savunmayı iyi bir şekilde görebilecekleri bir yer olan, Chrysopolis limanına yanaştı.³⁴

Bizans sarayından gelen yanıt, tamamen tahmin edilebilir türdendi. Montferrathlı Boniface ve diğer liderlerin Chrysopolis'teki bir sarayda yeni kurulan üslerine bir elçi gönderildi. Aleksios, bu görevi üstlenmesi için hizmetindeki birçok

³³ Villehardouin, 2008, s. 27, 32; Robert of Clari, 1936, s. 59, 66; Phillips, 2004, s. 138-41; Neocleous, 2012b, s. 191-5.

³⁴ Choniates, 1984, s. 296; Villehardouin, 2008, s. 30-1, 33-6; Robert of Clari, 1936, s. 58, 66-7.

Latin'den biri olan Nicholas Rosso adlı bir Lombard'ı seçti ve bu kişi aşağıdaki mesajı ilettiler:

Lordlarımız, İmparator Aleksios, sizin iyi topraklardan gelip taç giymeyenler kimseler arasında en iyi adamlar olduğunuzu bildiğini size aktarıyor ve hangi nedenle ve hangi amaçla onun topraklarına ve krallığına geldiğiniz konusunda derin bir şaşkınlık içindedir. Siz Hıristiyanınız ve o da bir Hıristiyan. Kutsal Toprakları, Kutsal Haç'ı ve Kutsal Kabir'i kurtarmak için denizaşırı memleketlerden yola çıktığınızı çok iyi anlıyor. Eğer fakir ve muhtaç iseniz, size seve seve bir miktar erzak ve biraz para verebilir ve sonra onun topraklarını terk edebilirsiniz. Size zarar vermek istemez ama bunu yapmaya gücü yeter.³⁵

Rosso'nun dalkavukluk, rüşvet ve tehdit unsurlarının karışımından müteşekkil sözleri tam kitabına uygun sözlerdi. Yanında altın ve gümüş hediyeler ve vaatlerle gelmişti ancak bunlar reddedildi çünkü "Greklerin bizi hediyeleriyle baştan çıkarmalarını veya bizi yumuşatmalarını istemedik."³⁶ Rosso, III. Aleksios'un tahtı yeğenine vermesi gerektiği konusunda uzlaşmaz bir mesajla kamptan ayrıldı. Liderler artık böyle incik boncuktan çok daha fazlasını elde edebileceklerini biliyorlardı.

Niketas Choniates, tahmin edilebileceği gibi, donanmanın kendi sularında görünmesi karşısında verdikleri tepki konusunda III. Aleksios ve onun danışmanlarına dair iğneleyici ifadeler kullanıyordu. Donanmanın Korfu'dan yola çıktığı haberi gelince, imparator 20 gemilik bir donanma hazırlamış, surları teftiş etmiş ve Haçlı gemilerinin limana girmesini engellemek için Haliç'in ağzına ağır bir zincir çekilmesini emretmişti. Şimdi tehdit gerçeklik kazanmış ve bu davetsiz misafirleri satın alma girişimi başarısız olmuştu. Neredeyse hiçbir şey yapmadı ve adeta bir "seyirci gibi arkasına yaslanıp izledi" ve Haçlıların inisiyatifi ellerine almasına izin verdi. Şehrin etrafındaki kuvvetler, Batılıların filosu-

³⁵ Villehardouin, 2008, s. 37-8.

³⁶ Hugh of St-Pol, Andrea, 2000, s. 190 içinde; Robert of Clari, 1936, s. 67.

na veya karaya çıkan birliklere müdahale etmek için çok az girişimde bulundu ve Haçlılar kendilerine saldırdıklarında hızla geri çekildiler ve Latinleri Haliç'in kuzey kıyısını işgal etmek için adeta kendi hallerine bıraktılar. Adil olmak gerekirse, III. Aleksios'un olayların gidişatını izlemekten başka seçeneği yoktu. Çevresindekilerin kaçının yeğeninın tarafını tutacağını bilmiyordu ve muhtemelen en iyi stratejinin savunma hatlarının arkasına saklanıp fırtınanın geçmesini beklemek olduğuna karar verdi.³⁷

Haçlı seferinin liderleri de aşağı yukarı aynı doğrultuda düşünüyorlardı. Rosso kamptan ayrılır ayrılmaz, Montferratlı Boniface ve Prens Aleksios, bir gemiye binip Deniz Surları boyunca ilerlediler ve bunu yaparken Konstantinopolis sakinlerinden şehrin kapılarını gerçek imparatora açmalarını istediler. Dyrrachion ve Euboea'nın aksine burada genç prensin lehine hiçbir gösteri yapılmadı, sadece soğuk bir sessizlik hali ve ara sıra atılan oklar vardı. Bu başarısızlık karşısında Boniface geri çekilip Mısır yolculuğuna devam edebilirdi ancak birkaç hafta sonra papaya yazdığı bir mektupta açıkladığı üzere, bu bir seçenek değildi çünkü artık sadece 15 günlük yiyecek stoğu kalmıştı.³⁸ Haçlılar bu nedenle bir saldırı gerçekleştirmek zorunda kaldılar. İlk hedef filoyu Haliç'e sokmaktı, böylece şehrin o tarafında bulunan daha zayıf durumdaki Deniz Surları'na bir saldırı düzenlenebilecekti. Bu ise, liman girişinin her iki yanındaki iki kule arasına gerilmiş zinciri kırmak anlamına geliyordu. 6 Temmuz'da, buradaki birlik akılsızca alınmış bir kararla onlara saldırmak için harekete geçtiğinde, Haçlılar Galata tarafındaki kuleyi ele geçirdiler. Zincir daha sonra çözüldü ve Venedik gemileri herhangi bir direnişle karşılaşmaksızın limana girdiler.³⁹

³⁷ Choniates, 1984, s. 296-8; Harris, 2007, s. 155-6.

³⁸ Villehardouin, 2008, s. 38-9; Robert of Clari, 1936, s. 67-8; Registers of Innocent III, Andrea, 2000, s. 81-2 içinde.

³⁹ Robert of Clari, 1936, s. 69-70; Hugh of St Pol, Andrea, 2000, s. 192-3 içinde; Villehardouin, 2008, s. 42.

III. Aleksios'un uygulamaya koyduğu pasif stratejideki kusur şimdi ortaya çıktı. Haliç'teki felaket Blaherne Sarayının pencerelerinden açıkça görülüyordu. Aleksios'un hareketsizliğine öfkelenen Choniates, zincirin indirilmesi ve limandaki Bizans gemilerinin ya ele geçirilmesi ya da sahillerle vurmasıyla ortaya çıkan kaotik bozgunu anlattı. Elbette o zaman hiçbir şey söylenmedi ancak imparator sahip olduğu iktidara olan güvenin azalmakta olduğunu biliyor olmalıydı ve Choniates'e göre zaten kaçmayı düşünüyordu.⁴⁰ Durumu kurtarmak için son bir girişimde bulundu. Haçlılar, ellerinde tuttukları liman sayesinde Haliç'in yukarı kısımlarına ayak basmış ve kuvvetlerini Kara Surları önüne kadar getirmişlerdi. 17 Temmuz'da III. Aleksios nihayet büyük bir orduyla onları karşılamak için yola çıktı ancak büyük bir sayısal üstünlüğe sahip olmasına rağmen saldırıda başarılı olamadı ve sonunda uysal bir şekilde surların arkasına çekildi.⁴¹ Ertesi gece imparator yanında taşıyabileceği kadar hazine alarak şehirden kaçtı. III. Aleksios'un gitmesiyle, Choniates'in de aralarında bulunduğu saraydaki görevliler, bundan sonra ne yapacaklarına kendileri karar vermek zorunda kaldılar. Aleksios, karısı Euphrosyne ile birçok akrabasını ve yakın arkadaşını geride bırakmıştı ancak hepsi ayrılan imparatorun ihanetiyle lekelenmiş olarak kabul edildiğinden, seçilecek yeni imparatorun bu gruptan seçilmemesine karar verildi. Saraydaki başka bir grup bu nedenle eski imparator II. İsaakios seçeneğini değerlendirmeye karar verdi. Constantine Philoxenites adındaki saray görevlilerinden bir hadım, Euphrosyne ve akrabalarını yakalayıp hapseden Vareg muhafızlarının desteğini kazandı. II. İsaakios'u saraya getirtti, tahta oturttu ve onu bir kez daha imparator ilan etti. İsaakios'un ilk hamlesi Latin kampına haberciler göndermek, oğlunu Konstantinopolis'te kendisine katılması için çağırmak oldu ve böylece o da IV. Aleksios ismiyle eş im-

⁴⁰ Choniates, 1984, s. 297.

⁴¹ Villehardouin, 2008, s. 47-8; Robert of Clari, 1936, s. 71-6.

parator olarak taç giyebilecekti.⁴² Artık Bizans İmparatorluğu iki uyumlu imparator tarafından yönetilirken ondan her zaman yapması beklenen rolü oynamaya başlayabilir ve Kudüs'ü geri alma çabasında öncü rol alabilirdi. Rejim değişikliği onaylandıktan sonra, Haçlı seferi liderleri tarafından, Zara'da iken kendilerine imparatorluğu Roma'nın dini yetki alanı altına sokmak, bir yıl boyunca orduya 200.000 gümüş mark ödemek, her rütbeden askere erzak ve Kutsal Topraklarda garnizon kurmak için asker sağlamak için verilen vadi II. İsaakios'a ve IV. Aleksios'a hatırlatmak için bir heyet gönderildi. Şartları muhtemelen ilk kez öğrenen imparator İsaakios, şartların bu kadar ağır olmasından ötürü pişmanlık duydu ancak bu istenilenlerin Haçlıların hak ettiğinden daha fazlası olmadığını da kabul etti ve anlaşmayı onayladı. Latin ordusu daha sonra çadırlarına döndü ve imparatorların vaatlerinin yerine getirilmesini "nezaket içinde bekledi."⁴³

Bu istenilenleri teslim etme görevi tamamen IV. Aleksios'a düştü. Zira babası İsaakios, büyük ölçüde hükümet işlerinden uzak durmak zorunda kaldı. Kör ve uzun hapis cezasının ardından sağlıklı bozulmuş birisi olarak o, artık neredeyse 20 yıl önce evinden dramatik bir şekilde kaçmak için ileri atılan adam değildi. Ağustos ayı boyunca Aleksios, verdiği taahhütleri yerine getirmek için gereken adımları attı. III. Innocent'e mektup yazarak kişisel manada itaatini ifade etti ve Bizans Kilisesi'ni Vatikan'a boyun eğdirmek için elinden gelen her şeyi yapacağına dair papaya güvence verdi. Eyyubi sultanı Selahaddin Eyyubi'nin kardeşi Adil'e savaş ilanını ileten elçiler göndererek, bir sonraki Mart ayında 10.000 kişilik Haçlı filosuna katılıp onunla birlikte Mısır'a yelken açacağına yemin etti. Bu arada, kamplarındaki Haçlılara ve gemilerindeki Venediklilere yiyecek tedarik etti ve çok sayıda gümüş sikke gönderdi ve bu da birçok Haçlının şimdiye kadar geçiş

⁴² Choniates, 1984, s. 298-302; Villehardouin, 2008, s. 48-51; Robert of Clari, 1936, s. 75-8.

⁴³ Villehardouin, 2008, s. 49-50; Choniates, 1984, s. 304-5; Gunther of Pairis, 1997, s. 94.

esnasında yaptıkları borçlarını ödemesine imkân sağladı.⁴⁴ Şimdi artık I. Aleksios ile Birinci Haçlı Seferi arasındaki gerginlikten çok uzak, mutlu bir Bizans-Latin işbirliğinin zamanıydı. Haçlı ordusundan küçük grupların kiliselere ve bu kiliselerdeki kutsal emanetlere hayran kalmaları için şehre girmesine izin verilirken, Haliç'te iki taraf arasında dostane bir ticaret yürütüldü. IV. Aleksios, Boniface ve diğer liderleri ziyaret etmek için düzenli olarak onların kampına giderdi ve onları Blaherne Sarayında sık sık misafir ederdi. İmparator ile ev sahiplerinin birbirlerinin şapkalarını deneyip zar attıkları, şamatalı içki âlemleri olurdu. Görünen o ki Haçlılar bu noktada, baharda Mısır'a doğru yola çıkacakları konusunda en ufak bir şüphe duymuyorlardı.⁴⁵

Aslında bu görünürdeki dostluk maskesi altında her şey yolunda gitmiyordu. Bizans'ın tehlikeli düşmanlarıyla mücadele etmek için eskiden beri kullandığı bir silah olan zenginliğinin tükenmez olmadığı ortaya çıkmıştı. IV. Aleksios her ne kadar Haçlılara bazı ön ödemeleri yapabildiyse de, taahhüt ettiği 200.000 gümüş markın tamamını karşılayamayacağını kısa sürede anladı. Hazine boştu ve seleflerinin sahip olduğu aynı düzeyde vergi gelirine sahip değildi. *Kommerkion* ve diğer gümrük vergileri, yaz aylarında ticaret bölgesinde çıkan iki ciddi yangından etkilenmiş olmalıydı. Bu yangınların ilki, Temmuz ayında Haçlıların Konstantinopolis'e gerçekleştirdiği saldırı sırasında, bazı Haçlılar tarafından ateşlenen okların Blaherne'deki Deniz Surları yakınlarındaki bazı evleri tutuşturmasıyla başlamıştı. Yangın kısa sürede kontrolden çıktı ve şehrin kuzeyinde geniş bir alanı yok etti. Daha da ciddi olan ikinci yangın, bir ay sonra bazı Haçlıların Haliç'teki Deniz Surları'nın dışında bulunan Mitaton camisine saldırmaya karar vermesiyle birlikte patlak verdi. Araplar ve onların Bizanslı dostları tarafından

⁴⁴ Registers of Innocent III, Andrea, 2000, s. 77-9, 83-4 içinde; Hugh of St-Pol, Andrea, 2000, s. 200-1 içinde; 'Devastatio Constantinopolitana', Andrea, 2000, s. 218 içinde; Villehardouin, 2008, s. 51; Robert of Clari, 1936, s. 81.

⁴⁵ Villehardouin, 2008, s. 52-3; Choniates, 1984, s. 302, 305.

uzaklaştırılan saldırganlar, kısa sürede yayılacak ve iki gün boyunca devam edecek ve sonunda sönene kadar Ayasofya Katedrali'ne yaklaşacak olan başka bir yangına sebep oldular.⁴⁶ Gümrük vergilerinin azalması gibi, taşradan toplanan arazi vergisinde de düşüşler oldu. IV. Aleksios, Konstantinopolis'in birkaç mil batısı hariç imparator olarak tanınmamıştı çünkü III. Aleksios, vergileri kendisi için topladığı Edirne'nin kontrolünü ele geçirdi. Geleneksel gelir kaynaklarının kurumasıyla birlikte IV. Aleksios eritip madeni paraya dönüştürmek için kiliselerdeki değerli madenden yapılma levhalara ve ikonaların değerli çerçevelerine el koymak zorunda kaldı.⁴⁷

Bütün bunlardan sonra bile Aleksios, kendisinden talep edilen muazzam meblağları karşılayamadı ve bu durumu Haçlı liderlerine itiraf etmek zorunda kaldı. Tekrardan vergi toplayabilmesi için imparatorluğun Avrupa'daki eyaletlerine boyun eğdirmek için onlardan yardım istedi. Montferratlı Boniface ve Flanderslı Henry'nin eşliğinde, Ağustos 1203'te güçlü bir ordu ile Trakya'ya çıkarma yaptı. Yaz sonu ile sonbaharda, amcası Aleksios'u Edirne'den kaçırmaya zorladı ve imparatorluğun batısında otoritesini yeniden sağlamada bir miktar başarı elde etti.⁴⁸ Bu başarıya rağmen, IV. Aleksios Kasım ayında Konstantinopolis'e döndüğünde, yokluğunda durumun daha da kötüleştiğini keşfetti. Koyduğu ağır vergilerin ve Haçlı ordusuna karşı izlediği uzlaşmacı politikanın uyandırdığı büyük kızgınlık, Konstantinopolis'te zirve noktasına ulaşmıştı ve Haçlılar ile yerel halk arasında Mitaton Camii için yapılan gibi, bir dizi çatışma yaşanmıştı. Bir başka olayda Bizanslılardan oluşan bir kalabalık, Haliç kıyısında Pisalı ve Amalfialıların oturduğu mahallelere saldırarak, buradakilerin Haçlı kampına kaçmasına neden oldu. Bura-

⁴⁶ Villehardouin, 2008, s. 47, 54-5; Choniates, 1984, s. 298, 303-4; Madden, 1991-2, s. 72-93.

⁴⁷ Choniates, 1984, s. 302.

⁴⁸ Villehardouin, 2008, s. 54-5; Robert of Clari, 1936, s. 81-2; Choniates, 1984, s. 302, 304.

da bir mantıksızlık unsuru vardı. Bir başka kalabalık grup, Constantine Forumu'nda duran tanrıça Athena'nın devasa antik bronz heykeline saldırdı ve onu parçaladı çünkü kalabalıktakiler heykelin kolunun Haçlıları şehre saldırmaya çağırdığına inanıyorlardı.⁴⁹ Bu olaylar karşısında, IV. Aleksios giderek daha az güvende hissetmeye başladı. Haçlı liderlerine açıkladığı üzere, Latinlerle olan ilişkileri nedeniyle kendi halkı ondan nefret ediyordu ve eğer ordu buradan ayrılırsa şüphesiz öldürülecekti.⁵⁰

Choniates, bu isyancıları yani "hoyrat kitlelerin şarap içen kesimi"ni küçümseyerek görmezden gelebilirdi ancak bu kalabalıkların hissiyatı, Aleksios'un tehlikeli arkadaşlarını kontrol etme becerisi hakkında ciddi şüpheleri olan saraydaki eğitimli seçkinlerin çoğu tarafında da paylaşılmaktaydı. Bu kişiler ayrıca Aleksios'un Haçlılara karşı gösterdiği iltimasın Bizans'ın gözünde kutsal olan her şeyin, yani en azından Mihail Psellos'un Bizans'ın ana ikiz sütunu olarak isimlendirdiği paye ve para unsurunun, altını oyduğunu düşünüyorlardı. Muhalefet, her zaman olduğu gibi, kamuya açık olarak yapılan konuşmaların ihtiyatlı ve muğlâk diliyle ifade edildi. Ocak 1204'teki Epifani nutku, saray hatibi Nikephoros Chrysoberges tarafından verildi ve hatip bu nutukta ondan beklendiği üzere imparatoru dalkavukça sözlerle övüp onu "büyük işler yapan" ve "refahta Büyük İskender'le rekabet eden" olarak tarif etti. Aleksios, Haçlı filosu tarafından Konstantinopolis'e getirildiğinde, denizin onun onuruna özellikle sakın kaldığını ilan etti. Böyle abartılı övgü ifadelerinin arkasında herhangi bir eleştiri görmek zordur ama aslında vardır. Chrysoberges, Aleksios'u "yabancı dilli İtalyanları kendine çekebildiği" için tebrik etti ancak konuşmasına imparatora, yalnızca onun yanında yer aldıkları sürece başarılı olacaklarını onlara söylemesi gerektiğini önererek devam etti. Saray hatibi muhtemelen IV. Aleksios'a, I. Aleksios ve I. Manuel Komninos'un izinden gitmek suretiy-

⁴⁹ Villehardouin, 2008, s. 54-5; Choniates, 1984, s. 302-4.

⁵⁰ Villehardouin, 2008, s. 52.

le Haçlı seferini *Oikoumene*'nin iyiliği için istismar etmesini ve Haçlıların onu kontrol etmesine izin vermemesi gerektiğini söylemek istemişti.⁵¹

Ancak o zamana kadar IV. Aleksios kontrolü neredeyse tamamen kaybetmişti. Kendisini kendi halkından koruması ve III. Aleksios'a karşı ona yardım etmesi hususunda Haçlı ordusuna güvenmesine rağmen, Aralık 1203'te hazineden yapılan ödemeler tamamen durmuştu. Bu adımı atma konusunda Aleksios, saray mensupları veya halk tarafından baskıya maruz kalmış veyahutta en basit ifadeyle hazineye para bitmiş olabilirdi.⁵² Ancak Haçlılara sorulursa, Grekler bir kez daha vaatlerinden dönmüşlerdi. Haçlı seferi için onların desteğini barışçıl yollarla sağlama girişimi başarısız olmuştu ve sefer amacına ulaşmaktan hâlâ çok uzaktı. Planın orijinal hali, geçen yaz II. İsaakios tekrardan imparatorluk tahtına oturtulduktan hemen sonra Mısır'a gitmek şeklindeydi ancak bu plan, IV. Aleksios'a vermeyi vaat ettiği parayı toplaması için daha fazla zaman tanımak amacıyla ertelenmişti. Artık bahar mevsiminde de yola çıkmak pek olası görünmemeye başlıyordu ve Papa III. Innocent bu gecikme karşısında giderek daha fazla huzursuz oluyordu.⁵³

Haçlı seferi liderlerinin attıkları ilk adım, üç Fransız, Bétunelu Conon, Brabantlı Miles ve Villehardouinli Geoffrey ve Haliç'ten üç Venedikliden oluşan bir elçilik heyetini imparatorluk şehrine göndermek oldu. IV. Aleksios ve II. İsaakios onları Blaherne Sarayında, etraflarında saray mensupları olduğu halde kabul ettiler ve Zara'da kararlaştırılan antlaşma hükümlerini yerine getirmeleri yönünde açık bir taleple karşı karşıya kaldılar: "Eğer bunu yaparsanız, [Haçlı seferinin liderleri] son derece memnun olacak; ama yok yapmazsanız, artık sizi efendileri ve dostları olarak görmeyecekler ve hak-

⁵¹ Brand, 1968b, s. 465, 467.

⁵² Villehardouin, 2008, s. 56; Robert of Clari, 1936, s. 82-3; Registers of Innocent III, Andrea, 2000, s. 101 içinde.

⁵³ Villehardouin, 2008, s. 52-3; Registers of Innocent III, Andrea, 2000, s. 90 içinde.

larını almak için ellerinden gelen her yolu kullanacaklar.” Bu ultimatom pek iyi karşılanmadı:

Grekler bu meydan okumayı çok şaşırtıcı ve çok şok edici buldular. Daha önce hiç kimsenin kendi kabul salonunda Konstantinopolis imparatoruna bu şekilde meydan okumaya cüret edecek kadar cesur olmadığını söylediler. Daha önceki birçok durumda yüzlerinde ziyadesiyle nazik bir ifade takınmış olan imparator Aleksios ve diğer Grekler, bu sefer elçilere husumet dolu yüzlerle baktılar. Salonda büyük bir gürültü koptu. Elçiler geriye döndüler ve kapıya yöneldiler...⁵⁴

Bu hareket tarzı, Bizans seçkinlerinin, tıpkı Anna Komnene'nin babasının tahtına oturan Latinus'u hor görmesi gibi, Roma imparatorunun konumuna saygı duymayanlara karşı gösterdiği türden bir öfkeli tepkiydi. Bu durum, bir savaş ilanı anlamına geliyordu ancak savaşkan üslubuna rağmen, bunu takip eden Aralık ve Ocak aylarındaki düşmanlıklar gelişigüzel ve düzensizdi. Haçlılar, şehrin surlarının dışındaki ve İstanbul Boğazı boyunca uzanan sarayları ve kiliseleri yağmaladılar ve Konstantinopolis'in içinde İtalyan topluluklarına yönelik başka saldırılar oldu. Ocak ayı başlarında ateşe verilmiş gemiler Haliç üzerinden Venedik filosu üzerine gönderildi ancak fazla hasar veremediler. IV. Aleksios, hâlâ bir anlaşmaya varılabileceğine açıkça inandığından, ordu-sunu Latinlerle bir meydan savaşına sokmak istemiyordu.⁵⁵

Son bir hesaplaşmadan kaçınmakla akıllıca davranmış olabilirdi ama bu hareket tarzı, dış bir tehdit karşısında bunu bir zayıflık olarak gören danışmanların çoğu açısından iyi karşılanmadı. İmparatoru tahttan indirmek için planlar yapmaya başladılar. 25 Ocak'ta yeni bir imparator seçmek için Ayasofya'da büyük bir kalabalık toplandı ancak yine de kararsızlık hali hâkimdi. Choniates, imparatorluk makamı için bir aday göstermesi adına kendisine baskı

⁵⁴ Villehardouin, 2008, s. 57-8.

⁵⁵ Choniates, 1984, s. 306-7; 'Devastatio Constantinopolitana', Andrea, 2000, s. 218-19 içinde; Villehardouin, 2008, s. 58-9; Robert of Clari, 1936, s. 84.

yapıldığında, “seçilmesi için önerilen kişinin hemen ertesi gün bir koyun gibi kesileceği ve Latin ordularının Aleksios’u kollayıp onu savunacağı” gerekçesiyle bunu yapmayı reddetti. Meclisin yapısı, yeni imparatorun kim olması gerektiği konusunda bitmek bilmeyen çekişmelere dönmüştü. Ancak üç gün sonra bunu yapmaya hiç de istekli olmayan, Nicholas Kannavos isminde bir genç seçildi. Yaşanan her şeye rağmen IV. Aleksios’un aklına gelen tek çözüm, Montferratlı Boniface ile iletişime geçerek gaspçıya karşı ondan yardım istemek olmuştur.⁵⁶ Bu karışıklık ve kararsızlık ortamı esnasında, başka bir aday inisiyatifi ele geçirmek için öne çıktı: Bu kişi, Aleksios’un aksi yöndeki emrine rağmen 7 Ocak’ta surların dışında bir Latin kuvvetiyle çatışmaya girmek suretiyle popülerlik ve saygı kazanan Protovestiarios Aleksios Doukas Mourtzouphlos’tu.⁵⁷ 29 Ocak’ta bir saray darbesine önderlik etti ve hem IV. Aleksios hem de rakibi Kannavos’u hapse attırdı. IV. Aleksios, onu zehirlemek için yapılan iki girişimi de panzehir alarak atlattıktan sonra boğularak öldürüldü. Bu olayların şoku, aşağı yukarı aynı sıralarda ölen, zayıf düşmüş II. İsaakios için çok fazlaydı. Böylece Mourtzouphlos’un V. Aleksios ismiyle imparatorluk tacını giymesinin yolu açıldı.⁵⁸

İmparatorun değişmesi, Bizans’ın Mısır seferine barışçıl vasıtalarla dahil edilmesine dair umutların sonunu getirdi çünkü yeni imparator daha fazla para veya erzak teslimatı yapılmayacağını açıkça belirtti. Kış mevsiminin ortası olduğu için ve deniz yolculuğu çok tehlikeli olacağından filonun ayrılması söz konusu değildi. Öte yandan, yiyecek stoğu iyice azalmaktaydı ve mevcut olan şeyler giderek daha pahalı hale geliyordu.⁵⁹ Açlıktan ölmenin tek alternatifi, Konstantinopolis’i ele geçirmek gibi görünüyordu ancak sıradan

⁵⁶ Choniates, 1984, s. 307-8; Gordon, 1973, s. 307-8.

⁵⁷ ‘Devastatio Constantinopolitana’, Andrea, 2000, s. 219 içinde; Choniates, 1984, s. 307.

⁵⁸ Choniates, 1984, s. 308-9, Villehardouin, 2008, s. 59.

⁵⁹ Robert of Clari, 1936, s. 84; Phillips, 2004, s. 235-6.

birçok kişi için bu tür bir eylem, Haçlı seferi yeminleriyle bağdaşmayacaktı: onlar, bir Hristiyan şehrine saldırmak için değil Kudüs'ü kurtarmak için doğuya yelken açmışlardı. Uzun süredir devam eden sıkıntılara şimdi yaklaşmakta olan bu saldırıyı haklı çıkarmak ve bu vicdan azabının üstesinden gelme meselesi bir kez daha gündemi işgal etti. Greklerin o iyi bilinen ihanet ve ikiyüzlülüğü, Zara'da yemin edilen anlaşmaya uymamaları ve gerçek efendileri ve imparatorları olan IV. Aleksios'u öldürülmeleriyle bir kez daha kanıtlanmıştı. Villehardouin şöyle sormuştu: "Hiç böyle iğrenç bir ihanetten suçlu olan birini duydunuz mu?" Bir German keşiş Grekleri "aylak, korkak bir ayaktakımı sürüsü," "krallarına sadakatsiz bir yük" diye öfkeyle tanımlamıştı. Sonra bir de fikir ayrılığı vardı. Haçlı ordusunda bulunan Latin din adamları, askerlere, Konstantinopolis'i Roma'nın otoritesi altına sokmak için savaşmanın haklı bir dava olduğuna ve bu nedenle, sanki Kudüs'ü kurtarmak için savaşıyorlarmış gibi bir hoşgöründen yararlanacakları konusunda güvence verdi.⁶⁰ Son olarak, Bizanslıların en başından beri Haçlılara yardım etme konusundaki başarısızlıkları ve kâfir güçlerle yaptıkları gizli anlaşmalar hususu vardı. Flandersli Baldwin'in daha sonra papaya yazdığı gibi:

Kâfirlerin en kirli ayininde –kardeşlere özgü birliğin bir işareti olarak sırayla kan emmek– kâfirlerle sık sık ölümcül dostluklar kurmaya cesaret eden işte bu şehirdir... Öte yandan, şehrin hacılara yaptıkları, tüm Latin halkının yapacağı şeylerin artık laftan çok eylem olmasını şart koşturmaktadır... Bu şehir, tüm Latinleri insan değil bir köpek olarak anılmaya değer gören ve Latin kanını dökmeyi neredeyse en erdemli işler arasında sayan bir şehirdir...⁶¹

Bizans'ın Haçlı Seferleri'ni idare etmek için izlediği politikanın yol açtığı tüm kırgınlıklar ve suçlamalar, şimdi kritik bir

⁶⁰ Villehardouin, 2008, s. 60; Gunther of Pairis, 1997, s. 90; Robert of Clari, 1936, s. 85-6, 94.

⁶¹ Registers of Innocent III, Andrea, 2000, s. 108 içinde.

anda imparatorluk başkentine musallat olmak için yeniden ortaya çıkmıştı.

Haçlı ordusunda, Hıristiyan kardeşleriyle savaşma konusunda haklı olduklarından hâlâ şüphelenenler varsa, Şubat başlarında yaşanan olaylar onlara bu konuda teminat verebilirdi. Flandersli Henry liderliğindeki bir kuvvet, yiyecek arama için çıktığı turdan geri dönerken, V. Aleksios ordusuyla birlikte ona saldırmaya ve birlik kampa ulaşmadan onu durdurmaya karar verdi. Yapılan çatışmada V. Aleksios kendisini birlikleri tarafından terk edilmiş halde buldu ve kıl payı kurtuldu. Kaçarken arkasında oldukça zengin bir şekilde süslenmiş olan bir Meryem Ana ikonasını bıraktı ve bu ikona Henry'nin birliklerinin eline geçti. Meryem Ana, Konstantinopolis şehrinin özel koruyucusu olarak kabul ediliyordu ve imparatorlar, Choniates'in "yoldaş general" ve Psellos'un "rahiplerinin korkunç saldırılarına karşı en kesin koruma" dediği şey olarak, onun ikonasını her zaman yanlarında savaşa götürmüşlerdi. Bu ikona muhtemelen ünlü Hodegetria ikonası olmasa da onun kaybı, ilahi korumanın artık şehrin üzerinden kaldırıldığına ve Bakire Meryem'in lütfunun imparatorluğun düşmanlarına aktarıldığını gösteriyor gibiydi. Galippler ödülleri kullanmakta gecikmediler, ikonayı bir kadırgaya koyarak Konstantinopolis surları önünde bir aşağı bir yukarı taşıdılar.⁶²

Baharın gelişyle birlikte Haçlı seferi liderleri topyekûn bir saldırı başlatmaya hazırды. Saldırının Haliç boyunca yani hiçbir şekilde Kara Surları kadar yüksek ve heybetli olmayan Deniz Surları'nın üzerine yoğunlaştırılmasına karar verildi. Venedik gemilerinin pruvalarına ahşap kuleler monte edildi, böylece gemiler surların önünde karaya oturtulduklarında askerler aşağı atlayıp surların üzerindeki kuleleri ele geçirebileceklerdi. Saldırı 9 Nisan Cuma günü erken saatlerde başladı ancak esen ters rüzgâr gemilerin surlara yaklaşmalarını engelledi. 13 Nisan'da ikinci bir saldırı başlatıldı ve bu sefer

⁶² Robert of Clari, 1936, s. 88-91; Choniates, 1984, s. 312; Villehardouin, 2008, s. 60-1; Psellos, 1966, s. 36; Wolff, 1948, s. 319-28.

sert bir esinti gemileri Haliç'in güney kıyısına taşıdı ve Latinler buradaki Deniz Surları'nın birkaç kulesini ele geçirdi. Bu başarı, Haçlılara mutlaka zafer sağlamayacaktı ancak savunma hattı bir kez aşıldığında, çatışmalar aniden sona ermiş gibi görünüyor. Haçlı liderleri şehrin kontrolünü elde etmek için en az bir ay süreyle sokak çatışması yaşayacaklarını ummuşlardı ancak kısa süre sonra, kendilerine karşı hiçbir direniş gösterilmeyeceğini hayretle gördüler. Haçlı ordusu surların içindeyken yalnızca bir asker kaybı yaşanmıştı ve bu kişi geri çekilen düşmanın peşinden hücum ederken atıyla çukura düşen bir şövalyeydi. V. Aleksios, şehri kurtarmak şöyle dursun, o da III. Aleksios'un izinden giderek şehirden kaçtı.⁶³

Haçlı liderlerinin Konstantinopolis'ten ellerinden geldince zorla daha fazla şey koparmaya çalıştıkları son aylar-

RESİM 11: Şimdi Venedik'teki San Marco Kilisesi'nin cephesinde bulunan, Erymanthian yaban domuzunu taşıyan Herkül'ü tasvir eden Bizans kabartması. Muhtemelen 1204'te Konstantinopolis'teki yağmada ele geçirilmişti. Bu klasik parça, antik Yunan edebiyatının Bizans dönemi boyunca korunmasını yansıtır. (Mountainpix/Shutterstock.com)

⁶³ Gunther of Pairis, 1997, s. 107; Robert of Clari, 1936, s. 100-1; Phillips, 2004, s. 235-57.

daki olaylar göz önüne alındığında, bundan sonra olanlar pek de şaşırtıcı değildir. Onları açlıktan ölmenin kıyısına kadar getiren zorluklardan sonra, muzaffer askerler birden-bire kendilerini Konstantinopolis'in zengin sarayları ve kiliseleri arasında buldular ve her biri kendi hakkı olduğunu düşündüğü şeyi güvence altına almak için koşuşurken gemi aızıya aldılar. Büyük Saray ve Blaherne Sarayı bu kargaşadan zarar görmeden kurtuldu çünkü Montferrathlı Boniface ve Flanderslı Henry onları korumaları altına almak için ellerini çabuk tutmuşlardı. Niketas Choniates'in Ayasofya yakınındaki evi de, uzun süredir İstanbul'da ikamet eden Venedikli bir arkadaşının kapıda nöbet tutması ve evi sanki burası kendi payına düşmüş bir ordu mensubuymuş gibi göstermesi sayesinde kurtulmuştu. Bununla birlikte, zenginlere ait diğer evlerin ve sarayların çoğu, içlerinde değerli herhangi bir şey bulmak için sistematik olarak talan edildi. Yağma devam ederken, başka bir yangın daha çıktı. Haçlılardan bazıları, Deniz Surları'nın alınmasından sonra Bizans'ın karşı saldırıya geçmesinden korkarak bir dizi evi ateşe vermişler ve alevler hızla Galata'nın karşısındaki Deniz Surları'na kadar yayılmıştır. Meydana gelen hasara rağmen, hala bol miktarda yağmalanacak ganimet vardı. Villehardouin, "dünyanın yaratılışından bu yana hiçbir şehirde bu kadar çok ganimet elde edilmediğini" söylüyordu; Clarili Robert, bunun Büyük İskender'in zamanından beri elde edilen en büyük ganimet olduğunu tahmin ediyordu ancak ganimetin çoğunun kendisi gibi sıradan askerler yerine zengin ve güçlülerin eline geçtiği için homurdanıyordu. Yapılan çeşitli tahminler, elde edilen ganimetin değerini 900.000 gümüş mark olarak gösteriyor.⁶⁴ Bizans ideolojisinin ve dış politikasının tamamen yenilgiye uğradığına dair bundan daha açık bir kanıt olamaz. Her ikisi için de çok merkezi olan Konstantinopolis şehri düşmüştü ve şimdi tamamen farklı bir değerler dizi-

⁶⁴ Choniates, 1984, s. 313, 323; Villehardouin, 2008, s. 66-8; Gunther of Pairis, 1997, s. 105; Robert of Clari, 1936, s. 101-2; Ferrard, 1971, s. 98; Madden, 1991-2, s. 88-9.

RESİM 12: Bir zamanlar Konstantinopolis'teki Hipodrom'u süsleyen, muhtemelen MS 2. yüzyıldan kalma dört bronz at. 1204'ten sonra Venedik'e götürüldüler ve hâlâ St. Mark Kilisesi'nde korunmaktadırlar. (Santhosh Varghese/Shutterstock.com)

sine, yani Roma'nın dikte ettiği Haçlı seferi idealine bağlı olanların elindeydi. Bizans imparatorları, Konstantinopolis'i ve *Oikoumene*'yi koruma girişimlerinde önce Batı'nın saldırganlığını kışkırtmış, sonra da buna karşı koymakta aciz olduklarını kanıtlamışlardı. Bu nedenle, 1204 Nisan'da yaşanan olaylar imparatorluğun sonunu getirmiş olmalıydı. Ama sonuç bu şekilde olmadı ve Konstantinopolis'in düşüşünden sonraki dönem birçok yönüyle Bizans ve Haçlı seferlerinin uzun destanının en tuhaf bölümüdür.

BABİL'İN NEHİRLERİ

Nisan 1204 olayları, Batılı Hristiyanlara yönelik ilahi bir lütfun açık bir göstergesi ve Bizanslıların ise papalık otoritesini kabul etmemeleri ve Kudüs'ün savunmasında işbirliği yapmamaları nedeniyle uğradıkları bir cezalandırılma gibi görünüyordu. Stratejik açıdan önemli bu şehri ve onun içindeki zenginlikleri bir vuruşta Haçlıların eline teslim etmişler ve kiliseler arasındaki ayrılığa kesin olarak son vermiş gibi görünüyordular. Şimdi, Katolik bir Bizans İmparatorluğu ile Antakya Prenslığı, Tripoli Kontluğu ve küçük Kudüs Krallığı arasında yalnızca İkonion'daki Selçuklu Türklerinin bulunduğu, Latin idaresi altındaki bir bölgenin çoğunluğu teşkil ettiği bir Levant'ın önü açılmıştı. Haber III. Innocent'e ulaştığında buna çok sevindi ve Haçlı ordusuna Mısır seferini bırakıp Konstantinopolis'te kalma izni verdi çünkü "onun yardımıyla Kutsal Topraklar paganların elinden daha kolay kurtarılabilirdi"¹

Galipler kesinlikle fetihlerini kalıcı kılmak için her türlü niyete sahipti. Konstantinopolis ellerindeyken, son saldırıdan kısa bir süre önce Venedikliler ile Haçlı liderleri arasında yapılmış olan bir anlaşmayı uygulamaya koydular. Bu anlaşma Bizans yönetici hiyerarşisinin yerini Latin hiyerarşinin almasını sağladı. Altı Venedikli ve altı Fransız üyeden oluşan bir seçim konseyi, Haçlı seferi liderleri arasından yeni bir imparator seçecekti. Beklenenin aksine konsey Montferratlı Boniface'i değil, Flanderslı Baldwin'i seçti: Markizin Ce-

¹ Registers of Innocent III, Andrea, 2000, s. 114-15 içinde; Chrissis, 2013, s. 2-12.

nova ile olan yakın bağları pekâlâ ona Venedik'in oylarına mal olmuş olabilirdi. Baldwin, 16 Mayıs 1204'te Ayasofya'da Soissons piskoposu tarafından usulüne uygun bir biçimde taç giydi. İmparatorluğun üst kademelerindeki bu devralma işlemi, Montferratlı Boniface II. İsaakios'un dul eşi Macaristanlı Margaret ile evlendiğinde tamamlandı.²

Mart 1204'te yapılan anlaşma, Bizans İmparatorluğunun paylaşılmasını da sağladı. Yeni seçilmiş olan imparator, Küçük Asya, Trakya ve bazı Ege adalarını alarak Latin Konstantinopolis İmparatorluğu olarak bilinecek olan idari yapıyı meydana getirecekti. Geriye kalan topraklar Venedikliler, Roma Kilisesi ve imparatorun vasalları arasında paylaştırılacaktı. 1204 yazında, Haçlı ordusu bölünmeyi uygulamak için Trakya ve Makedonya üzerine yürüdü ve Birinci Haçlı Seferi'nden sonra Suriye ve Filistin'de kurulanlardan farklı olarak, eski Bizans topraklarında bir dizi Latin devleti kuruldu. Teselya ve Makedonya'da Montferratlı Boniface, Selanik krallığını kurdu ve bunun için imparator Baldwin'e bağlılığını sunarken Tritli Renier, Philippopolis'i aldı. Peloponnes'de Champlitteli William tarafından Achaia Latin Prenslüğü kuruldu ve Atina, de la Rochelu Otto tarafından yönetilen ve başka bir Latin feodal siyasi yapı olan Atina ve Thebai Dükalığının merkezi oldu. Daha alt seviyedeki kişiler, ya Konstantinopolis'deki imparatorlardan ya da Selanik kralından alınan yaklaşık 600 küçük toprak parçasından birini aldı.³ Ganimetlerin önemli bir kısmı, filonun seferi sürdürmesini sağlayan Venedik'e gitti. Konstantinopolis, İtalyan Cumhuriyeti ve İmparator Baldwin arasında bölünmüştü; Baldwin, Büyük Saray ve Blaherne Sarayı da dahil olmak üzere payın büyük bir kısmını aldı ancak Venedikliler Ayasofya'yı ve Haçlı boyunca uzanan boyutları büyümüş olan bir ticaret bölgesini aldı. Ayrıca Cenevizli ve Pisalı rakiplerinin impara-

² Powell, 2004, s. 163-6; Registers of Innocent III, Andrea, 2000, 140-4 içinde; Villehardouin, 2008, s. 62-3, 69-81; Robert of Clari, 1936, s. 91-2, 116-18; Choniates, 1984, s. 329; Lock, 1995, s. 40-5.

³ Villehardouin, 2008, s. 82, 87-9; Lurier, 1964, s. 108-11; Lock, 1995, s. 45-51, 142-55.

torluğun ticaretinden dışlanmasını sağladılar. Venedikliler, Konstantinopolis'in dışında, İyonya Adaları'nda ve Dalmaçya kıyılarında, Andros'ta ve Ege'de Euboea'nın bir bölümünde kendileri için yer edindiler. En büyük ödülleri, Ağustos 1204'te Montferratlı Boniface'den satın aldıkları ancak tamamen kontrolleri altına almak için 14 yıl boyunca öfkeli Cenevizlilerle savaşmak zorunda kalacakları Girit adasıydı.⁴

Toprak gaspı, aynen 1099'da Kudüs ve Antakya'da meydana gelene benzer bir şekilde, dini bir devralmayla paralel olarak gerçekleşti. Mart 1204 antlaşması, bir imparatorun yanı sıra Bizans'ın görevdeki patriği X. John Kamateros'un iddialarını göz ardı ederek, Konstantinopolis'e yeni bir patriğin seçilmesini sağlamıştı. İmparator, Franklar arasından seçildiğinden, hiç de şaşırtıcı olmayacağı üzere patriği de Venedikliler, kendi halklarından biri olan Tommaso Morosini'yi fiilen seçtiler. III. Innocent kilisenin temayüllerine uygun olmayan seçimden büyük ölçüde rahatsız oldu ancak isteksizce de olsa bu seçimi onayladı. Yeni Latin yönetim hiyerarşisi eyaletlere kadar genişletildi. Bizans piskoposlarının yerini Latinler aldı: Atina'da Niketas Choniates'in kardeşi Mihail'in yerine bir Fransız olan Berard geçti.⁵

Bu devralma süreci 1204'ün sonlarında ve 1205'in başlarında devam ederken, oldukça az bir dirençle karşılaştı. Şimdi onları yöneten, kudretli ve yenilmez bir güç olarak görülen Batı Avrupalılar karşısında Konstantinopolis sakinlerinin çoğu, ilk başta yeni düzende kendi kaderlerini çizmeye hazır görünüyorlardı. Kendi liderleri III. Aleksios Angelos, V. Aleksios Mourtzouphlos, patrik X. John Kamateros ve çok sayıda soylu ve bürokrat onları terk edip şehirden ayrılmıştı. Latinlerin kontrolü ele geçirmiş olduğu netlik kazandığında, bazı Bizanslılar açıkça Montferratlı Boniface'i yeni imparator olarak selamladılar ve Flanderslı Baldwin Ayasofya'da

⁴ Nicol, 1988b, s. 148-65; Day, 1988, s. 35-6; Madden, 2003, s. 184-90; Angold, 2003, s. 51-7.

⁵ Registers of Innocent III, Andrea, 2000, s. 137-8 içinde; Lock, 1995, s. 205-9.

taç giydiğinde, bir grup Bizanslı onu alkışlamak için oradaki kalabalık arasında yerlerini almışlardı. Yeni yöneticiler, Baldwin'ın taç giyme törenini mümkün olduğunca geçmişteki Bizans imparatorlarının tac giyme törenlerini örnek alarak, bir süreklilik duygusu geliştirmek için ellerinden gelenin en iyisini yaptılar. Halkın çoğunu yeni imparatorun meşruiyetine ikna etmeyi başarmış gibi görünüyorlar. Kısa bir süre sonra, V. Aleksios esir alınıp zincirlenmiş bir şekilde Konstantinopolis'e getirildiğinde, Theodosius'un sütunundan atılarak infaz edilmek için götürülürken, sokaklarda bir zamanlar tebaası olanlar tarafından yuhalanıp alay edildi. Latin imparatoru olarak Baldwin halefi olan kardeşi Flanderslı Henry'ye (1206-16), yönetim kademesinde ve orduda görevler vererek Bizanslıları kendi rejimine entegre etti.⁶

Başlangıçta imparatorluğun birçok eyaletinde benzer bir direniş eksikliği vardı. 1204 yazında İmparator Baldwin ordusuyla Selanik'e doğru ilerlediğinde, halk onu karşılamak için akın etmiş ve onu imparator olarak kabul etmişti. Tritli Renier 120 şövalyeyle birlikte ona tahsis edilen Filipopolis'i devralmak için şehre geldiğinde halk buna çok sevindi çünkü sonunda Bulgar akınlarına karşı biraz korumaları olacaktı. Montferratlı Boniface, kendisine eşlik eden ve düzenlemeleri dikkatle yapan bazı Bizanslılar sayesinde Teselya'da benzer bir karşılamayı tecrübe etti. Champlitteli William, Mora'yı fethederken bazı yerel Bizans *arkon*larından yardım aldı.⁷ Niketas Choniates ve onun bürokrat arkadaşları, Konstantinopolis'ten Trakya kırsalına kaçtıklarında sıcak bir şekilde karşılanmadılar. Bir zamanlar onlara hükmeden ve vergilerini toplayanların şimdi yoksulluk ve sefaletе düşmüş olmasına sevinen yerel halkın küçümsemesine maruz kaldılar ve alay konusu oldular. İmparatorluğu felakete sürükleyen bu yaşlı başlı, eğitim sahibi seçkinler tamâmen gözden

⁶ Gunther of Pairis, 1997, s. 107-8, 115; Robert of Clari, 1936, s. 117; Akropolites, 2007, s. 153; Shawcross, 2012, s. 184-93; Van Tricht, 2011, s. 32-6, 61-95.

⁷ Villehardouin, 2008, s. 84; Robert of Clari, 1936, s. 118-19; Choniates, 1984, s. 329-30; Lurier, 1964, s. 109, 112.

düşmüştü.⁸ Yeni Latin derebeylikleri tesis edildikten sonra, pek çok *arkon* değişime oldukça kolay uyum sağladı, sadece efendilerini değiştirip aynı toprakları ellerinde tuttular. Dini meselelerde de büyük bir değişiklik olmadı. Bizanslı piskoposların yerini Latin piskoposlar almış olmasına ve Greklerin Latin Kilisesi'ni desteklemek için vergi ödemeye zorlanmasına rağmen, kilise düzeyinde herhangi bir değişiklik yapılmadı ve taşradaki Bizanslılar her zaman yaptıkları gibi kendi kiliselerinde ibadet etmeye devam ettiler.⁹

Böylece, Konstantinopolis'in yağmalanmasından hemen sonraki aylarda, Bizans'ı bu kadar uzun süre ayakta tutan ideolojinin, diğer pek çok şeyle birlikte tamamen ortadan kaldırıldığı ve imparatorluğun tüm topraklarının daha geniş ölçekli Batı Hıristiyanlığına dahil olması pekâlâ mümkün olabilirdi. Aslında bu olmadı ve Bizans İmparatorluğu, Dördüncü Haçlı Seferi karşısında kaybettikten yaklaşık 57 yıl sonra Konstantinopolis'i geri alacak ve yeniden canlanacaktı. Bu yeniden canlanma, radikal bir yenilenme ile muhafazakâr bir tahkimatın garip bir bileşimi sayesinde gerçekleşti.

Bazı bölgelerde Latin hâkimiyeti pasif bir şekilde kabul edilirken, imparatorlukla bağlantısı olan yerel bir arkonun liderlik sağladığı bazı bölgelerde direniş gözlemlendi. Korinthos'ta, hem Champlitteli William hem de Montferratlı Boniface'in ilerlemeleri, kasabayı ve oradaki kaleyi görünüşte kayınpederi firari III. Aleksios Angelos adına tutan Leo Sgouros tarafından engellenmişti.¹⁰ Sgouros'un direnişi bir meydan okumadan çok bir sıkıntı kaynağıydı. Korinthos'taki kaleye sıkışıp kalmıştı ve 1208'de orada öldü. Çok daha ciddi bir rakip, başlangıçta kendisine yeni rejimde bir yer edinmeyi umut edenlerden biri olan, III. Aleksios'un kuzeni Mihail Angelos'du. Montferratlı Boniface'in hizmetine girmiş ve 1204 sonbaharında markizin Trakya ve Makedonya'daki seferinde

⁸ Choniates, 1984, s. 326.

⁹ Jacoby, 1973, s. 885-9; Lock, 1995, s. 211-14.

¹⁰ Lurier, 1964, s. 111-12; Akropolites, 2007, s. 123-4; Choniates, 1984, s. 350; Villehardouin, 2008, s. 81.

ona eşlik etmiş ancak daha sonra onu aniden terk edip kuze-ye, Epiros'a yönelmişti. Bu bölge başlangıçta yapılan taksime göre Venedik'e tahsis edilmişti ancak cumhuriyet yalnızca kıyı kentleri olan Dyrrachion ve Ragusa'nın kontrolünü ele geçirmişti. Bu sayede Angelos iç kesimlerdeki Arta kasabası-nı ele geçirebilmiş ve burada kendisini tüm bölgenin despotu veya hükümdarı olarak ilan etmişti.¹¹ Küçük Asya'da ise daha fazla direnişle karşılaşıldı. 1204 sonbaharında, bölgeyi kontrol altına almak ve Haçlılar arasında paylaştırmak için bir Latin kuvveti Boğaziçi'ni geçti: Nicaea, ele geçirmeleri için 120 şövalye gönderen Bloisli Louis'e vaat edilmişti. Nikome-deia savaşmadan ele geçirilmişti ancak daha sonra birlik, Nicea'da yerleşmiş olan III. Aleksios'un başka bir damadı Theodore Laskaris liderliğindeki güçlerle karşılaştı. Laska-ris olağanüstü yetenekleri olan bir general değildi ve o Aralık ayında kuvvetleri Latin kuvvetleri tarafından Poimamenon'da bozguna uğratıldı. Ancak o zamana kadar Latin imparatoru, Bulgaristan Çarı ile bir savaşa tutuşmuştu ve Küçük Asya'yı dize getirme projesini ertelemek zorunda kaldı.¹²

RESİM 13: Montferratlı Boniface'in kısa ömürlü olan Selanik Krallı-ğını savunmak için inşa edilen Platamonas Kalesi. 1218'de Epiroslu Theodoros Angelos'un eline geçti. (Fritz16/Shutterstock.com)

¹¹ Villehardouin, 2008, s. 81; Akropolites, 2007, s. 124; Nicol, 1957, s. 16.

¹² Villehardouin, 2008, s. 82, 84, 86; Choniates, 1984, s. 330-1; Akropolites, 2007, s. 118; Angold, 1975, s. 2-33.

Onlar için adeta talihin bir eseri olarak verilen bu ara sayesinde, İznik ve Arta'da Bizans'ın ardılı olan iki devlet ortaya çıktı ve hükümdarları imparatorluk unvanı üzerinde hak iddia etti. İznikli Theodore Laskaris'e, 1208'de Latin patriği Morosini'ye karşı atanan Konstantinopolis'in yeni Bizans patriği tarafından "Romalıların İmparatoru ve Otokratı" olarak taç giydirildi. Mihail Angelos'un kardeşi ve halefi olan Epiroslu Theodore ise, 1227'de Ohri başpiskoposunun yönetimindeki bir törende aynı adımı attı. Her ikisi de artık kendilerini 1204'ten önce Konstantinopolis'te hüküm süren Bizans imparatorlarının meşru halefi olarak görüyorlardı. Arta'daki din adamları, yöneticilerini "çeşitli imparatorların soyundan gelen" olarak selamladılar ve bu hususu pekiştirmek için onun unvanına Komnenos adını eklediler. İznik imparatoru, "majestelerinin atalarının... Yüzyıllar boyunca Konstantinopolis'e hâkim olduğunu" iddia etti.¹³ Nicaea ve Arta'daki saraylar, idarenin, memuriyetlerin ve imparatorluk hanedan ailesinin her detayında dikkatli bir şekilde Konstantinopolis'i örnek aldı. Hükümdarlarına, *Megalepifanestatos* (Büyük, En Yüce Görünen) ve *Paneutychestatos* (En Şanslı) gibi gösterişli unvanlar taşıyan ve geleneksel yüksek öğrenim sisteminde eğitim almış yetkililer tarafından tavsiyeler verildi. Bu memurlar, tıpkı geçmişlerinde II. İsaakios ve III. Aleksios'a yaptıkları gibi, kendi imparatorlarını öven gösterişli konuşmalar yaptılar. Onlara Babil'deki İsrailoğulları gibi yakında yeni Kudüs'e döneceklerini hatırlattılar.¹⁴

Bu süreklilik iddialarının hepsi çok iyiydi ama çok bariz iki kusura sahiptiler. Her şeyden önce, imparatorluğun 1203-4'te utanç verici bir şekilde gerçekleşen çöküşü ve yöneticilerinin Konstantinopolis'in savunması sırasında kor-

¹³ Akropolites, 2007, s. 119, 162-3; John III Vatatzes, 1984, s. 35; Stavridou-Zafraka, 2005, s. 316; Angelov, 2005, s. 293-4; Angold, 2003, s. 198-200; Nicol, 1957, s. 64-71; Langdon, 1994, s. 217-21.

¹⁴ Akropolites, 2007, s. 162; Chomatenos, 1891, s. 90, 99; Choniates, 1972, s. 170-5; Wilson, 1996, s. 218-22; Constantinides, 1982, s. 5-27; Angold, 1973, s. 29.

HARİTA 5: Konstantinopolis Latin İmparatorluğu ve onun ardılı devletler, y. 1215

kakça davranışları göz önüne alındığında, tamamen gözden düşmüş gibi görünen bir sistemi yeniden canlandırmak riskli olabilirdi. Sürgünler arasında da sistemi gerçekten eleştirenler bulunabilirdi. Nikiforos Blemmydes (1197-1272), “tahtta olanların kusurlu davranışını” Konstantinopolis’i Latinlerin eline teslim etmek şeklinde tanımlayıp onları suçladı ve Nicea’da iken tarih eserini revize edip tamamlayan Niketas Choniates de aşağı yukarı aynı şeyi söyledi. Eleştirilere hedef olanlar sadece bireysel manada yöneticiler değildi, aynı zamanda geleneksel Bizans ideolojisi ve bakış açısı da eleştirildi. Geçmişte “barbar” Latinleri olumsuz ifadeler kullanmak suretiyle onları sofistike ve kurnaz Bizanslılarla karşılaştırmak alışılmış bir şeyken, şimdi bu roller tersine dönmüştü. Atina’daki makamından azledilmiş olan başpiskopos Mihail Choniates çaresizlik içinde, Latinlerin meseleleri kendi aralarında düzenli bir şekilde tartışabilmelerine karşın, Bizanslıların öfkelerine hâkim olamadıklarını yazmıştı. Daha önceden görüldüğü üzere onun kardeşi Niketas, Bizans siyasi sistemini Batı ile karşılaştırıp sorgulayacak kadar ileri gitmiştir.¹⁵ İkinci olarak, imparatorluk unvanının hem İznik hükümdarı hem de Epiros hükümdarı tarafından benimsenmesi, kaçınılmaz olarak hangisinin gerçekte meşru imparator olduğu sorusunu gündeme getirecekti. Dahası, imparatorluk tahtı üzerinde hak iddia edenler sadece onlar değildi. III. Aleksios Angelos hâlâ hayattaydı ve o siyasi bir geri dönüş yapma peşindeyken, o sırada Trabzon’da I. Andronikos’un torunu kendisinin Romalıların gerçek imparatoru olduğunu iddia ediyordu. En büyük meydan okuma ise, Konstantinopolis’i ele geçirerek, onu diğerleri gibi basit bir hükümdardan daha fazla bir şey, yani onu bir Roma imparatoru yapan şeyin geleneksel vasıtasını elinde tutan Latin imparatoruydu.

¹⁵ Choniates, 1984, s. 225-6, 262, 322; Barker, 1957, s. 156; Angold, 1997, s. 314; Harris, 2000, s. 30-1; Angelov, 2007, s. 40-1; Wright, 2011, s. 70-2.

Bu kusurları ortadan kaldırmak için, sürgündeki saraylılar, bir taraftan geçmişle tam bir süreklilik iddiasında bulunurken ve yöneticilerinin gerçek imparator olma iddiasını faal bir şekilde dile getirirken, geleneksel Bizans ideolojisini kurnazca değiştirmek zorunda kaldılar. Bu süreç en açık şekilde Nicea sarayında, özel günlerde yapılan konuşmalarda gözlemlenebilir. Önceki uygulamanın tam tersine, bazı hatipler artık Bizanslılardan “Romalılar” olarak değil, geçmişte “putperestlik” çağrışımına sahip olan bir kelime olarak “Helenler” diye bahsetmeye başladılar. Bu muhtemelen Latinlerin Konstantinopolis’i ele geçirmesine ve bu zaferin Batı’nın üstünlüğünü gösterdiği iddiasına doğrudan bir hamleydi. Aksine, dillerini konuştukları eski Greklerin mirasçıları olarak Bizanslılar, Latinlerin hakkında hiçbir şey bilmedikleri bir incelik ve kültürü miras almışlardı. Niketas Choniates onların “güzellikten nefret eden” kişiler olduğunu ifşa etmek için, Batılıların nasıl klasik bronz heykelleri pervasız bir biçimde parçalayıp onları madeni para haline getirdiklerine bakmanın yeterli olduğunu iddia etti.¹⁶ Bir başka sapma ise Bizans’ın sadece başkentten ibaret olmayıp daha fazlası olduğunun kabul edilmesi idi. Geçmişte, eğitilmiş seçkinler, Konstantinopolis’in surlarının ötesinde herhangi bir şeyin varlığını çok nadiren kabul etmişti. Şimdi imparatorun bizzat kendisi, onu ikinci bir Atina olarak tanımlamak suretiyle Nicea’yı öven bir konuşma yapmıştı. 12. yüzyılın sonlarında Konstantinopolis ile eyaletler arasında büyüyen yabancılaştırma kesinlikle not edilmişti.¹⁷

Aynı zamanda Nicea’daki hatipler, hükümdarlarının imparatorluk unvanı iddiasını haklı çıkarırken ve Arta ile Trabzon’daki rakiplerinin iddialarını palavra olduğunu ileri sürerken bu düşüncelerini oldukça tiz bir sesle dillendiriyorlardı. Choniates, birbiriyle rekabet halindeki bu iddiaların yol açtığı “poliarşi”yi kınarken George Akropolites, “hiyerarşiyi, pro-

¹⁶ Choniates, 1984, s. 318-19, 358; Angelov, 2007, s. 95-8; Angelov, 2005, s. 300-3; Angold, 1975, s. 29-32; Constantinides, 1982, s. 20-1.

¹⁷ Foss, 1996, s. 123-63, at 137; Angelov, 2007, s. 97-8.

tokolü ya da birçok kadim gelenęi anlamadığı" için Epiroslu Mihail Angelos'la alay etmişti.¹⁸ Bunların içinde en tehlikeli rakip, Konstantinopolis'teki Latin imparatoruydu. III. Innocent, Theodoros Laskaris'e sert bir şekilde, Bizanslılar da dahil olmak üzere tüm Hristiyanların onurlandırması ve saygı duyması gereken hükümdarın, o olduğunu söylemişti.¹⁹ Bu iddiaya yanıt olarak, Nicea'daki hatiplerin elinde çok güçlü bir silah vardı: Latin birliklerinin Nisan 1204'te Konstantinopolis'i ele geçirdikleri zaman yaptıklarına dair hikâyeler.

Yağma, cinayet ve tecavüz olayları mutlaka vuku bulmuştu. Choniates, ailesiyle birlikte Konstantinopolis'ten kaçarken, engellemeyi başardığı bir tecavüz girişimine görgü tanığı olmuştu. Yeni doğan bebeklerin öldürüldüğüne, keşişlerin işkence gördüğüne ve rahibelerin ahlaksız bir biçimde saldırıya uğradığına dair iddialar mevcuttu.²⁰ Yine de bu tür eylemlerin muzaffer bir ordu tarafından fethedilen bir şehirde vuku bulması bir dereceye kadar beklenebilirdi. Nicea'daki propagandacıların elini güçlendiren şey, Haçlıların sözde dini bir amaçla çıktıkları sefer ile kiliselere ve kutsal yerlere yönelik davranışları arasındaki derin uçurumdur. Bir kalabalığın Ayasofya'ya girerek altın ve gümüş şamdanları, binlerce pound ağırlığındaki devasa bir *ciborium* (kutsal ekmek kabı) da dahil olmak üzere dini merasimler esnasında kullanılan kapları yağmalamaya başladığı bildirilmişti. Bu nesneler o kadar çok ve ağırdı ki, onları götürmek için katedrale eşek ve katır getirmişlerdi. Haliyle bu hayvanlar dışkılarını, pisliklerini ve idrarlarını kutsal mekânlara bırakmışlardı. Oradakilerden birinin kaygan mermer döşemede ayağı kaymış ve yanında götördüğü sivri uçlu metal nesnelerden birisinin üzerine kapaklanmış ve akan kanı yerde bir havuz oluşturmuştu. Yağmacıların kutsal mekâna bir fahişeyi getirdikleri ve cemaat ile mihrap bölümünü birbirinden ayı-

¹⁸ Choniates, 1984, s. 343; Akropolites, 2007, s. 162.

¹⁹ Papayianni, 2011, s. 159.

²⁰ Choniates, 1984, s. xiv-xv, 324-5; Mesarites, 1973, s. 46-7; Brand, 1968a, s. 269'daki tercüme.

ran paravanın arkasında, kilisenin en kutsal yeri olan *synthrononda* onu dans ettirdikleri iddia edilmişti. Başka bir grubun, geçmişte birçok imparatorun defnedildiği yer olan Kutsal Havariler Kilisesi'ne girdiği bildirildi. İmparator Justinian'ın mezarını açtılar. Aradan geçen 600 yıldan fazla bir süreye rağmen imparatorun cesedinin bozulmamış olduğunu fark ederek, onu kendi haline bıraktılar ancak lahitte bulunan değerli her şeyi aldılar. Diğer türbelerde ve kiliselerde de oradaki ikonaları yok ettiler ve mermerden yapılmış bir mihrap parçasını helâya çevirdiler. Kısacası, Bizanslıların kutsal saydığı her ne varsa ona saygısızlık etmiş ve bu şeylerin kutsallığını bozmuşlardı.²¹

Kuşkusuz bu anlatılanlarda abartı unsuru mevcuttu ama Bizanslıların anlattıkları, Nisan 1204'teki saldırıdan önce Haçlıların herhangi bir dini yapıya zarar vermemeye yemin ettiklerine dair Latin iddiasına rağmen, Batılı kaynaklar tarafından da doğrulanıyor.²² III. Innocent bu yaşananların haberini aldığı anda çileden çıktı:

İmparatorluk hazinelerini boşaltmak ve prensler ile sıradan halkın mallarını ganimet olarak yağmalamak onlara yetmemiş, bunun yerine, kilise hazinelerine ve daha da önemlisi bu kiliselerin sahip oldukları mallara el uzatmışlar, hatta mihraplardaki gümüş parçaları söküp parçalamış ve kendi aralarında paylaşmışlardı...²³

Latin bir yazar, I. Manuel'in kıymetli bir mermer levhanın altında gömülü olduğu Pantokrator İsa Kilisesi ve Manastırının, Ayasofya ve Kutsal Havariler Kiliselerinin başına gelene benzer bir kadere maruz kaldığını bildirdi. Haçlılar, kilisenin güvenlik amacıyla kırsal kesimden getirilen değerli eşyalar için bir depo olarak kullanıldığına dair raporlar almışlardı. Yağmacılara, kilisenin sahip olabileceği kutsal emanetleri ele geçirmeye kararlı olan bir başrahip ve iki

²¹ Choniates, 1984, s. 315, 357; Darrouzès, 1963, s. 81-2.

²² Robert of Clari, 1936, s. 92.

²³ Registers of Innocent III, Andrea, 2000, s. 166 içinde.

rahip de eşlik ediyordu. Başrahip, yakaladığı yaşlı bir Grek rahibi, kutsal emanetlerin nerede olduğunu açıklamadığı takdirde onu öldürmekle tehdit etti ve Gerçek Haç'ın bir parçası, İsa'nın kanının bir kısmı ve cüppesinin altına gizlenmiş diğer eşyalarla birlikte oradan ayrıldı. Bir grup Venedikli, Aziz Simon'un mezarının bulunduğu bir kiliseye nasıl girdiklerini ve azizin kemiklerini nasıl alıp götürdüklerini gururla anlatmışlardı.²⁴

Bunun gibi olaylar, Bizanslıların Haçlı ideali hakkında her zaman sahip oldukları şüpheleri doğruladı. Aziz Basileios'un öğretisini kendileri için başlangıç noktası olarak almış olan Bizanslılar, Papa gibi bir din adamının, Kudüs'ün kurtuluşu gibi değerli bir amaç için bile olsa, orduları nasıl örgütleyip sevk edebildiğini anlayamadılar. İşte şimdi yaşananlar onların bu korkularının kanıtıydı. Haçlı ideali ile Haçlıların Konstantinopolis'teki davranışları arasındaki uyumsuzluk üzerinde durdular. Haçlı yemini etmiş ve Müslümanlarla savaşmaya ant içmiş ama bunun yerine bir Hristiyan şehrini yağmalamış olanları hor gördüler. Selahaddin, 1187'de Kudüs'ü aldığı anda, mağlup düşmanlarına cömert bir şekilde davranmıştı. Choniates, "Latinler, İsa'yı seven ve onların din kardeşleri olan bizlere, kendilerine karşı herhangi bir suç işlemedikleri halde, ne kadar da farklı bir şekilde davrandılar" diye yakınmıştı. Kiliseleri yağmalamalarına gelince: "Omuzlarında Rab'bin haçını taşıyanların kutsal şeylere duydukları saygı işte böyleydi." İşin daha da kötüsü, kendi rahipleri onları bu şekilde davranmaya teşvik etmişti. Tam da devrilmiş gibi görüldüğü anda, Bizans İmparatorluğunun ideolojisi bu şekilde haklı çıkmış ve Latin Batı ideolojisinin ikiyüzlü bir sahtekârlık olduğu gösterilmişti. Latinler açıkça Konstantinopolis'i yönetmeye layık değillerdi ve şehri ne kadar erken bir tarihte gerçek bir Hristiyan imparatora teslim ederlerse o kadar iyiydi.²⁵ Bunlar gerçekten de sert

²⁴ Gunther of Pairis, 1997, s. 109-12; Perry, 2008, s. 89-121.

²⁵ Choniates, 1984, s. 316; Mesarites, 1973, s. 46-7; Brand, 1968a, s. 269'daki tercüme; Angold, 2003, s. 193-203.

sözlerdi ama güç dengesi aniden ve dramatik bir şekilde değişmeseydi, ellerinde kalacak tek şey de buydu.

Değişiklik zaten 1204'ün sonunda başlıyordu. Pek çok Bizanslı'nın Latin rejimine uyum sağlamaya hazır olma durumu, bunlardan birçoğunun yeni düzende kendilerine yer olmadığını keşfettiği için çok uzun sürmedi. III. Aleksios'a sadık kalmış olan bazı önde gelen Bizanslılar, ordularında ve hükümetlerinde mevki talep etmek için İmparator Baldwin ve Montferratlı Boniface'e başvurmuşlar ve elleri boş geri çevrildiklerinde rezil olmuşlardı.²⁶ Mora'daki taşra kiliseleri ayinlerini her zaman olduğu gibi Grekçe yapmaya devam edebilirken, her şeyin merkezi olan Konstantinopolis'te bu mümkün değildi. Yeni tesis edilmiş olan dini otoriteler, Bizans din adamlarından papanın ve yeni Venedik patriği Tommaso Morosini'nin otoritesini tanımalarını ve ayinlerde onların isimlerinin anılmasını talep ettiler. 1206'nın ikinci yarısında, John ve Nicholas Mesarites liderliğindeki Bizanslı din adamları ile Morosini ve papalık elçisi Santa Susanna Kardinal Benedict arasında bir dizi toplantı gerçekleşti. Bu toplantılarda bir anlaşmaya varılamadı ve tartışmalar Morosini'nin öfke içinde bağırmasıyla sona erdi: "Beni kabul etmelisiniz. İtaatsizsin ve size layık olduğunuz biçimde davranacağız!" Bizans din adamları daha sonra Papa III. Innocent'e bir mektup yazarak kendi patriklerine sahip olmalarına izin verilmesini talep ettiler. Bu talep karşısında herhangi bir cevap alamadılar ve 1213'te yeni bir papalık elçisi olan Pelagius, Morosini'nin tehdidini yerine getirdi ve Konstantinopolis'teki Ortodoks kiliselerini kapattı. Şehirde oturan Bizanslılar hemen ümitsizliğe kapılmadılar. Papa'ya bir mektup daha gönderdiler ve Kiliseler arasındaki farklılıkları tartışmak üzere bir konsilin toplanmasını ve bu arada Antakya ve Kudüs'te uzun süredir olduğu gibi Latin patriğinin yanına bir de Grek patriğinin atanmasını talep ettiler. Ayrıca Latin imparatoru Flanderslı Henry'ye de başvurdular. Henry kiliseleri yeniden açtı ancak hasar bir kez meydana gelmiş-

²⁶ Choniates, 1984, s. 335.

ti.²⁷ Latin hâkimiyetindeki tüm topraklarda, Bizanslılar Arta veya Nicaea'ya gitmeye başladı. Bunların arasında, 1206'da altı aylığına bir süreyle Konstantinopolis'e döndükten sonra Latinlerden ve "onların saçmalıklarından" kaçmak için İznik'e giden Niketas Choniates de vardı. Genç George Akropolites, 1233 yılında babası tarafından İznik'e gönderilmiş ve babası ölünce George da oradaki sarayda büyümüştü.²⁸ Latin İmparatorluğunun en basit ifadeyle Bizans İmparatorluğunun yerini alacağı hayali artık asla gerçekleştirilemeyecekti.

Bizanslıların hayal kırıklığına uğramasına paralel olarak Latin İmparatorluğu, kuruluşundan sonraki bir yıl içinde zayıflığını açıkça göstermeye başladı. Trakya'nın hoşnutsuz *arkonları*, Latin hükümdarlarına karşı ayaklanmış, Edirne şehrini ele geçirmiş ve yardımlarına geleceği yönünde söz veren Bulgaristan Çarı Kalojan ile temas kurmuşlardı. 1205 baharında Kalojan, Edirne'yi kuşatan İmparator Baldwin'le yüzleşmek için Kuman müttefikleriyle güneye doğru yürüdü. Ardından gelen savaşta Latinler, hızlı hareket eden Kuman atlı okçular tarafından tamamen alt edildi ve yaklaşık 300 şövalye öldürüldü. Baldwin'in kendisi esir alındı ve bir daha görülmemek üzere Bulgaristan'a götürüldü. Daha sonra ortalıkta dolaşan söylentilere göre, yavaş ve acı verici bir şekilde ölmesi için bir dağ geçidine atılmadan önce kolları ve bacakları kesilmişti. Ama yönetimi önce naip, sonra imparator olarak devralan Baldwin'in kardeşi Henry askeri durumu eski haline getirmeyi başardığı için Latin İmparatorluğu çökmedi. Ancak 1216'daki ölümünden sonra, Latin İmparatorluğu kısa süreli olarak tahtta oturan bir dizi imparatorun yönetiminde kaldı. Henry'nin halefi ve aynı zamanda kayınbiraderi olan Courtenayli Peter, Nisan 1217'de Roma'da taç giydi ancak karayoluyla Konstantinopolis'e yaptığı yolculuk esnasında Epiros hükümdarı Theodoros Angelos tarafından

²⁷ Mesarites, 1973, s. 52-61, 63-6; Akropolites, 2007, s. 154-5; Hussey, 1986, s. 189-92; Gill, 1979, s. 32-4, 39-40.

²⁸ Choniates, 1984, s. 348; Akropolites, 2007, s. 155, 189; Shawcross, 2011, s. 28; Angelov, 2007, s. 38-9. Jacoby, 2008, s. 53-73 ayrılmayan Bizanslılara dair örnekleri tartışır.

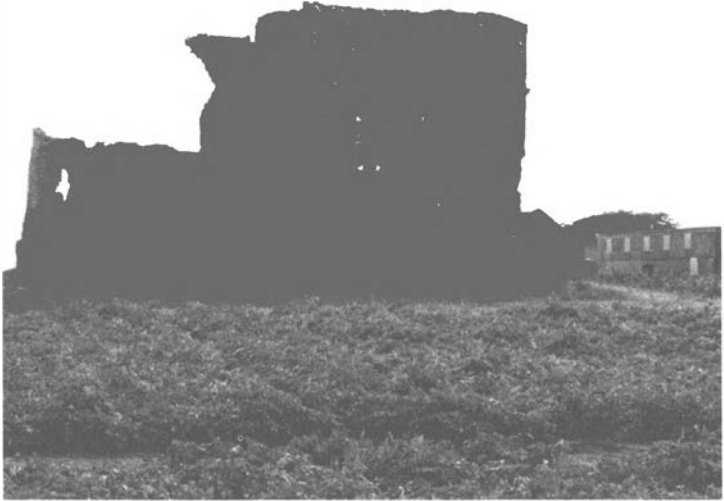
kaçırıldı ve Baldwin gibi o da bir daha asla görülmedi. Peter'in karısı Yolanda oğlu Courtenaylı Robert (1221-8) reşit yaşa ulaşana ve imparator olana kadar Konstantinopolis'te naip olarak hüküm sürdü. Kısa süren hükümdarlığı esnasında Robert, hem Bizans tebaasını hem de kendi Fransız şövalyelerini kendisinden uzaklaştırmayı başardı ve sonunda Roma'ya kaçtı. Onun halefi olan II. Baldwin (1228-61) tahta çıktığında sadece 11 yaşındaydı, bu nedenle 1237'ye kadar bir dizi naip imparatorluğu yönetmek zorunda kaldı.²⁹

Latin İmparatorluğu, beceriksiz liderliğin yanı sıra mali zayıflıktan da muzdaripti. Mart 1204'de yapılan anlaşma Latin imparatoruna, Bizanslı seleflerinin sahip olduğu toprakların yalnızca bir kısmını tahsis etmişti ve o, bunların hepsini hükmü altına almayı bile başaramamıştı. 1230'a gelindiğinde imparatorluk, Konstantinopolis'ten biraz daha fazlasını ve Boğaz boyunca uzanan küçük bir toprak şeridini kapsamaktaydı. Sonuç olarak, imparator, Bizans İmparatorluğu için ciddi bir güç olan önemli vergi gelirlerini elde edemedi ve sürekli olarak para sıkıntısı çekti. Vergi gelirinden mahrum kalan Latin imparatorları, Konstantinopolis şehrinde bulunan ve değerli olan her bir şeyden fayda sağlamaya çalıştılar. Altın ve gümüş bittiğinde, şehrin her yerinde bulunan klasik heykelleri eriterek bronz eşyalara el attılar. Bronz bittiğinde kurşundan yapılma şeylere el attılar ve II. Baldwin'in imparatorluk saraylarının çatılarındaki kurşun levhaları söküp hurda olarak sattılar.³⁰ Bir diğer gelir kaynağı da kutsal emanetlerin satışıydı. Bunların çoğu, Latin imparatoru onlardan herhangi bir kâr elde edemeden zaten çalınmıştı. Örneğin, 1205'te Edirne'de yaşanan yenilgiyi izleyen kargaşada, Büyük Saray'daki kutsal emanetlerin toplanmasından sorumlu olan bir İngiliz rahibin Gerçek Haçtan bir parça çaldığı ve onu Norfolk'taki Bromholm manastırına

²⁹ Villehardouin, 2008, s. 90, 94-7; Akropolites, 2007, s. 139-40; Choniates, 1984, s. 335-8, 353; Robert of Clari, 1936, s. 125-6; Lock, 1995, s. 60-6.

³⁰ Choniates, 1984, s. 357-62; Wolff, 1953, s. 150-1.

götürdüğü iddia ediliyor.³¹ Bununla birlikte bu kutsal emanetlerden, Latin rejimine bir miktar fayda sağlamaya yetecek kadar olanı kalmıştı. Vaftizci Yahya'nın başı ve diğer eşyalar, Konstantinopolis'in kuşatılmış savunucularına yardım çağrısında bulunma yetkisi verme karşılığında Soissons piskoposu Nivelon tarafından Fransa'ya götürüldü. 1237'de II. Baldwin, Dikenli Taç'ı 13.134 altın karşılığında Venedikli bir tüccara rehin verdi. Bu borcun ödenemeyeceği anlaşıldığı zaman, borcu üstlenen Fransa kralı IX. Louis'in (1226-70) adamları bu kutsal emaneti aldı ve ona ev sahipliği yapması için inşa edilen Sainte-Chapelle'e yerleştirilmek üzere Paris'e götürdü.³²

RESİM 14: İngiltere'nin Norfolk kentindeki Bromholm manastırı, Konstantinopolis'ten alındığı iddia edilen Gerçek Haç parçasının Reformasyon'a kadar korunduğu yer. (Yazar)

³¹ Gunther of Pairis, 1997, s. 125-7; 'Deeds of the Bishops of Halberstadt' and Ralph of Coggeshall, Andrea, 2000, s. 262, 288-90 içinde.

³² Anonymous of Soissons, Andrea, 2000, s. 236 içinde; Matthew Paris, 1872-83, iv. 75-6; Wolff, 1954, s. 52-3. Bkz. Jacoby, 2005, s. 195-214 Latinlerin yönetimi altındaki Konstantinopolis'in iddia edildiği kadar fakir olmadığına dair argümanlar için.

İmparatorluk sendelerken, diğer bölgelerde Latin hâkimiyeti daha başarılı oluyordu ve imparatorlar yardım için buralara bakmış olabilirdi. Mora'daki Achaia Prensliği müreffeh ve istikrarlı bir devlet haline geldi. Adeta bir çizgi halinde uzanan ve özenle inşa edilmiş kaleler silsilesi ve yerel Yunan nüfusuna karşı takip edilen zeki yaklaşım politikası sayesinde, prenslik on beşinci yüzyıla kadar varlığını sürdürdü ancak hiçbir zaman uzaktaki Konstantinopolis'i savunacak kadar güçlü olamadı. Bunların en kalıcı olanı ise kimi bölgelerde 18. yüzyılın sonlarına kadar süren Venedik idaresiydi. Venedik Cumhuriyetinin uhdesindeki İyon adaları, Girit ve Ege'deki bir dizi kasaba ve ada, Konstantinopolis'in kazançlı ticaretinde basamak taşları olarak Venedik'e hizmet etmek için ideal üslerdi. Venedik, Konstantinopolis'in fethinden kesinlikle en çok yararlanan taraf olarak görünüyordu ve Hipodrom'dan alınan ve San Marco Kilisesi'nin dışına bir ganimet olarak dikilen dört bronz at bunun güçlü bir simgesi idi.³³ O zamanlar Venediklilerin Latin İmparatorluğunu desteklemek için ellerinden gelen her şeyi yapmaları beklenebilirdi: 1231'de yeni naip Brienneli John'u Konstantinopolis'e taşıyan ve Boğaz'da devriye gezerek İznik imparatorunu bölgeden uzak tutan, onların gemileriydi. Buna rağmen, Konstantinopolis ile ticaret artık eskisi kadar kazançlı değildi. Nüfusun azalması, Bizans saray hiyerarşisinin ortadan kalkması ve Moğolların yayılmasının bir neticesi olarak Karadeniz ticaretinin kesintiye uğraması, Venedikliler Latin Konstantinopolis'i savunurken, onun uzun süreli varlığının cumhuriyetin ticari refahı için gerekli olmadığı anlamına geliyordu.³⁴ Dahası, Venedik yalnızca denizde güçlüydü ve karada hiçbir zaman büyük ölçekli bir askeri yardım sağlamadı.

Bu nedenle Latin imparatorları, Latin şövalyelerinin Haçlı yemini edip onları kurtarmaya geleceği umuduyla, yardım

³³ Borelli ve Toniato, 1979, s. 127-36.

³⁴ Nicol, 1988a, s. 167-72; Robbert, 1995, s. 53-7. Kaarşıt bir bakış için, bkz. Jacoby, 2001, s. 181-204.

için yönlerini batıya dönmek zorunda kaldılar. Ne de olsa, III. Innocent ve onun ardılları, Konstantinopolis'i tekrardan almaya yönelik herhangi bir Bizans girişimine karşı şehri savunmanın, Kutsal Topraklar'a yapılan Haçlı seferleri esnasında kazanılacak olan kefaretin aynısına vesile olacağını açıkça belirtmişlerdi.³⁵ On üçüncü yüzyılın başlarında birçok şövalyenin bu çağrıya yanıt vereceğini ummak için iyi nedenler vardı. Kudüs Krallığına yönelik tehdit, Eyyubi hanedanı arasındaki süreklilik arz eden güç mücadeleleri nedeniyle büyük ölçüde azalmıştı. 1217'de bir filo, Dördüncü Haçlı Seferi'nin ihmal ettiği şeyi yani Mısır'ı fethetmek hususunda başarılı olmak umuduyla Acre'dan yola çıktı. Bu Beşinci Haçlı Seferi başarılı olmadı: Damietta'yı almak için yıllarca uğraştı ve burayı aldıktan kısa bir süre sonra ise geri çekilmek zorunda kaldı. Durum böyle bile olsa, bu sırada saldırıya geçenler Hristiyanlardı. 1228'de, Barbarossa'nın torunu ve Germen imparatoru olan II. Frederick (1220-50), Altıncı Haçlı Seferi için Kutsal Topraklara yelken açtı. 1229'da Mısır sultanı ile imzaladığı Yafa Antlaşması ile Kudüs'ün yeniden Hristiyan hâkimiyetine geçmesini sağladı. Doğu'dan da güzel haberler gelmekteydi. Cengiz Han'ın Moğol ordusu 1219-21'de İran'ı istila etmişti ve birçok kişi Moğolların İslam'a karşı yapılan savaşta güçlü bir müttefik olacağını umuyordu. Bu iklimde, Latin İmparatorluğu için bir Haçlı gayreti mevcuttu. Hatta o kadar ki, 1205'te III. Innocent, Konstantinopolis'e çok fazla Haçlının gitmesinden ve Kutsal Toprakları korumak için yeterince asker bulamayacağından endişelendi. Hatta Latin imparatorunun hizmetine girmek için Filistin'den ayrılan şövalyeler bile vardı. 1230'ların sonları gibi geç bir tarihte, Papa IX. Gregory (1227-41) Haçlıları Latin İmparatorluğuna yardım etmeye çağıran bir bildiri yayınladı ve II. Baldwin, oradaki askeri garnizonu desteklemek için Batı Avrupa'dan Konstantinopolis'e dönen bir birliğe liderlik edebildi.³⁶

³⁵ Registers of Innocent III, Andrea, 2000, s. 114 içinde.

³⁶ Registers of Innocent III, Andrea, 2000, s. 163-6 içinde; Villehardou-

Ama bu olumlu gelişmeler maalesef uzun sürmedi. 23 Ağustos 1244'te Kudüs, Moğolların önünden kaçıp mülteci olarak İran'ın batısına giden Türkler olan Harezmli paralı askerler tarafından yeniden ele geçirildi. Daha da kötüsü, aynı yıl 17 Ekim'de, Eyyubiler arasındaki bir kan davasında hasım gruplardan birisiyle güçlerini birleştiren Latinlerin, La Forbie Muharebesi'nde diğer grup tarafından ağır bir şekilde mağlup edilmiş olmasıydı. Bu muharebeye katılan Tapınak Şövalyeleri ile Rodos Şövalyelerinin neredeyse tamamı yok edildi ve bu yenilgi, 1191'den beri gerçekleşen Kudüs Krallığının kademeli olarak yeniden inşasının çöküşüne işaret etti. Buna bir yanıt olarak Fransız IX. Louis Haçlı yemini etti ve 1249'da Mısır'a yapılan başka bir saldırıda Yedinci Haçlı Seferi'ne liderlik etti. Sefer başlangıçta başarı kaydetti ve hızla Damietta'yı ele geçirdi ancak Louis'in ordusu Mansourah'tan geri çekilmeye ve sonunda teslim olmaya zorlandığında bu sefer bir felaketle sonuçlandı. Bu Haçlı seferi, son Eyyubi hükümdarı Turanşah'ın suikasta kurban gittiği ve onun yerine bir dizi militarizm yanlısı ve saldırgan Memlûk sultanının geldiği Mayıs 1250 darbesinin de dolaylı olarak sebebiydi. Louis'in daha sonra Kutsal Topraklarda kalması, buradaki savunmayı güçlendirmeye yardımcı oldu ancak Doğu'daki Latin varlığının yok olması bir kez daha belirgin bir olasılıktı. Hiç kimse Latin İmparatorluğunu savunmanın Kudüs'ü savunmak kadar değerli olduğunu düşünmeye bir anda karar vermedi. Takınılan tutumdaki değişiklik kısmen Doğu'daki değişen durumun bir sonucuydu ama aynı zamanda muhtemelen on üçüncü yüzyıl papalarının Müslümanlar yerine Batı Avrupa'daki Hristiyanlara karşı Haçlı seferleri düzenleme eğilimine bir tepkiydi. Hatta bazı çevrelerde Bizanslılar lehine olacak şekilde, Bizanslıları papalık makamının saldırgan tutumunun kurbanları olarak gören bir görüş akımı bile vardı. İşte bu gelişmelerin ışığında,

in, 2008, s. 85; Robert of Auxerre, 1882, s. 269; Akropolites, 2007, s. 203-4; Matthew Paris, 1872-83, iii. 469-70; Spence, 1979, s. 171, 173; Chrissis, 2010, s. 128-36; Chrissis, 2013, s. 8.

pek çok Batılı şövalye Papa'nın, Kutsal Toprakları savunmak haricinde başka bir amaç için yaptığı savaş çağrısına yanıt vermeyi reddetti. 1239'da, Cornwall Dükü Richard bir Haçlı seferi planlarken, papa onlara, kendisinin ve takipçilerinin, Konstantinopolis'in savunması için kullanılabilecek parasal bir ödeme yaparak Haçlı yeminlerini değiştirmelerini önerdi. Müstakbel Haçlılar, "dürüst yeminleri Roma Kilisesi'nin itirazlarıyla engellenerek Yunanistan ya da İtalya'da Hristiyan kanı dökmeye yönelmesin diye" Northampton'da yalnızca Kutsal Topraklara gideceklerine dair ciddi bir yemin ederek karşılık verdiler. Latin imparatoru II. Baldwin, destek toplamak için 1244-8'de tekrar Avrupa'yı gezdiğinde, çok soğuk bir şekilde karşılandı. Örnek bir Haçlı askeri olan, Fransa kralı IX. Louis bile, Baldwin'e yardım amacıyla vaat ettiği 300 şövalyeden oluşan birliği göndermekten kaçınmak amacıyla içinde bulunduğu yoksulluğu ileri sürerek bağışlanmasını istemişti. Bu nedenle, Latin imparatorlarının kendi savunma masraflarını karşılayamaması, Batı'dan gelip onlara yardım etmeye istekli gönüllülerin olmamasıyla daha da arttı.³⁷

Latin İmparatorluğunun zayıflığı, Konstantinopolis'i geri alabilecekleri ve böylece Bizans imparatoru olma iddialarını haklı çıkarabilecekleri konusunda İznik ve Epiros hükümdarlarına umut verdi. İlk başta yarışı Epiros kazanacakmış gibi göründü. 1215'te iktidara geldiği andan itibaren, Epiros hükümdarı Theodore Angelos topraklarını doğuya doğru genişletmeye kararlıydı ve kendisi için ilk hedef olarak Selanik'in ele geçirilmesini belirledi. Montferrathlı Boniface tarafından kurulan krallık zaten zayıf durumdaydı. Markinin kendisi 1207'de Bulgarlara karşı savaşta ölmüş ve Selanik'i küçük oğlu Demetrius'a bırakmıştı. Latin imparatoru Flandersli Henry, genç Demetrius'u koruması altına aldı ve ona kral olarak taç giydirdi ve papa, onun sallantıda olan krallığına yardım getirmek için bir Haçlı seferi çağrısında bu-

³⁷ Matthew Paris, 1872-83, iii. 620, iv. 625-6; Joinville, 2008, s. 179-80; Barber, 1989, s. 116-18, 123-4; Chrissis, 2013, s. 77-8, 156-7.

lundu.³⁸ Ancak zayıf ve bölünmüş durumda kalmaya devam etti ve 1224'te Theodore'un birlikleri Selanik üzerine yürüdü. Sonraki yıllarda, şimdiki İmparator Theodore, kuvvetlerini Konstantinopolis'in surlarına kadar getirdi ve nihai amacına yakında ulaşacakmış gibi görünüyordu. Daha sonra 1230'da Theodore, Bulgar hükümdarı II. John Asen (1218-41) ile savaşa tutuştu ve onun Bulgaristan'ı işgal girişimi, Klokotnitsa Savaşı'nda onun yenilmesi ve yakalanmasıyla sonuçlandı. Sonrasında, Epiros'un çoğu Bulgarlar tarafından istila edildi ve Epiros yöneticilerinin Konstantinopolis'i geri alma emelleri, İznik'teki rakiplerini fazlasıyla memnun edecek şekilde yok olup gitti.³⁹

1230'dan sonra Latin İmparatorluğu'na karşı yürütülen sefer Nicea'dan başlamıştı. I. Theodoros Laskaris'in (1208-21) hükümdarlığı sırasında, bu küçük prenslik var olma mücadelesi veriyordu ve yenilmez Flandersli Henry'nin bir dizi saldırısını göğüslemek zorunda kaldı. Doğu sınırında ise Theodore, görünüşte sultanın İkonion'daki sarayında misafir olan gezgin III. Aleksios Angelos adına 1211 baharında İznik topraklarını işgal eden Selçuklu Türkleri ile mücadele etmek zorunda kaldı. Theodoros'un Menderes üzerindeki Antiohia'da Selçuklulara karşı kazandığı zafer bu tehdidi sona erdirdi ve III. Aleksios'u tutsak olarak ele geçirdi. Hayatının geri kalanını hapiste geçirecek olan kayınpederine hiç nezaket göstermedi. III. Aleksios'un Konstantinopolis'i Latinlere teslim etmedeki rolünün 'unutulmuş ya da affedilmiş olması muhtemel değildir.

Nicea başarısının asıl mimarı, Theodoros'un damadı ve halefi olan ve daha sonra Ortodoks Kilisesi tarafından aziz ilan edilecek olan ve onun adına bir bayramın hâlâ her sene 4 Kasım'da kutlandığı, olağanüstü bir hükümdar olan III. İoannis Vatatzis'ti (1221-54). İoannis, kesinlikle çok başarılı bir general olmasına rağmen artık ölmüş olan Flandersli Henry

³⁸ Villehardouin, 2008, s. 133-5; Choniates, 1984, s. 349; Robert of Clari, 1936, s. 127; Henri of Valenciennes, 1948, s. 79; Chrissis, 2013, s. 69-76.

³⁹ Akropolites, 2007, s. 162, 178-80; Nicol, 1957, s. 47-75, 102-12.

ile yüzleşmek zorunda kalmadığı için şanslıydı. 1225'te Po-imamenon'da bir Latin ordusuyla karşılaştı ve bozguna uğrattı, bunun ardından Küçük Asya'nın hâlâ Latinlerin elinde olan birkaç bölgesini işgal edebildi ve Midilli, Sakız ve Sisam adalarını ele geçirebildi. Çok geçmeden III. İoannis, Nicea'nın gücünü Küçük Asya'nın ötesine genişletti. 1235'te Bulgarlarla bir ittifak yaparak, kuvvetlerini Çanakale Boğazı'ndan Avrupa'ya geçirmek suretiyle müşterek yapılan Konstantinopolis kuşatmasına katılmayı başardı. Bu ittifak kısa bir süre sonra bozuldu ancak John'a stratejik açıdan hayati öneme sahip olan ve Avrupa'ya açılan bir köprübaşı olan Gelibolu kasabasını bıraktı ve Papa IX. Gregory'yi etrafı kuşatılmış olan Latin İmparatorluğu için yardım çağrısında bulunmaya sevk etti. II. Baldwin'in aldığı yardıma rağmen, 1246'da III. İoannis Selanik'i ve Güney Balkanlar'ın büyük bir bölümünü fethetti.

III. İoannis'in başarısındaki tek bileşen askeri zekâ değildi. Halefi olduğunu iddia ettiği önceki imparatorlar gibi o da, her ne kadar önceki imparatorların kullanıldıklarına göre bazı ince farklılıklara sahip olsa da, hatırı sayılır bir zenginlik, kurnaz diplomasi ile sert ve keskin bir ideolojiyi kullandı. Zenginlik söz konusu olduğunda, İoannis'in gelir kaynakları Komninos ve Angelos imparatorlarından oldukça farklıydı. Konstantinopolis'e sahip olmadığı için ve başkentin antrepo ticaretinden elde edilen *Kommerkion*'u diğer gelirleri toplayamadı ve sahip olduğu bölge göreceli olarak daha küçük olduğu için buralardan toplanan vergilerde buna bağlı olarak daha küçük meblağlarda olacaktı. Öte yandan, bölgedeki en verimli alanlardan birine, yani Küçük Asya'nın batı kıyılarına ve özellikle çok miktarda mısır, zeytinyağı, meyve ve şarap üretilen Menderes vadisine sahip olduğu için şanslıydı. John bu varlıklardan en iyi şekilde yararlanmak için elinden gelenin en iyisini yaptı, imparatorluk mülklerini geliştirdi ve tarımsal üretimi artırmak için bölgeye mülteci çiftçileri iskân etti. Onun saltanatı sırasın-

da bölgeden elde edilen üretim fazlası buğday, İkonion'daki Selçuklu sultanlığına ihraç edildi. Dahası, İznik İmparatorluğunun derli toplu biçimdeki toprakları, iç ticaretini devam ettirmek için İtalyan deniz cumhuriyetlerine ihtiyaç duymuyordu. İoannis, hükümdarlığı sırasında onlarla hiçbir ticari anlaşma yapmadı ve hatta tebaasının yabancı tüccarlardan lüks mallar satın almasını yasaklayan bir yasa çıkardı. Bu politika köken itibarıyla etik olabilirdi ancak bu politikanın hedefinin, III. İoannis'in Girit adasını ellerinden almayı umduğu ve Konstantinopolis Latin İmparatorluğunun başlıca dayanağı olan Venediklilere yönelik olduğu kesindi.⁴⁰ Bu sağduyulu politikalar, İznik İmparatorluğunun zenginleşmesine olanak sağladı ve İoannis de bu serveti selefleri gibi kullandı. Daha düşük altın içeriğine sahip olmasına rağmen II. İoannis Komninos'un kilerin tıpatıp aynısı olan ve geçmişle sürekliliğin görsel bir simgesi olan altın sikkeler bastırdı. 1241'de büyük bir Kuman atlı okçu grubunu istihdam etmesi gibi, bu serveti en iyi paralı asker birlikleri satın almak için de kullandı.⁴¹

İoannis, gerçek Roma imparatoru olduğunu iddia ettiği için, geleneksel Bizans ideolojisini dile getirmek zorunda kaldı ve bunu hiçbir yerde 1237'de Papa IX. Gregory'ye gönderdiği mektupta olduğu kadar keskin bir şekilde yapmadı. İmparatorluk tahtının, eski *Translatio Imperii* doktrini uyarınca Büyük Konstantin tarafından Bizanslılara verildiğini ilan etti. Ancak bu mektup, aynı inanç maddelerinin nazik bir şekilde yeniden iddia edilişi değildi ve yazıldığı zamanların ruhunu yansıtıyordu. Gregory'nin yeni bir Haçlı seferi düzenlemeyi planladığını duymuş olan İoannis, oldukça alaycı bir şekilde, bu sefere katılacak olanların ilk amacının Konstantinopolis'i ele geçiren dinsiz Latinlerden intikam almak olup olmayacağını sordu. Nicea'da Bizans ideolojisinde

⁴⁰ Gregoras, 1973-2007, i. 84-5; Angold, 1975, s. 102-9, 113-14; Angelov, 2005, s. 295.

⁴¹ Akropolites, 2007, s. 215; Angold, 1975, s. 117-20; Laiou and Morrison, 2007, s. 216.

meydana gelen ince değişiklikleri de dile getirmek suretiyle, Bizanslılardan bir noktada Grekler olarak söz etti.⁴² Buna rağmen, mektuba yayılan misyon ve sağduyu duygusu, John'un başarısında rol oynamış olması gereken uyumlu propaganda kampanyasını yansıtır.

Nihayet iş diplomasiye geldiğinde, İoannis de diplomasi ağını seleflerinin yaptığı gibi oldukça geniş bir alanda örmüştü. Selefleri gibi o da Roma ile olan ayrılığın ortadan kaldırılmasının imparatorluğun gelecekteki güvenliği için gerekli olduğunu anlamıştı. Papa IX. Gregory ile müzakarelere girdi ve 1234 baharında bazı Fransisken rahipleri, onun Smyrna yakınlarındaki Nymphaion sarayına geldi. Bu toplantıda herhangi bir anlaşmaya varılamadı ve görüşmelerin kesilmesinin ardından papa, Batılı Hristiyanları Nicea hükümdarına karşı Konstantinopolis'i savunmaya çağırdı.⁴³ Papa tarafından geri çevrilen III. İoannis yüzünü, düşmanı olan batı imparatoru II. Frederick'e döndü ve 1244'te Frederick'in gayri meşru kızı Constance ile evlendi. Batı'da ve Haçlı devletlerinde, batı imparatorunun bir bölücüyle ittifak yapmasına karşı büyük bir öfke vardı ancak Frederick'in kendisi papa tarafından aforoz edildiğinden, iki hükümdarın bir araya gelmesi doğaldı.⁴⁴ Doğuda, İoannis'in elçileri, 1253'te Moğol hanı Möngke'nin (1251-9) Karakurum'daki sarayına ulaşabilmek için yüzlerce mil yol kat ettiler. O zamana kadar Moğollar hem Hristiyan hem de Müslüman dünya için terör estirmişti ancak III. İoannis onların doğrudan tehdidi altında değildi. Nitekim 1243'te İkonion'daki Selçuklu Türklerini ezerek doğu sınırına yönelik tehdidi ortadan kaldırmışlardı. Karakurum'da nelerin tartışıldığına dair bir kayıt

⁴² John III Vatatzes, 1984, s. 35-6; Papayianni, 2011, s. 162; Angelov, 2005, s. 302.

⁴³ Matthew Paris, 1872-83, iii. 469-70; Hussey, 1986, s. 211-19; Gill, 1979, s. 62-96; Langdon, 1994, s. 223-8, Spence, 1979, s. 167-8; Chrisis, 2013, s. 93-9.

⁴⁴ Gregoras, 1973-2007, i. 85-6; Rothelin Continuation of the History of William of Tyre, Shirley, 1999, s. 59 içinde; Matthew Paris, 1872-83, iv. 299, 357, 453; Pachymeres, 1984-2000, i. 244-5.

yoktur ancak daha sonra halefleri tarafından sürdürülecek olan dostane temasların III. İoannis tarafından başlatıldığı anlaşılıyor. II. Frederick ve Moğollarla olan bu ilişkilerinde o, papanın önderliğindeki hasım Latin bloğunun çok ötesine geçiyordu.⁴⁵

İoannis'in diplomatik dokümanları geniş olsa da, onun amaçları kaçınılmaz olarak seleflerinininkinden daha mütevazıydı. En başta hayatta kalma ve Konstantinopolis'in geri alınması onun ana endişeleriydi ve onu 1234'te Bulgaristan ile ittifak yapmaya iten de işte buydu.⁴⁶ Yine de arada sırada, statüsünün daha geniş çapta tanınması hususuna seleflerinin gösterdiği aynı ilgiyi gösterdi. II. Frederick ona 1250'de gönderdiği ve "majestelerini ve tebaanız olan tüm Romalıları sonsuza kadar, herkesin önünde aforoz eden" ifadesini taşıyan ve papayı küçümseyen mektubu aldığıında İoannis bir hayli memnun olmuş olmalıydı. Bu kabul Batılıların, Bizanslıların Roma üzerindeki iddiasını kabulüne dair ender bir örnek olsa bile, Bizanslıların kendilerinin aslında Grek olduklarını kabul etmeye başladıkları bir zamanda geldi.⁴⁷ İoannis, I. Manuel'in Haçlı devletleri üzerindeki hegemonyasını yeniden kurmayı bile hayal etmiş olabilir. Doğuya yürümeyi, hükmünü Kudüs Krallığına dayatmayı ve ardından Eyyubilerle yüzleşmeyi asla düşünemezdi ancak 1250'lerin başında IX. Louis'un ikamet ettiği Akka'ya bir elçilik gönderdi. Ziyareti kayıt altına alan Latin kâtip, Bizanslı ziyaretçilerin ne istediğinden habersizdi ancak konuşulan konular arasında Antakya ve Kudüs patrikhanelerinin de yer almış olması muhtemeldir. İoannis, Moğollarla olan sorunu da gündeme getirmiş olabilir. Bir şey kesindir. 1260 yılında İran'ın Moğol ilhanı Hülagü (1256-65), Antakya prensi VI. Bohemond'un (1251-75) bağlılık sözünü aldığıında, şehirde bir Grek patriğinin göreve getirilmesinde ısrar etti. Bunu belki

⁴⁵ Rubruck, 1990, s. 65, 175; Langdon, 1998, s. 125-30.

⁴⁶ Akropolites, 2007, s. 191.

⁴⁷ Chrissis, 2013, s. 162.

de Nicea'dan gelen daha önceki bir isteğe yanıt olarak yapmış olabilir.⁴⁸

Saltanatının sonlarına doğru III. İoannis, giderek artan biçimde bir Bizans imparatoru gibi görünüyordu ve davranıyordu. Bununla birlikte, Konstantinopolis'i yeniden ele geçirmek şeklindeki nihaî zaferinin tadını çıkaramayacaktı. Bu iş onun generallerinden birisi ve azizlik mertebesine çıkarılma hususunda en ufak bir şansı bile olmayan bir adam olan Mihail Paleologos'un payına düştü. Acımasız ve pragmatik bir kişi olan Mihail'in iktidara yükselişi I. Andronikos'un kiyle pek çok benzerliğe sahipti. Andronikos gibi o da hem Komninos hem de Angelos ailelerinden geliyordu, yetkin bir yönetici, yetenekli bir askerdi ve III. İoannis'in büyük yeğeniyle evliydi. Bu tür ayırıcı özellikler onu potansiyel bir gaspçı gibi gösteriyordu ve III. İoannis'in 1254'teki ölümünden sonra, onun yerine geçen imparator II. Theodoros Laskaris'in (1254-8) sarayında kuşkuyla izlendi. II. Theodoros'un 1258'deki erken ölümünün hemen ardından Mihail, muhtemelen önceki naip olan George Mouzalon'un bir kilise ayininde öldürüldükten sonra onun yerine, III. İoannis'in torunu yedi yaşındaki IV. İoannis Laskaris'in naibi olarak atandı. İktidarını güvence altına aldıktan sonra, naip kendisini VIII. Mihail (1259-82) ismiyle imparator olarak ilan etti. Onun gözetimine emanet edilmiş olan genç imparator hapsedildi ve sonunda kör edildi.

Bu gaddar eylem, Mihail'in saltanatının çok erken dönemlerinde meydana gelen dikkate değer bir darbe nedeniyle Bizans halkının büyük bir bölümü tarafından affedildi veya görmezden gelindi. 1259'a gelindiğinde, Nicea İmparatorluğunun Konstantinopolis'i ve Latin İmparatorluğundan geriye kalanları ele geçirmeye hazırlandığı açıktı. Bu nedenle bölgedeki diğer güçler aceleyle VIII. Mihail'e karşı ortak hareket etmeye karar verdi ve Epiros hükümdarı II. Mihail Angelos, Sicilya kralı Manfred ve Achaia prensi Villehardou-

⁴⁸ Rothelin Continuation of the History of William of Tyre, Shirley, 1999, s. 109 içinde; Delaborde, 1894, s. 213; Hamilton, 1980, s. 235-6.

inlu William'dan oluşan bir koalisyon ortaya çıktı. 1259 sonbaharında Mihail'in kardeşi İoannis Paleologos, koalisyona ait orduyla Epiros'taki Pelagonia'da karşılaştı ve kesin bir zafer kazandı. Sicilya kralının gönderdiği 400 şövalyenin her biri bu savaşta öldürüldü. Achaia prensi neler olduğunu görünce kaçmaya çalıştı ve bir çalının altına saklandı ancak alışılmadık şekilde fırlak ön dişleri nedeniyle kim olduğu anlaşıldı. Pelagonia'daki zafer, Nicealıların Konstantinopolis'i geri almalarını engelleyebilecek kara temelli hiçbir gücün kalmamasını sağladı.⁴⁹

Şimdi Konstantinopolis'in geri alınmasının önündeki tek engel, filosu ile şehrin etrafındaki suları koruyan Venedik'in deniz gücüydü. VIII. Mihail bu nedenle yönünü Cenevizlilere döndü ve 13 Mart 1261'de Cenevizlilerin savaş zamanında kendisine yardım sözü verdiği Nymphaion Antlaşması'nı imzaladı. Bu yardım karşılığında, imparatorluk genelinde onlara vergi ve gümrük tavizleri başta olmak üzere kapsamlı ayrıcalıklar verildi. İmparatorluk kurtarıldıktan sonra Konstantinopolis de dahil olmak üzere imparatorluğun belli başlı limanlarında kendi ticari merkezlerine sahip olacaklardı. Kısaca ifade etmek gerekirse bu antlaşma, Venedik'in on birinci yüzyıldan beri sahip olduğu Doğu Akdeniz üzerindeki ticari hegemonyasını Cenevizlilere veriyordu.⁵⁰ Fakat Cenevizlilerin yardımına ihtiyaç duyulmadı. Temmuz 1261'de Mihail'in generallerinden biri olan Aleksios Strategopoulos, ordusuyla birlikte Konstantinopolis'in Kara Surları'nın dışındayken şehrin fiilen savunmasız bir halde olduğu bilgisini aldı. Latin garnizonundaki askerlerin çoğu, İznik'teki Daphnousia adasına saldırmak için yola çıkmıştı. Ayrıca surlardaki kapılardan birinin, şehrin içindeki bir sempati-zan tarafından açık bırakıldığı haberi de geldi. Bu fırsattan istifade edildi ve ordu 25 Temmuz 1261 gecesi Konstantino-

⁴⁹ Akropolites, 2007, s. 360-1; Pachymeres, 1984-2000, i. 114-24; Geanakoplos, 1959, s. 63-74.

⁵⁰ Geanakoplos, 1959, s. 87-9.

polis'e girdi. Neredeyse hiçbir direnişle karşılaşılmadı ve gün doğarken artık şehir Strategopoulos'un elindeydi.⁵¹

Latin İmparatorluğunun ekonomik ve askeri manada içinde bulunduğu zayıflık, III. İoannis ve VIII. Mihail'in askeri zaferleri ve küçük de olsa bir şans unsuru, hepsi Konstantinopolis'in yeniden ele geçirilmesinde rol oynamıştı. Bunda ideolojinin de bir rolü vardı. Nicaea ve Arta'daki propagandacılar, Latin rejiminin gayrimeşruluğunu ve 1204'ten önce olduğu gibi her şeyin eski haline yeniden kavuşturulmasının gerekliliğini sıkı bir şekilde savunmuşlar ve herhangi bir uzlaşma fikrini boşa çıkarmışlardı. Aynı nedenle, papa ve Latin imparatoru, müstakbel Haçlıları, Konstantinopolis'i Bizanslıların elinden uzak tutmak için savaşmanın, Kutsal Kabir'i savunmak kadar değerli bir dava olduğuna ikna edememişlerdi. İdeolojik manada yapılan savaş, Konstantinopolis'in 1261'den sonra Bizans'ın elinde kalıp kalmayacağına karar vermek kadar önemli olacaktı.

⁵¹ Akropolites, 2007, s. 376; Pachymeres, 1984-2000, i, 194-202.

VE BÖYLECE TOPRAKLAR KAYBEDİLDİ!

Konstantinopolis'in düştüğü haberi geldiğinde papalık *cu-ria*'sının tepkisi, Kudüs'ün 1187'de Selahaddin Eyyubi'nin eline düştüğü zamanki tepkiyle hemen hemen aynıydı. Papa IV. Urbanus (1261-4), bir Haçlı seferinin düzenleneceğine dair haberin tüm Avrupa'da duyurulmasını emreden bir dizi mektup gönderdi ve Konstantinopolis'i geri almak için sefere katılanların Kutsal Topraklara gidenlere tanınan aynı dini müsamahadan yararlanacağını vaat etti. Bu seferin gerekçesi kısmen, Greklerin Roma'dan uzaklaşmış ayrılıkçılar olduğu şeklindeki eski gerekçelere ve aynı zamanda, eski Bizans sınırlarının yeniden tesis edilmesi halinde, Kudüs ve Kutsal Topraklara giden yolun kapatılacağı şeklindeki, daha yakın tarihli stratejik bir mülahazaya dayandırıldı.¹ III. Innocent, Konstantinopolis Latin İmparatorluğunu Vatikan'ın koruması altına almak gibi sınırlı bir taviz verdiği ve Bizanslıların şehri yeniden ele geçirmeye yönelik herhangi bir girişimini Roma Kilisesi'ne yönelik bir saldırıyla eş tuttuğu Kasım 1204'ten beri saflar iyice sıkışmıştı.² Şimdi, ilk kez bir papa, Konstantinopolis'teki bir Bizans imparatoruna karşı bir Haçlı seferi için çağrıda bulunuyordu. Böylece VIII. Mihail'in saltanatı, Bizans ile Haçlı seferleri arasında gerçekleşen karşılaşmaların bir nevi doruk noktasını temsil etmektedir.

¹ Urban IV, 1901, s. 292-3; Setton, 1976, s. 98-100; Chrissis, 2012, s. 20-37; Chrissis, 2013, s. 183-4.

² Registers of Innocent III, Andrea, 2000, s. 114 içinde; Matthew Paris, 1872-83, iii.386; Chrissis, 2013, s. 2-12.

Başlangıçta bu, boş bir tehdit gibi görünüyordu. IV. Urbanus'un çağrısı, daha önceden Latin İmparatorluğunu desteklemek için yapılan çağrılardakine benzer bir ilgisizlikle ve hatta direnişle karşılaştı. İspanya ve Fransa'daki din adamları, Papa'nın önerilen seferi finanse etmek için talep ettiği, gelirler üzerinden alınacak vergileri ödemeyi açıkça reddettiler. Bu çağrının memnuniyetle karşılandığı tek yer, Haçlıların Konstantinopolis'e ulaşımını ücretsiz sağlamayı teklif eden Venedik'ti. Ancak VIII. Mihail'in zaferiyle Konstantinopolis ticaretindeki Venedik tekelinin Cenevizlilerin eline geçmiş olmasından ötürü şehrin tekrardan Latin yönetimine geçtiğini görmek Venediklilerin çıkarlarına uygundu.³ Her halükârda IV. Urbanus, ne Venedik'in teklifini kabul edecek ne de sefere karşı çıkanlar üzerinde Konstantinopolis seferi için baskı yapacak durumda değildi. İmparator II. Frederick'in gayri meşru oğlu ve III. İoannis Vatatzis'in karısı Constance'ın erkek kardeşi olan Sicilya ve Güney İtalya hükümdarı, Hohenstaufenli Manfred ile şiddetli bir mücadeleye girişmiş olduğu için dikkati zaten dağılmış durumdaydı. Ayrıca Kutsal Topraklardan giderek daha fazla kötü haber geliyordu.

Latinler, Moğolların Hristiyanlığa geçmelerinin ve Kutsal Kabir'i özgürleştirmelerinin pek olası olmadığını uzun zaman önce fark etmişlerdi ancak Moğollar, en tehlikeli Müslüman rejim olan Mısır Memlûklerini kontrol altında tutabilecek tek güçtü. Sonra Eylül 1260'ta Memlûkler, Ayn Calut'ta bir Moğol ordusunu yendi ve onları Suriye'den kovdu. Kısa bir süre sonra Memlûk tahtı I. Baybars (1260-77) tarafından ele geçirildi ve o da artık Moğollar aradan çekilmiş olduğu için dikkatini bölgede kalan diğer Latin kalelerine çevirdi. Gerçekleştirdiği yıllık seferlerde kasabaları ve kaleleri birer birer ele geçirdi ve Mayıs 1268'de Antakya Prensliği üzerine yürüdü. Şehir iki hafta boyunca kuşatmada ve saldırılar altında kaldı. Yaklaşık 7.000 sakini katledildi. Bu ise ilk olarak Bohemond tarafından 1098'de kurulan prensliğin dramatik

³ Chrissis, 2013, s. 184, 190-1.

bir şekilde sona ermesi anlamına geliyordu. Antakya'nın o anki prensi VI. Bohemond, o sırada şehirde yoktu, bu yüzden Baybars, onun neleri kaçırdığını anlattığı alaycı bir mektup gönderdi: "Düşmanınız olan Müslümanların, sizin ayın yaptığınız yeri ayaklar altına aldığını, mihrabın üzerinde keşişlerin, rahiplerin ve diyakozların boğazlarını kestiğini görürdünüz..."⁴ Baybars'ın Latin Doğu'yu ortadan kaldırma girişimi herhangi bir direnişle karşılaşmadan gerçekleşmedi. Kıdemli bir Haçlı olan Fransız IX. Louis, muhtemelen Baybars'a karşı Tunus hükümdarıyla ittifak kurma umuduyla 1270'te Kartaca'ya doğru yelken açtı ancak burada sadece direnişle karşılaştı ve o yılın Ağustos ayında orada öldü. İngiltere Prensi Edward komutasındaki bir birlik, Mayıs 1271'de Akka'ya ulaştı ancak ertesi yıl Baybars ile on yıllık bir ateşkes anlaşması yapmak dışında bir başarı elde edemedi. Bu ertelemeye rağmen, Kudüs Krallığından ve Tripoli Kontluğundan geriye kalanlar artık son derece savunmasızdı ve papalık *curia*'sındaki pek çok kimse kaderin nasıl tersine çevrilebileceği konusunda kafa patlatıyordu. Böylelikle Konstantinopolis üzerine yapılacak bir Haçlı Seferi sessizce gündemden düşmüş oldu.⁵

Bu nedenle, Konstantinopolis'e dönüşünün hemen ardından VIII. Mihail, papanın ilk çağrısına rağmen, kendisi üzerine büyük çaplı bir Haçlı seferinin başlatılmayacağından makul ölçüde emin olabilirdi. Yine de rehavete yer yoktu ve imparator, 1262 yazında Roma'ya elçiler göndermek suretiyle, elinden geldiğince çabuk bir şekilde papalıkla köprüler kurmak için adımlar attı. Bu koşullar altında IV. Urbanus, bölünmeye bir son vermesi ve papanın Bizans Kilisesi üzerindeki otoritesini tanıması halinde VIII. Mihal'in hükümdarlığının meşruiyetini ve Konstantinopolis'in sahibi olduğunu tanımayı teklif ederek müzakere etmeye hazırды.⁶ Aynı zamanda Mihail, Müslüman güçlerle olan mevcut iyi ilişkile-

⁴ Gabrieli, 1957, s. 311.

⁵ Chrissis, 2013, s. 200.

⁶ Gill, 1979, s. 107-9; Chrissis, 2013, s. 196-7.

rini tehlikeye atmak için hiçbir neden görmedi ve aynı anda papalığın kâfirler içinde en çok korktuğu kişi olan Memlûk sultanı Baybars ile temas halindeydi. Konstantinopolis kurtarılır kurtarılmaz, yanlarında bir zürafa ve diğer egzotik hediyelerle birlikte Kahire'den elçiler geldi ve imparator onlara Mitaton Camiini gezdirdi. Bu girişimin sonucunda Mihail ve Baybars arasında bir saldırmazlık anlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre tüccarlara karşılıklı olarak iyi muamelede bulunulacak ve Kırım'daki Kuman paralı askerlerinin Konstantinopolis üzerinden Mısır'a gönderilmesi sağlanacaktı. Sonra bir de Moğollar vardı. Mihail, Baybars'ın can düşmanı olan İran'ın ilhanı Hülagü ile de temas halindeydi. Gayrimişru kızı Maria'yı, 1265'te Hülagü ile evlenmesi için gönderdi ama o yoldayken Hülagü'nün ölmesi üzerine onun yerine Hülagü'nün oğlu ve halefi olan Abaka'ya (1265-82) verildi.

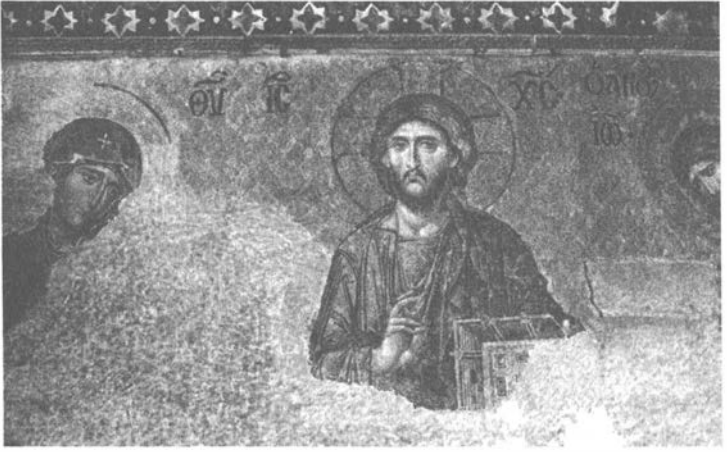
Mihail'in izlediği diplomasinin her yönden gelen tehditleri etkisiz hale getirmeyi, Memlûkleri İran'ın İlhanlılarına karşı kullanmak suretiyle imparatorluğun doğu kanadını korumayı ve Batılı bir Haçlı seferi tehdidini etkisiz hale getirmeyi amaçladığı oldukça açıktır. Bununla birlikte, geçmişte olduğu gibi, temas halinde olunulan herhangi bir güç, Mihail'in aynı anda onların düşmanlarıyla temas halinde olduğunu keşfederse, Mihail'in onunla olan ilişkilerini tehlikeye sokma riskiyle karşı karşıya kaldı. Nasıl ki ilk Haçlılar I. Aleksios'un Fâtımîlerle yazıştığını keşfettiklerinde öfkelenmişlerse, aynı şekilde Papa da, VIII. Mihail'in Latin Doğu'nun baş düşmanı ile dostane ilişkiler içinde olduğunu öğrendiğinde öfkelenmişti. Aynı şekilde 1264 yazında Baybars, Mihail'in Hülagü ile temas halinde olduğunu öğrendi ve ilişkiler bir ara oldukça soğudu. Yine de Bizans-Memlûk antlaşması varlığını korudu ve 1281'de Sultan Kalavun (1279-90) tarafından anlaşma yenilendi. Mihail daha sonra diğer bir Moğol grubu olan Güney Rusya'nın Altın Orda devleti ile köprüler kurmayı başardı. Kısa süre önce İslam'ı benimsemiş olan hükümdarları Berke (1257-66), Bizanslıların pagan Hülagü ile dostluk kurmaya çalıştıklarını öğrenince

buna öfkelenildi ve 1265'te Bizans'ın Trakya'daki topraklarının işgalini emretti. Ama sonunda uyum yeniden sağlandı. 1269'da bir anlaşma yapıldı ve Mihail, başka bir meşru kızı olan Euphrosyne'nin Berke'nin yeğeni Nogay'la evliliğini ayarladı.⁷

VIII. Mihail'in çok yönlü diplomasisi eğer, Birinci Haçlı Seferi Konstantinopolis'ten geçerken Aleksios'un Müslüman güçlerle dostluk kurmaya çalışmasından ilham alıyorsa, bu bir tesadüf değildir. O, ana siyasi amacı Bizans'ı 1204 felaketinden önceki haline döndürmek olan bir hükümdardı. Bu doğrultudaki çabalar, Konstantinopolis'in 1261'de kurtarılmasıyla birlikte başladı. Konstantinopolis'in ele geçirildiği haberi ulaştığında imparator, ordusunun bir bölümüyle birlikte Boğaz'ın Asya yakasındaydı ve 14 Ağustos'a kadar Kara Surları'na gelmedi. Şehre hemen girmedi ve geceyi Kara Surları'nın hemen dışındaki Kosmidion manastırında geçirdi. Böylece Konstantinopolis'e 15 Ağustos'ta, yani Meryem Ana'nın Göğe Kabul Bayramı'nda şehrin koruyucusu olarak girebilecekti. İmparatorun şehre girişi dikkatli bir şekilde sahnelendi ve yoğun bir sembolizmle doluydu. İmparator Altın Kapı'dan içeri girdi ve Mese boyunca Büyük Saray'a doğru ilerledi. Alayın başında, zaferin herhangi bir insan gücünün eseri değilse, onun müdahalesinin bir sonucu olduğunu göstermek için, Latin işgalinden zarar görmeden kurtulan Bakire Meryem'in Hodegetria ikonası vardı. Birkaç gün sonra, şehirden kaçmış olan Latin patriğinin yerini almak üzere İznik'ten Patrik Arsenios geldi ve Mihail'in Ayasofya'da yapılan, ikinci taç giyme törenine başkanlık etti. Her şey bariz bir şekilde yerli yerindeydi ve düzen yeniden kurulmuştu ve Mihail'in otobiyografisinde belirttiği gibi, Konstantinopolis "Tanrı'nın armağanı olarak bizim aracılığımızla Romalılara iade edildi."⁸

⁷ Pachymeres, 1984-2000, i. 234-5, 242, ii. 300-4, 442-8; Holt, 1995, s. 118-19, 122-40; Geanakoplos, 1959, s. 238, 291, 293; Saunders, 1977, s. 71-4.

⁸ Michael VIII Palaiologos, 2000, s. 1245; Akropolites, 2007, s. 379-84; Pachymeres, 1984-2000, i. 190-218; Geanakoplos, 1959, s. 119-22.

RESİM 15: Ayasofya'daki Deisis Mozaïği: Meryem Ana, Vaftizci Yahya ve Hz. İsa. Mozaik, muhtemelen VIII. Mihail'in 1261'de Konstantinopolis'i yeniden ele geçirmesinden kısa bir süre sonra yaptırılmıştır. (Senai Aksoy/Shutterstock.com)

1261 Ağustos kutlamaları sadece bir başlangıçtı. Saltanatı boyunca VIII. Mihail, kendisinin yalnızca Romalıların imparatoru olduğu fikrini değil, aynı zamanda Konstantinopolis'i dünyadaki hak ettiği yere geri getiren yeni Konstantin olduğu fikrini pekiştirdi. Bu kanaat, Mihail'in Kutsal Havariler Kilisesi'nin dışına diktiği bir sütunda gözle görülür şekilde ifade edildi. Sütunun tepesinde Aziz Mihail'in bir heykeli vardı ve onun önünde diz çökmüş bir imparator figürü, elindeki Konstantinopolis maketini Başmelek'e sunuyordu. Burada tasvir edilen imparator elbette, ya şehrin kurucusu Konstantin veya onu eski haline getiren Mihail olabilirdi. Mihail'in propagandasının detayları, Konstantinopolis'i geri aldıktan sonra "kendisine Konstantin adını verdiği"nin kaydedildiği Akka'ya kadar yayıldı.⁹ Nasıl ki imparator eski yerini almışsa, onun sarayı, danışmanları, çevresi ve bu insanları üreten eğitim sistemi de eski haline kavuşmuştu.

⁹ Pachymeres, 1984-2000, i, s. 250-3; Eracles Continuation of the History of William of Tyre, Shirley, 1999, s. 143 içinde; Templar of Tyre, 2003, s. 39; Angelov, 2007, s. 44; Harris, 2007, s. 173-4.

Şehrin geri alınmasından kısa bir süre sonra, Mihail üniversiteyi yeniden kurdu ve üniversite yönetimini üst düzey danışmanlarından biri olan George Akropolites'e emanet etti. Eskiden olduğu gibi büyük bayram günlerinde sarayda retorik konuşma geleneği yeniden başlatıldı. Bu tür bir atmosferde, Nicea'da gelişen incelikli ideolojik değişimlere yer yoktu. Bizanslıların Romalıdan ziyade Grek olarak tanımlanabileceği veya taşra kasabalarının imparatorluk gücünün merkezi olabileceği fikirleri artık kesinlikle gündem dışıydı. Saray hatipleri artık "*Oikoumene*'nin başı" olan Konstantinopolis'in erdemlerini övüyorlardı ve artık "Helenlerin" imparatoruna atıfta bulunulmuyordu.¹⁰

Elbette VIII. Mihail'in eski düzeni yeniden kurma çabalarının dış politika alanına yayılması da beklenecek bir şeydi. Bu, yalnızca *Oikoumene*'nin ve Konstantinopolis şehrinin korunması anlamına değil, aynı zamanda imparatorun en yüksek Hristiyan hükümdar olma iddiasının tanınmasını isteme konusundaki eski saplantıya dönüş anlamına da geliyordu. Böylece Mihail 1282'de Trabzon imparatoru II. İoannis'i (1280-97) Konstantinopolis'e çağırdı ve imparatorluk unvanından vazgeçmesi konusunda ısrar etti. Bunun karşılığında İoannis, imparatorun kızıyla evlendi ve *Despot* unvanını aldı. Bu, Bizans diplomasisinin klasik bir unsuru olarak, unvanlar ve payeler vasıtasıyla daha zayıf bir yabancı hükümdarı, toprak ilhakına gerek olmaksızın imparatorun hükümlanlığı altına ve Bizans'ın prens "ailesine" sokmanın bir yolu olarak kullanılıyordu.¹¹ Otoritesinin tanınmasına yönelik bu kaygının Mihail'in Batılı güçlerle olan ilişkilerinde de sürdürüldüğünü görmek mümkündür. Örneğin 1272'de Cenevizliler ile yapılan bir antlaşma, Robert Guiscard ile 1074'te yapılan anlaşmadaki gibi imparatorun üstünlüğü iddiasını gözler önüne sermektedir. Bu anlaşmada Mihail, Cenevizlilerin "babası" olarak nitelendirildi ve Haliç'in

¹⁰ Constantinides, 1982, s. 31-49; Angelov, 2005, s. 305-6; Angelov, 2007, s. 98, 103-4.

¹¹ Pachymeres, 1984-2000, ii. 652-7. Krş. Obolensky, 1971, s. 287-302.

karşı yakasındaki Galata'daki Ceneviz kolonisini yönetmek üzere Ceneviz'den gönderilen herhangi bir yeni *podestà*'nın imparatorun önünde iki kez secde etmesi ve onun elini ve ayağını öpmesi bekleniyordu. Geçmişte olduğu gibi, Batılı yöneticiler de bir unvan verilerek Bizans hiyerarşisine entegre edildi. VIII. Mihail'in Achaia prensi William ile yaptığı ve prensin Pelagonia Savaşı'ndan sonra serbest bırakılmasını sağlayan antlaşma, William'a Büyük Domestik makamını ve imparatorun oğullarından birinin vaftiz babası olma ayrıcalığını sağladı. 1096-7'deki Haçlılarla yapılan antlaşma örneğinde olduğu gibi, William ile yapılan antlaşma da bir yeminle onaylandı. Son olarak, selefleri gibi Mihail de Kut-sal Yerlerin koruyucusu rolünü oynamaya çalıştı. Kudüs artık Memlûklerin egemenliği altındaydı ve 1261'de Baybars ile yapılan antlaşmada, bundan böyle şehrin patriği olarak Mihail'in adayının atanması kararlaştırıldı ve bunun karşılığında Mihail, Konstantinopolis'deki caminin restore edileceğine dair söz verdi.¹²

Tebaasını ve harici gözlemcileri hiçbir şeyin değişmediğine ikna etmeye çalışan Mihail'in, bu süreklilik görüntüsünün ardında esasında Bizans dünyasının artık 1204 öncesine göre çok farklı olduğunun farkına varmamış olması mümkün değildir. Bariz bir şekilde görüldüğü üzere, 1261'de yenisinden kurulan imparatorluk, Komninos ve Angelos imparatorları tarafından yönetilen imparatorluktan çok daha küçüktü. İmparatorluk şimdi Küçük Asya'nın yaklaşık üçte birini, Adriyatik'ten Konstantinopolis'e kadar Balkanlar boyunca uzanan bir toprak şeridini, Mora'nın küçük bir bölümünü ve bazı Ege adalarını kapsıyordu. Mihail'in hükümdarlığı sırasında, 1277'de Euboea'ya bir kuvvet çıkarılıp adanın sadece bir kısmı fethedildiğinde olduğu gibi, Latinlerden daha fazla toprak almak için bazı girişimlerde bulunuldu.¹³ Achaia Prensligi on beşinci yüzyıla kadar imparatorluk toprakları-

¹² Holt, 1995, s. 118; Pseudo-Kodinos, 2013, s. 184-5; Pachymeres, 1984-2000, i. 120-5; Geanakoplos, 1959, s. 154-5; 246-52.

¹³ Pachymeres, ed. Failler, 1984-2000, ii. 524; Geanakoplos, 1959, s. 296.

na dahil olmaya karşı direndi ve Bulgaristan, Girit, Kıbrıs ve İyon adaları gibi birçok bölge ise bir daha asla geri alınamadı. Toprakların bu şekilde daralması, VIII. Mihail'in seleflerinin sahip olduğu toprak ve ocak vergisi gelirlerinin yalnızca bir kısmını aldığı anlamına geliyordu. Diğer gelir kaynakları olarak, *Kommerkion* ve diğer gümrük vergilerinden elde edilen gelirde, Konstantinopolis ticaretinin çoğunun Galata'daki Ceneviz kolonisi üzerinden yönlendirilmesinden ötürü düşüşteydi. 14. yüzyılın ortalarında Cenevizlilerin gümrük vergilerinden yılda 200.000 altın kazandığı, Bizans hazinesinin ise yalnızca 30.000 altın kazandığı tahmin ediliyordu.¹⁴ Bu nedenle VIII. Mihail'in, imparatorluğu savunmak için kullanabileceği kaynaklar çok daha sınırlıydı. Herhangi bir büyük güç gözünü Konstantinopolis'e dikmediği ve imparatorluğun boy ölçüşemeyeceği kuvvetlerle buna yeltenmediği sürece bu illüzyon sürdürebilirdi. 1260'ların sonlarında, tam da böyle bir güç ortaya çıkacaktı.

IX. Louis, 1248'de başarısızlığa mahkûm Yedinci Haçlı Seferi için Mısır'a gittiğinde, iki erkek kardeşini de yanına almıştı: Artois kontu Robert ile Anjou ve Provence kontu Charles. Robert, 1250'de Mansourah Savaşı'nda, büyük ölçüde kendi aceleciliğinin bir sonucu olarak can verdi ancak Anjoulu Charles, sefer esnasında cesur ve becerikli bir asker olduğunu kanıtladı. Ama bu durum onun, kardeşinin tam onayını kazandığı anlamına gelmez. Acre'ye dönen gemide Louis, Charles'ı güvertede zar oynarken buldu. Tecrübe ettikleri son yenilgi karşısında bu durumun çok tatsız bir şey olduğunu düşünen kral, hem zarları hem de tahtayı denize attı.¹⁵ Kral, Charles'ın dindarlığını sorgulayabilirdi ama onun askeri yeteneğinden asla şüphe edemezdi. 1262 baharında, IX. Louis, Sicilya tacını kabul etmesini isteyen ve papalığın düşmanı Hohenstaufenli Manfred'i devirmesi için yalvaran Papa IV. Urbanus'un elçisi tarafından ziyaret

¹⁴ Gregoras, 1973-2007, iii. 203-4; Laiou and Morrisson, 2007, s. 204, 207, 225.

¹⁵ Joinville, 2008, s. 245.

Harita 6: Bizans İmparatorluğu, Y. 1265

edildi. Louis bunu reddetti ama onun yerine yetenekli kardeşi Charles'ı önerdi. Bu doğru bir seçimdi ve Charles 1265'in sonlarında Güney İtalya üzerine yürüdü ve Napoli'de Sicilya kralı olarak tac giydi. Ertesi yılın başlarında, Manfred'i Benevento Savaşı'nda yendi ve onu öldürdü. İki yıl sonra Manfred'in yeğeni Conradin'i ortadan kaldırdığında artık onun yönetimine karşı son meydan okuma da saf dışı bırakılmış oldu. Muzaffer kral, 16 yaşındaki rakibini Napoli'de halkın önünde idam ettirdi.

Anjoulu Charles'ın krallığını fethederken gösterdiği verimlilik ve acımasızlık, onun şimdiye kadar kazandıklarıyla yetinmeyeceğinin açık bir işaretiydi. Sicilya ve Güney İtalya ile birlikte, bölgenin Norman hükümdarlarının Adriyatik'in karşı kıyısını ele geçirme konusundaki eski hırsları tekrardan depreşti ancak Charles'ın hırsları bundan daha da ileri gitti. Mayıs 1267'de, Konstantinopolis'in kaçak Latin imparatoru II. Baldwin ile Viterbo'daki papalık sarayında bir araya geldi. Orada bu iki yönetici, aynı zamanda bir evlilik ittifakı yoluyla bir anlaşma yaptı ve Baldwin'in oğlu Courtenaylı Philip ile Charles'ın kızı Beatrice nişanlandı. Anlaşmaya göre Charles Konstantinopolis'i geri alması, yeniden tahtına oturtması için Baldwin'e bir ordu ve filo gönderecekti. Ayrıca yeniden tesis edilecek olan Latin İmparatorluğunu bir yıl boyunca savunmak için 2.000 süvari gönderecekti. Bunun karşılığında Charles Bizans'tan, Balkanlardaki ve Ege'deki fethedilen toprakların üçte birini alacaktı. Antlaşma, planlanan bir Haçlı seferi için ortamı hazırlamaya yönelik terimlerle ifade edildi ve bu seferin amacı "dini bir görev olarak ortak kökenimiz olan Kutsal Roma Kilisesi'nin bünyesinden ayrılıkçılar tarafından kopan asli uzuvları eski haline getirme" olarak tanımlandı.¹⁶

Charles, 1262'de IV. Urbanus tarafından yapılan Haçlı seferi çağrısını fiilen benimsemişti. Yeni papa, IV. Clement (1265-8), Viterbo Antlaşması'nın içeriğini kesinlikle onayla-

¹⁶ Geanakoplos, 1959, s. 197-200; Setton, 1976, s. 104-5; Chrissis, 2013, s. 204-7.

mıştı ancak ilginç bir şekilde, girişimi desteklemek için hiçbir çağrıda bulunmadı ve sefere katılacakların günahlarının bağışlanacağına dair bir beyanatta bulunmadı. Böylece Bohemond'un 1107 istilasında olduğu gibi, Charles'ın seferini bir Haçlı seferi olarak sunma girişimi de yarıda kaldı.¹⁷ VIII. Mihail ve onun Konstantinopolis'teki danışmanlarına göre, bu pek de teselli edici bir sonuç değildi. Latin İmparatorluğu adına yapılan papalık çağrılarına karşı eski kayıtsızlığın yerini artık, bu çağrılarını gerçekleştirmek için maddi kaynaklara sahip olan güçlü bir Batılı hükümdarın hırsları almıştı. 1272'de Charles, karadan Konstantinopolis'e yapılan seferin temel ilk adımı olan Dyrrachion limanının kontrolünü elinde tutuyordu.

Böylesine çok ciddi bir tehditle karşı karşıya kalan Bizanslılar, onu güçsüz kılmak umuduyla diplomatik bir saldırı başlattılar. Her ne kadar sinir bozucu ve gurur kırıcı olsa da, 1268'de VIII. Mihail Venedik'le anlaştı ve Venedik'in Konstantinopolis'te bir zamanlar sahip olduğu eski imtiyazlarını ve ticaret bölgesinin varlığını yeniden kabul etti. Antlaşma, Venedik'in Bizans'a karşı herhangi bir güçle ittifak yapmayacağını şart koşuyordu. 1080'lerdeki antlaşmada olduğu gibi bu antlaşmada da Venedik'in imparatorluğun düşmanlarına savaş açacağına dair bir taahhüt olmamasına rağmen, en azından VIII. Mihail, Charles'ın ordusunun Dördüncü Haçlı Seferi'nde olduğu gibi Venedik gemileriyle Konstantinopolis'e varamayacağından emin olabilirdi. 1270'te, Kartaca'da bir Haçlı seferindeyken, kardeşini dizginlemesi için krala yalvarmak üzere IX. Louis'in kampına elçiler gönderildi. Ancak Louis zaten çok hastaydı ve elçileri kabul etmesine rağmen onlar gittikten kısa bir süre sonra öldü.¹⁸ Bunların hiçbirisi Anjoulu Charles'ı durdurmaya yetmeyecekti ve Bizans'ın kısıtlı kaynakları da, önceki imparator-

¹⁷ Chrissis, 2013, s. 209-10.

¹⁸ Pachymeres, 1984-2000, ii. 462-6; Geanakoplos, 1959, s. 214-15, 226; Nicol, 1988b, s. 191-2.

ların geçmişte yaptığı gibi müttelikler satın alacak durumda değildi. Yeni bir şeyler denenmeliydi.

VIII. Mihail'in seleflerinden birkaçı, yani I. Aleksios, I. Manuel ve III. İoannis Vatatzis, Kiliseler arasındaki ayrılığı çözmek için papayla müzakereler başlatmak suretiyle Batıların nezdindeki düşmanlığı yatıştırmaya ve Bizans'a yönelik saldırganlık bahanesini ortadan kaldırmaya çalışmıştı. Mihail onların izlediği yolu takip etti ama onun yaklaşımı çok farklı bir şekilde uygulamaya konuldu. O, bir zamanlar Latin Doğu'nun karşı karşıya olduğu ve Bizans'ı Kutsal Toprakların savunmasında aktif olarak yer alacak potansiyel bir partner olarak sunan krizden yararlanmakla kalmadı aynı zamanda müzakereden vazgeçti ve bölünmeyi papalık şartlarına göre derhal sona erdirmeyi teklif etti. Papa artık X. Gregory idi (1272-6). Aslen ismi Piacenzalı Tedaldo Visconti olup Liège başdiyakozu olan Gregory, papa olarak seçildiği sırada Prens Edward'ın Haçlı seferiyle birlikte Akka'daydı. Kutsal Toprakların savunulması hususuna olan tutkulu bağlılığıyla biliniyordu ve kısa süren görevi esnasında enerjisinin çoğunu bu amaca adanmıştı. Gregory, muhtemelen 1273'te Roma'ya döndüğünde, papalık makamına bağlı olduğunu iddia eden ve Kiliseler birliği için çalışmaya istekli olan VIII. Mihail'den bir mektup aldı. Gregory, Mayıs 1274'te Lyon'da, zor durumdaki Kutsal Toprakları kurtarmak için yeni bir Haçlı seferini görüşmek üzere bir Kilise konseyini zaten toplamıştı. Bu nedenle Mihail'den konseye temsilciler göndermesi talep edildi.¹⁹ George Akropolites liderliğindeki Bizans heyeti, Haziran 1274'te Lyon'a geldi. Anjoulu Charles'ın tehdidi o kadar acildi ki, geldikten kısa bir süre sonra, bariz bir şekilde konuyla ilgili herhangi bir açıklamaya girmeden, 6 Temmuz 1274'te Akropolites Lyon'daki St. John katedralinde Mihail'in bir mektubunu okuyarak; yasal olarak Filioque'un ve papanın tüm Kilise üzerindeki yetkisinin kabulünü ve Araf doktrini ve komünionda mayasız ekmeğin kullanılması gibi

¹⁹ Gregory X, 1892, s. 119-22; Geanakoplos, 1959, s. 242-3; Chrissis 2013, s. 217-22.

küçük meselelerde Batı'nın tutumunun kabulünü ilan etti. Daha sonra Bizans delegasyonu ile birlikte rahiplerin ayin esnasında Bizans delegasyonundakilerin duyduklarından emin olmak için *Filioque* bir değil üç kez açıkça kullanıldı.²⁰

Akropolites ve Bizans heyeti Konstantinopolis'e döndüklerinde, 16 Ocak 1275'te Ayasofya Katedralinde imparatorun huzurunda tören yeniden yapıldı. Ayasofya'nın eski arşiv sorumlusu ve uyumlu bir din adamı olan John Bekkos, yeni kararlaştırılan birliğin uygulanması görevi ile patriklik makamına yükseltildi.²¹ Ertesi Haziran ayında, George Metochites başkanlığındaki bir elçilik heyeti Roma'ya gönderildi ve heyet beraberinde Bizans imparatorunun yaklaşan Haçlı seferine nasıl katılacağına dair somut öneriler getirdi. VIII. Mihail, Haçlı seferi için yapılacak çağrının kendi topraklarında vaaz edilmesini sağlama sözü verdi ve papanın seferin güzergâhı olarak Konstantinopolis üzerinden geçen kara yolunu seçmesini sağlamak için yiyecek, para ve ihtiyaç duyulan her şeyi sağlamayı taahhüt etti. Hatta Baybars ile yaptığı anlaşmadan vazgeçmeye hazır olduğunu bile belirtti. 1203'te Aleksios Angelos'un yaptığı gibi, Mihail de Latinlere tam olarak her zaman duymak istedikleri şeyi söylüyordu ama bunun karşılığında alacağı bir ödül olacaktı: Haçlı seferi Kutsal Topraklara doğru yönelirken, Küçük Asya'yı yeniden fethedecek ve bu bölgeyi imparatora iade edecekti.²²

Yine Aleksios Angelos gibi, Mihail'in de verdiği bu tavizler için gizli bir nedeni vardı ve istediğini elde etti. Bizanslılar artık bir kez daha Roma ile birlik içindeyken ve yaklaşmakta olan Haçlı seferi ile işbirliği yaparken, Anjoulu Charles'ın Konstantinopolis'e yapılacak bir saldırının "dindar bir girişim" olduğu yönündeki tüm gerekçelerini

²⁰ Pachymeres, 1984-2000, i. 473-511; Setton, 1976, s. 112-17; Hussey, 1986, s. 220-35; Geanakoplos, 1959, s. 258-64.

²¹ Pachymeres, 1984-2000, i. 509-11.

²² Pachymeres, 1984-2000, ii. 522; Laurent, 1946, s. 233; Delisle, 1877, s. 82; Geanakoplos, 1959, s. 293; Schein, 1991, s. 42-3; Chrissis, 2013, s. 227-8.

bir anda ortadan kaldırdı. Bizans delegasyonunun gelişinden önceki aylarda X. Gregory, konsilin sonucu öğrenilene kadar Anjoulu Charles'ın Bizans ile ateşkes ilan etmesi konusunda ısrar etmişti. Daha sonra, ateşkesin uzatılmasını ayarlamak için papalık elçileri Konstantinopolis'e gönderildi. İddiaya göre Charles avının elinden kaçmasına o kadar öfkelenmişti ki asasını ısırmıştı ama yapabileceği başka bir şey yoktu.²³ Bu nedenle, VIII. Mihail'in Lyon Konsili'ndeki papalıkla olan ilişkileri hem mantıklı hem de çok başarılı kabul edilebilirdi.

Maalesef bu olay, cingöz Bizans diplomasisinin bir başka zaferi değildi. Tıpkı Mihail'in Lyon'da tavizler verirken düzenlemenin dışına çıkması gibi tebaasının zihin yapısı da, onun politikasının başarılı olmasını çok zorlaştıracak bir şekilde değişmişti. 1204'ten öncede Konstantinopolis'te Latin karşıtı duygular kesinlikle mevcutken bu hissiyat Venedikliler ve Cenevizliler gibi belirli gruplar üzerinde odaklanmıştı. Dördüncü Haçlı Seferi deneyimi ve sürgün döneminin etkisi çok derin oldu. Bu deneyim ve süreç saray çevresinin dışındaki pek çok kişinin kendilerini ve toplumlarını tanımlama biçimini değiştirmiş ve Latinlerin "sapkınlığına" karşı Ortodoks dini inançlarına çok daha fazla önem vermelerine sebep olmuştu. Gerçekten de Nicea'daki propagandacılar, Konstantinopolis'teki Latin rejiminin gayrimeşruluğunu kanıtlama çabalarıyla bu gelişmeyi teşvik etmişlerdi. Konstantinopolis'e gelen herhangi bir Latin ziyaretçi, bu nefret duygusunun ne kadar güçlü ve derin olduğunu kısa sürede keşfederdi. Konstantinopolis'teki bir papalık elçisinin daha sonra papaya tavsiye ettiği üzere, 1204 Nisan ayında şehrin yağmalanmasının anısı ile şehre Batı dini hiyerarşisini ve dogmalarını dayatma girişimi, birçok Bizanslı'nın Roma ile herhangi bir anlaşmaya tavizsiz bir şekilde karşı çıkmasına neden olmuştu. Bu duygular o kadar yerleşmişti ki, Galata'da yaşayan bir Dominikli keşişin şikâyet ettiği üzere, yerel halk

²³ Laurent, 1946, s. 242; Geanakoplos, 1959, s. 285-6, 291; Chrissis, 2013, s. 222-5.

bir Latin'in içtiği bardağı sanki o bardak artık kirli bir şeymiş gibi kırmaktaydı.²⁴

Bu nedenle Akropolites'in Lyon'da verdiği benzeri görülmemiş taviz, Bizans toplumu içinde derin bir çatlağa neden oldu. Konstantinopolis'teki çok sayıda insan, birleşmeyi kabul etmeyi reddetti ve imparatorluk politikasını destekleyip uygulayanlar kendilerini hain olarak damgalanmış biçimde buldular. 1275'te imparator adına papa ile müzakereleri yürüten George Metochites'in Konstantinopolis'e dönüşünde, birleşme karşıtları tarafından onun "Latinleştigi" söylendi.²⁵ Birleşmenin sesi en gür çıkan muhalifleri, gösteriler düzenleyen ve sapkınlığa bir teslimiyet olarak gördükleri birleşmeye saldıran broşürler dağıtan keşişlerdi ancak bu haykırış, saray mensuplarının "tiyatro kostümleri gibi" diye küçümsedikleri kıldan gömlekler giyen insanlar ile sınırlı değildi. Muhalefetin önde gelenleri arasında, "Ortodoks inancının saflığının bozulmasındansa kardeşimin imparatorluğunun yok olması daha iyi" diye söyleyip adeta meydan okurcasına birleşmeye muhalefet konusunda ısrar eden Mihail'in kendi kız kardeşi Eulogia da vardı. Pek çok yüksek eğitim sahibi saray mensubu, atalarının inançlarına ihanet olarak gördükleri bu olay karşısında eşit derecede dehşete kapılmıştı.²⁶ Muhalefeti ezmeye kararlı olan Mihail, birleşmeye karşı sesini yükseltenlere ağır cezalar verdi. Eulogia hapsedildi ancak daha sonra Bulgaristan'a kaçmayı başardı. Bir keşişin dili kesildi ve bir başkası ise kör edildi. Eğitimli seçkin insanlar da acı çekti. Roma'ya elçi olarak gitmeyi reddeden Manuel Holobolos ve Theodore Mouzalon kırbaçlandı. *Protostrator* Andronikos Paleologos hapiste öldü.²⁷

Bu muhalefetin bir sonucu olarak, Mihail'in Anjoulu Charles'a ve papalığa yönelik politikası çözülmeye başladı. Kons-

²⁴ Barlaam of Calabria, 1865, col. 1336; Kaeppeli, 1953, s. 179.

²⁵ Laurent, 1946, s. 247.

²⁶ Gregoras, 1973-2007, i. 128; Pachymeres, 1984-2000, ii. 486-7; Hussey, 1986, s. 235-42.

²⁷ Pachymeres, 1984-2000, ii. 486-7, 502-5, 580-1, 616-17, 624-7; Nicol, 1972, s. 11.

tantinopolis'teki duruma ilişkin söylentiler Roma'ya ulaştı ve VIII. Mihail'in Lyon'da yapılan anlaşmadan döndüğü yönündeki ithamlara yol açtı. Papa'nın mektuplarının dili, bir taraftan ayinlerde papanın adının anılmasını ve birleşmenin Bizans İmparatorluğundaki kiliselerde düzgün bir şekilde uygulanmasını talep ederken öte yandan daha da sertleşti. Şimdiye kadar, Papa X. Gregory ölmüştü ve Kutsal Topraklara düzenlenecek bir Haçlı seferi fikri, bir dizi kısa ömürlü halleflerin yönetimi altındaki Papalık *Curia*'sının gündeminden düşmüştü.²⁸ Anjoulu Charles bu durumu kendisi için bir şans olarak değerlendirdi ve yapacağı ana saldırıya hazırlık olarak yürüttüğü Epiros kıyısındaki operasyonlarına devam etmeye başladı. 1281'de Anjoulu Charles'a sempati duyan bir Fransız olan Papa IV. Martin, Lyon birliğini reddetti, VIII. Mihail'i aforoz etti ve Anjoulu Charles'ı "*Romania* [yani Bizans] İmparatorluğunu, Paleologos ve diğer işgalcilerin elinden kurtarmak için" bir Haçlı seferi düzenlemesi için kışkırttı. Charles bu çağrıya uymaktan ötürü çok mutluydu. Yakın bir zaman önce bin altın karşılığında Kudüs Krallığını satın almış birisi olarak artık gücünün ve prestijinin zirvesindeydi. Bizans'ın fethi iki krallığı birbirine bağlayacaktı ve Palermo limanında bir donanma kurmaya başladı.²⁹

İronik bir şekilde, Bizans ideolojisinin sarsılmış ve Mihail'in becerikli diplomasisinin tamamen başarısız olmuş gibi görüldüğü bu kriz anında, eskiden kalma yöntemler imdada yetişti. Tıpkı yüzyıllar önce İmparator VI. Leon'un fiili savaşa bir alternatif olarak paranın kullanılmasını tavsiye etmesi gibi, şimdi de saray hatipleri Mihail'e istihbarat ve diplomasi silahlarını kullanması gerektiğini söylemekteydiler.³⁰ Konstantinopolis'in Büyük Sarayı'na dünyanın her yerinden, genellikle tüccarların yanı sıra hacılar ve mülteciler tarafından getirilen haberler sürekli olarak ulaşmaktaydı.

²⁸ Schein, 1991, s. 51-2.

²⁹ Martin IV, 1901, s. 100; Geanakoplos, 1959, s. 340-2; Chrissis, 2013, s. 238-43; Dunbabin, 1998, s. 94-5.

³⁰ Leo VI, 2010, s. 589; Angelov, 2007, s. 101.

Bu haberlerden imparator ve onun danışmanları, kimin düşmanlarının düşmanı olduğunu keşfedeceklerdi. Aragon kralı III. Peter, (1276-85) Anjoulu Charles'tan nefret etmek için nedenleri olan bir adamdı. Talihsiz Manfred'in kızı Constanca ile evliydi ve bu nedenle Sicilya tahtı üzerinde Fransız gaspçıdan daha fazla hakkı olduğunu düşündü. Onun sarayı, Charles'ın yönetiminden kaçan mülteciler için güvenli bir sığınaktı ve Peter daha kral olmadan önce bir tür askeri harekât planlıyordu. 1281 civarında, büyük bir gizlilik içinde, VIII. Mihail ile III. Peter arasında bir ittifak yapıldı. Buna göre Peter'ın kızı Mihail'in oğluyla evlenecekti. Buna ek bir teşvik olarak, Peter'a Sicilya'yı işgal etmesi durumunda toplam 60.000 altın verileceği vaat edildi. Alınacak para miktarının artırılması, Mihail'i bir hayli zorlamış olmalıydı ancak bunlar umutsuz zamanlardı.³¹

Aragon'da hazırlıklar devam ederken, Mihail'in adamlarının Sicilya'da da aktif halde olduğu neredeyse kesindi. Adanın hâlâ büyük bir kısmını düşünce yapısı değişkenlik arz edebilen ve Grekçe konuşan nüfus oluşturmaktaydı: Bu halk, 1190-1 kışında I. Richard'ın filosu Messina'ya demirlediğinde Üçüncü Haçlı Seferi'nin askerleriyle çatışmışlardı. 1280'e gelindiğinde, Grek ve Latin, Sicilya sakinlerinin çoğu, Fransız yöneticileri tarafından Anjoulu Charles'ın işgal filosunun bedelini ödemek için kendilerine uygulanan ağır vergilerden ötürü rahatsızlık duymaktaydı. Sicilyalıları silahlanmaya ikna etmek muhtemelen çok zor olmasa da, Bizans altını burada da bolca dağıtılyordu.³² 30 Mart 1282'de Palermo'da bir isyan çıktı ve yerel halk Fransız işgalcilere saldırdığında, karışıklıklar hızla adanın geri kalanına yayıldı. Sicilya Vesperlerinin isyanı olarak bilinen hareket, Ağustos ayında Aragon'lu III. Peter filosuyla gelip Trapani'ye indiğinde güçlendi. Anjoulu Charles dikkatini ve

³¹ Sanudo, 2000, s. 151; Templar of Tyre, 2003, s. 80; Geanakoplos, 1959, s. 344-51; Dunbabin, 1998, s. 100-1.

³² Nicholson, 1997, s. 155-7; Villani, 1990, s. 502-3; Geanakoplos, 1959, s. 366-7. Percy, 1981, s. 87-8, 90-1 isyanın patlak vermesinde Bizans'ın oynadığı rolü hafife alıyor.

filosunu Konstantinopolis'e yapılan saldırıdan ziyade kendi krallığını savunmaya vermek zorunda kaldı ve tehdit ortadan kalktı. VIII. Mihail daha sonra otobiyografisinde bu isyanı kışkırtmadaki rolüyle övündü ve alaycı bir şekilde şu yorumu yaptı: "[Sicilyalıların] şimdiki özgürlüğünün Tanrı tarafından getirildiğini söyleseydim ve bunu bizim aracılığımla yaptığını ekleseydim, sadece gerçeği tasdik eden şeyi söylemiş olurum."³³ VIII. Mihail, zaferinin tadını uzun süre çıkaracak kadar yaşamadı. Aralık 1282'de birlikleriyle Trakya'da bir seferdeyken hastalandı ve 58 yaşında öldü. Mihail'in ölümü esnasında yanında olan oğlu, II. Andronikos Paleologos (1282-1328) ismiyle hemen imparator olarak ilan edildi. Konstantinopolis'e dönüşünde, Andronikos'un yaptığı ilk resmi eylem Lyon birleşmesini feshetmek ve Ortodoksluğun tekrardan ihdas edildiğini ilan etmek oldu. Ne de olsa Anjoulu Charles'ın planlarının mucizevi bir şekilde akamete uğraması, Bizans'ın dünya görüşünün başından beri doğru olduğunu kanıtlıyor gibiydi. Andronikos bu nedenle patrik John Bekkos'u görevden aldı ve yerine sabık patrik Joseph'i yeniden patrik olarak atadı. Mihail'i destekleyen piskoposlar görevlerinden alındı ve yerlerine birleşme karşıtı olan piskoposlar getirildi. Mihail'e karşı çıktıkları için hapse atılanların hepsi şimdi serbest bırakıldı ve dışarı çıktıklarında onları tezahürat yapan kalabalıklar ve çınlayan kilise çanları karşılandı.³⁴ Kutlamalar arasında müteveffa imparatorun hatırası silindi. VIII. Mihail'in cesedi, gelenek olduğu gibi şehrin büyük kiliselerinden birine gömülmek üzere Konstantinopolis'e geri getirilmedi, bunun yerine öldüğü köye yakın olan ve herhangi bir kutsiyete haiz olmayan bir toprağa defnedildi. İmparatorun cesedi ancak bir sonraki bahar Selymbria'nın küçük limanındaki bir manastıra taşındı ancak Ortodoks Kilisesi'nin ayinlerine göre gömülmedi çünkü kilise hiyerarşisi Mihail'in bir kâfir olarak öldüğüne karar vermişti. Bu tutum, böylesine enerjik ve başarılı bir impara-

³³ Michael VIII Palaiologos, 2000, s. 1246.

³⁴ Gill, 1979, s. 182-5.

torun hak etmediği bir ödül gibi görünebilir ancak çoğu Bizanslının kendilerini Latinlerin karşısı olarak tanımlamaya başladıkları ideolojik değişimi yansıtıyor.

Haçlı ordularının papalık otoritesini hiçe saydığı için intikam almak amacıyla II. Andronikos'un üzerine çullanması beklenebilirdi, ama hiç kimse gelmedi. Anjoulu Charles'ın papalığın Bizans'a karşı kullandığı bir araç rolünü üstlenecek kimse yoktu. Bunu kabul eden Papa IV. Nicholas (1288-92) teskin edici bir rol oynama eğilimindeydi. İmparatora, onu gerçek inanca geri dönmesi için teşvik eden bir mektup yazdı ve Andronikos'un oğlu Mihail'in, II. Baldwin'in torunu Courtenayli Catherine ile evlenmesini ve böylece Batılıların gözünde Paleologos hanedanını meşrulaştırması için planlar yapmasını teşvik etti.³⁵ Ancak çok geçmeden çok önemli olaylar Batı Hristiyan âleminin dikkatini celb edecekti. II. Andronikos'un tahta çıkışından birkaç yıl sonra, korkunç alametlerle ilgili haberler Konstantinopolis'te yayıldı. Ayasofya'nın bir duvarına resmedilmiş Meryem Ana resmi gözyaşı dökmeye başlamıştı. Bir Aziz George ikonasından kan akmıştı. Birçok kimse, imparatorluğun büyük bir felaketle karşı karşıya olduğu yönünde tahmin yürütmekteydi.³⁶ Ancak bu olayları kaydeden tarihçi, diyakoz George Pachymeres, alametlerin Konstantinopolis'le değil, Memlûk ordularının hareket halinde olduğu Suriye'deki Hristiyanlarla ilgili olduğunu sonradan anladı. Şubat 1289'da Sultan Kalavun, birliklerinin başında Kahire'den hareket etmiş ve Trablus'a doğru yola çıkmıştı. Şehir, 34 günlük bir kuşatmanın ardından surlar 19 mancınıkla dövüldükten sonra 26 Nisan'da düştü. Felaket, Batı'da her zamanki olağan ağıtlarla karşılandı ancak Aragonlular ve Angevinler hâlâ Sicilya konusunda 'çatışma halindeyken, şehrin düşüşüne etkili bir şekilde karşılık verilemedi.³⁷

İki yıl sonra, Kalavun'un halefi olan Al-Ashraf (1290-3), uzun süredir Kudüs Krallığının bilfiil başkenti olan Akka li-

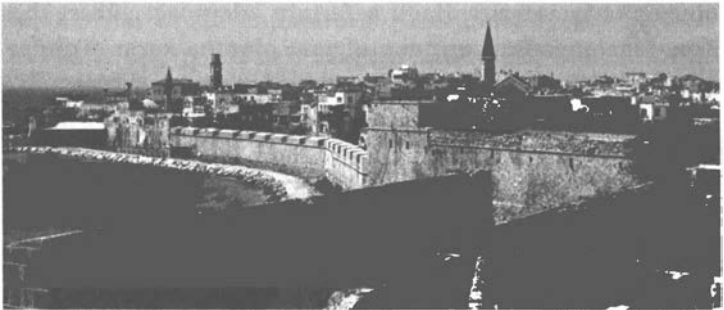
³⁵ Nicholas IV, 1905, s. 118, 984-5; Gill, 1979, s. 188.

³⁶ Pachymeres, 1984-2000, iii. 92-5, 98-9.

³⁷ Schein, 1991, s. 68-71.

manı üzerine yürüdü. Kolay bir galibiyet bekliyorsa hayal kırıklığına uğrayacaktı. Şehrin surlarında şiddetli bir direniş vardı ve Kıbrıs kralı Henry, şehirdeki garnizonu desteklemek için geldi. Buna rağmen Memlûk ordusu 18 Mayıs 1291'de surları aşp şehre girdi. O esnada bile bazı Tapınak Şövalyeleri bir kulede on gün daha direnişlerini sürdürdü; ta ki kulenin altı oyulup kule kendiliğinden çökene kadar. Sonra her şey bitti. Hıristiyanların elinde kalan diğer kasabalar, yıl bitmeden ele geçirildi veya boşaltıldı ve bu da Doğu'daki Latin varlığını sona erdirdi. Bu olaylara dair anlatı, Pachymeres'in tarih eserinde çok az yer kaplar. O ve onun Bizanslı arkadaşları, kendi imparatorluklarının içinde olup bitenlerle, özellikle de artık gözden düşmüş olan Lyon birleşmesinin ardından Kilise içinde devam eden tartışmayla çok daha fazla ilgileniyorlardı. Ağıt yakmak Latinlere kalmıştı: Kıbrıs'taki bir mülteci "Ve böylece, topraklar kaybedildi!" diye ağıtını sonlandırmıştı.³⁸

Acre'nin düşüşü, Bizans'ın Haçlı seferlerindeki rolünü sona erdirmeydi. 1291'in sonlarında, Papa Nicholas'tan bu felaketi duyuran bir mektup Konstantinopolis'e geldi. Kısa bir süre sonra, Kutsal Toprakların nasıl geri alınabileceğini görüşmek üzere toplanan Sens Konsili'nde yola çıkıldığı za-

RESİM 16: Mayıs 1291'de Memlûklerin eline geçen, Haçlıların Kutsal Topraklar'daki son dayanak noktalarından biri olan Akka limanı. (Protosov AN/Shutterstock.com)

³⁸ Templar of Tyre, 2003, s. 129.

man imparatorluğun Haçlı seferine ikmal yapabilmesi için Bizans Kilisesi ile olan ayrılığın çözülmesinin bir öncelik olması gerektiğine karar verildi. Bizans, Kudüs'ün Hıristiyanlık için nasıl geri alınabileceğine dair ağırbaşlı gazilerden tutun da aşırı yandaşlara kadar herkes tarafından öne sürülen sayısız teklifte yer aldı. İmparatorluğun rolü nadiren aktif bir ortak olarak algılanıyordu. 1300'de Pierre Dubois, Fransa kralına, Kutsal Topraklara giden en iyi yolun, Konstantinopolis'i "gaspçı Paleologos"tan almak suretiyle Bouillonlu Godfrey ve Frederick Barbarossa'nın takip ettikleri yol olduğunu öğütlemişti. Ayrıca kiliseler arasındaki bölünmeyi çözmek için yeni bir yolunu önerdi. Bizans din adamlarının eş almalarına izin verildiğine göre, onların eğitilmiş Latin kadınlarla evlenmeleri sağlanmalı ve onlar da Bizans din adamlarını Katolik inancına çevirmeliydiler.³⁹ Bu geniş temada birçok varyasyon vardı. 1305'te Fransisken Ramon Lull, Bizanslılara bölücülük yapmaktan vazgeçmeleri ve Haçlı seferine katılmaları için her fırsatın verilmesi gerektiğini ancak katılmazlarsa Konstantinopolis'e şiddetli biçimde saldırılması ve yağmalanması gerektiğini yazdı. Diğerleri böylesine sert bir hareket tarzının, Bizans imparatorunun Latin Doğu'nun düşmanı Memlûk sultanı ile dostane ilişkileri göz önüne alındığında, tamamen haklı olacağına işaret etti. Haçlı seferinin izleyeceği güzergâhın Konstantinopolis üzerinden olması planına karşı çıkanlar, bunu Greklere duydukları sempatiden değil, böylesi bir hareketin içerdiği risklerden duydukları endişeden ötürü karşı çıktılar. Bizanslılar, İkonion'daki Selçuklu Türkleri ile ittifak kurabilir ve Haçlılara karşı ortak hareket edebilirlerdi. Hatta oldukça endişeli bir yazar Bizanslıların, Boğaz'ı geçerken Latinlerin gemilerini batırmak için dalgıçlar bile kullanabilecekleri kanısına varmıştı.⁴⁰

³⁹ Nicholas IV, 1905, s. 904; Leopold, 2000, s. 140; Dubois, 1956, s. 118-19, 156, 172.

⁴⁰ Lull, 1961, s. 108-9; Leopold, 2000, s. 138-43; Schmieder, 1999, s. 365; Schein, 1991, s. 208-10.

Bu planların çoğu uygulanamayacak ölçüde umutsuz planlardı ve hatta az bile uygulanma ihtimali olmayan planlardı. Öte yandan, Kutsal Topraklar geri dönülmez bir şekilde kaybedilebilmiş olabilecekken Papalık, Dördüncü Haçlı Seferi sonrasında Bizans'tan alınan toprakların Batılıların elinde kalması konusunda kararlıydı. 1322'de "Greklerle, ayrılıkçılara ve diğer kâfirlere" şeklinde temellendirilen bir gerekçeyle Achaia Prensliğine karşı savaşacak olan herkese üç yıllık bir af vaadinde bulunuldu. Hatta II. Baldwin'in torunları halen iddialarını sürdürdükleri için eski Latin İmparatorluğunun yeniden canlandırılmasından söz ediliyordu. Papa bunu kabul etti ve nihayet 1307'de II. Andronikos'u aforoz etti.⁴¹ Ancak 1330'larda takınılan tutumlar değişmeye başladı. Levant'taki Latin topraklarına yönelik tehdit artık Bizans'tan değil, İkonion'daki eski Selçuklu saltanatının enkazından yükselen Anadolu'daki yeni Türk emirliklerinden geliyordu. Bizanslılar bir kez daha potansiyel müttefikler olarak değerlendirilmeye başlandı. 1333'te Kutsal Kabir'i özgürleştirmek için değil, Ege'deki Türk korsanlarının tehdidine karşı koymak için bir Haçlı seferi başlatıldı ve aradaki ayrılığa rağmen Bizans imparatoru bu sefere katılmaya teşvik edildi.⁴²

O zamanlar Bizans artık çok farklı bir yerdi. Konstantinopolis'teki Roma imparatoru yönetimindeki evrensel *Oikoumene* şeklindeki eski ideoloji hâlâ resmi olarak sürdürülüyordu. Ancak 14. yüzyılın ilerleyen yıllarında Mistra ve Selanik gibi bölgesel merkezler çok daha önemli hale geldi ve imparatorluğu meydana getiren halk giderek daha fazla artan biçimde kendilerini dilleriyle, antik dönemdeki Greklerin neslinden gelmeleriyle ve Katolikliğe karşı Ortodoks inançlarıyla tanımladılar.⁴³ Böylece 1291 yılı, yalnızca Kutsal Topraklardaki Latin varlığının sona ermesi açısından değil,

⁴¹ John XXII, 1910, s. 213; Clement V, 1885, s. 56; Gill, 1979, s. 188; Chrissis, 2013, s. 269-71; Lock, 1995, s. 66-7; Laiou, 1972, s. 43-56.

⁴² Gill, 1979, s. 195-6.

⁴³ Angold, 2003, s. 213-14; Nicol, 1988a, s. 72-3, 76; Wright, 2011, s. 72-5.

aynı zamanda Bizans imparatorlarının ve onların danışmanlarının bir yandan kendi ideolojik gündemlerini ellerinden gelen her şekilde takip ederken öte yandan Haçlı Seferine has değerler sistemine sözde bağlılık gösterdikleri yaklaşık 200 yıllık bir dönemin de sonu olarak değerlendirilebilir.

Sonsöz

ETKİ

Geriye sadece Haçlı seferlerinin Bizans üzerinde ne tür bir etki yarattığını özetlemek kalıyor. Her ne kadar mevcudiyetini devam ettirme bakımından, Suriye'deki Latin devletlerini geride bırakmış ise de, 1291'de imparatorluk süreklilik arz eden bir gerileme dönemine giriyordu. VIII. Mihail'in zamanında bile, Anjoulu Charles tehdidini savuşturma ve Aragon kralına ödeme yapmak için hazinede para toplama çabası, Küçük Asya'nın savunmasının ihmâl edilmesi gerektiği anlamına geliyordu. Bu özellikle talihsiz bir durumdu çünkü sınır bölgeleri giderek daha sık bir şekilde, İkonion'daki eski Selçuklu saltanatının halefi olan bağımsız Türk emirlerinin saldırılarına maruz kalıyordu. II. Andronicus zamanında sınır tamamen çöktü ve torunu tarafından devrilmesinden dört yıl sonra 1332'de öldüğünde, Nicea ve Smyrna da dahil olmak üzere Anadolu'nun çoğu sonsuza dek kaybedilmişti. Bizans yalnızca Avrupa'daki bir siyasi bünye olarak varlığını sürdürebilirdi ancak 1354'te bir grup Türk, yani Osmanlılar Çanakkale Boğazı'nın Avrupa yakasında, Gelibolu'da bir köprübaşını tutmayı başarmıştı. Bu köprübaşını kullanmak suretiyle, bölgenin yeni hâkim gücü halini alacak olan Osmanlı imparatorluğunu sonuç veren Balkanlar'ın fethini başlattılar. Kadük bir hale indirgenmiş olan Bizans, bir yüzyıl daha, yani 29 Mayıs 1453'te Konstantinopolis'in nihayet Osmanlı padişahı II. Mehmed tarafından ele geçirilmesine kadar mevcudiyetini korudu.

Doğu Akdeniz'de bir zamanlar çok kudretli bir güç olan bu imparatorluğun böylesine tam ve kesin bir şekilde yok

edilmesi, mantıklı bir açıklamanın yapılmasını gerektiriyor. Birçok tarihçi Haçlı seferlerinin bunda önemli bir faktör olarak görmektedir. Her ne kadar Osmanlı Türkleri son darbeyi indirmiş olsa da, Konstantinopolis'in 1204'te Dördüncü Haçlı Seferi tarafından ele geçirilmesi ve eyaletlerin parçalanması durumu, imparatorluğu zayıflatmış olmalıydı. Konstantinopolis 1261'de yeniden ele geçirilmiş olsa da, tekrar müesses hale geldiğinde Bizans, 1050'deki durumuna kıyasla çok daha küçük ve fakirdi.¹ Bununla birlikte, tüm sorumluluğu Haçlıların omuzlarına yüklemek biraz haksızlık gibi görünüyor. 12. yüzyılın sonlarında, Batı saldırganlığıyla tamamen bağlantısız bir şekilde, açık şekilde çözülme belirtileri vardı ve Bizans'ın mücadele etmesi gereken birçok başka düşmanı da mevcuttu. Bu nedenle bazı yorumcular, yerel ayrılıkçı akımları ve hatta Bizans dininin savaş karşıtı doğasını, imparatorluğun ortadan kaybolmasının temel nedeni olarak tanımladılar.² Yine de Haçlı seferleri, Bizans'ın gerilemesinde en azından bir unsur olarak rol oynamış gibi görünüyor.

Eğer durum böyleyse, Birinci Haçlı Seferi'nin kısmen imparatorluğa yardım amacıyla başlatıldığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, kesinlikle buna bir açıklamanın getirilmesi gerekiyor. Burada tartışıldığı üzere, 1204 olaylarının çok farklı iki medeniyet arasındaki bir asırlık yanlış anlaşılmanın doruk noktası olduğu teorisi inandırıcı değildir. 11. ve 12. yüzyıllarda, Batılıların Bizans kültürüne yabancı olması şöyle dursun, pek çok Batı Avrupalı paralı asker, elçi ve danışman olarak Bizans kültürüne derinden müdahil olmuştu. Teoloji, dini hiyerarşi ve ayinlerle ilgili uygulama konusunda var olan bu türden farklılıklar bazen, özellikle din adamları arasında sert atışmalara yol açtı ancak bunlar kendi içlerinde silahlı bir çatışmanın nedeni değildi. Öte yandan, kötüleşen Doğu-Batı ilişkilerine karşıt olarak sunulan argüman da yani Dördüncü Haçlı Seferi'nin sadece bir kaza, rastgele

¹ Runciman, 1951-4, iii. 476-7; Vasiliev, 1952, s. 469; Godfrey, 1980, s. 160.

² Ostrogorsky, 1968, s. 478-9; Treadgold, 1997, s. 849.

ve öngörülemeyen olaylar dizisinin tesadüfi sonucu olduğu iddiası da aynı derecede dayanıksızdır. Germen imparatoru VI. Henry ve Papa III. Innocent'in açıklamaları açıkça ortaya koymaktadır ki, 1190'larda Batı Avrupalı liderler, Bizans İmparatorluğunun Haçlı seferlerine yardım etme yükümlülüğü altında olduğu ve imparator görevini yapmadığı için ona karşı güç kullanmanın oldukça meşru bir dayanağı olduğu görüşüne sahiptiler. Ocak 1204'te bu yükümlülüğün yerine getirilmesi hususunda bir başarısızlık yaşandı ve bu başarısızlığın intikamı yalnızca birkaç ay sonra alındı.

Dolayısıyla, Bizans'ın nihai manada ortadan kaybolmasıyla ilgili daha geniş soruya dönecek olursak, bir bütünün parçaları olarak Bizans'ın Haçlı seferleriyle olan ilişkilerinin bozulmasının, Dördüncü Haçlı Seferi'nin güzergâhının Konstantinopolis'e kaydırılmasının ve imparatorluğun genel olarak gerilemesinin, insanoğlunun tesis ettiği bir kurum olarak Bizans'ın başarısızlığının sonucu olduğu ileri sürülebilir. Bizans yönetici seçkinleri tarafından yüzyıllar boyunca korunan ve sınırları çizilmiş dış politikanın amaçları ve yöntemleri, geçmişte Bizans etkisinin kuzeydeki Slav topraklarında yayılmasında yardımcı olma hususunda ve büyük zorluklar karşısında imparatorluğun hayatta kalmasında büyük başarı elde etmişti. Aynı amaç ve yöntemler reforma uğramış papalık yönetimine, Haçlı seferlerine ve 1054 ile 1204 yılları arasındaki Haçlı devletlerine uygulandığında, bir sorumluluk üstleneceklerdi. Fakat Bizans hükümdarları kendi imparatorluklarının selametini Kudüs mücadelesinin önüne koyan ve amaçlarına ulaşmak için her türlü yöntemi kullanan kimseler olarak algılandıklarında, sanki Haçlı davasına ihanet ediyor ve kâfirlerle işbirliği yapıyor gibi görünüyorlardı. Bu algı, Haçlı seferi liderlerini önce ordularını desteklemek için Bizans'dan para talep etmeye, sonra da istekleri yerine getirilmeyince Bizans topraklarına saldırıp onu işgal etmeye sevk etti. Dahası, 12. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, Balkanlar'daki Bizans'ın Slav tebaasına, Mısır'daki Eyyubi rejimine ve İkonion'daki Selçuklu Türklerine

uygulandığında bu eski yöntemler ve ideoloji de başarısız oluyordu. Bu nedenle, imparatorluğun nihayetinde gerilediği söylenebilir. Çünkü hiçbir insani kurum, koşullar değiştikçe ve yeni zorluklar ortaya çıktıkça süresiz olarak değişmeden hayatta kalamaz.

Son tahlilde, imparatorluk siyasi bir varlık olarak 1453'te ortadan kalkmış olsa da, başarısız olduğu pek söylenemez. Neredeyse kesintisiz bir şekilde maruz kaldığı istilalar ve ayaklanmalar karşısında yüzyıllarca hayatta kaldı. Nihayet sona erdiğinde bile, Bizans medeniyetinin birçok yönü ayakta kaldı. Onun 1270'lerde VIII. Mihail'in muhalifleri tarafından şiddetle savunulan dini geleneği, Doğu Avrupa'nın Ortodoks kiliselerinde varlığını sürdürmektedir. Anna Komnene ve Niketas Choniates'in o çok sevdiği antik Grek klasiklerine dayanan edebi kültürü, Rönesans döneminde İtalya'ya geçti. Konstantinopolis'ten gelen göçmenler, miraslarını oluşturan önemli metinleri öğretti, kopyaladı ve tercüme etti. Böylece Francesco Guicciardini ve Thomas More gibi çok çeşitli bilim adamlarını ve düşünürleri etkilediler. Bizans'ın kendine özgü mimari tarzı, on dokuzuncu yüzyılda yeniden canlandı ve tüm dünyadaki kamu binalarını etkiledi. Haçlı seferlerinin mirası, İslam ile Batı arasında hâlâ sorunlu bir ilişkiyken, Bizans'ın mirası çok daha az bilinmesine rağmen, çok daha mülayimdi.

BİBLİYOGRAFYA

BİRİNCİL KAYNAKLAR

- Abu Shama (1898), 'Le livre des deux jardins: histoire des deux règnes: celui de Nour ed-Din et celui de Salah ed-Din', A. C. Barbier de Meynard(ed.), *Recueil des historiens des croisades: historiens orientaux*, c. 4. Paris: Imprimerie Nationale içinde.
- Akropolites, George (2007), *The History*, terc. Ruth Macrides. Oxford: Oxford University Press.
- Al-Azimi (1938), C. Cahen (ed.), 'La chronique abrégée d'Al-Azimi', *Journal Asiatique*, 230, 353-448 içinde.
- Albert of Aachen (2007), *Historia Ierosolimitana: History of the Journey to Jerusalem*, terc. Susan Edgington. Oxford: Oxford University Press.
- Ambroise (2011), *The History of the Holy War*, terc. M. Ailes. Woodbridge: Boydell.
- Andrea, A. J. (terc.) (2000), *Contemporary Sources for the Fourth Crusade*. Leiden ve Boston: Brill.
- Attaleiates, M. (2012), *History*, terc. A. Kaldellis ve D. Krallis. Cambridge MA ve Londra: Harvard University Press.
- Baha al-Din ibn Shaddad (2001), *The Rare and Excellent History of Saladin*, terc. D. S. Richards. Aldershot: Ashgate.
- Baldric of Dol (1998), 'Historia Ierosolimitana', E. Peters (ed.), *The First Crusade: The Chronicle of Fulcher of Chartres and Other Source Materials* (2nd edn). Philadelphia: University of Pennsylvania Press, s. 29-32 içinde.
- Barber, M. ve Bate, K. (2010), *Letters from the East: Crusaders, Pilgrims and Settlers in the 12th-13th Centuries*. Farnham ve Burlington VT: Ashgate.
- Bar Hebraeus (1932), *The Chronography of Gregory Abû'l Faraj... commonly Known as Bar Hebraeus*, terc. E. A. Wallis-Budge. Londra: Oxford University Press.
- Barker, E. (1957), *Social and Political Thought in Byzantium from Justinian I to the Last Palaeologus*. Oxford: Oxford University Press.
- Barlaam of Calabria (1865), 'Oratio pro Unione', in J.-P. Migne (ed.), *Patrologia Graeca*, c. 151. Paris: J.-P. Migne, 1331-42 nci satırlar.

- Benedict of Peterborough (1867), *Gesta Regis Henrici Secundi*, ed. W. Stubbs, 2 c. Londra: HMSO.
- Benjamin of Tudela (1907), *The Itinerary*, terc. M. N. Adler. Londra: Oxford University Press.
- Benzo of Alba (1854), *Ad Henricum Imperatorem Libri VII*, ed. K. Pertz, Monumenta Germaniae Historica Scriptores 11. Hannover: Hahn, s. 591-681.
- Bernold of St Blasien (2008), 'Chronicle', I. S. Robinson (terc.), *Eleventh Century Germany: The Swabian Chronicles*. Manchester: Manchester University Press, s. 245-337 içinde.
- Bloch, H. (1907), *Annales Marbacenses*, Monumenta Germaniae Historica Scriptores Rerum Germanicarum 9. Hannover ve Leipzig: Hahn.
- Bonizo of Sutri (1865), 'Liber ad Amicum', P. Jaffé (ed.), *Monumenta Gregoriana*. Berlin: Bibliotheca Rerum Germanicarum, s. 577-689 içinde.
- Bryennios, N. (1975), *Historiarum Libri Quattuor*, terc. P. Gautier. Brussels: Byzantion.
- Caffaro (2013), *Caffaro, Genoa and the Twelfth-Century Crusades*, terc. M. Hallve J. Phillips. Farnham ve Burlington VT: Ashgate.
- Chomatenos, D. (1891), 'Juris Ecclesiastici Graecorum Selecta Paralipomena', J. B. Pitra (ed.), *Analecta Sacra et Classica Spicilegio Solesmensi*, c. 6. Paris: Chernowitz içinde.
- Choniates, N. (1972), *Orationes et Epistolae*, ed. J. A. Van Dieten. Berlin ve New York: de Gruyter.
- (1984), *O City of Byzantium: Annals of Niketas Choniates*, terc. H. J. Magoulias. Detroit: Wayne State University Press.
- Clement V (1885), *Registrum Clementis Papae V: Annus Secundus*. Roma: Typographia Vaticana.
- Constantine of Rhodes (2012), *On Constantinople and the Church of the Holy Apostles*, ed. L. James, terc. I. Vassis. Farnham ve Burlington VT: Ashgate.
- Constantine VII Porphyrogenitos (1967), *De Administrando Imperio*, ed. G. Moravcsik, terc. R. J. H. Jenkins. Washington DC: Dumbarton Oaks.
- (2012), *The Book of Ceremonies*, terc. A. Moffatt ve M. Tell. Canberra: Australian Association for Byzantine Studies.
- Continuator of Sigebert of Gembloux (1844), *Continuatio Aquicinctina*, ed. L. C. Bethmann, Monumenta Germaniae Historica Scriptores, 6. Hannover: Hahn, s. 405-38.
- Cross, S. H. ve Sherbowitz-Wetzor, O. P. (1953), *The Russian Primary Chronicle: The Laurentian Text*. Cambridge MA: Harvard University Press.

- Dandolo, A. (1938), *Chronica Venetum*, ed. E. Pastorello, *Rerum Italicarum Scriptores*, newseries 12/1. Bologna: Zanichelli.
- Darrouzès, J. (1965), 'Les documents byzantins du XIIe siècle sur la primauté romaine', *Revue des Etudes Byzantines*, 23, 42-88.
- Delaborde, H. F. (1894), 'Lettre des chrétiens de Terre-Sainte à Charles d'Anjou (22 avril 1260)', *Revue de l'Orient Latin*, 2, 206-15.
- Delisle, L. (1869-1904), *Recueil des historiens des Gaules et de la France*, 24 c. Paris: Imprimerie Nationale.
- (1877), *Notice sur cinq manuscrits de la Bibliothèque Nationale et sur un manuscrit de la Bibliothèque de Bordeaux, contenant des recueils épistolaires de Bérard de Naples*. Paris: Imprimerie Nationale.
- Dennis, G. T. (ed.) (1985), *Three Byzantine Military Treatises*. Washington DC: Dumbarton Oaks.
- Der Nersessian, S. (1959), 'The Armenian chronicle of the Constable Smpador of the "Royal Historian"', *Dumbarton Oaks Papers*, 13, 143-68.
- Dubois, P. (1956), *The Recovery of the Holy Land*, terc. W. I. Brandt. New York: Columbia University Press.
- Duchesne, L. (ed.) (1955-7), *Liber Pontificalis: de Gestis Romanorum Pontificum*, 3 c. (2^{nci} ed). Paris: Ecole Française de Rome.
- Edbury, P. W. (terc.) (1998), *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade: Sources in Translation*. Aldershot ve Burlington VT: Ashgate.
- Ekkehard of Aura (1844), *Chronicon Universale*, ed. G. Waitzve P. Kilon, *Monumenta Germaniae Historica Scriptores* 6. Hannover: Hahn, s. 33-245.
- Ernoul (1871), *Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*, ed. L. de Mas Latrie. Paris: Renouard.
- Eusebius of Caesarea (1976), 'Tridecennial Oration', H. A. Drake (terc.), *In Praise of Constantine: A Historical Study and New Translation of Eusebius's Tricennial Orations*. Berkeley ve Los Angeles: University of California Press, s. 83-127 içinde.
- Eustathios of Thessalonica (1988), *The Capture of Thessaloniki*, terc. J. R. Melville-Jones. Canberra: Australian Association for Byzantine Studies.
- (2013), *Secular Orations 1667/8 to 1179*, terc. Andrew F. Stone. Brisbane: Australian Association for Byzantine Studies.
- Fulcher of Chartres (1969), *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095-1127*, ed. H. S. Fink, terc. F. R. Ryan. New York: Norton.
- Gabriel, F. (1969), *Arab Historians of the Crusades*, terc. E. J. Costello. Berkeley ve Los Angeles: University of California Press.

- Geoffrey of Malaterra (2005), *The Deeds of Count Robert of Calabria and of His Brother Duke Robert Guiscard*, terc. K. B. Wolf. Ann Arbor MI: University of Michigan Press.
- Gerald of Wales (1978), *The Journey through Wales and the Description of Wales*, terc. Lewis Thorpe. Harmondsworth: Penguin.
- Giesebrecht, W. de ve Oefele, E. L. B. (1868), *Annales Altahenses Maiores*, Monumenta Germaniae Historica Scriptores 20. Hannover: Hahn, s. 722-824.
- Goitein, S. D. (1964), 'A letter from Seleucia (Cilicia) dated 21 July 1137', *Speculum*, 39, 298-303.
- Gordon, J. (1973), 'The Novgorod account of the Fourth Crusade', *Byzantion*, 43, 297-311.
- Goudelis, T. (1993), *The Life of Leontios, Patriarch of Jerusalem*, terc. Dimitris Tsougarakis. Leiden, New York ve Cologne: Brill.
- Gregoras, N. (1973-2007), *Rhomäische Geschichte*, terc. J. L. Van Dieën ve F. Tinnefeld, 6 c. Stuttgart: Hiersemann.
- Gregory VII (2002), *The Register of Pope Gregory VII, 1073-1085*, terc. H. E. J. Cowdrey. Oxford: Oxford University Press.
- Gregory X (1892), *Les registres de Grégoire X, 1272-1276 et de Jean XXI (1276-1277)*, ed. Jean Guiraud. Paris: Ecole Française de Rome.
- Guibert of Nogent (1997), *The Deeds of God through the Franks*, terc. R. Levine. Woodbridge: Boydell.
- Gunther of Pairis (1997), *The Capture of Constantinople*, terc. A. J. Andrea. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Guscin, M. (2009), *The Image of Edessa*. Leiden ve Boston: Brill.
- Hagenmeyer, H. (1901), *Epistulae et Chartae ad Historiam Primi Belli Sacri Spectantes: die Kreuzzugsbriefe aus den Jahre 1088-1100*. Innsbruck: Wagner.
- Hampe, K. (1898), 'Ein ungedruckter Bericht über den Vertrag von Adrianopel zwischen Friedrich I. und Isaak Angelos vom Febr. 1190', *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, 23, 398-400.
- Henri of Valenciennes (1948), *Histoire de l'empereur Henri de Constantinople*, ed. Jean Longnon. Paris: Geuthner.
- Henry of Huntingdon (1996), *Historia Anglorum: The History of the English People*, ed. veterc. D. Greenway. Oxford: Oxford University Press.
- Hill, R. (ed.) (1962), *Gesta Francorum et Aliorum Hierosolimitanorum*. Oxford: Oxford University Press.
- Hodgett, G. A. J. (ed.) (1971), *Cartulary of Holy Trinity Aldgate*. Leicester: London Record Society.
- Hoffman, H. (ed.) (1980), *Chronica Monasterii Casinensis*, Monu-

- menta Germaniae Historica Scriptores, 34. Hannover: Hahn.
- Holt, P. M. (1995), *Early Mamluk Diplomacy, 1260-1290: Treaties of Baybars and Qalawun with Christian Rulers*. Leiden ve Boston: Brill.
- Humbert of Silva-Candida (1924), 'Rationes de Sancti Spiritus Processione a Patre et Filio', A. Michel (ed.), *Humbert und Kerullarios*, c. 1. Paderborn: Schöningh, s. 97-111 içinde.
- (1929), *De Sancta Romana Ecclesia*, P. E. Schramm, *Kaiser, Rom und Renovatio*, c. 2. Leipzig and Berlin: Teubner, s. 128-33 içinde.
- Ibn al-Qalanisi (1932), *The Damascus Chronicle of the Crusades*, terc. H. A. R. Gibb. Londra: Luzac.
- Imad ad-Din al-Isfahani (1972), *Conquête de la Syrie et de la Palestine par Saladin*, terc. H. Massé. Paris: Geuthner.
- Innocent II (1885), 'Letter to Latins in the army of John II Komnenos,' J.-P. Migne (ed.), *Patrologia Latina*, c. 179. Paris: Garnier, 354-5nci satırlar içinde.
- Italikos, M. (1972), *Lettres et discours*, ed. P. Gautier. Paris: Institut Français d'Etudes Byzantines.
- John of Salisbury (1986), *Historia Pontificalis*, ed. ve terc. M. Chibnall. Oxford: Oxford University Press.
- John III Vatatzes (1984), 'Letter to Pope Gregory IX, 1237', D. J. Geanakoplos, *Byzantium: Church, Society and Civilisation Seen through Contemporary Eyes*. Chicago ve London: Chicago University Press, s. 34-6 içinde.
- John XXII (1910), *Lettres communes des papes d'Avignon: Jean XXII (1316-1334). C. 4: sixième et septième année*, ed. G. Mollat. Paris: Ecole Française de Rome.
- Joinville, J. of (2008), 'The Life of Saint Louis', *Chronicles of the Crusades*, terc. C. Smith. Harmondsworth: Penguin, s. 137-336 içinde.
- Kekaumenos (1896), *Strategon et Incerti Scriptoris de Officiis Regiis Libellus*, ed. B. Wassiliewsky ve V. Jernstedt. St Petersburg: Imperial Academy of Sciences.
- Kinnamos, J. (1976), *The Deeds of John and Manuel Comnenus*, terc. C. M. Brand. New York: Columbia University Press.
- Kirakos of Kantzag (1869), 'History of the Armenians', in *Recueil des historiens des croisades: Documents Arméniens, volume 1*, terc. E. Dulaurier. Paris: Imprimerie Nationale, s. 411-33.
- Komnene, A. (2009), *The Alexiad*, terc. E. R. A. Sewter, revised P. Frankopan. Harmondsworth: Penguin.
- Laurent, V. (1946), 'Le rapport de Georges le Métochite Apocrisiaire de Michel Paléologue auprès du Pape Grégoire X (1275/76)', *Revue historique du Sud-Est Européen*, 23, 233-47.

- Leo the Deacon (2005), *The History of Leo the Deacon: Byzantine Military Expansion in the Tenth Century*, terc. A.-M. Talbot ve D. F. Sullivan. Washington DC: Dumbarton Oaks.
- Leo VI (2010), *The Taktika*, terc. G. T. Dennis. Washington DC: Dumbarton Oaks.
- Leo IX (1882), 'Letter to Mihail Keroularios', J.-P. Migne (ed.), *Patrologia Latina*, c. 143. Paris: Garnier, cols 773-7 içinde.
- Liudprand of Cremona (2007), *The Complete Works*, terc. P. Squatriti. Washington DC: Catholic University of America Press.
- Loud, G. A. (2010), *The Crusade of Frederick Barbarossa: The History of the Expedition of the Emperor Frederick and Related Texts*. Farnham ve Burlington VT: Ashgate.
- Lull, R. (1961), 'De Acquisitione Sanctae Terrae', P. E. Kamar (terc.), *Studia Orientalia Christiana: Collectanea* 6. Cairo: Centre Franciscain d'Etudes Orientales Chrétiennes, s. 3-131 içinde.
- Lurier, H. E. (1964), *Crusaders as Conquerors: The Chronicle of Morea*. New York ve Londra: Columbia University Press.
- Maas, P. (1913), 'Die Musen des Kaisers Alexios I', *Byzantinische Zeitschrift*, 22, 348-69.
- Machiavelli, N. (1999), *The Prince*, terc. George Bull (2ncied). Harmondsworth: Penguin.
- Makrizi, al- (1900-1), 'Histoire d'Egypte', in E. Blochet (terc.), *Revue de l'Orient Latin*, 8, 165-212, 501-53.
- Mango, C. (1986), *The Art of the Byzantine Empire, 312-1453*. Toronto: University of Toronto Press.
- Mango, C. ve Parker, J. (1960), 'A twelfth-century description of St Sophia', *Dumbarton Oaks Papers*, 14, 233-45.
- Mansi, J. D. (1767), *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, c. 21. Florence ve Venice: Zatta.
- Maragone, B. (1936), *Annales Pisani*, ed. M. L. Gentile, *Rerum Italicarum Scriptores*, new series 6.2. Bologna: Zanichelli.
- Martin IV (1913), *Les registres de Martin IV, 1281-1285*, ed. M. Olivier-Martin. Paris: Ecole Française de Rome.
- Matthew of Edessa (1993), *Armenia and the Crusades*, terc. A. E. Dostourian. Lanham MD: University Press of America.
- Matthew Paris (1872-83), *Chronica Majora*, ed. H. R. Luard, 7 c. Londra: HMSO.
- Mesarites, N. (1957), 'Description of the church of the Holy Apostles at Constantinople', G. Downey (terc.), *Transactions of the American Philosophical Society*, 47, 855-924 içinde.
- (1973), 'Der Epitaphios des Nikolaos Mesarites auf seinem Bruder Johannes', A. Heisenberg (ed.), *Quellen und Studien zur spätbyzantinischen Geschichte*. London: Variorum, no. II içinde.

- Mihail the Syrian (1899-1910), *Chronique de Michel le Syrien, patriarche jacobite d'Antioche (1166-1199)*, terc. J.-B. Chabot, 4 c. Paris: Leroux.
- Mihail VIII Palaiologos (2000), 'Autobiography', J. P. Thomas ve A. C. Hero (trans), *Byzantine Monastic Foundation Documents: A Complete Translation of the Surviving Founders' Typika and Testaments*, c. 3. Washington DC: Dumbarton Oaks, s. 1241-7 içinde.
- Miklosich, F. ve Müller, W. (1860-90), *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, 6 c. Viyana: Gerold.
- Munro, D. C. (1902), *Letters of the Crusaders Written from the Holy Land* (2ncied). Philadelphia: University of Pennsylvania.
- Neophytos (1864), 'De calamitatibus Cypri', W. Stubbs (ed.), *Chronicles and Memorials of the Reign of Richard I: c. 1*. London: HMSO, s. clxxxiv-clxxxix içinde.
- Nicholas I (1925), 'Epistolae ad Res Orientales, Praecipue ad Causam Ignatii et Photii Pertinentes', in *Monumenta Germaniae Historica: Epistolae Karolini Aevi*, 4. Berlin: Weidmann, s. 433-610.
- Nicholas IV (1905), *Lesregistres de Nicolas IV*, ed. E. Langlois. Paris: Ecole Française de Rome.
- Nicholas Mystikos (1973), *Letters*, ed. veterc. R. J. H. Jenkins ve L. G. Westerink. Washington DC: Dumbarton Oaks.
- Nicholson, H. J. (terc.) (1997), *Chronicle of the Third Crusade*. Aldershot ve Burlington VT: Ashgate.
- Odo of Deuil (1948), *De Profectione Ludovici VII in Orientem*, terc. V. G. Berry. New York: Columbia University Press.
- Orderic Vitalis (1969-80), *The Ecclesiastical History*, terc. M. Chibnall, 6 c. Oxford: Oxford University Press.
- Otten-Froux, C. (1987), 'Documents inédits sur les Pisans en Roumanie aux XIIIe-XIV siècles', M. Balard, A. E. Laiou and C. Otten-Froux (eds), *Les Italiens à Byzance*. Paris: Sorbonne, s. 153-95 içinde.
- Otto of Freising (1953), *The Deeds of Frederick Barbarossa*, terc. C. C. Mierow. New York: Columbia University Press.
- Otto of St Blasien (1912), *Chronica*, ed. A. Hofmeister, *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores Rerum Germanicarum*, 47. Hannover ve Leipzig: Hahn.
- Pachymeres, G. (1984-2000), *Relations historiques*, ed. A. Failler, 5 c. Paris: Belles Lettres.
- Papadakis, A. ve Talbot, A.-M. (1972), 'John X Camaterus confronts Innocent III: an unpublished correspondence', *Byzantinoslavica*, 33, 26-41.

- Perry, D. M. (2008), 'The *Translatio Symonensis* and the seven thieves: a Venetian Fourth Crusade *Furta Sacra* narrative and the looting of Constantinople', T. F. Madden (ed.), *The Fourth Crusade: Event, Aftermath and Perceptions*. Aldershot ve Burlington VT: Ashgate, s. 89-121 içinde.
- Peter of Les-Vaux-de-Cernay (1998), *The History of the Albigensian Crusade*, terc. W. A. ve M. D. Sibly. Woodbridge: Boydell.
- Peter Tudebode (1974), *Historia de Hierosolymitano Itinere*, terc. J. H. Hill ve L. L. Hill. Philadelphia: American Philosophical Society.
- Peter the Venerable (1967), *The Letters of Peter the Venerable*, ed. Giles Constable, c. 2. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Phokas, J. (1988), 'A general description of the settlements and places belonging to Syria and Phoenicia on the way from Antioch to Jerusalem, and the holy places of Palestine', J. Wilkinson, J. Hilland W. F. Ryan (terc.), *Jerusalem Pilgrimage, 1099-1185*. Londra: Hakluyt Society, s. 315-36 içinde.
- Powell, J. M. (terc.) (2004), *The Deeds of Pope Innocent III*. Washington DC: Catholic University of America Press.
- Psellos, M. (1966), *Fourteen Byzantine Rulers*, terc. E. R. A. Sewter (2nci ed). Harmondsworth: Penguin.
- Pseudo-Kodinos (2013), *Pseudo-Kodinos and the Constantinopolitan Court: Offices and Ceremonies*, ed. R. Macrides, J. A. Munitiz ve D. Angelov. Farnham ve Burlington VT: Ashgate.
- Ralph of Caen (2005), *Gesta Tancredi: A History of the Normans on the First Crusade*, terc. B. S. ve D. S. Bachrach. Farnham ve Burlington VT: Ashgate.
- Raymond of Aguilers (1968), *Historia Francorum qui Ceperunt Iherusalem*, terc. J. H. Hill ve L. Hill. Philadelphia: American Philosophical Society.
- Richard of Devizes (1969), *The Chronicle of the Time of Richard the First*, ed. J. T. Appleby. Londra: Nelson.
- Robert of Auxerre (1882), *Chronicon*, ed. O. Holder-Egger, *Monumenta Germaniae Historica Scriptores*, 26. Hannover: Hahn, s. 219-79.
- Robert of Clari (1936), *The Conquest of Constantinople*, terc. E. H. McNeal. New York: Columbia University Press.
- Robert the Monk (2005), *History of the First Crusade*, terc. Carol Sweetenham. Aldershot ve Burlington VT: Ashgate.
- Robert of Torigny (1889), 'Chronicle', in R. Howlett (ed.), *Chronicles of the Reigns of Stephen, Henry II and Richard I: c. 4*. Londra: HMSO, s. 81-315.

- Robinson, I. S. (2004), *The Papal Reform of the Eleventh Century: Lives of Pope Leo IX and Pope Gregory VII*. Manchester: Manchester University Press.
- Rodulfus Glaber (1989), *Historiarum Libri Quinque*, terc. J. France. Oxford: Oxford University Press.
- Roger of Hoveden (1853), *Annals*, terc. H. T. Riley, 2 c. Londra: Bohn.
- Roger of Wendover (1849), *Flowers of History*, terc. J. A. Giles, 2 c. Londra: Bohn.
- Rubruck, W. (1990), *The Mission of Friar William of Rubruck: His Journey to the Court of the Great Khan Möngke, 1253-1255*, terc. Peter Jackson. Londra: Hakluyt Society.
- Sanudo, M. (2000), *Istoria di Romania*, ed. E. E. Papadopoulou. Atina: Institute of Byzantine Studies.
- Shirley, J. (terc.) (1999), *Crusader Syria in the Thirteenth Century*. Aldershot ve Burlington VT: Ashgate.
- Simonsfeld, H. (ed.) (1883), *Historia Ducum Veneticorum*, Monumenta Germaniae Historica Scriptores, 14. Hannover: Hahn, s. 72-97.
- Skyllitzes, J. (2010), *A Synopsis of Byzantine History, 811-1057*, terc. J. Wortley. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stethatos, N. (2013), *The Life of Saint Symeon the New Theologian*, terc. R. P. H. Greenfield. Cambridge MA ve Londra: Harvard University Press.
- Stevenson, J. (1958), *Chronicon Monasterii de Abingdon*, 2 c. Londra: HMSO.
- Stilbes, C. (1963), J. Darrouzès, 'Le mémoire de Constantin Stilbès contre les Latins', *Revue des Etudes Byzantines*, 21, 50-100 içinde.
- Suger (1867), 'Lettres', A. Leroy de La Marche (ed.), *Oeuvres complètes de Suger*. Paris: Renouard içinde.
- (1992), *The Deeds of Louis the Fat*, terc. R. C. Cusimano ve J. Moorhead. Washington DC: Catholic University of America Press.
- Tafel, G. L. F. ve Thomas, G. M. (1856-7), *Urkunden zur älteren Handels und Staatsgeschichte der Republik Venedig*, 3 c. Vienna: Hof- und Staatsdruckerei.
- Taylor, W. R. (1929-30), 'A new Syriac fragment dealing with incidents in the Second Crusade', *Annual of the American Schools of Oriental Research*, 11, 120-30.
- Templar of Tyre (2003), *Part III of the Deeds of the Cypriots*, terc. P. Crawford. Aldershot ve Burlington VT: Ashgate.
- Theiner, A. ve Miklosich, F. (1872), *Monumenta Spectantia ad Unionem Ecclesiarum Graecae et Romanae*. Vienna: Braumüller.
- Theophanes Continuatus (1838), *Chronographia*, ed. I. Bekker. Bonn: Weber.

- Theophylact of Ochrid (1980), *Discours, traités, poésies*, ed. P. Gautier. Thessaloniki: Association de Recherches Byzantines.
- Thietmar of Merseburg (2001), *Ottonian Germany: The Chronicon of Thietmar of Merseburg*, terc. D. A. Warner. Manchester: Manchester University Press.
- Tornikios, G. ve L. (1970), *Lettres et discours*, ed. J. Darrouzès. Paris: Centre National de la Recherche Scientifique.
- Urbanus IV (1901), *Les registres d'Urbain IV, 1261-1264*, c. 2, ed. J. Guiraud. Paris: Ecole Française de Rome.
- Usamah ibn-Munqidh (2000), *An Arab-Syrian Gentleman and Warrior in the Period of the Crusades*, terc. P. K. Hitti (2nci ed). New York: Columbia University Press.
- Villani, G. (1990), *Nuova Cronica*, ed. G. Porta, c. 3. Parma: Fondazione Pietro Bembo.
- Villehardouin, G. (2008), 'The conquest of Constantinople', *Chronicles of the Crusades*, terc. C. Smith. Harmondsworth: Penguin, s. 1-135 içinde.
- Vincent of Prague (1861), *Annales*, ed. W. Wattenbach, Monumenta Germaniae Historica Scriptores, 17. Hannover: Hahn, s. 654-83.
- Waitz, G. (ed.) (1848), *Gesta Episcoporum Tullensium*, Monumenta Germaniae Historica Scriptores, 8. Hannover: Hahn, s. 631-48.
- Walter Map (1983), *De Nugis Curialium: Courtiers' Trifles*, terc. M. R. James, C. N. L. Brook ve R. A. B. Mynors. Oxford: Oxford University Press.
- Whitelock, D., Douglas, D. C. ve Tucker, S. I. (terc) (1961), *The Anglo-Saxon Chronicle: A Revised Translation*. London: Eyre Spottiswoode.
- Widukind of Corvey (1935), *Rerum Gestarum Saxoniarum Libri Tres*, ed. P. Hirsch, Monumenta Germaniae Historica, Scriptores Rerum Germanicarum, 60. Hannover: Hahn.
- Will, C. (1861), *Acta et Scriptaque de Controversiis Ecclesiae Graecae et Latinae Saeculo Undecimo Composita Extant*. Leipzig ve Marburg: Elwert.
- William of Apulia (1961), *Le geste de Robert Guiscard*, terc. M. Mathieu. Palermo: Istituto Sicilianodi Studi Bizantini e Neoellenici.
- William of Jumièges (1992-5), *Gesta Normanorum Ducum*, terc. E. M. C. Van Houts, 2 c. Oxford: Oxford University Press.
- William of Malmesbury (1998-9), *Gesta Regum Anglorum*, terc. R. A. B. Mynors, R. M. Thomson ve M. Winterbottom, 2 c. Oxford: Oxford University Press.
- William of Newburgh (1988), *The History of English Affairs: Book I*, ed. P. G. Walsh ve M. J. Kennedy. Warminster: Arisve Phillips.

- William of Poitiers (1998), *Gesta Guillelmi*, ed. R. H. C. Davis ve M. Chibnall. Oxford: Oxford University Press.
- William of Tyre (1943), *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, terc. E. A. Babcock ve A. C. Krey, 2 c. New York: Columbia University Press.
- Zonaras, J. (1999), *Epitome Historiarum: c. 3*, ed. I. Gregoriades. Athens: Kanaki.

İKİNCİL KAYNAKLAR

- Abrahamse, D. (1986), 'Byzantine views of the west in the early crusade period: the evidence of hagiography', V. P. Goss (ed.), *The Meeting of Two Worlds: Cultural Exchange between East and West during the Period*. Kalamazoo MI: Medieval Institute, s. 189-200 içinde.
- Alexander, P. J. (1962), 'The strength of empire and capital as seen through Byzantine eyes', *Speculum*, 37, 339-57.
- (1963), 'The donation of Constantine at Byzantium and its earliest use against the western empire', *Zbornik Radova Vizantoloshkog Instituta*, 8, 11-26.
- Andrea, A. J. ve Moore, J. C. (1999), 'The date of Reg. 6: 102: Pope Innocent III's letter of advice to the crusaders', E. E. Kittell and T. F. Madden (ed), *Medieval and Renaissance Venice*. Urbana IL ve Chicago: University of Illinois Press, s. 109-23 içinde.
- Angelov, D. G. (2005), 'Byzantine ideological reactions to the Latin conquest of Constantinople', in A. E. Laiou (ed.), *Urbs Capta: The Fourth Crusade and Its Consequences*. Paris: Lethielleux, s. 293-310.
- (2006), 'Domestic opposition to Byzantium's alliance with Saladin: Niketas Choniates and his Epiphany oration of 1190', *Byzantine and Modern Greek Studies*, 30, 49-68.
- (2007), *Imperial Ideology and Political Thought in Byzantium, 1204-1330*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Angold, M. (1975), *A Byzantine Government in Exile: Government and Society under the Laskarids of Nicaea, 1204-1261*. Oxford: Oxford University Press.
- (1997), *The Byzantine Empire, 1025-1204: A Political History* (2ncied). Harlow: Longman.
- (2003), *The Fourth Crusade: Event and Context*. Harlow: Pearson.
- (2006), 'The Anglo-Saxon historiography of the Fourth Crusade: a crime against humanity or just an accident?', G. Ortalli, G. Ravagnani and P. Schreiner (eds), *Quarta Crociata: Venezia- Bisanzio- Impero Latino*. Venedik: Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arte, s. 301-16 içinde.

- Asbridge, T. S. (2000), *The Creation of the Principality of Antioch, 1098-1130*. Rochester NY: Boydell.
- Barber, M. (1989), 'Western attitudes to Frankish Greece in the thirteenth century', B. Arbel, B. Hamilton ve D. Jacoby (eds), *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204*. Londra: Frank Cass, s. 111-28 içinde.
- Bell, G. D. (2010), 'In starvation's shadow: the role of logistics in the strained Byzantine-European relations during the First Crusade', *Byzantion*, 80, 38-71.
- Bibicou, H. (1959), 'Une page d'histoire diplomatique de Byzance au XIe siècle: Michel VII Doukas, Robert Guiscard, et la pension des dignitaires', *Byzantion*, 29-30, 43-75.
- Bloch, H. (1946), 'Monte Cassino, Byzantium and the west in the earlier Middle Ages', *Dumbarton Oaks Papers*, 3, 163-224.
- Blöndal, S. (1978), *The Varangians of Byzantium: An Aspect of Byzantine Military History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Borelli, L. V. ve Toniato, A. G. (1979), 'The origins and documentary sources of the horses of San Marco', G. Perocco (ed.) ve J. ve V. Wilton-Ely (terc.), *The Horses of San Marco*. London: Thames and Hudson, s. 127-36 içinde.
- Brand, C. M. (1962), 'The Byzantines and Saladin, 1185-1192: opponents of the Third Crusade', *Speculum*, 37, 167-81.
- (1968a), *Byzantium Confronts the West, 1180-1204*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- (1968b), 'A Byzantine plan for the Fourth Crusade', *Speculum*, 43, 462-75.
- (1984), 'The Fourth Crusade: some recent interpretations', *Medievalia et Humanistica*, 12, 33-45.
- Brundage, J. A. (1976), 'Richard the Lionheart and Byzantium', *Studies in Medieval Culture*, 6-7, 63-70.
- Bryer, A. A. M. (1981), 'The first encounter with the west, AD 1050-1204', P. Whitting (ed.), *Byzantium: An Introduction* (2ncied). Oxford: Blackwell, s. 85-110 içinde.
- Canard, M. (1964), 'Les relations politiques et sociales entre Byzance et les arabes', *Dumbarton Oaks Papers*, 18, 35-56.
- Charanis, P. (1949), 'Byzantium, the west and the origin of the First Crusade', *Byzantion*, 19, 17-36.
- Cheynet, J. C. (1980), 'Mantzikert: un désastre militaire?', *Byzantion*, 50, 410-38.
- Chrissis, N. G. (2010), 'A diversion that never was: Thibaut IV of Champagne, Richard of Cornwall and Pope Gregory IX's crusade'

- ding plans for Constantinople, 1235-1239', *Crusades*, 9, 123-45.
- (2012), 'The City and the Cross: the image of Constantinople and the Latin empire in thirteenth-century papal crusading rhetoric', *Byzantine and Modern Greek Studies*, 36, 20-37.
- (2013), *Crusading in Frankish Greece: A Study of Byzantine-Western Relations and Attitudes, 1204-1282*. Turnhout: Brepols.
- Chrysos, E. (2012), '1176 - A Byzantine crusade?', J. Koderve I. Stouraitis (ed), *Byzantine War Ideology between Roman Imperial Concept and Christian Religion*. Vienna: Austrian Academy of Sciences, s. 81-6 içinde.
- Chrysostomides, J. (2001), 'Byzantine concepts of war and peace', A. V. Hartmann ve B. Heuser (eds), *War, Peace and World Orders in European History*. Londrave New York: Routledge, s. 91-101 içinde.
- Ciggaar, K. N. (1982), 'England and Byzantium on the eve of the Norman Conquest', *Anglo-Norman Studies*, 5, 78-96.
- (1996), *Western Travellers to Constantinople: The West and Byzantium, 962-1204. Cultural and Political Relations*. Leiden ve Boston: Brill.
- Constable, G. (1953), 'The Second Crusade as seen by contemporaries', *Traditio*, 9, 213-79.
- (2008a), 'The Fourth Crusade', G. Constable, *Crusaders and Crusading in the Twelfth Century*. Farnham ve Burlington VT: Ashgate, s. 321-47 içinde.
- (2008b), 'The financing of the crusades', G. Constable, *Crusaders and Crusading in the Twelfth Century*. Farnham ve Burlington VT: Ashgate, s. 117-41 içinde.
- Constantinides, C. N. (1982), *Higher Education in Byzantium in the Thirteenth and Early Fourteenth Centuries, 1204 - c. 1310*. Nicosia: Cyprus Research Centre.
- Cormack, R. (2000), *Byzantine Art*. Oxford: Oxford University Press.
- Cowdrey, H. E. J. (1970), 'Pope Urbanus II's preaching of the First Crusade', *History*, 55, 177-88.
- (1982) 'Pope Gregory VII's "crusading" plans of 1074', in B. Z. Kedar, H. E. Mayer ve R. C. Smail (ed), *Outremer: Studies in the History of the Crusading Kingdom of Jerusalem Presented to Joshua Prawer*. Jerusalem: Yad Izhak Ben-Zvi Institute, s. 27-40.
- (1988), 'The Gregorian papacy, Byzantium, and the First Crusade', *Byzantinische Forschungen*, 13, 145-69.
- Day, G. W. (1988), *Genoa's Responseto Byzantium, 1155-1204*. Urbana ve Chicago: University of Illinois Press.
- Dennis, G. T. (2001), 'Defenders of the Christian people: holy war in

- Byzantium', A. E. Laiou ve R. P. Mottahedeh (ed), *The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World*. Washington DC: Dumbarton Oaks, s. 31-9 içinde.
- Dondaine, A. (1952), 'Hugues Ethérien et Léon Toscan', *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge*, 19, 67-134.
- (1958), 'Hugues Ethérien et le concile de Constantinople de 1166', *Historisches Jahrbuch*, 77, 473-83.
- Dunbabin, J. (1998), *Charles I of Anjou: Power, Kingship and State-making in Thirteenth Century Europe*. Londrave New York: Longman.
- Dvornik, F. (1979), *Byzantium and the Roman Primacy*, terc. E. A. Quain (2nci ed). New York: Fordham University Press.
- Edbury, P. W. (1991), *The Kingdom of Cyprus and the Crusades, 1191-1374*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (1992) 'Looking back on the Second Crusade: some late twelfth-century English perspectives', M. Gervers (ed.), *The Second Crusade and the Cistercians*. New York: St Martin's, s. 163-9 içinde.
- Edbury, P. W. ve Rowe, J. G. (1988), *William of Tyre: Historian of the Latin East*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eddé, A.-M. (2011), *Saladin*, terc. J. M. Todd. Cambridge MA ve Londra: Harvard University Press.
- Egan, G. (2007), 'Byzantium in London? New archaeological evidence for 11th century links between England and the Byzantine world', M. Grünbart, E. Kislinger, A. Muthesiusve D. Stathakopoulos (ed), *Material Culture and Well-Being in Byzantium (400-1453)*. Vienna: Austrian Academy of Sciences içinde.
- El Cheikh, N. M. (2004), *Byzantium Viewed by the Arabs*. Cambridge MA ve Londra: Harvard University Press.
- Ferrard, C. G. (1971), 'The amount of Constantinopolitan booty in 1204', *Studi Veneziani*, 13, 95-104.
- Folda, J. (1965), 'The Fourth Crusade, 1201-1204: some reconsiderations', *Byzantinoslavica*, 26, 277-90.
- Foss, C. (1996), *Nicaea: A Byzantine Capital and Its Praises*. Brookline MA: Hellenic College Press.
- France, J. (1971), 'The departure of Tatikios from the crusader army', *Bulletin of the Institute of Historical Research*, 44, 137-47.
- (1984), 'Anna Comnena, the Alexiad and the First Crusade', *Reading Medieval Studies*, 10, 20-38.
- Frankopan, P. (2012), *The First Crusade: The Call from the East*. Londra: Bodley Head.
- Gadolin, A. R. (1982), 'Prince Bohemond's death and apotheosis in the

- church of San Sabino, Canosadi Puglia', *Byzantion*, 52, 124-53.
- Geanakoplos, D. J. (1959), *Emperor Mihail Palaeologus and the West, 1258-1282: A Study in Byzantine-Latin Relations*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Gill, J. (1979), *Byzantium and the Papacy, 1198-1400*. New Brunswick NJ: Rutgers University Press.
- Godfrey, J. (1980), *1204: The Unholy Crusade*. Oxford: Oxford University Press.
- Grégoire, H. (1940-1), 'The question of the diversion of the Fourth Crusade, or an old controversy solved by a Latin adverb', *Byzantion*, 15, 158-66.
- Hamdani, A. (1974), 'Byzantine-Fâtîmîd relations before the battle of Mantzikert', *Byzantine Studies*, 1, 169-79
- Hamilton, B. (1980), *The Latin Church in the Crusader States*. Londra: Variorum.
- (1988), 'Manuel I Comnenus and Baldwin IV of Jerusalem', J. Chrysostomides (ed.), *Kathegetria: Essays Presented to Joan Hussey for Her 80th Birthday*. Camberley: Porphyrogenitus, s. 353-75 içinde.
- (2000), *The Leper King and His Heirs*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (2001), 'Three patriarchs at Antioch, 1165-70', M. Balard, B. Z. Kedar ve J. Riley-Smith (eds), *Dei Gesta per Francos: études sur les croisades dédiées à Jean Richard*. Aldershot ve Burlington VT: Ashgate, s. 199-207 içinde.
- (2003), 'William of Tyre and the Byzantine empire', Ch. Dendrinos, J. Harris, E. Harvalia-Crook ve J. Herrin (ed), *Porphyrogenita: Essays on Byzantine History and Culture and the Latin East Presented to Julian Chrysostomides*. Aldershot ve Burlington VT: Ashgate, s. 219-33 içinde.
- Hanotaux, G. (1877), 'Les Vénitiens ont-ils trahi la chrétienté en 1202', *Revue Historique*, 4, 74-102.
- Harris, J. (2000), 'Distortion, divine providence and genre in Niketas Choniates's account of the collapse of Byzantium, 1180-1204', *Journal of Medieval History*, 26, 19-31.
- (2007), *Constantinople: Capital of Byzantium*. Londra: Continuum.
- (2008), 'The problem of supply and the sack of Constantinople', P. Piatti (ed.), *The Fourth Crusade Revisited*. Vatican City: Libreria Editrice Vaticana, s. 145-54 içinde.
- (2012) 'Collusion with the infidel as a pretext for western military action against Byzantium (1180-1204)', S. Lambert ve H. Ni-

- cholson (ed), *Languages of Love and Hate: Conflict, Communication and Identity in the Medieval Mediterranean*. Turnhout: Brepols, s. 99-117 içinde.
- (2014), 'The "Schism" of 1054 and the First Crusade', *Crusades*, 13 (yakında çıkacak)
- Harris, J. ve Tolstoy, D. (2012), 'Alexander III and Byzantium', P. D. Clarke ve A. J. Duggan (ed), *Alexander III (1159-81): The Art of Survival*. Farnham ve Burlington VT: Ashgate, s. 301-13 içinde.
- Harvey, A. (1990), *Economic Expansion in the Byzantine Empire, 900-1200*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Herrin, J. (1970), 'The collapse of the Byzantine economy in the twelfth century: a study of a medieval economy', *University of Birmingham Historical Journal*, 12, 188-203.
- Hill, J. H. ve Hill, L. L. (1952-3), 'The convention of Alexius I and Raymond of Saint-Gilles', *American Historical Review*, 58, 322-7.
- Hillenbrand, C. (1999), *The Crusades: Islamic Perspectives*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Holtzmann, W. (1935), 'Zur Geschichte des Investiturstreites', *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, 50, 246-319.
- Hooper, N. (1985), 'Edgar the Aethling: Anglo-Saxon prince, rebel and crusader', *Anglo-Saxon England*, 14, 197-214.
- Housley, N. (2006), *Contesting the Crusades*. Oxford: Blackwell.
- Hurlock, K. (2013), *Britain, Ireland and the Crusades, c. 1000-1300*. Basingstoke ve New York: Palgrave.
- Hussey, J. M. (1986), *The Orthodox Church in the Byzantine Empire*. Oxford: Oxford University Press.
- Ikonopoulou, K. (2009), 'Byzantium and Jerusalem, 813-975: from indifference to intervention', S. Neocleous (ed.), *Papers from the First and Second Postgraduate Forums in Byzantine Studies: Sailing to Byzantium*. Newcastle-upon-Tyne: Cambridge Scholars Publishing, s. 7-25 içinde.
- Jacoby, D. (1973), 'The encounter of two societies: western conquerors and the Byzantines in the Peloponnese after the Fourth Crusade', *American Historical Review*, 78, 873-906.
- (2001), 'Venetian settlers in Latin Constantinople: rich or poor?', D. Jacoby, *Byzantium, Latin Romania and the Mediterranean*. Aldershot ve Burlington VT: Ashgate, s. 181-204 içinde.
- (2005), 'The economy of Latin Constantinople, 1204-61', A. E. Laiou (ed.), *Urbs Capta: The Fourth Crusade and Its Consequences*. Paris: Lethielleux, s. 195-214 içinde.
- (2008), 'The Greeks of Constantinople under Latin rule, 1204-

- 1261', T. F. Madden (ed.), *The Fourth Crusade: Event, Aftermath and Perceptions*. Aldershot ve Burlington VT: Ashgate, s. 53-73 içinde.
- Jeffreys, E. M. (1986), 'The image of Arabs in Byzantine literature', *The Seventeenth International Byzantine Congress: Major Papers*. New Rochelle NY: Caratzas, s. 305-23 içinde.
- Jeffreys, E. M. ve M. (2001), 'The "wild beast from the west": immediate literary reactions in Byzantium to the Second Crusade', A. E. Laiou ve R. P. Mottahedeh (ed), *The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World*. Washington DC: Dumbarton Oaks, s. 101-16 içinde.
- Jenkins, R. J. H. (1966), *Byzantium: The Imperial Centuries, 610-1071*. Londra: Weidenfeld ve Nicholson.
- Joranson, E. (1949-50), 'The problem of the spurious letter of Emperor Alexius to the count of Flanders', *American Historical Review*, 55, 811-32.
- Jotischky, A. (1994), 'Manuel Comnenus and the reunion of the churches: the evidence of the conciliar mosaics in the Church of the Nativity in Bethlehem', *Levant*, 26, 207-24.
- (2008), 'The Christians of Jerusalem, the Holy Sepulchre and the origins of the First Crusade', *Crusades*, 7, 35-57.
- Kaeppli, T. (1953), 'Deux nouveaux ouvrages de Fr. Philippe Incontri de Péra OP', *Archivum Fratrum Praedicatorum*, 23, 163-83.
- Kaldellis, A. (1999), *The Argument of Psellos's Chronographia*. Leiden ve Boston: Brill.
- Kazhdan, A. P. (2001), 'Latins and Franks in Byzantium: perception and reality from the eleventh to the twelfth century', A. E. Laiou ve R. P. Mottahedeh (eds), *The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World*. Washington DC: Dumbarton Oaks, s. 83-100 içinde.
- Kazhdan, A. P. ve Epstein, A. W. (1985), *Change in Byzantine Culture in the Eleventh and Twelfth Centuries*. Berkeley ve Los Angeles: University of California Press.
- Kolbaba, T. M. (2003), 'The legacy of Humbert and Cerularius: the tradition of the "schism of 1054," Byzantine texts and manuscripts of the twelfth and thirteenth centuries' içinde, krş. Dendrinis, J. Harris, E. Harvalia-Crook ve J. Herrin (ed), *Porphyrogenita: Essays on Byzantine History and Culture and the Latin East Presented to Julian Chrysostomides*. Aldershot ve Burlington VT: Ashgate, s. 47-61.
- Koutrakou, N. (1995), 'Logos and Pathos between peace and war: rhetoric as a tool of diplomacy in the middle Byzantine period', *Thesaurismata*, 25, 7-20.

- Krey, A. C. (1928), 'A neglected passage of the *Gesta* and its bearing on the literature of the First Crusade', L. J. Paetow (ed.), *The Crusades and Other Historical Essays Presented to Dana C. Munro by His Former Students*. New York: Crofts, s. 57-78 içinde.
- Laiou, A. E. (1972), *Constantinople and the Latins: The Foreign Policy of Andronicus II, 1282-1328*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Laiou, A. E. ve Morrisson, C. (2007), *The Byzantine Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- La Monte, J. L. (1932), 'To what extent was the Byzantine empire suzerain of the Latin crusading states?', *Byzantion*, 7, 253-64.
- Langdon, J. S. (1994), 'Byzantium in Anatolian exile: imperial vicegerency reaffirmed during Byzantine-Papal discussions at Nicaea and Nymphaion, 1234', *Byzantinische Forschungen*, 20, 197-233.
- (1998), 'Byzantium's initial encounter with the Chinggisids: an introduction to Byzantino-Mongolica', *Viator*, 29, 95-140.
- Lemerle, P. (1965), 'Thomas le slave', *Travaux et mémoires*, 1, 255-97.
- (1967), "'Roga" et rent d'état aux X-XIe siècles', *Revue des Etudes Byzantines*, 25, 77-100.
- Leopold, A. (2000), *How to Recover the Holy Land: The Crusade Proposals of the Late Thirteenth and Early Fourteenth Centuries*. Aldershot ve Burlington VT: Ashgate.
- Lilie, R.-J. (1993), *Byzantium and the Crusader States, 1095-1204*, terc. J. C. Morris ve J. C. Ridings. Oxford: Oxford University Press.
- Lock, P. (1995), *The Franks in the Aegean, 1204-1500*. Harlow: Longman.
- Macrides, R. J. (2000), 'The pen and the sword: who wrote the *Alexiad*?', T. Gouma-Peterson (ed.), *Anna Komnene and Her Times*. New York ve Londra: Garland, s. 63-81 içinde.
- (2002), 'Constantinople: the crusaders 'gaze'', R. J. Macrides (ed.), *Travel in the Byzantine World*. Aldershot ve Burlington VT: Ashgate, s. 193-212 içinde.
- Madden, T. F. (1991-2), 'The fires of the Fourth Crusade in Constantinople, 1203-1204: a damage assessment', *Byzantinische Zeitschrift*, 84-5, 72-93.
- (2002), 'The chrysobull of Alexius I Comnenus to the Venetians: the date and the debate', *Journal of Medieval History*, 28, 23-41.
- (2003), *Enrico Dandolo and the Rise of Venice*. Baltimore ve London: Johns Hopkins University Press.
- Magdalino, P. (1984), 'Byzantine snobbery', M. Angold (ed.), *The Byzantine Aristocracy, IX to XIII Centuries*. Oxford: B. A. R., s. 58-78 içinde.

- (1993), *The Empire of Manuel I Komnenos, 1143-1180*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (2000), 'The pen of the aunt: echoes of the mid-twelfth century in the Alexiad', T. Gouma-Peterson (ed.), *Anna Komnene and her Times*. New York and London: Garland, s. 15-43 içinde.
- (2007), 'Isaac II, Saladin and Venice', in J. Shepard (ed.), *The Expansion of Orthodox Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 93-106.
- Mango, C. (1980), *Byzantium: The Empire of the New Rome*. London: Weidenfeld ve Nicholson.
- Mathews, T. F. (1998), *The Art of Byzantium*. Londra: Weidenfeld ve Nicholson.
- Mayr-Harting, H. (1993), 'Odo of Deuil, the Second Crusade, and the monastery of Saint-Denis', M. A. Meyer (ed.), *The Culture of Christendom: Essays in Medieval History in Memory of Denis L. T. Bethell*. London ve Rio Grande OH: Hambledon, s. 225-41 içinde.
- McQueen, W. B. (1986), 'Relations between the Normans and Byzantium, 1071-1112', *Byzantion*, 56, 427-76.
- Morris, C. (1997), 'Peter the Hermit and the chroniclers', J. Phillips (ed.), *The First Crusade: Origins and Impact*. Manchester: Manchester University Press, s. 21-34 içinde.
- (2005), *The Sepulchre of Christ and the Medieval West from the Beginning to 1600*. Oxford: Oxford University Press.
- Murray, A. V. (2000), *The Crusader Kingdom of Jerusalem: A Dynastic History*. Oxford: Unitfor Prosopographical Research.
- Muthesius, A. (1992), 'Silken diplomacy', J. Shepard ve S. Franklin (ed.), *Byzantine Diplomacy*. Aldershot ve Brookfield VT: Ashgate, s. 237-48 içinde.
- Neocleous, S. (2010), 'Byzantine-Muslim conspiracies against the crusades: history and myth', *Journal of Medieval History*, 36, 253-74.
- (2012a), 'Tyrannus Grecorum: the image and legend of Andronikos I Komnenos in Latin historiography', *Medioevo Greco*, 12, 195-284.
- (2012b), 'Financial, chivalric or religious? The motives of the Fourth Crusaders reconsidered', *Journal of Medieval History*, 38, 183-206.
- (2013), 'The Byzantines and Saladin: some further arguments', *Al-Masaq: Islam and the Medieval Mediterranean*, 25, 204-21.
- Neville, L. (2004), *Authority in Byzantine Provincial Society, 950-1100*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ni Chleirigh, L. (2011), 'The impact of the First Crusade on western

opinion toward the Byzantine empire: the *Gesta Deiper Francos* of Guibert of Nogent and the *Historia Hierosolymitana* of Fulcher of Chartres', C. Kostick (ed.), *The Crusades and the Near East: Cultural Histories*. Abingdonve New York: Routledge, s. 161-88 içinde.

Nicol, D. M. (1957), *The Despotate of Epiros I, 1204-1267*. Oxford: Oxford University Press.

— (1967), 'The Byzantine view of western Europe', *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 8, 315-39.

— (1972), 'The Greeks and the union of the churches: the report of Ogerius, protonotarius of Mihail VIII Palaiologos, in 1280', D. M. Nicol, *Byzantium: Its Ecclesiastical History and Relations with the Western World*. Londra: Variorum, no. VII içinde.

— (1988a), 'Byzantine political thought', J. H. Burns (ed.), *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350-c. 1450*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 51-79 içinde.

— (1988b), *Byzantium and Venice: A Study in Diplomatic and Cultural Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Nightingale, P. (1995), *A Medieval Mercantile Community: The Grocers' Company and the Politics and Trade of London, 1000-1485*. New Havenve Londra: Yale University Press.

Norden, W. (1898), *Der vierte Kreuzzug im Rahmen der Beziehungen des Abenlandes zu Byzanz*. Berlin: Beck.

Obolensky, D. (1971), *The Byzantine Common wealth: Eastern Europe, 500-1453*. Londra: Weidenfeld ve Nicholson.

— (1994), 'The principles and methods of Byzantine diplomacy', D. Obolensky, *Byzantium and the Slavs*. Crestwood NY: St Vladimir's Seminary Press, s. 1-22 içinde.

Oikonomides, N. (1972), *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*. Paris: Centre National de la Recherche Scientifique,

Ostrogorsky, G. (1968), *History of the Byzantine State*, terc. J. M. Hussey (2nci ed). Oxford: Blackwell.

Papayianni, A. (2011), 'The papacy and the Fourth Crusade in the correspondence of the Nicaean emperors with the popes', M. Ballard (ed.), *The Papacy and the Crusades*. Farnham ve Burlington VT: Ashgate, s. 157-63 içinde.

Parnell, D. A. (2010), 'John II Comnenus and crusader Antioch', T. F. Madden, J. L. Nausve V. T. Ryan (ed), *Crusades- Medieval Worlds in Conflict*. Farnham ve Burlington VT: Ashgate, s. 149-60 içinde.

Pears, E. (1885), *The Fall of Constantinople: Being the Story of the Fourth Crusade*. Londra: Longmans.

Percy, W. A. (1981), 'A reappraisal of the Sicilian Vespers and the role of Sicily in European history', *Italian Quarterly*, 22, 77-96.

- Phillips, J. (1996), *Defenders of the Holy Land: Relations between the Latin East and the West, 1119-1187*. Oxford: Oxford University Press.
- (2004), *The Fourth Crusade and the Sack of Constantinople*. Londra: Jonathan Cape.
- (2007), *The Second Crusade: Extending the Frontiers of Christendom*. New Haven CT ve London: Yale University Press.
- Powell, J. (2003), 'Innocent III and Alexius III: a crusade plan that failed', M. Bull ve N. Housley (ed), *The Experience of Crusading. Volume 1: Western Approaches*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 96-102 içinde.
- Pryor, J. H. (1984), 'The oaths of the leaders of the First Crusade to the Emperor Alexius I Comnenus: fealty, homage - pistis, douleia', *Parergon*, newseries, 2, 111-32.
- Queller, D. E. (1971), *The Latin Conquest of Constantinople*. New York: John Wiley.
- Queller, D. E. ve Katele, I. B. (1982), 'Attitudes towards the Venetians in the Fourth Crusade: the western sources', *International History Review*, 4, 1-36.
- Queller, D. E. ve Madden, T. F. (1997), *The Fourth Crusade: The Conquest of Constantinople* (2nd edn). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Queller, D. E. ve Stratton, S. J. (1969), 'A century of controversy on the Fourth Crusade', *Studies in Medieval and Renaissance History*, 6, 235-77.
- Queller, D. E., Compton, T. K. ve Campbell, D. A. (1974), 'The Fourth Crusade: the neglected majority', *Speculum*, 49, 441-65.
- Reinert, S. W. (1998), 'The Muslim presence in Constantinople, ninth-fifteenth centuries: some preliminary observations', H. Ahrweiler ve A. E. Laiou (eds), *Studies on the Internal Diaspora of the Byzantine Empire*. Washington DC: Dumbarton Oaks, s. 125-50 içinde.
- Reuter, T. (2001), 'The "non-crusade" of 1149-50', J. Phillips ve M. Hoch (ed), *The Second Crusade: Scope and Consequences*. Manchester: Manchester University Press, s. 150-63 içinde.
- Riley-Smith, J. (1973), 'Government in Latin Syria and the commercial privileges of foreign merchants', D. Baker (ed.), *Relations between East and West in the Middle Ages*. Edinburgh: Edinburgh University Press, s. 109-32 içinde.
- (2002), *What were the Crusades?* (3ncü ed). Basingstoke ve New York: Palgra ve Macmillan.
- Robbert, L. B. (1995), 'Rialto businessmen and Constantinople, 1204-61', *Dumbarton Oaks Papers*, 49, 43-58.

- Roche, J. (2006), 'Conrad III and the Second Crusade: retreat from Dorylaion?', *Crusades*, 5, 85-97.
- (2009), 'In the wake of Manzikert: the First Crusade and the Alexian reconquest of Asia Minor', *History*, 94, 135-53.
- Rowe, J. G. (1959), 'The Papacy and the Greeks, 1122-1153', *Church History*, 28, 115-30, 310-27.
- (1966-7), 'Paschal II, Bohemond of Antioch and the Byzantines', *Bulletin of the John Rylands Library*, 49, 105-202.
- (1969), 'Hadrian IV, the Byzantine Empire and the Latin Orient', T. A. Sandquist ve M. R. Powicke (ed), *Essays in Medieval History Presented to Bertie Wilkinson*. Toronto: University of Toronto, s. 3-16 içinde.
- Runciman, S. (1946-8), 'The Byzantine "protectorate" in the Holy Land in the eleventh century', *Byzantion*, 18, 207-15.
- (1951-4), *A History of the Crusades*, 3 c. Cambridge: Cambridge University Press.
- (1955), *The Eastern Schism: A Study of the Papacy and the Eastern Churches during the Eleventh and Twelfth Centuries*. Oxford: Oxford University Press.
- (1982), 'The visit of King Amalric I to Constantinople in 1171', B. Z. Kedar, H. E. Mayer ve R. C. Smail (ed), *Outremer: Studies in the History of the Crusading Kingdom of Jerusalem Presented to Joshua Prawer*. Jerusalem: Yad Izhak Ben-Zvi Institute, s. 153-58 içinde.
- Russell (1979), 'Anselm of Havelberg and the union of the churches I: the problem of the Filioque', *Sobornost*, 1, 19-41.
- (1980), 'Anselm of Havelberg and the union of the churches II: the question of authority', *Sobornost*, 2, 29-40.
- Saunders, J. J. (1977), 'The Mongol defeat at Ain Jalut and the restoration of the Greek empire', J. J. Saunders, *Muslims and Mongols: Essays on Medieval Asia*, ed. G. W. Rice. Christchurch: University of Canterbury, s. 67-76 içinde.
- Saunders, W. (1995), 'The Greek inscription on the Harran Gate at Edessa: some further evidence', *Byzantinische Forschungen*, 21, 301-4.
- Schein, S. (1991), *Fideles Crucis: The Papacy, the West and the Recovery of the Holy Land, 1274-1314*. Oxford: Oxford University Press.
- Schmieder, F. (1999), 'Enemy, obstacle, ally? The Greek in western crusade proposals (1274-1311)', B. Nagy ve M. Sebök (ed), *The Man of Many Devices who Wandered Full Many Ways: Festschrift in Honor of János M. Bak*. Budapest ve New York: Central European University Press, s. 357-71 içinde.

- Setton, K. M. (1976), *The Papacy and the Levant, 1204-1571. Volume 1: The Fourteenth and Fifteenth Centuries*. Philadelphia: American Philosophical Society.
- Shawcross, T. (2011), 'The lost generation (c. 1204-c. 1222): political allegiance and local interests under the impact of the Fourth Crusade', J. Herrin ve G. Saint-Guillain (eds), *Identities and Allegiances in the Eastern Mediterranean after 1204*. Farnham ve Burlington VT: Ashgate, s. 9-45 içinde.
- (2012), 'Conquest legitimized: the making of a Byzantine emperor in crusader Constantinople', J. Harris, C. Holmes ve E. Russell (eds), *Byzantines, Latins and Turks in the Eastern Mediterranean World after 1150*. Oxford: Oxford University Press, s. 181-220 içinde.
- Shepard, J. (1985), 'Information, disinformation and delay in Byzantine diplomacy', *Byzantinische Forschungen*, 10, 233-93.
- (1988), 'When Greek meets Greek: Alexius Comnenus and Bohe-
mond in 1097-98', *Byzantine and Modern Greek Studies*, 12, 185-277.
- (1992), 'Byzantine diplomacy, 800-1204: means and ends', J. She-
pard ve S. Franklin (ed), *Byzantine Diplomacy*. Aldershot: Ash-
gate, s. 41-71 içinde.
- (1993), 'The uses of the Franks in eleventh-century Byzantium', *Anglo-Norman Studies*, 15, 275-305.
- (1996), '"Father" or "scorpion"? Style and substance in Alexios's
diplomacy', M. E. Mullett ve D. Smythe (eds), *Alexios I Komne-
nos*. Belfast: Queen's University of Belfast, s. 68-132 içinde.
- (1997), 'Cross-purposes: Alexius Comnenus and the First Crusa-
de', in J. Phillips (ed.), *The First Crusade: Origins and Impact*.
Manchester: Manchester University Press, s. 107-29.
- (2005), 'How St James the Persian's head was brought to Cor-
mery: a relic collector around the time of the First Crusade', L.
M. Hoffman ve A. Monchizadeh (ed), *Zwischen Polis, Provinz und
Peripherie: Beiträge zur byzantinischen Geschichte und Kultur*.
Wiesbaden: Harrassowitz, s. 287-335 içinde.
- (2006), 'Byzantium' overlapping circles', F. K. Haarer ve E. Jeff-
reys (ed), *Proceedings of the 21st International Congress of By-
zantine Studies, London 21-26 August 2006. C. 1: Plenary Pa-
pers*. Aldershot ve Burlington VT: Ashgate, s. 15-55 içinde.
- Simpson, A. (2013), *Niketas Choniates: A Historiographical Study*.
Oxford: Oxford University Press.
- Spence, R. (1979), 'Gregory IX's attempted expeditions to the Latin
empire of Constantinople: the crusade for the union of the Greek

- and Latin Churches', *Journal of Medieval History*, 5, 163-76.
- Stavridou-Zafraka, A. (2005), 'The political ideology of the state of Epiros', A. E. Laiou (ed.), *Urbs Capta: The Fourth Crusade and Its Consequences*. Paris: Lethielleux, s. 313-23 içinde.
- Stephenson, P. (2000), *Byzantium's Balkan Frontier: A Political Study of the Northern Balkans, 900-1204*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (2003), 'Anna Comnena's *Alexiad* as a source for the Second Crusade', *Journal of Medieval History*, 29, 41-54.
- Thomas, R. D. (1991), 'Anna Comnena's account of the First Crusade', *Byzantine and Modern Greek Studies*, 15, 269-312.
- Tougher, S. (2008), *The Eunuch in Byzantine History and Society*. Londra ve New York: Routledge.
- Treadgold, W. (1995), *Byzantium and Its Army, 284-1081*. Stanford CA: Stanford University Press.
- (1997), *A History of the Byzantine State and Society*. Stanford CA: Stanford University Press.
- Tyerman, C. (2004), *Fighting for Christendom: Holy War and the Crusades*. Oxford: Oxford University Press.
- Ullmann, W. (1952), 'Cardinal Humbert and the Ecclesia Romana', *Studi Gregoriani*, 4, 111-27.
- Van Engen, J. H. (1983), *Rupert of Deutz*. Berkeley, Los Angeles ve Londra: University of California Press.
- Van Houts, E. M. C. (1985), 'Normandy and Byzantium', *Byzantion*, 55, 544-59.
- Van Tricht, F. (2011), *The Latin Renovatio of Byzantium: The Empire of Constantinople (1204-1228)*. Leiden ve Boston: Brill.
- Vasiliev, A. A. (1929-30), 'Henry Plantagenet and Manuel Comnenus', *Byzantinische Zeitschrift*, 29, 233-44.
- (1936), 'The foundation of the Empire of Trebizond', *Speculum*, 11, 3-37.
- (1952), *History of the Byzantine Empire, 324-1453* (2nci ed). Madison WI: University of Wisconsin Press.
- Walker, P. E. (1977), 'The "crusade" of John Tzimiskes in the light of new Arabic evidence', *Byzantion*, 47, 301-27.
- Whalen, B. E. (2010), 'God's will or not? Bohemond's campaign against the Byzantine empire (1105-1108)', T. F. Madden, J. L. Naus and V. T. Ryan (ed), *Crusades-Medieval Worlds in Conflict*. Farnham ve Burlington VT: Ashgate, s. 111-26 içinde.
- Wilson, N. G. (1996), *Scholars of Byzantium* (2nd edn). Londra: Duckworth.

- Wolf, K. B. (1991), 'Crusade and narrative: Bohemond and the *Gesta Francorum*', *Journal of Medieval History*, 17, 207-16.
- Wolff, R. L. (1948), 'Footnoteto an incident of the Latin occupation of Constantinople: the church and the icon of the Hodegetria', *Traditio*, 6, 319-28.
- (1953), 'Hopf's so-called "Fragmentum" of Marino Sanudo Torsello', *The Joshua Starr Memorial Volume*. New York: Conference on Jewish Relations, s. 149-59 içinde.
- (1954), 'Mortgage and redemption of an emperor's son: Castile and the Latin Empire of Constantinople', *Speculum*, 29, 45-84.
- Wright, C. (2011), 'On the margins of Christendom: the impact of the crusades on Byzantium', C. Kostick (ed.), *The Crusades and the Near East: Cultural Histories*. Abingdon ve New York: Routledge, s. 55-82 içinde.

İNTERNET KAYNAKLARI

- The Alexiad of Anna Komnene (E. A. Dawes translation): <http://www.fordham.edu/halsall/basis/AnnaComnena-Alexiad.asp>
- Byzantine studies online: <http://www.fordham.edu/halsall/byzantium/>
- Byzantium 1200 (reconstructions of Byzantine Constantinople in the year 1200): <http://www.byzantium1200.com>
- De Re Militari (Society for Medieval Military History): [http://de-re-militari.org/Internet Medieval Sourcebook \(The Crusades\):](http://de-re-militari.org/Internet%20Medieval%20Sourcebook%20(The%20Crusades):) <http://www.fordham.edu/Halsall/sbook1k.asp>
- Medievalists.net (articles on Byzantine History): <http://www.medievalists.net/2010/12/04/byzantine-history/>
- Roman-Emperors.org (includes biographies of Byzantine emperors): <http://www.roman-emperors.org/>

DİZİN

- Abaka (Hülagü'nün oğlu) 344
Abbasi 25, 60, 252
Abu Shama 252, 253, 262, 275, 284, 369
Achaia prensi 339, 348
Achaia Prensliği 329, 349
Acre 12, 330, 349, 361
Adhémar 111, 113, 123, 148
Agnes (Aleksios'un karısı) 231
Agnes (VII. Louis'in kızı) 218
Aimery, Limoges'li 206
Ain Jalut 12
Akropolites, George 49, 53, 54, 322, 326, 347, 353
Alamanikon 285
Al-Ashraf 361
Albert of Aachen 118, 119, 120, 123, 124, 125, 126, 128, 138, 139, 146, 149, 150, 151, 176, 274, 369
Alexander, Gravinah 218
Alexander, II. 99
Alexander, III. 212, 213
Alexios 105, 113, 150, 156, 158, 374, 391
Alp Arslan 75, 76, 77
Altıncı Haçlı Seferi 12, 330
Altın Kapı 34, 345
Altın Orda 14, 344
Amalfialılar 302
Amalric 208
Amalric, I. 293
Amalric, Kıbrıs Kralı 282
Amalric, Kudüs kralı (1163-74) 208, 209, 210, 229
Amaseia [Amasya] 77
Anadolu 25, 27, 113, 120, 136, 147, 148, 194, 229, 238, 363, 365
Anchialos 78
Ancona 260, 292
Andronicus, II. 365
Andros 314
Angelina, Eirene 251
Angelina, Theodora 251
Angelos ailesi 338
Angelos, II. İsaakios 12, 53, 246
Angelos, İsaakios 12, 53, 243
Ani 25, 75
Ankyra 150
Anna, II. Basileios, kız kardeşi 81
Antakya 11, 12, 25, 26, 39, 43, 77, 112-114, 121, 129-143, 146-152, 155-157, 159-170, 172, 177, 182, 183, 189, 190, 194, 195, 201-207, 212, 214, 215, 225, 229, 230, 234, 237, 241, 246, 249, 263, 268, 274, 283, 290, 312, 314, 325, 338, 342, 343
Anthypatos, John 52, 71
Apulia ve Calabria 54
Araplar, Arap 30, 33, 60, 69, 71, 302
Argyros 87, 92, 93
Aristoteles 48, 115

- arkonlar 315, 326
 Arnulf, Chocques'li 149
 Arqa 139, 140, 142
 Arsenios, Patrik 345
 Arslan, II. Kılıç 183
 Arsuf Savaşı 275
 Arta 317, 318, 321, 326, 340
 Ascalon 127, 144
 Athanasius, I. 206
 Athena 303
 Atina 26, 27, 48, 281, 313, 314,
 320, 321, 377
 Attaleiates, Mihail 53, 55, 76, 88,
 119
Audita Tremendi 246
Augousteion 33, 34, 37
 Augustus, Philip 253, 271, 275
 Augustus, Roma imparatoru 42
 Avlona 11, 154
 Ayasofya 7, 34-38, 40, 41, 64, 91,
 96, 158, 171, 228, 235, 243,
 302, 305, 310, 313, 315, 322,
 323, 345, 346, 354, 360
 Ayasofya Katedrali 7, 36, 171,
 228, 302
 Aziz Andreas 40
 Aziz Andrew 39
 Aziz Basil 75
 Aziz Basileios 324
 Aziz Cosmas 37
 Aziz George 38, 138, 360
 Aziz Leonard 153
 Aziz Luka 39, 40
 Aziz Matta 93
 Aziz Mihail 346
 Aziz Paul 89
 Aziz Peter 89
 Aziz Petrus 42, 43, 89, 91, 93, 94,
 95, 96, 137, 148, 206, 287
 Aziz Petrus Bazilikası 89
 Aziz Simeon 152
 Aziz Simon 324
 Bağdat 25, 31, 52, 60, 202, 226
 Baha al-Din 72, 252, 253, 261,
 262, 271, 275, 369
 Baldwin, Boulogne'lu 112, 143,
 145
 Baldwin, Flanders kontu 286
 Baldwin, Flandersli 295
 Baldwin, Flanderslı 15, 21, 307,
 313, 315
 Baldwin, Flandre'li 291
 Baldwin, İbelinli 205
 Baldwin, III. 202, 208, 229
 Baldwin, İmparator 313, 315,
 325, 326
 Baldwin, Kudüs kralı III. 202
 Baldwin, Kudüslü II. 222
 Baldwin, Latin imparatoru II. 351
 Balsamon, Theodore 214
 Bar Hebraeus 61, 252, 369
 Bari 78, 284
 Basil, II. 25, 26
 Baybars 12, 342, 343, 344, 348,
 354, 373
 Beatrice, Charles'ın kızı 351
 Bekkos, John 354, 359
 Béla, Macaristan Kralı III. 251
 Benedict, Santa Susannalı
 Kardinal 325
 Benevento Savaşı 351
 Benzo, Alba piskoposu 99
 Berard 314
 Berengaria, Navarre'lı 272
 Berke 344, 345
 Bernard, Valence'li 149
 Bernold, St Blasien'li 106, 108,
 110
 Beroe 248
 Bertha, Sulzbach'lı 13, 189, 218
 Bertrand, Tripoli kontu 146, 157
 Beşinci Haçlı Seferi 12, 330
 Beyrut 144, 208, 229
 Beytullahim 209
 Birinci Haçlı Seferi 9, 11, 16, 29,
 51, 104, 108, 113-115, 120, 129,
 143, 153, 155, 161, 164, 173-

- 175, 184, 186, 187, 191, 193,
210, 255, 262, 267, 273, 301,
313, 345, 366
- Blachernai 125
- Blemmydes, Nikiforos 320
- Boğaz 84, 112, 117, 118, 124, 173,
188, 189, 192, 230, 231, 243, 256,
279, 296, 327, 329, 345, 362
- Bohemond, II. 157, 162
- Bohemond, III. 202, 205, 241, 246
- Bohemond, Taranto'lu 112, 116,
121, 124
- Bohemond, VI. 338, 343
- Boniface, Montferrath 17, 20,
292, 293, 295, 296, 298, 302,
306, 310, 312, 313, 314, 315,
316, 317, 325, 333
- Boniface, VII, Papa 91
- Boris, Bulgar hanı 61, 119, 170
- Boukoleon 36
- Branas, Aleksios 248, 282, 290
- Branchevo 255
- Brindisi 256, 295
- Bromholm 7, 328
- Bruno, Segni'li 177
- Bryennios, Nikiforos 13, 115
- Bulgaristan 11, 25, 26, 58, 61, 63,
84, 170, 248, 282, 318, 326,
333, 337, 349, 356
- Büyük Saray 36, 37, 38, 40, 60, 64,
65, 81, 137, 180, 188, 228, 229,
235, 279, 310, 313, 328, 345
- Caesarea 42, 45, 60, 75, 133, 140,
199, 371
- Canosa 157
- Castel Sant'Angelo 92
- Cengiz Han 330
- Cenova 31, 53, 176, 251, 260, 313
- Chalke 40
- Charlemagne, Frank kralı 89
- Charles, Anjoulu 12, 23, 349, 351,
352, 353, 354, 355, 357, 358,
359, 360, 365
- Chartres'li Fulcher 110, 128, 223
- Chonai 48
- Choniates, Niketas 36, 48, 52, 53,
54, 160, 194, 197, 219, 224,
242, 263, 297, 310, 314, 315,
320, 321, 326, 368, 370, 379,
383, 391
- Chrysoberges, Nikephoros 303
- Chrysopolis 296
- Chrysos, Dobromir 281
- Civitate 92, 93
- Civitate Savaşı 93
- Clement, III. 106
- Clement, IV. 352
- Clermont 109, 111
- Comana 133
- Conon, Béthunelu 304
- Conrad, III. 184, 186, 189, 195,
196, 212, 253, 260
- Conradin 351
- Conrad, Montferrath 246, 249,
251, 252, 265
- Constance, I. Philip, kızı 153
- Constance, Raymond'un dul eşi
202
- Cordoba 31, 71
- Courtenaylı Catherine 360
- Cyril, II. 206
- Cyril, Philea'lı 154
- Çanakale 187, 334, 365
- Daimbert, Pisalı 252
- Dalassena, Anna 13, 146
- Damietta 330, 331
- Dandolo, Enrico 16, 20, 225, 293,
295, 386
- Danişmend Türkleri 144, 159
- Daphni 27
- Daphnousia 340
- Demetrius 278, 333
- Demosthenes 48
- Devol Antlaşması 11, 155, 156,
160, 174, 202, 206, 218

- Dietpold, Passau piskoposu 256
 Dikenli Tacı 40
 Diogenes, Bizanslı 153
 Diogenes, Nikephoros 153
 Dioskorides 71
 Diplokionion 84, 279
 Dördüncü Haçlı Seferi 9, 12, 15, 16, 17, 20, 21, 177, 225, 286, 288, 290, 291, 293, 316, 330, 352, 355, 363, 366, 367
 Dorylaion Savaşı 11, 120
 Dositheos, Konstantinopolis patriği 254, 266
 Doukas, John 120
 Dubois, Pierre 362
 Dyrrachion 78, 83, 88, 112, 118, 123, 154, 222, 242, 248, 285, 296, 298, 317, 352

 Edessa 11, 25, 40, 60, 143, 145, 160, 164, 165, 166, 169, 184, 202, 372, 374, 390
 Edgar, Aethling 135
 Edirne 12, 26, 187, 253, 259, 261, 263, 302, 326, 328
 Edward, İngiliz kralı İtirafçı 65
 Edward, Prens 353
 Efes 120, 180, 189, 230
 Ekkehard, Aura başrahibi 106
 Elpidios 49
 Ephraim, mozaikçi 209
 Epiros 283, 317, 320, 327, 332, 333, 339, 357, 388, 392
 Ermenistan 25, 26, 60, 75, 76, 85, 162, 237, 262
 Eteriano, Hugo 198, 214, 219
 Euboea 224, 296, 298, 314, 348
 Eudokia 229
 Eugenius, Papa III. 184
 Euphrosyne 14, 299, 345
 Euphrosyne, Aleksios, karısı 299
 Eustace 112
 Eustathios 10, 52, 190, 209, 223, 227, 228, 231, 232, 234, 236, 242, 244, 259, 284, 371

 Eyyubi sultanlığı 237

 Filioque 90, 91, 98, 177, 195, 214, 353, 354, 390
 Fransız Agnes 232
 Frederick Barbarossa 253
 Frederick, II. 330, 336, 337, 342
 Fulk, Kudüs kralı 168

 Galata 31, 298, 310, 348, 349, 355
 Gelibolu 187, 261, 334, 365
 Geoffrey, Villehardouinli 293, 304
 Gerçek Haç 40, 86, 245, 324, 328
Gesta Francorum 118, 130, 134, 173, 174, 176, 191, 194, 238, 372, 393
 Géza, Macaristan Kralı I. 7, 64
 Gibelet 143
 Girit 25, 83, 314, 329, 335, 349
 Godfrey, Bouillon'lı 112, 260
 Godfrey, Bouillonlu 115, 123, 124, 139, 141, 143, 362
 Godfrey, Langres'li 195
 Grado 82
 Gregoras, Nikiforos 55
 Gregory, Papa IX. 331, 334-336
 Gregory, Papa VII. 98, 100, 101, 104, 106, 200
 Gregory, Papa VIII. 246, 253
 Gregory, Papa X. 353, 355, 357
 Guibert, Nogent'li 106, 191
 Guibert, Nogent'lı 122, 174
 Guicciardini, Francesco 368
 Guy, Bohemond'un üvey kardeşi 154
 Guy, Kral 245
 Guy, Lusignan'lı 241, 245, 272

 Hagenau 292
 Hagiochristophorites, Stephen 232, 243
 Halep 59, 160, 163, 164, 165, 166, 184, 202, 204
 Haliç 29, 31, 33, 37, 83, 118, 221,

- 222, 233, 236, 297, 298, 299,
301, 302, 304, 305, 308, 309,
313, 348
- Halk Haçlı Seferi 112
- Hama 163
- Hamdanî emirliği 59
- Haploucheir, Mihail 232
- Harim Savaşı (1164) 205
- Hattin Savaşı (1187) 246, 247
- Hazarlar 63
- Helena, I. Konstantin'in annesi
40
- Helena, Robert'in kızı 80
- Helen, Troyalı 49
- Henry, Baldwin'in kardeşi 326
- Henry, Flandersli 12, 308, 333
- Henry, Flandersli 302, 310, 315,
326, 334
- Henry, II. 198, 200
- Henry, III. 93
- Henry, IV. 65, 81, 82, 91, 99, 101,
105, 108, 119, 200
- Henry, Kıbrıs kralı 361
- Henry, V. 178, 213
- Henry, VI. 12, 284, 285, 287, 289,
291, 292, 293, 367
- Hesiodos 48, 53
- Hırvatlar 79
- Hipodrom 35, 36, 37, 243, 311,
329
- Hodegetria 39
- Hodegetria ikonası 308, 345
- Holobolos, Manuel 356
- Homeros 48, 114
- Honorius, II. 99, 199
- Hopf, Carl 16
- Hosios Loukas 27
- Hugh, Saint-Pol kontu 286
- Hugh, Vermandois kontu 112
- Humbert, Silva Candida'lı 93
- Humphrey, Toron'lu 239
- Humus 163
- Hülagü, İran'ın ilhanı 344
- Hülagü, Moğol ilhanı 338
- İkonion [Konya] 27, 263, 312, 333,
335, 363
- Innocent, III. 12, 15, 16, 17, 279,
286, 288, 289, 291, 292, 300,
304, 312, 314, 322, 323, 325,
330, 341, 367
- Innocent, Papa III. 12, 15, 279,
286, 304, 325, 367
- İtalikos, Mihail 52, 169
- İtalos, John 50, 146
- İkinci Haçlı Seferi 11, 30, 132,
184, 190, 193, 205, 212, 213,
253, 267, 269
- İran 330, 331, 338, 344
- İskandinavlar 29, 218
- İskenderiye 39, 239
- İtalya 25, 33, 43, 64, 67, 75, 78, 80,
82, 84, 87, 92, 95, 98, 100, 104,
105, 112, 116, 123, 153, 157,
172, 176, 185, 189, 196, 215,
218, 220, 224, 225, 236, 238,
242, 254, 284, 291, 292, 332,
342, 351, 368
- Jaroslav, Prens 229
- Joanna, Richard'ın kız kardeşi
272
- John, Brienneli 329
- John, Gramerci 52
- John, II. 182, 290, 333
- John Kamateros,
Konstantinopolis patriği X.
280, 314
- John, Poutze'li 198
- John Roger 202
- Joscelin, Kont II. 160
- Justinian, İmparator 34, 323
- Kahire 210, 211, 239, 344, 360
- Kalavun, Sultan 344, 360
- Kalojan, Bulgaristan Çarı 282,
326
- Kamateros, John 255, 267, 280,
314

- Kannavos, Nicholas 306
 Kantakouzenos, Andronikos 267
 Karadeniz 25, 61, 77, 83, 120, 228, 243, 329
 Karak 247
 Karakurum 337
 Kara Surları 7, 34, 40, 78, 97, 299, 308, 339, 345
 Kartaca 343, 352
 Kekaumenos 219, 373
 Kerboğa, Musul atabeği 134
 Kherson 25
 Kılıç Arslan, I. 120
 Kilikya 77, 144, 162, 164, 167, 168, 169, 182, 202, 204, 229, 241, 263, 282
 Kıbrıs 12, 25, 83, 133, 134, 146, 148, 151, 152, 167, 203, 229, 246, 247, 248, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 282, 284, 349, 361
 Kırk Şehit kilisesi 40
 Kırk Şehit Kilisesi 231
 Kırk Şehitler Kilisesi 38
 Kinnamos, John 55, 56, 70, 160, 180, 184, 190, 199, 260, 269
 Klokochnitsa Savaşı 12, 333
 Kommerkion 33, 62, 83, 221, 301, 334, 349
 Komnene, Anna 29, 43, 55, 70, 71, 72, 73, 80, 81, 88, 89, 104, 114, 118, 121, 125, 126, 128, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 141, 146, 155, 170, 172, 175, 177, 184, 199, 200, 219, 260, 267, 270, 305, 368, 386, 387, 393
 Komnenos, Aleksios 227
 Komnenos, İsaakios 247, 273, 274
 Komnenos, Manuel
 Porphyrogenitos 209
 Kontostefanos, Andronicus 211
 Kontostephanos, John 182
 Korfu 185, 224, 295, 296, 297
 Korinthos 26, 185, 316
 Kosmidion 37, 118, 119, 345
 Kudüs 7, 11, 12, 15, 18, 22, 39, 41, 43, 60, 61, 74, 86, 87, 89, 99, 100, 102, 103, 105, 110-112, 122, 124, 128, 129, 132, 138-141, 143, 144, 146-150, 153, 157, 159, 161, 168, 169, 171, 172, 177, 178, 180, 185, 190, 192, 201, 202, 203, 206, 208-212, 215, 217, 221, 225, 226, 229, 234, 237-241, 245-250, 252, 253, 258, 261-265, 269, 272, 273, 275, 276, 278, 280, 281, 283, 286, 287, 289, 290, 292-295, 300, 307, 312, 314, 318, 324, 326, 330, 331, 337, 338, 341, 343, 348, 357, 361, 362, 367
 Kumanlar 63
 Kutsal Havariler Kiliseleri 323
 Kutsal Havariler kilisesi 38, 40
 Kutsal Havariler Kilisesi 157, 285, 323, 346
 Kutsal Kabir 7, 11, 41, 60, 99, 100, 103, 110, 111, 116, 121, 130, 147, 157, 168, 209, 210, 212, 252, 267, 280, 287, 297, 340, 342, 363
 Kutsal Mızrak 137
 Kutsal Topraklar 19, 20, 22, 40, 86, 103, 112, 150, 184, 187, 189, 190, 209, 212, 217, 221, 234, 236, 241, 242, 247, 250, 252, 258, 261, 262, 264, 271, 272, 273, 275, 276, 284, 287, 291, 293, 294, 295, 297, 300, 312, 330, 331, 332, 341, 342, 353, 354, 357, 361, 362, 363
 Küçük Asya 25, 26, 31, 48, 75, 76, 77, 88, 100, 105, 112, 117, 120, 121, 129, 133, 141, 144, 150, 160, 162, 173, 187, 191, 192, 193, 232, 253, 261, 268, 271,

- 283, 313, 317, 318, 334, 335,
348, 354, 365
- La Forbie Muharebesi 331
- Laodikeia 11, 139, 151, 152, 153,
155, 261, 268
- Latin İmparatorluğu 9
- Latinus 125, 126, 270, 305
- Lefkoşa 272
- Lekapenos, Basileios 50
- Leon, İmparator VI. 61, 357
- Leontios 212, 241, 372
- Leon, VI. 61, 62, 72, 357
- Leo, Papa IX. 92, 93, 94, 95
- Leopold, Dükü 259
- Levounion Dağı 11, 105
- Limasol 271
- Limousin 153
- Liudprand, Cremona'lı 64, 175
- Liudprand, Piskopos 66, 148
- Lombardiya 106, 112
- Londra 31, 276, 369, 370, 373,
374, 376, 377, 380, 382, 383,
385, 386, 387, 388, 389, 392
- Lothar, III. 200
- Louis, Blois kontu 286
- Louis, Bloisli 295, 317
- Louis, Fransa kralı IX. 12, 328,
331, 332, 337, 343, 349-352
- Louis, Fransız kralı VII. 184, 185,
186, 188, 191, 193, 194, 195,
201, 218, 255, 257, 269
- Lucian 48
- Lull, Ramon 362
- Lyon Konsili 355
- Lysias 48
- Maara 139
- Macaristan 7, 64, 65, 128, 235,
251
- Machiavelli, Niccolò 72, 374
- Magnavra 36, 65
- Magnus, Reichersberg'li 236, 246,
247, 249
- Makedonya 281, 313, 317
- Makrodoukas, Constantine 231
- Malazgirt 75, 77, 78
- Malazgirt Muharebesi 119
- Malazgirt Savaşı 11, 53, 86, 136,
144, 165
- Mamistra 171, 203
- Mandylion 40, 166
- Manfred, Hohenstaufenli 342,
351
- Manfred, Sicilya kralı 339
- Mangaphas, Theodore 281
- Mansourah Savaşı 349
- Manuel Komnenos, I. 11, 51, 55,
115, 132, 179, 182, 186, 210,
217, 218, 219, 223, 227, 229,
231, 232, 235, 236, 237, 239,
241, 245, 249, 251, 254, 255,
263, 268, 269, 278, 281, 282,
289, 304, 323, 337, 353
- Manuel Komninos, I. 11, 304
- Maphorion 40
- Maraclea 143
- Margaret, Macaristanlı 313
- Margaritone, Sicilyalı amiral 246,
247
- Maria, Antakyalı 13, 218, 226,
227, 229, 232
- Maria Komnene 208
- Maria, Porphyrogenita 218, 227,
228, 231, 290
- Marsilya 271
- Martin, IV. 357
- Mas Latrie, Louis de 16
- Mauropous, John 43, 48
- Mehmed, Osmanlı padişahı II.
365
- Mekke 247
- Melitene 75, 151
- Meryem Ana 39, 40, 45, 308, 345,
346, 360
- Mesarites, John 38, 72, 322, 325,
326, 374
- Mesarites, Nicholas 325

- Mescid-i Aksa** 141
Mese 34, 36, 345
Messina 271, 358
Metochites, George 354, 356
Mısır 11, 12, 15, 16, 17, 20, 21, 43,
 59, 60, 80, 127, 140, 147, 210,
 211, 215, 217, 226, 236, 238,
 241, 293, 294, 295, 296, 298,
 300, 301, 304, 306, 312, 330,
 331, 342, 344, 349, 367
Michaud, Joseph 16
Midilli 334
Mihail, III. 175
Mihail Keroularios 94, 96, 374
Mihail, Peter'ın kızı 358
Mihail, VII. 11, 54, 65, 76, 80, 81,
 83, 100, 101, 104, 153, 156
Mihail, VIII. 12, 338, 339, 340,
 341, 342, 343, 344, 345, 346,
 347, 348, 349, 352, 353, 354,
 355, 357, 358, 359, 365, 368
Milan 43
Milano 178, 196
Miles, Brabantlı 304
Mistra 363
Moğollar 12, 329, 330, 331, 337,
 338, 342, 344
Monte Cassino 135, 176, 380
Montgiscard 226
More, Thomas 368
Mousai 158
Mouzalón, George 338
Mouzalón, Theodore 356
Möngke, Moğol hanı 337
Musul 134, 152, 184
Myriokephalon [Miryokefalon]
Savaşı 225, 226, 231, 263
Napoli 351
Negev 144
Neophytos 274, 375
Nicaea 317, 318, 326, 340, 379,
 382, 386
Nicholas, Papa I. 175
Nicholas, Papa II. 98
Nicholas, Papa IV. 360
Nikephoros Bryennios 159, 170
Nikiforos, II. 25, 129, 148, 200
Nikiforos, III. 55, 68, 76, 101, 172
Nikomedeia 43, 199, 317
Niş 123, 186, 255, 256
Nivelon 328
Norden, Walter 17
Norman 31, 54, 57, 66, 70, 71, 77,
 82, 83, 87, 88, 92, 95, 97, 98,
 116, 126, 131, 132, 156, 173,
 176, 185, 202, 218, 220, 235,
 248, 265, 283, 351, 381, 391
Northampton 332
Nureddin 190, 196, 201, 202, 204,
 205, 210, 211, 226, 229, 236,
 239
Nürnberg 255, 260
Nymphaion 336, 339, 386
Odo, Deuil'li 30, 73, 171, 191, 213
Olga, Kiev prensinin eşi 64
Osmanlı Türkleri 366
Otto, Alman imparatoru I. 57, 63,
 90, 148
Otto, de la Rochelu 313
Otto, Freising piskoposu 191
Pachymeres, George 360
Palermo 185, 357, 358, 378
Pantokrator 7, 169, 182, 230, 323
Paraspondylas, Leo 51
Paschal, Papa II. 172, 178, 212
Peçenekler 63, 66, 67, 75, 78, 80,
 86, 99, 105, 159, 255
Pege Kapısı 97
Pelagius 325
Pelagonia 12, 339, 348
Pelekanon 115, 132
Peter, Aragon kralı III. 358, 359
Peter Bartholomew 137
Peter, Courtenaylı 327
Peter Damian, Ostia'lı 93

- Philadelphia 27, 120, 281, 369,
 372, 375, 376, 389, 391
 Philaretos 77, 129
 Philip, Courtenaylı 351
 Philip, Fransa Kralı I. 112
 Philippa 229
 Philippopolis 26, 123, 187, 256,
 258, 260, 264, 266, 313
 Philip, Swabialı 14, 17, 292, 293,
 294
 Philokales, Eumathios 285
 Philomelion 136, 138
 Philotheos, Protospatharios 50
 Philoxenites, Constantine 299
 Phokas, John 180
 Photios, Konstantinopolis patriği
 71
 Piacenza 104, 105, 106, 109, 112
 Pibo, Toullu 86
 Pisa 31, 149, 176, 198, 214, 221,
 260, 291
 Platamonas Kalesi 7
 Platon 48
 Poimamenon 12, 317, 334
 Porphyra 36
 Prodromos, Manganeios 190
 Prousa [Bursa] 232
 Psellos, Mihail 9, 48, 49, 54, 55,
 62, 66, 76, 78, 80, 97, 146, 220,
 303

Quantum Praedecessores 184

 Ragusa 317
 Raymond, Aguilers'li 123, 125
 Raymond, Poitiers'li 162, 163,
 177, 182, 190, 201, 205, 229
 Raymond, St Gilles'li 157
 Raymond, Toulouse Kontu 123
 Raymond, Toulouse Kontu Saint-
 Gilles'li 112
 Raymond, Toulouse'lu 124, 125,
 128, 131, 132, 137, 139, 140,
 143, 145, 150, 151, 173, 190
 Raymond, Tripoli Kontu 246
 Raymond, Tripoli'li Kont III. 239
 Regensburg 186, 191, 193, 212,
 255
 Renier, Montferrath 227, 228,
 231, 232
 Renier, Montferrat markisinin
 oğlu 201, 218
 Renier, Tritli 313, 315
 Reynald, Châtillon'lu 202, 206,
 207, 245, 247, 272
 Richard, Cornwall Dükü 332
 Richard, İngiltere kralı I. 271,
 276
 Richard, İngiltere Kralı I. 253,
 271, 276, 284, 358
 Robert, Artois kontu 349
 Robert, Clarili 290, 310
 Robert Crispin 88
 Robert, Flandersli II. 124
 Robert, Flandersli 119
 Robert, Flandre kontu I. 102
 Robert, Fransa Kralı II. 87
 Robert, Frizyalı I. 87
 Robert Guiscard 11, 54, 57, 66,
 70, 78, 81, 82, 88, 92, 98, 108,
 116, 119, 121, 125, 153, 154,
 172, 185, 194, 236, 291, 347,
 372, 378, 380
 Robert, Keşiş 174
 Robert, Montfort'lu 154
 Robert, Norman dükü 54, 57
 Robert, Sweyn dükü 86
 Robert, Torignyli keşiş 290
 Robert, Yolanda oğlu Courtenaylı
 327
 Rodos 144, 221, 245, 331
 Roger, Norman hükümdarı II. 185
 Roger, Salerno'lu 157
 Roger, Sicilya Kralı Tancred'in
 oğlu 251
 Roger, Sicilyalı II. 195, 224
 Roma 16, 18, 30, 39, 41, 42, 43,
 56, 58, 60, 82, 89, 90, 91, 92,

- 93, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 102,
103, 105, 106, 116, 121, 129,
148, 151, 156, 158, 171, 172,
174, 176, 177, 178, 188, 195,
212, 213, 216, 219, 234, 235,
254, 268, 274, 279, 283, 287,
292, 300, 305, 307, 311, 313,
321, 327, 332, 335, 336, 337,
341, 343, 351, 353, 354, 355,
356, 357, 363, 370
- Romanos Diogenis, IV. 50, 75
- Romanos, IV. 50, 53, 55, 75, 77,
136, 153, 165
- Romanos Lekapinos, I. 81
- Rosso, Nicholas 297
- Roussa 124
- Roussel, Bailleul'lu 77, 88
- Rönesans 16, 368
- Runciman, Sir Steven 17
- Rupert, Deutz'lu 176
- Rusya 344
- Sainte-Chapelle 329
- Sakız Adası 334
- Saltuk İbn Ali, Theodosiopolis
hükümdarı 229
- Sebasteia 77
- Selahaddin Eyyubi 11, 15, 226,
238, 239, 240, 241, 245, 246,
249, 250, 252, 261, 264, 271,
273, 274, 276, 284, 300, 341
- Selahaddin, Mısır sultanı 217
- Selanik 12, 18, 26, 78, 87, 189,
190, 196, 214, 222, 242, 248,
259, 265, 284, 285, 290, 291,
313, 315, 316, 332, 333, 334,
363
- Selçuklu Türkleri 75, 105, 129,
144, 189, 192, 225, 263, 333,
362
- Seleukeia 162
- Selymbria 359
- Sens Konsili 362
- Sgouros, Leo 316
- Shaizar 163, 165, 166, 205
- Sırbistan 59, 248, 256, 282
- Sibylla, Kudüs Kraliçesi 249
- Sicilya 7, 12, 23, 26, 185, 231, 235,
236, 251, 283, 284, 339, 342,
351, 358, 360
- Sidon 222
- Skoutariotes, Theodore 103
- Slavlar 31, 68, 71, 123
- Smyrna [İzmir] 77, 102, 120, 136,
336, 365
- Sofya 186, 256
- Sphorakion 36
- St Andrew 137
- Stephen, Blois kontu 150
- Stephen, Blois Kontu 128
- Stephen, Blois'lı 112, 124
- Stephen, Bloisli 136, 150
- Stephen Nemanja 183, 248, 254,
256, 257
- St. John katedrali 353
- St. John Studios manastırı 37
- Strategopoulos, Aleksios 339
- Suger, Keşiş 194, 195
- Suriye 6, 11, 23, 26, 40, 43, 59, 60,
75, 86, 129, 139, 143, 144, 150,
154, 159, 160, 161, 166, 167,
168, 169, 170, 178, 179, 196,
217, 222, 225, 226, 236, 237,
239, 268, 273, 295, 296, 313,
342, 360, 365
- Sutri Sinodunu 93
- Süleyman, Kutalmışoğlu 77
- Süleyman Şah 77, 85, 105
- Svjatoslav, Rus prensi 63
- Symeon, Kudüs patriği II. 148,
273
- Şam 52, 71, 157, 164, 170, 190,
226, 246, 247, 262
- taktika* 50

- Tancred, Hauteville'li 124, 126, 151
- Tancred, Sicilya Kralı 251
- Tapınak Şövalyeleri 144, 245, 272, 331, 361
- Tarsus 171
- Tatikios 132, 133, 134, 136, 138, 382
- Theodora, III. Baldwin'in dul eşi 13, 207, 220, 229, 241, 251
- Theodora, İsaaiikos'un kızı 207
- Theodora, İmparatoriçe 220
- Theodosiopolis 26, 229
- Theodosius 315
- Theophylact, Ohri Piskoposu 67
- Thibaut, III. 286
- Thoros, Ermeni prensi 202
- Tiberias 245
- Tommaso Morosini 314, 325
- Tornikios, Demetrius 278
- Tornikios, George 219
- Trabzon 77, 281, 320, 321, 347
- Trapani 359
- Tripoli 12, 143, 157, 239, 245, 246, 273, 312, 343
- Troya 174
- Tudebode, Peter 123, 124, 128, 131, 133, 174, 376
- Tunus 12, 343
- Turanşah 331
- Tuscus, Leo 198
- Tyre 61, 128, 129, 138, 139, 140, 149, 153, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 172, 174, 179, 180, 191, 194, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 211, 212, 218, 219, 221, 222, 225, 226, 227, 229, 234, 239, 241, 246, 257, 265, 273, 276, 285, 290, 336, 338, 346, 358, 361, 377, 379, 382, 383
- Tzachas (Çaka Bey) 77
- Tzitas, Bizans generali 150
- Ulahlar 248, 281
- Ulfric, Orleans piskoposu 86
- Urbanus, II. 11, 16, 101, 104, 105, 111, 184, 246
- Urbanus, IV. 341, 342, 343, 351, 352
- Üçüncü Haçlı Seferi 12, 53, 247, 250, 252, 253, 267, 275, 278, 281, 293, 358
- Venedik 7, 11, 16, 17, 20, 31, 82, 83, 84, 176, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 236, 260, 283, 292, 293, 295, 298, 305, 308, 309, 311, 313, 317, 325, 329, 330, 339, 342, 352, 379
- Verona 292
- Victor, IV. 212
- Vitale Mihail, II. 224
- Vitalis, Orderic 88, 127, 153, 154, 155, 157, 170, 172, 174, 175, 176, 375
- Viterbo Antlaşması 12, 352
- Vladimir, Rus prensi 81
- Vladislav, Bohemya Kralı 212
- Walter Sansavoir 112, 117
- Wilfricus, Lincoln'lü 218
- William, Champlitteli 313, 315, 316
- William, Clarelès'li 154
- William, II. Sicilya kralı 236, 242, 283, 284, 285, 291
- William, Malmesbury'li 174
- William, Normandiya Dükü Fatih 87
- William, Tyre'li 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 203, 207, 208, 211, 234, 257
- William, Villehardouinlu 339

Yafa 12, 276, 330

Yahudiler 141

Yedinci Haçlı Seferi 12, 331, 349

Yunanistan 7, 25, 26, 27, 185, 256,
281, 332

Zara 12, 15, 17, 21, 293, 294, 295,
296, 300, 304, 307

Zengi, Musul ve Halep atabeği
olan 184

Zonaras, John 104, 114

